

ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତ ।

ଉତ୍କଳ ଭାରତୀ
ଶ୍ରୀମତୀ, କନ୍ତଳାକୃମାରୀ ସାବତ ।

ମୂଲ୍ୟ ତିନି ଟଙ୍କା ମାତ୍ର ।

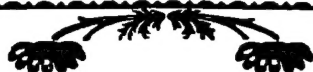

Printed by V. Kar.
THE UTKAL SAHITYA PRESS,
CUTTACK.
1928

First Edition — 1000 copies.

ବିଦ୍ୟାବିଜୟ ।

ଉପହାର ।

ବକ୍ତବ୍ୟ ।

ସୁଦୂର ପୂର୍ବ ବକ୍ତବ୍ୟ କଣ ? ତଥାପି ଯେଉଁମାନଙ୍କର କୃପାକଣା ଲଭ କରି ଏହି ସୁଦ୍ର ଶକ୍ତି ଅଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାର ଅସ୍ତିତ୍ବର ପରବସୁ ପ୍ରଦାନରେ କୃତାର୍ଥ ହୋଇଅଛି ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ତାହାର ହୃଦୟର କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ—ସେଥିପାଇଁ ଏଥିର ସୂଚନା ।

ମା ଅନନ୍ଦମୟୀଙ୍କର ଅପାର କରୁଣାବଳରେ ଏହି “ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତ” ଉପନ୍ୟାସ ଶକ୍ତିକ ମୋର ଦେଶବାସୀଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇଅଛି । ସୁଦ୍ର ଶକ୍ତି ଏବଂ ସ୍ଵଲ୍ପଶିକ୍ଷା ଦ୍ଵାରା ମାତୃଭାଷା ସାହାଯ୍ୟରେ ଦେଶ ଓ ଦଶର ଯତ୍ନକ୍ଷେତ୍ର ହିତ ସାଧନ ମୋର ଜୀବନର ବ୍ରତ—ଏଥିରେ ଜୟ ପରଜୟ, ସଫଳତା ବିଫଳତା, ବିଶ୍ଵପିତାଙ୍କ ହସ୍ତରେ ।

ଏ ନବଜାଗରଣ ଯୁଗରେ ଜଗତର ସମଗ୍ର ଜାତି ପ୍ରାଣପଣେ ବିଶ୍ଵର ବଡ଼ ଦାଣ୍ଡରେ ଧାବମାନ । ଉତ୍କଳୀୟ ଯୁବକବର୍ଗ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବପରି ଉଦାସୀନ ଓ ନିଷ୍ପ୍ରୀୟ ନୁହନ୍ତି । ସମାଜ, ସାହିତ୍ୟ, ଶିଳ୍ପ, ଶିକ୍ଷାଦି ସବୁ ସ୍ତରରେ ତରୁଣ ପ୍ରାଣର ଜୀବନ୍ତ ସ୍ଫୁର୍ତ୍ତ ଅନୁଭୂତ ହେଉଅଛି । ଉତ୍କଳ ନାରୀ କାହିଁକି ବା ଉଦର ସର୍ବସ୍ଵ ହୋଇ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ଭାବରେ ଗୃହ କୋଣରେ ବସି ରହିବ, ବିଶ୍ଵଜନନୀ ତାକୁ ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ଗୁଣ୍ଡୁଣ ମୁଷା-ପରି ତାହାର ସୁଦ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୀରବରେ କରିପିବ ।

ଗତ ଭବ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ କାହାର ସାହାଯ୍ୟର ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ପ୍ରଭୂତ ଅର୍ଥବ୍ୟୟ ପୂର୍ବକ ସାନ ବଡ଼ ସାତ ଶକ୍ତି ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ ଓ ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ସମର୍ଥା ହୋଇଅଛି; ଗୁପ୍ତାତ୍ମାମାନଙ୍କରେ ପୁସ୍ତକ ମୁଦ୍ରଣର

ଅଥବା ବିଳମ୍ବ, ନାନାପ୍ରକାର ଅସୁବିଧା ଓ ବିଶୃଙ୍ଖଳାଦି ଘଟୁ ନ ଥିଲେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଗୁରୁ ପ୍ରକାଶ କରି ଦେଶବାସୀଙ୍କ ହସ୍ତରେ ପ୍ରଦାନ କରି ପାରିଥାନ୍ତି । ପାହାନ୍ତେଉ ସେମାନଙ୍କର ମୋ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଅକୃତ୍ରିମ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ସହାନୁଭୂତି ଓ ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଆଦର ସମ୍ମାନ ହେତୁ ଏ ସବୁ ବାଧାବିଘ୍ନ ପ୍ରତି ଭ୍ରୁକ୍ଷେପ ମାତ୍ର ନ କରି ସ୍ଥିରଚିତ୍ତରେ ଅଭ୍ୟାସରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାପାଇଁ ନିତ୍ୟ ନବଶକ୍ତି ଲଭ କରୁଅଛି ।

ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତ ଆଜକୁ ପ୍ରାୟ ତିନିବର୍ଷ ହେବ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଆକାରରେ ପଡ଼ି ରହିଥିଲା । ମୋର କତିପୟ ସାହିତ୍ୟିକ ସୁହୃଦ୍ ଓ ସମ୍ପାଦକମାନଙ୍କର ଉତ୍ସାହ ଦ୍ଵାରା ଆଶାନୁଜ୍ଞା ହୋଇ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସାହସୀ ହେଲି । ଏହା ଉତ୍କଳ ନାଟପ୍ରଣୀତ ପ୍ରଥମ ଉପନ୍ୟାସ କହିଲେ ଅଭ୍ୟକ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । ଏଥିରେ ବହୁ ଭ୍ରମ ପ୍ରମାଦ ଥିବା ସମ୍ଭବପର । ତଥାପି ଦେବ-ପୂଜାରେ ଦୂର ବରକୋଳି ପହଞ୍ଚିବ ଏହା ଦେଶବାସୀଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବ ହସ୍ତରେ ବିନୀତଭାବରେ ଅର୍ପଣ କରୁଅଛି । ଭରସା, ପାଠକପାଟିକା ଦୟା ବହୁ ହୁଅନ୍ତି ମାର୍ଜନା ଓ ଗୁଣଗ୍ରହଣ କରି ଏଥିପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ ସମ୍ବଦାୟ ଶ୍ରମ ସାର୍ଥକ ଜ୍ଞାନ କରିବ । କିମଧିକମିତି ।

ବିନୀତା
ପ୍ରଣେତ୍ରୀ ।

କଟକ
ଅଗଷ୍ଟ ୧୯୨୭ ମସିହା ।

ଭାରତବରେଣ୍ୟ ମହାମହିମାମୟ

ସିନାତନ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର

ବିଜୟବୈଜୟନ୍ତମୁକୁଟ

ଶ୍ରୀ ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ ପଣ୍ଡିତ ସଭା

କବିଙ୍କର ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟରୁ କେତେ ଖଣ୍ଡ ପାଠ କରି ଲେଖିଅଛନ୍ତି ।

୬

ପ୍ରଣାମ ପଦ୍ମ ।

श्री मुक्तिमण्डप
पण्डित सभा
श्री जगन्नाथ
मन्दिर, पुरी ।

ଅଦ୍ୟ ସଭାରେ ଉତ୍କଳଭାରତୀ କୁମାରୀ ଶ୍ରୀମତୀ କୁନ୍ତଳା-
କୁମାରୀ ସାବିତ୍ରୀ ପ୍ରେରଣା ଭାନ୍ତି, ପରଶମଣି, ଅଞ୍ଜଳି ଓ ଉତ୍କଳପ
ଏହି ଗଦ୍ୟପଦ୍ୟାତ୍ମକ ଗୁରୁଖଣ୍ଡ ପୁସ୍ତକ କେତେକ ଅଂଶରେ ପଠିତ
ଓ ଆଲୋଚିତ ହେଲା । ତାଙ୍କର ଲେଖା ସାରଗର୍ଭକ-ଧବନି ଭାବ-
ପୂର୍ଣ୍ଣ, ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ଅଳ୍ପବୟସ୍କା ନବୀନ କବିଙ୍କର
ଲେଖନୀ ଗୁଣନା ଉତ୍କଳ ମହିଳାମଣ୍ଡଳର ଗୌରବାଧାୟକ । କବି
ବହୁପରଶ୍ରମ ସହକାରେ ଗଭୀର ଗବେଷଣାଦ୍ୱାରା କବିତାରେ ଯେଉଁ
ଯେଉଁ ଅଦ୍ଭୁତ ଆଧୁନିକରୂପର ଅନୁକୂଳ ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି,
ତାହା ସୁବୋଧ୍ୟ ଓ ସର୍ବବାଦିସମ୍ମତ । ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ ପଣ୍ଡିତ ସଭା ମଧ୍ୟ

କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀଙ୍କ କବିତା ପାଠ କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦ ହେଉ
 ପ୍ରକାଶ କଲେ ଯେ ଏହା ଉତ୍କଳ ପକ୍ଷରେ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଦୃଶ୍ୟ ।
 ଅତଏବ ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ ସଭା ଘଷରୁ ତାଙ୍କ ଯୋଗ୍ୟତାର ଚିହ୍ନସ୍ୱରୂପ
 ଏହି ପ୍ରଶଂସା ପତ୍ରଗଣ୍ଡି ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା ଏବଂ ଶ୍ରୀମତୀ କୁନ୍ତଳା-
 କୁମାରୀ ଦୀର୍ଘାୟୁ ହୋଇ ନବ ନବ କବିତାଦ୍ୱାରା ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ-
 ଚକ୍ରର ଗୌରବ ବର୍ଦ୍ଧନ କରନ୍ତୁ । ଏହାହିଁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ
 ନିକଟରେ ଏକାନ୍ତ ପ୍ରାର୍ଥନା । ଇତି ।

ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର
 ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ
 ତା ୧୯୩୯୫୫ }

ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ
 ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ସଦାଶିବ ମିଶ୍ର ଶର୍ମା
 ସମ୍ପାଦକ
 ମୁ. ମ. ପ, ସଭା ।

ରଘୁଅରଣ୍ଡ ।

ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଆସନ୍ତା କାଲି ରଜ । ରଘୁର କକେଇ ଦୁଷୀକେଶ କଟକରୁ ଆସିଲା—
ବିଲବାଇ କାମ ଦେଖିବା କଥା ।

ଆଜି ବଡ଼ି ଅନ୍ଧାରୁ ଟପର ଟପର ଝଡ଼ି କରୁଛି, ଦେଲ ଦଶ ଘଡ଼ି
ଦେଲଣି ଗୁଡ଼ିବାକୁ ନାହିଁ, ଆକାଶ ଅନ୍ଧାର କରି ଜଳାହାଣ୍ଡିଆ “ଝିଝିଝି”
କରି ଚାଲିଛି । କାନ୍ଥରେ ଗୋବର ଗାରଟା ମୋଟ କରି ଟାଣିଦେଇ ଗୋବର
ହାଣ୍ଡି ରଖୁ ରଖୁ ରସକଳା ରଘୁକୁ ଅନାଇ କହିଲା, “ସୁଅ, ଏ ବର୍ଷ କଣ
କେଲୁଣୀ ହାତରେ ଅଛି ?”

“ହଁ ଶୁଣି, ପାଳକ ଭଲ ହବ । ବାସୁ ଅବଧାନେ ଖଡ଼ି ପକଉଥିଲେ—
ଆମର ଏଥର ଧାନ ଭଲ ହବ ।”

“ମହାପୁରୁଷ ଦୟା । ବାପ ତମେ ବସାରେ ଚିନ୍ତା ନା, ଜର ହବ; ହାତ
ଗୋଡ଼ ଧୋଇ ଆସ, କକେଇ ସଞ୍ଜରେ ବସିଯିବ ।”

ନଜେ ହାତ ଗୋଡ଼ ଧୋଇ ଲୁଗା ପାଲଟି ଠା କରି ସ୍ବାମିଙ୍କ ସକାଶେ ଭାତ
ତଅଣ ପରଶି ରସକଳା ରୋଷେଇଶାଳ ପିଣ୍ଡାରେ ପାନବଟା ଦେଇ ପାନ
ଭାଜି ବସିଲା । ଦୁଷୀକେଶ ଭାତ ଖାଉ ଖାଉ ରଘୁକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ,
“ହଇହେ, ସ୍ବାକୁ କିଆଁ ତଡ଼ି ଦେଉ ନା—ଜାଣୁ ଜାଣୁ କଣ ବିଷ ଖଜ ରୋଉତ
କି ? ସ୍ବା ଫଳ ଶେଷକୁ କଣ ହବ ଜାଣ ତ ?”

ରସକଳା ସ୍ବାମିଙ୍କ କଥା ଶୁଣି କି ଉତ୍ତର ଦବ. ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ ।
ମାରବରେ ପାନଶିଳ ବସି ମୋଡ଼ିଲା । ସେ ଟିକିଏ ଚିନ୍ତା; ମୃତ ଯାଆର ସ୍ନେହ,

ସଦବ୍ୟବହାର ଓ ମିଷ୍ଟ ଭାଷା ମନେ ପଡ଼ିଲା, — ହୃଦୟ ଦୁଃଖରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ସେ ରଘୁନାଥର କରୁଣ ମୁଖକୁ ଚାହିଁ ସ୍ଵାମିଙ୍କ ଡରସ୍ଵାରର ଡାକ୍ତା ମନରେ ସନ୍ଦ୍ୟ କଲା, କିନ୍ତୁ ତାହାର ଏପରି ନୀରବ ଭାବ କୃଷୀକେଶକୁ ଆଦୌ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସେ ଟିକିଏ ଭଲ ହୋଇ କହିଲା — “ଭଲ କଥା କହିଲେ ଲୋକଙ୍କ କାନକୁ ପଶେ ନାହିଁ, ଫରେ ସବୁ ବୁଝିବ ଯେ । ଇଲାଗେ ପିଲା ହେଲେ ତ, ଖୁଜୁକୁ ପୁଆଗ ଲାଗିବ । ଯେତେବେଳେ ମୁଣ୍ଡକୁ ହାତ ପାଇବ, ସେତେବେଳେ କି ଖୁଜୁ, କି ଖୁଜୁତା ! ଦିଲ୍ଲଦନ ପୋଷି ପୋଷି ମଣିଷ କଲି; ଗଣ ଅରକ୍ଷିତ ଆଣୀ ତ ନିଜେ ମଲା, ଏ ଜଳଜଳାକୁ କିଆଁ ଗୁଡ଼ିଗଲା କେଜାଣି ?” କକେଇର କଥା ଚାହିଁ କଣ୍ଠରେ ପଶି ମର୍ମରେ ବାଜି ଗଲା, ମୃତ ଜନନୀର ମୃତ୍ୟୁକାଳୀନ ଦୃଶ୍ୟ ମନେ ପଡ଼ିଲା — ବଡ଼ ବଡ଼ ଦୁଇ ଟୋପା ଲୁହ କଳାକ୍ରମର ସଦୃଶ ତା ଆଖି କୋଣରେ ଛଳଛଳ ହେଲା । ରଘୁ ତଳକୁ ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ଭାତଥାଳୀକୁ ଅନାଇ ରହିଲା — ଗୁଣ୍ଡା ବଳି ମୁହଁକୁ ନେବାକୁ ସାହସ ହେଲା ନାହିଁ । ରସକଳା ତାହାର ଉପର ଭାବ କ୍ଷୟ କରି ସ୍ଵାମିଙ୍କୁ ଡରସ୍ଵାର ଛଳରେ କହିଲା, “କେତେ ଉଦ୍‌ଦେଇ ହୁଅ । କରତ ତ କରତ, ଦାଣ୍ଡରେ ଗାଇଲେ ହବ ? ନିଜ ଭଲ ଭାଉଜଙ୍କୁ ଫରୁରଛ ତ, କଣ୍ଠ ପର ପୋଷି ନାହିଁ ।”

ଦୃଷୀକେଶ ରସକଳାର କଥା ନ ସରୁଣୁ ଅତି ଉଚ୍ଛ୍ଵାସରେ କହିଲା, “ବକ୍ ବକ୍ ହ’ ନା, ଦୟାଧର୍ମପଣ ରଖି ଦେ । ମୋପରି ହାଡ଼ ଭାଙ୍ଗି ସେଜଗାର କରୁଥିଲେ ବୁଝନ୍ତୁ । କଟକ ପରି ସହରରେ ପିଲଟିଏ ପୋଷିବା ନୁହେଁ ଯେ, ହାଡ଼ଟିଏ ପୋଷିଲା ପରି । ଭାତ ଖରଚଠୁ, ଲୁଗା ଖରଚଠୁ, ଧୋବା ଭଣ୍ଡାଣ ଖରଚଠୁ ସବୁ ଗୋଟି ଗୋଟି ଦବାକୁ ହବ — ଏତେ କିଏ ସମ୍ଭାଳିବ ! ସ୍ତ୍ରୀକୁ ପାଳିଲେ ମୋ କୁଳରେ ପାଣି ଦବ ପରା — ମୋ କୁଳ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ କରିବ ? ଛେଉଣି ଧରିତା ଯେମିତି ଭାତ ପାଣି ଖାଇ ପଡ଼ି ରହିବ, ରହୁ । ଏଥର ଭ୍ରମା ବାରିକକୁ କାଢ଼ିଦିଅ । ଦଶ ବର୍ଷର ଟୋକା ହେଲାଣି, ସବୁ କରିବ । ମୁଣ୍ଡ ଝାଳ ବୁଣ୍ଡରେ ମାଇଲେ ଭାତ ପାଣି ମିଳିବ ସିନା । ଆଉ ବସି ବସି ବାବୁ ପରି ଖୁଜୁ ଖୁଜୁତାଙ୍କୁ ସେଜଗାର ଖାଇଲେ ତ ହବ ନାହିଁ ।”

ରଘୁ ଆଖିରୁ ଟପଟପ ହୋଇ ଲୁହ ଭାତଥାଳୀରେ ପଡ଼ିଲା, ଗୁଡ଼ି ରତର କୋହରେ ଫାଟିଗଲା । ସେ ନୀରବରେ ମୁହଁ ହାତ ଧୋଇ ଉଠିଗଲା; ବାରି ପିଣ୍ଡା ଓଲଟିଲେ ବସି ଜନନୀକୁ ସ୍ମରଣ କରି ଅନେକ କାନ୍ଦିଲା । ଆଜି ତାର ସଂସାରରେ କେହି ନାହିଁ — ସେ ଅରକ୍ଷିତ । ତାର ପ୍ରାଣ ବିଦାୟ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଦିବା ଦ୍ଵି ପ୍ରହର । ମେଘ ଗୁଡ଼ିଯାଇ ଆକାଶ ପରିଷ୍କାର ହୋଇଗଲାଣି, କିନ୍ତୁ ଗଛପତ୍ର ଦେହରୁ ପାଣି ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ଝରି ଝରି ଭୂଇଁରେ ପଡ଼ୁଛି ।

ଓଲଟଲେ ସାନ ନାଳରେ ଅଳସ ଅଳସ ପାଣି ଉପରେ ଖସି ପଡ଼ି ଚକଚକ ଦିଶୁଛି । ଗୋଟିଏ ଦୃଢ଼ କାଠ ଗହଳ ଆମ୍ଭଗଛ ପଛରେ ବସି ନୀର-ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଝାଡ଼ି ଦେଉଛନ୍ତି, ମଝିରେ ମଝିରେ କା' କା' କହି ଶୁଣି ଉଠୁଛନ୍ତି । କୋମଳ ବାସ, ଆଉ ଶ୍ଵେତପୁରୁଣି ଦଳରେ ପାଣିବିନ୍ଦୁଗୁଡ଼ିକ ଖସି-ତେଜରେ ମୁକ୍ତାପରି ଝଙ୍କଝଙ୍କ ଦିଶୁଛି । ବାଳକ ଏ ସବୁକୁ ଅନାଇଛି, କିନ୍ତୁ ତାହାର ଦୃଷ୍ଟି ଶୂନ୍ୟ, ଉଦାସ—ତାହାର ମନ ଜଗତଠାରୁ ଯାଇଁ କେଉଁ ଦୂର ଦୁର୍ଗନ୍ଧର ବିନ୍ୟାସରେ ନିବିଷ୍ଟ । ସେଠାରେ ତାର ମାତା, ପିତା, ସ୍ନେହର ନାନା ରତନା ବିଦ୍ୟାମାନ । ଆହା ! ତନୁ ଜଣାଯାକ ତାକୁ ଗୁଡ଼ି କୁଆଡ଼େ ଗଲେ ! ସେ ତ ସେମିତି କେ'ଟିନିଧି ଥିଲା, ରତନା ନାନା ଦଣ୍ଡେ ତାକୁ କେ'ଟିରୁ ଅନ୍ତର କରୁ ନ ଥିଲା । ରତନା ନାନା ମଲା ବାପା ମଲେ ବୋଉ ମଲା, ଆଉ ରହୁଲା ରଘୁ ! ତାର ଜୀବନ ଏଡ଼େ ଟାଣ ! କକେଇର କଥା ସହିବାକୁ ଠାକୁର ତାକୁ ଏ ଦାମା ଦେଇ ଥିଲା ! ବାଳକ କେତେ କଣ ଶୁଣି ଶୁଣି ସେହିଠାରେ ଖୋଇ ପଡ଼ିଲା ।

ରସକଳା ରଘୁକୁ ଏ ଘର ସେ ଘର ଖୋଜି ଖୋଜି ବାରି ଯାଉଥିଲା । ଦେଖିଲା—ଓଲଟଲ ପେଣ୍ଡାରେ ରଘୁ ଖୋଇଛି । ପେଣ୍ଡାଟି ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ କରୁଥିବା ଯେପରି ସୁନା ଫୁଲଗୁଡ଼ିଏ ପାରି ରଖିଛି । ଦଣ୍ଡେ, ଦୁଇ ଦଣ୍ଡେ, ରସକଳା ଗୁଡ଼ି ଗୁଡ଼ି ସେହିରେ ଦଗଡୁଡା ହେଲା । ଏହି ବାଳକ—କାହିଁକି କେଜଣେ, ତାର ସ୍ଵାମୀ ର ଶତ ତରଫାର ସତ୍ତ୍ୱେ ଏ ବାଳକଟିକୁ ସେ ଏତେ ଭଲପାଏ, ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅବସ୍ଥାର ଅନୁପମ ଲଳିତ୍ୟରେ ମୁଗ୍ଧ ହୁଏ । କଥା ସୁନାପରି ବର୍ଣ୍ଣ, ଅଳଗାଗୋଳା ପରି ହାତ ପଦ, ଜବା ଫୁଲ ପରି ଓଠ, ଧନୁ ପରି ଭୁଲତା, ମାଳ ପଦ୍ମାଂଶୁଡ଼ି ପରି ବଡ଼ ବଡ଼ ଭସା ଭସା ଆଖି ଯୋଡ଼ିକ, କଳ୍ପଳ-କାଳିଆ ଭଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗ କେଶ କପାଳ ଉପରେ, ପଟାପରି କପାଳ, ଆଖିପତାରେ କିଏ କଳ୍ପଳ ମାଖି ଦେଇଛି ପର ! ଖଣ୍ଡାପରି ନାକଟି, ଆଉ ସରଳ ସୁତଳ ଅବସ୍ଥାବ ଗୋଟିକୁ ଗୋଟିଏ ସଜିଛି । ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର, ଏଡ଼େ ଗୋଲକର । ଏଡ଼େ ଧୀର ପିଲାଟି ପୁଣି ତା କକେଇର ଦି ଆଖିର ବିଷ । ହା ଦଇବ ! ଏଡ଼େ ସୁନ କପାଳ ! ପରମ ସ୍ନେହରେ ରସକଳା ବାଳକ ଦେହରେ ହାତ ବୁଲାଇଲା, ଆଖିରୁ ଝରି ଝରି ଲୁହ ବୋହି ଗଲା—ସ୍ଵାମୀ ସହିତ ଘଡ଼କ ଆଗର କଳହ ମତେ ପଡ଼ିଲା । କାହା ସକାଶେ ସ୍ଵାମୀ ତାକୁ ଏତେ ତରଫାର କଲ କେବଳ ରଘୁନାଥ ! ରଘୁନାଥ ତାର କିଏ ? ପୁଅ ନୁହେ—ପୁରୁଷ, କିନ୍ତୁ ତା ପାଇଁ ପେଟ ଭିତର ପୋଡ଼ି ଉଠୁଛି କାହିଁକି ? ତାକୁ ପଦେ କିଏ କହିଲେ ରସକଳା ଦଣ୍ଡ ପଦ ଶୁଣାଇବାକୁ ଗୁଡ଼େ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ରଘୁ ତାର ପୁରୁଷ—ନା, ନା, ରଘୁ ତାର ପୁଅ । ସେ ତ ଖୁଡ଼ା; ମ ଆଉ ଖୁଡ଼ାରେ ଭଲ କଣ ? ରଘୁ ତାକୁ ମା ଭଲ

ଅନ୍ୟ ଭାବେ ନାହିଁ । ତାହା ପଶନ୍ତରେ ମୁହଁ ଲୁଚାଇ ଆଦେଶର ସବୁ ସୁଖ ଦୁଃଖ କହିବାକୁ କୁଣ୍ଡିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ରଘୁ ତାର ଗଣିମନ; ଦେଲେ ବା ବେଳେ ବେଳେ, ଆଉ ରଘୁ ଦରଦ୍ର । ତା ବୋଲି ବୁଦ୍ଧର କାମରେ ତାକୁ ଗଠାଇବ ? ନା, ରସକଳା ତା ପାରିବ ନାହିଁ । ରଘୁର କୋମଳ ଅଙ୍ଗର ସାମାନ୍ୟ ପୀଡ଼ା ତା ଗୁଡ଼ରେ ଛୁରିପରି ବାଜିଯାଏ । ସେ ରଘୁକୁ ଅନ୍ତର କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ସ୍ବାମୀ କହିଲେ କଣ ହେଲା, ଦିଅଁ ଦେବତା କହିଲେ କଣ ହେଲା ! ଖୁଡ଼ୀର ସ୍ନେହସ୍ପର୍ଶରେ ରଘୁର ନିଦ୍ରା ଭଗ୍ନ ହେଲା । ସେ ଆଖି ମଲି ସ୍ନେହଦୃଷ୍ଟିରେ ଖୁଡ଼ୀକୁ ଅନାଇଲା । ଖୁଡ଼ୀ ମଧୁର କଣ୍ଠରେ କହିଲା, “ବାପ, ମାଟିରେ କାହିଁକି ଶୋଇଲ, ଘରେ ଶେଯ ପାରି ଶୋଇଲ ନାହିଁ ?”

ରଘୁନାଥ ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲା “ଖୁଡ଼ି, ମୁଁ ଅକ୍ଷିତଟା, ମୋର ଶେଯ ଯା, ମାଟି ତା; ଯାହାର ବାପ ମା ନାହାନ୍ତି ତାର—”

ବାଳକ ଆଉ କହି ପାରିଲା ନାହିଁ, ଖାଲି କଇଁ କଇଁ ହୋଇ କାନ୍ଦିଲା । ଖୁଡ଼ୀ ପଶନ୍ତ କାନରେ ଲୁହ ପୋଛି ଦେଇ ଗଣ୍ଡର ସ୍ନେହରେ କହିଲେ, “ବାପ, ତମେ ଶର ମୋ ପୁଅ - ମୁଁ ତମ ମା ।”

ରଘୁ ଉତ୍ତର କଲା—“ଖୁଡ଼ି, ତମେ ବନାର ମା, ଗଣ୍ଡର ମା । ମୋ ମା ନ ଥିଲୁକୁ ସିନା କକେଇର ଏତେ କଥା ସହ୍ୟ !” ବାଳକ ପୁଣି କାନ୍ଦିଲା ।

ଖୁଡ଼ୀ ସାନ୍ତ୍ବନା ଛଳରେ କହିଲେ, “ବାପ୍ପା ହେଲ ପୁଅ ! ସେ କକେଇ — ସେ ମାରିବେ, ସେ ତାରିବେ । ତମେ ପୁଅ, ବଡ଼ଙ୍କର ଦି କଥା ସହ୍ୟଲେ ଠାକୁରେ ତମର ଭଲ କରିବେ । ତମେ ପଶ ପିଲା !”

ରଘୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା । ଖୁଡ଼ୀ ପିଠି ଉପରେ ହାତଟି ଲଦି ଦେଇ ଆନନ୍ଦରେ ଖୁଡ଼ୀ କାନର ଗଣିଆ ପରୀକ୍ଷା କରୁ କରୁ କହିଲା, “ଖୁଡ଼ି, ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଛି ଏକା । କଟକ କାମ କି ନା ! ଏଥର କକେଇଙ୍କୁ କହ, ହାର କରି ଆଣି ଦେବେ । ଯୁରୁସି ଆଉ ବେକରେ ଯେଉଁ ହାର ଅଛି ସିମିତିକା, ତମକୁ ମାନିବ ।”

ଖୁଡ଼ୀ କିଛି ନ କହି ଅଳ୍ପ ହସି ଦେଇ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲେ । ରଘୁ ଉଠି ‘ସୋମି’, ‘ପାଟ’, ଆଉ ‘ଦୁଲ୍ଲଖୀ’କୁ ବାନ୍ଧିବାକୁ ଗୁହାଳକୁ ଗଲା । ସଞ୍ଜ ବୁଡ଼ି ଆସୁଥିଲା, ରସକଳା ସଞ୍ଜବଳିତା ଜାଳି ପିଣ୍ଡାରେ ଥୋଇ ଦେଲା ।

ପରଦିନ ଉଷାଲୋକ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗାଁ ଶତପଥଙ୍କ ଘରେ ମଙ୍ଗଳମହୁର୍ତ୍ତ ବାଜି ଉଠି, ‘ରଜ’ ଉତ୍ସବର ଶୁଭାଗମନ ଜଣାଇ ଦେଲା । ଗାଁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ ପାଟ-

ଲୁଗା, ଗହଣାଗଣିରେ ସଜବାଜ ହୋଇ ଯାଡ଼ି ଯାଡ଼ି ଆସି ଶତପଥୀଙ୍କ ବୃହତ୍ ଅଗଣିରେ ପଶିଗଲେ । ଆଜି ମହାନନ୍ଦର ଦିନ !

ରଜ ପାଦ ବାଣ୍ଟୁ ବାଣ୍ଟୁ ପଉଆ ନାନା ରସକଳାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲା, “ଏ ବୋହୂ ! ତୋର ସବୁଦିନେ ଏ କି କଥା ! କାଲି ଭାଇନି କହୁଥିଲେ -- ତୁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଜଳି କରିବୁ, ଏ ସବୁ କି କଥା !” ରସକଳା ନିତାନ୍ତ ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରବଣେ କହିଲା, “କରିବି ନାହିଁ ଗୁଡ଼ିଦେବି, ପୁରୁଷକୁ ଗଣ୍ଡେ ଭାତ ଦବ ଯେ, ଗାଁଯାକ ଗାଇବ । ଉଠ ମ, ମତେ ସେ ସବୁ ଭଲ ଲାଗେ ନା । ପୁଅ କିଏ, ପୁରୁଷ କିଏ -- ଏକା ନାହିଁ ଦିଶନ୍ତି ।”

“ଏକାଳରେ ଏତେ ଦୟାଧର୍ମ କିଏ କରୁଛି ? ‘ମୋ ଆକିଆ ଲେଖାକୁ ବାଳିଆ ବନ୍ଧୁ, ପାଳଦଉଡ଼ିକୁ କେତେ ବାନ୍ଧୁ ।’ ଗୋପୀନାଥ ଆଉ ହୁରୁଷୀ ତ ଏକା ମାଙ୍କର ନୁହନ୍ତି ?”

“ତମେ ତମ ଭାଇ ଆଡ଼କୁ ଲାଜି କସିବ । ରଘୁର ପିଉସୀ ଥିଲେ ସେ ସମେତ ତା ପୁରୁଷ ଆଡ଼କୁ କହନ୍ତା । ବାପ ତ ଏକା; ଆମ ଦର ବଲ୍ଲି-କ୍ଷୀତରେ କଣ ଟୋକାଟର ଭାଗ ନାହିଁ କି ? ତାକୁ ମୁଠାଏ ଭାତ ଦେଲେ ଆମର ଦୟାଧର୍ମ କିଆଁ ହବ ? ହକ ତାର ମାଲ ସେ ଖାଇବ । ସେଥିରେ ପାଞ୍ଚ ଭଲୋକ ପଶିବା ଦରକାର କଣ ? କିଏ କଣ ଗଣ୍ଡାଏ ପୁଞ୍ଜାଏ ଦେବେ ନା, ହାତେ ଦହାତ ଦେବେ -- ଏତେ ଗୁଡ଼ି ଫାଟିଯାଏ କିଆଁ ?”

ପଉଆ ନାନା ରସକଳା କଥାର ମର୍ମ ବୁଝି ପାରି କହିଲା, “ତୁ ଦଉଥା, ତୋର ସବୁ ନାହିଁ -- ଗୁଳିଆ ଉପରେ ଆଜୁ ବାଜିଲୁଣି; ଆମେ ତ ଗରବ ଲୋକ, ଆମ ଯେଟକୁ ନିଅନ୍ତୁ, ଦୟାଧର୍ମ କରି ଫୁଲେଇ ହବୁ କୋଉଠୁ ?” ରସକଳା ମଧ୍ୟ ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରତିଉତ୍ତର ଦେଇ ଆସି ମସିଣା ଉପରେ ବସିଲା । ରଘୁ ଗଉଣକୁ ଗାଁଯାକ ବୁଲୁଅ ଥାଣି, ଏବେ କାନ୍ଦବାରୁ ମା କିତରେ ଗୁଡ଼ିବାକୁ ଆସିଲା । ତା ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିବା ମାତ୍ରେ ଗର୍ବିତା ଶତପଥୀଙ୍କ ଗୁହଣୀ ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ ଓରଫେ ସୂର୍ଯ୍ୟମାଞ୍ଜି ରସକଳାକୁ ଉଦ୍‌ଘୋଷ କରି କହିଲା, “ହଇ ହେ ବନା ବୋଉ ! ଏ ତମ ସଜ ଧଇଲଣି କି ? ତମର ଏକା ବଡ଼ ଦୟାଧର୍ମ । ଲୋଟକ କହନ୍ତି ପରା -- ‘ହୁରୁଷୀ ବୋହୂ ପରି ଆମ ସାଙ୍ଗରେ ବୋହୂ ନାହାନ୍ତି ।’ ଆଉ ସ୍ତ୍ରୀ ମ, ଗଲଣି ତ ଅସିଦିଆଣୀ ମରି ପୋଡ଼ି ଜଳିଜାଳି ଗଲଣି । ବାପ ଲୋ, ତା ଗରବ କହିଲେ କାହାଣେ ଛପଣ । ବଡ଼ ଲୋକ ହିଅ ଦେଶେଇ ହଉଥିଲା । ଯେମିତି ଗରବ, ସେମିତି ଫଳ ଏକା । ପିଲଟାକୁ ଅରକ୍ଷିତ କରି ଏକା ଝାଡ଼ାକଇରେ ମା ହିଅ ଗଲେ ତ ! କହନ୍ତି ନାହିଁ -- ‘ଦୁଧ ଉତୁରିଲେ ଚୁଲରେ ପଶେ, ମଣିଷ ଉତୁରିଲେ ଗାତରେ ପଶେ ।’ ଏତେ ଟାଣ କି ଦଇବ ସହେ !”

ରଘୁନାଥ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆଉ କଥାରେ ଲଜିତ ହୋଇ ମୁହଁ ତଳକୁ କଲ । ସେ ଅରକ୍ଷିତ, ଏ କଥା କଣ ପୃଥ୍ବୀରାଜ ତାକୁ ରୁହାଇ ରୁହାଇ କହିବେ ? କଠିକର କହିଲ ହେଲ ନାହିଁ, ପୁଣି ମାତାର ଚରଣ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆଉ କହିଲ—ମା ଭଉଣୀ ନି ଧର; ଏତେ ଲୋକଙ୍କ ଆଗରେ ଏପରି କଥା, ତାହାର ପ୍ରାଣରେ କଣ ପୁଟିଲ ପରି ବଡ଼ ବ୍ୟଥା ହେଲା । ଖୁଡ଼ି ତା ମୁହଁକୁ ଅନାଇଲା । ସହାନୁଭୂତିରେ ଅତି ଧୀରେ କହିଲା—“ଭୁତ ଥା; ବଡ଼ କଳିଯୁଡ଼ିଟା ।”

ଏହା କହି ସେଦିନରସାୟଣ ଗୌରୀକୁ ଭୁନ କରୁ କରୁ କହିଲା, “ଯାଉଛି ହେ—ବସି ପାରିବି ନାହିଁ, ଟୋକାଟାକୁ ନିଦ ଅଇଲାଣି ।” ତା ପଛେ ପଛେ ଶାମରାଜ ଓ ତାରିଣୀ ପହଞ୍ଚି ଗଲେ । ସମସ୍ତେ କଉଡ଼ି ଖେଳର ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ ।

ଏଥର ଦୁଇ ପକ୍ଷା ହୋଇ ବୁଡ଼ି ଆଉ ଯୁଦ୍ଧମାନେ ବସିଗଲେ । କଉଡ଼ି ଖେଳ ପାଳଣିଆ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶତସହସ୍ର ଯରଚର୍ଚ୍ଚା, ପରନନ୍ଦା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ହୁରୁଷୀ ପରିହାରର ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ତାରିଣୀ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମାଉସୀକୁ ଅନାଇଁ ଲଜିତ ପୂରରେ କହିଲା, “ଏ ମାଉସି, ଦେଖିଲୁ ରସ ମାଉ କି ? ଏଥର କଟକକୁ ନୂଆ, ଗଣିଆ ହଲେ, କଣ୍ଟାକଟି ହଲେ କର ଆସିବ—ବଡ଼ ଯୁଦ୍ଧର ଏକ ! ଆମ ଗାଁରେ ଝାଉଁ କାହା କାନରେ ସିମିତ ନାହିଁ । ଆଜିକାଲି ଯୁଦ୍ଧ ହାତରେ ଦି ପରସା ଥିବାରୁ ଏମାନେ ମଣିଷ ଚନ୍ଦ୍ରଛନ୍ଦ୍ର ! ହୁରୁଷୀ ମାମୁର ଯୋଉଁ ଗରବ !” ସୂର୍ଯ୍ୟ ମାଉସୀ ଯୋଗ ଦେଇ କହିଲା—“ତା ପରୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ଝିଅ, ହୁରୁଷିଆର ଯୋଉଁ ଗୁଡ଼ର ! ହେଲେ ତାଙ୍କ ଚଉଦପୁରୁଷ ଖବର ମତେ କଣ । ‘ଏ, ଆଗେ ଖାଉଥିଲେ ଯେନ, ଏବେ ଆଣି ଏ ବହଳ ଖୋଟ ।’ ମୁଁ ବୁଡ଼ି ହେଲଣି ପରା, ହୁରୁଷିଆ ପର ନ ଲିଆ, ଭିକିକଟା କାହାକୁ ଦେଖି ନାହିଁ; ଏଡ଼ିକ ଲେଖା—ଭାଇର ସବୁ ଖାଇଲା, ଭାଇକର ସବୁ ଗହଣା ବକନାକି ଭାରିଯା ପାଇଁ ଗହଣା ଗଢ଼ିବ । ଏ ରସକଳକୁ ସମାନ ବୁଝିବୁ—ବଡ଼ ଉତ୍ତରମାରୁ ।”

ଚନ୍ଦ୍ରମଣୀ ପିତୃସୀ ମିଶି ଯାଇ କହିଲା—“ହଁ ଲେ ଖୁଡ଼ି, ରଘୁକୁ ତ ଏଇମାନେ ଦାଣ୍ଡରେ ବସେଇଲେ ‘ଖୁଡ଼ିଟା ବଡ଼ ମଇନମୁଣ୍ଡ’ ଚରୁଣା ଏକା ।” ଶାମା ବୋଉ କଉଡ଼ି ଦାନ ପକଇ ସକଇ କହିଲା—“ରସକଳା ଚରୁଣା ଏ ସବୁରେ ନ ଥାଏ—ସବୁ ହୁରୁଷିଆର ଫଇ । ଆଲେ ବେଉ ଲେ ! ସେ କଥା ପରା ମୁଁ ଭୁଲିବି ନାହିଁ, ତନ ଦି’ପହରଟାରେ ଭାଉଜକୁ ଘରୁ କାଢ଼ିଲ ! ତାମା ଏକା ବଡ଼ ବୋହୂକୁ ଦି ଆଖିରେ ଦେଖି ଯାବୁ ନ ଥିଲା !”

ତାରିଣୀ—କମିତ ଦେଖିବ ! ବଡ଼ଘର ଝିଅ, ଅଲିଆର ହେଲ ବଢ଼ିଥିଲା । ଯୁଦ୍ଧ ଘରକୁ ଆସି ଦି’କଡ଼ାର ହେଲା । ସେ ଗୋପୀନାଥ ମାମୁ କରଣି କାମ କରୁ

ନ ଥାନ୍ତା--ସେବତାର ଅଜା ଝିଅ ନ ଦିଅନ୍ତା । ଗାଁଲୋକ ବି କହିଥିଲେ । ସେ କାହାକୁ କଥା ଶୁଣିଲ କି ? ମାରିଁ ଟା ବଡ଼ ଘୁଣ୍ଟା ଥିଲା । ରସ ମାରିଁ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ଗୋପାଳୀୟ ମାମୁ ମଲ୍ଲ ପରେ ସବୁ ଦିଅର ହାତରେ ସମ୍ପାଦି ଦେଲା । ମୁଁ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଚାଲି ଦିଆଣିରେ ଦେଖି ପାରେ ନାହିଁ । ଏବେ ରସ ମାରିଁ କହେ, କୁଆଡ଼େ ଚାଲି କଟକ ପଠେଇବ ।”

ଶାମାବୋଉ—ମତେ ବିଶ୍ୱାସ ହଉ ନାହିଁ । ହୁରୁଡ଼ିଆ ରଘୁକୁ ବସା-ଠାଲିକି ନବ ? ତାକୁ ଏଠି ତ ଦିଆଣିରେ ଦେଖି ପାରେ ନାହିଁ । ହେଇଥିବ, କିଏ ଜାଣେ ଲେ ମା !

ଗୋଟି ପାଟିଲୁଣି କି ନାହିଁ, ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଚମ୍ପା । ମୁରୁକି ହସା ଦେଇ କହିଲା, “ସତ ତ ନବ ! ଘୂର ଦରମା ବଢ଼ିବ—ଆଠ ଟଙ୍କାରୁ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ହେଇବ; ତା ସାଥୀ ତାକୁ ବଡ଼ ସୁଖ ପାଆନ୍ତି, ଅର ସାଲକୁ କୋଠା କରିବ ।”

ଗ୍ରାମ ମଧ୍ୟରେ ସୁଦ୍ଧି ଓରଫେ ଛେପଥିବା ଗୁହଣୀର କୋଠା ଛଡ଼ା ଆଉ କାହାର କୋଠା ନାହିଁ । ସେ ଶେଷୋକ୍ତ କଥା ଶୁଣି ଭୀଷଣରେ କହିଲା--“କରୁ କୋଠା । ପରଦିନି ଚିପି କୋଠା କଲେ ଏକାଦିନକେ ଭୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିବ ନାହିଁ କି ? ଦେଖିବ ଆଥ, ମୁଁ ତ ଗରବ କରି କହୁଛି—ଲକ୍ଷିଆ ବାପ ପରି ସଜା ଲୋକ ଏ ଶତ୍ରୁକରେ ନାହାନ୍ତି । ଆମର ମହାଜନା କାରବାର ହତ, ଆମେ ଏତିକି ଚିଣିଚିପା ନୋହୁଁ ।”

ଚମ୍ପା ଓ ଶାମାବୋଉ ମୁହଁରେ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ, ସୁଦ ଖାଇ ଖାଇ ତମ ଦିନ ଗଲା, ପୁଣି ସଜା ।

ଏଣେ ରସକଳା ଓ ରଘୁ ଘରେ ବସି ପିଠାଫଣା ବାଡ଼ି ଛେଜନରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଇନ୍ଦ୍ରବନ୍ଧୁରେ ଆନେମାନେ ତାଙ୍କ ଘରଟି ଦେଖିନବା । ଗାଁ ମଝି ଦାଣ୍ଡକୁ ଘର । ଗୁଲ ଛପର, କିନ୍ତୁ ଭିତରେ ଶକ୍ତ ମଉଡ଼ମସା ଆଟୁ ତିନି ବଖରା । ମଝିରେ ବଡ଼ ଅଗଣା, ବାରି ପଟକୁ ଦି ସରି ଗ୍ରେଟ ଗ୍ରେଟ ନାହାଗୁଳିଆ ଘର ଗୁର ବଖରା । ଗୋଟିକରେ ଗାଈ ଗୋରୁ ରହନ୍ତି, ଆରଟି ଡେକ୍‌ଶାଳ । ତା କଡ଼ି ଘରଟି ରେଷେଇଶାଳ । ଆଉ ଆରପାଖ ଘର ନାନା ଆଳିମାଳିକାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଅଗଣା ମଝିରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ସଜନା ଗଛ, —ଫଳରେ ନଇଁ ପଡ଼ିଛି । ପିଢ଼ା ଓଳିତଲେ ମହା କରି ଲାଉ, କଖାରୁ ମଞ୍ଜି ପୋତି ହୋଇଛି । ରସକଳା ଶାଗ ବଡ଼ ସୁଖ ପାଏ । ରେଷେଇଶାଳ ପିଢ଼ାରେ ପୋଇଲଟା ଗହଳ ହୋଇ ମାଡ଼ିଛି । ଅଗଣା ପାଖକେ ମଉଚ ତଳି, ପାଖକେ ବାଇଗଣ ତଳି ରୁଆ ସରିଲାଣି । ଖଡ଼ା ଲେଉଟିଆ, କେଶଳା ପଞ୍ଜାଳି ବାରିଆଡ଼େ ହୁଣାମସା ହେଲାଣି ।

ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତ ।

ଘରେ ଶ୍ରମୀ ବ ରକ ଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ଦାସ ଦାସୀ ନାହାନ୍ତି । ରସକଳ୍ପ ଏକା ଏକା ସବୁ ପାଇଁ କରେ । ତାକୁ ଶୋଇବାର, ବସିବାର କେହି କେବେ ଦେଖି ନାହିଁ—ବଡ଼େ ଅନ୍ଧାରୁ ଉଠି ଗତି ନଅଟାଯାଏ କାମରେ ଲାଗିଥାଏ । ରଜାବଡ଼ାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଡେଙ୍କିକୁଟା, ଧାନଭୂଷା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଅନାୟାସରେ କରି ପାରେ ।

ଅଳକାକ୍ଷିଣୀ, ସଦା ପ୍ରପୁଲ୍ଲମୁଖୀ ରସକଳା ରଘୁନାଥକୁ ସନ୍ତାନାୟକ ହେବା କରେ । ରଘୁ ଦୁଇ ବର୍ଷ ବୟସରୁ ପିତୃହୀନ ପ୍ରାୟ ଏକ ବର୍ଷ ହେଲା ଏକମାତ୍ର ଭଗିନୀ ରତ୍ନମଣି ଏବଂ ମାତା ସୁଲକ୍ଷଣା ବସୁଚିକାରେ କାଳଗ୍ରାସରେ ପଡ଼ିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଗ୍ରାମର ଲୋକେ ତାକୁ ବେଶ୍ ଭଲ ପାନ୍ତି, କାରଣ ସେ ବଡ଼ ବାଧ—ଯେ ଯେଉଁ କାମଟି କହେ, ଲାଗି ପଡ଼ି କରେ । ଗାଁ ଦିଲ୍ଲଙ୍କ କାଶେଇ କାଶେଇ ତା ଦିନ ଯାଏ; ପୁଣି ଗାଁ ଗୁହାଳୀରେ ବାସୁ ଅବଧାନ କିତରେ ସେ ଅନେକ ପାଠ ପଢ଼ିଛି । ତାହାର ପ୍ରଶର ସ୍ୱାଦିଶକ୍ତିକଳରେ ସେ ନାନା ଗୁଣଗୀତ ମୁଣେ କର ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ଗାଏ, କିନ୍ତୁ ତାକୁ ସବୁଠାରୁ ବେଶି ସୁଖ ପାଏ ତାହାର ଶ୍ରୁତି ରସକଳା ।

ତାହାର ଶ୍ରଦ୍ଧତ ଦୃଷ୍ଟୀକେଶ ବର୍ଷକେ ଦୁଇ ଥର ଘରକୁ ଆସେ—ଥରେ ଧାନରୁଆବେଳେ, ଥରେ ଅମଳବେଳେ । କଟକର ଶେଖର ଚଉଧରୀଙ୍କର ସେ ଜଣେ ବଡ଼ ଗୁମାସ୍ତା ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ମହାନଦୀକୁଳକୁ ଯେଉଁ ବଡ଼ କାଠଗୋଲଟି ଦିଶୁଛି, ତାହା ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ର-
ଶେଖର ଚୌଧୁରୀଙ୍କର । ଗୋଲକୁ ଗୁଡ଼ି ସଡ଼କ ସେ ପାରର ବଡ଼ ଆମ୍ବତୋଟା
ପଛକୁ ଯେଉଁ ସୁନ୍ଦର ଏକତଳବିଶିଷ୍ଟ ଚଉସରିଆ କୋଠାଟି, ତାହା ତାଙ୍କର
ବାସଭବନ; ଦୁଇଛଡ଼ା ଖଣ୍ଡିକେତେ ଘର ଗୁମାସ୍ତାମାନଙ୍କର ବାସଗୃହ,
ବଡ଼େଇଶାଳ, ଧାନଗୋଦାମ ଓ ଗୋରୁ ଗୁହାଳ ।

ଜମିର ଆୟତନ ଓ କାରବାରର ବିସ୍ତାର ଦେଖିଲେ ଚୌଧୁରୀ ଏ ଯେ
ଭଣ୍ଡା ଲୋକ ନୁହନ୍ତି, ଏହା ସହଜରେ ବୁଝାଯାଏ । ଲୋକେ କହନ୍ତି, ଚୌଧୁରୀ ଏ
ଲକ୍ଷପତି—ଜମିଦାରୀ କରି ଗଲେଣି । ଦେଶରେ ତାଙ୍କର ଗୁଆ, ନଡ଼ିଆମାଳ,
ପୋଲିଙ୍ଗ, କରଜି ତୋଟାମାନ ଅଛି ।

ଆଜି ତାଙ୍କ ଘରେ ମହୋତ୍ସବ । କୁମାରପୂର୍ଣ୍ଣିମାରେ କୁମାର-କୁମାରୀଙ୍କର
ଆନନ୍ଦ-ସମ୍ମେଳନ ।

ଆକାଶରେ ରୁପାଆଳିଟି ପରି ବଡ଼ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ଜହ୍ନ ଉଠିଛି—ସନ୍ଧ୍ୟା ଛ ଘଡ଼ି
ହେଲାଣି, ମାତ୍ର ଆଜି ଅନ୍ଧାର ଲେଖମାତ୍ର ନାହିଁ । ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ବାସଭବନର
ବଡ଼ ଆମ୍ବତୋଟା ଉପରେ ସଡ଼କ ସେ ପାର ମହାନଦୀର ବିସ୍ତାରିତ ଜଳବନ୍ଧ
ଉପରେ ଶୁଦ୍ଧ ଆଲୁଅ ନାଚୁଛି । ନାଉରମାନେ କୂଳକୁ ନା'ଉଡ଼ିଲେଣି । ଅନେକ
ଯୁବକ ଓ ବାବୁମାନେ ସଡ଼କରେ ସଜି ପବନ ଖାଇ ବୁଲୁଅଛନ୍ତି । ଆଜି
ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା—ଆନନ୍ଦର ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ଲୀଳା । ଆକାଶରେ ଆନନ୍ଦର ଖେଳ
—ତାବମାନେ ଜହ୍ନ ଆଲୁଅରେ ଲୁଚକାଳି ଖେଳୁଛନ୍ତି; ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଧଳା ମେଘ
ରୁପାବୁଦରଟିମାନ ପରି ଆକାଶରେ ପରା ହୋଇଛି, ତାହାର ଉଡ଼ିରେ ତାବ-
ଗୁଡ଼ିକ ଲୁଚି ଲୁଚି ଖେଳୁଛନ୍ତି; ଆଉ ଶୁଦ୍ଧ ଖେଳୁଛି ନଦୀ ସଙ୍ଗରେ । ମହାନଦୀଟି
ବଡ଼ ଆରସି ପରି ଦିଶୁଛି । ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାରେ ଜଳହଲ୍ଲୋଳ ଚକଚକ ଜଳଜଳ,
ଠାଏ ଠାଏ ତାବ ଆଲୁଅ, ଠାଏ ଠାଏ ଭୈରବ; ଅଇନା କାଚ ଉପରେ
ତାଳ ଫୁଲ ପରି ଚନ୍ଦ୍ର ପରି ଦିଶୁଛି; ଆଉ ଦୁଇ କୂଳର ଗଛପତ୍ର, ଦୂର ପର୍ବତ-
ରେଖା, ଦୂର କୁଡ଼ିଆମାଳ ଓ ସଜ୍ଜି-ଘପର ଦୂରଗତ ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ରଶ୍ମି ଅଇନାର
ବିଚିତ୍ର ବେଢ଼ଣୀ ! ସେ ଦର୍ପଣଟିରେ ମୁହଁ ଦେଖିବାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ ଶୁଦ୍ଧ ଆଉ ତାବ-
ମାନେ । ଶୁଦ୍ଧ ଜଳର ପରମ ସୁନ୍ଦର ରୂପ ଦେଖି ଆନନ୍ଦରେ ଆସୁହୁସ । ସବୁ
ଅମୃତ ଠୁଳି କରି ଦେବତାଏ ନାମ ଦେଲେ ଅମୃତାଂଶୁ ସୁଧାକର—ଆଉ ଆଜି

ସତକୁ ସତ ସେ ଧୂଳି ସୁଧାମୟ ! ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ଅଜି ତା ପରି ସୁନ୍ଦର କିଏ ?
ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ରାଜ୍ୟର ଛନ୍ଦପତି ସମ୍ରାଟ୍ ଆଜି ! କିନ୍ତୁ ସୁଦୃଢ଼ ଜନ୍ମିତୁଲ ପୂର୍ବ
ତାତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ିକ ବଡ଼ ମଳିନ, ବଡ଼ ଲଜ୍ଜାକୁଳ—ନିଜ ଭିକାରୀ ବେଶକୁ ମେଘ-ଓଡ଼ିଶା
ଆତ୍ମାଳରେ ଲୁଚାଇବାରେ ତତ୍ତ୍ୱପର ।

ଆନନ୍ଦରେ ମଉଁ କୁମାର କୁମାରମାନେ ! ଆମ୍ଭତୋଟା ପକ୍ଷଗହଳ ପଶ୍ଚତ୍ତ
ସେମାନଙ୍କର ଆନନ୍ଦ-କୋଳାହଳ ଶୁଭୁଛି । ଆଜି ସଜାଡ଼ି ଶୂନ୍ୟକୁ ବନ୍ଦାପନା
କରି ପିଲାମାନେ ଗାଇ ଉଠିଲେ :—

‘ଜନ୍ମ ରେ ଜନ୍ମ ! ନିର୍ମଳ ଜନ୍ମ !

ଏହି ଜନ୍ମ ସଙ୍ଗେ ଖେଳିବାକୁ ମନ ।

ଜନ୍ମ ଯେ ଆମର ମାଆର ଶର,

ଘାଟ ଗୁଡ଼ି ଦିଅ ଘାଟୁଆ ଶର ।

ମୁଁ ତ ଯିବି ସୋଲସା ଘାଟ,

ସୋଲସା ଘାଟରେ ଟିକି ବୋଇତ,

ଟିକି ବୋଇତ କି ମୁଦି ବୋଇତ,

ତାଳି ପୋହଳାକୁ ବାଛୁ ଆଣିବି, ରଜକୁମାରୀଙ୍କ ଗଛ ଆଣିବି !

ତହିଁରେ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ସାନ ଝିଅ ସୀତା ଯୋଗ ଦେଲା—

‘ଆରେ ଜନ୍ମ ମାମୁଁ ଶରଦ ଶଶୀ,

ମୋ କାନ୍ଧୁ ହାତରେ ପଡ଼ିରେ ଖସି ।’

ପିଲାମାନଙ୍କ ନିର୍ମଳ ଆନନ୍ଦରେ ସଙ୍ଗୀତକରଣରେ ଯୋଗ ଦେଇ, ସେମାନଙ୍କ
ପରିତୋଷ କରି ମିଠେଇ, ଭୂଜା, ଉଗୁଡ଼ା ଓ ନଡ଼ିଆ ଖଣ୍ଡ ବାଣ୍ଟି ବାଣ୍ଟି
ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଗୃହଣୀ ସରସ୍ୱତୀ ଉତ୍ତର ଅଗଣାକୁ ଗଲେ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ
ଚରରେ ଓ ଆନନ୍ଦସ୍ୱରରେ ପିତେଇ ନାମା ଗାଇ ଉଠିଲା—

‘ବନ୍ଦାପନା ଆଜି ସଜାଡ଼ି ସଙ୍ଗାତେ

ଆସିଲେ ଖେଳିବା ଖେଳ,

ଫୁଲସଞ୍ଜବେଳେ କାଳିନ୍ଦୀର କୂଳେ

କୋଜାଗର ନିଶି ମେଳ ।’

ପିତେଇ ନାମାର ଗୀତ ଶୁଣି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ଶିଶୁପୁତ୍ର ‘ବାବୁ’ ଦଉଡ଼ି
ଆସିଲା, କହିଲା, ‘ନାନ ! ଆଉ ଅରେ ଗା, ତୋର ଶର ସୁନ୍ଦର ପୁର ।’ ବାବୁର
କଥା ଶେଷ ହୋଇ ନାହିଁ, ହଠାତ୍ ଅପରିଚିତ ବାଳକଟିଏ ଉତ୍ତର ଅଗଣାକୁ

ପଶି ଆସିଲା । ନରଥା ‘ହଁ’ ‘ହଁ’ ପାଟି କର ଦଉଡ଼ିଗଲା । ସରସ୍ଵତୀ ରକାଦର ଦୁଆରମୁହଁରେ ଛୁଡ଼ା ହୋଇଥିଲେ । ‘କଣ ହେଲା’, ‘କଣ ହେଲା’ କହି ସେ ମଧ୍ୟ ସେଠାକୁ ଚାଲି ଆସିଲେ । ସୀତା ଓ ବାବୁ ମା ପାଟି ଶୁଣି ଧାଇଁଗଲେ । କାହାକୁ ନ କହି ପିଲାଟି ଘର ଭିତରକୁ ପଶି ଆସିଛି । ବେଶଭୂଷାକୁ ସେ ନିତାନ୍ତ ନିଷ୍ଠୁର ଗାରିଲ ପିଲା ପରି ଦିଶୁଛି, କିନ୍ତୁ କାନ୍ଦିବେ ପରତା । ସରସ୍ଵତୀ ବୁଝିଲେ, ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣସନ୍ତାନ । ହଠାତ୍ ଶ୍ଵେର ପରି ଧରା ପଡ଼ିବାରୁ ବାଳକ ଶ୍ଵେର ପରି ଅବୁଆଏ । ସରସ୍ଵତୀ ନରଥାକୁ ତାହାର ହାତ ଗ୍ରହଣ ଦେବାକୁ କହିଲେ; ଶୁଣିଲେ, ପିଲାଟି ପଳାଇବ । କିନ୍ତୁ ସେ ମୁହଁ ଟେକି ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲା । ସେ ଦେଖିଲେ, ପିଲାଟି ଅନନ୍ୟସୂୟ । ତାହାର ବଡ଼ ବଡ଼ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ନାଲ ଆଖି, ଚମ୍ପାଫୁଲ ପରି ବର୍ଣ୍ଣ, ମୁଖର ଅପୂର୍ବ ଲଳିତ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ମାତୃହୃଦୟ ମୁଗ୍ଧ ହେଲା । ପିଲାଟି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ କଣ ଦେଖିଲା କେଜାଣି, ତାହାର ଭୟ ଗ୍ରହଣଲା—ସେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଦୃଢ଼ ହୋଇ ଛୁଡ଼ା ହେଲା । ସରସ୍ଵତୀ ସଦୟ ଭାବରେ ପଚାରିଲେ—“ହଇରେ, ତୋ ନାଁ କଣ ?”

“ମୋ ନାଁ ରଘୁ, ମୁଁ ହୁରୁଷୀ କଲେଇ ବସାରୁ ଅଇଲି । କଲେଇ ମତେ ପଠେଇ ଦେଲା ।”

“ଆମ ଗୁମାସ୍ତା ! ତୁ ତା ପୁଅ ?”

“ପୁରୁଷ ।”

“ତୁ କଣ ନୂଆ କଟକ ଆସିବୁ ?”

“ହଁ ।”

“ତୋର ବାପ ମା ଅଛନ୍ତି ?”

“ବୋଉ ଆଉ ରତନା ନାମା ମରିଗଲେ, ମୁଁ ଖୁଡ଼ୀ କଠରେ ଥିଲି । କଲେଇ ସଞ୍ଜେ କଟକ ବାହାରି ଅଇଲି ।”

“ତୋ ଖୁଡ଼ୀ, ଖୁଡ଼ୀ ତତେ ସୁଖ ପାନ୍ତି ?”

“ହଁ ।”

“ଏଠି କଣ କରୁ ?”

“ଗଣେ ଶେଷେଇ କରୁଁ, ଆଉ କିଛି ନାହିଁ ।”

ସରସ୍ଵତୀ ବାଳକଟିର ସରଳତାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତାକୁ ଅନେକ କଥା ପଚାରିଲେ । ବାଳକଟି ଅନାଥ ବ୍ରାହ୍ମଣସନ୍ତାନ, ଏ କଥା ଶୁଣି ତାଙ୍କର କରୁଣା ଭରଣ ହେଲା । ପାଖରେ ବସାଇ ସେ ତାହାର ପିତା ମାତା ବିଷୟ ସବୁ

ଶୁଣିଲେ ଏବଂ ତାକୁ ନୂଆ ଲୁଗାଟିଏ ପିନ୍ଧାଇ ଅତି ଯତ୍ନରେ ଷ୍ଟେଜନ କରାଇ ଗଲବେଳେ କହିଲେ, “ପାଖରେ ତ ଅଛି, ଥରେ ଅଧେ ଆସିବୁ ।”

ସୀତା ଓ ବାବୁ ମା କଠିରେ ବସି ସବୁ ଶୁଣିଲେ । ରଘୁ ହୁରୁଷୀ ଗୁମାସ୍ତାର ପୁରୁଷ; ପାଖରେ ଅଛି । ନଇକଳରେ ତାଙ୍କ ଖେଳସଙ୍ଗୀ କେହି ନାହିଁ । ଏଥର ନିତି ଆସିବ, ସେମାନେ କେତେ ଖେଳ ଖେଳିବେ—ଏହା ଭାବି ଆନନ୍ଦ ହେଲେ । ରଘୁ ଗଲବେଳେ ବାବୁ କହିଲେ—“କାଲି ଆସିବୁ, ଆମର ଖେଳିବା ।” ସୀତା ମଧ୍ୟ ଅତି ଶରଧାରେ ଦରଫିଟା ପାନଖିଲଟିଏ ଦେଇ କହିଲେ—“ତୁ ନଚେତ୍ କାଲି ଆସିବୁ, ଆମର ଶ୍ଵେତଶ୍ଵେତକା ଖେଳିବା, ନଇଲେ ଆମେ ତୋ ଘରକୁ ଯିବା ।”

ସୀତା ଓ ବାବୁର ଏତେ ସ୍ନେହ ! ରଘୁନାଥ ତାହାହିଁ ଭାବୁ ଭାବୁ ଘରକୁ ଗଲ । କକେଇ ସହିତ କଟକ ଆସିଲା ଦିନୁ ତା କପାଳ ଫାଟିଛି । ରଜାବଦା, ବାସନ ମଜା, ଘରର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସବୁ ପାଇଟି ତାକୁ ଏକୁଟିଆ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ସେଥିରେ ପୁଣି କକେଇର ନିତି କଟୁ କଥା, ନିତି ଅସନ୍ତୋଷ ଏବଂ ଉତ୍ତମ ମଧ୍ୟମ ପ୍ରହାର । ରଘୁର ଖବର କିଏ ବୁଝେ ? ଗଣ୍ଡାଏ ଭାତ ତୋରଣି କରି ଦିନ ରାତିରେ ଦୁଇ ଥର ହେଲେ ବହୁତ, ତହିଁରେ ପୁଣି କକେଇର ସବୁ ପଦାର୍ଥକୁ ବଡ଼ ଆଖି—ତେଲ ବେଣି ସରିବ ନାହିଁ, ସୋରିଷ ତେଲ ବଡ଼ ଦାମ୍—ସେଇ ଆଠଣା, ଦଶଣା । ରଘୁ ନୁଖୁରୁ ଗାଧାଏ, ପାନଗୁଣ୍ଡି ମହରଗ—ଛୁଇଁକାର ସାଧ ନାହିଁ, ଲୁଗା ବୋଇଲେ ଦୁଇଗଣ୍ଡି ମୋଟ ଗାମୁଛା—ଧୋଇ ଶୁଖାଇ ପିନ୍ଧେ, ଏଠି ତାର ଯାଠର ନାଁ ଗାଁ ନାହିଁ । କକେଇର ଅତ୍ୟାଚାରରେ ହାତ ପିଠିରେ ଲୁହ ପୋଛୁ ପୋଛୁ ତା ଦିନ ଯାଉଛି । ବାଳକ ଦିନ ରାତି ଖୁଡ଼ୀକୁ ମନେ କରେ । ଖୁଡ଼ୀର ସ୍ନେହ ଓ ଖୁଡ଼ୀଦାର ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟରେ ସେ କେତେ ଶୋକନ ବ୍ୟବଧାନ, ତାହା ରଘୁନାଥ ବୁଝିଛି ।

ଜନ୍ମ ଆଲୁଅ ପଡ଼ିଥିବା ଦାଣ୍ଡରେ ଗୁଲୁ ଗୁଲୁ ସରସ୍ଵତୀର ପ୍ରେମବ୍ୟବହାର ମନେ କରି ବାଳକର ହୃଦୟରେ ବହୁଦିନର ପୁରୁଣା, ଅଥଚ ଚିର ନୂତନ ଗୋଟିଏ ମୁଖଛବି ଜାଗ୍ରତ ହେଲା—ସେ ତାର ଜନମା । ଆଜି ଯଦି ତାର ମା ଥାନ୍ତା, ସେ ଏପରି ସ୍ତନସ୍ତା ହୋଇ, କକେଇର ଗାଳି ମାଡ଼ ଖାଇ କଟକରେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା ? ଯାହା ଦେହରେ ଟିକିଏ ଧୂଳି ଲାଗିଲେ ମା ପଣତ କାନରେ ପୋଛୁଥିଲା, ଯାହା ସକାଶେ ମା ସ୍ତାର ତାର ପାଇଟି କରି ବୁଲୁଥିଲା, ସେହି ରଘୁର ସବୁ ମାୟା କାଟି ମା କେଉଁ ଆଡ଼େ ଥିଲା ? ଖୁଡ଼ୀ କହେ, ତା ମା ଗୁଲି ଯାଇଛି । ଏଡ଼େ ନିର୍ଦ୍ଦୟା ତା ମା ! କଣ ଦିନେ ରଘୁକୁ ମନେ ପକାଏ ନାହିଁ ? ତାର ଏତେ କଷ୍ଟ ହେଲାଣି, ଏତେ ଦୁଃଖ ହେଲାଣି—ସେ ଦିନେ ଆସି ଦେଖୁ

ନାହିଁ ! ଆହା, ସେ ତ ମରଯାଇଛି — ମଲେ ଆଉ ଆସିବ ! ବାଳକ ଆସୁଚିନ୍ତାରେ ବସିଲେ । ଧୀର ପଦବିସେଷରେ ସେ ଆସି ଅନ୍ଧାରୁଆ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଗଣାଟିରେ ପଶିଗଲା । ଘର ଭିତରେ ପଶିବ କଣ, — କକେଇ ଶ୍ଵାସଣ ମୂର୍ତ୍ତି ହୋଇ ବାଡ଼ଟିଏ ଦେନ ଦୁଆରେ ଛୁଡ଼ା । ସବୁ ସବୁ ସବୁ ଯାହାର ବସିଗଲା । ରଘୁନାଥ ‘ବୋଉ ଲେ’ କହି କାନ୍ଦି ପିଠି ଆଉଁସି ପକାଇଲା ।

“ହଇରେ ଅସିତ ! ଗତ ଅଧ୍ୟାୟ କୁଆଡ଼େ ମରବାକୁ ଯାଇଥିଲୁ ? ରୁ ଏକା ଭୋଜି ଖାଇ ଯାଇଥିଲୁ, ନା ଗାଁ ଗୋଟିକର ପିଲା ଆସିଥିଲେ ? ବାବୁ, ଗିଳିବାକୁ ଗଲୁ ତ, ସେଷେଇଖାଳ ମେଲ କର ଗଲୁ କିଆଁ ? ତୋ ବଲେଇ ଦୋପା ପାଇଁ କଣ ଭାତ ତିଆରି ସଜାଡ଼ି ଥୋଇଥିଲୁ ? ଅଳକ୍ଷଣା, ମୁଁ ହାଡ଼ ଭାଙ୍ଗି ପୋଷିବାରୁ ଘରେ ବସି ନବରଙ୍ଗ ! ପୁଆଗ ଛଡ଼ାଇ ଦେବି ଯେ । ମୁଁ ତୋ ଖୁଡ଼ୀ ସାକୁଲେଇ ନୁହେଁ — ମୁଁ ହୁରୁଷିଆ, ଜଣିଆ । ହାଡ଼ ଭାଙ୍ଗି ଚୁନା କରିଦେବି ।”

ରଘୁ କଣ ବା କହିବ ! ସତକୁ ସତ ସେ ଭୁଲରେ ସେଷେଇଖାଳ ମେଲ କରି ଯାଇଥିଲା । ବସାର ବାଦରଙ୍ଗିଆ ଭୂଆଁ ଉପରେ ତାର ଚେ'ଧାଗ୍ନି ପ୍ରଜ୍ଜ୍ଵଳିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ତ ସବୁ ସଙ୍ଗନାଶର ମୂଳ । ମନେ ମନେ ତାକୁ ସହସ୍ର ଗାଳି ଦେଇ ମାରବରେ ବସି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । କକେଇ ମନ ଭିତ୍ତି ବକି ବକି ଶୋଇବା ଘରକୁ ଗଲା । ରଘୁ ମଧ୍ୟ ତୁନି ତୁନି ପଛେ ପଛେ ଗଲା । ଘାସ ଆଲୁଅରେ ଏତେବେଳକୁ ହୁରୁଷିଆର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା — ବାଃ, ରଘୁ ତ ବେଶ୍ ନାଲିଧଡ଼ ପାତଳ ଷୋଡ଼ଟିଏ ପିନ୍ଧି ଆସିଛି । ଏ ପୁରସ୍କାର ଯେ କାହାର ଦଉ, ତାହା ବୁଝିବାକୁ ବିଳମ୍ବ ହେଲା ନାହିଁ । ତାହାର ଗୁପ୍ତ ମୁଖ ହଠାତ୍ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲା । ସେ ରଘୁକୁ ପାଖକୁ ଟାଣି ଆଣି ପିଠି ଆଉଁସି ଦେଲା । କୋମଳ ସ୍ଵରରେ କହିଲା, “ହଉ, ପିଲାଲେକ, ଦୋଷ କଲୁ — ମାଡ଼ ଖାଇଲୁ । ଦେ ଦେ, ମୁହଁ ଧୋଇ ଯା ଶୋ ଯା । ଆଜ୍ଞା, ପୁଅ ! ତୋତେ ସେ ଲୁଗାଗଣ୍ଡ କିଏ ଦେଲା ?”

କକେଇର ସ୍ନେହରେ ରଘୁ ମାଡ଼ ଦୁଃଖ ଭୁଲିଗଲା । ଲୁଗାଗଣ୍ଡ କିଏ ଦେଇଥିଲା, ତଉଧୁରଙ୍ଗ ସ୍ତ୍ରୀ କପର ଆଦର କରିଥିଲେ, ତାହା କକେଇ ଆଗରେ ସବିସ୍ତାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲା ପରେ କହିଲା — “ସାଆନ୍ତାଣୀ, ବାବୁ, ଆଉ ସୀତା କହିଛନ୍ତି ମଝିରେ ମଝିରେ ଯିବାକୁ ।” କକେଇ ମଧ୍ୟ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କରି କହିଲା — “ହଁ, ସେ ବଡ଼ଲେକ, ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଯିବୁ ନାହିଁ ତ, ଆଉ କାହା ଘରକୁ ଯିବୁ । ହଉ ଦେ, — ଲୁଗାଗଣ୍ଡ ମସିଆ ହେଉଯିବ, ପେଡ଼ରେ ରଖିଦିଏ ।” କକେଇର କଥାରେ ରଘୁ ଲୁଗାଟି ପାଲଟି ଦେଲା । କକେଇ କେଇ ନିଜ ସିନ୍ଦୂରରେ ବନ୍ଦ କଲା ।

ରଘୁର ଆଉ ଦୁଃଖ ନାହିଁ । ସାଆନ୍ତାଣୀ, ବାବୁ ଓ ସୀତା କଥା ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ସେ ଶୋଇବାକୁ ଗଲା । ଗାଁରୁ ଆସିଲା ପରେ ତାକୁ ସ୍ନେହ କରି କେହି ପଦେ କହି ନାହାନ୍ତି । ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ଆଦରରେ ସେ ଆଜି ପୂର୍ଣ୍ଣିମା । ଆଉ ବାବୁ ଓ ସୀତା, ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ରଘୁ ଦେଖିଲା । ସେ ଦଉଡ଼ି, ସେମାନେ ବଢ଼ିଲେକ, ଏହା ତାହାର ମନେ ହେଲା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ତାହାର ପ୍ରିୟ, ସେମାନେ ତାହାର ଆସୀନ—ଏହାହିଁ ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ସୁଖରେ ନଦ୍ର ଗଲା ।

ସଞ୍ଜବେଳ—ଆମ୍ଭତୋଟା ପଥରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ବୁଡ଼ିଯାଇଛି । ଅସ୍ତକାଳୀନ କରଣରାଗରେ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ମେଘଗୁଡ଼ିକ ଚନ୍ଦ୍ରବିଚିତ୍ର—ଫାଳକେ ଅନ୍ଧାର, ଫାଳକେ ଆଲୁଅ । ଆକାଶର ଗୋଟିଏ ପ୍ରାନ୍ତରେ ବଡ଼ ସଞ୍ଜତାରାଟି ତଳତଳ ହସୁଛି । ସୀତା ଥରେ ତାକୁ ଅନାଇଲା; ଦେଖିଲା, ଆକାଶରେ ପଲେ ପଲେ ବାୟୁଟି ଉଡ଼ି ଯାଉଛନ୍ତି । ଗତିରାଶୁଡ଼ିକ ଅନ୍ଧାର କୋଠରୀରୁ ବାହାରଲେ ପରା ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ଦିଶେ ! ଦୃଶ୍ୟରେ ପଲ ପଲ ଗୋରୁ ଆସୁଛନ୍ତି । ମଙ୍ଗଳିଆ ବାହୁଗାଟା ତ ଚିଣୁ ନାହିଁ । ପୁଣି ସେ ଅନାଇଲା, ଝରକା ଉପରୁ ଭଲକରି ଦିଶିଲା ନାହିଁ—ରଘୁ କକେଇର ଗୁଲଦର । ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା ଯାଇଁ ପୋଖରୀ ଉପରେ । ଫୁଟି ଆସୁଥିବା କଇଁ-କଡ଼ିକୁ ଅନାଇଁ ସୀତାର ଆଖି ଆନନ୍ଦରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । କଡ଼ି ଫୁଟୁ, ସୀତା ପହଁରିଯାଇଁ ତୋଳି ଆସିବ । ତୋଳି ଆସି ଦବ କାହାକୁ ? ବୋଉକୁ, ବାବୁକୁ, ନା ପଡ଼େଇ ନାମାକ ? ଆଉ ରଘୁକୁ ? ରଘୁକଥା ମନେ କରି ସୀତା ରକ୍ଷୟ ହୃଦୟଟି ଆନନ୍ଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ଆଜି ରଘୁ ଆସିବ—ସଞ୍ଜ ଆଗରୁ ଆସିବ କହିଛି; ଆଜି କେତେ ଗୀତ ଗାଇବ—କି ସୁନ୍ଦର ରଘୁର ସ୍ୱର ! ଏପରି ସ୍ୱର ତ ସୀତା କାହାର ଶୁଣି ନାହିଁ ।

ଆଗୋ କଷି କାକୁଡ଼ି, ମୁଁ ତ ଯାଉଛି ଗ୍ରନ୍ତି,
ମନେ କରୁଥିବି ମନେ ଦଢ଼ିକି ଦଢ଼ି ।

ରଘୁଠାରୁ ଶିକ୍ଷା କରିଥିବା ଗୀତପଦକ ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ସ୍ୱରରେ ଗାଉ ଗାଉ ସୀତା କେତେ କଥା ମନେ କରି ପକାଇଲା । ରଘୁଭଲ ତାଙ୍କ ଘରେ ଅନ୍ତା—ସେ, ବାବୁ ଦୁହେଁ ଏକାଠି ପଢ଼ନ୍ତି, ଏକାଠି ଖେଳନ୍ତି, ଏକାଠି ଗୀତ ଗାଆନ୍ତି; ଅଣେକ ଚଉତୁରା ମୂଳେ ପୁଡ଼ି, ବାଦ୍ୟକର, ଲୁଚକାଳି, ଟିକମୁଷି ରଦ୍ୟାଦ କେତେ ଖେଳ ଖେଳି ଖେଳି ତାଙ୍କ ଦିନ ଯାନ୍ତା ? ରଘୁ ଆସୁ, ସୀତା କହିବ । ଆଉ କାହିଁକି ତା କକେଇ ଘରେ ରହିବ ସେ ? ସେଠି ଦିନ ରାତି ରକ୍ଷାବତ୍, କ'ଣମଜା ଯାଇଛି କରୁଥିବ, ପୁଣି ଗୁଣ୍ଡାଏ ଗର୍ଭରେ ଶୁନ୍ଦାଏ । ସୀତାର ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ । ନୀରବରେ ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସିଏ ପକାଇଲା ।

ତାହାର ରଘୁ ପ୍ରତି ବଡ଼ ଶ୍ରଦ୍ଧା—ବସିଲେ, ଉଠିଲେ, ଖେଳିଲେ, ବୁଲିଲେ. ଶୋଇଥିଲେ, ଗାଉଥିଲେ ରଘୁ ମନେ ପଡ଼େ । ଗଡ଼ରେ ସ୍ଵପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଦେଖେ, ରଘୁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଖେଳୁଛି । ସୀତାର ଏତେ ଯେ ସ୍ନେହ, ତାହା ବ୍ୟର୍ଥ ନୁହେଁ—ରଘୁ ତାହା ବୁଝେ । ରଘୁ ମଧ୍ୟ ସୀତାକୁ ସେହପରି ସ୍ନେହ କରେ । ଆହା, ରଘୁର ଭଲ ବାବୁ ପରି ଲୁଗା ଆଜ୍ଞା, କୁରୁତା ଆଜ୍ଞା.—ରଘୁ ତ ବାବୁଟିଏ ହୋଇଯାନ୍ତା । ପିତେଇ ନାମା କହୁଥିଲା—‘ରଘୁଟି ରଜାପୁଅ ପରି’ । ସତେ କଣ ରଜାପୁଅମାନେ ରଘୁ ପରି ଗୋରା ? ପିତେଇ ନାମା କହେ, ‘ରଘୁ ଭାରି ସୁନ୍ଦର । ତାର ଆଖି କଲା ।’ ଏହିକ୍ଷଣି ରଘୁ ଆସିବ ପରା ! କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟ ! ହେଲା, ରଘୁ ଆସିଲା ନାହିଁ । ସୀତା ଟିକିଏ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ କୋଠା ଗୁଡ଼ିକ ଉପରକୁ ଗଲା । ଗୁଡ଼ିକ ଉପରୁ ଦୁଃଖୀକେଶ ଗୁମାସ୍ତାର ଗୁଳଘର ଭଲ ଦେଖାଯାଏ । ଦାଣ୍ଡରେ ରଘୁ ବୁଲୁଥିଲେ ସୀତା ଓ ବାବୁ ତାକୁ ଦେଖି ପାରନ୍ତି, ଦିନକଣ ପରସ୍ପରକୁ ଚାହିଁନ୍ତି । ସେଥିରେ ସେମାନଙ୍କର ପରମ ଆନନ୍ଦ । ଦିନବେଳେ କେତେ ଥର ସେମାନେ ଯାଇ ରଘୁର ରଜାଘରେ ବସନ୍ତି । ସୀତା ରଘୁର ଏ କାମ, ସେ କାମ କରିଦିଏ । ରଘୁ ଗଡ଼ ଗଡ଼ୁଥିଲେ ସୀତା ତଥା ସଜାଡ଼ ଦିଏ । ବାବୁ ଓ ସେ ଦୁହେଁ ଘରୁ ପାନ, ଭଜା, ଉଖୁଡ଼ା ଆଣି ରଘୁ ସଙ୍ଗେ ଭାଗ ହୋଇ ଖାନ୍ତି । ଜନ୍ମଗତରେ ଜନ୍ମ ଆଲୁଅରେ ରଘୁ ବୁଲୁଥିଲେ ଦୁଇ ଜଣ ତାକୁ ହାତ ଠାରି ଡାକନ୍ତି । ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ହରଷ ଉଡ଼ୁଳି ଉଠେ । ଧନସନ୍ତାନ ବାବୁ ଓ ସୀତା ଏବଂ ନିର୍ଦ୍ଦିନ ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟରେ ଧନ ସକାଶେ କିଛି ବାଧା ଦିଅ ନାହିଁ—ସ୍ନେହ କତିରେ ଧନ ରୁଚେ । ସୀତା, ବାବୁ, ସରସ୍ଵତୀ ଓ ପିତେଇ ନାମାର ରଘୁ ବଡ଼ ପ୍ରିୟ ।

ସରସ୍ଵତୀ ରଘୁକୁ ପୁଣ୍ୟାଧିକ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି । ଦିନେ ପିତେଇ ନାମା କତିରେ ବସି ରଘୁ ମିଷ୍ଟ ସ୍ଵରରେ ଗାଉଥିଲା—‘ହନୁ ରୁ କାହୁଁ ଅଇଲୁ, ଶ୍ରୀରାମ ନାମ ଧଇଲୁ ।’ ସରସ୍ଵତୀ ଶୁଣି ପାରି ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ତାକୁ ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଡାକନ୍ତି । ସେ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତର ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ମିଷ୍ଟ ସ୍ଵରରେ ନାନାବିଧ ଗୁଡ଼, ଗୀତ, ଚଉତିଶା ଗାଏ । ପୁରସ୍କାରସ୍ଵରୂପ ସରସ୍ଵତୀ ତାକୁ ସୁଉକଟିଏ, ଅଧୁଳଟିଏ ଦେଇଥାନ୍ତି । ରଘୁ ତାହା ନେଇ କକେଇକୁ ଦିଏ । ତଥାପି କିନ୍ତୁ କକେଇ ତାହା ପ୍ରତି ସଦୟ ହେବା ଦୂରେ ଥାଉ, ସାମାନ୍ୟ ଦୋଷରେ ଗାଳି ମାଡ଼ ଦେବାକୁ ଗୁଡ଼େ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଚଉଧୁର ଘରକୁ ଯିବା ପାଇଁ ତାହାର ବାଉଣ ନାହିଁ । ସେଠିକାର ଉପୁର ପଇସାରେ ତାଙ୍କ ବସାର ବଜାର ଖର୍ଚ୍ଚ ଚଳିଯାଏ ।

ସୀତା ଗୁଡ଼ ଉପରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ଅନ୍ଧାର ହୋଇଗଲା, ମାତ୍ର ରଘୁର ଦେଖା ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ଦିନ ଏତେବେଳକୁ ସେ ହସି ହସି ଆସୁଥାଏ, ଆଜି କାହିଁକି ଆସିଲା ନାହିଁ ? ନିଶ୍ଚୟ ଚନ୍ଦ୍ରରେ ଭାବୁ ଭାବୁ, ଦଣ୍ଡେ ଘଡ଼ିଏ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ସୀତା

ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଲେ । ତାହାର ଅଜ ବଡ଼ ମନଦୁଃଖ, କିନ୍ତୁ ତାହାର କାରଣ କଣ, ସେ ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ । ତଥାପି ରଘୁ ଉପରେ ତାହାର ଆଜି ଡେ ଅଭିମାନ— ରଘୁ ଆସୁ, ସେ ତାକୁ କେତେ ଗାଳି ଦେବ, କେତେ ରୁଷିବ, ଆଉ କଥା କହିବ ନାହିଁ । ଭାବୁ ଭାବୁ ସୀତା ତଳକୁ ଗଲ । ଗୋଟିଏ ନରସିଂହ ଦାଦା ନିଶ୍ଚୟ ତାର ଯୁଦ୍ଧ ହୃଦୟରୁ ଉଠୁଥିବା ହୋଇ ସନ୍ଧ୍ୟାର ନିମିତ୍ତ ଘନାଭୂତ ଅନ୍ଧକାରରାଶି ଭେଦ କରି ବଞ୍ଚିମ ଚନ୍ଦ୍ର ଓ କୋଟି ତାରା ଖଚିତ ଅସୀମ ମାଳାମୟରେ ମିଶିଗଲ ।

ସନ୍ଧ୍ୟାର ଆରତି ପରେ ବାବୁ ଆଉ ସୀତା ଦୁଇ ଜଣ ବାଡ଼ି ପୋଖରୀ ବୁଠ ଅଣୋକ ଚଉରୁସମ୍ମୁଳେ । ବାବୁ ଠିଆ ହୋଇ ମନେ ମନେ ଗୁଣ୍ଡୁ ଗୁଣ୍ଡୁ ହେଉଛି । ତାହାର ସ୍ଵର ଭଲ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଗୀତ ଗାଇବାର ଅରଳାଷ ପ୍ରବଳ । ଆଉ ସୀତା ଫୁଲ ତୋଳୁଛି— ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର ହୁସାରୋଲ, କାଣିକଉଡ଼ିଆ, ଆଉ ହିଓଟି ଗୋଲପଫୁଲ ଘେନି ଅତି ସୁନ୍ଦର ତୋଡ଼ା ତିଆରି କରିଛି । ହରଗଉର ଫୁଲଗୁଡ଼ିକ ଅଖିରେ ପୁରାଇ ପାଟିଆରେ ତୋଡ଼ାଟି ଥୋଇ ଥୋଇ ହଠାତ୍ କାନରେ ପଡ଼ିଲା— ‘ବାବୁ’ । ଏ ତ ରଘୁର ସ୍ଵର ! ସୀତା ଫୁଲଗୁଡ଼ିକ ଫୋପଡ଼ି ଠିଆ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ବାବୁ ଗୀତ ବନ୍ଦ କରି ଉଠିବ ଦେଲା— ‘କିଏ, ରଘୁ ?’

ରଘୁ ଉଠିବ ଦେଲା ନାହିଁ; ସଁ ସଁ ହୋଇ କାନ୍ଦୁ କାନ୍ଦୁ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଠିଆ ହେଲା । ତାହାର ସୁନ୍ଦର ମୁହଁ ଲୁହ ସିଂଦୂରରେ ସୁଜୁବୁଜୁ । ସେମାନେ ଚମକି ପଡ଼ିଲେ— ‘କଣ କି ରେ ରଘୁ ? ଏଁ, କାନ୍ଦୁ କାହିଁକି ?’

‘ଆଉ ବଞ୍ଚିବ ନାହିଁ, ବାବୁ ! ତୋ ଆଗରେ ଏଇ ପୋଖରୀରେ ବୁଡ଼ି ମରବି । ମୋ ପରି ଅକ୍ଷିତର ବଞ୍ଚିବାଠୁ ମରବା ଭଲ ।’ ଏହା କହି କନ୍ଦି କନ୍ଦି ରଘୁ ବସି ପଡ଼ିଲା । ଦୁଇ ଧାରରେ ଅବିରଳ ଅଶ୍ରୁ ବହିଲା । ବାବୁ ଓ ସୀତା ସ୍ତମ୍ଭିତ । ରଘୁର ଏ କି ଦୁଃଖ ! ସୀତା ପଣତକାନରେ ତାର ମୁହଁ ପୋଛିବାକୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲା । କିନ୍ତୁ ରଘୁ ତାହାର ହାତ ଠେଲି ନିଜ ଲୁଗାରେ ମୁହଁ ପୋଛି ପକାଇଲା । ତାହାର ବିପୁଳ ଶୋକୋହ୍ଲାସ ଯେପରି ହଠାତ୍ ପ୍ରଶମିତ ହେଲା । ବାବୁ ପଚାରିଲା— ‘ହଇରେ, କଣ ହେଉଛି କିରେ ? ଆମକୁ କହିବୁ ନାହିଁ ?’

ରଘୁ କିଛିକ୍ଷଣ ମାରବରେ ଶବିଳ—ସେ କହିବ—ଲଜ୍ଜା କି କଥା ତାଙ୍କୁ କହିବ ? ରଘୁକୁ ମାରବ ଦେଖି ସୀତା ତା କତିକି ଘୁଞ୍ଚି ଆସି କହିଲା— ‘କହି ନାହିଁ କାହିଁକି ? କଣ ହେଉଛି ? ତୋତେ ତୋ କକେଇ ମାଲ ?’

ରଘୁ ଏଥର କଇଁ କଇଁ ହୋଇ କାନ୍ଦି ପକାଇଲା— ‘ବୋଉ ଲେ, ବୁ କୁଆଡ଼େ ଗଲୁ ! ମୋ ବୋଉ ଲେ !’ ରୂମେ ଜାଣିନା ରେ, ବାବୁ ! କକେଇ ଖାଲି

ଟି'କ କଥାରେ ମତେ ମାରୁଛି—ତଥ୍ୟ ଆ ଦଉଛି । ମୋର ଆଜି କପାଳ ବଡ଼
'ମନ୍ଦ'—କା ମୁହଁ ଦେଖି ଉଠିଥିଲି କି । ସକାଳୁ ଘଡ଼ିଏ ଡେଇଁ ତାଲିଲି; ମାଛ
ବାଛୁ ବାଛୁ ବଲେଇ ଓଟାର ନେଲି । କକେଇ ଘରେ ନ ଥିଲା । ମୁଁ ସତରଞ୍ଜି
ଯୋଡ଼ିଏ ପଇସା ଦେଇ ମାଛ ସକାଶେ ପଠାଇଲି—ତମେ ମତେ ଯୋଉଁ ପଇସା
ଦେଇଥିଲ, ସେଇ ପଇସା । ଭାତ କରି ବସିଲି, ଭାତ ଗାଳୁ ଗାଳୁ ପଲମଟା କମିତ
ହାଣ୍ଡି ଦିହରୁ ଖସିଗଲା; ଆଉ ତ ଫେଜ ପଡ଼ି ମୋ ହାତ ଗୋଡ଼ ଫୋଟକା !
ମୁଁ 'ବୋଉ ଲେ' ହେଇ ପଲମ ଗୁଡ଼ିଦେଲି—ଭାତହାଣ୍ଡି ଝିଙ୍କାରୁ ଗଡ଼ିପଡ଼ି
ନବରୁନା । କକେଇ ଘରଠିକ ଆସି ଆଜି ଯେତକ ମତେ ବାଡ଼େଇଲ—
ବାଡ଼େଇ ବାଡ଼େଇ ବାହୁ ଖଣ୍ଡିଆ କରି ପକେଇଲା । ଦେଖ ରେ ବାବୁ !
ପିଠାଖଡ଼ିକାରେ ଶ୍ଵେତେ ଦେଇ ମୋ—ମୋ ବାହୁରୁ ପୁଳାଏ ମାଉଁସ ଛୁଣ୍ଡେଇ
ପକେଇଛି । ମତେ କହୁଛି “ମର ଅଲକ୍ଷଣା ଅସିତ; ଜଳଜଳକୁ ଆଣି ନିତି
ଲେକସାନ ! ଏ ଏ —” ରଘୁ ଆଉ କହି ପାରିଲା ନାହିଁ—ଦୁଇ ହାତରେ
ମୁହଁ ଚିପି ଧରି ସି ସି ହୋଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ବାବୁ ଆଉ ସୀତା କଣ କହିବେ ! ତାଙ୍କର କଣ ହୋଇଗଲା । ରଘୁର
ଗୋଡ଼ରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଫୋଟକା, ପୋଡ଼ାଘା, ବାହୁର କଟାଘା, ଆଉ ପିଠି ଓ
ଗୋଡ଼ ହାତରେ ନୋଳା ବସିଥିବାର ଦେଖି ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।
ସେମାନେ ମଧ୍ୟ କାନ୍ଦି ପକାଇଲେ । ରଘୁର ଲୁହ ଝରଝର ବୋହୁଛି, ଅନେକ
ଚେଷ୍ଟା କରି ସୁଦ୍ଧା ମୁହଁରୁ କଥାଟିଏ ବାହାର ପାରୁ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର କାନ୍ଦ
ଦେଖି ରଘୁ ସମ୍ଭାଳି ଗଲା; ଆଖି ପୋଛି କହିଲା—“ଆଜି ନ'ଟାକୁ ଗଣ୍ଡିଏ
ବାସି ପଖାଳ ଖାଇଥିଲି । ଆଉ କକେଇ କିଛି ଖାଇବାକୁ ଦେଲା ନାହିଁ । ମତେ
ହାଣ୍ଡିଖାଳ ଦୁଆର ମାଡ଼ିବାକୁ ମନା କରିଛି, କହିଛି, —ଗୋଡ଼ ହାଣ୍ଡି ପକେଇବ ।
ମୁଁ ଆଜି ଆଉ କିଛି ଖାଇ ନାହିଁ ।”

ତାଙ୍କର ଆଉ ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ, ଝଟ୍ ଉଠି ରଘୁକୁ ଘରକୁ ଟାଣି
ନେଲେ । “ତୁ ଉପାସ, ଆ ଖାଇବୁ, ବୋଉ ଶୁଣିଲେ କଣ କହିବ ?”

ବୋଉ ରକ୍ତାଘର ଦୁଆର ମୁହଁରେ ବସି ପିତେଇ ନାମ ସହିତ କଥା-
ବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲେ । ଭାଇ ଭଉଣୀ ସେଠି ପହଞ୍ଚି କହିଲେ, “ବୋଉ ଲେ !
ଦେଖ, ଦେଖ—ରଘୁର କକେଇ ତାକୁ କଣ କରିଛି । ବାହୁରୁ ପୁଳାଏ ମାଉଁସ
ଛୁଣ୍ଡେଇଛି । ଭାତ ଗାଳୁ ଗାଳୁ ଫେଜ ପଡ଼ି ତା ହାତ ଗୋଡ଼ ଫୋଟକା, ଦୁଣି
ସକାଳୁ ତା ଭାତ ବନ୍ଦ ।”

କଥା ଶୁଣି ସରସ୍ଵତୀ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ରଘୁର ଅଶ୍ରୁମଳିନ କାନ୍ଦର
ମୁଖ, ହାତ ଗୋଡ଼ ଫୋଟକା, ବାହୁର ଘା, ଦେହଯାକର ନୋଳାଫଟା, ଆଉ

ଅତି କଦର୍ଯ୍ୟ ବେଶ ଦେଖି ଚମ୍ପାବୋଉ ଓ ପିତେଇ ନାନା ଭଠି ଆସିଲେ ।
 ଲକ୍ଷ୍ମଣୀ ବୁଢ଼ୀଟି ସ୍ନେହର ସାରେ । ନିଜେ ସନ୍ତାନ ସୁନା ଓ ଯୌବନରେ ବଞ୍ଚିବା
 ସେଥିପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ପିଲାଙ୍କୁ ସ୍ନେହ କରିଥାଏ । ରଘୁର ଗୀତ ଶୁଣିଲେ ତା
 ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରଝର ବହେ; ମନେ କରେ—ସତେ ସେ ସାକ୍ଷାତ୍ ବାଳକୃଷ୍ଣ ।
 ବୁଢ଼ୀ ରଘୁକୁ ଦୁଇ ହାତରେ କୁଣ୍ଡାଇ ପକାଇ ଦଣ୍ଡରେ ମୁହଁ ପୋଛିଦେଲା;
 ଟାଣି ଟାଣି ରକ୍ତାଘର ପିଣ୍ଡାକୁ ନେଲା; ମୁହଁ ଧୁଆଇ ଜଳଖିଆ ବାଢ଼ି ବସିଲା ।
 ସରସ୍ବତୀ ରଘୁ ପିଠିରେ ସ୍ନେହରେ ହାତ ବୁଲାଇ କଥାରେ ବସିଲେ । ମଣ୍ଡା,
 କାକର ପିଠା ଇତ୍ୟାଦି ଦୁଇ ତିନି ପ୍ରକାର ଜଳଖିଆ ପେଟ ପୂରାଇ ଖାଇ ରଘୁ
 ନିଜର ସବୁ ଦୁଃଖ ଭୁଲିଗଲା । ତାହାର ହାତ ଧରି ସରସ୍ବତୀ ମଝିଘରକୁ ନେଲେ;
 କଥାରେ ବସାଇ ତାହାର ସବୁ ଦୁଃଖକାହାଣୀ ଶୁଣିଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ
 ବୋହୁଗଲା । ରଘୁ ର ଅସାକ୍ଷାତରେ ତାହା ପୋଛି ଦେଇ କହିଲେ—“ବାପ, ତୁ
 ଏଠି ଥା, କଲେଇ ବସାକୁ ଯା ନା ।”

ରଘୁର ଭୟ ହେଲା । ସେ କହିଲା, “ନ ଗଲେ କଲେଇ ମାରିବ ।”
 ସରସ୍ବତୀ ଆଶ୍ୱାସ ଦେଇ କହିଲେ, “ଆଉ ମାରି ପାରିବ ନାହିଁ, ମୁଁ ସେ କଥା
 ବୁଝିବି ।”

ରଘୁ ସରସ୍ବତୀଙ୍କ କଥାରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ବାବୁ ଓ ସୀତା ସଙ୍ଗରେ
 ବସି ଖେଳିଲା ।

ତୃତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଏଗାରଟାକୁ କଚେରି ସାରି ଚୌଧୁରୀ ଏ ଘରକୁ ବଜେ ହେଲେ ।
ଚକ୍ରୀର ହୁରି ପଡ଼ିଗଲା । ଆସନ, ପାଣି, ଶୁଦ୍ଧ, ତିଅଣ ସଜାଡ଼ି ଥିଆ ହେଲା ପରେ
ଚୌଧୁରୀ ମଣୋହରେ ବସିଲେ ।

ଆସନରେ ଚଉଧୁରୀ ଚକା ପାରି ବସିଛନ୍ତି । ଶରୀରଟି ବିଶାଳ, ବର୍ଣ୍ଣ
ମୟିଆ, ବୟସ ଦି କୋଡ଼ି ଉପରେ । ପରିଧାନରେ ମୋଟ ଗାମୁଛା, ଅଣ୍ଟାରେ
ଦି' ସରି ରୂପାସୁତାରେ ଗୋଛାଏ କୁଞ୍ଚିକା । ଚଉଧୁରୀ କୁଞ୍ଚିକାଟି କେବେ
ହସ୍ତାନ୍ତର କରନ୍ତି ନାହିଁ; ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କି ପୁରୀ ଦେବାକୁ ଭରଣି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ବା
କାନ୍ଧରେ ପଇତା, ଗଳାରେ ଗୁଳୁସୀମାଳ ସହିତ ଗୁଛା ପୁନାର ସବୁ ଧାନମାଳି,
କାନରେ ବଡ଼ବଡ଼ ଖୁଣ୍ଟିଲି ନୋଳି, କପାଳ ଓ ଗୁଡ଼ରେ ତିନିପଟା
ଚନ୍ଦନ ତିଳକ ଯଦ୍ବରେ କଟା ହୋଇଛି; ମୁଣ୍ଡରେ ବିଡ଼ାଏ ଚୁଟି, ଚୁଟି
ଥୁମକୁ ଗଣିଟିଏ । ଚଉଧୁରୀ ସେକାଳିଆ ପୁରୁଣା ଲେକ, କଲିକଟା
ଫେସନରେ ବାଳ କଟାଇବା ଦି' ଆଖିରେ ଦେଖି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆଜିକାଲିକା
ଡଙ୍ଗର ସେ ପକ୍ଷପାତୀ ନୁହନ୍ତି । ଦଶ ତିଅଣ ନ' ଭଜା ପୁଣ ପାନ୍ତି ନାହିଁ । ବେଶି
ଶରତ ହେଉଛି କହି ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଉପରେ କଟକଟ ହୁଅନ୍ତି । ତଥାପି ସରସ୍ବତୀ ନିତି
ନ' ତିଅଣ ତେର ଭଜା କର ସ୍ବାମିଙ୍କୁ ପରଶିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ—ସ୍ବାମିଙ୍କ ତରଫାର
ହସେ ହସେ ଉଡ଼ାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଘରଗର୍ବ ପାଇଁ ଚଉଧୁରୀ ମାସକୁ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା
ଦିଅନ୍ତି, ସେଥିରେ ନିଅଣ ହୁଏ । ତେଣୁ ସରସ୍ବତୀଙ୍କୁ ନାନା ଉପାୟରେ ଘରଟି
ଚଳାଇବାକୁ ପଡ଼େ ।

ତାଙ୍କ ଗୁହାଳରେ ଗୁହାଳେ ଗାଈ । ପିପେଇ ନାମା ଓ ଚମ୍ପାବୋଉ
ଗାଈଙ୍କ ସେବା କରନ୍ତି, ଚମ୍ପାବୋଉର ପୁଅ ମହନା ଚରାବୁଲା କଥା ବୁଝେ ।
ଘରେ କୋଡ଼ିଏ ପଡ଼ଣ ସେର ଦୁଧ ହୁଏ । ଘରଗର୍ବ ଯାଇ ବାକି ମାଗେଲା
ଦୁଧତଳ ବିନ୍ଦୀ ହୁଏ । ଘର ପଛପଟ ବିସ୍ତୃତ ବାଡ଼ିରେ ପରିବା ଫଟଲ ବାର ମାସ ।
ନରିଆ, ହରିଆ ଦି ଶର ଜାତିରେ ଖଣ୍ଡେଇତ—ବାଡ଼ି ବଗିଚା କାମ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର
କରନ୍ତି । ଆମଦାନି ବିନ୍ଦୀ କାରବାର ବରାବର ଲାଗିଥାଏ । ବାରି ପଛପଟକୁ
ଯୋଡ଼ିଏ ପୋଖରୀ । ତେଣୁ ମାରି ବଗିଚାରେ ପାଣି ମଡ଼ାଇବା ଛଡ଼ା ପୋଖରୀରେ
ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ଜାଆଳ ଛଡ଼ା ହୁଏ ।

ଏ ସବୁରେ ସରସ୍ବତୀଙ୍କର ବିଶେଷ ଲାଭ । ଘରଗର୍ବ ରୁଲେଇ ବଳକା
ଟଙ୍କାରେ ସଞ୍ଚା ଲଗାଇ, ଜମି ବରା ରଖି, ଆମ୍ଭ, କରନ୍ତି, ପୋଲଟା ତେ ଟା

କୋଡ଼ ନେଇ ବିଶେଷ ଅର୍ଥାଗମ ହୁଏ । ଗୁକର ଗୁକଗଣୀ ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ଭୟ ଓ ଭକ୍ତି କରନ୍ତି । ସବଦା ନରଳସ ଏବଂ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲସୁଭବ ସରସ୍ବତୀ ସ୍ଵାମିଙ୍କର ସବୁ ସେବା ନିଜେ କରନ୍ତି ।

ଗ୍ରେଧୁରଙ୍କର ଶ୍ଵେତନ ହେଉଛି । ସରସ୍ବତୀ ବିଷଣା ଧରି ଗରମ ଗଡ଼ ବିଷୁ ବିଷୁ ‘ଏଇଟା ଖାଅ’, ‘ସେଇଟା ଖାଅ’ କହି ସ୍ଵାମିଙ୍କର ଶ୍ଵେତନ ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଚଉଧୁରୀ ଏ ଭୁଲୁଛନ୍ତି ଅନ୍ୟ କଥା । “ହଇ ହେ, ସାଗବୋଉ, ଏ କଣ ତମର ? ‘ଏଇଟା ଖାଅ’, ‘ସେଇଟା ଖାଅ’ କେତେ କହୁଛ ? ଦଶ ତଅଣ, ନ’ ଭଜା କଲେ ଏକାପାଟିକେ କେତେ ଖାଇବ ?”

“କଣ ଦଶ ତଅଣ ହେଉଛି ? ମାଛତଅଣଟା ତ ହେଉଛି । ଆଉ ଏ ମୁଗ ପଇତି, ବାଇଗଣ ଭଜା, ଆଉ ଗୋଟିଏ ସନ୍ତୁଳା—ଏଇ ଦଶ ତଅଣ, ନ’ ଭଜା ?”

“ମୁଁ କହେଁ, ଶୁଦ୍ଧ ଖାଇଲେ ଦିହରେ ବଳ । ମୁଗ ପଇତି, କଖାରୁ ସନ୍ତୁଳା, ବାଇଗଣ ଭଜା ଖାଇଲେ ତ ଦିହରେ ବଳ ଆସିବ ନାହିଁ । ଏ ଖାଇ ତହୁଣରତ, ସଉକି ଶିଆ—ଏ ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କୁ ସାଜେ । ଆମ ପରି ଦୁଃଖୀ ଗରିବ ଏପରି ଖାଇ କୋଉଠୁଁ ଚଳିବେ ହେ ? ଏ କଣ ତମର—ଆଜି ବଡ଼ ମାଛ କୋଉଠୁଁ ପାଇଲ ? ମାଛ ସେଇ ଆଠଣା ଦଶଣା, ନରୁଆ କଣ ବଜାର କରି ଶିଖୁଛି କି ? ଦି ପଇସାର ଚୁନା ଚିଙ୍ଗୁଡ଼ି ଆଣି ବେସର ପାଣିଟେ କରି ଦେଇଥିଲେ ହେଉ ନ ଥାନ୍ତା ? ଏଇ ତ ତହୁଣରତ ! ମାଛ ଖାଇବ, ବଡ଼ ଖାଇଲେ ଯାହା, ଚୁନା ଖାଇଲେ ତାହା—ଏକା ସୁଆଦ; ପୁଣି କବିଗୁଣ ଶାହାସ୍ତରରେ କହନ୍ତି— ‘ଚୁନା ମାଛ ଦିହକୁ ହିତ ପଥ, ବଡ଼ମାଛ ଗରିଷ୍ଠ’ ।”

“ବଜାରରୁ ଆସି ନାହିଁ—ପୋଖରୀରୁ ମରିଛି । ମୁଁ ପରା ଆଉ ସାଲ ଜାଆଁଳ ଗୁଡ଼ିଥିଲି । ଆଜି ପଚାଶ ସେଇ ମାଛ ବିକିଲି । କି କି ରୋହିମାନ, କି କି ମିରିକାଳି, ଭକୁର, କିଆକେରଣ୍ଡା, ଆଉ ବଡ଼ ବଡ଼ ଚୁଙ୍ଗୁଡ଼ି । ତମେ କିରିଓଇଁ ଥିଲ ।”

ଚଉଧୁରୀ ଏ ଭିଷତ ହସି କହିଲେ, “ମୁଁ ଦେଖୁଛି, ତମେ ବଡ଼ ମହାଜନ ହେଉଛ । ପଇସା କେତେ ପାଇଲ ?”

ସରସ୍ବତୀ ମଧ୍ୟ ଆହ୍ଲାଦରେ କହିଲେ, “ସେ ପଇସାରେ ତମର କଣ ? ହେଉଛି ଆଠ ଦଶ ଟଙ୍କା । ଆଉ ଗୁରୁ ସେଇ କଟା ମାଛ ରନ୍ଧେଇଥିଲି ।”

“ଏଇ କଥା ତ ତମର କାଳକ ନ ଗଲ ! ସ୍ୱାମୀ ଶୁଆ, ତାକୁ ଶୁଆ--
ଏଥିରେ ଆମର ପେଟ ପୂରିବ ?”

“ଆଉ ଆମେ କଣ ଏକା ଖାଇବୁଁ ? ଆମକୁ ପ୍ରାନ୍ତ ହବ କିଆଁ ?”

“ପ୍ରାନ୍ତ ହବ ନାହିଁ ? ନାହିଁ ବୋଲି କଙ୍ଗାଳି, ପଟ୍ଟର, ଭିକାରୀ-
ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ବାଣ୍ଟି ଥିବ, ତେବେ ପ୍ରାନ୍ତ ହବ ! ‘ଯେତେ ବାଉଁଶ, ସେତେ ପୋଲ,’
ଆମେ ଦି ପଇସାର ମୁଣ୍ଡ, ଦାନ ଧାନ କରିବୁଁ ଚାରି ପଇସା —ଏଥିରେ ନାହିଁ
ବୋଇଲେ ଦରିଦ୍ରତା ଆସିବ । ଫେର୍ ଆଉ କିଛି କାହାକୁ ବାଣ୍ଟିବ ?”

“ତମ ଗୁମାସ୍ତାମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଜଣକେ ଅଧ ସେର ଲେଖାଏଁ କଟା ମାଛ
ପଠେଇଥିଲି; ଆଉ ହୋତାଙ୍କ ଘରକୁ ଦି ସେର ।”

“ତମର ଯେମିତି ବୁଦ୍ଧି—ପାଏ ପାଏ ଚୁନାମାଛ ପଠେଇ ଦେଇଥିଲେ
ହେଲ ନ ଥାନ୍ତା ? କଟା ଗୋଟି ମାଛ କେତେ ମହରଗ !”

“ସେର ଦଶଶା ।”

“ତେବେ ତମେ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କାର ମାଛ ଦାନ ଧାନରେ ସାଇଲ ।” ଏହା
କହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାସଞ୍ଜି ଏ ପକାଇ ରୁଷିକଣ୍ଠରେ କହିଲେ—“ଏମିତି ଆଉ କର ନା । ଏ
ଥର ବାଡ଼ି ପୋଖରୀରୁ ମାଛ ଧରଲେ ପାଏ ପାଏ ଚୁନା ମାଛ ପଠେଇବ । ଗୋଟି
ମାଛରେ କି ଦାନ ଧାନ ! ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କାର ମାଛ ବାଣ୍ଟିଲ, ତମକୁ କଣ ଟଙ୍କା ପିତା
ଲଗୁଛି କି ?”

ସରସ୍ୱତୀ ମାରବରେ ପାନ ଭାଙ୍ଗି ବାକୁ ଉଠିଗଲେ । ଚୌଧୁରୀ ଏ ହାତ
ଧୋଇ ଖଟରେ ବସି ପାନ ଚୋବାଉ ଚୋବାଉ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କର କହିଲେ—
“ହଇ ହେ ! ପିଣ୍ଡାରେ ଦେଖିଲି ରଘୁଆ ଖେଳୁଛି । ସେ ତ ହୁରୁଷୀ ପୁରୁଷ ।
ଗ୍ରେଟ ଲେକଙ୍କ ପିଲାଙ୍କୁ ଘରେ ପୁରାଇବାର ନୁହେଁ, କାଲେ କଣ ଚୋର କରି
ନେଇଯିବ !”

“ସେ ସେମିତି ନୁହେଁ—ତା ପରି ପିଲା କୋଟିକରେ ଗୋଟିଏ । ସେ
ବାପ ମା ଘନ ଅନାଥ,—ତା କକାଟା ତାକୁ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଦଉଡ଼ି । ତମେ ଟିକିଏ
ମନା କରି ଦିଅନ୍ତୁ । ମୋ ଦିହ ସହୁ ନାହିଁ; ପିଲାଟାକୁ ଆଜି କେତେ ମାରୁଛି ।”

“ସ୍ୱାମୀ କଣ ଗୁଣ ଥିବ । ଶୁଣିଲରେ କଣ ମାଇଲ ?”

“ଭାତହାଣ୍ଡିଟା ଭାଙ୍ଗି ଦେଇଥିଲ ତ, ଆଉ କଣ କରିବ କି ?”

“ସ୍ତ୍ରୀ କୁହ । ହାଣ୍ଡି ଗୋଟାକ ଚାରି ପଇସା । ଯାହାର ପଇସାଏ
କମେଇବାର ଶକ୍ତି ନାହିଁ, ସେ ଚାରି ପଇସା ଲେକସାନ କଲେ କିଏ ସହ୍ୟ ?”

“ତା ବୋଲି ହାତ ଗୋଡ଼ ଚୁନା କରିବ ? ତମେ ଟିକିଏ ତାକୁ କହିବୁ ।”

“ମୁଁ ତାକୁ କିଆଁ କହିବି ? ସେ ପର ପିଲା । ତା କକେଇ ତାକୁ ମାରି, ହାଣ୍ଡୁ, କାଟୁ—ମୋର ସେଥିରେ କଣ ?”

“ପିଲାରେ କି ପର—ପିଲା ତ ସଭିଙ୍କର । ମୋ ଗଣ, ତମେ ତାକୁ ଯବତ କରିଦବ । ହୁରୁଷିଆ ବଡ଼ ଦୁଷ୍ଟ ଲୋକ । ଚୋରଟ ! ଏତେ ଟଙ୍କା ମାର ଖାଇଛି, ତମେ ତାକୁ ଶାସନ କର ।”

“ତମେ ମାରପି ଲୋକ ବୁଝ ନା । ସେ ହେଲା ଗୁମାସ୍ତା—ମୋ ଡାହାଣ ହାତ । ଏ ପିଲାଟା କଥା ନେଇ ମୁଁ ତା ସଙ୍ଗେ ଜଳି କରିବାକୁ ଯିବି ? ତା ନକା ପିଲା—ସେ ମାରଲେ କେତେ, ଧରଲେ କେତେ ।”

ସରସ୍ୱତୀ କାନ୍ଦିଲା ହୋଇ କହିଲେ, “ତମେ ନ ବୁଝିଲେ ବୁଝିବ କିଏ ? ପଲଟି ମା ବାପ ଛେଉଣି—ଅକ୍ଷିତ ।”

ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର କିଛି ନ ଶୁଣି, ଉଠି ଶୋଇବା ଘରକୁ ଗଲେ । ‘ଶିବ’ ‘ଶିବ’ ଶୁଭୁଥାଏ । ପିଣ୍ଡା ଆରପଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ରଘୁ ନାଥ ସବୁ ଶୁଣିଲା । ସେ ଅକ୍ଷିତ, ଏହି କଥାର ଡାକ ଯାତନା ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ବାଣନି ପର ତାର ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବାଜିଗଲା । ତା ଆଖିରୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦୁଇ ଟୋପା ଲୁହ ଭୂଇଁରେ ପଡ଼ିଗଲା । ସୀତା ନକଟରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା । ରଘୁକୁ କାନ୍ଦିବାର ଦେଖି ମା ପାଖକୁ ଦଉଡ଼ି ଯାଇ ବିକଳ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, “ବୋଉ ଲେ, ରଘୁ କାନ୍ଦୁଛି ।”

ସରସ୍ୱତୀ କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଲେ ନାହିଁ; କଣ ବା ଉତ୍ତର ଦେବେ । ଭବନରେ ରାତିରେ ନଦ ହେଲା ନାହିଁ—ରଘୁ ନାଥର କଣ କରିବେ । କେତେ ଭାବୁ ଭାବୁ ଶେଷକୁ ମନେ ପଡ଼ିଲା ‘ଅଲେଇଟ’ କଥା । ସରସ୍ୱତୀ ସୁଖରେ ନଦ୍ରା ଗଲେ ।

ସକାଳେ ହୁରୁଷିଆ କାହା ମୁହଁ ଦେଖି ଉଠିଥିଲା କି, ରାତିରେ ରଘୁ କେଉଁ ଆଡ଼େ ଗଲା—ଗୋଟି ଗୋଟି ପାଇଲା ନାହିଁ । ଭାବିଲା, ମାଡ଼ ଖାଇଛି ବୋଲି ଲୁଚିଛି । ଗରରେ ନନେ ଖାଇ ପିଇ ଶୋଇଲା । ଚୌଧୁରୀ ଘରୁ ମାଛ ଆସିଥିଲା । ସେ ଆଉ ସତଥା—ସେ ମଧ୍ୟ ହୁରୁଷିଆ ତଳ ଗୁମାସ୍ତା—ଦୁଇ ଜଣପାକ ଆମ୍ଭେ ଫଡ଼ା ଦେଇ ବଡ଼ ମାଛ ହୋଇ କରି ଖାଇଲେ । ହୁରୁଷିଆ ଆନନ୍ଦରେ ଭଜା ଭଜିହାଣ୍ଡି କଥା ଭୁଲିଲା, କିନ୍ତୁ ସତଥା ଥରେ ଥରେ କହୁଥାଏ—‘ଆହା, ପିଲାଟା ଥାନ୍ତା କି, ଗଣ୍ଡି ଏ ଖାଇଥାନ୍ତା ।’ ସତଥା ରଘୁକୁ ସୁଖ ପାଏ ।

ବଡ଼ିଭୋରୁ ଦାନ୍ତପତ୍ର କରି ହୁରୁଷିଆ କଟେରଠି ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ଦେଖିଲା, ଚୌଧୁରୀ ଏ ଆଗରୁ ଆସି ବସି ହସାବ ଖାତା ଦେଖିଛନ୍ତି ।

ଭାବରୁ ବୁଝିଲ, ସାଆନ୍ତେ ଆଜି ଅପ୍ରସନ୍ନ । କେଜାଣି ଦିଅଁ ଦେବତା ଅପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ ସେ ଏତେ ବିଚଳିତ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ । ନଈକୂଳରୁ କାଠ ଆଣି ଏ ଥର ଟଙ୍କାକେ ଦୁଇ ଅଣା ଯାଗାରେ ଗୁରୁ ଅଣା ଲଭ କରିଛି—ଧରା ପଡ଼ିଲା କି ? ତାହାର ଭୟ ହେଲା, କିନ୍ତୁ ସେ ଭାବ ଗୋପନ କରି କହିଲା—“ସାଆନ୍ତେ, ଆଜି ଘେରରୁ ଅଇଲଣି ?” ସାଆନ୍ତେ ହୁରୁଷିଆ କଥାରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, “ଆଉ ମୁଁ ତ ଗଞ୍ଜେଇ ଆସୁ ଖାଏ ନା ଯେ, ଦିନ ଦି ପହର ସରିବ ପହଡ଼ ଭଜିବ ! ତମ ପରି ଲେଗୁ ଗୁରୁ ନୁହେଁ । ମୋର ସବୁ ଖାଇଗଲେ ହେ—ମତେ ବୁଡ଼ାଇ ମାଇଲେ ହେ । ଏ ଗୁମାସ୍ତାଗୁଡ଼ାକ ତଣ୍ଡିକଟା ଗୁରୁ !” ଏହା କହି ସେ ଚିତ୍କାର କରି ସେମାନଙ୍କର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ପୁରୁଷ ଚର୍ଚ୍ଚାକୁ ଚିତ୍ତ ଦିଗାମୟଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନାନା ସୁବାକ୍ୟ ସାଳଙ୍କାରରେ ପ୍ରୟୋଗ କରୁ କରୁ ଗଜନ କରି ଉଠିଲେ—“ହଇବେ, ତତେ କହିଥିଲି— ସେ ରାଣ୍ଡ ବ୍ରାହ୍ମଣୀର ଦି ମାଣ ବଜା ଜମିର ସୁଦ ମୂଳ କଷି ଥୋଇବାକୁ । କିଆଁ କରି ନାହିଁ ? ଜାଣ ତମେ— ସେ ଦୋକଟା ଭଲ ଜମି, ପାଣି କଷ୍ଟ ନାହିଁ; ଏ’ପରି ଜମି ହାତରୁ ଗୁଡ଼ିବ ? ଦି ପଇସା ଯାଗାରେ ଠାଏ ଠାଏ ଅଡ଼େଇ ପଇସା ବସେଇତ । ହଇ ରେ ବିଚିୟା, ତୁ ଶାଳ, ପିଆଶାଳ, କୁମ୍ଭ ସବୁ ଅଲଗା ଅଲଗା ହିସାବ ନ କରି ଏକାଟି ଗୋଲେଇ ପୋଲେଇକୁ କିଆଁ ? ସବୁ ତମ ପଇସା ଖାଇବା ଫୟ । ଟେଡିପାଗୁଡ଼ାକ, ତିନି ଦିନ ସମୟ ଦେଲି । ଭଲରେ ଭଲରେ ହିସାବ ନକାସି ଦବ, ନହଲେ ବରତନ କାଟିବି ।”

ଏତିକିବେଳେ ହରିହର ଜେନା ପହଞ୍ଚିଲେ । ସାଆନ୍ତେ ତାହା ସହଜ କଥାରେ ଲାଗିଗଲେ । ହୁରୁଷିଆ ପ୍ରଭୁଙ୍କ କୋଠରୁ ନିସ୍ତାର ପାଇ ଝଟ ହିସାବ ଖାତାଟି କାଢ଼ି ଆଣି ମିଛ ଯୋଡ଼ିବାକୁ ବସିଗଲା । ସେତେବେଳେ ରଘୁନାଥ କଥା ତାର ଆଦୌ ମନେ ନ ଥାଏ । ହେଲେ, ‘ଅର୍ଥତକୁ ଦେବ ସାହା’ ।

ସେ ଦିନ ଉପର ଓଳି ରାଣୀହାଟ ଶଗଡ଼ିଆସାହରେ ଆପଣା ଘରର ବାରି ଡିଣ୍ଡାରେ ବସି ସଞ୍ଜ ବନ୍ଦିତ ରୁଉଳ ବାହୁଥିଲେ ତାରାମଣି । ତାରାମଣି ସରପୁଟାଙ୍କର ‘ଅଲେଇଚ’ । ତାଙ୍କ ସ୍ବାମୀ ଜଗନ୍ନାଥ କବିରାଜ । କବିରାଜ କଲା ଦିନୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଗ୍ରାମ ଗୁଡ଼ି କଟକରେ ଅଛନ୍ତି; ନିଜ ଅର୍ଜନରେ ସାନ ଗଣ୍ଡିଏ ପକ୍ଷୀଦର ତିଆର କରିଛନ୍ତି । ଗୁହାଳୀଟିଏ ଖୋଲି ଗାଁର ସାନ ସାନ ପିଲାଙ୍କ ମଧ୍ୟ ଦି ଅକ୍ଷର ଡାନ୍ତି । ସେ ବାହାରେ ଥିଲେ ତାରାମଣି ତାଙ୍କ କାମଟା ରୁଲନ୍ତି । ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ପାଠ ପଢ଼ିଥିଲେ—ବିଶେଷତଃ, ଓଡ଼ିଆ ଆଉ ହିନ୍ଦୁୀ । ପୁଣି ସ୍ବାମିଙ୍କଠାରୁ ଶିକ୍ଷା କରି ନାନା ଔଷଧ ମୌଷଧି ତିଆର କରି ଜାଣିଥିଲେ । ତେଣୁ ପିଲାପିଲଙ୍କ ଦେହ କିଛି ହେଲକ୍ଷଣ ତାଙ୍କ ଦୁଆରେ ଗାଁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ ଆସି ଧାରଣା ଦେଉଥିଲେ । ଗାଁ ଗଣ୍ଡାକର ସୁଖ ଦୁଃଖ ସବୁଥିରେ ଥିଲେ ଏ ପରିବାର ଭାଗିଦାର ।

ମାସକ ତଳେ ଗଉଡ଼ି ଚୁଇଁଆ ବେହେରା ଝାଡ଼ାକଇରେ ମରୁଥିଲା ।
 ଘର କଡ଼ରେ ଘର, ପୁଣି ଚୁଇଁଆ ଭାରିଯା ଚକରମା ତାଗମଣିର ଭାରି ପ୍ରିୟ ।
 ସେଥିପାଇଁ ସେ ପ୍ରାୟ ଶେଷାବଧି ସେଠି ଥିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ନଜେ ଅନେକ
 ଔଷଧ ଦେଲେ, ଶେଷକୁ ଡାକ୍ତରଖାନା ପଠେଇଲେ; ମାତ୍ର ତାର ପରମାୟୁ
 ପୂରିଥିଲା ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଚୁଇଁଆ ବେହେରା ଶେଷନିଶ୍ୱାସ ନେଲା ।
 ତାହାର ଶ୍ରାବ ଅନ୍ତେ ଚକରମା ତାଗମଣି କଡ଼ରେ ପଡ଼ିଛି । ତାର କଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା
 କରିବେ, ସେହି ଚିନ୍ତାରେ ସେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଏହି ସମୟରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଟି ଶୁଭଲ ।
 ତାଗମଣି ଉଠି ଦାଣ୍ଡକୁ ଚାହିଁଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଉତ୍ତରକୁ ପଶି ଆସିଲେ । ତାଙ୍କ
 ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ତାଗମଣି କହିଲେ, “ତମେ ‘ଅଲେଇଚ’ ଘରକୁ ଯାଇଥିଲ ? ଚକରମା
 ଆସି ବସିଛି, କଣ କରିବା ?” ଜଗନ୍ନାଥ ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କର ଗୋଡ଼
 ଧୋଇବା ପାଇଁ ତାଳେ ପାଣି ଆଣିଦେଇ ପୁନଶ୍ଚ ତାଗମଣି କହିଲେ, “ତମେ ତ
 ଜାଣ, ଚକରମାର ପିଲା ଗୁଡ଼ିଏ ସରୁଏଁ ବରଷିକିଆ, କୋଳ ପିଲାକୁ ତ ମୋଟେ
 ଦି ମାସ । ଘରେ ଶାଶୁ ବୁଢ଼ୀ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ମଣିଷ ନାହାନ୍ତି । ସେଥିରେ ପୁଣି ସ୍ୱାମୀଟି
 ରଲା । ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ଭଲ ଥାନ୍ତା ! ଚୁଇଁଆ ତ ସାହେବ କୋଠିରେ ମାସି ଆଠ
 ଟଙ୍କାରେ କାମ କରୁଥିଲା, କଣ ରଖି ଯାଇଛି ଯେ ! ଅଭିକା ପାଞ୍ଚପାଞ୍ଚ ଟା ପିଲା,
 ପୁଣି ଶାଶୁ ବୁଢ଼ୀକି ନେଇ ବରୁଣା କଣ କରିବ ? ମୁଁ ଦି ଦିନ ହେଲା ଭାବି ଭାବି
 କିଛି ଠିକଣା କରି ପାରୁ ନାହିଁ । ଘରେ ତ କଂସା ଖଣ୍ଡିକେତେ, ପୁଣି ଚକରମାର
 ଗହଣା କେତୋଟି ସୁଦ୍ଧା ବନ୍ଧା ପଡ଼ିଛି ।”

“ଆହା, ମୁଁ ପରା ତା ଭାବୁଛି । ଗରବ ବିଧବାଟିର କଣ କରି
 ପାରିବା କୁହ ତ ?”

“ମୁଁ ଜାଲି ତାକୁ ଦେଉ ସେଇ ଗୁଡ଼ଲ, ଦି ଅଣା ପଇସା ଦେଇଥିଲି ।
 ଛ, ସାତ ପେଟକୁ ସେତିକି ଅଣ୍ଟିକ ? ଚକରମା ଦି ମାସର ଦୁଧଖିଆ କୁଆକୁ
 ଘେନି କା ଘରେ ପାଇଟି କରିବ ? ହରି ସାହୁ ଘରେ ବୁଝନ୍ତ କି ?”

“ମୁଁ କହୁଛି ଶୁଣ,—ତମେ ତା ପିଲାଟିକି ଦେଖିଲେ ମୁଁ ତାକୁ କାହା
 ଘରେ କାମ ଧରାଇଦିଅନ୍ତି; ଆଉ ଚକରକୁ କମାରଖାନାରେ ଦିନ ମଜୁରରେ
 ଭର୍ତ୍ତି କରି ଦିଅନ୍ତି ।”

“ମୁଁ ସେ ପିଲାକୁ ରଖି ପାରିବି ଯେ ।”

“ଆଉ ଶିକରକୁ ରଜକ ସଙ୍ଗେ ମାଟିବୁଢ଼ାରେ ଲଗେଇଦେବ । ବାକି
 ସୁଲଭ, ଦୁଲଭ, ଭଉଣୀ ଦିହେଁ ତମ ପାଖରେ ରହିବେ—ପିଲାକୁ ଦେଖିବେ ।
 ତା ଶାଶୁକୁ ଏ ଥର ଖଣ୍ଡେ କମଳ କରିଦେବ । ଶୁଣିବ ହେ, ତମ ‘ଅଲେଇଚ’
 ତମ କନ୍ଦିକି ପୁଅଟିଏ ପଠେଇବନ୍ତି ।”

“ମତେ ମନ୍ଦନା ମା ଆସି କହୁଥିଲ । ମୁଁ ତ ଖୋଜୁଥିଲି । ଆଲୋ ରେବ,
ତୋରି ଭାଇଟିଏ ଆସିବ ।”

ରେବଟା କୌତୁହଳୀ ହୋଇ କହିଲା, “କୋଉଁ ଭାଇ, ବୋଉ । ସେ ଯେ
ମରି ଯାଇଥିଲା ?”

“ନା, ଆଉ ଗୋଟିଏ ।”

“କୁଆଡ଼େ ଥିଲା ? କଣ ଆଣିଲୁ ? କେଉଁଠି ଅଛି ? କେବେ ଆସିବ ?”

“ରହୁ, ଯା ଖେଳ” କହି ତାଗମଣି ରକ୍ଷା ଘରକୁ ଗଲେ । ତୁଳସୀ
ଦୁଧହାଣ୍ଡିଟି ଓହ୍ଲାଇ ଗିଲସେ ଦୁଧ ରାମ ହାତରେ ଦେଇ ନଗନା ମା କତିକି
ପଠେଇ ଦେଲେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜଗନ୍ନାଥ ବଟୁଆରୁ ଦିଓଟି ବଟିକା ଆଉ
ପଳାଏ ମନ୍ଦୁ ଦେଇ କହିଲେ, “କହିଦରୁ, ମନ୍ଦୁ, ଅଦାରସରେ ଗୋଟିଏ ସଞ୍ଜେ,
ଗୋଟିଏ ସକାଳେ ଖଲି ଖାଇବ । ମୁଁ କାଲି ଦଶଟାକୁ ଯିବି । ତାକୁ ବିଛଣାରୁ
ଉଠାଇବାକୁ ମନା କରୁ ।”

ତାଗମଣି ସ୍ୱାମିଙ୍କ ସକାଶେ ଜଳଖିଆ ପରଷି ବାରିକୁ ଶାଗ କେରାଏ ତୋଳି
ଯାଇଥିଲେ । ହଠାତ୍ ଅପରାଧିତ ବାଳକଟିର କଣ୍ଠସ୍ୱର କଣ୍ଠରେ ବାଜିବାକୁ ଉଠି
ପଡ଼ି ରତରକୁ ଧାଇଁ ଆସିଲେ; “ଆହା ! ଏଇ ପୁଅଟି !” କହି କର୍ମି ତ-
କଳେବର ରଘୁକୁ ପାଖକୁ ଟାଣି ଆଣିଲେ । ରଘୁ ତାଗମଣିର ସ୍ନେହାଞ୍ଜଳ ଆଶ୍ରିୟ
କରି ମାତୁଣ୍ଡୋକ ପସୋରିଲା । ତାଗମଣି ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ପୁଣି ଯଦୁମଣି ଓ ମାଳମଣିର
ମୃତ୍ୟୁଣ୍ଡୋକ ପାସୋରିଲେ । ଆଉ ବେଶି ଖୁସି ହେଲା ରେବଟା । ତାର ନାନା
ଦିହୌ ଶାଶୁଘରକୁ ଗଲୁଦିନୁ ବସାରେ ସେ ଜାଣି ଏକଟିଆ । ରଘୁ, ରେବଟା
ଶାସ୍ତ୍ର ପରମ୍ପରାର ଅକୃତ୍ରିମ ଭାଇ ଭଉଣୀ ହୋଇଗଲେ ।

ଏହାର କିଛି ଦିନ ପରେ ଦିନେ ସରସ୍ୱତୀ ‘ଅଳେଇଚ’ ଘରକୁ ବୁଲି
ଅଇଲେ । “ଏ ଅଳେଇଚ, ମତେ ଦେଖି କିଆଁ ପଳେଇଚ ହେ ?” କହି
ସହାସ୍ୟବଦନା ସରସ୍ୱତୀ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲମୁଖୀ ତାଗମଣିଙ୍କ ଶଟ ଉପରେ ଦସି ପଡ଼ିଲେ ।
ରେବଟା ମାଉସୀଙ୍କ ଦେହରେ ଲଥ କରି ନିଜର କ୍ଷୁଦ୍ର ଦେହଭର ନିଷ୍ପେଦ-
ପୂର୍ବକ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

“କି ରେ ରଘୁ, ଭଲ ଅଛୁ ବାପ ?”—ଏହା ପଚାରିବା ମାତ୍ରେ ରଘୁ
ଆନନ୍ଦ-ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବଦନରେ ‘ହଁ’ କହି ବାବୁର ହାତ ଟାଣି ପିଣ୍ଡାକୁ ଚାଲିଗଲା ।
ଆଜି ତାଙ୍କ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କର ଅନେକ ଦିନ ପରେ ଦେଖା । କେତେ କଥା ଅଛି,
ନିର୍ଜନ ନ ହେଲେ କି ସେ ସବୁ କହିହେବ ! କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ନିର୍ଜନତା ଭଗ୍ନ କରି

ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ସୀତା । ବାବୁ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା, “ଯା ନା—ରେବ’ ସଙ୍ଗେ କଥା କହିବୁ, ତୋର ଆମଠି କଣ ଅଛି ?”

“କଣ କଥା କହିବ, ମୁଁ ଶୁଣିବି ।”

“ହଁ ତତେ ଶୁଣିବାକୁ ଦେବୁ, ଯା—ଗୁଲିଯା ।”

“ଏତେ କାହିଁକି ତଡ଼ୁ ତ ମ ? ଦେଖ ରେ ରଘୁ ।”

ରଘୁ କିନ୍ତୁ ବାବୁର ପକ୍ଷ ନେଇ କହିଲା—“ତୁ ଯା, ତୋ ସାଙ୍ଗ ସଙ୍ଗେ କଥା କହିବୁ; ଆମକୁ ବିଚ୍ଚେତ କରୁଛୁ କିଆଁ ? ଆମେ କଣ ତତେ ଡାକୁଚୁଁ ?” ଏଥର ସୀତାର ଅଭିମାନ ହେଲା । ସେ ମୁହଁ ଫୁଲାଇ କହିଲା, “ଇସ୍, ରେବନ୍ଧା କାହିଁକି ମୋ ସାଙ୍ଗ ହବ ମ ! ରେବ ତମ ସାଙ୍ଗ । ରଘୁ ଅଭିମାନୀକୁ ଆଦର କରି କହିଲା—“ହଉ ହଉ, ତୁ ଅମ ସାଙ୍ଗ; କିନ୍ତୁ ତୁ ଯେ ଶୁଣିଆଦାନ୍ତି ।” ସୀତା ଅଧିକତର ଅଭିମାନ ଓ ରାଗରେ କହିଲା—“ରହ ରେ ରଘୁ, ତତେ ଦେଖିବି ।” ତାହାର ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଖିଯୋଡ଼ିକ ଅଣ୍ଟିରେ ଛଳଛଳ ହୋଇଗଲା । ରଘୁ ସ୍ନେହାଦରବ୍ୟଞ୍ଜକ ସ୍ଵରରେ ଅଭିମାନୀକୁ ଶାନ୍ତ କରି କହିଲା—“ଗେଲରେ କହିଲି ପରା, ତୁ ତ ସୁନାଲୁଣୀ ।” ସୀତା ତହୁଁ ଆଶ୍ଚୟ ହେଲା ।

ଘର ଭିତରେ ତାରାମଣି ଓ ସରସ୍ଵତୀ ସୁଖ ଦୁଃଖର ଅନେକ କଥା ପକାଇଲେ । କଥା ପଡ଼ୁ ପଡ଼ୁ ତାରାମଣି କହିଲେ—“ତମେ ତ ଜାଣ ଅଲେଇଚ, ଯଦୁ ଜନା କିମିତି ଗଉଦଗୁରୁବାଙ୍କ ଦିନା ପଇସାରେ ଓଷଦ ଦିଅନ୍ତି ? ତାଙ୍କଠାରେ ବାରଣ ଅବାରିଣ ନାହିଁ । ସେ ଦିନ ଦୁଲେଇ ହାଡ଼ିଆଣୀକି ଜର ହେଇଥିଲା । ତା ଘରକୁ ଯାଇ ତାକୁ କୁଇଁ ଓଷଦ ଦେଇ ଆସିଲେ । ଘରକୁ ଅଇଲାକୁ ସଞ୍ଜ ହେଇଥିଲା ମୁଁ କହିଲି, ‘ହାଡ଼ିଆଣୀକି କୁଇଁଲ, ଗାଧୁଅ ।’ ସେ ଟିକିଏ ହସିଦେଇ କହିଲେ, ‘ମଣିଷକୁ କୁଇଁଲେ ଯଦି ମଣିଷ କୁଆଁ’ ହେଉଥାନ୍ତେ, ପୃଥ୍ଵୀ ରହନ୍ତା ନାହିଁ । ମୁଁ ଚିକିତ୍ସକ, ମୋ ପାଖରେ ହାଡ଼ିଆଣୀ ପାଶ କଣ ?’ ଏଥର ତାଙ୍କ ଭାଇନା ଆସି କେତେ ଗାଳି ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । କହିଲେ, ‘ମାଣେ ଦି’ମାଣେ ଜମି କରି । କୋଠାବାଡ଼ି କରି । କବିରାଜୀ କଲୁ, ଏତେ ପଇସା କମେଇଲୁ, ସବୁ ପର ପିଣ୍ଡରେ ସାରୁଚୁ ।’ ଭାଇଜି ପରା ସେ କହିଲେ, ‘ମୋର ତନିଟା ଝିଅରୁ ଦି’ଟା ବାହା ଦେଲିଣି; ସାନଟିକି ଉଠେଇ ଦେଲେ ତ ପାଇଟି ସଇଲା । ହାତ ଗୋଡ଼ ଥିବାଯାଏ ଖାଇବୁଁ, ଖୁଆଇବୁଁ ।’

“ଏମିତି କଲେ ବୁଢ଼ା କାଳକୁ କଣ କରିବ ? ମୁଁ ଦେଖୁଛି, ତମେ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗକୁ ଯୋଡ଼ି ମିଳିତ । ଏମିତି କର ନା—ଦି’ପଇସା ଆଗକୁ ସଞ୍ଚ ରଖ ।”

“ଯଦି ଆଜି ମରିଯିବୁଁ, ପଇସା ଭୁତ ଖାଇବ ତ ! ତା ଅପେକ୍ଷା ସେ କହନ୍ତି, ‘ଏମିତି ସଞ୍ଚକି, କେହି ଚୋର ଦଗାବାଜି କରି ନେବେ ନାହିଁ । ସୁଧ ମୂଳ

କଷି ହେବ ।’ ଭାଇନା କହିଲେ, ‘କୋଉଠି ଯମା କରୁଛୁ ?’ ଯଦୁନା କହିଲେ, ‘ଠାକୁରଙ୍କ କଥାରେ; ତାଙ୍କ ଗନ୍ତାଘରୁ କିଏ କାଢ଼ିନେବ ?’ ତାଙ୍କୁ କିଏ ବୁଝାଇବ ।’

ସରସ୍ୱତୀ ଶିବାରେ କହିଲେ, “ସେଇଆଙ୍କୁ କହିନ୍ତୁ ମହତ । ଭଉଣି, ତମର ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟ—ଗୋଟିଏ ଦେବତା ପାଇବ । ଦେବୀ ନ ହେଉଥିଲେ କି ଦେବତାର ସଙ୍ଗିନୀ ହେଉଥାନ୍ତୁ ।”

ତାରାମଣି ଧୀରେ କହିଲେ, ‘ହଁ ଭଉଣି, ସେ ଦେବତା ! କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ ତଳକୁ ସରି ନୁହେଁ । ଦଶ ବର୍ଷ ବେଳେ ଶରୀର ହେଇ ଆସିଥିଲି । ତୁମ୍ଭ ବର୍ଷ ମୋ ନନା ମରିଗଲେ । ଶାଶୁଙ୍କ ବାରଣ ନ ମାନି ମତେ ସେ ନିଜେ ପରିଶ୍ରମ କରି ଓଡ଼ିଆ ପଢ଼େଇଲେ । ଶାଶୁ କେତେ ମନା କଲେ, ଭୟ ଦେଖାଇଲେ; କହିଲେ—‘ଅକାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛୁ ।’ ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ, କହିଲେ ପରା—‘ଭାତ ଗନ୍ଧ ପାରିଲେ ତମ ବୋହୂର ପାଇଁଟି ସରିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ତାକୁ ମଣିଷ ଗଢ଼ିବି ।’ ଶାଶୁ ଚିଡ଼ିକରି କହିଥିଲେ—‘ମଣିଷ ଗଢ଼ୁଛୁ, କି ମାଙ୍କଡ଼ ଗଢ଼ୁଛୁ, ଗଢ଼ୁଥା ।’ ବଡ଼ ଯାଆଙ୍କର କେତେ ଅଟା ପରିହାସ ଶୁଣିବ ।”

“କହିବା ଲୋକ ବଡ଼ ନୁହେଁ—ସହିବା ଲୋକ ବଡ଼ ।”

ସନ୍ଧ୍ୟାକୁ ସରସ୍ୱତୀ, ବାବୁ ଓ ସୀତା ଚାଲିଗଲେ । ରଘୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ସ୍ୱକୋଚ-ଜଡ଼ିତ ଭାବରେ ଅଧିକ ଯୋଡ଼ିଏ ଓ ଦଶ ଟଙ୍କାର ଖଣ୍ଡିଏ ନୋଟ ତାରାମଣିଙ୍କ ହାତରେ ଗୁଞ୍ଜି ଦେଇ ଧୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲା—“ସାଆନ୍ତାଣି, ସୀତା ଓ ବାବୁ ଦେଇଚନ୍ତି ।”

ତାରାମଣି ସିନ୍ଦୂକ ଫଟାଇ ଥୋଉ ଥୋଉ ଭାବିଲେ—କିଏ କହେ, ତୁ ଅସିବ ? ତୋର ତ ସଂସାରଯାକ ବନ୍ଧୁ ! ଛେଉଣୁ ଡିଲ୍ଲଟିକି ମହାପୁରୁ ଏହିପରି ଚାହିଁଥାନ୍ତୁ ।

ଚତୁର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଦିନ ଦି'ପହର । ଘୋଷଣା ରୁଠ କଡ଼ି ଚେକା ମାଙ୍କଡ଼ା ପଥର ଉପରେ ବସି ଗିନାଏ ହଳଦି ଓ ସୋରଷତେଲ ନିଜ ଗୋଡ଼ ହାତରେ ମାଲିସ କରୁ କରୁ ଚମ୍ପାବୋଉ ଧରମୀ ଆଉଁକି ଉଦ୍ଦେଶ କର କହିଲେ—“କିଲେ ନାନି, ଦିନ ଦି'ପହର ବେଳେ ଶାଗକେରକ ସକାଶେ ଏ ପଟ ସେ ପଟ ହଉରୁ, କଣ ରେଷେଇ ବାସ ସର ନାହିଁ ?”

“କାହିଁ ସରବ ଲେ ମା ! ଗରବର ଦୁଃଖ କଥା ଭଲ ପରୁରୁ । ମୋର ତ ‘ଅଲଗା ଖାଉ, ବଲଗା ବାଆ’ । ବେଳ ବାର ଦକ୍ଷିକ ତାଙ୍କ ଘରେ ପାଇଟି ସାରିଲେ ତେବେ ମତେ କୁଟି; ପୁଣି ଖାଆଣ ଦିଆଣ କଥା କିଏ ପରୁରେ ? ଘଣ୍ଟାରେ ଦିନଟା ନ ବାଜୁଣୁ ହାଜର ହବା କଥା । ଖଟି ଖଟି ହାଡ଼ରୁ ମାଉଁସ ଝଡ଼ିବ ! ଟଙ୍କା ଗୁରୁଟାକୁ କିଏ ଏତେ ଖଟିବ ଲେ ? ସେଥିରେ ପୁଣି ସାଆନ୍ତାଣୀର ଆମର ନିତି କଟର କଟର । ତା ଜାଳାରେ ମାସକୁ କୋଡ଼ଏ ଗୁକର ବାହାବୁତନ୍ତି । ମୁଁ ବୋଲି ଦିନ ବର୍ଷ ଚଢ଼େଇଲିଣି । ତୋର ସ୍ବଗ୍ୟ ସର ଭଲ ଲେ ।”

ଚମ୍ପାବୋଉ ମୁରୁକି ହସା ଦେଇ ଅନ୍ଧାଏ ପାଣିକି ଓହ୍ଲାଇ ଯାଇ ପଥର ଉପରେ ଗୋଡ଼ ଥୋଇ ଘଷୁ ଘଷୁ କହିଲେ—“ସତ କହିବୁ ଲେ ନାନି, ଆମ ସାଆନ୍ତାଣୀ ପରା ଗ୍ରାସଟିଏ । ମୋ ହହାତରେ କଷ୍ଟ ବୋଲି କଣ ଜାଣେ ନା । ସେଇକ୍ଷଣି ଗାଳି ଦେବେ, ସେଇକ୍ଷଣି ପିଠି ଆଉଁସିବେ । ଚଢ଼େଇ କୁଆଟିର ପେଟବଥା ଜାଣିବେ । ଇମିତି ମଣିଷ କୋଟିକରେ ଗୋଟିଏ ।”

ଅପିଆ ମା ପହଞ୍ଚିଗଲା । ଦାନ୍ତକାଠି ଚୋବାଉ ଚୋବାଉ ଯେଉଁ ପାଣିରେ କୁଳି କଲ, ସେଇଠି ଛେପ ଖଙ୍କାର ମେଞ୍ଚାଏ ପକାଇ ଦେଇ ପୁଣି କଲେ ପାଟିରେ ଦେନୁ ଦେନୁ ଚମ୍ପାବୋଉକୁ ଗୁହଁ କହିଲେ—“ତୋ ସାଆନ୍ତା ଝିଅ ସିଦିଆ ନାଗି ପରା ବର ଘର ହେଇବି ? କୋଉଁଠି, ଶୁଣେ ?”

“କଣ କହିବ ଲେ ସେ କଥା ! ତାଙ୍କୁ ଏକା ସାଜେ । ଏ ଦଶ ବର୍ଷର କୁଆଟା ବର କରଚନ୍ତି ବାଷ୍ପଠୀ ବର୍ଷର ବୁଢ଼ା ବୁରୁଜାବନକୁ—ଭୁବନେଶ୍ବର ଆଡ଼େ । ପୁଅକୁ ହର ହର ବାପକୁ ହବା କଥା ହେଲା ।”

ଏ ଥର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ ମେଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ଜଣ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ—ବୃଦ୍ଧା, ମଧ୍ୟବୟସୀ, ଯୁବତୀ, ବାଳିକା, ଅଧିକାଂଶ ହାଟୁଆକୁଳର ।

ଜଣେ ଦୁଇ ଜଣ ମାହାନ୍ତିଆଣୀ ମିଶି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥଳ ସଜ୍ଜା କରିଗଲା । କିଏ ବେଳେ ପାଣିରେ, କିଏ ଅଣ୍ଟାଏ ପାଣିରେ, କିଏ କୁଳରେ, କିଏ ଗୁଠରେ ନାନା ଅପରାଧର ବସ୍ତାଦି ଧୋଉଛନ୍ତି, କେହି କେହି ଦାନ୍ତ ଘଷୁଛନ୍ତି, ଜଣେ ଦି'ଜଣ ପିତ୍ତଳ ଓ ରସଗଡ଼ ମୁଠା ମାଜିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତଙ୍କ କାନ ଚମ୍ପାବୋଉ କଥାରେ—ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଣ୍ଣ ଯେପରି ମାଧୁର୍ଯ୍ୟମୟ । ବକ୍ତୃତା କରୁ କରୁ ଚମ୍ପାବୋଉକୁ ପ୍ରାୟ ଦି'ଟା ବାଜିଗଲା । ବକ୍ତୃତାର ସାରାଂଶ ଏହିପରି —

ତା ସାଥୀକୁ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଅସଲ ଘର ଭୁବନେଶ୍ୱର ଆଡ଼େ । ପିତାଙ୍କ ନାମ ଶଶିଶେଖର ଶତପଥୀ । ଶତପଥୀଙ୍କ ସହାର ଅତି ଦରିଦ୍ର ଥିଲା । ଅଳ୍ପ ବସ୍ତ୍ର ଅଳ୍ପବରେ କେବଳ ଗୁଡ଼ାଏ ଶ୍ଳୋକ ମୁଖସ୍ଥ କରି ଏ ଦୁଆର, ସେ ଦୁଆର ବୁଲି ତାଙ୍କ ପେଟ ପୂରିଲା ନାହିଁ । ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ମଧ୍ୟ ଶିଶୁପୁତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଓ କନ୍ୟା ଲବଣୀକୁ ରଖି ଇନ୍ଦ୍ରଧାମ ଗୁଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ । ପ୍ରୋଡ଼ ଶତପଥୀଏ ଟଙ୍କା ଅଭାବରେ ଦଶ ବର୍ଷର ନୂଆ ବୋହୂଟିଏ ଆଣି ପାରିଲେ ନାହିଁ—ମନ ଦୁଃଖ ମନରେ ମାରି ରହିଲେ । ଲବଣୀର ବିବାହକର୍ତ୍ତୃସ ହେଲା । ଶତପଥୀ କନ୍ୟାପଣରେ ପରୁଷ ଟଙ୍କା ପାଇ ଦୋକାନ କରି ବସିଲେ । ଦୋକାନ କରୁ କରୁ ହାତରେ ଦି' ପଇସା ହେଲା । ତହିଁ ବାପ ପୁଅ କଟକ ବାହାରି ଆସି ଧାନ ଚାଉଳ ଦଣ୍ଡିଦାଣ୍ଡ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ—ହାତରେ କିଛି ଟଙ୍କା ହେଲା । ଅତି କଷ୍ଟରେ ତଳି ସେ କଟକରେ ଦୋକାନଟିଏ ବସାଇଲେ । ଏହିପରି କରୁ କରୁ ବୁଦ୍ଧିବଳରେ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ହମେ ହମେ ଜମିବାଡ଼ି ଓ କାଠ କାରବାର ଆରମ୍ଭ କଲେ । ମହାନଦୀକୂଳରେ କୋଠା ତିଆରି ହେଲା । ତା ପରେ ସେ ଧନ-ଦିଅ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ିଏ ପଣ ଦେଇ ବିଭା ହେଲେ । କହନ୍ତି, ସ୍ତ୍ରୀ ପାଦରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ସତକୁ ସତ, ସରସ୍ୱତୀ ଘରେ ଗୋଡ଼ ଦେଲା ମାତ୍ରେ କାନ୍ଥ କାନ୍ଥ ଧନ ମାଡ଼ି ଆସିଲା । କାଳହମେ ସାବିତ୍ରୀ, ସାରଳାର ଜନ୍ମ ହେଲା । ପୁଅ ନ ହେବାରୁ ସରସ୍ୱତୀ ନାନା ବାର ବଡ଼ ଓ ପୂଜା ମାନସିକ କଲେ । ଶେଷକୁ ଠାକୁରେ ଦୟା କରି ଆଠ ବର୍ଷ ପରେ ପୁଅଟିଏ ଦେଲେ । ସେହି ବର୍ଷ ପିତେଇ ବୁଢ଼ୀ ଆସି ତାଙ୍କ ଘରେ ରହିଲା ।

କିନ୍ତୁ ‘ଯେତେ ମାଠିରୁ ମାଠ, ସେହି ଦରପୋଡ଼ା କାଠ’—ସମ୍ପତ୍ତି ନ ଥିଲାବେଳେ ଚଉଧୁରୀଏ ଯେମିତି ଚଳୁଥିଲେ, ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେହିତା । ପଇସା ପତରକୁ ତାଙ୍କର ବଡ଼ ଆଖି—ମୋଟ ଖଦି ଛଡ଼ା ବିଲଡି ଧୋତି, କି ସରୁ ଗୁଦର କେବେ ପିନ୍ଧନ୍ତି ନାହିଁ; ସୋରଷତେଲ ନେଡ଼ିଏ ଛଡ଼ା ସାବନ ଦି ଆଖିରେ ଦେଖି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଗୁମାସ୍ତା ଗୁର ଜଣ—ହୁରୁଷିଆ, ସତିଆ, ଦାନା, ବିଚିହା । ତାଙ୍କ ଭିତରୁ କେହି କେବେ ଧୋବ ଲୁଗାଗଣ୍ଡେ ପିନ୍ଧି ଆସିଲେ ସେ ଦିନ ବୁଝୁକୁ

ବୁଝୁକୁ ତା' ଉପରେ ସେ ଗରଗର ଖରଖର ହୁଅନ୍ତି । ଗୁକର ଗୁକଗଣୀକୁ ତା' ଦି' ଆଖିରେ ଦେଖି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । “କଥା, ଖଦଟା ପିନ୍ଧିଲେ ଯୋର ମଣିଷ, ଦଶ ହାତ ଲମ୍ବ, ପାଞ୍ଚ ହାତ ଓସାର ଧୋବଧାଉଳିଆ ପିନ୍ଧିଲେ ବି ସେଇ ମଣିଷ । ଆମେ ଓଡ଼ିଆ, ଆମର ଏ କଣ—ଗୋଟାଏ କୋଟ୍, କାମିଜ୍, କୁଅଫେର !” ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଗୁକର ଗୁକଗଣୀ ପାଟି ଫିଟାନ୍ତି ନାହିଁ । ଘଡ଼କ ଘରେ ଥିଲେ ସବୁଆଡ଼େ ତୁନ୍ତାନ୍ ଥାଏ - ଛୁଞ୍ଚି ଏ ପଡ଼ିଲେ ଶବଦ ହେବ । ଭରିଯା ଆଉ ପିଲଏ ତାଙ୍କୁ ହାତେ ଡରିଥାନ୍ତି । ସାଆନ୍ତେ ଭଲ ଖିଆ ପିଆ ଦେଖି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଖଡ଼ା ସନ୍ତୁଳା, ଶାଗ ହକେର ଖରଡ଼ା ହେଲେ, ଟିକେ ମୁଗପଇତିଟା, ଟିକେ ସାରୁ ଶୁଖୁଆ ବେସରଟା ହେଲେ ତାଙ୍କର ଭର ଆନନ୍ଦ; କିନ୍ତୁ ସାଆନ୍ତାଣୀ ଓ ପିଲଏ ତା' ଦେଇ ଭାତ ଘେନି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଖିଆ ପିଆ ଘେନି ପ୍ରାୟ ପ୍ରତିଦିନ ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କି ଟିକେ ବୋଲଣା ବାଜେ । ତାଙ୍କ ଗୁଡି ବି ପଥର ହେଲଣି । ସେ ହସି ହସି ଉଡ଼େଇ ଦିଅନ୍ତି । ପିନ୍ଧା ପିନ୍ଧିରେ ଆଖି ପଡ଼ିଗଲେ ବୁଡ଼ା ଅରେ ଅରେ ଚିତ୍ତ ଉଠନ୍ତି । ମାଣିଆବନ୍ଦୀ, ବଲ୍ଲଭ ମଣମଲ ଧଡ଼ି, ପାଟି ପିତାମୁର ଅନ୍ୟ କେହି ପିନ୍ଧିବା ଦୂରେ ଥାଉ, ପୁଣ୍ୟ ପର୍ବ ହେଲେ ଅକାଳେ ସକାଳେ ସାଆନ୍ତାଣୀ ଆଉ ସାତିଆ ଲୁଚି ଛପି ପିନ୍ଧନ୍ତି । ଦାନ ଧାନ ବାର ବ୍ରତ ସବୁ ଲୁଚେଇ ଲୁଚେଇ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କର ବଡ଼ କଅଁଳ ମନଟି । ବୁଡ଼ା ମହଜନା କରନ୍ତି । ଅନେକ ଗହଣା ବନ୍ଧକ ରଖନ୍ତି । ଲୋକେ ଆସି ହାଉ ଗୁହାଉ କଲେ, ସାଆନ୍ତାଣୀ କଦରେ କାନ୍ଦିଲେ ସାଆନ୍ତାଣୀ ଦୁଃଖ ସହ ନ ପାରି ଗୁପତେ ଗୁପତେ ହାତରୁ ସୁଧ ଦେଇ ମୁକୁଳେଇ ଦିଅନ୍ତି । ସରଏଁ ତାଙ୍କର ଗୁଣରେ ବଣ । ନୋହଲେ ଚଉଧୁରଙ୍କୁ କେହି ଭଲ ପାଇବା ଦୂରେ ଥାଉ, ତାଙ୍କ ନାଁ ଧରିଲେ ସେ ଦିନ ଭାତ ମଳିବା କଷ୍ଟ ।

ଉଡ଼ରେ ତ ଲମିତ, କିନ୍ତୁ ବାହାର ବେଶଟି ବେଶ୍ ଅଛି । ନିତି ତିନି ସନ୍ଧ୍ୟା ପୂଜା ନ କଲେ ସେ ପାଣି ଛୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । କପାଳରେ, ଗୁଡିରେ ପଟାଏ ପଟାଏ ତମନ ତଳକ କାଟିଥାନ୍ତି; କଥା ପଦକେ ‘ହରି ଶିବ’ । ତହିଁ ଚପି, ଅଧୀନର ଦାନା କାଟି ଅନାଥ ଛେଉଣୁଙ୍କ ଜମି ମାଣେ ହେଉ ପଛେ, ଚନ୍ଦ୍ରବାଡ଼ି ପକାଇ ଉଡ଼େଇ ନକାଟି ସେ ଭଲକରି ଜାଣନ୍ତି ।

ଚଉଧୁରଏ ବଡ଼ ଝିଅକୁ ବସା ଦେଇଛନ୍ତି ମାହାଙ୍ଗାରେ । ବରଟି ଦୋଭେଇ — ବସୁଷ ହୋଇଥିଲା ଦି'କୋଡ଼ି । ଟଙ୍କା ତିନିଶ ପଣି ଦେଇ ଦିବ୍ୟସୁନ୍ଦର ଝିଅଟି ବୋହୂ କରିନେଲେ । ପୁଣି ବୋଲି ସାବିତ୍ରୀ କିଛି ଜାଣି ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଘରେ ଖିଆ ପିଆ ନଥାନ୍ତି ନାହିଁ—ପାଞ୍ଚ ପଚାଶ ବାଲ; ହେଲେ, ଶାଶୁ ବୋହୂଟିକି ଦେଖି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ବଡ଼ଲୋକ ଘର ଝିଅ, କେତେ ସୁଖରେ ବଢ଼ିଥିଲା । ସେଠି ତାର

ପଣକ କାନରେ ଲୁହ ପୋଛୁ ପୋଛୁ ଦିନ ଯାଏ । ତହିଁରେ ପୁଣି ବୋଝ ଉପରେ ନଳିତା ନିଜା— ସଉରୁଣୀର ତନଟା ପୁଅ । ଦିବାସ ସାବଦ ମାର ଦୋଷ ଖୋଜି ବୁଲି ଗୋସେଇଁ ମାଆକୁ ଜଣେଇବା ତାଙ୍କ ପାଇଁ । ବୋହୂ ଘିଠି ସକାଶେ ଶାଶୁଙ୍କର ଖଡ଼ମୁଠା ଝଣ ଝଣ ବାଜି ଉଠେ । ଦୋଷରେ ଅଦୋଷରେ ଗାଳି ମାଡ଼ । ସ୍ବାମୀ ତ କିଛି ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ । ମା ସାଆନ୍ତାଣୀ ଝିଅକୁ ଘରକୁ ଆଣିବାକୁ ମନ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ବାମିଙ୍କ ଭୟରେ ଆଣି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । “ଦେଲୁଁ ନାଶ, ହେଲୁଁ ପାରି, ପୁଣି ଝିଅ ଆଣିବ କଣ ?” ଏହା କହି ସାଆନ୍ତେ ଭଙ୍ଗାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ମା ମନ ମାନେ ନାହିଁ । ସେ ଥର ସାଗର ଘିଲ ହେଲବେଳେ ଆସିଥିଲେ ଯେ, ଲୁଗାପଟା ମାରସ ହେଲା, ବେଷ୍ଟରଟା ଭଲ ହେଲା ନାହିଁ— ଏହିପରି ଗୁଡ଼ାଏ ମିଛ କହି ତାଙ୍କ ଶାଶୁ ବୋହୂର ଚଉଦ ପୁରୁଷ ଜାଆନ୍ତା ଯମପୁରକୁ ପଠେଇଥିଲେ । ଭୟରେ ହାସା ଆଉ ସେ ଦିନ ବାପଘର ଆସିବା ମନ କରେ ନାହିଁ । ସାଆନ୍ତେ ଉଣା ଲେକ ନହନ୍ତି । ଏ କଥା ଖବର ପାଇ ସେହି ଦିନୁ ଆଉ ଝିଅକୁ ‘ଶାଶୁଘରୁ ଆଣିବି ନାହିଁ’ ବୋଲି କଣ୍ଠ କରି ବସିରନ୍ତି । ସାଆନ୍ତାଣୀ କାନ୍ଦିଲେ, ବୋବେଇଲେ ସେ କହନ୍ତି— “ଏତେ ଖରଚ କରି ଯଶ ନାହିଁ । ମୁଁ ଆଉ ସେ ଝିଅ ମୁଁହ ଚାହିଁବି ନାହିଁ ।”

ସୁଖରେ ଅଛି ସାରଳା; ଜଗନ୍ନାଥ କବିସକଳ ପୁରୁଷ କାନ୍ଦୁ ଚରଣକୁ ବାହା ହୋଇଛି । ଜୋର୍‌ଝିର ବୟସ ଅଳ୍ପ— ବେଶ ସୁଜଳ । ଧନୀ ନୁହେଁ, କିନ୍ତୁ ପରୁଷ ଷାଠିଏ ଟଙ୍କାରେ କୋଉଁ ସ୍କୁଲରେ କାମ କରେ । ହେଲେ, ଜୁଆଁ ଶଶୁରଙ୍କର ଥରେ ବେଶ ଦିପଟା ଲାଗିଯାଇଛି । ସାରଳା, ତାଙ୍କ ଜୁଆଁ, ଆଉ ଘିଲ ଚାରିଟି— ସଉଏ ଏଠିକି ଆସିଥିଲେ । ଘର ଦିନ ରହିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ, ସାଆନ୍ତେ ‘ବଡ଼ ଖରଚ ହଉଛି । ବାପଘରକୁ ଆସିବ ବୋଲି ଘିଲ ପରିବାର ସଉକି ଲେଇ ଆସିବ— ଏ କେଉଁ ଗାଁ କଥା ?’ ଏମିତି କହି ସାଆନ୍ତାଣୀ ସଙ୍ଗେ କଳିଆ ଲାଗେଇଲେ । କଥା କାନକୁ ଦି କାନ ହେଲା । ଝିଅ ଜୁଆଁ ସମସ୍ତେ ଜାଣିଲେ । ଶେଷକୁ ଶଶୁର ଜୁଆଁଙ୍କର ଆଛା କଳିଆଟାଏ ହୋଇଗଲା । ସେହିଦିନୁ ସାରଳା ବାପଘର ଏରୁଣି ବଳ ମାଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଏ ଥର ସାଦିଆ ଲାଗି ବର କରିଚନ୍ତି ବୃନ୍ଦାବନକୁ । ପାକଲା ବୁଡ଼ା— ବୟସ ଷାଠିଏ ଆଶ ପାଶ । କେଉଁ କାଳୁ ଶରୀର ମରିଥିଲା, ପୁଅ ପାଇଁ ଜନଆଁ ଠିକଣା କରି ଆସିଥିଲେ । ବୋହୂ କରିବେ କଣ, ଦି’ଗୁଣା ପଣ ଦେଇ ନିଜ ସକାଶେ କରି ବସିଲେ ।

ଅବଶ୍ୟ ଏଥିରେ ଅନେକ ଅତିରଞ୍ଜିତ କଥା ଥିଲା । ତଥାପି ସ୍ତ୍ରୀଲେକ-ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶୁବ ଥୋଡ଼ାଏ ହସ ହୋଇଗଲା । “ବେଳ ଉତ୍ତର ହେଉଛି,

ଅନ୍ୟ ଦିନ ଆଉ କାଳି କଥା କହିବି” କହି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କର ଟିପା ଟିପ୍ପଣୀ ପ୍ରତି ମନୋଯୋଗ ନ କରି ଓଦା ଲୁଗା ଚିପୁଡ଼ି ଚମ୍ପାବୋଉ ଘରକୁ ନିହାରି ଗଲା । ସାଥାନ୍ତ ପରିବାର ବିଷୟରେ ନାନା ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁ କରୁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଯେଉଁ ଘରକୁ ଗଲେ ।

ପରଦିନ ରଘୁ ସକାଳୁ ଉଠି ସାଥାନ୍ତ ଘର ଅଭିମୁଖରେ ଯାହା କଲା । ଆଜି ସମସ୍ତ ଆକାଶ ମେଘାଚ୍ଛନ୍ନ । ବୃକ୍ଷ ଲତା ପତ୍ରର କୋମଳ ମର୍ମର ସହିତ ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ବାରିପତନର ଶବ୍ଦ ମିଶି ଯାଇଛି । ବେଳ ପ୍ରାୟ ସାତ ଘଣ୍ଟ, କିନ୍ତୁ ଖରାବ ଦେଖା ନ ହୁଏ—ବଡ଼ ପାହାନ୍ତା ପରି ଜଣା ଯାଉଛି ।

“ବାପା, ବର୍ଷାରେ ତନ୍ତ ନା, ଛତା ଘେନ ଯାଅ”—ଏହା କହିଦେଇ ତାଲମଣି ହରିଜନ୍ନର ଉତ୍ସବ ଆୟୋଜନରେ ଲାଗିଗଲେ ।

ସାଥାନ୍ତ ଘରେ ଆଜି ଉତ୍ସବର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆୟୋଜନ । ଗୃହ-ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ହାତରେ ଘେନି ମଝିରେ ବସିଛନ୍ତି ପୁରୋହିତ ବାମଦେବ । ବୃକ୍ଷା ପିତେଇ ନାନା ଓ ସରସ୍ବତୀ ଭକ୍ତିଗଦ୍‌ଗଦ୍ ଚିତ୍ତରେ ପୋଥି ଶୁଣୁଛନ୍ତି । ବାବୁ, ସୀତା ଓ ରଘୁ ନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ସ୍ଥିର ମନରେ ପୋଥି ବୋଲି ଶୁଣୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଭୋଗର ସମାଲୋଚନା ମଧ୍ୟ ହେଉଛି ।

ଅନେକ ପ୍ରକାର ପିଠା, ଖଜା, ମଣ୍ଡା, କାକରା, କଦଳୀ, ନଡ଼ିଆ ଇତ୍ୟାଦି ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ସଜ୍ଜିତ । ସୀତା ଅତି ଧୀରେ ରଘୁକୁ କହିଲା—“ଆଜି ଏଠି ରହିବୁ ?” ରଘୁ ମୁଣ୍ଡ ଟୁଙ୍ଗାରି ଦେଲା । ପୋଥି ବୋଲି ଶେଷ ହେଲା । ଭୋଗ ବଞ୍ଚାଗଲା । ପିଲା ତିନି ଜଣ ଖାଉ ଖାଉ ଦାଣ୍ଡକୁ ଗଲେ । ଦାଣ୍ଡରେ ଦେଖିଲେ—କଦଳୀ, ନଡ଼ିଆ, ଛେନା, ଦହି ଇତ୍ୟାଦି ଭାର ନେଇ ଚାରି ଜଣ ଗରୁଆ ସଦର ଦୁଆର ନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ରଘୁ କୌତୂହଳୀ ହୋଇ ପଚାରିଲା—“ଏମାନେ କୋଉଠୁ ଆସିବନ୍ତି ?”

“ସଦେଇ ଚଉଧୁରି ଘରୁ”—ଏହା କହି ବାବୁ କାନେ କାନେ ଅତି ଧୀରେ କହିଲା, “ଶୁଣି ନାହିଁ, ଆମ ସୀତାର ସେଠେଇଁ ବରଘର ହବ । ବୃନ୍ଦାବନ ଚଉଧୁରୀ— ।”

ସୀତା ବାଳକଦ୍ବୟଙ୍କ କଥା ଶେଷ ନ ହେଉଣୁ ଘର ଭିତରକୁ ଚାଲିଗଲା । ବାବୁ କଥାବାଣୀ କରୁ କରୁ ରଘୁକୁ ଟାଣି ନେଇ କଟେରି ଚାଲିଗଲା । କିନ୍ତୁ ରଘୁ ଆଜି ଆଗ ପରି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଭାବରେ ତା ସହିତ ଖେଳି ପାରିଲା ନାହିଁ । କାହିଁକି ଅଜ୍ଞାତ ଦୁଃଖର ବେଦନାରେ ତାହାର ଯୁଦ୍ଧ, ପ୍ରାଣଟି କାନ୍ଦି ଉଠିଲା ।

ରଘୁ ସୀତାର କଥା ରକ୍ଷା ନ କରି ଘରକୁ ଫେରିଗଲା । ସୀତା ଆଉ ଥରେ ଦାଣ୍ଡକୁ ଆସି ଦେଖିଲା, ରଘୁ ନାହିଁ । ସେ ମଧ୍ୟ ଦୁଃଖିତ ହେଲା । ରଘୁ ତାହାକୁ ଆଶ ଦେଇ ନିରାଶ କରି ଚାଲିଗଲା—ଏହି କଥା ତା ମନକୁ ବଡ଼ ବାଧୁଲା । ସେ ରଘୁ ପାଇଁ ଅନେକ ପଦାର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସେ ସବୁ ନ ନେଇ ରଘୁ ଚାଲିଗଲା । ଘର ଚାରି ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଉଠୁଠାରୁ ଏପରି ଦୟାବହାର ସେ କେବେହେଁ ପାଇ ନାହିଁ । ଉତ୍ସବ ଆନନ୍ଦ ଆଉ ତାକୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ପିଠା ଘୋର କେତେ ଶରଧାରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲା । ସବୁରେ ନିରାଶ ହୋଇ ସୀତା ମାରବରେ ଘର କୋଣରେ ବସି ରହିଲା ।

ଆକାଶ ଅନ୍ଧକାର । କିନ୍ତୁ ମେଘ ଆତୁଆଳରୁ ଅସଂଖ୍ୟ ତାଳକା ସୁନାଟଣ ପରି ଜକ ଜକ ଦିଶୁଛନ୍ତି । ଦୂର ଆମ୍ବତୋଟାରେ ଦଳେ ଦଳେ ଜୁଜୁକିଆ ପୋକ ଝକ ଝକ ଜୁଜୁକିନ୍ତି । ଧୀରେ ଧୀରେ ଶୀତଳ ପବନ ବହି ଆସୁଛି । ବାରି ପଟେ ଘୂର ଓ ଗଙ୍ଗାଶିଉଳ ଗଛରେ ଫୁଟନ୍ତା ଫୁଲର ବାସନାରେ ପ୍ରାଣ ମନ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇ ଉଠୁଛି । ପ୍ରେମର ଆତ୍ମବଳିଦାନ—ଫୁଲର ପତେ କଢରେ, ପବନର ମାନବ କଢରେ, ନାଶାର ପୁରୁଷ କଢରେ, ପୁରୁଷର ଜଗତ କଢରେ । ଚତୁର୍ଦିଗ ମାରବ, ମ'ଣି ଥରେ ଥରେ ମାରବତା ଭଙ୍ଗ କରି କାହାର ଦୁଆର ମୁଣ୍ଡରେ କୁକୁରଟି, କାହା କ୍ଷେତରେ ବିଲୁଆଟି ଚିତ୍କାର କରି ଉଠୁଛି । ଗଛ ପତରରେ ପକ୍ଷୀ ପକ୍ଷ ଝାଡ଼ି ଦେଉଛି, ଘେନିଣରେ ପୁଣି ସମସ୍ତ ମାରବ ।

ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ରଘୁନାଥ ମାରବ ନୟନରେ ଆକାଶ ପ୍ରତି ଅନାଇ କଣ ଭାବିଲା । ଯେ ସ୍ନେହ କରେ, ସେ କଣ ଗୁଡ଼ିଆଏ ? ବୋଉ କହୁଥିଲା, ‘ନନା ତାକୁ ବଡ଼ ଭଲ ପାଉଥିଲେ, ମଲାଦିନ ସୁଦ୍ଧା ତା କଥା ଭାବି କାନ୍ଦୁଥିଲେ’; ଆଉ ସ୍ନେହମୟୀ ରତନା ନାନା ! ରଘୁର ଆଜି ରତନା ନାନା କଥା ବାରଂବାର ମନେ ପଡ଼ି ହୃଦୟ ଅସ୍ଥିର ହୋଇଉଠିଲା ! କି ସୁନ୍ଦର ତାର ରତନା ନାନା, କି ମଧୁର ତାର ସ୍ନେହ ! ରଘୁ ମନେ କଲା, ସୀତା ତାକୁ ସ୍ନେହ କରେ । ଘର ଚାରି ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ରଘୁ କଣ ସୀତାକୁ ଚିହ୍ନି ନାହିଁ ? ସେ ଆଉ ସୀତା ଯେ ଏକ-ପ୍ରାଣ,—କିନ୍ତୁ ଆଜି କଣ ଶୁଣିଲା ? ସୀତା ବିଷ ହୋଇ ଚାଲିଯିବ ? ସୀତାର ଭାଗ ବିଚ୍ଛେଦରେ ବାଳକ କାତର ହେଲା । ତାହାର ଇଚ୍ଛା ହେଲା, ସୀତାକୁ ଧରି ରଖନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ବାଳକର କି ଅଧିକାର ଅଛି ? ସେ ଅଧିକ ଭାବ ପାରିଲା ନାହିଁ । ବାରଂବାର ସୀତାର ମୁଖଟି ତାହା ଆଗରେ ନାଚି ଉଠିଲା । ଦଶ ବର୍ଷର ସ୍ନେହ ଲବଣୀ ପିଚୁଳାରୁଲା ବାଳିକାଟି, ଆଉ ତାର ବର ପ୍ରୀତି ବୃନ୍ଦାବନ; କିନ୍ତୁ ସୀତା କମିଦାର ଘରର ବୋହୂ ହେବ—ଏହା ଭାବି ବାଳକ କିଷ୍କିତ ଆଶ୍ଚସ୍ତ ହେଲା ।

‘ହରି, ହରି’ କହି ଜଗନ୍ନାଥ ପିଣ୍ଡାରେ ବସିଲେ, ତାରାମଣି ପାନଖିଲଟି ସ୍ତମ୍ଭିକୁ ଦେଉ ଦେଉ କହିଲେ—“ଶୁଣିବ ହେ । ସୀତା ବାହା ହେବ କୁନ୍ଦାବନକୁ ? ଆଜି ପବ ଅଳେଇଚ କଦଳୀ ନଡ଼ିଆ ହେଉକା ପଠେଇଥିଲେ ।”

“କଣ କହୁଛ ? ମୁଁ ଶୁଣିଥିଲି, ସଦେଇକ ଦେବେ ପରା ! ପୁଅକୁ ଠିକଣା କରୁ କରୁ ବାପକୁ ଦଉଛନ୍ତି ?”

“ଅଳେଇଚଙ୍କର କଣ ଏ ଇଚ୍ଛା କି ? କନିଆ ଦେଖି ଆସିଥିଲେ ଚଉଧାରୀ । ତାଙ୍କ ମନକୁ ପାଇଗଲା । ପୁଅ ପାଇଁ ଦେଖି ଆସିଥିଲେ, ପରେ ଖବର ଦେଲେ, ନିଜ ପାଇଁ କରିବେ । ଅଳେଇଚ ନାହିଁ କରି ବସୁଥିଲେ । ସୀତାବାପ କହିଲେ, ‘ଦବା’ । ପଣ ତ କିଛି ଉଣା ଦେବେ ନାହିଁ ! ସୀତାବାପ ପୁଅକୁ ଦେଇଥିଲେ ଯାହା ଦିନଥାନ୍ତେ, ତାହାର ଦି’ଗୁଣ ନେବେ । ସେଥିରେ ଯେମାନେ ରାଜି ।”

“ଜଗନ୍ନାଥ ନିସ୍ତବଧ ହୋଇ ଯବୁ ଶୁଣିଲେ; ମନ ମଧ୍ୟରେ ଶୁଣିଲା ଅନୁରୋଧ କଲେ । “ବାଡ଼ିଟା ଦେବଟି ହୋ ମୁଁ ଯାଏଁ । ଶେଖରଙ୍କର ଏ କି ବାସ୍ତା କଥା—ବୁଢ଼ା ହେଲେଣି, ସାଗକ ଭସେଇ ଦେଲେ, ପୁଣି ସୀତାକୁ ଭସେଇ ଦେବେ କି ?”

“ତୁମେ ତୁନି ଥାଅ, ଅସୁଖ ବାରି ପାରନ୍ତି । କଥା ସବୁ କଥାରେ ଆବୁଡ଼ା ପଡ଼ିବ—ଭଲ ଥାଏ, ମନ୍ଦ ଥାଏ ।”

ଜଗନ୍ନାଥ ବାଡ଼ିଟି ଧରି ଠିଆ ହୋଇ କହିଲେ, “ସାଗର ଦୁଃଖ ଦେଖିବ ତ ? ଗୋଟାଏ ଝିଅ ଲଗି ତ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ତମ ଅଳେଇଚ ହାଡ଼ କଣା ହେଲେଣି, ପୁଣି ସୀତାକୁ ଦେଇ ଏ ଦୁଃଖରୁ ସେ ଦୁଃଖ ବଳିବ ନାହିଁ କି ? ଅସୁଖ ସୁଖ ଏଥିରେ କଣ ହେ ?”

ତାରାମଣି ପୁନଶ୍ଚାର ନିଷେଧ କରି କହିଲେ, “ବୁଝି ସୁଝି କାମ କର—ସେ ପର କଥା, ବଡ଼ ଅଡ଼ୁଆ । ନଇଲେ ସଦେଇ ନନାଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଲେ ? ଲେଖ, ସଦାଶିବକୁ ବାହା କରନ୍ତୁ ବୁଢ଼ାକାଳେ ଯିଲେ କନିଆଁଟିଏ କଣ କରିବେ ! ପୁଅ ବୋହୂ ଘରକୁ ଯାଜିବେ ।”

“ତମେ ଶେଖରଙ୍କୁ ଜାଣି ନାହିଁ । ଦବଟି ମୋର ବଢ଼ୁଆ ? ବାଟେ ବାଟେ ଦନେଇ ଘର ହେଇ ଆସିବ । ବିଚରା ଶ୍ଵାସରେ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ପାଉଛି । ତାକୁ ଦେଖି ଆସିବ ।”

“ଦେଖ, ବେଶି ରାତି କରିବ ନାହିଁ ।” କହି ତାରାମଣି ଓ ରଘୁ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲେ ।

ପ୍ରାୟ ଶୁଦ୍ଧ ଦଶଟାକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଘରକୁ ଫେରିଲେ; ନିରୁପାହ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, “ଶେଖର ଚଉଧୁର ଟଳିବା ପାସ ନୁହନ୍ତି । ସେ ସଫା କହିଲେ, ‘ମୋର ପୁଅକୁ ଦେଲେ ଯାହା, ବାପକୁ ଦେଲେ ତାହା । ପୁଅ ତ କେବେ ଜମିଦାର ହେବ । ବାପ ତ ନଗଦ ଜମିଦାର, ପୁଣି ପଣ ଦେବ ଅତିରିକ୍ତ । ମୁଁ ଏ ପାସ ଗ୍ରହଣ କ’ଣ ?’ ମୁଁ କହିଲି, ସୀତାକୁ ଦଶ ବର୍ଷ, ବୃନ୍ଦାବନର ପ୍ରାୟ ପରୁଷ । ସେଥିରେ କହିଲେ ପର ‘ପୁରୁଷ ଲୋକର ବନ୍ଧୁସ ଧରବାର ନୁହେଁ । ବୃନ୍ଦାବନ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଯୁବକ ଧର ଅଛନ୍ତି ।’ ଆଉ ଏ କଥାକୁ ବାଟ କାହିଁ ?”

“ସେମାନେ ଯାହା କରନ୍ତୁ, ମୁଁ ସେ କଥାକୁ ପାଟି ଫିଟେଇବି ନାହିଁ । ପୁଣି ଶୁଣିଲି, ବୃନ୍ଦାବନ କହୁଛନ୍ତି, ପୁଅକୁ ଆଗ ବାହା କରବେ । ସଦେଇକ ମଙ୍ଗଳପୁରର ମାଳାମଣିଙ୍କ ଝିଅ ଘାଗ ସଙ୍ଗେ ବାହା ଦେଇ ପରେ ବାପ ବାହା ହେବେ ସୀତାକୁ । ଆଉ ଏଇ ସାଥରେ ଶେଖର ମଧ୍ୟ ବାବୁକୁ ବାହା କରବେ କହୁଥିଲେ । ପୁଣି କହିଲେ, ବାବୁର ଷୋଳ ବରଷରେ ମାରକ ଅଛି; ସେଇଟା କଟିଲେ ସତର ଆଡ଼ିକ ବାହା କରବେ । ତାଙ୍କର କୋଉଁ କଥା ଠିକଣା, ମୁଁ ବୁଝି ପାରୁ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଘରେ ଆଜି ବାଦ କାଲି ବନ୍ଧୁ ଆସିବ, ସେ ଘରେ ଦଶ ବର୍ଷର ଝିଅ ଶାଶୁପଣିଆ କରବ — ଏ କଥା ଭାବିଲୁ ବେଳକୁ ମୋତେ ଅସୁଗ ଲାଗୁଛି । . . . . ରେବ କଥା କଣ ହେବ ?”

“ଆମ ରେବକୁ ତ ନଅ ପୁରୁଲଣି । ସେ ନ କଲେ ଅନ୍ୟ ଆଡ଼େ ଦବା ।”

“ମୋର କଥା ଗୋଟାଏ ଆଉ ଦି’ବର୍ଷ ଯାଉ । ମୁଁ ବାବୁ ଭଲ ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ଦେବି ନାହିଁ । ଦାବୁଟି ମା ପର ଗୋଟାପଣି । ବଡ଼ ପୁଲର ଚରଣ, ବଡ଼ ଧୀର ପିଲଟି ! ବର ଦେଖି ଝିଅ ଦବା । ପୁଣି ଶାଶୁ ତ ଅତି ଉତ୍ତମ ଲୋକ ।”

ସ୍ବାମ ସ୍ତ୍ରୀ ସେ ଦିନ କଥାବାଣୀ ହେଲେ, ମାତ୍ର କୌଣସି ଉପାୟରେ ସୀତାର ଭାଗ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନାହିଁ ।

‘ଯାହା କରବେ ଭଗବାନ’ କହି ଜଗନ୍ନାଥ ମାରବ ହେଲେ ।

ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ହୁରୁଷୀ ପୁଅର ଏକୋଇଶିଆ—ପୁଣି ଦଶହରା ନକଟ । ‘ଆଉ ଦିନ ବଢ଼ି ସକାଳୁ ରଘୁ ଗାଁକୁ ଯିବ, ପୁଣି ପନ୍ଦର ଦିନ ରହିବ’—ଏ କଥା ଶୁଣିଲା ବେଳୁ କାହିଁକି କେଜାଣି ସୀତା ମନ ଭଲ ନାହିଁ । ସତେ ଯେପରି ରଘୁ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ସକାଶେ ଚାଲି ଯାଉଛି ।

ସୀତାର ଏକାନ୍ତ ଇଚ୍ଛା, ରଘୁକୁ ଜଣାଇବ ତାହାର ମନ କପରି ଦୁଃଖିତ । ରଘୁ ଓ ତାହାର କେତେ ବଢ଼େଇ ଦୋଇ ନାହିଁ—ଏହି ପ୍ରଥମ । ଏହା ଯେ ତାହା ପକ୍ଷରେ କପରି କଷ୍ଟକର, ତାହା ବାଳିକା ବସେ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲା । ସେ କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ । ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ଯାଇଁ ଜନ୍ମେ ଆଉ ସାରୁ, ଆଳୁ ହେଉକା ଗଦା କର ପନକରେ ଚୋପା ଛଡ଼ାଇ ଛଡ଼ାଇ ସୀତା ଘନ ଘନ ସେହି କଥା ମନେ ମନେ ଆନ୍ଦୋଳନ କରୁଛି—ଯଦି ରଘୁ ଚାଲିଯାଏ, ଫେରି ନ ଆସେ; ପୁଣି ପର କ୍ଷଣରେ ମନେ କରୁଛି—ସେ ତ ସ୍ବଳ ଗ୍ରହ, କେତେ ଦିନ ବା ଗାଁରେ ରହିବ ? କିନ୍ତୁ ତଥାପି ମନ ଭିତର ପୋଡ଼ି ଉଠୁଛି । ଦଶହରା ଆଉ ପାଞ୍ଚ ଦିନ । ଏତେ ବଡ଼ ପର୍ବଦିନରେ ରଘୁ ଚାଲିଯିବ !

ଆଉ ଘରୁ ରଘୁର ସ୍ବର ଶୁଣିଲା । ସୀତା ଆଳୁଟିର ଚୋପା ଛଡ଼ାଇ ଛଡ଼ାଇ ଉଠି ପଡ଼ିଲା; ଅଳକ୍ଷ୍ୟରେ ବାହାରକୁ ବାହାର ପଡ଼ି ଅନାଇଲା—ପିତେଇ ନାନା ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଘାବ ଶ୍ବାସଟିଏ ପକାଇଲା ।

ପରକ୍ଷଣରେ ହସହସ ମୁଖ ରଘୁ ଆସି ଘର ଦୁଆର ମୁହଁରେ ଛୁଡ଼ା ହୋଇ ଡାକିଲା—“କଣ ବନ୍ଧୁରୁ ଲୋ ପିତେଇ ନାନ ! ଗଣିଏ ଖାଇବାକୁ ଦବୁ ?”

“ଆ, ବସ ରେ ବାପ !” କହି ପିତେଇ ନାନା ପିତା ଶଶିକ ପକାଇ ଦେଲା । ସୀତା ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଟାଣି ଦେଇ ପରିବା କଟାରେ ଲଗିଗଲା । ରଘୁନାଥ ଓ ପିତେଇ ନାନାର ଦୁଃଖ ସୁଖ କଥା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ପିତେଇ ନାନା ପଚାରିଲା, “କେତେ ଦିନ ଗାଁକୁ ଯାଉଛୁ ?”

“ପନ୍ଦର ଦିନ ସକାଶେ । କକେଇ, ମୁଁ ସାଙ୍ଗ ହେଇ ଯାଉଛି । ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ଆସିବୁ ।”

“ଏ ଥର ଦଶହରା ଗାଁରେ କରବୁ, ନା ?”

ବାବୁ ଅନ୍ୟ ଘର ଆଡ଼ୁ ବାହାର ଆସି ରଘୁନାଥ ପିଠିରେ ସ୍ନେହରେ ହାତଟି ଫିଟାଇ ଦେଇ କହିଲେ, “ତୁ ଚାଲିଗଲେ ଆମକୁ ଭଲ ଲାଗିବ ନାହିଁ । କାହିଁକି ଯାଉଛୁ ମିଛଟାକୁ । ଆମେ ତ ଗାଁକୁ ଯାଉ ନା ।”

ସୀତା ସୁଯୋଗ ବୁଝି କହିଲେ, “ହଁ, ସତେ ଏଇଠି ରହନ୍ତୁ, ଦଶରଥ ! ଏଇଠି ହେଲେ କଣ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ?”

“ଶୁଭ୍ରୀର ପୁଅଟିଏ ହେଉଛି, ଏକୋଇଶିଆ ହୁଏ । ଅନେକ ଦିନ ଶୁଭ୍ରୀକ ଦେଖି ନାହିଁ—ଶୁଭ୍ରୀ ପରା ମତେ ଭାରି ସୁଖ ପାଏ ।”

ସୀତା ସଲକ୍ଷ୍ଣ ଭାବରେ କହିଲେ, “ଆମେ କଣ ସୁଖ ପାଉ ନା ? ଆମେ ତ ତତେ ନ ଦେଖିଲେ ରହି ପାରୁ ନା, ତୁ ଏକାବେଳେ ପନ୍ଦର ଦିନ ଚାଲିଯିବୁ ! ବାଟ ତ ହେଉ—”

ସୀତା ଆଉ ବୁଝାଇ କହି ନ ପାରି କଥା ଶେଷ ନ କରୁଣୁ ନାରବ ହେଲା । ବାବୁ ତାହା କଥାର ଶିଥ ଧରି କହିଲେ, “ହଁ ରେ, ପକା ସରଲେ ଚାଲି ଆସିବୁ ?” ବାଳକହସ୍ୟ ଦାଣ୍ଡକୁ ଗଢ଼ି, ସୀତା ଅନେକ କ୍ଷଣ ଅନାଇ ରହି ମନେ ମନେ କଣ ଭାବିଲା ! ଶେଷକୁ ଗୋଟିଏ ଗଣ୍ଡାର ଘାସପତ୍ର ମୁଖ ତଳକୁ କଲା । ଆଜି ତାହାର ଚକ୍ଷୁରେ ଅଶ୍ରୁ ।

ସନ୍ଧ୍ୟା ପରେ ସୀତା ଯାଇ ଗ୍ରନ୍ଥର ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ନାରବରେ ବସିଲା । ଗୋଟିଏ ଗଣ୍ଡାର ଦୁଃଖର ବେଦନା ତାହାର ହୃଦ୍ ପ୍ରାଣଟିକୁ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ଆଘାତ କରୁଥିଲା । ହୃଦ୍ ବାଳିକା ତାହା ସମ୍ୟକ୍ ଧାରଣା କରି ପାରୁ ନ ଥିଲେହେଁ ସେ ଦୁଃଖ ତା ପ୍ରତି ଅସହ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ସୀତା ନାରବରେ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁଲା । ଆକାଶ ଅନ୍ଧକାର—ଏଣେ ତେଣେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ତାରା, କିନ୍ତୁ ସୀତା ମନ ତାହା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଅନ୍ଧକାର ! ସୀତା ଜାଣେ, ଜୀବନର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଲାଗି ଆଉ ତାହାର ବେଶି ଦିନ ନାହିଁ—ଆଉ ପ୍ରାୟ ଛ ମାସ । ବୃନ୍ଦାବନ—ପିତୃକର୍ମସ୍ଥ ବୃନ୍ଦାବନ ସହିତ ନିଜର ବିବାହ କଥା ସେ ଶୁଣିଛି । ବାଳିକା ବିବାହର ଗୁରୁତ୍ବ ବୁଝି ପାରି ନାହିଁ । ତାହାର ମନୋଦୁଃଖ ଅନ୍ୟପ୍ରକାର । ସେ ଜଣକୁ ଭଲ ପାଏ, ତାକୁ ଦଣ୍ଡେ ନ ଦେଖିଲେ ତାହାର ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦି ଉଠେ । ତାହାର ଘାତକାଳ-ବ୍ୟାପୀ ଅବର୍ଗନ ସକାଶେ ସେ ବ୍ୟାକୁଳା ।

ସୀତା ମନ ମଧ୍ୟରେ ଜାଣେ, ରଘୁନାଥ ତାହାର ଏକାନ୍ତ ପ୍ରିୟ—ବାବୁ ଓ ରଘୁ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ସେ ଦେଖି ପାରି ନାହିଁ । ସେ ଦୁହିତା ଆଦରର ସୀତା—ଦୁଇ ଜଣମାକ ତାକୁ ବିଶେଷ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତଥାପି ସେ ଜାଣେ, ସେ

ବାବୁ ଅପେକ୍ଷା ରଘୁର ପକ୍ଷପାତୀ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ରଘୁ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଆସେ । ବଡ଼ ଉତ୍ସୁକନେତ୍ରରେ ସୀତା ରଘୁର ବାଟ ଚାହିଁ ଥାଏ—କେତେବେଳେ ସ୍କୁଲ ଛୁଟି ହେବ, କେତେବେଳେ ରଘୁ ଆସିବ । ତାହାର ବିଶାଳ ନୟନଦ୍ଵୟରେ ସୀତା ଯେ ଅପୂର୍ବ ମାଧୁରୀ ଦେଖିଛି, ସେ ମାଧୁରୀ ସେ ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ କେଉଁଠାରେ ଦେଖି ନାହିଁ । ତାହାର କପାଳ ଉପରେ ତରଙ୍ଗାୟିତ କେଶଗୁଚ୍ଛ, ସଙ୍ଗୀତର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଚୁଲ୍ଲ କାନ୍ଥର ମଧୁର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ସୀତା ନେତ୍ର ସାର୍ଥକ କରି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ କରିଛି । ରଘୁନାଥ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର । ବାଳିକା ରଘୁନାଥକୁ କେବଳ ସୁନ୍ଦର ଦେଖିଛି, ତାହା ନୁହେଁ—ତାହା ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଘୁ ବଡ଼ ମହତ୍ତ୍ଵ । ସୀତା ଜାଣେ, ରଘୁ ଦରିଦ୍ର, କିନ୍ତୁ ସେହି ପରାନ୍ତରାଳିତ ରଘୁ ଭିତରେ ସେ ଏପରି କିଛି ଦେଖିଛି, ଯହିଁରେ ସେ ମୁଗ୍ଧା । ରଘୁର ଗୁଣ, ରଘୁର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସୁନାମ, ରଘୁର ସରଳତା, ବିନୟ, ମଧୁର ସ୍ଵରାବ, ସଙ୍ଗସଂକ୍ଷୁଦ୍ରାବ ସୀତା-ଦୃଷ୍ଟିରେ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ! ରଘୁ ଦିନେ ତା ମନରେ କଷ୍ଟ ହିଏ ନାହିଁ, ସୀତାକୁ ସମସ୍ତ କିଛିରାକୁ ରଘୁ ର ମଧ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ଯହୁ । ସୀତା ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ସବୁ ମନେ ରଖିଛି ।

ଦଶହରାକୁ ରଘୁ ଗ୍ରାମକୁ ଯିବ, ଏବେ ଦିନ ସକାଶେ ଚାଲିଯିବ, ତାହାର ମନରେ କଷ୍ଟ ଦେବ—ରଘୁର ଏ ନଷ୍ଟରତା ସେ କ୍ଷମା କରି ପାରିଲା ନାହିଁ; ମନେ ମନେ ତାହା ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହେଲା ଏବଂ ଗାଳି ଦେଲା ।

ରଘୁ ଆସି ନିକଟରେ ଛୁଡ଼ା ହେଲା; ଅନ୍ଧାରରେ ବସିଥିବା ସୀତାର ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଚାହିଁ ତାକୁ ଭୟ ଦେଖାଇବା ପ୍ରଲୋଭନ ଗ୍ରନ୍ଥ ପାରିଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେ କୌଣସି ଉପାୟ ଉଦ୍ଭାବନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସୀତା ତା କୁ ଚିହ୍ନି ପକାଇ କହିଲା—“ହଉ, କାଲି ସକାଳେ ପରା ଚାଲିଯିବୁ ?” ସୀତାର କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ସ୍ଵର ! ରଘୁ ହଠାତ୍ କଣ ଉତ୍ତର ଦେବ, କିଛି ଠିକ୍ କରି ନ ପାରି କହିଲା—“କାହିଁକି, ମୁଁ କଣ ସବୁ ଦିନେ ଥିଲି ?” ରଘୁର ସ୍ଵର ସୀତା କାନରେ ବଡ଼ କଠୋର ଶୁଭିଲା । ସେ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ କେବଳ ମାରବରେ ଚାହିଁ ରହିଲା । ରଘୁ ତା କତିକି ଘୁଞ୍ଚି ଆସି ଅପରାଧୀ ପରି କହିଲା—“ସୀତା, କାନ୍ଦ ନା, ମୁଁ ତତେ ଗୁଡ଼ି ଯିବି ନାହିଁ—ଏକେ ଇଟିଆ ବାଦେ ଚାଲି ଆସିବି ।” ସୀତା କିନ୍ତୁ କାନ୍ଦିଲା । ରଘୁର ଅସହ୍ୟ ହେଲା । ସେ ଅଧିକତର ସ୍ନେହକୋମଳ କଣ୍ଠରେ କହିଲା, “ଛୁ, କାନ୍ଦ ନା । ମୁଁ ତ ଦି’ଦିନ ପରେ ଚାଲି ଆସିବି । ବୋହୂ କଣ କହିବେ ?” ସୀତାର ଲଜ୍ଜା ହେଲା । ରଘୁନାଥ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ସେ ହସିଲା ଓ ଆଦରରେ କହିଲା, “ମୁଁ କାନ୍ଦୁ ନାହିଁ । ଛୁଃ, ତୁ ଯିବୁ ଚାଲି, ମୁଁ କଥା କାନ୍ଦିବି—ମୋ ଗରଜ ।”

“ଆଉ ତୁ ଗଲେ ମୁଁ କାନ୍ଦିବି, ସେ ଦିନ କଣ କହିବୁ ?”

ସୀତା ବୁଝି ପାରଲ । ଲଙ୍କାରେ ତାହାର ଗୁଡ଼ି ରହଇ ଅର ଉଠିଲ; କିନ୍ତୁ କିଛି କହି ପାରଲ ନାହିଁ । ଉଇଁ ଆସୁଥିବା ଚତୁର୍ଥୀ ଗୁମକୁ ଅନାଇଁ ସୀତା ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘନିଶ୍ଵାସ ନିଶ୍ଵେସ କଲ । ରଘୁନାଥ ପୁନର୍ବାର କହିଲ, “ସୀତା, ମୁଁ ପାଶ୍ କର ଭୁବନେଶ୍ଵର ଯିବି । ତୋ ଜର୍ମଦାୟରେ ଖଣିଏ ଶୁକର ଦବୁ ? ମୁଁ ତୋ ଗୁମାସ୍ତା କାମ କରିବି ।”

ପଛ ଆଖି ବାବୁ କହିଲ—“ଯଦି ତହୁଣିଲ ତୋଷରଫ୍ କରୁ ?”

ପିତେଇ ନାମା ଯୋଗ ଦେଇ କହିଲ—“ସେହିକ୍ଷଣି ଜେଲଖାନା ।”

ରଘୁନାଥ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତରରେ କହିଲ—“ନାନି, ତା ନାଁ ଯଶ ମାମୁଦର ।”

ବାବୁ ପୁଣି କହିଲ—“ଆଉ ମାଇଁ କଣ ପିତେଇ ନାମା ?”

ପାହାନ୍ତାରୁ ଉଠି ରଘୁନାଥ କକେଇ ସହିତ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲ । ସୀତା ବଡ଼ ଯତ୍ନରେ ବାଟ ସଜାଣେ କୋଡ଼ିଏ ଖଣ୍ଡ ପାନ ଗାଈ ରଘୁର ବଟୁଆରେ ସଜାଡ଼ି ଦେଲ ଓ ଚୁଡ଼ା, ମୁଠି, ରସଗୋଲା ଗାମୁଛାରେ ବାନ୍ଧିଦେଲ । ସୀତାର ଅନୁରୋଧ କର୍ମଚରୀଦ୍ଵାରା ଦର୍ଶନ କରି କୌରୁକପ୍ରିୟ ରଘୁନାଥ କହିଲ, “ଆଉ କଣ ମୁଁ ମାସେ ନ କରି ଗାଁରୁ ଫେରୁଛି ?” ସୀତା ଧୀର କଣ୍ଠରେ କହିଲ, “ପକର ଦିନ ଆଗରୁ ଆସିବୁ ପଛେ େରେ ନୁହେଁ—ତୋର କୁଟି କାହିଁ ଯେ ?”

ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ରୁପ ତ୍ୟାଗ କରି କହିଲ, “ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଖୁଡ଼ୀ ଆଉ ନୂଆ ପୁଅକୁ ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା । ନୋହିଲେ, ତୁ ଆଉ ବାବୁ ଛଡ଼ା ମତେ କେଉଁଠି ଭଲ ଲାଗିବ ନାହିଁ ।”

ସୀତା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲ । ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ନୟନରେ ରଘୁନାଥକୁ ଅନାଇଲ । ରଘୁନାଥ ଦେଖିଲ, ସେ ଦୃଷ୍ଟି ନିର୍ମଳ, ସ୍ନେହପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ମଧୁର । ରଘୁ ମଧ୍ୟ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କକେଇର ବସା ଅଭିମୁଖରେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲ । ଗୁଡ଼ି ଉପରୁ ସୀତା ବୁଝି ଦେଖିଲ; ଗେରୁ ରଙ୍ଗର ସଡ଼କ ଉପର ଦେଇ ଦୃଷ୍ଟି ଆଉ ରଘୁନାଥ ଗ୍ରାମକୁ ଯାଏ କଲେ । କାନ୍ଥରେ ଗାମୁଛାରେ ବନ୍ଧା ପୁଟୁଲଟିମାନ । ଫେମାନେ ଦୃଷ୍ଟି-ବହୁଭୂତ ନ ହେବାଯାଏ ସୀତା ଅନାଇଥାଏ । ସମେ ସେମାନେ ଅଦୃଶ୍ୟ ହେଲେ । ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୁହ ଦି’ଟେ ପା’ ତାହାର କଳା ଆଖିକୋଣରେ ଟଳମଳ ହୋଇ ଉଠିଲ । ସୀତା ତଳକୁ ଓଲଟି ଗଲ ।

ଏତେ ଦିନ ପରେ ରଘୁର ମନେ ପଡ଼ିଲା ? ଯେଉଁ ଖୁଡ଼ୀକ ଦଣ୍ଡେ ନ ଦେଖିଲେ ସେ ବାୟା ହେଉଥିଲା, ସେହି ଖୁଡ଼ୀକ ସେ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ଲେଖିବି ଭୁଲିଲା ? ଖୁଡ଼ୀ ରସକଳା ମନେ ମନେ ଏହା ଶୁଣିଲେ । ମାନ୍ଦୁସୁଲଭ ଅଭିମାନରେ ତାଙ୍କ ଆଖି ଦିଗିଟି ଛଳିଲେ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ, ତାହାର ନଇଁ ପଡ଼ିଥିବା ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ବୁଲାଇଲା ମାତ୍ରେ ସବୁ ପାସୋର ଗଲା । ପରମ ସ୍ନେହରେ କିଶୋର ସନ୍ତାନକୁ ଜନମା କୋଳକୁ ନେଲେ । ଖୁଡ଼ୀର ସ୍ନେହାଞ୍ଜଳରେ ରଘୁନାଥ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷର ବ୍ୟବଧାନ ଭୁଲି ସେହି ଦଶ ବର୍ଷର ପିଲାଟି ପରି କୋଳରେ ମୁଣ୍ଡ ଲଦିଦେଲା ।

ଖୁଡ଼ୀ ପୁରୁଷ ଅନେକ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷର ସ୍ୱସ୍ତ ଯମସ୍ତ କଥା କହିବାକୁ ରଘୁନାଥକୁ ଓଳି ଗୋଟାଏ ଲାଗିଗଲା । ତାହାର ଖୁଡ଼ୀତାର ନଷ୍ଟ ରତାରେ ଯେ ସେ ଏତେଦିନ ଗ୍ରାମକୁ ଆସି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଖୁଡ଼ୀ ପୁରୁଷ ମୁହଁ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ହେବେ ନାହିଁ, କକେଇର ଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଥା ସେ ଯେତେ ଥର ଖୁଡ଼ୀ ଆଗରେ ନେଇ, ଖୁଡ଼ୀର ଲୁହ ଝରିଲା । ତାହାର ଆଖି ମଧ୍ୟ ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା, କିନ୍ତୁ ସ୍ନେହର ଜୟ ହେଲା । ହୁରୁଷୀଆର ଟାଣ ମନ ହମେ କଅଁଳ ହେଲା । ଶୀତ ଗଲା, ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଗଲା, ବର୍ଷା ଗଲା, ବସନ୍ତ ଗଲା, ଗୁରୁ ବର୍ଷର ଦୋଳ ଦଶହରା ଗଲା—ଆଉ କେତେ ଦିନ ? ରସକଳାର ରଘୁ ପ୍ରତି ବାସଲଜନିତ ଅପରାଧ-କ୍ଷମାର ସମୟ ଆସିଲା । ଶୁଭ ଦିନରେ ତାହାର ପୁଅଟିଏ ହେଲା । ନବଜାତ ପୁଅର ଆନନ୍ଦରେ ହୁଷୀକେଶ ଦଶହରାକୁ ଘର ଛୁଟି ଦେଇ ଘରକୁ ଆସିଲା । ରଘୁକୁ ମଧ୍ୟ ସଙ୍ଗରେ ଆଣିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଘର ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷରେ ଖୁଡ଼ୀ ପୁରୁଷର ମିଳନ !

ଖୁଡ଼ୀ ପୁରୁଷ ମଝେଇରେ ବସି ନୂଆ ପୁଅର ପାଇଟିରେ ବ୍ୟସ୍ତ ! ରସକଳା ପିଲା ଦେହରେ ସୋରଷତେଲ ଓ ହଳଦି ଗୋଳାଇ ଲଗାଇବା ପାଇଁ ଆଖୁ ଯାକେ ଲୁଗା ଟେକି ଗୋଡ଼ ପାରି ବସିଛି । ରଘୁନାଥ ଶିଶୁଟିକି କୋଳରୁ ଥରକରି ଖୁଡ଼ୀ ଗୋଡ଼ରେ ଶୁଆଇ ହଳଦି ଲଗା ଦେଖିବାକୁ ବସିଲା । ଆଜି ପୁଅର ଏକୋଇଶିଆ—ସେ ଗାଧୋଇବ, ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ପୁରୋହିତ ଆସି ପୂଜା କରିବ, ପୁଅର ନାଁ ଦିଆଯିବ । କିଏ କେତେ ନାଁ ବାଛିଛନ୍ତି, ରଘୁ ମଧ୍ୟ ନାଁ ବାଛିଛି । ରସକଳାର ଏକମାତ୍ର ପୁଅର ନାମ ବନମାଳୀ । ସେଥିପାଇଁ କେହି କେହି ପୁଅର ନାମ ବଳଭଦ୍ର, ବାଞ୍ଛାନିଧି ଇତ୍ୟାଦି ରଖିବାକୁ କହିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଖୁଡ଼ୀର ଶରଧା, ରଘୁନାଥ କଣ ନାମ ଦେବ ଶୁଣିବା ଲାଗି । ରଘୁ ଧୀରେ କହିଲା, “ଖୁଡ଼ି, ମୁଁ ତମର ଚଡ଼ ପୁଅ, ମୋ ନାଁ ରଘୁନାଥ । ମୋ ନାଁ ଯାଙ୍କୁ ଦେଲେ ତା ନାଁ ଦିଅ ଶୁନାଥ ।” ଖୁଡ଼ୀର ମନ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲା, ପୁଅଟି ହୃଦୟରେ ନୂଆ ପୁଅକୁ ଗେଲ

କରି କହିଲେ—“ହଇ ରେ ଶ୍ରୀନାଥ ! ତୁ ଶ୍ରୀନାଥ ?” ରଘୁ ଆନନ୍ଦରେ ଆର
ଦରକୁ ଦଉଡ଼ିଗଲା, ଯେତେ ଫିଟେଇ ଗୋଟିଏ ଡବିଆ ବାହାର କରି ଆଣି ଖୁଡ଼ୀ
ଗୋଡ଼ତଳେ ଥୋଇ ଦେଲା । ଖୁଡ଼ୀ ଡବିଆ ନ ଫିଟାଇଲୁ ଲଙ୍କରେ ତା ମୁହଁଟି
ନାଲି ହୋଇଗଲା । ଖୁଡ଼ୀ ତାହା ଫିଟେଇ ହଠାତ୍ ତମକି ପଡ଼ିଲା - ଡିବା
ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଅତି ସୁନ୍ଦର କଟକା ସୁନାର ହାର, ଆଉ ହଳେ ସାନ ପୁଅର
ବୁଢ଼ା ଖଡ଼;—ପ୍ରାୟ ଶହେ ଟଙ୍କାର ପଦାର୍ଥ । ତାଙ୍କ ଆଖି ଖୋସି ହୋଇଗଲା,
ସେ ଟିକିଏ ବଡ଼ ପାଟିରେ କହୁ ଉଠିଲେ—“ହଇରେ ରଘୁ ! ଏ ପଦାର୍ଥ କାହୁଁ
ପାଇଲୁ ? ଏତେ ଟଙ୍କା କାହୁଁ ଆଣିଲୁ ?” ରଘୁ କୁଣ୍ଡିତ ହୋଇ କହିଲା,
“କଟକର ବଣିଆ ଦୋକାନରୁ କଣି ଆଣିଛି । ହାରଟା ତମେ ନାହିଁ, ଖଡ଼,
ନଆ ପୁଅର ।”

“ସତ କହିଲୁ ବାପ, ତତେ ଏତେ ଟଙ୍କା କିଏ ଦେଲା ?”

“ଏ ଇମିତି କିବା ଟଙ୍କା ଯେ ”

“ନା, ସତେ କହ କେତେ ଟଙ୍କା ?”

“ସବୁ ମିଶି ପାଞ୍ଚକୋଡ଼ି ଦଶ ଟଙ୍କା । ଏଇ ତ,—ଏ ବା କଣ ବେଶି ?”
ଖୁଡ଼ୀ ଜିଭ କାମୁଡ଼ି କହିଲା, “ତୋତେ ପାଞ୍ଚ କୋଡ଼ି ଦଶ ଟଙ୍କା କିଏ ଦେଲା ?”
ରଘୁ ବଡ଼ ସକୁଚିତ ହେଲା । କିଏ ଦେଲା ! କେମିତି କହିବ—କିଏ ଦେଲା ?
ଅବଶ୍ୟ ଜଣେ ଦେଇଛି—ବହୁତ ଦିନରୁ ଜଣେ ତାକୁ ଦେଇ ଆସୁଛି; କିନ୍ତୁ
ତା ନାଁଟା କହିବାକୁ ଖୁଡ଼ୀ ଆଗରେ ସୁଦ୍ଧା ରଘୁର ଜିଭ ଲେଉଟିଲା ନାହିଁ ।
ତା ନାଁ କଣ କହି ନାହିଁ ? ସକାଳେ ତ କହିଛି, କାଲି ତ କହିଥିଲା । କଥା
ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଅନେକ ଥର ତା ନାଁ କହିଛି ହେଲେ ତା ସାଥରେ ନିଜର
ଦମ୍ଭତା କଥାଟିକକ ବଡ଼ ଯତ୍ନରେ ଲୁଚେଇଛି । ଖୁଡ଼ୀ ବୁଝିଲା, ରଘୁ ତାକୁ
କିଛି କଥା ଗୋପନ କରୁଛି । ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ ସାଧାରଣତଃ ବଡ଼ କୌତୁହଳ । ସେ
ଏ ଥର ନିବନ୍ଧ ଧଇଲା—“କହ ନା ପୁଅ ! ମୁଁ କଣ କାହା ଆଗରେ କହିବି ? କଣ
ଦିଆର କରି ଆଣିବୁ ? ନା ନୂଆ ମାଙ୍କଠାରୁ ଆଣିବୁ ?” ରଘୁର ଆଖି ଟଳମଳ
ହେଲା । “ଖୁଡ଼ି, ମୁଁ କଣ ଶୁଣିବୁ ?” ଅଭିମାନରେ ଏତକ କହି ସେ
କିଛି ଶୁଣ ରହିଗଲା; ଶେଷକୁ କହିଲା, “ଖୁଡ଼ି, ତମ ଆଗରେ କଣ କିଛି ମୋର
ଲୁଚୁ ଶୁଣୁ ? ସାଆନ୍ତଙ୍କ ଝିଅ ମତେ ନିତି ପଇସାପତ୍ର ଦିଏ । ସେଇ ପଇସା
ସହ ସହ ଦେଉଣ ଟଙ୍କା ହୋଇଥିଲା । ଏତକ ଆଣିବି, ଲୁଗାପଟା ବି ଆଣିବି;
ନଗଦ ଦିଉଣ ଟଙ୍କା ଆଣିବି ତମ ପାଇଁ ।”

ଖୁଡ଼ୀ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ କହିଲେ, “ସୀତା ତୋତେ ଏତେ ପଇସା ଦିଏ ?
ତା ବାପ ମା ଅଜାଣତରେ ତୁ ତାଠାରୁ ଏତେ ପଇସା କିମିତି ନେଉ ? ତା
ବାପ ପରା ଭାରି ରଞ୍ଜିତ ?”

ରଘୁର କଥା କହିବାର ସାଧ ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ ନିଜକୁ ଦୋଷୀ ଭାବି କିଛି କ୍ଷଣ ମୁଣ୍ଡ ତଳକୁ ଘୋଡ଼ିଲା । ସୀତାର କମଳାୟ ମୁଖଟି ମନେ ଯଡ଼ିଗଲା । ସେ ସୁନ୍ଦର ଆଖିର ଗୁହାଣି, ତାହାର କ୍ଷୁଦ୍ର ହସ୍ତର ଗୁପ୍ତ ଦାନ—ସବୁ ମନେ ପଡ଼ିଲା । ମନେ ମନେ ସାହସ ଅଧିଲା । କୋମଳ ସ୍ଵରରେ କହିଲା “ଶୁଭି, ତମେ ଭବୁଥୁବ, ମୁଁ ସୀତା ଆଉ ବାବୁକୁ ପଟାପଟି କରି ତାଙ୍କଠାରୁ ଲେସା ନାହିଁ ? ତା ନୁହେଁ । ସେମାନେ ମୋତେ ଭାରି ଭଲ ପାନ୍ତି । ମୁଁ ବି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାଣରୁ ଅଧିକ ଭଲ ପାଏ । ମା ସାଆନ୍ତାଣୀ ମତେ ନିତି ନ ଦେଖିଲେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏତେ ତାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା !” ଶୁଭିର ଗୁଡ଼ିଆ ଦାଉଁ କିନ୍ତୁ ହୋଇଗଲା । ସହଜଜ୍ଞାନା, ସରଳବିଶ୍ଵାସୀ ନାରୀ ମାତ୍ରେ ଯାହା ଭାବି ନିଅନ୍ତି, ହଠାତ୍ ରସକଳା ତାହା ଠଉରାଇ ଉଠୁକି ଗୁହାଣିରେ ହସି ପକେଇଲେ; ପଛନ୍ତେ କୋମଳ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ,—“ସାଆନ୍ତେ ତୋତେ ଜୁଆଁ କରିବେ କି ପୁଅ ?” ଏଥର ରଘୁ ଲଜରେ ବୁଡ଼ିଗଲା । ସେ ସୀତାକୁ ବିଭା ହେବ, ଏ କଥା ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ମନେ ପଡ଼ି ସୁଦ୍ଧା ତାକୁ କଣ କରି ପକାଇଲା । ସେ ମୁହଁ ବୁଲିଲେ ମୁରୁକି ହସି ତୁନି ହୋଇ ବସି ରହିଲା । ପରକ୍ଷଣରେ ମନେ ପଡ଼ିଲା—ବୃନ୍ଦାବନ ଚଉଧୁରୀ ! ଗଭୀର ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ଵାସଟିଏ ମାରି ସେ ବସିବେଦନା ଦୂର କଲା; କିଛି କହିଲା ନାହିଁ । ଶୁଭି ଉଠିଗଲେ ଗାଧୋଇବାକୁ । ଆଜି ପୁରୁଷର ଭାଗ ସୌଭାଗ୍ୟରେ ସେ ପରମ ଆନନ୍ଦତା !

ତାଙ୍କର ସ୍ଵପ୍ନରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଭିଜ୍ଞତା ହୋଇଛି । ଦେହର ବିବାହ ଯେ ବିବାହ ନୁହେଁ, ଏହା ସେ ବୁଝି ପାରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସ୍ଵାମିଙ୍କ ଘରେ କଣ ଅଭାବ, କଣ ଦୁଃଖ ? ତଥାପି ରସକଳା ତ ସୁଖୀ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି—ସୁନା ଗହଣା ପିନ୍ଧି, ପାଟଲୁଗା ପିନ୍ଧି ସୁଖୀ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଦଶ ବର୍ଷ ଦିନୁ ବିଭା ହୋଇ ଆସି ତିରିଶ ବର୍ଷ ବୟସ ହେଲା । ତଥାପି ସ୍ଵାମିଙ୍କ ପ୍ରେମ ସେ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ବାରି ବର୍ଷରୁ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ବୟସଯାକେ ସନ୍ତାନର ମୁଖ ଦେଖି ନ ଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଶାଶୁ, ନଣନ୍ଦ ଓ ସ୍ଵାମିଙ୍କର ଅଶେଷ ଗଞ୍ଜଣ ସହିଛନ୍ତି । ସ୍ଵାମୀ ଦ୍ଵିତୀୟ ବିଭାଘର ପ୍ରସ୍ତାବ ସୁଦ୍ଧା କରି ବସିଥିଲେ । ହେଲେ, ନାଗୟଣଙ୍କ କୃପାରୁ ସେହି ବର୍ଷ ବନାର ଜନ୍ମ ହେଲା । ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ତାକୁ ଅନାଇଲେ ରସକଳାର ସବୁ ପୁଣ୍ୟ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଯାଏ । କେତେ ପିଠିରେ ମାଡ଼ି ସହିଛି, କେତେ ପଣତକାନରେ ଲୁହ ଘୋଡ଼ିଛି, ବାରିପଟ କୁଅ ମୂଳ ଆମ୍ବଗଛ ଗ୍ରଭରେ ବସି ସର ଦି’ପହର କେତେ ଦିଅଁ ଦେବତା ଡାକିଛି, ତୁଳସୀଚଉରା ମୂଳେ ସଞ୍ଜିଆପ ଦେଉ ଦେଉ ମା ବୃନ୍ଦାବତୀଙ୍କୁ କେତେ ଜଣାଇଛି । ହଟକେଶର, ଭୁବନେଶ୍ଵର, ପୁରୀ—କେଉଁଠିକି ବା ସେ ଯାଇ ନାହିଁ । ସେ ବାନ୍ଧ ବୋଲି ସ୍ଵାମୀ କେତେ ଲଜ୍ଜିତ କରି ନାହାନ୍ତି ? ଇଏ କଣ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରେମ ? ଇଏ କଣ ସ୍ଵାମିର

ସ୍ତ୍ରୀ ଉପରେ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ? ଭାତ ଗୁଣ୍ଡାଏ, ଲୁଗା ଖଣ୍ଡିଏ ଦେବେ ବୋଲି ଘରପାଇଁଟି-
ଠାରୁ ପୁଅ ଝିଅ ସରକି କଡ଼ା ଗଣ୍ଡାରେ ଆଦି ସ୍ତ୍ରୀ କରବେ ? ଏ କେଉଁ ଗଙ୍ଗାର
ନ୍ୟାୟ ନିଶାପ ? ମହାପ୍ରଭୁ ତ ପୁରୁଷ ସ୍ତ୍ରୀ ଦୁହେଁଙ୍କି ଏକା ହାତ ଗୋଡ଼, ଆଖି କାନ
ଦେଇ ସୃଷ୍ଟି କଲେ; ତେବେ ସ୍ତ୍ରୀକପାଳ ପଥର ତଳେ, ପୁରୁଷକପାଳ ପଥର ତଳେ
କାହିଁକି ? ରସକଳା ଏହାର ସଦୃଶର ଯୋଗାଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଭବିଷ୍ୟ କର୍ମ-
ଫଳ—ପୂର୍ବ ଜନ୍ମରେ ପାପ କଲେ ଏ ଜନ୍ମରେ ସ୍ତ୍ରୀ ହୁଅନ୍ତି । ରଘୁନାଥ କିନ୍ତୁ
ଯଦି ସୀତାକୁ ବିବାହ ହୁଏ, ତେବେ ସୀତାର କୋଟି ପୁଣ୍ୟ ଫଳ—ରଘୁନାଥ
ପର ସ୍ତ୍ରୀମା !

ଖୁଡ଼ୀର ଭାବନାରେ ବାଧା ପଡ଼ିଲା । ମହା ଧୂମଧାମରେ ଏକୋଇଶିଆ
ପୂଜା ବସିଲା । ଦୁଇ ଝିଅରେ ଏ ପୁଅଟି ହୃଷୀକେଶର ଆଜିକାଲି କଣ ନାହିଁ !
ଆଜି ପିଲାମାନେ ବଡ଼ ସୁଖୀ । ବଡ଼ ଭାଇକୁ ପାଇ ବନମାଳୀ ଓ ଗୌରୀ ବଡ଼
ଆନନ୍ଦ, କିନ୍ତୁ କିଶୋରୀ ରଘୁନାଥକୁ ମୋଟେ ଦେଖି ନ ଥିଲା । ତାକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ
ତନି ବର୍ଷ । ସେଥିପାଇଁ ନୂଆ ଭାଇନା କାଶରେ ସେ ଗେଲବସର ହୋଇ ଚଢ଼ି
ଗାଁ ବୁଲିଗଲା । ରଘୁନାଥ ସହିତ ଅନେକ ଲୋକ ଦେଖା ହେଲେ । ଅନାଥ
ଅରକ୍ଷିତ ରଘୁନାଥର ଏବଂ ଅବସ୍ଥା ପରବର୍ତ୍ତନ ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଲା,
ଏହା କହିଲେ ମିଛ ହେବ; ବରଂ ଅନେକେ ମନେ ମନେ ବିଶେଷ ଈର୍ଷାନୃତ
ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥର ସେଥିରେ ବ୍ରୁକ୍ଷେପ ନାହିଁ । ଆହୁତ ଅନାହୁତ
ଭାବରେ ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇ ଦେଖା କଲା ।

ଗାଁର ବଡ଼ଲୋକ ଶ୍ରୀ ବାଗନିଧି ଶତପଥୀ ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖି ପରମ
ପ୍ରୀତ ହେଲେ । ରଘୁନାଥ ଏକ୍ସ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ଆର୍ଡ଼ କ୍ଲାସରେ ପଢ଼ୁଛି,—ବଚନଶ ବୁଦ୍ଧି-
ସୁନ୍ଦର ରୂପ ଏବଂ କୁଳାନବଂଜେ । ହୃଷୀକେଶର ଅବସ୍ଥା ଆଜିକାଲି ବଡ଼
ଭଲ ହେଲାଣି—କେ'ଠାବାଡ଼, ଜମି ଜମା କଲାଣି । ଏପରି ଘରେ ‘ରମା’,
‘କ୍ଷେମା’, ‘ଉମା’ ‘ବାମା’ଙ୍କ ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ କାହାରିକି ଠେଲି ନ ଦେଲେ
ଆଉ ସୁପାରି ପାଇଁ କଣ ପୃଥକ ଅଣ୍ଟାଲିବେ ? ରଘୁନାଥ ଆଉ ବନମାଳୀ, ଏ
ଦିଓଟିକୁ ଯଦି ପାଆନ୍ତେ, ଆଉ କଥା ରହନ୍ତା ।

ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଶତପଥୀଙ୍କ ଶୃଙ୍ଖଳା ରସକଳା କିତରେ ଉପସ୍ଥିତ !
ଦଉଡ଼ି ବଡ଼ଲୋକଙ୍କ ଶ୍ରୀପାଦଧିଳି ପାଇବା କାଠିକର ପାଠ ! ଆଜିକାଲି ସୁରୁଯୀ
ମାଲି ଆଉ ରସ ଖୁଡ଼ୀର କାନ୍ଧକୁ କାନ୍ଧ ପାଇଲାଣି ଦେଖି ରଘୁନାଥ ଏବଂ ଗାଁ
ଲୋକେ ଅବାକ୍ । ପଇସା କଣ ନ କରେ ? ଚତୁର ହୁବୁଷୀ ବୁଝିଛି, ପଇସା
ଥିଲେ ଚମ୍ପାଗୋରୀ ଗଉରୀ ଲକ୍ଷିଆର ହାତ ଧରିବାକୁ ଅବା କେତେ ?

ମନ କଥା ମନରେ ରହିଲା । ଖୁଡ଼ୀ ପୁରୁଷ ଚରକାଳର ଅଭ୍ୟାସବଶତଃ
ବଡ଼ ଗେଲରେ କଥା ହୁଅନ୍ତି । ରସକଳା ତ ରଘୁକୁ ପୁରୁଷ ଗବନ୍ଧି ନାହିଁ—

ମନେ କରନ୍ତି, ଯେମିତି ନିଜର ବଡ଼ପୁଅ । ବୁଲୁମୁଣ୍ଡରେ ଦୁଇଜଣ ବସିଛନ୍ତି । ଖୁଡ଼ୀ ଗେଲରେ ଗେଲରେ କଥାଟା ବାହାର କଲେ । ରଘୁ ଲଙ୍କାରେ ଝାଉଁଳି ପଡ଼ି କହିଲା, “ଖୁଡ଼ି, ମତେ ବିଷ କଥା କୁହ ନାହିଁ । ମୁଁ ଆଗେ ପାଶ୍ କରେ, ବୁକିର କରେ—ତମ ଗୋଡ଼ ତଳକୁ କେତେ ଦାସୀ ଆସିବେ ।”

“ଦାସୀ କାହିଁକି ପୁଅ ? ଶତପଥୀ ଘର ଝିଅ କଣ ଦାସୀ ପୋଇଲ ହେବେ ? ରମାର ନନା ତ ତତେ ଘରକୁ ଆଣି କରବେ ।”

ହଠାତ୍ ଦଶାରେ ରଘୁନାଥର ମୁହଁ ବିବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସେ ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି କହିଲା, “ଖୁଡ଼ି, ସୁରୁଯୀ ମାଲି ନା ଧର ନାହିଁ । ମନେ ନାହିଁ, ମୋ ବୋଉ, ମୋ ନାମାକ ସେମାନେ କେତେ ଦୁଃଖ ଦେଇଛନ୍ତି । ମୁଁ ଅନାଥ ଅଛି, ତାଙ୍କର ମୋ ଉପରେ ଏଡ଼େ ଶରଧା କୋଉଁ କାଳୁ ହେଲାଣି ମ ? ରାଜ-କନ୍ୟା ହେଲେ ବି ତାଙ୍କ ଘର ଝିଅ ଆମ ଘରକୁ ଆସିବ ନାହିଁ ।” ହଠାତ୍ ଏତେଗୁଡ଼ାଏ କଥା କହି ପକାଇ ପୁଣି ଖୁଡ଼ୀ ଆଗରେ ରଘୁ ଲଙ୍କାରେ ଆଣି ପୋଛି ପକାଇଲା । ଖୁଡ଼ୀ ପୁଅ କଥା ମନେ କରି ଗୋଟିଏ ଘର୍ଯ୍ୟାସ ପକାଇଲେ । ପରେ ଧୀର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, “ମୋର ତ ବୋହୂ ରାଜକନ୍ୟା ହେବ, ଦେଖିବୁ ରହ । ସାଥାନ୍ତ ତତେ ଝିଅ ବିଷ ଦେବେ ।”

ରଘୁ ଦାଣ୍ଡକୁ ପଳାଇଲା । ଆକାଶ ସେତେବେଳେ ଅନ୍ଧକାର—ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ତାରା ଦିପ୍ତି ଦେଉଥିଲା । ବିଲ ପାଖ ବନ୍ଧ ଉପରେ ବସି ରଘୁ ଦୂର ଆକାଶକୁ ଚାହିଁଲା । ସତେ ଆଜି ତାର ବଡ଼ ଲଜ୍ଜା ହେଲା—ଖୁଡ଼ୀର କଥା ସତ ହୁଅନ୍ତା କି ? ରଘୁନାଥ କିଶୋର ବାଳକ—ହୃଦୟରେ ବାସନାର ପ୍ରଥମ ରେଖା ଫୁଟିଲାଣି । ମାରବ ନିର୍ଜନ ରାତିରେ ପଲ୍ଲୀ ପ୍ରାନ୍ତରେ ସେ ରେଖାଟି ତାର ହୃଦୟରେ ଆହୁର ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଉଠିଲା । କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷରେ ମନେ ପଡ଼ିଲା, ବୃନ୍ଦାବନ ଚଉଧୁରୀ । ବାଳକ ଦି' ଟୋପା ଲୁହରେ ଗାଲ ତିନାଇ ଘରକୁ ଗଲା । ମାତ୍ର ହୃଦୟର ସ୍ପନ୍ଦନରେ ସୀତା—ସୀତା—ସୀତା !

ରଘୁନାଥର ହୃଦୟରେ ମାନବର ପ୍ରଥମ ପ୍ରଣୟର ମଧୁର ତେଜସ୍ବେଳ ! ସେଥିରେ ବିରହବେଦନା ଅପେକ୍ଷା ଅନୁରବର ଆନନ୍ଦ ଅଧିକ । ବିବାହର ଆକାଂକ୍ଷା ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରେମର ପ୍ରତିଦାନ ଆକାଂକ୍ଷା ଅଧିକ । ବିଧିବଦ୍ଧର ସେ ବନ୍ଧୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବରେ—ସେତେବେଳେ ଶିଶୁ-ମାନବ ପ୍ରକୃତିର ମୂଳ ସ୍ବଭାବରେ । ବିବାହବନ୍ଧନର ଗୁରୁତ୍ବ କାହିଁ ବୁଝିବ ? ସେଥିପାଇଁ ରଘୁ ଭବିଷ୍ୟ—ସୀତା ତ ମତେ ପ୍ରେମ କରେ ! ଏହା ଭବି ଆଶୁ ହେଲା ।

ଷଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ସୀତା ଆସି ଖଟରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲା । ତାହାର ଜୀବନରେ ଯେ କୌଣସି ଗୁରୁତର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି, ସ୍ବପ୍ନ । ବାଳିକା ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଜାଣି ନ ପାରିଲେ ମଧ୍ୟ ଆଶଙ୍କିତ ବୁଝି ପାରୁଥିଲା । ଗୋଟାଏ ଗଭୀର ନିଶ୍ଵାସ ତାହାର ହୃଦୟ-ରାଜ୍ୟ ଅଧିକାର କରିଛି; କିନ୍ତୁ ତାହା କଣ, ସେ ଭଲ ବୁଝି ପାରୁ ନାହିଁ । ରହି ରହି ତାର ମନେ ପଡ଼ୁଥାଏ ରଘୁନାଥ—ଆଉ ଦୁଇ ଦିନ ପରେ ରଘୁନାଥ ଆସିବ । କିନ୍ତୁ ସୀତା ଆଜି କଡ଼ ବିମର୍ଷ ! ଦୁଇ ଦିନ ହେଲା ବୃନ୍ଦାବନ ସହିତ ସୀତାର ନିବିଡ଼ ହୋଇ ଯାଇଛି—ଯଥାସ୍ଥିତି ରୁଲସୀ-ମାଲ ଟେକା ହୋଇ ସତ୍ୟ ହୋଇଛି, ପଣ କଥା ଛୁଣ୍ଟି ଛୁ । ବୃନ୍ଦାବନ ଜମିଦାର, ଦଣ ଦେବେ ତିନିଶ ପରୁଣ ଟଙ୍କା । ତାହା ଉପରେ ପୁଣି ଜମିବାଡ଼ିର ଅନେକ କାରବାର କଥା ଅଛି । ବୃନ୍ଦାବନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ଭୂସମ୍ପତ୍ତି ଏବଂ ସୀତାର ପିତା ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଜମିଦାରୀ ଇଲାକାରେ ଅନେକ ଜମି ନେଇଛନ୍ତି । ଜମିଦାର ଜୁଆଁଇ ହେଲେ ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ବାଟି ଜମିର ଶଜଣାରୁ ନିଷ୍କୃତି ପାଇବା ସମ୍ଭବ; ମଧ୍ୟ ବୃନ୍ଦାବନଙ୍କୁ ହାତରେ ରଖିବା ବିଶେଷ କଷ୍ଟକର ହେବ ନାହିଁ । ନିଜର ଲଭ ଲେକସାଜି କଷି ନେଇ ଚଉଧୁରୀଏ ଝିଅଟିର ବର ଘର ଠିକଣା କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସରସ୍ଵତୀ ଏଥିରେ ବିଶେଷ ଅସୁଖୀ । ଏହା ଚଉଧୁରୀଏ ବୁଝିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ‘ସ୍ତ୍ରୀବୃତ୍ତି ପ୍ରଳୟଙ୍କଣ’ ଭାବ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ଏ ସବୁ ବିଷୟର ପରାମର୍ଶ ନ କରି କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ କରିଛନ୍ତି ।

“ବୟସ ଆସି ହେଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉପରେ । ଏ କାଳେ ପୁଣି ବାହୁ ହେବେ ?” କହି ପରମାନନ୍ଦ ଚଉଧୁରୀଙ୍କ କଥାରେ ବସି ପଡ଼ିଲେ । ଦୁଇ ଜଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଁ ହେଉଁ ଦାଣ୍ଡରୁ ଆସିଲେ । ହରିଆ ପାନ ଗୁଣ୍ଡ ଥୋଇଗଲା ! ଥାଳିଆରୁ ପାନଖିଲଟି ଉଠାଇ ତାହାର ସଦବ୍ୟବହାର କରୁ କରୁ ପରମାନନ୍ଦ ପୁଣି ପଚାରିଲେ, “ହଇ ହେ, ନିବିଡ଼ କରି ପକେଇଲ, ଆମକୁ ପଚାରିଲ ନାହିଁ ? ଆମ ଗାଁରେ ଶଙ୍କର ବାବୁଙ୍କ ପୁଅ ଗିରିଧାରୀ ଏହି ବର୍ଷ ପରା ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ପାଶ କଲା—କଲେଜରେ ପଢ଼ୁଛି । ଆମ ଝିଅଟି ତ ଦିବ୍ୟ ସୁନ୍ଦର । ମୁଁ ବର ଘରଟି କରି ଦେଇଥାନ୍ତି ।”

ଚଉଧୁରୀଏ ଅଳ୍ପ ହସି କହିଲେ, “ମୁଁ ଶଙ୍କରକୁ ଜାଣେ । ଗୁଜର ଶଶିକ ଛଡ଼ା ତାର ଆଉ କଣ ଅଛି ? ପୁଅଟା ପାଶ କଲେ ହେଲା ? ଘର ଗାଇବାକୁ ଅଛି କି ନା, ଦେଖି କରି ଝିଅ ଦବା କଥା ।”

“ତେବେ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ଘରେ ଭିତରଥା ବୁଝିଲ ନାହିଁ ? ତାଙ୍କ ଗର ଦ୍ଵ ବେଶ ଥିଲାବାଲା ।”

“ହେଲେ, ବୃନ୍ଦାବନ ଘରକୁ ଲାଗେ ନାହିଁ—ସେ ଜମିଦାର ।”

“କିନ୍ତୁ ଏଡ଼େ ବୁଢ଼ା ବରକୁ ଦେଲ କିଆଁ ? ଝିଅର ତ କିଛି ସୁଖ ହବ ନାହିଁ । ସଦାଶିବକୁ ଦେଇଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତୁ ।”

“ଏହିଲେ ସେହି କଥା ଘଟଣା ହଉ ହଉ ତ ଏଇଯୁା ହେଲା । ଏଥିରେ ଆମର କିଛି ରୁଚି ହୋଇ ନାହିଁ । ସଦାଶିବ ମଜଲସୁରରେ ବାହା ହବ । ମୋ ଝିଅ ସକାଶେ ମୁଁ ବୁଢ଼ାଠଉଁ ଅଧା ସମ୍ପତ୍ତି ଲେଖେଇ ନେବି, ଦେଖ । ସେ କଣ ମତେ ଫାଙ୍କି ଦେବ ? ରୁମେ ଜାଣ ନା—ପରମାନନ୍ଦ, ସାଦିଆ ସେ ଘରେ ବସି ହେଲେ ଆମର ବଡ଼ ଲଭ । ସେ ଆମର ଜମିଦାର । ମୋର କୋଡ଼ିଏ ବାଟି ଚିଲର ଖଜଣା ଦାଉଟା ଯିବ । ଆଉ ଆମର ଯେଉଁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଠଟା ଡୋଟା ଅଛି, ସେ ସବୁରେ ତାଙ୍କର ଅଧେ ଭାଗ । ମୁଁ ଠିକ୍ ଠିକଣା କରି ସବୁ ହସ୍ତାନ୍ତର କରିନେବି । ରୁମେ ଭାବିବ, ମୁଁ ଓଲୁ ? ବୁଢ଼ା ବରକୁ ଝିଅ ଦେବି—କିଛି ଲଭର ବାଟ ନ ରଖି ?”

“ସୀତା, କଣ କରୁଛୁ ?” କହି ପରମାନନ୍ଦ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲେ । ଭାଣ୍ଡାର କାତର ମଳିନ ମୁଖ ଦେଖି ହଠାତ୍ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣଟି କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । ତେବେ କଣ ଏଡ଼େ ସୁଦ୍ଧା ବାଳିକା ନିଜର ଭାଗ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ବୁଝି ପାରିଛି ? “ତୋ ବୋଉ କାହିଁ ?”

“ବାରିଆଡ଼େ” କହି ସୀତା ଉଠି ରଜାଘରକୁ ଗଲା । ପରମାନନ୍ଦ ଭଗିନୀର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବାରିଆଡ଼କୁ ଗଲେ ।

ସରସ୍ଵତୀ ବାରିଆଡ଼ର ରଞ୍ଜିତ ହଣାଇ ବାଡ଼ ବୁଜାଇଥିଲେ । ଭାଇକୁ ଦେଖି କହିଲେ, “ବୁଝିଲୁ ତ ? ମୁଁ ମିଛ କହୁଥିଲି ?”

“ଗୁଡ଼, ଯା ହେବାର ହେଲାଣି । ‘ନେଡ଼ି ଗୁଡ଼ କହୁଣୀକି ଗଲେ ଆଉ ଫେରିବ ?’ ଯାହା କପାଳ ଯୋଉଁଠି ।”

“ହଁ, ଯାହା ହାଣ୍ଡିରେ ଯେ ଚାଉଳ ପକେଇବ । ଆମେ ମା ବାପ ହେଉ କଣ କରିବୁଁ ?”

“ବୁଢ଼ା ବରକୁ ଗ୍ରାସ ଦେଇ କହିବ—‘ଯାହା ହାଣ୍ଡିରେ ଯେ ଚାଉଳ ପକେଇବ ।’ ଇଣ୍ଡୋର ତ ଦେଖିଲେଟଙ୍କା ! ଝିଅ ପୁଅକୁ କଣ ତାଙ୍କର ମାୟା ଅଛି ?”

“ସିମିତି କହୁ ନା, ତୋ ଭଣେଇ ଶୁଣିଲେ ଦୁଃଖ କରିବେ । ସବୁକ୍ଷେତ୍ର ଲୋକର କି ବୟସ ? ହେଇ ହେଇ ଗୁଳିଣ ହବ ତ ? ମାଇକିନା ଝିଅ ଅସୁର ! ଦେଖୁ ଦେଖୁ —”

ବାଧା ଦେଇ ପରମାନନ୍ଦ କହିଲେ, “ସା ଲେ ନାନ ! ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଝିଅକୁ ଭସେଇ ଦଉଚ ସିନା ?”

ସରସ୍ବତୀ ଦୀର୍ଘନିଶ୍ଵାସିଏ ପକେଇ କହିଲେ, “ମୁଁ କଣ କରିବି ଭେ ପରଥା ! ସବୁ କଥାଳ କଥା । ନୋହଲେ, ସଦେବ ପାଇଁ ହଉ ଓଉ ବାପ ପାଇଁ ହୁଅନ୍ତା ? ଆମେ ମାଇପି ଲୋକ । ଆମ କଥା କିଏ ଶୁଣେ ? ଜାଣୁ ତ, ତୋ ଭଣେଇ କୋଉ କଥା ମତେ ପଚାରି କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ନିଜ ମନକୁ ଯାହା ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ, ତା କରାନ୍ତି ।”

“ଏଇଟା ତାଙ୍କର ଭାବ ଅନ୍ୟାୟ ।”

“କିଛିଟି, ଆମ ମାଇପି ଲୋକର ଏତେ କଥାରେ କି ଥାଏ ! ନ୍ୟାୟ, ଅନ୍ୟାୟ ସେ ବୁଝନ୍ତି ।”

“କେବେ ବାହା ଦବ ?”

“ଆସନ୍ତା ବଇଶାଖକୁ ।”

ରଘୁ ଆସି ପଶ୍ଚିତେ ଠିଆ ହୋଇ ସବୁ ଶୁଣିଲା; ସୀତାର ଭାଗ୍ୟ ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରୁ କରୁ ଘରକୁ ଗଲା । ସୀତା ରଘୁକୁ ଦେଖି ବାହାରକୁ ଆସିଥିଲା । ରଘୁ କାହାକୁ କିଛି ନ କହି ଘରକୁ ଗୁଲିଯିବା ଦେଖି ସୀତାର ମନଟି ଦୁଃଖରେ ପୂରିଗଲା ।

ଦାଣ୍ଡପଟ ପିଜୁଳି ଗଛ ମୂଳେ ବସି ରଘୁ ମାରବରେ ଚିନ୍ତା କଲା । ବୁଦ୍ଧ ବୃନ୍ଦାବନର ଅର୍ଦ୍ଧକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଦ୍ଧଶୁକ୍ଳ କେଶମଣ୍ଡିତ ମସ୍ତକ, ପ୍ରୌଢ଼ ମୁଖ, ଶିଥିଳ ଶରୀର ସବୁ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ତାହାର ଆଖି ଆଗରେ ଚନ୍ଦ୍ର ପରି ଦିଶିଲା । ଏଡ଼େ ବୁଢ଼ା, ଆଉ ସୀତା କେଡ଼େ ସାନ—କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ! ଏପରି ଅଜ୍ଞାନାରୁଣୀ ବାହାରେ ସୀତା ସୁଖୀ ହବ ? ରଘୁ କେତେ ଚିନ୍ତା କଲା । ଯଦି ବୁଢ଼ାର କାଳ ହୁଏ । ତତ୍ପରେ ଆଉ ସେ ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ । ପିତେଇ ନାନାର ନିର୍ଜଳା ଏକାଦଶୀ ସେ ଦେଖିଥିଲା । କାଳକର କଳା ଆଖିଯୋଡ଼ିକ ପାଖରେ ପୁରିଗଲା । ରଘୁନାଥ ଧୀରେ ଧୀରେ ଉଠି ଘରକୁ ଗଲା । ତାରମଣି ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, “ଯାଆ ତ ରଘୁ, ବାପା ଶରୁଭ କେଉଁଟି ଘରେ କଣ କରୁଛନ୍ତି ଦେଖିବୁ । ଦିନ ଦି’ଟା ହେଲାଣି—ଗାଧୁଆ ନାହିଁ, ଖିଆ ନାହିଁ ।” ରଘୁ ଶରୁଭ କେଉଁଟି ଘରକୁ

ଗଲ୍ଲ । ଶତ୍ରୁର କେଉଁଟର ଘର ତେଲଙ୍ଗାବଜାରର ଅପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଆବଜନାପୂର୍ଣ୍ଣ, ଗଲି ଭିତରେ । କାହ୍ନୁକୁ କାହ୍ନୁ ଲଗି ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ଘର । ମଝିରେ ହାଡ଼େ ଖସାର ମାଟିଗୁସ୍ତା । ଭିତରେ ପଶି ରଘୁ ଦେଖିଲା, ବାପା ଖଣ୍ଡେ ଛୁଣ୍ଡା ଅଣା ଉପରେ ବସିଛନ୍ତି । ନିକଟରେ ଅତି ମଳିନ ଶଯ୍ୟାରେ ଶାୟିତ ଗୋଟିଏ ଷୋଳ ସତର ବର୍ଷର ଯୁବକ । ତାହାର ଶେଷ ସମୟ ନିକଟ ପ୍ରାୟ—ହାତ ଗୋଡ଼ କଳାକାଠ, ମୁହଁ କଳା ଖପର, ନିଶ୍ବାସ ଘଡ଼ ଘଡ଼ ଶୁଭୁଛି । ରଘୁ ନାଥର ଅତିଶୟ ଭୟ ହେଲା । ଅନ୍ୟ କୋଠାରୁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କ ହଜନର କ୍ଷୀଣ ଶବ୍ଦ ତାହାର କାନରେ ପଶିଲା । ହଠାତ୍ ଦ ଶୁଦ୍ଧାର ଠେଲି ଭିତରେ ପଶିଗଲା ଶତ୍ରୁର; ଲମ୍ବ ହୋଇ କବିରାଜଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ତାହାର ମୁହଁରୁ ଅନେକକ୍ଷଣ କିଛିମାନ୍ କଥା ବାହାରିଲା ନାହିଁ; ପରେ ଅତିକଷ୍ଟରେ କ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲା—“କବିରାଜେ, ମା ବାପ, ରକ୍ଷା କର, ଜୀବନ ଦିଅ । ଏତେ ତ କରିବ, ସେ ପରା ମୋର ଗୋଟିଏ ସଙ୍ଗାଳି ।” ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ହୃଦୟ ବିଦାଣ୍ଡି କରି ଗୋଟିଏ ଘାଘ ଶ୍ବାସ ବହି-ଗଲା । ସେ ଧୀର ଅଥଚ ଦୃଢ଼ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—“ବାବା, ଜୀବନ ଦିନ କରିବାର ଶକ୍ତି ମୋର ଥିଲେ ସ୍ବୟଂ ଈଶ୍ବର ହୋଇଥାନ୍ତି । ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକ—, ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକ । ତାଙ୍କୁ ଧଇଲେ ସେ ସାହା ହେବେ । ଯାହା କର୍ମଫଳ ଘେନି ଆସିଥାଉଁ, ତା ଭେଗିବା ସିନା ?” ପରକ୍ଷଣରେ ଭେଗିର ନାଡ଼ି ଦେଖିଲେ । ରଘୁ ବାହାରେ ଯାଇଁ ଠିଆ ହେଲା । ଭିତରୁ ସ୍ତ୍ରୀକଣ୍ଠରେ ଜଣେ କହିଲା “କବିରାଜେ, ପାହାନ୍ତାରୁ ଆସ ବସିବ ଗରବ ଘରେ । ତମର ଏତେ ଦୟା କାହୁଁ ସୁଟିବୁଁ ଆମେ ନିରମାଣୀ ଲୋକ । ଆମ କପାଳରେ ଯା’ ଥିଲା ବୋଲି କିଏ କହିବ ?” କିଛି କ୍ଷଣ ପରେ କେବଳ ହଜନଧନ ମାନ୍ ଶୁଭିଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ବାରଂବାର ଭେଗିର ନାଡ଼ି ଦେଖୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ଔଷଧ ଖାଲି କପାଳରେ, ପାଦରେ ମାଲିଙ୍ଗ କରାଉଥାନ୍ତି ।

ରଘୁ ପଛାଡ଼ୁ ଡାକିଲା—‘ବାପା ।

ଜଗନ୍ନାଥ ମୁହଁ ଫେରାଇ ଉଠିବ ଦେଲେ, “ବାପା, ଧରକୁ ଯା । ଆଜି ଘଣ୍ଟାକ ପରେ ଯିବ ।” ରଘୁ ଫେରି ଆସିଲା ।

ପ୍ରାୟ ଚାରିଟା ବେଳକୁ କ୍ଳାନ୍ତ ଦେହରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଘରକୁ ଆସିଲେ । ସ୍ନାନ ଶେଜନ ସ’ର ଘାଘ ଚାରିଘଣ୍ଟା କାଳ ବିଶ୍ରାମ କଲେ । ରାତି ଆଠ ଘଡ଼ିକ ପୁଣି ବାହାରିଲେ । ତା’ରାମଣି ଅନୁନୟ କରି କହିଲେ—“ଆଉ ରାତିରେ ଯାଅ ନାହିଁ ।” “ଏଇକ୍ଷଣି ଆସିବ” କହି ଜଗନ୍ନାଥ ଚାଲିଗଲେ । ଦେବତା-ଚରଣରେ ସ୍ବାମୀ ଏବଂ ଭେଗିର ସହସ୍ର ମଙ୍ଗଳ କାମନା କରୁ କରୁ ତା’ରାମଣି ରେବତୀ କିନ୍ତରେ ଶୋଇ ଘାପାଲୋକରେ ରାମାୟଣ ପାଠ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

×

×

×

×

ସୀତା କୁଅମୂଳେ ବସି ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ସ୍ଵରରେ ଗୀତ ଗାଉଛନ୍ତି । ଆଜି ସେ ଭାରି ଅନ୍ୟମନା । ଗୁହଁ ଗୁହଁ ତା ଜୀବନର ପ୍ରାୟ ଦଶଟି ବର୍ଷ କଟି ଯାଇଛି । ଆସନ୍ତା ମଙ୍ଗଳବାର ତାହାର ବିବାହ । କିନ୍ତୁ ବିବାହ କଣ, ତାହା ସେ ବୁଝି ନାହିଁ ; ଏତିକି ମାତ୍ର ବୁଝିଛନ୍ତି, ସେ ଶାଶୁଘରକୁ ଯିବ, ଗୋଟିଏ ଦରବୁଡ଼ା ଲେକ ତାହାର ବର ହେବ । ସେ ଲେକର ତିନି ପୁଅ, ଦୁଇ ଝିଅ । ସେ ଘରେ ତାର ସାଙ୍ଗକୁ ବୋହୂ ଆସିବ; ସୀତା ତାହାର ଶାଶୁ ହେବ । ଏ ସବୁ ଭାବି ଭାବି ସୀତାର ଲଜ୍ଜାବୋଧ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ତାହାର କ୍ଷତି ବ ଲାଭ କଣ, ସେ ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ କେବଳ ଭାବିଲା—ଏଡ଼େ ବୁଡ଼ା ବରକୁ ବାହା ହେବ ? ଲେକେ ତ ଥଟ୍ଟା କରିବେ । ପରକ୍ଷଣରେ ତାହାର ସେ ଚିନ୍ତା ଦୂରଭୂତ ହେଲା—ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ମୁଖ ଚନ୍ଦ୍ରାର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କଲା ।

ହସି ହସି ରଘୁ ଆସି କଥାରେ ବସିଲା । ତା ହାତରେ ଗୋଟିଏ ଫୁଟନ୍ତା ଗୋଲପ । “ନେ” କହି ରଘୁ ସୀତା ଆଡ଼କୁ ହାତ ବଢ଼େଇ ଦେଲା । ସୀତା ଆଗ୍ରହରେ ଫୁଲଟି ନେଇ ମୁଣ୍ଡରେ ଖୋସିଲା । ରଘୁ ମାରବରେ ଅନାଇ ଉଠିଥାଏ ।

ଦିବା ହି ପ୍ରହର, ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ମାରବ । ‘ଗୁଡ଼ଫାଇଡ଼େ’ କୁଟି ସକାଶେ ସ୍କୁଲ କଚେରି ବନ୍ଦ । ବାବୁ ନିମନ୍ତଣରେ ମାମୁଘରକୁ ଯାଇଛି । ବାବୁର ମଧ୍ୟ ଏ ସପ୍ତାହରେ ବିବାହ; କିନ୍ତୁ ବିବାହ ନାହିଁ ଜଣକର—ସେ ରଘୁନାଥ । ଦରିଦ୍ର ରଘୁନାଥ ଏତେ ଦିନ ପରେ ନିଜର ବିଶେଷତ୍ଵ ଟିକକ ବୁଝି ପାରିଛି । ବାବୁ ଓ ରେବଣର ବିବାହ, ସୀତାର ବିବାହ; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ଚିର ସଙ୍ଗୀ—ତାହାର ବିବାହ ହେଲା ନାହିଁ କିଆଁ ? ହେଲେ, ସେଥିରେ ତାର ଦୁଃଖର କାରଣ କଣ ? ତଥାପି ସେ ଦୁଃଖିତ । ସୀତାର ମୁଖକୁ ଚାହିଁ ତାହାର ଦୁଃଖ ଉଛୁଳି ପଡ଼ୁଛି । ଆଉ ଦୁଇ ଦିନ ପରେ ସୀତା ଯେ କାହାର ହେବ, ଏହା ଭାବିଲାବେଳକୁ ତାହାର ଶୁଦ୍ଧ କୋହରେ ଫାଟିଯାଉଛି । ସୀତା ଯେତେବେଳେ ତାହାର ସୀତା, ତାହାର ସମସ୍ତ ସ୍ନେହ ଯେ ସୀତାର—ତାହାର ସବସ୍ତ ଦେଇ ସେ ସୀତାକୁ ଆପଣାର କରିଛି । ସେ ସୀତା ପରଘରକୁ ଚାଲିଯିବ । କିନ୍ତୁ ଝିଅ ମାତେ ପରଘରକୁ ଯାନ୍ତି, ଏହା ଜାଣିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ଏଡ଼େ ଦୁଃଖିତ କାହିଁକି ?

ରଘୁନାଥ କଣ ଭାବିବ ? ଭାବିବାର ଶକ୍ତି ତାହାର ନାହିଁ । କେବଳ ମାରବରେ ସେ ସୀତାର ମୁହଁକୁ ଅନାଇ ରହିଲା । ତାହାର ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ଲୁହ ଆଖିପତା ତଳକୁ ଗଡ଼ଗଲା । ସୀତା ମଧ୍ୟ ମାରବରେ ଅନାଇଥିଲା । ତାହାର ଚକ୍ଷୁ ମଧ୍ୟ ପୂରି ଉଠିଲା । ସୀତା କାନ୍ଦିଲା—ଆଜି ଜୀବନର ସବୁ ଦୁଃଖ ଅଣ୍ଟାରେ ପରଶିତ ହୋଇ ଝରି ପଡ଼ିଲା । କିଏ କହେ, ସୀତା ବୁଝି ନାହିଁ ?

ରଘୁ କୋମଳ କଣ୍ଠରେ ସ୍ନାନୁ ନା ଦେଇ କହିଲା, “ହଁ, କାନ୍ଦୁରୁ ? ଡୋର କଣ ହୋଇଛି କି ?”

ସୀତାର କଣ ହୋଇଛି, ସେ ତାହା କହି ପାରନ୍ତ ନାହିଁ; କେବଳ କାନ୍ଦର ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଘୁକୁ ଅନାଇ ରହିଲା । ରଘୁ ବୁଝିଲା—ଗଣ୍ଡାର ଦୀର୍ଘଶ୍ଵାସରେ ତାହାର ବନ୍ଧସ୍ଥଳ ବିଦାଣ୍ଡ ହେଲା । ସେ ପୁଣି କାନ୍ଦଲା ।

“ସୀତା ! ସୀତା !”

ପିତେଇ ନାମର ତାଙ୍କ ଶୁଣି ସୀତା ଘରକୁ ଦଉଡ଼ିଗଲା । ରଘୁ ଏକାକୀ ବସି ଅନେକ ଚିନ୍ତା କଲା—ସୀତା ତାର କିଏ ? ତାହାର ସମସ୍ତ ଜୀବନର ସଞ୍ଚିତ ବାସନା, ସଞ୍ଚିତ ସ୍ନେହର ଅଧିକାରଣୀ ସୀତା—ତାର କିଏ ? ସୀତା ତ ବୃନ୍ଦାବନର ବଧୂ, ତାର ସେ କିଏ ? କାହିଁକି ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତ ସେ କେବଳ ସୀତା କଥା ଭାବୁଛି ? ସତ, ଭାବନାର ଅନେକ କାରଣ ଅଛି । ବିଷା ତ ସମସ୍ତେ ହେଉଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଏପରି ବୁଢ଼ା ବରକୁ କିଏ ବିଷା ହେଉଛି ? ସୀତା ସକାଶେ କଣ ବିଧାତା ଭଲ କର ସୃଷ୍ଟି କରି ନାହାନ୍ତି ? ସୀତା କଣ ଏପରି ପୋଡ଼ାକପାଳୀ ! ଯଦି ବୃନ୍ଦାବନ ମରଯାଏ, ସୀତା—ଏଡ଼େ ସୁକୁମାରୀ ସୀତା କିପରି ଏକାଦଶୀ କରିବ—ବୈଷକ୍ୟ—ଯଦ୍ୟଶ୍ଚ ସୀତା କିପରି ସହିବ ? ପରୁଷ ବର୍ଷର ବୁଢ଼ା ଆଗେ ନ ମରି ସୀତା କଣ ଆଗେ ମରିବ ? ପୁଣି ରଘୁନାଥ ଚିନ୍ତା କଲା, ସୀତା—ଶୁଦ୍ର ସୀତା—ବୋହୂ ଜୁଆଇଁଙ୍କର ଶାଶୁ, ପୁଣି ପାଞ୍ଚ ପିଲାଙ୍କ ମା ହେବ ? ଏପରି ବିଷଦୃଶ ଘଟଣା କି କେବେ ଘଟିଛି ? ରଘୁନାଥ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ । ସୀତାର ଭାଗ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କଥା ଭାବୁ ଭାବୁ ତାହାର କୋମଳ ପ୍ରାଣ ବିଦାଣ୍ଡ ହେଲା । ସେ କେବଳ ନୀରବରେ ବସି ରହିଲା ।

ରଘୁ ଦୂର ଆକାଶକୁ ଅନାଇ କେତେ କଥା ଚିନ୍ତା କଲା । ତାହାର ବୟସ ବର୍ତ୍ତମାନ ଷୋଳ ବର୍ଷ, ତଥାପି ସେ ନିତାନ୍ତ ବାଳକ—ସଂସାର-ଅନିରଞ୍ଜ । ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ତାଙ୍କମଣିଙ୍କ ନିକଟରେ ଲଳିତ ପାଳିତ ସୁଶୀଳ, ସ୍ଫଟିକ ତୁଲ୍ୟ ନିର୍ମଳ-ତରୁଣ ରଘୁ କେବଳ ଆବାଲସଜିନୀ ସୀତାର ଦୁଃଖରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କାନ୍ଦର ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ସୀତା ତାହାର ପ୍ରାଣର ସଙ୍ଗସ୍ତ, ଏହା ସେ ବୁଝିଥିଲା; ମାତ୍ର ସେତିକି—ତହୁଁ ବଳି ଆଉ କିଛି କେବେ ସେ ଭାବି ନାହିଁ । ଭାବିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ମୂଲ୍ୟ କଣ ? ସେ ତ ଅନାଥ ଅଭିଷେକଟାଏ ।

ଆଜି ରବିବାର, ବିବାହ ଦୁଇ ଦିନ ଆଉ ବାକି । ହଠାତ୍ ଖବର ଆସିଲା, ବୃନ୍ଦାବନ ଚଉଧୁର ଶକ୍ତି ପୀଡ଼ିତ । ବିବାହର ଦିନ ଘୁଞ୍ଚିଗଲା । ସରସ୍ଵତୀ ବକ୍ରାହତା ପରି କାନ୍ଦୁକୁ ଆଉଜି ବସି ପଡ଼ିଲେ । ଜନମାନ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକୁ ନିନ୍ଦା କରୁ କରୁ

ଚଉଧୁରୀ କଟେଇକୁ ଗଲେ । ବୃନ୍ଦାବନଙ୍କ ଶ୍ରେଣ ଶାନ୍ତି ସକାଶେ ନାନା ଦେବ ଦେବୀଙ୍କ ନିକଟରେ ଶ୍ରେଣ ମାନସିକ ହେଲା । ପିତେଇ ନାନା ଆଖିରେ ଲୁଗାକାନ ଦେଇ ପାଇଟିରେ ଲାଗିଲା ।

ଯଥାବଧି ବାବୁର ବିବାହ ହେଲା । ଝିଅକୁ ଗାଳି ଦେଉ ଦେଉ ଝିଅକୁ ଦେଇ ଚୌଧୁରୀ ବିବାହ ଦେବାପାଇଁ ସାରଙ୍ଗପୁର ଗଲେ । ସୀତା ଘର କଣରେ ବସି ନବବଧୂର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ରହିଲା । ନବବଧୂ ଆଉ କେହି ନୁହେଁ— ଜଗନ୍ନାଥ କବିରାଜଙ୍କ କନ୍ୟା ରେବତୀ ।

ରେବତୀର ବୟସ ଦଶ ବର୍ଷ । ଷ୍ଟୁ ମୁଣ୍ଡରେ ସିନ୍ଦୂର ପିନ୍ଧି, କପାଳରେ ଚନ୍ଦନରଚନା ଦେଇ, ସଙ୍ଗୀତରେ ଅଳଙ୍କାରମଣ୍ଡିତା ହୋଇ ଦଶମବର୍ଷୀୟା ବଧୂ ଆସି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ପାଦତଳେ ପ୍ରଣାମ କଲା । କନ୍ୟାର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଭୁଲି ସରସ୍ୱତୀ ସେହି ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ରଟିକି କୋଳକୁ ନେଲେ । ରେବତୀର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ମନୋହର ମୁଖ ଦେଖି ଶୋକଶବ୍ଦବୟସ୍କ ବାବୁର ଗାବନରେ ଏକ ନୂତନ ନାଟକର ଅଭିନୟ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ବିବାହର କିଛି ଦିନ ପରେ ରେବତୀ ଧୂଳିଆର ପିତୃଗୃହକୁ ଚାଲିଗଲା, କିନ୍ତୁ ଅତି ନିକଟରେ ଶୁଣୁର ଘର ଥିବାରୁ ବାବୁ ପ୍ରାୟ ରାତ୍ରି ସହଯୋଗ ଯାଏ । ତାହାର ସ୍କୁଲ ପାଠରେ ଆଉ ମନ ଲାଗିଲା ନାହିଁ ।

ବମେ ଆଷାଢ଼ ଗଲା, ଶ୍ରାବଣ ଗଲା. ଭାଦ୍ର ଆଶ୍ୱିନ ଗଲା । କଠିନ ବାତ ଶ୍ରେଣରେ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ବୃନ୍ଦାବନ ଆଉ ଉଠିଲେ ନାହିଁ—ଆସୀୟ କୁଟୁମ୍ବକୁ କହାଇ, ଶେଷର ଚଉଧୁରୀଙ୍କ ପଣ ଆଶା ବିଫଳ କରି କାର୍ତ୍ତିକ ଏକାଦଶୀ ଦିନ ସ୍ୱର୍ଗଧାମକୁ ଚାଲିଗଲେ । ଚଉଧୁରୀଙ୍କ ଘର ହାହାକାରରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ଅଲକ୍ଷଣୀ ସୀତାକୁ ମନ ଲାଗି ବକି ବକି ଶେଷର ଚୌଧୁରୀ ପିଣ୍ଡାରେ ବସିଲେ । ସୀତା ଅଭିମାନରେ, ଶୋକରେ ମର୍ମାହତା ହୋଇ ଗଟରେ ପଡ଼ି ପଡ଼ି କାନ୍ଦିଲା । ବୃନ୍ଦାବନ ମରିଯାଇଛି, କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ଭାର ଦୋଷ କଣ ? ସେ ତ ତାହାର ଭାଗ୍ୟବିଧା ନୁହେଁ । ତଥାପି ସେ ଅଲକ୍ଷଣୀ, ହୃଦୟଗଣା ବୋଲି ପିତା କହିଲେ । କେବଳ ତାହାର ପୋଡ଼ା କପାଳଯୋଗୁଁ ସେ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଜମିଦାର ଘରର ବୋହୂ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଗ୍ରାମର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ କଟା ଘାଆରେ ଲୁଗାଛୁଟା ପରି ଟାହି ଟାପସ କଲେ—“ବେଦରେ ନ ବସୁଣୁ ବରକୁ ଖାଇଲା । ମା ଲେ, କି ଅଲକ୍ଷଣୀ ! ରୂପ ସୁନ୍ଦର ହେଲେ କି ହେବ—ବିଧବାଲକ୍ଷଣ ଦିହଯାକ ଭରା !” କିନ୍ତୁ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ଉତ୍ସରେ ମୁହଁରେ କେହି କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । କେବଳ କହିଲା ଜଣେ, ସେ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ବଡ଼ ଯାଆ—ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଖୁଡ଼ୁତାପୁଅ ଭାଇ ନବଦଳଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ—ସୁଧାମଣି ।

ରାଧାମଣି ନିତାନ୍ତ କଳିହୁଡ଼ୀ । ତାହାର ବାକ୍ୟକ୍ତାଳାରେ ନିବନ୍ଧନ କେବେ ହେଲେ ଦିନେ ସୁଖୀ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଶାଶୁ ଶଶୁର କାହାଣୀକୁ ମର୍ଦ୍ଦ୍ୟ କରି କଥା କହିବା ତା ଜାତିକରେ ନ ଥିଲା । ବାବୁର ବିବାହ ଉପଲକ୍ଷରେ କଟକ ଆସି ସେ ସାନ ଯାଆ ଘରେ ରହିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଦୁଃଖୀ ଘର, କିନ୍ତୁ ସରସ୍ୱତୀ ବଡ଼ଲେକ; ସେଥିପାଇଁ ସେ ମନେ ମନେ ହିଂସାରେ ମରିଯାଏ । ସୀତାର ବର ମରିଯାଇଛି ଶୁଣିଲା ମାତ୍ରେ ରାଧାମଣି ଆଉ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହି ପାରିଲା ନାହିଁ; ପଞ୍ଚମ ସ୍କନ୍ଧରେ ଆରମ୍ଭ କଲା—“ଛୁ, ଆଲୋ ଅଲକ୍ଷଣି, ଗୋଜାକପାଳି, ବରଗୁଡ଼-ମୁହିଁ, ତୁ ପୁଣି ସ୍ୱାମୀ ଧରି ଘର କରିବୁ ? ତୋଠେଇଁ ସପବା ଲକ୍ଷଣ ଅଛି ?” ସ୍କନ୍ଧ ପଞ୍ଚମରୁ ସପ୍ତମକୁ ଉଠିଲା । ସରସ୍ୱତୀ ବଡ଼ ଯାଆର କଥାରେ ନିତାନ୍ତ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରତିବାଦ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସେ ଦିନ ତାଙ୍କ ଘରେ ଶ୍ରାବଣ କଳହ ହେଲା । ତାଙ୍କ ପାଟିରେ ଗ୍ରାମର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ ଧାଇଁ ଆସିଲେ । ଦିନ ଦି’ପହରରେ ଗାଡ଼ି କରି ରାଧାମଣି ଗଗରେ ଘରକୁ ଦାହାରିଲେ; କିନ୍ତୁ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ରଘୁ ଓ ସୀତା ନାମରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ରଖି ତ କଥା କହିବାକୁ ଭୁଲିଲେ ନାହିଁ । ସମବେଦ ସ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳୀ ଯେ ଯାହା ଇଚ୍ଛା ସେ ସବୁ କଥାର ସମାଲୋଚନା କରି ଘରକୁ ଗଲେ ।

ଗଗରେ, ଦୁଃଖରେ ସୀତାର ନିତାନ୍ତ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ କଥା ଭାବି ସରସ୍ୱତୀ ଗୋଦନରେ ଅଶ୍ରୁ ବିସର୍ଜନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଭାତ ଥାଳିରେ ବଡ଼ା ହୋଇ ଶୁଣିଲା । ପିତେଇ ନାନା ଭାବି ଡାକି ଥାକି ଥାକି ଥାକି, କିନ୍ତୁ ସେ ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ଶେଷକୁ ପିତେଇ ନାନା ଗଗରେ, ଅଭିମାନରେ କହିଲା—“ତୁ ଏତେ କାନ୍ଦିଲେ ହବ ? ଯେ ଯାହା ନିନ୍ଦା କଲେ କଣ ସୁନାରେ କଳଙ୍କ ଲାଗିବ ? ହେଲା ଏବେ, ସେ ତ ବାହୁ ଶପଥ; ସେଇଆକୁ ବାହା କରିଦେ । ସେ ପୋଡ଼ାମୁଣ୍ଡା ତା କଥାରେ ଏତେ ଦୁଃଖ !” ଏହା କହି ବୁଡ଼ି ହୋଇଥିବା ରାଧାମଣିର ଗୋଦ ପୁରୁଷର ଶ୍ରୀକ କରି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ଟାଣି ଟାଣି ଭୋଜନସ୍ଥାନକୁ ଘେନିଗଲା । ସରସ୍ୱତୀ କିନ୍ତୁ ପଦେ ପାଟି ଫିଟାଇ ବଡ଼ ଯାଆଙ୍କୁ କିଛି କହି ନାହାନ୍ତି । ରଘୁ ଧୁସି ଏ ସବୁ କଥାରେ ଭାବିବାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅପମାନ କଲେ । ସେ ବଡ଼ ଭାବିବା, ଗୁରୁଜନ—ଏହା କହି ସରସ୍ୱତୀ ତାଙ୍କୁ ନିବୃତ୍ତି କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଚଉଧୁସି ତାଙ୍କ କଥା କାହିଁକି ଶୁଣିବେ ? ସେମାନଙ୍କ ବିଦାୟ ନ କରି ସେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଗ୍ରାମରେ ରାସ୍ତା ହେଲା, ସରସ୍ୱତୀ ଧନଗଡ଼ରେ ବଡ଼ ଯାଆଙ୍କୁ ଦିନ ଦି’ପହରେ ଘରୁ କାଢ଼ିଦେଲା ।

ବିପଦ ଗୁଡ଼େଇ ଗୁଡ଼େଇ ହୋଇ ଆସେ । ଚୈତ୍ର ମାସରେ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅକାଳଜାତ ସନ୍ତାନ ହୋଇ ସେ ମରୁ ମରୁ ବଞ୍ଚିଲେ । ତାଙ୍କର ବିଛଣାରୁ ଉଠ ଉଠ ଦୁଇ ମାସ ଲାଗିଗଲା । ସେ ଟିକିଏ ଭଲ ହେଉଁ ହେଉଁ ପୁଣି ବାବୁ ଶକ୍ତ

ହେଲା । ଏକୋଇଶ ଦିନ ବିଷମ ସନ୍ନିପାତିକ ଜ୍ୱର ରୋଗି ବାବୁ ନିତାନ୍ତ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଓଦାରେ ଉଠି ଠିଆ ହେଲା । ରୋଗିର ଶୁଣ୍ଠି ଶା କରୁ କରୁ ପ୍ରାୟ ଛଅ ମାସ କଟିଗଲା । ସ୍ୱାମିର ପୀଡ଼ା ସମୟରେ ରେକଡ଼ା ଶୁଣୁରଘରକୁ ଆସିଲା । ତାହାର ବୟସ ବାର ବର୍ଷ । କିନ୍ତୁ ସୀତା ଅରକ୍ଷଣୀୟା ପରି ଘରେ ପଡ଼ି ରହିଥାଏ । ତଉଧୁରୀ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବର ଖୋଜିଲେ—କେଉଁଠି ଟିକଣା ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ବେଦରେ ନ ବସୁଣୁ ତାହାର ବର ମରୁଛି, ତାଠେଇଁ ଦୂର ବିଧବାଲକ୍ଷଣ, ସେ ବଡ଼ ଅଲକ୍ଷଣୀ ଇତ୍ୟାଦି ବିଶେଷଣରେ ବିଶେଷତା ହୋଇ ସୀତା ପିତୃଗୃହରେ କାଳ କଟାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । କେହି ବା ବର ଘଟିଲେ, ସେ ଦିନା ପଣରେ ବିବାହ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ ତଉଧୁରୀ ଏ ରାଗି ଯାଇ ସେ ପାତ୍ର ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି ।

ସପ୍ତମ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଦିନ ପାଣି ପରି ବହୁଯାଏ । ଗୁହଁ ଗୁହଁ ସୀତାର ଏଗାର ପୂରୁଲ—
ନଗନ ଯୌବନପ୍ରଭାରେ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ସୁଶୋଭିତ ହେଲା । ଏଣିକି ସୀତା
ଅରକ୍ଷଣୀୟା । ସେ ଖଟାକୃତି, କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର । ଏତେ ବଡ଼ ହିଅ ଘରେ
ଥିଲେ ପିତା ମାତାଙ୍କୁ ସୁଜାତାମୂଳାଦେ ଦଣ୍ଡିତ କରି ପାରନ୍ତି, ଏହି ଭୟରେ
ସୀତାର ବାହାରକୁ ବାହାରବା ଏକାବେଳେ ନିଷେଧ ହେଲା । ସେ ଦିବାସ
ଘରକୋଣରେ ବସି ରହିଲା ।

ଆଉ ସେ ପୋଖରୀତୁଠାରୁ, ହସହସମୁଦ୍ର ସୀତା ନାହିଁ—ଆଜିକାଲି
ସେ ବଡ଼ ଗନ୍ଧାସୁ—ଏକାକିନୀ ବସେ, ନୋହିଲେ ଭାରିକି ସହୃଦ ବସି ଗପ କରେ;
କେବେକେବେ ରକ୍ତାଘରେ ପିତେଇ ନାନା ସହୃଦ ରାଜ ବସେ । ସୀତା ପିଲାଦିନେ
ସିଲେଇ ଶିଖିଛି, ଭଲ କାମ କରି ଶିଖିଛି, ଓଡ଼ିଆ ବଙ୍ଗଳା ମଧ୍ୟ ପଢ଼ିଛି । ଇଚ୍ଛା
ହେଲେ ସିଲେଇ କରେ, କେବେ ବା ପୁସ୍ତକ ଧରି ପଢ଼େ; କିନ୍ତୁ ଆଜିକାଲି ସେ
ସବୁବେଳେ ଉଦାସୀନା । ‘ସେ ହୃଦଭାଗିନୀ’—ଏତିକି ମାତ୍ର ସେ ଜାଣେ । ତାହାର
ବଡ଼ ମା କହିଛି, ‘ସେ କଳକିନୀ, ଅଲକ୍ଷଣୀ’; ପିତା ମଧ୍ୟ କହିଛନ୍ତି, ‘ସେ ପୋଡ଼ା-
କପାଳୀ’; ମାତା ମଧ୍ୟ କହିଲେ, ପିତେଇ ନାନା ମଧ୍ୟ କହିଲା, ‘ସେ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବତୀ’ ।
ତା ପାଇଁ ପୃଥ୍ବୀରେ ବର ନାହିଁ, ତା ପାଇଁ ସବୁ ଆଉ ବାଧା ବିପଦ—ଯେଉଁ
ଜାଲ ଧରିଲେ ସେ ଜାଲ ଛୁଡ଼ିଲା । କାହିଁକି ଏପରି ହେଲା ?

ତାହାର ଅନେକ ଲୁଗା, ଅନେକ ଗହଣା ଅଛି; କିନ୍ତୁ ସେ କିଛି ପିନ୍ଧେ
ନାହିଁ । ବୋଉ ଓ ପିତେଇ ନାନା ବଳତୁକାର କଲେ ମଧ୍ୟ ପିନ୍ଧିବାକୁ ସେ ସୁଖ
ପାଏ ନାହିଁ—ଗହଣା, ଲୁଗାରେ ସେ ସୁଖୀ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ତେବେ ମଧ୍ୟ ସୀତାର ସୁଖ
ଅଛି । କେବଳ ଜଣକୁ ଦେଖିଲେ ସେ ସୁଖୀ—ଦୂରରୁ ଗୁହଁଦେଲେ ମଧ୍ୟ ସୁଖୀ ।
ସୀତା ଜାଣିଛି, ତାହାର ଓ ସେ ଜଣକର ଜୀବନ ଅଛିନ୍ନ, ଅରନ୍ନ । ତଥାପି ସେ
ଆସିଲେ ସୀତା ବେଶି କଥା କହେ ନାହିଁ—ଦୂରକୁ ଚାଲିଯାଏ । ଯେପରି ମାରକ
ଅରମାନରେ ତାହାର ପ୍ରାଣ ପୂରି ଉଠେ । ସୀତାର ମର୍ମ ବୁଝେ ଜଣେ—ଭଗିନୀଠାରୁ
ଅଧିକ ସ୍ନେହଶାଳିନୀ ସେହି ସାନ ବୋହୂଟି—ରେବତୀ । ରେବତୀ ସୀତାର ସମ-
ବୟସୀ, ପୁଣି ବାବୁର ଆଦରଣୀ ସ୍ତ୍ରୀ—ସରସ୍ବତୀଙ୍କର ନୟନମଣି । ରେବତୀ
ନିଶଠର ସମସ୍ତ ମନୋଭାବ ଜାଣେ । ତାହାର ନିଶଠ ଯେ କିପରି, ତାହା ରେବତୀ
ଚିନ୍ତା କରେ । ସୀତା ରଘୁନାଥକୁ—ରେବତୀର ପ୍ରାଣ ସମ ଭ୍ରାତାକୁ ସ୍ନେହ କରେ;
ଏଥିରେ ସେ ସୁଖୀ ଭଲ ଦୁଃଖୀ ନୁହେଁ ।

ଦିନ ଦି'ଟା ହେଲଣି—ଝେନିନ, ଦୀର୍ଘ ଦ୍ଵିପ୍ରହର । ସମସ୍ତେ ନାରକରେ ବୁଦ୍ଧିମନ୍ତରେ—କେହି ସତ୍ତ୍ଵ ପାରି, କେହି ଶାନ୍ତି ତଟାଣ ଉପରେ କାନି କିପ୍ରଭା ଶୋଇଛନ୍ତି । “ରେବ ! ରେବ !” ଡାକି ଜଗନ୍ନାଥ ଭିତର ଅଗଣାକୁ ଆସିଲେ । ତାଙ୍କ ଡାକରେ ସରସ୍ଵତୀଙ୍କର ନିଦାଭଙ୍ଗ ହେଲା । ସେ ଝଟି ଅଳସ ଭାଙ୍ଗି ମୁହଁ ଧୋଇ ସମୁଦାୟ ଦିନ ଭିତରକୁ ଡାକି ନେଲେ । ସେ ଦିନ ସମୁଦାୟ, ସମୁଦୁଣୀଙ୍କର ଅନେକ କଥା ହେଲା । ସରସ୍ଵତୀଙ୍କ ବିଷାଦମଳିନ ମୁଖରେ ହାସ୍ୟ ଦେଖାଗଲା । ଅନେକ ଦିନରେ ମଳ୍ଲ ଶେଯରୁ ଉଠିଲା ପରି ସରସ୍ଵତୀ ବଳ ପାଇ ଠିଆ ହେଲେ । ମେଘନର୍ମକୁ ଶାରଦାକାଶର ଚନ୍ଦ୍ର ପରି ତାଙ୍କ ମୁହଁଟି ପ୍ରସନ୍ନ ।

ସମୁଦାୟ ବିଦାୟ ନେଇ ଘରକୁ ଗଲେ । ସନ୍ଧ୍ୟା ପରେ ପିତେଇ ନାନା ଓ ସରସ୍ଵତୀ ଗୁଡ଼ି ଉପରେ ବସି ଅନେକ କଥାବାତ୍ସା ହେଲେ । ଆଜି ଉଭୟେ ଅଳ୍ପ ସମୁଦ୍ରରେ କୁଳ ପାଇଲା ପରି ଆନନ୍ଦରେ ବିହ୍ୱଳ !

କଥାଟା ଲୁଚି ରହିଲା ନାହିଁ—ପିତେଇ ନାନା କହିଲା ବୋହୂକୁ, ବୋହୂ କହିଲା ଜଣକକୁ । ତହିଁ ଆରଦିନ ଯେତେବେଳେ ବାବୁ ସହୃଦ ରଘୁ ଭିତର ଅଗଣାକୁ ପଶିଗଲା, ସୀତା ମୁଣ୍ଡରେ ଓଡ଼ିଶାଟି ଟାଣିଦେଇ ଗୋଦାମଘରେ ପଶିଗଲା । ରଘୁ ସୀତାର ଏବଂ ବିଧି ବ୍ୟବହାରରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ରକ୍ତାଘର ଆଡ଼କୁ ଗଲା । ପିତେଇ ନାନା ହିଁ ତମୁଣରେ ହସି ହସି କହିଲା—“କି ରାମଚନ୍ଦ୍ର, ମିଥୁନାକୁ ଅଇଲ ? ଧନ ଭାଙ୍ଗି ସୀତାକୁ ନିଅ ।” ରଘୁ ଲଜ୍ଜାମଳିନ ମୁଖରେ କାଣ୍ଡକୁ ପଲାଇଲା; ବୋହୂ ହସହସ ମୁହଁଟି ନୁଆଁଇପରି ବନାରେ ମନ ଦେଲା । ଭାଇକୁ ଭଉଣୀ ସାମନାରେ ଅପଦସ୍ଥ କରିବାରୁ ସେ ପିତେଇ ନାନାକୁ ଗୋଟିଏ ଦୃଢ଼ ଚମୁଟିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଭୁଲିଲା ନାହିଁ । ପିତେଇ ନାନା ମଧ୍ୟ ଉପଯୁକ୍ତ ଉତ୍ତର ଦେଇ ସଞ୍ଜ-ବଳିତା ଜାଳିବାକୁ ଗଲା ।

ରଘୁ ଭାବି ଭାବି ଘରକୁ ଗଲା । ସେ ଦିନ ରାତିରେ ତାହାର ଭଲ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ । ଆଜି ହଠାତ୍ ପିତେଇ ନାନାର କଥାରେ କାହିଁକି କେଜାଣି ତାର ଜୀବନରେ ଗୋଟିଏ ନିଶାନ ପଟପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାର ବୟସ ଅଠର ବର୍ଷ—ସେ ଯୁବକ; ସ୍କୁଲ ପାଠ ଶେଷ କରି ପ୍ରବେଶିକା ପରୀକ୍ଷାରେ ପ୍ରଶଂସାର ସ ତ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ବୃତ୍ତି ପାଇ କଲେଜରେ ପଢ଼ୁଛି । ବୟସ ସହୃଦ ତାହାର ସୁନ୍ଦର ରୂପ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଛି—ନବଯୌବନର ସୁଷମାରେ ସଜାଜ ଘାତ୍ର ! ନୃଦୟ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଛି । ସେ ଆଜ୍ଞାବନ ଯେଉଁ ବାଳିକାକୁ ସ୍ନେହ କରି ଆସିଛି, ଯୌବନର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ସ୍ନେହ ଗାଡ଼ରୁ ଗାଡ଼ିତର ହେଲଣି । ଆଜି ପିତେଇ ନାନାର କଥାରେ ସେ ସ୍ନେହନୀୟରେ ବନ୍ୟା ଆସିଲା ପରି ! ରଘୁନାଥ ଶେଯରେ ଶୋଇ କେବଳ ତାହାହିଁ ଭାବୁଛି । ସତେ ସୀତା ତାହାର ହେବ ? ସେ ଆକାଶକୁସୁମ ଫୁଟିବ ? ଆଉ ସେ ଅଧିକ ଭାବ

ପାରିଲ ନାହିଁ । ପ୍ରବଳ ପ୍ରେମରେ ବିବେଚନା ବୁଡ଼ିଗଲା । ସୀତା ତାହାର ସୀତାର ବ୍ୟବହାର, ପିତେଇ ନାମର ଓଜ୍ଜ୍ୱଳ ପରିହାସୋକ୍ତର ସେ କେତେ ମଧୁର ଅର୍ଥ କରି ପକାଇଲା । ତଥାପି ନିଜର ଏକାନ୍ତ ଗୁଣାବସ୍ଥା ସ୍ମରଣ କରି ବାଳକ ଲଜ୍ଜିତ ହେଲା ।

ସୀତା ମଧ୍ୟ ଭାବିଲା; ଭାବ ଭାବ ଆନନ୍ଦରେ ବିହୀନ ହେଲା । ରଘୁର ଭାବନା ସନ୍ଦେହଜଡ଼ିତ ଶ୍ରାବଣର ମେଘାଞ୍ଜନ ଆକାଶ, କିନ୍ତୁ ସୀତାର ହୃଦୟ ସନ୍ଦେହ-ହୀନ । ରେବତୀ କହୁଛି ଜଗନ୍ନାଥ ମଉସା ଆସି କଥା ଠିକଣା କରିଛନ୍ତି । ବୋଉ ଓ ପିତେଇ ନାମର ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ବଦନ ସୀତାର ପ୍ରେମାକୁଳ ହୃଦୟର ସବୁ ସନ୍ଦେହ ବେଦନା ଦୂର କଲା ।

ଦୁଇ ଦିନ ଗଲା, ପୁଣି ରଘୁନାଥ ଆସିଲା । ସୀତା କଥା କହି ପାରିଲ ନାହିଁ, ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟ କଥା କହି ପାରିଲ ନାହିଁ—ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଲଜ୍ଜାଭାବ ଉଭୟଙ୍କୁ ଆବେଶ କରି ପୃଥକ୍ ରଖିଲା । କିନ୍ତୁ ଏତେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସୁଦ୍ଧା ଉଭୟ ହୃଦୟ ଯେ ଏକ, ଏହା ସେମାନେ ବୁଝିଥିଲେ । ଉଭୟେ ପରସ୍ପରର ଅପାର ସ୍ନେହରେ ବନ୍ଧା, ପରସ୍ପରର ଦର୍ଶନରେ ପୁଲକିତ, ସ୍ୱରକ୍ଷିତରେ ଆନନ୍ଦିତ, ପରସ୍ପରକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ ସଦା ପ୍ରୟାସୀ । ସୀତା ଗୀତ ଭଲ ପାଏ, ପୁଣି ରଘୁନାଥର ତମିଜକାର କଣ । ସେ ସୀତାକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ସକାଶେ ସଂଗୀତ, ହାର-ମୋନସ୍ତମ୍ ଶିକ୍ଷା କରିଛି । ମାଛ ଧରା, ପହରା, ଫୁଟିବଲ ଖେଳ—ସବୁଥିରେ ରଘୁ ଅଦ୍ୱିତୀୟ । ସୀତା ଫୁଲ ଭଲ ପାଏ; ଏଥିପାଇଁ ରଘୁନାଥର ଫୁଲଗଛରେ ସଉକ—ନିଜ ହାତରେ ଗୋଲପ ମଲ୍ଲୀ ଗଛ ଭେଲ ପାଣି ଦେଇ ବତାଏ; ଫୁଲ ଫୁଟିଲେ ସୀତାକୁ ଆଣି ଦିଏ ।

ରଘୁନାଥ କଣ ଭଲ ପାଏ, ତାହା ମଧ୍ୟ ସୀତା ଜାଣେ । ସୀତା ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ; ଅଳଙ୍କାର ବୋଝ, କର୍ଦ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପୋଷାକ ରଘୁନାଥ ଦୃଶ୍ୟ କରେ; ସେଥିପାଇଁ ସୀତା ସେ ସବୁରୁ ବିରତ । ସେ ‘ବୋଧୋଦୟ’ରେ ବଢ଼ିଥିଲା ‘ସବ୍‌ଗୁଣାଳଙ୍କୃତା ସୀତା’ । ଆହା, ଯେ କଣ ନିଜେ ସେପରି ସବ୍‌ଗୁଣାଳଙ୍କୃତା ? କେତେ କଥା ତା ମନରେ ହୁଏ—ରକ୍ତାଦରେ ଶୁଦ୍ଧ ବସିଲେ ଜଣକୁ ଶୁଦ୍ଧ ଖୁଆଇବାକୁ ତାହାର ଶରଧା ବଳେ, ପାନ ଭାଙ୍ଗି ବସିଲେ ଜଣକୁ ପାନବଟାରେ ପାନ ସଜାଡ଼ି ଦେବାକୁ ମନ ହୁଏ, ମାଆର ଗୋଡ଼ ଘଷି ଦେଉଥିଲେ ଯଜ୍ଞବେଳର ଜନ୍ମ-ଆଲୁଅବୋଲା ଦର ଦର ଅନ୍ଧାର ମାଳାକାଶର ଫୁଟନ୍ତା ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ତାରକୁ ଚୁହୁଁ ସୀତା ନିଜର ଭବିଷ୍ୟତ କୁଟୀର ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରେ । ଏହିପରି ଜନ୍ମ ଆଲୁଅ ମିଶା ଅନ୍ଧାର, ଏହିପରି ପିଣ୍ଡାରେ ମସିଣା ଉପରେ ଶୋଇଥିବେ, ଆଉ ସୀତା ପଦତଳେ ବସି ପଦ ମାର୍ଜନା କରୁଥିବ—ଏହାଠାରୁ ବଳି ଭାଗ୍ୟ

ନାମର ଆଉ ଅଛି କଣ ? ସୀତା ଗଣ୍ଡର ପ୍ରେମରେ ଘର୍ବଶ୍ୱାସଟିଏ ପକାଏ, ମନକଥା ମନେ ମନେ ରହେ । ଆଖିପତା ଦନ୍ତାର ଲୁହଟୋପାଯୋଡ଼ିକି ଗାଲରେ ଗଡ଼ି ପଡ଼େ । ସୀତା ଧୀରେ ଧୀରେ ଅନ୍ୟର ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ତାକୁ ପଣତକାନିରେ ପୋଛେ ।

ଆଜିକାଲି ସାଆନ୍ତାଣୀ ଓ ଶୁକ୍ଳଣୀ ଏକାନ୍ତରେ ବସି ଅନେକ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୁଅନ୍ତି । ଏକ ନଗ୍ନ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସୁଷ୍ମିରେ ସେମାନେ ଆସୁହୁଏ ! ଏକ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାୟୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ରକ୍ତର ନିବାସୀ ! ଏକ ମଧୁର ଆମୋଦମଦରାମଉ, ଆଉ ଭବିଷ୍ୟତର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ଅତି ମଧୁର ମୋହନ ଶାନ୍ତିମୟ ସ୍ୱପ୍ନରେ ବହଳ ।

ସୀତା ରଘୁନାଥର ମିଳନ ? କିପରି ହେବ ? ସରସ୍ୱତୀ ଅନେକ ଭାବନ୍ତି; ମନେ ମନେ ଭାବନ୍ତି—ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଶତୀ, ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଅବା ଶିବଙ୍କୁ ପାର୍ବତୀ । ଥରେ ଥରେ ପିତେଇ ନାନା ଆଗରେ ମନକଥା କହି ପକାନ୍ତି । ପିତେଇ ନାନା ପରହାସଛଳରେ କହେ—“ନାହିଁ ହୁ, ଏ ତ ଆମର ରାମ ସୀତା ।” କେବଳ ଏତିକି କହି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ, ରଘୁକୁ ଥଟ୍ଟା କରେ—ରାମ ଅଇଲେ ବୋଲି ଡାକି କହେ । ରଘୁ ପିତେଇ ନାନା ଭୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠାଈଶାଳ ଶଞ୍ଜା ଆଡ଼େ ଯିବାକୁ ସାହସ କରେ ନାହିଁ ।

ସୀତା ସବୁ ଶୁଣେ । ବୁଢ଼ୀର ଇଚ୍ଚିତ ବୁଝି ପାର କାହିଁକି କେଜାଣି ତାହାର ହୃଦୟ ପ୍ରୟାସ ହୋଇ ଉଠେ । କିନ୍ତୁ ବୁଢ଼ୀ କଥାରେ ପ୍ରୟାସର ଦେବାକୁ ତାହାର ସାହସ ହୁଏ ନାହିଁ । ବୁଢ଼ୀ ବଡ଼ ବିଷମ !

ଏଡ଼େ ବଡ଼ ହିଅ ଘରେ ଅଛି । ଚଉଧୁରୁଏ ଭାବନାରେ ଅସ୍ଥିର ହୋଇ ଏଣେ ତେଣେ ପାଦ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବିଦି କୂଟ କିଏ ବୁଝେ ? ହଠାତ୍ ଚଉଧୁରୁଙ୍କ କଠିନ ଆଶ୍ୱାସି ବାତ ଧରିଲା । ସେ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ହେଲେ; ଜଗନ୍ନାଥ କବିରାଜ ଚିକିତ୍ସା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ତାଙ୍କ ଆୟୁଷକଳରେ ହେଉ, କି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ପୁଣ୍ୟକଳରେ ହେଉ, ପ୍ରାୟ ଗୁରୁ ମାସ ପରେ ସେ ଏକପ୍ରକାର ବନ୍ଧି ଉଠିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ବଡ଼ ଉପକାର କଲା ରଘୁନାଥ ।

ରେବତୀ ଅନ୍ତଃସତ୍ତ୍ୱା ଥିବାରୁ ପିତୃଗୃହକୁ ଚାଲି ଯାଇଥିଲା । ଦୁର୍ବଳ ବାବୁ ଓ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ରଘୁନାଥ ବଳପୂର୍ବକ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ଲଗିପଡ଼ି ରାତି ରାତି ଜଗି ଚଉଧୁରୁଙ୍କ ସେବା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସୀତା ମଧ୍ୟ ଅଣ୍ଟା ଉଡ଼ି ମୁମୂର୍ଷୁ ପିତାଙ୍କ ସେବା ଶୁଣ୍ଠିଷାରେ ଲଗିଥାଏ ।

ସେ ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାକୁ ପିତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବଟିକା ଖଲି ସେବନ କରିବାକୁ ଦେଇ ସୀତା ବାହାର ଆସୁଛି, ଦୁଆର ମୁଣ୍ଡରେ ରଘୁନାଥ ସହୃଦ ଦେଖା ଦେଲା । ସେ ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଦେଇ ପାଖେଇ ଗଲା, କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ଅନ୍ୟ ଦିନ ପରି ଚାଲିଗଲା ନାହିଁ—ସୀତାକୁ ଅନାଇଲା, ଆଦରରେ ଡାକିଲା “ସୀତା ।”

ସୀତା ଉତ୍ତର ଦେଇ ପାରିଲା ନାହିଁ—ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ତାହାର ହୃଦୟ ପୁଲକରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଉଠିଲା, ଏକ ନିମିଷରେ ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା, ତାହାର ହୃଦୟ କମ୍ପି ଉଠିଲା । ପୁଣି ରଘୁନାଥ ଡାକିଲା—“ସୀତା, କଥା କହିବୁ ନାହିଁ?” ଏ ଥର ରଘୁନାଥର ସ୍ବର ସ୍ବାଭାବିକ । ସୀତା ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳି ନେଇ କହିଲା—“କଣ ?”

“ନନା କେନିତି ?”

“ଭଲ ଅଛନ୍ତି” କହି ସୀତା ଦୁଇ ଗଡରେ ଚାଲି ଗଲା । ରଘୁନାଥ ଅନେକ କ୍ଷଣ ସେହିଠାରେ ନିଷ୍ପତ୍ତ ଭାବରେ ଛୁଟି ହୋଇ ରହିଲା । ସୀତାର କମନାୟ ମୁଣ୍ଡି ତାହାର ହୃଦୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଛି—ତାହାର ଅପୂର୍ବ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟରେ ଆଜି ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି !

ଆଜି ସୀତା ଚାଲି ଶବ୍ଦନନାଟକରୁ ଗୋଟିଏ ନଗ୍ନ ଅଙ୍କ ତାହାର ଆଖି ସାମନାରୁ ପରଦା ତୋଳି କେହି ଦେଖାଇଲା ପରି । ସେ ଆଜି ରଘୁନାଥକୁ ଚିହ୍ନିଲା । ଏତେ ଦିନ କଣ ଚିହ୍ନି ନ ଥିଲା ? କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହ ଥିଲା । ରଘୁନାଥର ମନୋହର ମୁଣ୍ଡି ସେ କାରମ୍ବାର ଧ୍ୟାନ କଲା । ହାୟ ସୀତା ! ରଘୁନାଥ ତୋର କିଏ ?

ରଘୁନାଥ ତାର କିଏ ? ସେ ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ବସିଲା । କିନ୍ତୁ ଲଜ୍ଜା ତାହାର ବାଧାଦେୟ କଲା । ନିରୁଦ୍ଧ କ୍ଷଣରେ ସୀତା ବସି ଅଙ୍ଗୁଳି ଗୁଳନା କରୁଥିଲା—ଲେଖନା ନାହିଁ, ମସୀ ନାହିଁ, କାଗଜ ନାହିଁ; ତଥାପି ସେ ଭୂଇଁରେ ମାରବରେ ଲେଖିଲା—“ରଘୁନାଥ ।” ପୁଣି ମାରବରେ ନିଭାଇଲା । ସେ ଅକ୍ଷରର ରୂପ ନାହିଁ—ତାହା କାଳେ କିଏ ପଢ଼ିବ ପରା !

ସୀତା ଅନ୍ୟମନସ୍କା । ବାବୁ ତାକୁ ଡାକି କହିଲା—“କଣ କରୁଛୁ ?”

ସେ ଅନ୍ୟମନସ୍କ ଭାବରେ ଉତ୍ତର ଦେଲା—“ଗଲେଣି ?”

ବାବୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପଚାରିଲା—“କିଏ ?”

ଏ ଥର ସୀତାର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା; ଲଜ୍ଜାରେ କହିଲା, “ଭାଇନା, କଣ କରୁଥିଲୁ ? ମୁଁ ପରା ତତେ ଖୋଜୁଥିଲି ?”

“ମୁଁ ଆଉ ରଘୁ ଶ୍ରୀହାଟ ଯାଇଥିଲୁ । ଆଜି ଯେ ଆମେ ଅନେକ ଶିଙ୍ଗ ଜନସଂକ୍ଷିପ୍ତ । ରଘୁ ବୋଉ ପାଇଁ ପାନୀୟ କରୁଥିଲୁ । ଆଉ ଦେଖ, ତୋ ପାଇଁ କଣ ପଠେଇଛି ?”

ସୀତା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାଚ୍ଛନ୍ଦରେ କଥା କହି ପାରିଲା ନାହିଁ; ଭଲ ହାତରୁ ରଘୁନାଥ ଦେଇଥିବା ପଦାର୍ଥମାନ ନେଇ ରଖିଲା । ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଭଲ ଗଳ୍ପରୁ ସେ ଦେଖିଲା, ଜନସଂକ୍ଷିପ୍ତ ତିନୋଟି—ଗୋଟିଏ ଶିଙ୍ଗ ଖୋସା ପାନୀୟ, ଗୋଟିଏ ସିନ୍ଦୂର ଡବା, ଆଉ ହଳେ ଶିଙ୍ଗ ଚୁଡ଼ୀ । ଚରୁଣ ବୁଝି ପାରିଲା; ପଦାର୍ଥ ତିନୋଟିର ଏ ପଟ, ସେ ପଟ ଲେଉଟାଇଲା; ଦେଖିଲା, ମୁଣ୍ଡ ପାନୀୟରେ ବଞ୍ଚିଲାରେ ଲେଖା ଅଛି—‘ପତି ପରମ ଗୁରୁ’ ।

+ + + +

ଆଜିକି ଦଶ ଦିନ ହେଲାଣି ରଘୁନାଥ ସୀତାଦ୍ଵାରକୁ ବୁଲି ଆସି ନାହିଁ । ତାହାର ମନ ଦୁଃଖରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେ ବାବୁଠାରୁ ଶୁଣିଛି, ରଘୁନାଥକୁ ଜୁର ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ତାର ମନ ମାନୁ ନାହିଁ—ପ୍ରତି ବିଦାର ହେଉଛି । ହାୟ, ସେ କିପରି ହୁଅ ହେଲା ! ସେ ଯଦି ବାବୁ ପର ପୁଅଟିଏ ହୋଇଥାନ୍ତା— ! ବାବୁ ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖିବାକୁ ଯାଏ, କିନ୍ତୁ ତାହାର ଦାଣ୍ଡପୁଆରକୁ ବାହାରିବାର କଷ୍ଟ !

କପରି କାହା ଆଗରେ ସୀତା ମନ କଥା କହିବ ? ସେ ଭିତରେ ଭିତରେ ମରୁଛି—ରୁଦ୍ଧ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଜ୍ଵାଳାରେ ତାହାର ମର୍ମ ବିଦାହୀ । ସେ ଉଦାସ ମନରେ ଏକାକୀ ପୋଖରୀକୂଳରେ ବସି କାନ୍ଦେ—ସଞ୍ଜ ବୁଡ଼ିଯାଏ, ଉଠେ ନାହିଁ । ଚୁଲସୀତରସ ମୂଳରେ ମା ବୃନ୍ଦାବତୀଙ୍କ କବିରେ ସଞ୍ଜ ବଳିତା ଜାଳିବାବେଳେ ମନେ ମନେ କେତେ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଡାକେ ।

ଆଜି ମଧ୍ୟ କୁମାରପୂର୍ଣ୍ଣିମା; କିନ୍ତୁ ସେ ଦିନ, ଆଉ ଏ ଦିନ କେତେ ଭଲ; ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେହି ହୃଦୟ-ଉନ୍ମାଦକାରୀ ଜନ୍ମଗତି; କିନ୍ତୁ ସେ ରାତି, ଆଉ ଏ ରାତି କେତେ ଭଲ । ସେତେବେଳେ ରଘୁନାଥ ସ୍ନେହ କାଳକ, ସୀତା ଶିଶୁ; ଆଜି ରଘୁନାଥ ଯୁବକ, ଆଉ ସୀତା ? ସୀତା ବରଷର ନିବିଡ଼ ଘନସ୍ଫଟା, ଅଗାଧ ଅକୃଷିମ ସ୍ନେହ, ଅଦ୍ଭୁତ ରୂପ ଗୁଣର ସମ୍ମିଳନ ସୀତା ଓ ରଘୁନାଥକୁ ଏକାଠା କରି ଦେଇଛି । ସୀତା ଜାଣେ, ରଘୁନାଥ ଜାଣେ—ସେମାନେ ପରସ୍ପରର କଣ ? ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟର ଯୋଗ ଯେ କପରି ବଜ୍ରଗଣିରେ ବଜା, ଏହା ଉଭୟ ଜାଣନ୍ତି । ଆଉ ଜାଣନ୍ତି ସରସ୍ଵତୀ, ବାବୁ, ରେବତୀ ଓ ପିତେଇ ନାନା ।

ସୀତା ବସିଛି ଅଶୋକ ଚଉରୁର ମୂଳେ; କବିରେ ପିତେଇ ନାନା—ସେ କାହୁଁ । ଆକାଶର ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଜନ୍ମ ହୁଏ ହୁଏ ରାତି ଯାଉଛି; ତରଳ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା

ପୋଖରୀ-ପାଣିରେ ନାଚୁଛି, ବଡ଼ କଇଁଫୁଲଟିମାନ ଧୀର ପବନରେ ଦୋହଲୁ ପଡ଼ୁଛନ୍ତି; ବର ପଛ ପଟର ଗଙ୍ଗାଶିଉଳୀ, ମାଳତୀ, କରବାର ଗଛରୁ ଫୁଲର ସୁବାସ ବନ୍ଧୁ ଆସୁଛି; ଗୁଳ୍ମ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତାରୁଟି ଜକଜକ ହେଉଛି । ସୀତା ସେ ସବୁକୁ ଶୁଣୁଛି । ତାହା ମନରେ କେତେ କଥା । ଗୁଳ୍ମପୂଜା ସରିଛି, କିନ୍ତୁ ତାହାର ଉତ୍ସାହ ନାହିଁ—ଆମୋଦ ନାହିଁ । ଏଭଳିଆ ଦିନରେ ରଘୁନାଥ ନାହିଁ—ବିଛଣାରେ ଜରରେ ପଡ଼ିଛି । ଆଉ ସେ କି ଆନନ୍ଦରେ ଯାଇ ଗୁଳ୍ମ ବନ୍ଦେଇବ ? ଧୂଳି ଖଜନ ତାର ।

ରଘୁନାଥ କିଏ ? ସେ ଅନାଥ ଦରିଦ୍ର ଯୁବକ—ସୀତାର କିଏ ସେ ? ସୀତା ବରଷର ପ୍ରଗାଢ଼ ପ୍ରେମ କି ତାହା କହି ଦେଇ ନାହିଁ ? ଯାହାକୁ ଦଣ୍ଡେ ନ ଦେଖିଲେ ପ୍ରାଣ ଅଥୟ ହୁଏ, ଯାହାର ଅବ୍ୟକ୍ତ ବେଦନାରେ ସୁଦ୍ଧା ହୃଦୟ କାନ୍ଦି ଉଠେ, ଯାହା ଗୋଡ଼ରେ କଣ୍ଟାଟିଏ ଫୁଟିଲେ ତା ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବାଣଟିଏ ପରି ବାଜେ, ଯାହାର ଅତୁଲ୍ୟ ରୂପରାଶି ସେ ଗୁଡ଼ିକା ପରି ପାନ କରେ, ଯାହାର ଗ୍ରନ୍ଥା ମଧ୍ୟ ତାର ସୁପରିଚିତ—ସେ ରଘୁନାଥ ତାର କିଏ ସେ ? ରଘୁନାଥ ତା ପ୍ରାଣର ଦେବତା, ହୃଦୟର ରାଜା, ଜୀବନର ଖବନ । କେବଳ ଏତିକି ? ରଘୁନାଥ ତାର ମନ୍ତ୍ରକର ମଣି, ହୃଦୟର ଧନ, ପ୍ରାଣର ପ୍ରାଣ । କେବଳ ଏତିକି ? ନା ନା, ଆହୁର ଅଛି । ରଘୁନାଥ ସୀତାର ବନ୍ଧୁ, ଅନ୍ତରର ବନ୍ଧୁ, ଜୀବନର ସଖା । କେବଳ ଏତିକି ? ନା, ରଘୁନାଥ ତାହାର ତେବେ କଣ ? ରଘୁନାଥ ସବୁ—କିନ୍ତୁ ନୁହେଁ, ହୋଇ ନାହିଁ କଣ ? କଣ ସେ ଶୁଣେ, କିପାଁ ତାହାର ହୃଦୟ କାନ୍ଦି ଉଠେ ? ହିନ୍ଦୁ ବାଳିକା ବିବାହ ବିଷୟ ମୁହଁରେ କହି ପାରେ କି ? ହିନ୍ଦୁ ଦୁହିତା, ବ୍ରାହ୍ମଣର କୁଳକନ୍ୟା—ବିବାହ ବିଷୟରେ ଆତ୍ମକଥା ନବେଦନ କରି ପାରେ କି ? ଦେଶାଶୁର, ସମାଜାଶୁର ସେ ପଥଟି ରୁଦ୍ଧ କରିଛି । ବିଦୁଷୀ ସେ କଥା ଜାଣେ । କଣ ହେବ ତାହାର କପାଳରେ, କିଏ ଜାଣେ ? କାହା କର୍ମ ସେ ଭୁଞ୍ଜିବ, କିଏ କହି ପାରେ ? କିନ୍ତୁ ତଥାପି ଚଞ୍ଚଳ ମନ ! ସେ ତ ରଘୁନାଥକୁ ଭଲ ପାଏ—ପିତାର ଧର୍ମେଶ୍ୱରୀ ପାସୋରି ଦରିଦ୍ର ରଘୁନାଥକୁ ହୃଦୟ ଦାନ କରୁଛି । ସୀତା, ଏକଣ ?

ନା, ନା, ତାହାର ଅନ୍ତର କହୁଛି, ସେ କିଛି ଦୋଷ କରି ନାହିଁ । ରଘୁନାଥର ନାହିଁ କଣ ? ଧନ ? ସେ ତ ରୁଚୁ ! ସମ୍ପତ୍ତି ? ସେ ତ ଅଳୀକ ! କିନ୍ତୁ ଅଛି ରଘୁନାଥର ଗୁଣ—ଅତୁଲ ଅମୂଲ୍ୟ ଅପାର ଅଶେଷ ଗୁଣ, ଅଛି ପ୍ରତିଭା, ଅଛି ବିଦ୍ୟା, ଅଛି ଗନ୍ତବ୍ଧ ରୁଚୁ । ଶକୁନ୍ତଳା ଯେ ଦୁଷ୍ଟକୁଳ ବରଣ କରିଥିଲା—କାହା ଅନୁମତି ଘେନି ! ସାବିତ୍ରୀ ଯେ ସତ୍ୟବାନକୁ—ଦରିଦ୍ର ବନବାସିକୁ ଚରଣ କରିଥିଲା । ତେବେ, ଆର୍ଯ୍ୟକୁମାରୀ ସୀତା ରଘୁନାଥକୁ ହୃଦୟ ସମର୍ପଣ କରିଛି, ସେଥିରେ ଦୋଷ !

ନା, ନା, ଏ ଦୋଷ ନୁହେଁ—ଶାସ୍ତ୍ର କହେ, ଏ ଦୋଷ ନୁହେଁ । ସେ କଳ୍ପକିମ୍ବା ନୁହେଁ—ସେ ରଘୁଗତିପ୍ରାଣୀ—ରଘୁହୀନ ଜୀବନ ତାର ଅସାର । ସୀତା ରଘୁନାଥର, ରଘୁନାଥ ସୀତାର—ଏହା ବିଧିନିବନ୍ଧ । ନୋହୁଲେ, କାହିଁ ରଘୁନାଥ—କାହିଁ ସୀତା ! ଏପରି ମିଳନର କାରଣ କଣ ? ଏତେ ବିବାହସମ୍ବନ୍ଧ ଛୁଲ୍ଲ ହେବାର କାରଣ କଣ ?

ଯେ ଦିନ ରାତି କରନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦଣ୍ଡେ ବିଳମ୍ବରେ ଉଠି ପାରେ ନାହିଁ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଘଡ଼ିଏ ଗୁଡ଼ି ଆସି ପାରେ ନାହିଁ, ଏ ତ ତାଙ୍କର ଲାଲା— ‘ସୀତା ରଘୁନାଥର, ରଘୁନାଥ ସୀତାର’ । ଶାସ୍ତ୍ର କହୁଛି ? ହୃଦୟ-ଶାସ୍ତ୍ର ଦେଖ; ଧର୍ମର ଦ୍ଵାହା ଦେଉଛି ? ପ୍ରକୃତିର ଧର୍ମ ଦେଖ । ନଦୀ ପବନକମ୍ପରରେ ଜନ୍ମି ସାଗରଗମିନୀ, କଲ୍ ପୋଖରୀରେ ଫୁଟି ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ—ଏ ତ ସ୍ଵାଭାବିକ । ଏହା ସକାଶେ ଶାସ୍ତ୍ର, ପୋଥି, ପାଞ୍ଜି କଣ ଖୋଜୁଛି ? ସୁଭଦ୍ରା ପାର୍ଥ ବେଳକୁ ପୋଥି ଖୋଜା ପଡ଼ିଥିଲା କି, ନା କୃଷ୍ଣ ବୁକୁଣୀ ବେଳକୁ ପଞ୍ଜି କାର ଲେଖା ହୋଇଥିଲା ? ସବୁ କେବଳ ଅଭାଗୀ ସୀତା ପାଇଁ ?

ହୃଦୟାବେଗ ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ—ସେ କିଁ କିଁ ହୋଇ କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । “ଏ କଣ ? ଏ କଣ ? କିଆଁ କାନ୍ଦୁଲୁ ଲୋ ରଥ ?” କହି ପିତେଇ ନାନା ତାକୁ କୋଳକୁ ଟାଣି ଆଣିଲା । ଦୁଃଖୀ ଦୁଃଖିର ବେଦନା ବୁଝେ । ଦିନେ ଏହପରି ହୋଇଥିଲା । ବେଶୁଧର ଭୋଗଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ି ଛଟପଟ ହେଉଥିଲା । ସେବା କରୁଥିଲା ପିତେଇ, କାନ୍ଦୁଥିଲା ପିତେଇ, ଦେବତା କତିରେ ମୁଣ୍ଡ କୋଡୁଥିଲା ପିତେଇ, କିନ୍ତୁ ସେ ମୁଣ୍ଡକୋଡ଼ାର ଫଳ କଣ ଦେଲା ? ପିତେଇ କାତ କାଡ଼ିଛି—ସିନ୍ଦୂର ପୋଛି ବସିଛି । ଯୌବନର ଆକୁଳ ଆକାଞ୍ଚକ୍ଷା, ହୃଦୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରେମ, ଅବ୍ୟକ୍ତ ବେଦନାର ଖବ୍ରତା ସବୁ ସହିଛି ପିତେଇ । ଗୁଡ଼ିକ ପଥର କରି ଦିନେ ନୁହେଁ, ଦୁଇ ଦିନ ନୁହେଁ—ଅଠର ବର୍ଷକାଳ ସହିଛି ପିତେଇ । ସେ ନାମାବଳୀ ଦେଉଛି, ମାଳା ନେଇଛି, କିନ୍ତୁ ବେଶୁଧରର ନାମ ଭିନ୍ନ ଆଉ କିଛି ଜପ କରି ନାହିଁ । ତାହାର ଜଗତ ବେଶୁଧରମୟ । ସେ ପିତେଇ ବୁଝେ ନାହିଁ—ସେ ଦୁଃଖର ଚରପରଚିତା ପିତେଇ ବୁଝେ ନାହିଁ, ସୀତାର ବେଦନା ।

ପିତେଇ ସୀତାକୁ କୋଳକୁ ଟାଣି ନେଇ ସାନ୍ତ୍ଵନା ଦେଇ କହିଲା—
“କାଲି ଯିବା, ସାଆନ୍ତାଣୀ, ତୋର ମୋର ସମତନ୍ତ୍ରକୁ ଦେଖି ଆସିବା ।”

ସୀତା ହସିଲା, ଦୁଃଖରେ ତାହାର ହସ ଆସିଲା । କାହିଁ ରଘୁନାଥ—କାହିଁ ସୀତା । ତଥାପି ବୁଢ଼ୀ କହେ, “ସମତନ୍ତ୍ର । କାହିଁ ଧନକନ୍ୟା ସୀତା, କାହିଁ ନର୍କଜ ରଘୁନାଥ । ଯାହା ହେବାର ନୁହେଁ ।”

“ରାମଚନ୍ଦ୍ର କିଏ ସେ ? ନାନ ! ରାମଚନ୍ଦ୍ରକୁ ତ ମୁଁ ଚିହ୍ନି ନାହିଁ ।”

“ଆପଣାକୁ ଚିହ୍ନି ରୁ ? ସାଆନ୍ତାଣୀ କହୁଥିଲେ, ଆଉ ଦି’ ମାସ ଗଲେ
ଯା ହବ । ତୁ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କଲା କ୍ଷୁଧ ନାଁ । ମୁଁ ଶୁଣିଚି, ତାକୁ ଘରଜୋଇଁଆ
କରିବେ । ଠିକ, ଠିକ, ଠିକ, ।” ‘ସତ, ସତ—ସତ’, କାହୁଁ ଗୋଟିଏ ଝିଟିପିଟି
ଏତିକିବେଳକୁ ଟିକି ଟିକି କରି ବୋବାଇ ଉଠିଲା ।

ସୀତା ମୁହଁ ତଳକୁ ଘୋଡ଼ିଲା, କିନ୍ତୁ ମନ ଆନନ୍ଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ! ପଥର
ବୋଝ ଗ୍ରହଣ ଖସିଲା କି ?

ଅଷ୍ଟମ ଅଧ୍ୟାୟ ।

“ଏତେଦିନ ରହିଲୁ ? ଗରିବଙ୍କୁ ସରଏ” ପାସୋର ପକାନ୍ତି । କାହିଁ ସ୍ଥଳ ନାନି !” ପିତେଇ ନାନାକୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି ଆଉ ଜଣକୁ କହିଲା ରଘୁନାଥ । ସେ ଜଣକ ମାରବ ।

ଆଜି ତାହାର କକ୍ଷରେ ସରସ୍ବତୀ, ପିତେଇ ନାନା ଓ ସୀତାର ଆଗମନ । କକ୍ଷଟି ସ୍ବୟଂ । ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ଫେଜଟିଏ, ମେଜ ଉପରେ ରଘୁନାଥର ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ । ସେ ଏ ଥର ଆଇ. ଏ. ପରୀକ୍ଷା ଦେଇଛି । ପରୀକ୍ଷା ସମୟରେ ଅଭିଭକ୍ତ ପରୀକ୍ଷମ ଓ ଚଉଧୁରଙ୍କ ଘରେ ସ୍ବୟଂଜାଗରଣ ସକାଶେ ସେ ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଗୁଡ଼ି ସେ କଥା । ମେଜତଳେ ଲୁଗା ସିନ୍ଦୁକ, ଗୋଟିଏ ପଟକୁ ଖଟ, ଆରପଟକୁ ପାଣିସୋରେଇ, ଘାପଟିଏ । କାନ୍ଥରେ ଯୋଗରତ ଶିବ, ତାଙ୍କ ପଛପଟେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ପାଟଣାଙ୍କ ଛବି, ଗମ, ସୀତା, ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କର ବନଗମନ ଚିତ୍ର ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଚିତ୍ରପଟ । ତା ଉପରେ ଶୁଖିଲା ବଉଳମାଳ ଦିଓଟି ଲମ୍ବିତ । ରଘୁନାଥ ଛବିଟି ପୂଜା କରେ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଫ୍ରେମ୍‌ରେ ବନ୍ଧା ତାହାର ନଜର ଫୋଟା ।

ଅନ୍ୟର ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ସୀତା ସବୁ ଦେଖିଲା, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଚିତ୍ରକୁ ଇଷତ୍ ମୁଣ୍ଡ ଟୁଙ୍ଗାରି ପ୍ରଣାମ କଲା; କିନ୍ତୁ ଆଖି ଲାଗି ରହିଲା ରଘୁନାଥର ଫୋଟାଟାରେ । ପିତେଇ ନାନା ବୁଝି ପାର କାନ୍ଥରୁ ଛବିଟି ଖସେଇ ଆଣିଲା । ସରସ୍ବତୀ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟରେ ନିଶ୍ଚକ୍ଷଣ କଲେ । ରଘୁନାଥକୁ ଅନାଇ ହୃଦୟ ପୂର୍ବ ଉଠିଲା । କି ସୁନ୍ଦର ରୂପ ! ଏଣେ ସୀତାକୁ ଚାହିଁଲେ । ଏ କଣ ? ଏ କଣ ? ଏ ତ ବିଧାତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ! ଏମାନେ ତ ପରସ୍ପରର—ଏ କଣ ଶରୀରେ ବରଷା, ନା ମେଘରେ ବଜ୍ରଲି, ଅବା ପତର କୋଣରେ ଫୁଲ ! ସତେ ଅବା ମହାପ୍ରଭୁ ଦୁହିଙ୍କୁ ଦୁହିଙ୍କଲଗି ଗଢ଼ିଛନ୍ତି ! କାନ୍ଥକୁ ଅନାଇଲେ ଶିବ ପାଟଣା, ସୀତା ଗମ; ତଳକୁ ଅନାଇଲେ ରଘୁନାଥ ଓ ସୀତା । କେଉଁ ଛବି ସୁନ୍ଦର ? କାନ୍ଥର ନା ହୃଦୟର ? ଅଖତିର ନା ବର୍ତ୍ତମାନର ?

ମାଉସୀକୁ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ଦେଖି ସୁଯୋଗ ବୁଝି ରମଣୀ ସୀତା ହାତ ଟାଣି ଧରିଲା । ଦୁହେଁ ବାରିଆଡ଼କୁ ଗଲେ । ରମଣୀ ଅଳ୍ପ ଦିନ ହେଲା ଶାଶୁଘରୁ ଆସିଛି, କେତେ କଥା ଅଛି । ସେ, ରେବ, ଆଉ ସୀତା ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ବସିଲେ ।

ତାହାର ଟିକି ନଶୀର୍ମ ଦୁଇଟା ମଧ୍ୟ କଦରେ ବସିଲା । ପେଟେଇ ନାନା, ସବୁଆଡ଼ା
ଆଉ ତାବମଣି ସୁଖ ଦୁଃଖ ହଉ ହଉ ମଝିଘରେ ବସିଲେ । ରଘୁନାଥ ଆଉ ନାବୁ
ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମେଳରେ ବସିବା ଅନୁଚିତ ଭାବି ପୋଖରୀକୁଳକୁ ଗଲେ । ଦୁଇ ଜଣ ସଙ୍ଗୀ
ଦି'ପହରିଆ ଗଛ ଗ୍ରାଭରେ ବସି ମାଛ ମାରିବାରେ ଲାଗିଗଲେ । ଗଲ୍ଲବର୍ଷ ଦୁଇ ଜଣ
ଏକାକୀ ପରୀକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ—ଜଣେ ପାଶ କରନ୍ତି, ଆଉ ଜଣକ ଫେଲ ହୋଇଛି ।
ପାଶ କିଏ କରନ୍ତି, ପାଠକେ ଜାଣନ୍ତି ।

ରଘୁନାଥ ପାଶ କରନ୍ତି ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ; ବୃତ୍ତି ପାଇ କଲେଜରେ
ପଢ଼େ । ବିତର୍କ ବାବୁଟି ଭୋଗଶଯ୍ୟାରୁ ଉଠି ଦୁବଳ ଦେହରେ ପରୀକ୍ଷା ଦେଇ-
ଥିଲା । ତେଣୁ ଫେଲ ହୋଇଛି; କିନ୍ତୁ ବାବୁ ମନେ ମନେ ଜାଣେ, ତାହାର
ଫେଲର କାରଣ ଅନ୍ୟ । ବିଷା ହେଲା ଦିନୁ ପାଠ ହେଲା ତାର ଦିଷ । ସେ
ସେଥିପାଇଁ ଦୁଃଖିତ ନୁହେଁ । ବାପର ସେ ଗୋଟିଏ ବୋଲି ପୁଅ, ପୁଣି ନିଜେ
ସତର ବର୍ଷରେ ପୁଅର ବାପ । ବାବୁର ପ୍ରକୃତ ନାମ ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରସାଦ । ପୁଅଟିର ନାମ
ବାପ ନାମକୁ ବୁଝି ଲକ୍ଷ୍ମୀପ୍ରସାଦ ଦିଆ ହୋଇଛି । ନୂଆ ନାତିକୁ ପାଇ ଚଉଧୁରୀଏ
ମହାଶୟି ! ପୁଅ ପାଶ ନ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ବିରକ୍ତର ଚିହ୍ନ ନାହିଁ । ଏକମାତ୍ର କୁଳାଙ୍ଗୁର;
ଏତେ ଧନ କିଏ ଖାଇବ ? ପୁଅ କଣ ଆଉ ଗୁକ୍ତିର କରବ ? ସେଥିପାଇଁ ପାଶ
କରି ରଘୁନାଥର ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ, ଫେଲ ହୋଇ ବାବୁର ମଧ୍ୟ ସେହି ଆନନ୍ଦ ।
ଦୁହେଁ ନିଜ ନିଜ ସୁଖରେ ବିହ୍ୱଳ । ରେକଡ଼ର ପୁଣି ସନ୍ତାନର ସମ୍ଭାବନା । ଏଥିରେ
ବାବୁର ଆନନ୍ଦ ! ସୀତାଲତା ଆଶାରେ ରଘୁନାଥର ବି ଆନନ୍ଦ !

ପୋଖରୀଟି ବିଶେଷ ବଡ଼ ନୁହେଁ ବା ବିଶେଷ ସାନ ନୁହେଁ, କିନ୍ତୁ ଭାରି
ଗଭୀର । ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ ତୁଠ—ଗୁରୁ ପାଞ୍ଚଟା ତେକା ତେକା ମାଙ୍କଡ଼ା ପଥର
ପରସ୍ପର ବିନ୍ୟସ୍ତ; ଦୁଇ କରକୁ ଯୁଦ୍ଧ ଯୁଦ୍ଧ ଭଲକୁଣି ଲତାମାଳା, ତୁଠ କତିକି
ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ଛ ହାତ ନିର୍ମଳ ପାଣି, ଅନ୍ୟ ପାଶ ଗହଳ କଲମ ଲତା, ପାଣିଶିଉଳି
ଓ ଚିଲିଟା ଦଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ପୋଖରୀ ଡୁଙ୍ଗାରେ ତୁଠ କତିକି ଦୁଇଟା ବଡ଼ ନନ୍ଦ
ଗଛ, ଆଉ ଗୋଟିଏ ଆମ୍ବଗଛ; ଅନ୍ୟ କରକୁ ଠାଏଁ ଠାଏଁ କେତୋଟି ଆଦି
ଗଛ, ଗୋଟିଏ ଗିରିଙ୍ଗା, ଗୋଟିଏ ଜଙ୍ଗାଶାଲ ଓ ଗୋଟିଏ ଜାମୁକୋଳି ଗଛ
ପରସ୍ପରକୁ ଇଷତ୍ ଲଗାଲଗି ହୋଇ ପୋଖରୀକୁ ଗ୍ରହାଦାନ କରୁଛନ୍ତି । ପୁଣି
ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ବାଡ଼ ବୁଜିଲା ପରି ଭୂତିଆରକ୍ଷ କଣ୍ଟା ଗଛଗୁଡ଼ିକ ନାନାରଙ୍ଗର
ଫୁଲମାଳରେ ବିଚିତ୍ର ହୋଇ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଛି । ପୋଖରୀ ତୁଠଟି ଅତି
ନିର୍ଜଳ । ସେଥିପାଇଁ ବାବୁର, ରଘୁନାଥର ଏହି ସ୍ଥାନଟି ବଡ଼ ପ୍ରିୟ । ଥରେ ଥରେ
ଛୁଟି ଦିନରେ ସାଙ୍ଗ ଦୁଇ ଜଣ ଏଠାକୁ ମାଛ ମାରି ଆସନ୍ତି; ମାଗେଲରେ ବସି
କେତେ ଆତ୍ମକଥା କହନ୍ତି । ବାବୁ ଆଉ ରଘୁନାଥ ଏକପ୍ରାଣ । ଧନସନ୍ତାନ ବାବୁ,
ଆଉ ନିର୍ଜଳ ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟରେ ତିଳେମାତ୍ର ଅପ୍ରେମ କେହି କେବେ ଦେଖି

ଦାସ । ସମ୍ଭବରେ ପୁଣି ରଘୁନାଥ ରେବତୀର ଭାଇ । ~~କେବଳ~~ କେବଳ ଯେତେବେଳେ ପିତୃଗୃହରେ, ରଘୁନାଥ ହାତରେ ବାବୁର ଡାକିଥିବେ ଥିଲା । ଏ ମଧ୍ୟ ଘନିଷ୍ଠତାର ଏକ ପ୍ରତୀକ କାରଣ । ଆଉ କିଏ ବା ନାହିଁ କହିବ, ଭବିଷ୍ୟତରେ ବାବୁ ଓ ରଘୁନାଥର ସମ୍ପର୍କ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ନ ହେବ ? କିଏ କାହାକୁ ଭାଇ ଡାକିବ, ଏ ଘେନି ଦୁଇ ଜଣ କୃତ୍ରିମ କଳି କରନ୍ତି ।

ବାବୁର ସ୍ୱଭାବ ଧୀର—ସୀତା ପରି ଦିନନ୍ଦନମ୍, ସୀତା ପରି ସ୍ନେହ-ସରସ । ଭାଇ ଭଉଣୀ ପରସ୍ପରର ପ୍ରତିରୂପ, ଅଥବା କହିବାକୁ ଗଲେ ଜଣକର ଛିନ୍ନାବିଧି—ସେ ଜଣକ ମାତା ସରସ୍ୱତୀ ।

ପୋଷାକକୁଳରୁ ଜିଆନାଡ଼ ଖୋଳି ମଇଦା ଇତ୍ୟାଦିରେ ଉଲ୍ଲିଷ୍ଟ ଗୁରୁ ଗୁରୁ ଦୁଇ ସାକାଯାକ ବନଶୀରେ ମାଛ ମାରି ବସିଛନ୍ତି, ହଠାତ୍ ବଡ଼ ମାଛଟିଏ ଆସିଲା । ଗୁହଁ ଗୁହଁ ବାବୁର ଟୋପ ଗିଲିଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ବାବୁ ଟାଣି ଆଣିବ, ପୁଟ୍‌କିନା ଡୋର ଛୁଣିଗଲା—ମାଛ ଡିଆଁଟାଏ ମାରି ପଳାଇଲା । ଦୁଃଖରେ, ଗଗନରେ ବାବୁର ଆଖି ଲାଲ୍ ହୋଇଗଲା । ମାଛକୁ ଗାଳି ଦେଇ ସେ ଡୋରରେ ଭଲ କଣ୍ଟାଟିଏ ପିନ୍ଧେଇ ପୁଣି ବସିଲା ।

ଏଣେ ରଘୁନାଥ ଗୁହଁଛି—ଡବ୍ ଡବ୍ ଡବ୍ ଡେଇଁ ଚାଲିଲା । ବଡ଼ ମାଛଟା ପଛ ! ରଘୁନାଥ ଆନନ୍ଦରେ ଗାଳି ଜଣିଲା ପରି ସବୁ ବଳ ଦେଇ ଖେଳେଇ ଖେଳେଇ କୂଳକୁ ଓଟାରି ଆଣିଲା । ଯୁବକଦ୍ୱୟଙ୍କ ବନ୍ଧି ଛାଡ଼ି । ପ୍ରାୟ ଅଢ଼େଇ ସେରିଆ ଶେଷଟିଏ ଯତ୍ନରେ ସାଇତି ଥୋଇଲେ—ମା'ମାନେ ଦେଖିବେ, ସୀତା ରେବତୀ ଦେଖିବେ, ପିତେଇ ନାମା, ନରଥା ହେଉକା ଦେଖିବେ । ସଙ୍ଗୀତଦ୍ୱୟର ଆନନ୍ଦପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ମୁଖକାନ୍ତିରେ ସୂର୍ଯ୍ୟକରଣ ପଡ଼ି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲା ।

ବାବୁ ରଘୁନାଥ ଅଣ୍ଟାକୁ ପାନିଝିଲଟି କାଢ଼ି ତା ମୁହଁରେ ପୁରାଇ କହିଲା—
“ଭାଇ, ତୁ ବଡ଼ ବାହାଦୂର; ସବୁଥିରେ ମତେ ଟପିଲୁ—ପଢ଼ାରେ, ଗୀତରେ, ବାଜାରେ, ଖେଳରେ, ସବୁଥିରେ ତୁ ତ ହେଲୁ ଫାଷ୍ଟ ।”

ରଘୁନାଥ ରହସ୍ୟ କରି କହିଲା, “ଆଉ ତୁ ଯେ ଗୋଟାଏ ବନ୍ଧୁରେ ମୋଠୁଁ ଫାଷ୍ଟ ।” ବାବୁ ଲଜରେ ମୁହଁ ରଙ୍ଗିଆ କରି ତଳକୁ କଲା, କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ପିଠିରେ ଗୋଟାଏ ବିଧା କସିବାକୁ ଭୁଲିଲା ନାହିଁ । ରଘୁ ହସି ହସି କହିଲା, “ଭଉଣୀପିଠିରେ ଶୁଝେଇବି । ନୂଆ ପୁଅ ହଉ, ଦେଖିବି ମଜା ।”

ଏ ଥର ବାବୁ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ କହିଲା—“କିନ୍ତୁ ଯାହା କହୁ ଭାଇ, ପିଲା ବୟସରେ ବିଷ ହେଲେ ପାଠଶାଳାରେ ଆଉ ମନ ବସେ ? ମୋର ସେହୁଯୋଗୁଁ

ଘାଠ ହେଲା ନାହିଁ । ଅରେ ଅରେ ଭାବେ, ଏ ବୟସରୁ ତ ପିଲାଟି କିଛି ବୁଝାଦିନେ କଣ ନ ହବ ?”

ରଘୁ ଉପେକ୍ଷା କରି କହିଲା, “ଖାଇବାକୁ କଣ ନାହିଁ ? ଯାହାର ଘରେ ଖାଇବାର ନାହିଁ, ତାର ସିନା ଭାବନା ?”

“ନନା ଲକ୍ଷ୍ମୀଆକୁ କୋଟିନିଧି କରନ୍ତି । ନାତିକି ଦଣ୍ଡେ ନ ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ଧାର ଦଣ୍ଡେ । ପିଲାଟା ବଡ଼ ଦୁର୍ବଳିଆ । ମା ଦେହ ଭଲ ଥିଲେ ତ —”

ରଘୁନାଥ ବାବୁକୁ ସଂସାରଚକ୍ରରେ କାନ୍ଦର ଦେଖି ଟିକିଏ ହସିଲା । ତାହା ମୁହଁରୁ ବାହାର ପଡ଼ିଲା—“ଏ ବୟସରେ ଏତେ ସଂସାରଚକ୍ର !” ବାବୁ ଅନ୍ୟମନସ୍କ; କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଅଠର ବର୍ଷ ବୟସରେ ଯାହାର ସ୍ତ୍ରୀପୁତ୍ରଚକ୍ର, ସେ ଭବିଷ୍ୟତରେ କଣ ହେବ ଭାବି ରଘୁନାଥ ବାବୁ ପ୍ରତି ଟିକିଏ କୃପାଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁଲା । ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, ପୂର୍ଣ୍ଣଯୁବକ ହୋଇ ଉପାୟକ୍ଷମ ନ ହେଲେ ନିଜେ ସଂସାର କରିବ ନାହିଁ । ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସଟିଏ ଦେଇ ମନକଥା ମନରେ ରଖିଲା । ସଂସାର ବାବୁକୁ ତାହାର ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଆଦର୍ଶର କଥା କହି ବା ଲଭି କଣ ?

ସନ୍ଧ୍ୟା ଲଗୁ ଲଗୁ ରଘୁନାଥ ଓ ବାବୁ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ପ୍ରାୟ ଗୁରୁ ସେଇ ମାତ୍ର ଧରିଛନ୍ତି । ରଘୁନାଥ ଧରିଥିବା ବଡ଼ ଶ୍ୱେତଚ୍ଛତ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ସୁଖୀ ହେଲେ । ରଘୁନାଥର କୃତବ୍ଧ ଭାବି ସୀତାର ହୃଦୟ ଅନୁଗତଗତରେ ଫୁଲି ଉଠିଲା ।

ସେ ଦିନ ରାତିରେ ସେହି ଶ୍ୱେତ ମାତ୍ର ରାତି ସୀତା ବାବୁ, ଆଉ ରଘୁନାଥକୁ ପରଖିଲା । ରକ୍ଷା ଉତ୍ତକୃଷ୍ଣ ଓ ସୁସ୍ୱାଦୁ ହୋଇଥିଲା । ଦ୍ୱାରମୁହଁଠିକି ବସିଥିବା ସୀତା ଆଉ ରେବତୀକି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ରଘୁନାଥ ଓ ବାବୁ ତଥାଗର ଅନେକ ପ୍ରକାର ନିନ୍ଦା କଲେ । ରଜା, ପରସ୍ପରର ଭଉଣୀକୁ ଭଲ ଆଗରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଦେବା । ବାବୁ ନାସିକା କୁସ୍ଥିତ କରି କହିଲା—“ଭୟ, ରାଗ ଗରୀର ! ଭଉଣୀକି ଏଇ ରକ୍ଷା ଶିଖେଇଥିଲା ? ଖାଇଲେ ପେଟ ଥଣ୍ଡା—ବରଫ ତ

ରଘୁନାଥ ତହୁଁ କହିଲା, “ତମ ରାଜକରେ ଲୁଣ ଭରି ମହାରଜ । ଆଉ ମେଣ୍ଟିଏ ଲୁଣ ଦେଲା ନାହିଁ ?” ଉଭୟେ ସୁଖି ନ ଜାଣିଲା ପରି ପଚାରିଲେ—“ହଇ ଲେ ପିତେଇ ନାନି, ତୁ ତ କେବେ ଭମିତି ରାଜୁନାଁ । ଆଜି କଣ ତତେ ଭୁତ ଲାଗିଲା କି ? ଆମେ ଏଡ଼େ କଷ୍ଟ କରି ମାଛ ମାରି ଆଇଲୁଁ—” । ପିତେଇନା ମା ଶୁଣୁଣୀ ପକ୍ଷ ନେଇ କହିଲା, “ବଡ଼ ତ ଗୁଡ଼ର ତମର—ପିତର ପଛେ ଚଟା

ସୁଦୃଢ଼, ତଥା ବାହୁନା ଲଗିତ । ଆଉ ନବ ?” ଏହା କହିଲାବୁ ରେବତୀ ପରଶି ଦେଲା । ନାହିଁ କରୁ କରୁ ଦୁଇଜଣ ପୁଣି ଦୁଇ ଆଳିଆ ଶେଷ କଲେ ।

ଅର୍ଦ୍ଧଶତ, ଜଗତ ସୁପ୍ତ । ବର୍ଷାକାଳର ଅର୍ଦ୍ଧଶତ—ବଡ଼ ଗମ୍ଭୀର, ବଡ଼ ନିସ୍ତବ୍ଧ । କେବଳ ଆକାଶତଳେ ଘନ କଳାମେଘ, ମେଘରେ ବିଜୁଳି ବେଳେ ବେଳେ ଝଟମଟ । ପରକ୍ଷରେ ପୁଣି ସବୁ ଅନ୍ଧାର, କିନ୍ତୁ ଗାଡ଼ ନିସ୍ତବ୍ଧତା ଭଙ୍ଗ କରି ଶୁଭୁଛି ଭେକର ଡାକ, ଆଉ ଶୁଭୁଛି ଝିଲିସ୍ପନ୍ନ । ସାଇଁ ସାଇଁ ନିଶା ଗର୍ଜୁଛି; ଟପର ଟପର ମେଘରୁ ପାଣି ପଡ଼ୁଛି, ପୁଣି ବନ୍ଦ । ସନ୍ଧ୍ୟା ପରେ ଅସରାଏ ହୋଇ ଗୁଡ଼ିଥିଲା । ଏତେବେଳେ ଟିକେ ଟିକେ ପୁଣି ବରଷୁଛି । ଆସାଦ କୃଷ୍ଣ ପକ୍ଷର କାଳିମାବୋଳା ଆକାଶ, ଆଉ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ରହି ନାଥ ।

ରଘୁନାଥର ଆଜି ନିଦ୍ରା ନାହିଁ । କ୍ଷୁଦ୍ର ଝରକା କିନ୍ତୁ ବସି ସେ ଚିନ୍ତାମଗ୍ନ । ଆକାଶରେ ଘନ କଳା ମେଘ, ଆଉ ରଘୁନାଥର ହୃଦୟାକାଶରେ ଘନ ଭାବନା । ମେଘ ଜଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ଆଉ ରଘୁନାଥର ଭାବନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଣେ—

ରଘୁନାଥ ଭାବୁଛି । କଣ ଭାବୁଛି ? ସମସ୍ତ ଭାବନାକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଭାବୁଛି ଜଣକୁ—ସମଗ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରା ସାର କରି ଭାବୁଛି ଜଣକୁ । ସେ ଜଣକ ଯେ ନିଜର ଅପାର ସ୍ନେହରେ ତାକୁ ବଶୀଭୂତ କରିଛି, ନିଜର ଅମୂଲ୍ୟ ହୃଦୟ ତାକୁ ଦିନା ମୂଲ୍ୟରେ ଦିକଛି । ରୂପର ପଟାନ୍ତର ନାହିଁ, ଗୁଣର ରୁଚନା ନାହିଁ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସମଷ୍ଟି, ମାଧୁର୍ଯ୍ୟର ମୂର୍ତ୍ତି, ଲଳିତ୍ୟର ପରକାଷ୍ଠା, ସୁନ୍ଦର, ମଧୁର, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ନିର୍ମଳ । ବିଜୁଳିର ଝଟକ, ମେଘର ଗାଡ଼ତା, ବରଷାର ପ୍ରେମଧାରା, ଆଉ ଏ ରଜମାର ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ—ସବୁ ସେ ।

ରଘୁନାଥ ଆଖି ବୁଜିଲା । ମନ ଭିତରେ ସେ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଜାଗ୍ରତ ହେଲା । ତହିଁ ସେ ହସି ଉଠିଲା । ତାହାର ମନେ ହେଲା, ବୁଦ୍ଧର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା, ଫୁଲର ହାସ, ସୂର୍ଯ୍ୟର ଆଶା, ଆକାଶର ମାଳିମା ମୂର୍ତ୍ତିମତ୍ତ ହେଲେ କି ଆଉ ?

ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ରଘୁନାଥ ଜଗତ ଭୁଲିଲା; ଦେଖିଲା, ଜଗତମୟ ସୀତା—ଯେଉଁ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ ସୀତା । ରଘୁନାଥ ପୁଣି ଆକାଶକୁ ଚାହିଁଲା । ସୀତା ଆକାଶରେ, ଆକାଶର ମେଘରେ, ମେଘର ବିଜୁଳିରେ, ଆଉ ସୀତାର ପ୍ରେମ ବରଷାର ଧାରରେ ।

ରଘୁନାଥ ହୃଦୟକୁ ଚାହିଁଲା—ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ସୀତା । ହୃଦୟର ଧନ, ପ୍ରାଣର ସ୍ପନ୍ଦନ, ନୟନର ଡାଗ, ପ୍ରତି ରକ୍ତବିନ୍ଦୁ ‘ସୀତା’, ‘ସୀତା’ ଘୋଷୁଛି । ପ୍ରତି ଅଣୁ ପରମାଣୁରେ ସୀତାର ନାମ । ସୀତା ତାହାର—କି ଦାବିରେ ?

ହାୟ ରଘୁନାଥ ! ଧନଘ୍ନାନ, ପିତୃମାତୃଘ୍ନାନ, ଅନାଥ, ନିଃସନ୍ତାନ, ନିଃସହାୟ । ସୀତାର ମାତୃକୃପାରେ ପାଳିତ । ସେ ରଘୁନାଥ କି ସୀତାଙ୍କରେ ଆଶ୍ରୟଦାତ୍ରୀ । ସ୍ନେହଦାତ୍ରୀର କନ୍ୟାକୁ ପତ୍ନୀରୂପେ ବରଣ କରି ପାରେ ? କଣ ଅଛି ତାର ଯୋଗ୍ୟତା, କଣ ଅଛି ତାର କ୍ଷମତା — ଲକ୍ଷ୍ମପତିର କନ୍ୟା ସୀତାକୁ ସେ ସହୃଦୟତା କରିବ । ସୀତାର ପାଦତଳକୁ ଯେ ଅଯୋଗ୍ୟ, କି ଦାସରେ ସେ ସୀତାକୁ ଆପଣାର କହିବ ?

କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ସୀତାକୁ ବରଣ କଲେ—ସୀତା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆପଣାର ସବୁ ଅର୍ପଣ କଲେ । ରଘୁନାଥର ରୂପ — ସେ ତ ସୀତାର, ତାହାର ବିଦ୍ୟା — ସେ ତ ସୀତାର, ତାହାର ପ୍ରତିଭା — ସେ ତ ସୀତାର; ରଘୁନାଥ ସୀତାର, ସୀତା ରଘୁନାଥର — ତାହାର ସ୍ନେହମୟୀ, ମଧୁମୟୀ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମୟୀ ଦେବୀ; ଜୀବନର ସୁଖବନା, ପ୍ରାଣର ପ୍ରାଣ, ଅନ୍ତରର ଅମୃତ, ନୟନର ଆଲୋକ, ଆଶାକାଶର ପ୍ରସଂସା ତାର ।

କିପାଇଁ ନ ହେବ ? ପିତେଇ ନାନା କହିଛି, ସରସ୍ବତୀ ଓ ବାବୁର ବ୍ୟବହାରରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି, ସୀତାର ଶବ୍ଦ ବୁଝାଇଛି । ସରସ୍ବତୀର ଏତେ ସ୍ନେହର କି କିଛି ଗୁଡ଼ ଅର୍ଥ ନାହିଁ ? ପିତେଇ ନାନାର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କ କି ନରଥକ ? ବାବୁର ଥଟ୍ଟା ପରିହାସ କି ଅକାନ୍ତର ? ଏ ସବୁ ଯେ ମୁଣ ନ ଥାଇ ବାସ୍ତବ ।

ସୀତା ତାର — ନିଶ୍ଚୟ ତାର, ଆଉ କାହାର ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ । ସୀତା ତାହାର ହୃଦୟର ରାଣୀ — ତାହାର ପ୍ରେମକୁଞ୍ଜବସିନୀ । ‘ସୀତା ସୁନ୍ଦରୀ’ ଅକ୍ଷ୍ଟ, ୫ ସ୍କନ୍ଦରେ ଆବୃତ୍ତି କରୁ କରୁ ରଘୁନାଥ ଶଯ୍ୟା ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

ନବମ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ସେ ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲାଣି । କଚେରୀର ଲୋକଗହଳ ଭାଙ୍ଗି ଗଲାଣି । ଗୁମାସ୍ତାମାନେ ମଧ୍ୟ ଶାଢ଼ୀପନ୍ଥା ଦେଇ ଘରକୁ ଗଲେଣି । ବେଳ କାଳ ଦେଖି ଚଉଧୁରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିବାକୁ ଅଇଲେ କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ, ସୋମନାଥ ରଥ, ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ଦାଶ, ଆଉ ଆନବନ୍ଧୁ ତିହାଡ଼ୀ ।

ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ଦାଶ ଶ୍ୱେତ-ସେସ୍ ଇଲାକାରେ ତିରିଶି ଟଙ୍କାରେ କରାଣି କାମ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପୁଅ ନବକିଶୋର ଦାଶ ଏ ବର୍ଷ ବି. ଏ. ପାଶ୍ କର ଘରେ ବସିଛି । ଦାଶଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ସୁଚ୍ଛଳ ନୁହେଁ—ଯାହା ଜମି ଦଶ ବାର ମାଣ ଥିଲା, ପୁଅର କଲେଜ ପଢ଼ା ବେଳେ ସେ ଦିନ ସାରୁଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ପୁଅର ଚାକିରି ହେଲେ ଅବସ୍ଥା ବଦଳି ଯିବାର ଆଶା । ବି. ଏ. ପାଶ୍—ଡିପୋଜିଟ ଗୋଟିଏ ନିଶ୍ଚୟ ହେବ, ଏ ଆଶାରେ ବୁଡ଼ାଙ୍କୁ ଗତିରେ ଭଲ ନଦ ହେଉ ନାହିଁ । ପୁଅର ଦରମା ପାଞ୍ଚଶ, ସାତଶର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖନ୍ତି; ଉଠି, ବ୍ରାହ୍ମଣୀକୁ କହନ୍ତି—‘ହଇ ହେ ନବାବୋଝ, ନବାର ଆମର ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କାରେ ଚାକିରି ହେଲାଣି । ଠାକୁରେ ମତେ ସପନେଇଚନ୍ତି ।’ ନବାବୋଝ ପାନବୋଲରଙ୍ଗ ଅଧରରେ ହସର ଦେଉ ଖେଳେଇ ଦେଇ କହନ୍ତି, “ତା ହେଲେ ତ ଆଗ ଧରମା ସାଉର ଦି’ଶହ ଟଙ୍କା ଶୁଣା ହୁଅନ୍ତା । ତା ବର୍ଷରେ ନଆଁ ଲଗୁ—ପୁଅର ମୋର ପରୀକ୍ଷାବେଳକୁ ପରୁଷ ଟଙ୍କା ଦେଇ ଚାକିରି ବର୍ଷରେ ଆଣି ଦି’ଶହରେ ଥୋଇଲାଣି । ମହାପୁରୁ ଭଲେ ଭଲେ ଚାକିରିଟାଏ ଯୋଗାନ୍ତୁ । ଏ ସାଲ କରଜ ଶୁଝିବି, ଆଉ ସାଲ କୋଠା କରବି ।” କଥାରେ କଥାରେ ପୁଅର ବିଷୟ କଥା ପଡ଼େ । ଚୌଧୁରୀ ଘର ସୀତାଟି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର । ଧନ ଖୁବ୍ ଅଛି, ଆଉ ଏ ଗୋଟିକ ଝିଅ । ତାଙ୍କ ପୁଅ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ପାଶଟାଏ କରୁଛି—ସେମାନେ କଣ ଝିଅ ଦେବେ ନାହିଁ ?

ଆଗ ଭତିରଥା ବୁଝାଶୁଝା ହେଲା; ପୁଣି ଜାତକ ଆଣି ଶୁଝେଇଲେ । ଏ କଥା ଚଉଧୁରଙ୍କ ଛଡ଼ା ଘରେ ଆଉ କାହାରିକ ଜଣା ନାହିଁ । ନବକିଶୋରଟି ଦେଖିବାକୁ ସୁନ୍ଦର—ଦୋପଟି ହଜାର ଆଶା । ଆଉ ଚଉଧୁରଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ, ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱରର କର୍ମବାଡ଼ି ଅଛି । ନୋହଲେ, ପୁଅଟାକୁ ଏଡ଼େ ଯୋଗ୍ୟର କାହୁଁ କରନ୍ତା ? ନାହାକ ଘଟକ ଲାଗି କଥାଟା ଛୁଣିବା ଉପରେ । ତେଣୁ ପକା କବାବ ନେବାକୁ ଆଜି ଏମାନଙ୍କର ଆଗମନ । କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ଚଉଧୁରଙ୍କୁ

କହିଛନ୍ତି—ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ଶୁବ୍ ଥିଲାବାଲା । ସୋମନାଥ ରଥଙ୍କର ଚଉଧୁରଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ବ୍ୟବସାୟଗତ ଆଳାପ ବହୁଦିନୁ ଥିଲା । ଘନବନ୍ଧୁ ଚିହ୍ନାଡ଼ୀ ତ ସହଜେ ଏ ପଟେ ଆନ୍ତି, ସେ ପଟେ ଆନ୍ତି ।

ଯଥାସ୍ଥିତି କଥା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଦେବା ନେବା କଥା ପଡ଼ିଲା । ପହଲେ ଅନେକ ଯୁକ୍ତି ଦର୍ଶ ହେଲା ପରେ ଶେଷକୁ ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ପଚାରି ଟଙ୍କାରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ପୁଅର ବି. ଏ. ପାଶ୍—ଆଜି ବୋଇଲେ କାଲି ଦୋପଟି ହବ । ଚଉଧୁରଙ୍କର ବହୁ ଭାଗ୍ୟରେ ଏପରି କୁଆଁ ମିଳିବା କଥା । ସେଥିରେ ପୁଣି ପଣ ବଳେଇଲେ ତଳିବ ? ବିଶେଷତଃ ଝିଅର ଆସି ବୟସ ହେଲାଣି ! ଦାଶଙ୍କ କଥାରେ ହଠାତ୍ ଚଉଧୁରଙ୍କର ରାଗ ହେଲା । ସେ ବଡ଼ ପାଟିରେ କହିଲେ, “କିଏ କହିଲା ମୋ ଝିଅର ବେଶି ବୟସ ? ନଥ ବରଷର ଝିଅ ମୋର—ହାତରେ ଭାତ ଖାଇ ଶିଶି ନାହିଁ !”

କାର୍ତ୍ତିକ ନମ ବଡ଼ ଖାସ ଲୋକ । ସେ ଚଉଧୁରଙ୍କ କଥାରେ ଅବଶ୍ୟାସ କରି ହସି ପକେଇ କହିଲେ, “ସୀତା ତ ଆମ ଗଣେଶ ସାଙ୍ଗର । ଗଣେଶକୁ ଏକକ୍ଷଣି ଚଉଦ ବର୍ଷ; ଗୁଡ଼, ସେଥିରୁ କଣ ପାଇବ । ଆମ କୁଳରେ ତ ଏଥର—”

ତାଙ୍କ କଥାରେ ଚଉଧୁର ଏ ବାଧା ଦେଇ ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଖି କାଟି କହିଲେ—“ଚଉଦ ବର୍ଷ ? ମୋ ଝିଅ ନାଁରେ କଲଙ୍କ ରଟେଇବ କହେ । ମତେ ଏକଦରଥା କରିବା ବିଚାରରେ ଆସିତ କି ?” ତାଙ୍କ ରାଗ ଦେଖି କାର୍ତ୍ତିକ ନମ ରାଗିଯାଇ କହିଲେ, “ଏକ ଅପବାଦ — ?” ତାଙ୍କୁ ଭୁଲିତାନ କରି ସୋମନାଥ ରଥ କହିଲେ—“ଆଉ, ଯା, ଗୁଡ଼ ସେ କଥାରୁ କି ମିଳିବ ? ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାହା କହିବାର କୁହ ।” ହେଲେ, ତାଙ୍କ କଥା କିଏ ଶୁଣୁଛି ? ଚଉଧୁର ଏ ରାଗରେ ପୁଲି ଉଠି କହିଲେ, “ପଚାଶଟା ଟଙ୍କାକୁ ଝିଅ ବିକିବ ? ନାହିଁ ନ ଥିଲା—ରଙ୍କ ଘର ଝିଅ ହେଉଛି, ନଈ ଗୋଶାଳାକ ଡେଇଁ ପଡ଼ୁଛି ? ମଲା ମୋର ଦୋପଟି, ପେଟରେ ଓଦାକନାଦିଆ ପାଠୁଆ ବର ତ ହାଟରେ ପଡ଼ି ଦାଣ୍ଡରେ ଗଡ଼ ଗଡ଼ଉଛନ୍ତି ।”

ଏହି ସୁଦର୍ଦ୍ଦ ମନ୍ତବ୍ୟଟା କିନ୍ତୁ ଦାଶଙ୍କୁ ବଡ଼ ବାଧୁଥିଲା । ସେ ଉଠିପଡ଼ି ଘନବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଉଡ଼ି କହିଲେ—“ଗୁଲ, ଗୁଲ, ଏ କଲି କରିବା ଥାନ ନୁହେ । ଆମେ ଅଇଲେ ଭଲେ ଭଲେ, ଏବେ ଏ କି କଥା କାଉଛନ୍ତି ?” କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ କଥାକୁ କାନଉଛି କିଏ ? ଚଉଧୁରଙ୍କ କଥାରେ କାର୍ତ୍ତିକ ନମେ କହିଲେ, “ହଇକିଏ ଚଉଧୁରଏ, ଏଡ଼େ ନାଶ କାହା ଆଗରେ ? ଚଉଦ ପୁରୁଷର ଖବର ମତେ ଜଣା । ଝିଅ ଦବ କହୁ ଜାତକ ଖଡ଼ି ଶୁଣେଇ ଏବେ ଟଙ୍କାରେ କଥା ଛୁଣାଉଛ ? ପାଣି ଟଙ୍କା ଦେବୁଁ, ଝିଅ ନବୁଁ—ଭଲ କଥା !”

ଏ ଥର ଚଉଧୁରଞ୍ଜ ମୁହଁରୁ ଆଲଙ୍କାରିକ ବଚନ ବାହାରିଲା । ସେଥିରେ ସବୁଏ ମିଶିଗଲେ । ବୁଢ଼ା ଘର ଆଡ଼ର ନିଶାହ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ନାନା କୁଣ୍ଡା କରି ବ୍ରାହ୍ମଣର ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଖାଇ ଖୁବ୍ ଝଟାପଟା ଲାଗିଲା । ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ଦିରିଶି ଟଙ୍କିଆ କିରାଦ । ତାଙ୍କୁ ବାହୁନି ଚଉଧୁରୀଏ କପଟ ହାସ୍ୟରେ କହିଲେ, “କିରାଣି ବାବୁଙ୍କ ପୁଅକୁ ଜୁଆଇଁ କରିବ ? ସାତ ପୁରୁଷରେ ମାଣେ ଦିଲ ନାହିଁ । ନା ଅଛି ଘରେ କନା, ନା ଅଛି ଦାନା ! ସେ ପୁଣି ଦବ ପାଁ ଶ ଟଙ୍କା !” ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ବି ଉଣା ନୁହନ୍ତି । ସେ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ କହିଲେ, “ଚଉଦ ପୁରୁଷର ଖବର ଜଣା ରେ ଶିକର । ଅଦାବିକା ସାରୁବିକା ବାହୁଣ, ଝିଅ ବିକି ଫିଙ୍ଗି କରିବୁ; କିଏ ତମ ଘରେ ପାଣି ଛୁଏ ? ପାଆଶ ଟଙ୍କା ଦେଇ ବୋହୂ କରିବ ? ଆମ ଗରଜ ? ମୋ ପୁଅ ଗୋଡ଼ ତଳକୁ ଗଣ୍ଡା ଗଣ୍ଡା କନ୍ୟା ।”

“ମୁଁ—ମୁଁ ଝିଅ ବିକିବ ?” କହି ଚଉଧୁରୀଏ ରାଗରେ ଦାନ୍ତ ଭିଡ଼ି ଉଠିପଡ଼ି ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ହାତ ଚଳେଇବାକୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । କଳହ ରୁମୁଳ ଆକାର ଧାରଣ କଲେ ଦେଖି ସୋମନାଥ ଦୁଇ ଫସକୁ ଶାନ୍ତ କରି କହିଲେ—“ଆଜ୍ଞା, ଦାଣେ ! ଏ ତମର କଣ ଗୋଟାଏ ହେ ! ଆମକୁ ଭଲଲେକ କରି ଆଣି ଏବେ ପାଇକଗୁ ଭଡ଼ିଲଣି ଯେ ।”

ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ରାଗରେ ସଁ ସଁ ହୋଇ କହିଲେ—“ହାଟ ମଝିରେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ! ଚଉଧୁରୀ ବୋଲେଇଟି—” ଏହା ପରେ ନାନା ଅଶ୍ରାବ୍ୟ ଶବ୍ଦାର ଉଦ୍‌ଗାର କରି କହିଲେ, “କିଏ କାହାର ଖାଏ, ନା ଧାରେ ? ତମେ ସିନା ତାଙ୍କ କତିରେ ଦି'ମାଣ ଜମି ବନ୍ଧା ପକେଇଚ, ତମେ ଭରବ ? ଆରେ, ମୁଁ କିଆଁ ଭରବ—କାହା ବାପ ଅଜାର ଖଜ୍ଜା ଖାଏ କି ? ସ୍ତ୍ରୀ ଝିଅକୁ ପାଆଁ ଶ ଟଙ୍କା ଦେବ ? ଆଉ ମିଳିବେ ନାହିଁ—ଫସାରରେ ଝିଅ ନାହାନ୍ତି । ଏଠି ଏବେ ଅପମାଦ !” ଏ ଥର ରଥେ ରାଗିଲେ—“କଣ, ମୋ ଜମି ଦି'ମାଣ ବନ୍ଧା ତମେ ମୁକୁଳେଇବ କି ହେ ? ସିମିତି ଦି'ମାଣ ବନ୍ଧା, ସିମିତି କୋଡ଼ିଏ ମାଣ ମହଜୁଦ୍ ଅଛି; ଆଉ ତମ ପର ଦିନ ଦି'ପହରେ କ'ଣ ଆଳି ବନ୍ଧା ପକେଇ ନାହିଁ ତ ? ତମ ମୁହଁ ଦିଶେ—ପାଆଁ ଶ ଟଙ୍କା ଦବ ?”

ଚଉଧୁରୀଏ କହିଲେ “ଏ ବାମନ ହେଇ ଗୁହକୁ ହାତ । ଆମ ସଙ୍ଗେ ବନ୍ଧୁତା କରିବାକୁ ଅଇଲେ । କାହିଁ ଥିଲେ ନଳ, ମାଳ, ସୁଗ୍ରୀବ—କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦେ ମତେ ଭସାଉଥିଲେ । କି କପଟ ! କି କପଟ !”

“ଆରେ ଯା ରେ ଝିଅବିକା, ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲେକ ! ପଇସା ଦେଖେଇ ହୁଉରୁ ?” ଏହା କହି କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ମିଶିଗଲେ । ବହୁ କଷ୍ଟରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ରୁନିତାନ୍ତି କରି

ଦାନବକୁ ବନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଘରକୁ ଫେରିଲେ । ଚଉଧୁରୀ ଏ ମୁହଁ ହାଣ୍ଡି ଭର ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ଗଲେ । ବାଟଯାକ ତାଙ୍କ ପାଟି ଶୁଭୁଥାଏ ।

କିଛି ଦିନ ଗଲା । ଚଉଧୁରୀ ଏ ଭାତ ଖାଇ ବସିଛନ୍ତି, ସୁନା ନାଁରେ ବିଲେଇଟିକି ବିଞ୍ଚଣାବାଡ଼ିରେ ଡିଡ଼ିଦେଇ ସରସ୍ବତୀ ବେଳ ବୁଝି କଥାଟା କାଢ଼ି ବସିଲେ—“ହୁଇହେ, କଣ କଲ ? ସୀତା ଏତେ ବଡ଼ ହେଲା, ବାହା ସାହା କଥା ମନ କଲ ନାହିଁ ? ଏ କିମିତି କଥା ? କୁଳକୁ କଲଙ୍କ—ଦାଣ୍ଡକୁ ଲଜ ! ଏ ଥର ଭଲ ହାତକୁ ଦି’ହାତ କରିଦିଅ ।”

ଚଉଧୁରୀ ରୁଷିଭାବରେ କହିଲେ, “ମୁଁ ତ ଦିନ ରାତି ଚେଷ୍ଟାରେ ଅଛି । ଆମର ଏ ଦଶା ହେଉ ନ ଥିଲେ ସୀତାକୁ ତ କେଉଁ କାଳ୍ପ ହାତକୁ ଦି’ହାତ କରି ସାରନ୍ତିଣି । ଯେଉଁଟା ବୁଝୁଛି, ଅଲକ୍ଷଣୀ କପାଳକୁ ସେଇଟା ମନ୍ଦ । ଟଙ୍କା ତ ଠିକଣା ମିଳୁ ନାହିଁ ।”

“ତମେ କେତେ କହୁଛ ?”

“ତମେ କେତେ କହୁଛ କହନା ।”

ପାଳଶିଳଟିଏ ମୋଡ଼ୁ ମୋଡ଼ୁ ସରସ୍ବତୀ କହିଲେ, “ମୋ କଥାରେ କଣ କଥା ? ଟଙ୍କା ଦୁଇଗଣ ଖଣ୍ଡେ ହେଲେ ହବ ନା ?”

ଚଉଧୁରୀ ଭାତଗୁଣ୍ଡାଟା ହାତରେ ଧରିଥିଲେ । ଟଙ୍କା ଦୁଇଗଣ କଥା ଶୁଣି ରାଗିଯାଇ ଆଳରେ ଛୁଆଡ଼ ଦେଲେ । କହିଲେ, “ସୀତାକୁ ଦୁଇଗଣ ଟଙ୍କା କମା ? ହାତ ଗୋଡ଼ ବାନ୍ଧି ମହାନଦୀରେ ଭସେଇ ଦେଇ ଆସ । ବାପ ଲକ୍ଷପତି ନାଁ ହବ—ଦି’ଶଟା ଟଙ୍କାରେ ଝିଅ ବିକିତ । ଧବ୍, ଧବ୍, ବିନା ଚାରିଗଣ ଝିଅ ନ ହେଲେ ତ ମୁଁ ଆଦୌ ଦେବି ନାହିଁ । ମନେ ନାହିଁ କି ସାବି ବାହାବେଳକୁ ବରକୁ କିମିତି ଦିଅନ୍ତା ହରବର କରିଥିଲି ? ତିନିଗଣ ଟଙ୍କା ନଗଦ ଥୋଇଲୁ ତେବେ ବରଣ କରିଦେଲି । ତମେ ମାଲପି ଲୋକ କଣ ବୁଝିବ ? ଆମର ବାହୁଣିଆ ଘର—ଯେତେ ଟଙ୍କା ପଣ, ଝିଅର ସେତିକି ମୂଲ । ଖିଆଇ ପିଆଇ କଣ ମିଛରେ ଏଡ଼େରୁ ଏଡ଼େଟା କଲି ? କଡ଼ା ଗଣ୍ଡା ବୁଝିନେବି ।” ଏହା କହି ଗଙ୍ଗୋଲ୍ଲାସରେ ହସି ପକାଇଲେ, ପରେ କହିଲେ—“ସେ ଦିନ କାର୍ତ୍ତିକା, ମଣ୍ଡଳାକୁ ଉଣା ଶୋଧୁତ ? ତାଙ୍କ ଦହାନ୍ତରେ ସେ ଭୁଲିବେଟିକି ?”

ସରସ୍ବତୀଙ୍କ ଗୁଡ଼ି ଭିତର ଦାର୍ତ୍ତିକତା ହୋଇ ଉଠିଲା । ତାଙ୍କର ଆଶା ସଫଳ ହେବ କି ? ଆଖି ଆଗରେ ଗୋଟିଏ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଯୁବକ ମୁଖି ଗୁପ୍ତି ଉଠିଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତେ, ଦୁଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତ କଲ୍ଲନାବଳରେ ଯୁବକ ପାର୍ଶ୍ବରେ ଦରଫଟା କାଢ଼ି

ଭୁଲ୍ଲ ସୀତା ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଠିଆ ହେଲା । ଏ କଣ ? ଏମାନେ କିଏ ? ଏମାନେ ଦେବ-
ଲୋକର; ନା ଗନ୍ଧର୍ବଲୋକର ? ନା, ନା, ଏମାନେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ରାଜ୍ୟର ସୀତା ଓ
ରଘୁନାଥ ।

ସରସ୍ୱତୀ ମୁଗ୍ଧ ହେଲେ, ଅତି ଧୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, “ରଘୁନାଥକୁ
ଦେଖିବ ?”

ଚନ୍ଦ୍ରଧର ଟିକିଏ କାଶିଉଠି କହିଲେ, “ତାକୁ ଆଉ ଦେଖି ନାହିଁ ? ଆମ
ବାଧାକା ସମୟରେ ପେଲଟା ବଡ଼ ଖଟିଛି । ତା କଥା କାହିଁକି ପଚେଇଲ କହିଲ ?”

“ଅଲେଇର ଆମର ତାକୁ ପୁଅ କରିଚନ୍ତି, ଜାଣିବ ତ ? ସେ ଗଲବର୍ଷ
ପାଶ କରି ପ୍ରଥମ ହେଇଛି । କଲେଜରେ ପଢ଼ାଷା ଦେଇଛି ।”

ରଘୁନାଥର ପ୍ରଶଂସାରେ କାଧା ଦେଇ ଚନ୍ଦ୍ରଧର ଏ କହିଲେ—“ସବୁ
ଜାଣେ— ତା ଟଙ୍କା ଭଲ, ପେଲଟା ଚଲକ ଚରୁର, ସବୁ । ଏକା ତାହାର କିଏ
ଅଛି ? ପର ଓଳିରେ ଦିନ ଯାଉଛି, ପୁଣି ଆମ ଗୁମାସ୍ତାର ପୁରୁଷ ।”

“ନା ନା, ଜଗନ୍ନାଥ ତାକୁ ପୁଅ କରିଚନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଆଉ କିଏ ଅଛି ?
କବିରାଜ କର ଗୁଡ଼ାଏ ସଂପତ୍ତି କଲେଣି । ଗାଁରେ କୋଠା ବାଡ଼ି କରିଚନ୍ତି ।
ରଘୁନାଥର ହୃଷୀକେଶଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ପର୍କ କଣ ? ଯାହାର ବାପ ମା ନାହିଁ,
ତାର ଆଉ କିଏ ଅଛି ?”

ଚନ୍ଦ୍ରଧର ଟିକିଏ ମୁରୁକି ହସ୍ତା ଦେଇ କହିଲେ—“ତମ ଇଚ୍ଛାଟା ମୁଁ
ବୁଝି ଚି, ଦେଖାଯିବ । ଏତ ହାତ କତି କଥା, ପୁଣି ଆମର ବୋହୂର ଭାଇଭଉ,
କିତ କଣ ? ଜଗନ୍ନାଥ ତ ଆଗରୁ ସମୁଦା—”

ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ମନ ଆନନ୍ଦରେ ପୁରୁଗଲା, ଭାବିଲେ, ସ୍ୱାମୀର ସମ୍ମତି ପାଇ-
ଗଲେ । ବହୁକାଳ ଆଗରୁ ସେ ନାହାକ ଡକେଇ ଖଡ଼ିପାଠ କରିଥିଲେ । ସେଥିରେ
ସତ ହଉ ମିଛ ହଉ, ନାହାକ ସବୁ ଭଲ କହିଥିଲା । ସୀତା ଅନ୍ୟଗଣୀ, ଭାବ
ସୁଲକ୍ଷଣୀ, ପୁଣି ତାର ରାଶି ନକ୍ଷତ୍ର ଭାବ କିଛି ଭଲ । ରଘୁନାଥର ତ କଥା ଶୁଣି
—ରାଜପୁତ୍ରର ଲକ୍ଷଣ । ତାଠି ଟିକିଏ ଜନ୍ମକାଳରେ ଅଶୁଭ ଥିଲା—ଚନ୍ଦ୍ର ଟିକିଏ
ଅଶୁଭରେ ଥିଲେ; ତେଣୁ ଏତେ ଦୁଃଖ ଘଟିଲା । ଏଣିକି ସବୁ ଭଲ । ଏହିପରି
ସତ ହଉ, ମିଛ ହଉ ଅଗଣି ନାହାକ ନାନା ଶ୍ଳୋକ ପାଞ୍ଜିବିତ୍ତାକରୁ ଗାଇ ନିଜ
କଥାକୁ ପ୍ରମାଣ କରିଥିଲେ ।

ଏଣେ ସୀତାର ବହୁସ ଆଉ କେତେ ଲୁଚେଇବେ । ଚନ୍ଦ୍ରଧର ବର୍ଷକୁ ବା
କେତେ ନଥ ଦଶ କହି ଜାତିଙ୍କ ଆଖିରେ ଧୁଳି ଦେବେ ? ବାପ ମା ତ ସବୁ
ଜାଣନ୍ତି ।

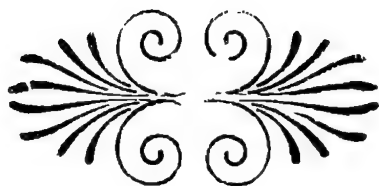
ରଘୁନାଥ ବି. ଏ. ପାଶ କରିବ, ଓକାଲତି ପଦିବ ଘରକୁଆଁ କେବୁ । ସେତେବେଳେ ଆଉ କିଏ ଗୁମାସ୍ତାର ପୁରୁଷ ବୋଲି କହିବ ? ଓକାଲଟିଏ ହେଲେ ଏତେ ବିଷୟ ସମ୍ପର୍କି ବୁଝିବ । ବାବୁ ତ ଏକପ୍ରକାର ଅଯୋଗ୍ୟ । ଗୋଟିଏ ବୋଲି ପୁଅ, ଗେଲବସରରେ ବଢ଼ିଛି— ଜମିଦାରୀର ହସ୍ତାବ ପକ୍ଷ ତା ମୁଣ୍ଡରେ କୋଉଁଠି ପଶୁଛି ? ପୁଣି ବୁଢ଼ାଙ୍କର ନାତି ହେଲଣି—ଲକ୍ଷ୍ମୀପ୍ରସାଦ ତାଙ୍କ ନୟନର ମଣି । ସାତ ପାଞ୍ଚ କଥା ଭାବି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ବୁଢ଼ାର ଆଦର୍ଶର କାରଣ ବିଶେଷ କିଛି ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ସମ୍ଭବରେ ଟଙ୍କା କଥା ବି ଉଠିଲା ନାହିଁ । ତଥାପି ଜଗନ୍ନାଥ ଟଙ୍କା ଦୁଇଟି ଖଣ୍ଡେ ଦେବେ ଶୁଣି ମହାନ ଖୁସିଟାଏ ହୋଇଗଲେ ।

କଥାଟା ଗୁପ୍ତ ରହିଲା ନାହିଁ । ସରସ୍ୱତୀ କହିଲେ ପିତେଇ ନାନାକୁ, ପିତେଇ ନାନା ପରହାସ ରହସ୍ୟରେ ଭାଗ ବର କନ୍ୟାଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଲା । କଥାଟା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲା । ନବ ଆଶା, ନବ ଆନନ୍ଦରେ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ସୀତା ଓ ରଘୁନାଥର ଦିନ କୁଆଡ଼େ ବହୁ ଯାଉଥିଲା କିଏ ଜାଣେ ?

ସେ ଆନନ୍ଦରେ ଭାଗୀ ଥିଲେ ଦୁଇଜଣ—ସରସ୍ୱତୀ ଓ ପିତେଇ ନାନା । ସରସ୍ୱତୀ ମା । ମାଉ ପ୍ରାଣ କଣ ପିଲାଙ୍କ ମର୍ମବେଦନା ବୁଝେ ନାହିଁ ? ସରସ୍ୱତୀ ସୀତାର ମର୍ମଟିକିକ ବୁଝିଥିଲେ । ସୀତା କହୁ ନ କହୁ, ଆଖିରେ ତାର ପ୍ରକାଶ ପାଉ ନ ପାଉ, କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାର ଜଣା ପଡ଼ୁ ନ ପଡ଼ୁ, ସୀତା ଯେ ରଘୁନାଥ ପ୍ରତି ଏକାନ୍ତ ଅନୁରକ୍ତା, ଏ କଥା ଭାବିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ହେଉଥିଲା । ସେ ଉଭୟର ଭାଗ ଜୀବନର ସୁଖ କଲ୍ଲନା ନୟନରେ ଦେଖୁଥିଲେ ।

ଆଉ ଦେଖୁଥିଲା ପିତେଇ ନାନା । ସନ୍ତାନସ୍ନାନା ପିତେଇ ନାନା ରଘୁନାଥ-ଗତପ୍ରାଣ । ରଘୁନାଥ ଯଦି ତାହାର ଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମ ପାଇଥାନ୍ତା, ସେ କଣ ଏଥୁଁ ବଳି ପ୍ରେମ କରୁଥାନ୍ତା ? ବନ୍ଧ୍ୟାର ମାବୁଟି-ବୁଝା ମେଣ୍ଟାଇବାକୁ ସତେ ଯେପରି ରଘୁନାଥର ଜନ୍ମ । ଦିନେ ରସକଳା ରଘୁକୁ କୋଳରେ ଧରି ପୁଣିପୁଣି ପାଉଥିଲେ । ଆଜି ପିତେଇ ନାନା ସେ ସୁଖରେ ସୁଖୀ । ରସକଳା ଥିଲେ ସଧବା—ସନ୍ତାନର ସମ୍ଭାବନା ଥିଲା, ମଧ୍ୟ ଗୁରୁ ସନ୍ତାନର ମା ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୋତା ବିଷୟ ପିତେଇ ନାନାର ରଘୁନାଥ ଏକମାତ୍ର ବାସ୍ତବ୍ୟର ପାତ୍ର । ସେ ମୁହଁରେ ଯାହା ନ କହିଛି, କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାହା ଜଣା ପଡ଼ିଛି । ହାଣ୍ଡିଶାଳ କଣରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପାତ୍ରଥାରେ ଭୁଜା ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ, ସାନ ରେକାବିଟିରେ ପିଠା, ଦୁଧସର, ପାଚଲା କଦଳୀ ଯେ ନିତି ଗୋଟିଏ ସ୍ନେହମୟ ବାଳକର ଆକାଞ୍ଚ ଶିତି ଆଗମନ ପାଇଁ ଭୋଗ ପରି ଥିବା ହୋଇଥାଏ, ସେ କଣ ବୁଝା ? ରଘୁନାଥ ସବୁ ବୁଝେ । ସେ ଥରେ ସତ୍ୟବାଦ ଯାଇଥିଲା । ବୁଢ଼ୀ ପାଇଁ ତୁଳସୀମାଳଟିଏ ଆଣିଥିଲା । ତା ହାତରେ ଦେଲାବେଳକୁ

ଶୁଭ୍ରୀ ତାକୁ କୋଟି ପରମାୟୁର ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁ କରୁ ଆନନ୍ଦରେ କାନ୍ଦ
 ପକେଇଲା । ସୀତା ଓ କାରୁ କନ୍ଦରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ; ହସି ହସି
 ପଲେଇଲେ । ବୁଢ଼ୀ ତାକୁ ପରିହାସରେ ପଦେ କହିବାକୁ ଛାଡ଼ିଲା ନାହିଁ ।
 ରଘୁନାଥ ସେ ପରିହାସ ଶୁଣି ଦାଣ୍ଡଘରକୁ ପଳାଇଲା । ସେ ପିତେଇ ନାନା ଆଜି
 ସୀତା ଓ ରଘୁନାଥର ଭାଗ ମିଳନ ଆଶାରେ ପୁଣି ହେବ ନାହିଁ ତ, ଆଉ ହେବ
 କିଏ ? ଏହି ମିଳନ-ନାଟକ ଯେ ସେହି ନିଜେ ଅଧେ ରଚନା କରିଛି ।

ଦଶମ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଦିବାକର ମିଶ୍ର ପଦ୍ମପୁର ଗାଁର ଜମିଦାର । ପଦ୍ମପୁର, ହରିପୁର, ମାହାଜୀ, ଅସୁରେଶ୍ୱର, କାଠାହାର, ବହୁକୁଦରେ କିଏ ତାଙ୍କୁ ନ ଜାଣେ ବୋଲି ଏପରି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ମହିଷୀ ଅମଳର କୋଠା ଗାଁ ସେ ମୁଣ୍ଡକୁ ଦିଶେ । ବଡ଼ ଖାନଦାନ ଘର—ଚଉଦ ପୁରୁଷ ଜମିଦାର । ଏବକାଳକୁ ତ କେତେ ଉଣା ହେଲାଣି । ସମୟରେ ଶାଠିଏ କୋଶର ମାଲିକ ଥିଲେ । ଘର ଚକ୍ରସିଲ୍ଲା ରଜାଘର ଲାଗେ । ଦାନ ଧ୍ୟାନରେ ତାଙ୍କ ବଶର ବିଶେଷ ଖ୍ୟାତି ପୂର୍ବାପର ଅଛି । ଲୋକେ ତାଙ୍କ ନାଁ ଶୁଣିଲେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କହନ୍ତି । ଆଜକାଲି ସେ ବଶରେ ତିନି ଶାଖା ହୋଇଛି; ବଡ଼ ଶାଖାରେ ପିତା ହିଲେଚନ ମିଶ୍ରଙ୍କର ଯୋଡ଼ିଏ ପୁଅ, ଆଉ ଗୋଟିଏ ଝିଅ । ସାନ ପୁଅ ସୁଧାକର ଯୁବାକାଳେ ମରିଛନ୍ତି । ଜ୍ୟେଷ୍ଠାଂଶରେ ଏବେ କେବଳ ଦିବାକର, ତାଙ୍କ କକେଇ ଯୋଡ଼ିକ ଭିତରୁ ଜଣେ ନିଃସନ୍ତାନ । ସେ ସୁଧାକରକୁ ପୁଅ କରି ନେଇଥିଲେ । ସେ ବି ଗଲେ, ସୁଧାକର ବି ଗଲେ । ତାଙ୍କ ବାଣ୍ଟିକ ଦିବାକର ନେଇଛନ୍ତି । ସାନ କକେଇ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କର ଏକାକେ ଗୁରୁ ପୁଅ, ହେଲେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାକ୍ଷର ମୁହଁ ଗୁହାଁଗୁହାଁ ନାହିଁ । ଅତିଏବ ସାମନ୍ତ ଶ୍ରୀ ଲୋକନାଥ ମିଶ୍ରଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀରୂପେ ଦିବାକର ମିଶ୍ର ସବୁଆଡ଼େ ପରିଚିତ ।

ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କର ଆଧୁନିକ ରୁଚି ପ୍ରତି ବଡ଼ ମୋହ ଥିଲା । ତେଣୁ ପୁଅ ଦିହଁଙ୍କୁ ସେ ଅନେକ ପାଠ ପଢ଼େଇଥିଲେ । ଦିବାକର ଏମ୍. ଏ. ପାଶ କରୁଛନ୍ତି । ସେ କଲିକତାର ଇଉନିଭରସିଟି କଲେଜରେ ପଢ଼ୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସାହେବ ମାଷ୍ଟର ଥିଲେ । ଲୋକେ କହନ୍ତି, ସେଠି ପଠାଣ ବବର୍ଦ୍ଦି ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ସେ କଥା ସତ କି ମିଛ, ଜଣା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଜମିଦାର ବାବୁ ପୂର୍ବ ଆଧୁନିକ । ତାଙ୍କର କଥା ପଦ ପଦକେ ଇଂରାଜୀ ଓଡ଼ିଆ କହିଲେଲେ ଅଧାବଙ୍ଗଳା ପାଟିରୁ ବାହାର ପଡ଼େ । ସେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟ କଟକ, ପୁରୀ, କଲିକତା, କାଶୀରେ କଟାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନ ବୟସ ମୋଟେ ତିରିଶ ବର୍ଷ । ଏଥିମଧ୍ୟରେ ଦୁଇ ଥର ବିବାହ କରିସାରି କୁଟାୟ ବିବାହରେ ମନ ବଳାଇଛନ୍ତି । ଶୁଣାଯାଏ, ପ୍ରଥମ ସ୍ତ୍ରୀ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ, ଦ୍ୱିତୀୟା ଶେଶିଣୀ, ଅତିଏବ କୁଟାୟ ବିବାହରେ କି ଆପଣି ?

ପରବାର ମଧ୍ୟରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମା ବୁଢ଼ିନି, ବିଧବା ଭଉଣୀ ଫୁଲମଞ୍ଜିରା, ନିଜେ ସାଥାନ୍ତେ ଦିବାକର ମିଶ୍ର ଓ ତାଙ୍କର ପଛ ସ୍ୱର୍ଗ୍ୟା ଶଙ୍କରା, ପାଠକେ ପରୁର ପାରିନ୍ତି ସନ୍ତାନ ? ସେ ଆଶା ଆପଣଙ୍କର କୁଥା । ମିଶ୍ରଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପତ୍ନୀ ଚନ୍ଦାବଳୀଙ୍କର ଦଓଢ଼ି ଅକାଳଜାତ ସନ୍ତାନ ଛଡ଼ା ମିଶ୍ରଙ୍କ ପିତୃବର ପୁଣ ଦେବା

ସକାଶେ ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ଆଲୁଅ କରିବା ସକାଶେ ଆଉ କୌଣସି ଯେକିପରି ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇ ନାହିଁ ।

ପ୍ରଥମା ପତ୍ନୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ୱର୍ଗରେ । ଲୋକେ କହିବାରେ ଶୁଣାଯାଏ, “ଆଗ ସାଆନ୍ତାଣୀ ରୂପରେ ଅପ୍ସରାଟି ଥିଲେ ।” ତାଙ୍କୁ ଯେ ଦେଖିଛନ୍ତି, ସେ କହିନ୍ତି, ବୋହୂଟି ଲକ୍ଷ୍ମୀପ୍ରତିମା—ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଜମିଦାର ଉଆସରୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଗୁଡ଼ି ଯାଇଛି । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର କାରଣ ହଇଜା ବୋଲି ବାହାରେ ପ୍ରକାଶ ଘାଇଲେହେଁ ଗ୍ରାମର ଗୋବରା ଆଇ, ଦୁଲଣା ମା, ବାସୁଆ ମାଉସୀ ଏ କଥା ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ନାସକ । ତାଙ୍କ ମତରେ ସେ ସ୍ୱର୍ଗର କଦାଚରଣ ଲାଗି ଦୁଃଖରେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରି ମରିଛନ୍ତି । ଯଦି ଏ କଥା ସତ୍ୟ ହୋଇଥାଏ, କାହିଁ ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଦିବାକରଙ୍କର ତ କୌଣସି ଅନୁଶୋଚନାର ସୂଚନା ମିଳେ ନାହିଁ; ବରଂ ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ଗୁରୁ ମାସ ପରେ ସେ କୋଠଦେଶର ଗୁଆଙ୍ଗ ପ୍ରଗଣାରୁ ହରିଚରଣ କରିବାର ସାନ ଝିଅ ଶଙ୍କରାକୁ ବିବାହ କରି ଦେନ ଆସିଲେ ।

ଶଙ୍କରା ଶ୍ୟାମାଙ୍ଗୀ, ସୁନ୍ଦର ଗଠନ, ବଡ଼ କୋମଳ ପ୍ରକୃତି, ଆଉ ଶରୁ । ଦୁଃଖୀ ଘର ଝିଅ ସ୍ୱାମୀ ଶାଶୁଙ୍କୁ ହାତେ ଡରିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କଠାରେ ପୂର୍ବରୁ କିଛି ଭେଗ ନ ଥିଲା । ଘର କରିବାର ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ନାନା ଭେଗ ବାହାର ପଡ଼ିଲା । ଡାକ୍ତର କବିରାଜ ତାଙ୍କ ଡାକି, କଟକ କଲିକତା ନିଆନେଇ କରି ଦିବାକରଙ୍କ—ମନ ଗୁଡ଼ିଗଲା । ଭେଗଶୀର୍ଷି ନାଗର ଦାଣ୍ଡରୁ ମୁଖ ତାଙ୍କୁ ଆଉ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସେହି ଦିନୁ ହାତପଟି ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଏବଂ ଶଙ୍କରା ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବଧାନ ହମେ ବହୁଦୂର ହୋଇଗଲା । ଏହିପରି ଦିନ ବର୍ଷ ଗଲା । ଦିବାକର ଅନ୍ୟ ବିବାହ କଥା କେତେ ମନରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ନ ଥିଲେ । କାରଣ, ବିବାହରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନ ନ ଥିଲା । ଗୃହ ଦାସଦାସୀରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ସେବା କରିବାକୁ ମା ଭଉଣୀ ବର୍ତ୍ତମାନ, କଟକରେ ‘ସୁହାସିନୀ’, କଲିକତାରେ ‘ଅମିୟା’, ‘ଅଙ୍ଗୁରବାଲା’ର ଯତ୍ନରେ ପତ୍ନୀବିଚ୍ଛେଦର କଷ୍ଟ ସେ କଦାପି ଅନୁଭବ କରି ନ ଥିଲେ ।

ଅଙ୍ଗୁରବାଲା ବିଶ୍ୟାତ ନର୍ତ୍ତକୀ—ମଧୁରକଣ୍ଠୀ—ରୂପରେ ଉତ୍କଳୀ ମେନକା ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମଉର୍ତ୍ତ୍ୟମାନସ ମଧ୍ୟରେ ସେ ରୂପ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ । ପୁଣି ରୂପ କପର ରଖିବାକୁ ହୁଏ, ରୂପାଙ୍ଗବା ତାହା ଭଲରୂପେ ଜାଣନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଅଙ୍ଗୁରବାଲାର ମୋହରେ ଦିବାକର ଅଧିକାଂଶ ସମୟ କଲିକତାରେ ଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା, କପର ତାହାକୁ କଟକ ଦେନ ଆସିବେ । ମାତ୍ର ଦେ ଥିଏଟରର ଅଭିନେତ୍ରୀ, ସେ କାହିଁକି ବା କଲିକତାର ମୋହ, ବିଳାସିତା ଗୁଡ଼ି ଓଡ଼ିଆ ଦେଶକୁ ଆସିବ ? ବିଫଳମନୋରଥ ହୋଇ ଦିବାକର ଅବଶେଷରେ ବରଷକରୁ ଛ ମାସ କଲିକତାରେ କଟାନ୍ତି ।

ତାଙ୍କ କବିରେ ପରିବାର ମଧ୍ୟରୁ କେହି ରହନ୍ତି ନାହିଁ; କେବଳ ମନ-
ମଉଜିଆ ପିଲାଦିନରୁ ପାଖଲଗା ବୟସୀ—ଲୋକେ କହନ୍ତି, ବାଉଁଶର
ନନ୍ଦିଆ । ନନ୍ଦିଆ ସାଆନ୍ତଙ୍କର ବଡ଼ ପ୍ରେମ, ଅନୁଗତ; ଭୃତ୍ୟ କହିଲେ ଅପମାନ
ହେବ, ଅର୍ଥାତ୍ ନନ୍ଦିଆ ସେହିକ୍ଷଣି ଅଣା ଭିଡ଼ି, ପାଇକଗୁ ମାରି ତୁମ ସହିତ
କଳିଆ କରିବ—ବେଳ ପଡ଼ିଲେ ହାତ ଚଲାଇଦେବ । ଏଣେ ସଙ୍ଗାତ କହିଲେ
ଅପମାନ ହେବ ମିଶ୍ରଙ୍କର; ଅର୍ଥାତ୍ ଏଡ଼େ ବଡ଼ଲୋକର ଗୋଟିଏ ସାମାନ୍ୟ
ମାଗଣିଆ ଲୋକ ସଙ୍ଗାତ ? ତେବେ ମିଶ୍ରଙ୍କିଆ କଥାଟା କହିବା ଭଲ—
ଅର୍ଥାତ୍ ଜମିଦାରଙ୍କ ପାଖ ଲୋକ । କି ଉପାୟରେ, କାହିଁରେ ଜମିଦାରଙ୍କ
ମନ ଯୋଗାଇ ପାରିବ, ଏହା ନନ୍ଦିଆକୁ ଭଲ ଜଣା ।

ସାଆନ୍ତେ ସୁଖାସନରେ ବସିଛନ୍ତି, ନନ୍ଦିଆ ହାଜର । ସେତେବେଳକୁ
ସାଆନ୍ତଙ୍କର ସର୍ବପତ୍ନୀପଦାୟିଣୀ ସିଗ୍ରେଟ ଧୂଆଁ ମଗଜରେ ପଶି ସବୁ ଦୁଃଖ
ସନ୍ତାପ ହରଣ କରି ସ ରଲଣି । ଅର୍ଦ୍ଧନୀଳିତ ଚନ୍ଦ୍ରରେ ସାଆନ୍ତେ ସହସ୍ର ସୁଖ-
ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖିଲେଣି । ଆକାଶିଆ ପାନେ ଦୁଇ ପାନ ମଧ୍ୟ ଉଦରସ୍ଥ ହୋଇ ସାରିଛି ।
କଟେରୀରେ ସୁଦୃଶ୍ୟ ହାତଦାନ୍ତ-ପଲଙ୍କରେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ବିଛଣାରେ ଅର୍ଦ୍ଧଶୟିତ
ଅବସ୍ଥାରେ ସାଆନ୍ତେ ଆସୀନ । କବିରେ ଗ୍ରେଟ ଅବଲୁୟ୍ କାଠର ଟେବଲ୍
ଉପରେ ଲେଖି ଗୁଦର ବିଗ୍ରହ ହୋଇଛି । ତାହା ଉପରେ ରୂପା କେସରେ ସୁଗନ୍ଧ
ସିଗ୍ରେଟ, ରୂପା ରେକାଡ଼ିରେ ପାନ ଏବଂ କାତ ଗିଲ୍ସ ଓ ଲଲ ରଙ୍ଗର ବ୍ରାଣ୍ଡି
ବୋତଲ । ଏ ବ୍ରାଣ୍ଡି ଖାସ କଲିକତାରୁ ମଗାଯାଏ । ସାଆନ୍ତେ ମୁହଁରେ ସାହେବ
ତଳିଆ ପାଇପ୍ ଲଗାଇ ମନ ଖୁସିରେ ଅରେ ଅଧେ ଟାଣିଦେଇ ଧୂଆଁ ଗୁଡ଼ୁଛନ୍ତି ।
ଭସ୍ ଭସ୍ ଚଟାକାର ଧୂଆଁ ଟା ଉପରକୁ ଉଠିଯାଉଛି । ସେତେବେଳକୁ ସନ୍ଧ୍ୟା
ମଉଜି ଆସିଲଣି, ଝାଡ଼ ଓ ଲଣ୍ଡନରେ ଆଲୁଅ ଲାଗିଲଣି; ତାହାର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳରଶ୍ମି
ଦିବାକର ମୁଖରେ ପଡ଼ି ପାଠକଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଦିରଘ ବଦିଶ ବର୍ଷର ଗୌରସୁନ୍ଦର
ଆଧୁନିକ ଯୁବକମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖାଇ ଦେଉଛି । ଆଧୁନିକ କହିବାର ଅନେକ
କାରଣ ଅଛି । ମୁଣ୍ଡର ବାଳକଟାଠାରୁ ଗୋଡ଼ର ଫିତାଦିଆ ମଶମଲ ପଞ୍ଜିଣ
ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ଆଧୁନିକ । ତାଙ୍କେଇ ଧୋତି, ସେଣ୍ଟିଦିଆ ରୁମାଲ, ଲଲିମ୍ବି ବନୟନ
ଉପରେ ଚୁଡ଼ିଦାର ପଞ୍ଜାବି, ଆଖିରେ ସୁନାଚଷମା, ବାମହାତରେ ସୁନାର
ଓସ୍ତେଷ୍ଟ ଏଣ୍ଡ ରଷ୍ଟ ଉଆଚ, ମୁହଁରେ ସିଗ୍ରେଟ ପାଇପ୍ ଦେଖିଲେ, ସେ ଓଡ଼ିଆ-
ରୂପୀ ବଙ୍ଗାଳି ବା ବଙ୍ଗାଳିରୂପୀ ଓଡ଼ିଆ କିଛି ବୁଝାଯାଏ ନାହିଁ । ତଥାପି ଆମେ
ଭଲରୂପେ ଜାଣୁ, ସେ ଖାଣ୍ଡି ଓଡ଼ିଆ ବ୍ରାହ୍ମଣସନ୍ତାନ । ତାଙ୍କର ନାମ ଦିବାକର
ମିଶ୍ର, କିନ୍ତୁ ମେ ସର୍ବଦା ନଜକୁ ମିଶ୍ରର ଡ. ମିଶ୍ର ଛଡ଼ା ଦିବାକର ବୋଲି
କହିବାକୁ ନାସକ । ଅତଏବ ଆମେ ତାଙ୍କ ଏ ଥର ମିଶ୍ରର ମିଶ୍ର ବୋଲି
କହିବୁ ।

ମିଶ୍ରର ମିଶର କିଛିକ୍ଷଣ ଧୂମ ଧାନ ଜଳ ପରେ କହି ଉଠିଲେ, ଓ ମାଲ୍ ତହିଁର, ସ୍ୱାତ ବେଳା ହଲ ? ଆରେ ନନ୍ଦରାଜ ରୁମ୍ ହାମକୋ କାହେ ନେହି ବୋଲ ? ବେଟା କାର୍ତ୍ତିକା ଯେ ଆସିବାର କଥା ଥିଲା ।”

ନନ୍ଦା ଜୁହାର କରି କହିଲା, “ଆଜ୍ଞା, ବେଟା କାର୍ତ୍ତିକ! ଅନେକ ବେଳେ ଦାଣ୍ଡଘରେ ବସିବ । ହୁକୁମ ହେଲେ ରତରକୁ ଆସିବ ।” ବାବୁ କାର୍ତ୍ତିକା ନାମ ଶୁଣି ଉଠି ବସିଲେ । “ଆରେ, ଏହରୁ ନେଇ ଯା । ଆମର ବାହୁଣିଆ ଘର, ବେଟା କିଛି ନ ଜାଣୁ ।”

ତାଙ୍କ କଥାମତେ ଫେଜ ଖାଲି ହେଲା, ସେଥିରେ ଏଣୁ ତେଣୁ ଗୁଡ଼ିଏ ବହି ଓ କାଗଜ ଥିବା ଗଲା । ବାବୁ ଦୈନିକ ‘ଆନନ୍ଦବଜାର’ ପତ୍ରିକା ଖଣ୍ଡେ ଟଙ୍କା ଆଣି ଆଣି ଆଗରେ ଧଳାଇଲେ । ସତେ ଯେପରି ପାଠମଗ୍ନ !

ତତ୍ପରେ ଆମର ପୂର୍ବପରିଚିତ କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ଗୃହରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ; କାନ୍ଥ ଗୁରୁଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ । କାନ୍ଥରେ ଛବିର ବିଚିତ୍ର ସମାବେଶ—ଶିବ, ଦୁର୍ଗା, କାଳୀଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବୁଦ୍ଧ ଦେବ, ଚୈତନ୍ୟ, ନାନକ, ଯୀଶୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ, ଶିବାଜି, ରାଣା ପ୍ରତାପ, ବିବେକାନନ୍ଦ, ସମସ୍ତଙ୍କର ବହୁମୂଲ୍ୟ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଛି । ତାଙ୍କର ମନେ ହେଲା, —ଯାହା ଶୁଣିବ ତାହା ତ ନୁହେଁ । ଏ ତ ଜଣେ ମହତ୍ତ୍ୱ ଲୋକ; ତେବେ କଣ ସୀତାର ଭାଗ୍ୟ ଭଲ ?

ନନ୍ଦରାଜ ଭାର ମାନ୍ୟ କରି ବେତର ଗଦାଦିଆ ଚୌକଟି ଟାଣି ବସାଇଲେ । ଚୂଡ଼୍ୟ ଦସ୍ତା ତାମ୍ବୁଲାଦି ମୁଖରାଗ ଆଣି ଦେଲା । ଆଦର, ଅଭ୍ୟର୍ଥନାରେ ଆଦ୍ୟାୟିତ ହୋଇ କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦେ କଥା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଅସଲ କଥା ପଡ଼ିଲା ବହୁ ବିଳମ୍ବରେ । ଆଗ ପଡ଼ିଲା ଦେଶ ବିଦେଶର କଥା । କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ଜ୍ଞାନୀ ଲୋକ, ପୁଣି ଓକିଲର ମୋହରିର । ଲୋକଙ୍କୁ କଣ ବିକା ତାଙ୍କର ବ୍ୟବସାୟ । ଦେଶ ବିଦେଶର ରୁଟି ଖବର ଅନ୍ଧାର ନିତି ରଖିଥାନ୍ତି । କାରଣ, ଲୁହା ଜାଣି ପାଣି ଦେବାକୁ ତ ହେବ ? ବାବୁଙ୍କ ଖବରକାଗଜ ପଢ଼ାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ, “ମୁଁ ଶୁଣୁଚି, ଦକ୍ଷିଣରେ ଏ ବର୍ଷ ବଡ଼ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ—ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ମଲେଣି, ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଘର ଦ୍ୱାର ଗୁଡ଼ି ପଲେଇଲେଣି । ଆଉ ସପ୍ତାହରେ କଟକରେ ଗୋଟିଏ ସତ୍ତା ହୋଇଥିଲା ।”

ବାବୁ ମୁରକି ହସା ଦେଇ କହିଲେ: “ସେଥିରେ ଆମର ଏକାକୀ ପାଇବ୍ ହୁଣ୍ଡେ, ଓ—ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା ସର୍ବସ୍ୱନି ପସକ ଅର୍ଥାତ୍ ରୁଦ୍ଧା ଦିଆ ହୋଇଛି । ଆମେ ଯଦି ଅନ୍ୟ ପ୍ରଭବ୍ୟକୁ ହେଲୁ ନ କରୁ, ଆମର ମଦର କଣ୍ଠକୁ ବେଳ ପଡ଼ିଲେ କିଏ ହେଲୁ କରିବ ?”

କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ବିସ୍ମାରିତ କରି ବାବୁଙ୍କ ବଦାନ୍ୟତାର ଶତ ଶତ ପ୍ରତିବାଦ କରୁ କରୁ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଚଢ଼େଇ ଦେଇ କହିଲେ, “ଆପଣ ଏକା ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ଧକାରମୟ ଆକାଶରେ ପ୍ରସ୍ତାପ ନକ୍ଷତ୍ର । ଦେଶସେବା କହନ୍ତୁ, ଦାନ ଧାନ କହନ୍ତୁ, କଳିକାଳରେ ଆପଣଙ୍କ ପରି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦେବତା ନ ଥିଲେ ଲୋକେ ଏ କଳିରୁ ଯାହୁ ପାଆନ୍ତେ ?”

ବାବୁ ବିନୟ-ବିନୟ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, “ମୁଁ କ୍ଷୁଦ୍ରାଦତି କ୍ଷୁଦ୍ର, ନିତାନ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ପିକାର । ମୋର କ୍ଷୁଦ୍ର ଚେଷ୍ଟାରେ ଯାହା କରି ପାରେ, ତାହା କର । ଆପଣମାନେ ପାଞ୍ଚ ଜଣ ମୋର ଭରସା ।”

“ନା ମହାଶୟ, ଆପଣ କ୍ଷୁଦ୍ର ? ଆପଣ ଦାନଗର, ନର୍ମଗର, ଦେଶ ଦଶର ନେତା । ଆପଣଙ୍କ ନାମ ଶୁଣି ନାହିଁ, ଓଡ଼ିଶାରେ ଏପରି କେହି ଅଛି ? ମୋହର ବହୁ ସ୍ୱାଗ୍ୟ ଯେ, ଆପଣଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣ ଦର୍ଶନ ପାଇଲି ।”

ହମେ କଥା ଜମିଲା । ଏଣୁ ତେଣୁ ସହସ୍ର କଥା ପରେ ଶେଷର ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଅବବାହିତା ଯୁବତୀ କନ୍ୟା ସୀତାର ରୁଦ୍ଧଲବଣ୍ୟର ପ୍ରଶଂସା ପ୍ରସଙ୍ଗ ପଡ଼ିଲା । ଶେଷର ଚୌଧୁରୀ ଯେ ଷୋଡ଼ଶୀ ଯୁବତୀ କନ୍ୟାର ବିବାହ ଲାଗି ଏଡ଼େ ବିକ୍ରନ୍ତ, ତାହା ନୁହେଁ; କାରଣ, ସେ ଧନବାନ୍, ବାଲ୍ୟବିବାହର ବିରୋଧୀ, ଓଡ଼ିଶାରେ ନବ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାପନର ପ୍ରୟାସୀ ଯୋଗ୍ୟ ଗୁଣବାନ୍ ଜାମାତା ପାଇଲେ ଷୋଡ଼ଶୀ କନ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରି କୃତାର୍ଥ ହୁଅନ୍ତେ । ହେଲେ, କନ୍ୟା ପରମା ସୁଦର୍ଶନ କି ନା, ପୁଣି ଆଧୁନିକ ରୁଚିରେ ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା କରିଛି—ପିଆନୋ, ହାରମୋନିୟମ୍, ବଜାଇ ପାରେ, ଜୋତା ମାଡ଼ି ଦାହୁକା ପରି ଲୁଗା ପିନ୍ଧି ଦାଣ୍ଡକୁ ବାହାର ପାରେ, ଅତିଥି ଅଭ୍ୟାଗତ ଆସିଲେ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରି ପାରେ । ଅତିଏବ ତୁଣ୍ଡ ହଜାଇଟି ଟଙ୍କା ନ ପାଇଲେ ଏପରି ଦୁର୍ଲଭ କନ୍ୟାରୁ ସେ କାହାରକୁ ଦେବେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଝିଅକୁ ଘରେ ମାଷ୍ଟର ରହି ପାଠ ପଢ଼ାଉଛି । ନ ହେଲା, ସେ ବାହାର ଗ୍ରନ୍ଥୀରୂପେ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ପରୀକ୍ଷା ଦେବ । ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଶେଷତଃ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳରେ ନବ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାପନ ତ ପ୍ରୟୋଜନ ? ମିସ୍ ସୀତା ଶତପଥୀ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର କନ୍ୟା । ସେ କଣ ଯେ ସେ ଲୋକର ପାର୍ଶ୍ୱଗ୍ରହଣ କରି ପାରନ୍ତି ?

ଶୁଣି ଶୁଣି ମିଷ୍ଟର ମିଶର ବିଚଳିତ ହେଲେ । ଅଧିକ କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ—ମିସ୍ ସୀତାଙ୍କୁ ଲଭ କରିବାକୁ ହଜାଇ ଗ୍ରନ୍ଥ ଦୁଇ ହଜାଇ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ସେ ରାଜି ହୋଇଗଲେ ।

କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ଘରୁ ବାହାରିଲା ବେଳେ ମନେ ମନେ କହିଲେ, “ଶିକରା, ମତେ ଅପମାନ କରିବୁ ! ଏ ପାଷଣ୍ଡ, ମଦ୍ୟପାୟୀ, ଚରମଶୂନ୍ୟ ହାତରେ ଯଦି ତୋର ସୀତାକୁ ନ ହାବୁଡ଼ାଏ, ମୁଁ କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ନୁହେଁ ।”

କିନ୍ତୁ ମିଶ୍ରର ମିଶ୍ରଙ୍କ ଭବନା ଅନ୍ୟରୂପ । ଏଥର ତାଙ୍କର ଆଜନ୍ମସୃଷ୍ଟି ଆଶା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ପରା । ହାଉସ ପୂର୍ତ୍ତ ଫେଶନ ପିନ୍ଧା ଲେଉଟି, ହାଇଡ୍ରଲ ନୋଡା ପିନ୍ଧି, ଓଭରକୋଟ ଲଗାଇ ତାଙ୍କ ସହୃଦ ମୋଟର ଚଢ଼ି ବୁଲିବ—ଓଡ଼ିଆ ମୁଲକରେ ଏହା ଅଭିନବ ବ୍ୟାପାର ହେବ । ଦେଶବାସୀ ଦେଖି ସ୍ତବ୍ଧ ହେବେ । ସମାଜସଂସ୍କାରକ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟରୂପେ ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତର ପୂଜା ପାଇବେ ।

ଏ ଥର ନିତି କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ଯିବା ଆସିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଦିବାକର ଶେଷକୁ ତାଙ୍କୁ ମନକଥା କହିଲେ ଏବଂ ନାନା ମଧୁର କଥାରେ ଓ କବିତାରେ ଲୁପି ରଚନା କରି ସୀତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଲେ । ସୀତାଙ୍କଠାରୁ ଯଥା-ସମୟରେ ପ୍ରତିଲିପି ପାଇ ସେ ଆନନ୍ଦରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲେ । କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦଙ୍କ ପୁରୁଷ ସୌଖିନ୍ୟନାଥ ଭାବେ ଚଳଣ । ତାର ହସ୍ତାକ୍ଷର ମୁକ୍ତା ପରି । ସୀତା ବଦଳରେ ମିଶ୍ରର ମିଶ୍ରଙ୍କ ପକ୍ଷର ଉତ୍ତର ସେହି ରଚନା କରି ପଠାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । କଟକର ପୁରୁଷ ଦିନାକେତେ ଜମିଦାର ବାବୁଙ୍କଠୁଁ ବେଶ ଦି ପଇସା ଗ୍ରଣିନେଲେ—ପାଞ୍ଚ ଛ ମାଣ ଜମି କିଣି ବର୍ଷକର ଭଡ଼ର ଯୋଗାଡ଼ କରି ପକାଇଲେ ।

ଏକାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ସରସ୍ୱତୀ ଭାତ ଖାଇ ବସିଛନ୍ତି; ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝର ଝର ବହୁ ଯାଉଛି; ହୃଦୟ କୋହରେ ଫାଟି ପଡ଼ୁଛି—“କହ ! ଶେଷକୁ ସ୍ତ୍ରୀ କଲ ? ହା ମହାପୁରୁ ! ସୀତା କପାଳରେ ଏହା ଲେଖିଥିଲ ?” ତଥାପି ମୁହଁ ଖୋଲି ପ୍ରତିବାଦ କରିବାକୁ ତାଙ୍କର ସାହସ ହେଲା ନାହିଁ,—ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତରର ଦାସୀକୁ ଯେ ତାଙ୍କ ଜାତିକୁ ଜଡ଼ କରି ଦେଇଛି । ସ୍ୱାମିଙ୍କ କଥାରେ ପ୍ରତିବାଦ !! କିନ୍ତୁ ଯାହା ସତ୍ୟ, ଯାହା ନ୍ୟାୟ, ତାହା ପାଇଁ ବି ପଦେ କହ ପାରିବେ ନାହିଁ ? କହନ୍ତେ, କହିଲେ ଫଳ କଅଣ ? ଚୌଧୁରୀ ତ ଟଳିବା ଲୋକ ନୁହନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଏତେ ବଡ଼ ଆଶା ହଠାତ୍ ଅଜଣା ଭାବରେ ଭାଙ୍ଗିଯିବ ବୋଲି ତ ସେ ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ସରସ୍ୱତୀ ଆଜ୍ଞାବନ ସ୍ୱାମିର ଚରଣସେବା କରି ଆସିଛନ୍ତି—ଆଜ୍ଞାବନ ସ୍ୱାମୀ ଭଲ ଅନ୍ୟ ଦେବତା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, ସ୍ୱାମିର ସୁଖରେ ସୁଖୀ, ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖୀ, ସ୍ୱାମିଙ୍କ ବାକ୍ୟକୁ ବେଦବାକ୍ୟ ରୁଲ୍ ମଣନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆଜି ଏଥର ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ହେବ ବୋଲି ସେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଭାବି ନ ଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀ ତାଙ୍କର ଦେବତା—ଏହାହିଁ ତାଙ୍କର ଧାରଣା ଥିଲା । ହେଲେ, ଆଜି ଏ କଅଣ ? ତାଙ୍କ ଆଖି ସାମନାରୁ ପରଦାଟିଏ କିଏ କାଢ଼ି ନେଲା । ସରସ୍ୱତୀ ରୁଦ୍ଧ ବେଦନାର ଦାରୁଣ ଜ୍ୱାଳା ସହି ପାରିଲେ ନାହିଁ—ହୃଦୟର ସମୁଦାୟ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚୟ କରି ସ୍ୱାମିଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ, କହିଲେ, “ହେ, ମୋ କଥା ଶୁଣ । ସାଗ, ସାରକୁ ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ବିକ୍ରି ଦେଇଛ, ମୁଁ ପାଟି ଫିଟେଇ ନାହିଁ । ସୀତାଟିକି ମୋ ଇଚ୍ଛାରେ ବିକ୍ରି ଦିଅ । ତମ ଗୋଡ଼ ଧରୁଚ, ଟିକେ ବୁଝ, —ମଦୁଆ ଦିବାକରକୁ ହିଁଅ ଦିଅ ନା, ମୋ ପିଲା ମରିଯିବ । ଟିକେ ଭାବି ଚିନ୍ତି ଦେଖ ।” ଏହା କହି ଗୋଡ଼ ଧରି ପକାଇଲେ ।

ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଭାଗ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ସମ୍ଭାଳି ନେଇ କହିଲେ, “ତମେ ମାଇପୀ ଲୋକ; ବୁଝ ନା—ଦିବାକରର ଟିକେ ଚରିତ୍ରଦୋଷ ଅଛି, ମୁଁ ଜାଣେ । କିନ୍ତୁ ମାନ ଥାନ, ତା ଖାତାନ୍ କଥାଟା ଭାବନ । ବିଦ୍ୟା ତ ପଡ଼ିଛି ଅସୁମାର, ବୁଝରେ ତ କାର୍ତ୍ତିକ,—ରଜାପୁଅ ସେ; ତାର ସାମାନ୍ୟ ଚରିତ୍ରଦୋଷଟା ସରିବ ନା ? ଏମିତି କୁଆଁ ପାଇବାହିଁ ଆମ ଭାଗ୍ୟ ! ଆଉ ରଘୁଆ ମା-ବାପ-ଛେଉଣି, ଅନାଥ ଅସିତ—ପରଓଳରେ ମୁଣ୍ଡ ଗୁଞ୍ଜିବ । ତାକୁ ହିଁଅ ଦେବ ?”

ସରସ୍ୱତୀ ଲୁହ ଟପ ଟପ ଚୁହାଇ କହିଲେ, “ଜଗନ୍ନାଥ ପୁଅ କରିଚନ୍ତି । ସେ କଣ ଭାବିବେ ?”

ଚୌଧୁରୀ ଟିକେ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ କହିଲେ, “କଣିତାଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟ ଲାଗି ମୁଁ ସୁନା ଝିଅକୁ ଭୟେଇ ଦେବି ? ତାଙ୍କ ଘରୁ ନ ହେଲେ ଗୋଟିଏ ବୋହୂ ଆଣିବି; ସେଇ ତୁମକୁ ଏତେ ପାଠ ଶିଖେଇଚନ୍ତି ।” ଏହା କହି ପାଟିରୁ ଗାଳି ବାହାର କରୁଥିଲେ, ସରସ୍ୱତୀ ଶ୍ରୀତା ହୋଇ କହିଲେ, “ତୁନି ହୁଅ, ତୁନି ହୁଅ । ସେ କିଛି କହି ନାହାନ୍ତି । ଅକାରଣ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଲୋକକୁ ଗଳି ଦିଅ ନା ।”

ଚୌଧୁରୀ ଯାହା କହି ଆସୁଥିଲେ, ତାହା ନ କହି ରାଗରେ କହିଲେ, “ଦେଶ, ‘ପୋଷା ପୁଅ, ଗୁଞ୍ଜା ରୁଅ’—ତାର ଏତେ ଗୁଡ଼ିର ! ମୋ ହାତ ତଳିଆ ଗୁମାସ୍ତାର ପୁରୁଷ ! ପିଙ୍ଗୁ ଡାପରୁଣା ଉପରକୁ ଚଢ଼ିଲଣି—ସେ ପୁଣି ମୋ ଜୁଆଁ ହେବାକୁ ବସିବ ! ତମକୁ ଦିବାକର ପସନ୍ଦ ହଉ ନାହିଁ—ଗାଁ ଦଶଗଣ୍ଡାର ଜମିଦାର—କଟକ, କଲିକତା, କାଶୀ, ଗୟା, ବୁଦ୍ଧାବନରେ କିଏ ତାକୁ ନ ଚିହ୍ନିବ ? ତାକୁ ତ ଦଣ୍ଡବଦ ହେଇ ଝିଅ ଦେବା କଥା । ଓଲଟି ସେ ଦି’ ହଜାର ଟଙ୍କା ଥୋଇ ନବ—କିଛି ମାଗଣା ତମ ଝିଅକୁ ମାରୁ ନାହିଁ । ଅସିଦ ପର ଦୁଆର ଗୋଲ୍ଲମ ରଘୁଆ ତା କାଣି ଆଙ୍ଗୁଳିକ ସରି ? ତା ପାଦ ଧୂଳିକ ଲାଗେ ?”

ସରସ୍ୱତୀ ଧୀରେ କହିଲେ, “ସେ ଭାବି ମଦ ଖାଏ, ତାର ଭାରିଆ ଅଛି; ମୁଁ ତମ ଗୋଡ଼ ଧରୁଛି ।”

ଏଥର ଚୌଧୁରୀ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି କହିଲେ, “ଦେଶ, ବକ୍ ବକ୍ କର ନା; ତୁ ମାଇପାଟା ଦେଇ ଆମ କଥା ଉପରେ କଥା କହୁଚୁ । ଛେଳି ଗୋଡ଼ରେ ଧାନ ମଳା ହେଲେ ବଳଦ ଲେଡ଼ା ହୁଅନ୍ତା ? ତେମେ ନାକ ନ ଥିଲେ ଗୁହ ଖାଆନ୍ତି; ତେମେ ଆମ କଥାରେ କଥା କହିବ ? ଖାଲି ଆଖି ଆଗରେ ଦେଖୁଚୁ ତଥପ ଚକ୍ରକଣ ରଘୁଆକୁ । ମା ନାହିଁ, ବୋପା ନାହିଁ, ଖାତର ନାହିଁ, ମର୍ଯ୍ୟାଦା ନାହିଁ, ମୂଲିଆ ମୁଣ୍ଡ,—ମା ଧାନ କୁଟୁଥିଲା, କକେଇ ମୋର ବୋହୁ ବୋହୁ ଭାତ ଖାଇବ ! ସେ ପୁଣି ଆସିବ ଆମ ସରି ହବ ? ଦିବାକର ତମକୁ ଗଛଉଛି ? ହଜାର ବାଟି ଧାନ ଜମି, ପେଡ଼ି ପେଡ଼ି ସୁନା ରୂପା ଅଳଙ୍କାର ଘରେ ଖୁଦା ହୋଇଛି; ଝିଅ ପାଟିରୁଣୀ ହବ, ମା’ର ବାହୁନା ଲାଗିବ ! ତୁ ଏଡ଼େ ଓଲଟ ହୁଣ୍ଡା ! ଆରେ ଆରେ, ଦିବାକରକୁ ଝିଅ ଦେଲେ ତମ ଚଉଦ ପୁରୁଷ ଉଦାର ହବ । ତା ପରି ଦାତା କିଏ, ତା ପରି ପାଠୁଆ କିଏ, ତା ପରି ମର୍ଯ୍ୟାଦାବନ୍ତ କିଏ ? କଉଁ ଟି ଟିକେ ମଦ ଖାଏ, କଉଁ ଟି ଟିକେ କାହାକୁ ଗୁହେଁ—ଏଇ ସବୁରେ ଗଣ୍ଡେ ପଡ଼ିବ ? ଏଇ ସବୁ ଧରି ତମେ ସଫାର କରିବ ? ରଜା ଘରେ ପାଞ୍ଚ ପଚାଶ ପୋଇଲି ନାହାନ୍ତି ? ସେଥିରେ କଣ ରଜାର ମାନ ଥାନ ଉଣା ହୁଏ ?”

ତଥାପି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ମନ ମାନିଲା ନାହିଁ । ସେ କଇଁ କଇଁ ହୋଇ କାନ୍ଦିଲେ; କହିଲେ, “ତମେ ସେ ଘରେ ସୀତାକୁ ଦେଲେ ସତ କହୁଛି, ମୁଁ ଜହର ଖାଇ ମରିବି - ମୁଁ ନଈ ପୋଖରୀକି ଭେଜି ପଡ଼ିବି ।”

ସ୍ବେ ଧୂର ତାଙ୍କୁ ଭାବରେ କହିଲେ. “ଯା, ଯା, ଭଲଗେ ପଡ଼ିଯା । ତୋ କଥା ମୁଁ ଶୁଣିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ସେଇଠି ସୀତାକୁ ଦେବି, ଏହା ସତ୍ୟ— ସତ୍ୟ—ସତ୍ୟ । ତୋ ପରି ମାଲକିନା କଥା ଶୁଣି ମୁଁ ବାବୁଲ ମାଗିଥିଆ ଟୋକାଟାକୁ ଝିଅ ଦେବି ନାହିଁ । ମନା କରିଦେବୁ ସେ ଟୋକାଟାକୁ ଆମ ଦୁଆର ମାଡ଼ିବାକୁ । ତୋତେ ଲଜ ନାହିଁ—ମୁଦା ଅଭିଷେକ ଝିଅ ପାଇଁ ସ୍ୱୟମ୍ବର କରି ରଖିବୁ । ମା, ପୁଅ, ଝିଅ - ତିନିଜଣର ଏକାଗ୍ରଜି, ଏକାଜିଦ୍ । ମୁଁ ବାପ ହେବି ଶେର ନୁହଁ, ଭଣ୍ଡାର ନୁହଁ । ମରୁ ନା ସବୁ ଜହର ଖାଇ ।” ଏହା କହି ସୀତା ଅକଥ୍ୟ ଭାଷାରେ ଅନେକ ଗାଳି ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ । କି କାର୍ଯ୍ୟବଶତଃ ବାବୁ ସେ ଘର ଦୁଆର ବାଟେ ଯାଉଥିଲା । ପିତାଙ୍କର ମୋଧବାକ୍ୟ ତା କର୍ଣ୍ଣରେ ବାଜିଗଲା । ଅଭିମାନୀ ପୁଅ ଘର ଭିତରକୁ ପଶିଯାଇ ମାତା ନିକଟରେ ଠିଆ ହେଲା; ରୁଦ୍ଧ ଅଭିମାନବ୍ୟଞ୍ଜକ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, “ବୋଉ ! ସୀତା ମରୁ, ତୁ ବୁନି ହୁ; ଲୋକେ ଶୁଣିବେ, କାହିଁକି କାନ୍ଦୁଛୁ ? ଦିନେ କାଳେ ଦେଖା ନାହିଁ, ଆଜି ତୋ କପାଳରେ ଯା ଥିଲା ।”

ବାବୁକୁ ଦେଖି ସ୍ବେ ଧୂରଙ୍କ ମୋଧ ଦି'ଗୁଣ ହେଲା । ସେ ରାଗରେ ହସାବ ଖାତାଟା ଫୋପାଡ଼ି ତାକୁ ମାଲିଲେ—ଅତି ପ୍ରିୟ ପୁଅକୁ ସୁଦ୍ଧା ମମତା ହେଲା ନାହିଁ । ବାବୁ ‘ବୋଉ ଲେ’ କହି ସେଠାରେ ବସି ପଡ଼ିଲା । ସୀତା ଅନ୍ୟ ଘରୁ ଦଉଡ଼ି ଆସିଲା । ମା ଓ ଭାଇର ଦଣ୍ଡା ଦେଖି ତା ହୃଦୟ କୋହରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗଲା । କିନ୍ତୁ ସ୍ବେ ଧୂର ଦେଖିଲେ ନାହିଁ;—ନିତାନ୍ତ ନିଷ୍ଠୁର ଭାବରେ ନାନା କୁସିଦ୍ଧ ବାକ୍ୟରେ ତିନି ଜଣଙ୍କୁ ଚିରସ୍ଥାର କରୁଁ କରୁଁ ଶୋଇବାଦରକୁ ଗଲେ ।

ଟଙ୍କାର କି ନିଶା ! ଦିବାକର ପଣ ଦେବ ଦୁଇ ହଜାର ଟଙ୍କା । ଏହା କି ସ୍ବେ ଧୂର ଗୁଡ଼ିକ ? ମୂର୍ଖ ସୀ ସରସ୍ୱତୀ, ଅପରାଧୀମଦଣ୍ଡୀ ବାବୁର କଥାରେ କି ସେ ଟଳିବା ଲୋକ ?

ଓଡ଼ିଶାଯାକରେ ବିଖ୍ୟାତ ସାମନ୍ତ ଶ୍ରୀ ଲଙ୍କନାଥ ମିଶ୍ର ପରି ଜମିଦାରଙ୍କ ଘରେ ବଳି ବାଜିବାକୁ କେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳ ପଞ୍ଚେଇବ ? ସ୍ବେ ଧୂରଙ୍କ ଗୁଡ଼ି କୁଣ୍ଡେ ମୋଟ ! ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ହୋଇ ରଘୁନାଥର ପରଲୋକଗତ ପତ୍ନୀପିତାମହ ଭଦେଶ୍ୟରେ ଅମୃତ ବାକ୍ୟ ବର୍ଷଣ କରୁ କରୁ ସ୍ବେ ଧୂର ଶେଯରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ସରସ୍ୱତୀ ସେଠାରୁ ଉଠି ଆସି ସ୍ବାମିଙ୍କ ପଦପେଟାରେ ଲାଗିଲେ ।

ସୀତାର ବିବାହ ବିଷୟରେ ସ୍ଵାମୀସ୍ତ୍ରୀ ପୁଣି ଅନେକ ବେଳଯାଏ ବହୁତ କଥାବାତ୍ତା ହେଲେ । ସରସ୍ଵତୀ ଖୁବ୍ କନ୍ଦା କଟା କଲେ, ମାତ୍ର କାହିଁରେ ଶ୍ଵେତଧୂରଙ୍କର ପାଖାଣ୍ଟ ମନ ଟଳିଲା ନାହିଁ । ଶେଷକୁ ସରସ୍ଵତୀ ରଘୁନାଥର ଆଶା ତ୍ୟାଗ କରି ବସିଲେ ।

ସେତେବେଳକୁ ରାତି ତିନଟା । ଗ୍ରୀତ ଉପରେ ସରସ୍ଵତୀ ଓ ପିତେଇ ନାନା ବସି ଗୁଡାଏ ବେଳ କାନ୍ଦିଲେ । ବରଣାଶ ମାସର ଜନ୍ମ ଆକାଶର ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ବୁଡ଼ୁ ବୁଡ଼ୁ ହେଲାଣି, ଗଛ ପକ୍ଷର ଫାଳେ ଫାଳେ ଅନ୍ଧାର,— ଫାଳେ ଫାଳେ ଆଲୋକରଞ୍ଜିତ, ଗୁରୁଆଡ଼ ନିସ୍ତବ୍ଧ—କ୍ଳିତ ହୃଷିକୋଟରରୁ ଚଢ଼େଇଟିଏ ପକ୍ଷ ଝାଡ଼ ଦେଉଛି, କ୍ଳିତ ପକ୍ଷଟିଏ ଶବ୍ଦଶବ୍ଦ ଶୁଭ ଯାଉଛି ।

ପାଶ୍ଵର୍ଥରେ ନିଦ୍ରାତା ସୀତାକୁ ଅନାଇ ସରସ୍ଵତୀଙ୍କ ଗ୍ରୀତ ଫାଟିଗଲା । ପକ୍ଷର ଚିନ ଉଡ଼ରେ ସୀତାର ରୂପ ବଦଳି ଗଲାଣି, ମୁହଁର ହସ ମଉଳି ଗଲାଣି, କନକ ଚଞ୍ଚାରଙ୍ଗ କଳା କାଠ ପଡ଼ିଲାଣି; ସେ ଖାଉ ନାହିଁ, ପିଇ ନାହିଁ— ଖାଲି ଲୁଚି ଲୁଚି ବୁଲୁଛି, କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ଆଖି ଫୁଲୁଉଛି—ସତେ ଯେପରି ମରଯିବ, କିନ୍ତୁ ମୁହଁରେ କଥାଟିଏ ନାହିଁ ।

ଆଉ ବାବୁ ? ତାହାର କାହିଁରେ ସୁଖ ନାହିଁ । ସେ ଓ ରେବତୀ ଗୋପନରେ ଅନେକ ପରାମର୍ଶ କରନ୍ତି । ବାବୁର ଇଚ୍ଛା, ଜବରାଣରେ ସୀତାକୁ ରଘୁନାଥ ସହଚର ବିଭା ଦେବ; କିନ୍ତୁ ରେବତୀ ସେଥିରେ ଭୟରେ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଉଛି ଶଶୁର ବୁଢ଼ା କାଳେ କିଛି ଶାପ ଦେବେ । ନିଜର ପୁଅ ଝିଅ ଯୋଡ଼ିଏ —ମା ମନ ସଜା ଶକ୍ତିତ ।

ଆଉ ରଘୁନାଥ ? ସରସ୍ଵତୀ ରଘୁନାଥକୁ ଆଉ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି । ସେହି ଭାଷଣ କଥା ଶୁଣିଲା ଦିନୁ ସେ ଶ୍ଵେତଧୂରଙ୍କ ଘର ଦୁଆର ମାଡ଼ି ନାହିଁ ।

ଏ କି ଲାଲା ବିଧାତାର ? ଦିୱଞ୍ଚି ପ୍ରାଣକୁ ଏକା କରିଦେଇ ଦିୱଞ୍ଚି ଆତ୍ମାକୁ ସଙ୍ଗୀ କରିଦେଇ, ଏବେ ପୁଣି ଜଣକଠାରୁ ଜଣକୁ ଛଡ଼ାଇ ନେଉଛି । କିଏ କହି ପାରେ, ଏହା ଉଡ଼ରେ କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅଛି । ସରସ୍ଵତୀ ଦୁଃଖରେ ଥରେ ଆକାଶକୁ ଅନାଇଲେ; ମନ କୋହରେ ପୂରିଗଲା । ଠାକୁରେ, ଏଇସ୍ତା କଲ । ସୀତା ଭସିଲା ଶେଷକୁ ?

ଆକାଶରେ ଚନ୍ଦ୍ର ତାର ସରସ୍ଵତୀଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଅନାଇଲେ । ଯେପରି ତାର କହିଲା—“ହୁ, ସରସ୍ଵତୀ, ଠାକୁରଙ୍କ ଦୋଷ ଦେଉଛୁ ? ଠାକୁରେ କଲେ, ନା ତୋ ସ୍ଵାମୀ କଲ ? ଯେ ସୀତାକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଛି, ସେହି କଲ ? ହାସ୍ତ, ଜନ୍ମଦାତା ହୋଇ ଏତେ ନିଷ୍ଠୁର ।” ଗୁନ ତା ସଙ୍ଗେ ମିଶିଯାଇ କହିଲା, “ସୀତା ଭସିଲା

କାହା ଦୋଷରୁ ? ତୋ ସ୍ୱାମିଦୋଷରୁ ନୁହେଁ କି ? ଆଜି କଥା ଦେଲୁ, ରଘୁନାଥକୁ, ପରେ ଟଙ୍କାଲେଉରେ ଅନ୍ୟକୁ ବକୁଟି । ଏ ଦିବାହରେ ବାଧା ଦେବାକୁ ତୋର ତିଳେ ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ତୁ ପୁଣି ସୀତାର ମା—ଗର୍ଭଧାରଣୀ । ହୁ, ହୁ ।”

ସରସ୍ୱତୀ ଆକୁଳ ହେଲେ—କାନ୍ଦି ଉଠିଲେ । ଶେତେଇ ନାନା ଅଞ୍ଚଳରେ ଆଖି ପୋଛି କହିଲା, “କଥା କାନ୍ଦୁରୁ ଲେ ଭଉଣି, ସବୁ ସେ ଡାକର ଉଆଣ—ସେହି ଜଗନ୍ନାଥ ମହାଦେବଙ୍କ ଲଳା ।”

ସରସ୍ୱତୀ ଦୃଢ଼ଭାବରେ କହିଲେ, “ସତ କହିଲୁ ଏକା ନାନ । ଯେଉଁଠି ବାପ ଝିଅକୁ ବଳି ଦେଉଛି, ବଅଁଶଯାକର କଥା ନ ଶୁଣି ଟଙ୍କାଲେଉରେ ଝିଅକୁ ବକୁଛି, ସେଠି—”

ବାଧା ଦେଇ ପିତେଇ ନାନା କହିଲା, “ତୁନି ହ, ତୁନି ହ, ସ୍ୱାମିନିଦା ମହାପାତ ।”

ସ୍ୱରସ୍ୱତୀ ଅଧିକତର ଦୃଢ଼ଭାବରେ କହିଲେ, “ଭଲ କହିଲୁ ଲେ ନାନ, ସ୍ୱାମିନିଦା କାଁ ଆଉ କଅଣ ? ମୋ ବୁକୁ ଫାଠି ଯାଉଛି । ଦିବାକରକୁ ସୀତା ସଙ୍ଗେ ବିଷ ନ ଦେଇ ମହାନଦୀରେ ଭସେଇ ଦେଲେ ତ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । ମୋ ପ୍ରାଣ ଯା ହଉଛି ।—ଶେଷକୁ ରଘୁନାଥର ଆଶା ସରିଲା; ଆଉ ମୋ ଝିଅଟି ବୁଡ଼ିଲା । ବାପ ହେଲ ଝିଅକୁ ସ୍ୱା କରିବେ ? ଦି’ବଜାର ଟଙ୍କାରେ ଝିଅ ବିକିବେ ? କି ଅଲକ୍ଷଣୀ ମୁଁ—ତାକୁ ପେଟରେ ଧରିଲି । ବାବୁ କଣ କହିଛି ଜାଣ ? ସୀତା ବାହା ଦିନ ସେ କଟକରେ ନ ଥିବ—କୁଆଡ଼େ ପଳେଇବ; ତେବେ ତା ବାପ ଚେତକ ।”

ପିତେଇ ନାନା ନିରାଶ ହୋଇ କହିଲା, “ତମେ ସବୁ ଯାହା କର ପଛେ, ଦିବାକର ଛଡ଼ା ସେ କାହାକୁ ଝିଅ ଦେବେ ନାହିଁ । ସ୍ତ୍ରୀ ଭିତରେ କାହିଁକି ନନ୍ଦ ରହୁଥା ପଇଚି ଜାଣ ?”

ସରସ୍ୱତୀ ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସ ପକାଇ କହିଲେ, “ତାର କଅଣ ପୁଅ ଝିଅ ନାହାନ୍ତି ? ମୋ ପିଲାକୁ ରମିତ କଲ ?”

“ହଁ କରୁଥିଲ ? ସାବା, ନନା ତା ସତେ ଜପଟାଏ ସୁଟିଥିଲେ ନବକଣୋରର ନିଷ କଥା ଦେଇ । ମନେ ଅଛି ନା, ଦାସୋର ଗଲଣ ?”

“ଓ ହୋ, ନିଜ ଜାତି ହେଉ ଏଡ଼େ ହଂସା—ସ୍ୱଜାତି ଏଡ଼େ ହଂସକ ! ହା କପାଳ ! ରଘୁ, ସୀତାର ମୁଁ ସବନାଶ କଲି ! ମୁଁ ପଦ ଜାଣିଥାନ୍ତି ସ୍ତ୍ରୀ ହବ—”

ପିତେଇ ତାଙ୍କ ସାନ୍ତୁନା ଦେଇ କହିଲେ, “ଆଲୋ, ଆଲୋ, ତୁ ତ ମନ ପାଶୁ କାମ କରି ନ ଥିଲୁ— ଚୌଧୁରୀ ନଜେ ହିଁ ଭରିଥିଲେ । ଏବେ ଏମିତି ଚକ୍ରୁଳି ଡ଼ା ପରି ନେଉଛି ଦେବେ ବେଲି ତ କେହି କାକ-ଚରିତ ପଡ଼ି ନ ଥିଲା ? ଅଉ ଗଲା କଥା ଭାବିଲେ କଅଣ ହବ ?” ଏହା କହି ପୁଣି ସେ କାନ୍ଦିଲା— ହା ଲେ ସୀତଥା ! ଏଡ଼େରୁ ଏଡ଼େଟା କଲି । ଶରଧାରେ ରଘୁଆର ବୋହୂ ହେଇ ଥାଆନ୍ତା । ଝିଅ ଜୁଆଁ ଘରଟି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରି ଥାଆନ୍ତେ ।

ସରସ୍ୱତୀ ବ୍ୟଥିତ ଶ୍ୱାସ ଟାଣି କହିଲେ, “ଟୋକା କଲିଜରେ ପଢ଼ିବ । ମୁଁ ତାକୁ ଓକିଲତ ପଢ଼େଇ ଥାଆନ୍ତି; ଝିଅ ଜୁଆଁ ଘରେ ରଖି ତାଙ୍କ ସ୍ନେହ, ତାଙ୍କ ସୁଖଟା ଦେଖି ଥାଆନ୍ତି । ଏ କି ଅଲକ୍ଷଣା ଦିବାକରଟା କାହୁଁ ଜୁଟିଲା, ମୋ ରୁକ୍ମଟିକି ରହୁଁ ଗିରସିଲା ମୋ ସୁନା ଘରଟା ଚୂନା ହେଲା । ନାନି ଲେ ! ଫଉରୁଣୀ ଉପରେ ଝିଅ ଦେବାକୁ କି ମା ମଙ୍ଗେ ?”

ପୀତେଇ କହିଲା, “ପୁଣି ଦିବାକରରେ ଯଉଁ ମା ଭଉଣୀ ଲେ ବାପ ! ତାଙ୍କ କଥା ମୁଁ ଭଲରୂପେ ଜାଣେ । ଅନେକ ଦିନ କଟକରେ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଘରେ ମୁଁ ଦିନାକେତେ ଥିଲି । ସେ ଯେଉଁ ଫୁଲ ଲେ ମା ! ତୋ ଝିଅର ନଶୀଦ ହେବ—ତା ପରି ନାଲ ଗାଲି, ତା ପରି ଦୁଷ୍ଟା ସ୍ତ୍ରୀ ସଂସାରରେ ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଘରେ କଅଣ ଉଣା ? ଦାଣ୍ଡକୁ ସିନା ଦଶ ନାହିଁ— ଭିତରେ ଭିତରେ ଲଙ୍କାକାଣ୍ଡ !”

ଘାଘନଶ୍ୱାସ ସହ ସରସ୍ୱତୀ କହିଲେ, “ରଘୁନାଥକୁ ଦେଇଥିଲେ କଣ ଉଣା ହୋଇଥାନ୍ତା ? ଶାଶୁ ନାହିଁ, ନଶୀଦ ନାହିଁ, ଜୁଆଁ ଝିଅ ଘରେ ରହି- ଥାନ୍ତେ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ତାକୁ ଏଡ଼େ ଶରଧା । ହଇଲେ ସୀତା, କଣ କରିବୁ ତୁ ? ନାନି ତୁ ତ ଜାଣୁ, ସେ କିମିତି ପିଲ ?”

ପିତେଇ ବ୍ୟଥିତ ଚିତ୍ତରେ କହିଲା, “ରଘୁନାଥର ସୀତା ଉତରେ ଭାରି ମାୟା । ସେ, ବାବୁ, ସୀତା, ଏ ବୋହୂ—ଏମାନେ ଯେମିତି ଗୋଟାଏ ପ୍ରାଣ । ହୃଦ୍ୱାକ ମେଲ ଯେ ଭାଙ୍ଗିଲା ତାକୁ ବିଧାତା ଦଣ୍ଡିବ । କାର୍ତ୍ତିକାର କେତେ ଦଶା ହେବ, ଦେଖିବ ।”

ସରସ୍ୱତୀ କହିଲେ, “ସ୍ତ୍ରୁତ ନାନି, ସେ କଥା । ମୋ ଅଦୃଷ୍ଟ ମନ୍ଦ— ତନି ଦିନଟା ଝିଅ ଜନ୍ମ କଲି, ସରଏ ମତେ କହେଇଲେ । ସାକାର ଦୁଃଖରେ ତ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ହାତରେ ମାଉଁସ କାହିଁ; ସକୋ ଦି ଥାଇ ନ ଥିଲା ପରି; ଏବେ ସୀତାକୁ ହରେଇଲି ସିନା । ନଦୁଆ ସ୍ୱାମୀ କଅଣ ଭାରିପାର ମନ୍ଦାଦା

ବୁଝିବ ?—ଯାହାର ବାରଆଡ଼େ ଏତେ ନଈ । ଟଙ୍କା ତମର କିଏ ଖାଲୁବ ? ହୁଁ ଦଇବ !”

ପୁଣି ଦୁଇ ଜଣ କାନ୍ଦିଲେ; କନ୍ଦା କଟା ଓ କଥାବାଉଁରେ ସକାଳ ପାହୁଗଲା । ମନ ଦୁଃଖ ମନରେ ମାର ସମସ୍ତେ ବୁନି ହେଲେ । ଜଗତରେ ପୁଣି ଗୋଟିଏ କର୍ମମୟ ଦିବସ ପ୍ରବେଶ କଲା ।

ଏହାପରେ ନିତାନ୍ତ ଅନିଚ୍ଛା, ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋବ୍ୟଥା ସତ୍ତ୍ୱେ ସରସ୍ୱତୀ ଜନ୍ମାର ବିବାହ ଆୟୋଜନରେ ଲାଗି ପଡ଼ିଲେ । ବିବାହ ପୁଣ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ କିଏ ଜାଣେ—ଏ ବିବାହଟି ପୁଣ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ, ନା ପଣ୍ୟବିହୀନ ! ।

ଦ୍ଵାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ମଝିଘରେ ମୋଟ ମଝିଣା ଉପରେ ଚକା ପାରି ବସିଛନ୍ତି ଶେଷର ଚୌଧୁରୀ; ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଖଣ୍ଡେ ସଉପ ଉପରେ ବସିଛନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥ । ସେମାନେ ଯେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତର କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ ବ୍ୟାପୁତ, ତାହା ଭାବରୁ ବୁଝା ଯାଉଛି । ସମ୍ମୁଖରେ ଥିବା ପାନଥାଳିଆରୁ ପାନଖିଲଟିଏ ନେଇ ଚନ୍ଦ୍ରଚରଣରେ ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ, “ଆପଣଙ୍କୁ ଏ ବରୁର କିଏ ଦେଲା ? ଆପଣ ତ ଭଲରୂପେ ଜାଣନ୍ତି—ଦିବାକର ଚରମହାନ, ପୁଣି ଘୋର ମୁଦ୍ୟପାୟୀ ।”

ଚୌଧୁରୀ ନିଜରେ ମୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡାଇ କୁଣ୍ଡାଇ କଥଣ ଉତ୍ତର ଦେବେ, ଠିକ୍ କରି ନ ପାରି କହିଲେ, “ଆମକୁ ସବୁ ଜଣା; ହେଲେ, ସେ କିଛି ନୁହ । ସେ ବୟସରେ ତୁମେ ଆମେ ସବୁ କଥଣ ନ କରିଥାଉଁ ? ଯୁବାବୟସ, ସେଥିରେ ପୁଣି ଅଭିଭାବକ କେହି ନାହିଁ, ଦେଇ ସମ୍ପତ୍ତି ।”

ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ, “କିନ୍ତୁ ଭାବ, ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ପଦେ କଥା କହିବି, ବିରକ୍ତ ହେବେ ନାହିଁ । ମୁଁ କଦାପି ମୋ ଝିଅକୁ ଜଣେ କୁଚରମ ମଦୁଆହାତରେ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଲକ୍ଷେ ସମ୍ପତ୍ତି ଥିଲେ ଯାହା, ନ ଥିଲେ ତାହା । ଏପରି ନର-ଦେହଧାରୀ ପଶୁ—”

ବାଧା ଦେଇ ଚୌଧୁରୀ କହିଲେ, “ଆପଣ ମୁହଁରେ ଏତେ କହୁଛନ୍ତି ସିନା ! ହେଜି ଦେଖିଛନ୍ତି କି ? ଆଜିକାଲି ପୁରୁଷ ପିଲାଙ୍କ ଚରମ କିଏ ପରୁରେ ? ଆଜିକାଲି ତ ଶହେରେ ଗଣ୍ଡାଏ ଭଲ ମିଳିବା ଦୁଷ୍ଟର ।”

ଜଗନ୍ନାଥ ଅପ୍ରସନ୍ନ ଭାବରେ କହିଲେ, “ସ୍ତ୍ରୀ ମୁଁ ମାନିବି ନାହିଁ; ଭଲ ମନ୍ଦ ଦୁଇ ଅଛନ୍ତି । ଜାଣୁ ଜାଣୁ ସାବଣୀକୁ ଅପାତରେ ଦେଲେ, ଏବେ ଜାଣୁ ଜାଣି ପୁଣି ସାତକୁ ଅପାତରେ ଦେବେ ।”

ଚୌଧୁରୀ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ କହିଲେ, “ଦିବାକର ଅପାତ ? ଗାଁ ଦଶଗଣ୍ଡାର ଜମିଦାର, ଦଶଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାର ସମ୍ପତ୍ତି, ଯାନ ବାହନ, ମଟରକାର, ସୁନା ରୂପାର ଅଳଙ୍କାର ଘରେ ଖୁଦା । ଦିବାକର ଅପାତ ? ଆପଣ କେମିତି

କହୁଛନ୍ତି ? ଆପଣଙ୍କ ଝିଅକୁ ମାଗିଥିଲେ ଆପଣ ନାହିଁ କରନ୍ତେନି ? ମୋ ଭାଗ୍ୟ ଭଲ, ନୋହୁଲେ ମୋ ସୀତା ପାଇଁ ବିଧାତା ଏମିତି ବର ଦେଇନା କରୁ ନ ଥାନ୍ତେ ।”

ତାଙ୍କ ଗର୍ବିତ କଥାରେ ଶୁଣୁ ହୋଇ ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ, “ଏତେ ସମ୍ପତ୍ତି ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏପରି ଚରିତ୍ରମାନ ନିଶାଗୋରୁକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ହିଁ ଦିଅନ୍ତା ନାହିଁ । ଶାନ୍ତିରେ ଶାକାନ୍ତ ଭଲ ।”

ଚୌଧୁରୀ ମାଡ଼ି ବସି କହିଲେ, ‘କାରଣ ଆପଣ ଜମିଦାର ଘରମାନଙ୍କରେ ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧିଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ବଡ଼ ଜୁଆଁଙ୍କୁ ସ୍କୁଲ-ହବ୍‌ସ୍କୋଲ୍‌ରେ, ମଝିଆଁଙ୍କୁ ଜୁଆଁଙ୍କ ପୋଷ୍ଟମାଷ୍ଟର, ସାନ ଜୁଆଁଙ୍କୁ ମୋର ଏକମାତ୍ର ପୁଅ । ଏଥିରେ ଆପଣ ମୋତେ ଉଦ୍‌ଦେଶ ଦେଉଛନ୍ତି ମା ବାପ-ଛେଉଣୁ ବାରକୁଳା ଅର୍ଥାତ୍ ରଘୁନାଥକୁ ହିଁ ଦେବାକୁ ! ଦିବାକରଠୁଁ ଲେ ତାର କଣ ଯୋଗ୍ୟତା ଅଛି, ଶୁଣେ । ବିଦ୍ୟାରେ, ନା ଧନରେ, ନା କୁଳରେ, ନା ରୂପରେ ?”

ଏପରି ଘର୍ଷ ଚଉପଦ୍ମଦ୍ୱାରା ଯେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବାଧୁକ, ଏ କଥା ଚୌଧୁରୀ ବୁଝିଥିଲେ କଦାପି ଏପରି କହି ନ ଥାନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ସହିଷ୍ଣୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଧୀର ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, “ଆପଣ ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ ଭାବରେ ମୋତେ ଦୋଷୀ କରୁଛନ୍ତି । ରଘୁନାଥ ମା-ବାପ-ଛେଉଣୁ, ଅନାଥ ଅର୍ଥାତ୍ ହୋଇ ପାରେ, କିନ୍ତୁ ମଣିଷପଣିଆରେ ଶହେଟି ଦିବାକର ଅପେକ୍ଷା ରଘୁନାଥ ବଡ଼ । ସେ ମଣିଷ—ଦେବପୁଅ । ଆଉ ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ନା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, ଆପଣଙ୍କ କନ୍ୟା ରଘୁନାଥଗତପ୍ରାଣ ?”

ଶେଷ କଥାରେ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ହୋଧ ହେଲା । ସେ ଚକ୍ଷୁ ବିଚ୍ଛାରିତ କରି କହିଲେ, “ମୋର କନ୍ୟା ରଘୁନାଥଗତପ୍ରାଣ ? ଆପଣ ମୋତେ ଭାଗବତ ଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ଶୁଣାଇବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ? ଆରେ, ମୋର ଧର୍ମ ଗଲ ! କର୍ମ ଗଲା—ମୋର କୁମାରୀ କନ୍ୟା ବାପର ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅନ୍ୟକୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ବସିଛି, ଆଉ ଆପଣ ମତେ ସେହି କଥା ଶୁଣାଇବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ?” ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଆଖିରୁ ଉଦ୍‌ବେଗନାରେ ଲୁହ ଦିହୋପା ଗଡ଼ିଗଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ମଧ୍ୟ ଉଦ୍‌ବେଗିତ ହୋଇ କହିଲେ, “ଆପଣ ବିଧାତାର ବିଧି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଠିଆ ହେଉଛନ୍ତି । ସୀତା ନିରପରାଧା, ରଘୁନାଥ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ । କେବଳ ଟଙ୍କା ଦୁଇ ହଜାର ଲାଗି ଆପଣ ଅବୈଧ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ହିଁ ଅଟକି ଉପେକ୍ଷାବାକୁ ଚିତ୍କାର କରୁଛନ୍ତି ।”

ଉଦ୍‌ହୃତ ହୋଧକୁ ଗୋପନ କରି ଚୌଧୁରୀ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ସେ କଥା ଆପଣ ମତେ କହିବେ ନାହିଁ,—ମୁଁ ଟଙ୍କା ଦି’ହଜାର ଗୁଡ଼ି ଦଶ ହଜାର ନିଏଁ ।

ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପରି ଦାଦା କଣ୍ଠ ନୁହେଁ ଯେ, ଜୁଆଇଁ ମାନଙ୍କୁ ବିନା ପଣରେ କନ୍ୟା ଦାନ କରିବି । ମୁଁ ହେଉଥିଲେ ଚତୁର୍ଭୁଜ, ସନାତନ ଖାଲି ହାତରେ ଆସି ବିଷ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତେ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଦାଣି ପିଆଇ ଗୁଡ଼ିଆନ୍ତି !” ଏହା କହି ସେ ସଗର୍ବରେ ଅକଲମ୍ପରେ ଉଠି ଚନ୍ଦ୍ରକ୍ଷଣାତ୍ ହାତ ବାକ୍ସ ଫିଟାଇ ଶୁଣ ଜାମାତାର ଚିଠି କାଢ଼ିଲେ ଏବଂ କହିଲେ, “ହେଇ ଦେଖ, ଦିବାକର ବାବୁ ଲେଖିଛନ୍ତି—‘ଆପଣଙ୍କ ସୁନ୍ଦରୀ ଶୁଣବତୀ କନ୍ୟାକୁ ଦୁଇ ହଜାର କଣ, ଦଶ ହଜାର ଟଙ୍କା ପଣ ଦେଇ ବିବାହ କରି ପାରେ’ ।” ଜଗନ୍ନାଥ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, “ଶୁଣ ଶୁଣୁଛୁ ଯେ ଏପରି ଚିଠି ଲେଖି ପାରେ, କାଲି ସକାଳେ ସେ ଆଉ କ’ଣ ନ କରିବ ? ହଉ, ଆପଣଙ୍କ ଇଚ୍ଛା; କିନ୍ତୁ ସୀତା କଦାଚ ସୁଖୀ ହେବ ନାହିଁ ।”

“ହଉ ଦେଖାଯିବ” ସ୍ଵଳିତ ସ୍ଵରରେ ଏହା କହି ଚୌଧୁରୀ ହାତବାକ୍ସ ବନ୍ଦ କଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ବିରସ ବଦନରେ ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ଆଜିକାଲି ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ସହୃଦ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବ କଳହ ବଦଳରେ ଅତିଶୟ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ ହୋଇଛି । ସେ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଅଯଥା ଉଦ୍ଦେଶିତ ଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ, “କହ, କଣ ପାଇଁ ଏଡ଼େ ତମତମ—କାହାକୁ ଯିମିତି ଶୁଳିରେ ଦବ ?”

ଚୌଧୁରୀ ମୁହଁ ବୁଲାଇ କହିଲେ, “ନାହିଁ ହୋ, ଦେଖ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କଥା ! ଲୋକେ ପର ବେଳକୁ ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତି, ଘର ବେଳକୁ—”

“କହ, କଣ, କଥା କଣ ।” ଏହା କହି କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ମଧ୍ୟେଶ୍ଵରରେ ବସି ପଡ଼ି ପାନଖିଲେ ମଳି ପାଟିରେ ଯାକିଲେ । ଚୌଧୁରୀ ଏ ଅଣ୍ଟାରୁ ନାସଦାନିଆ କାଢ଼ି ନାକରେ ମେଷ୍ଟିଏ ନାସ ଭର୍ତ୍ତି କରି, ବଡ଼ ଛୁଙ୍କଟାଏ ଛୁଙ୍କି ଗଲା ଖଙ୍କାରୁ କହିଲେ, “ଯାଃ, ଯାଃ, ଦିବାକରକୁ ବାଉନା ଲାଗିଛି । ମୁଁ ବଡ଼ଲୋକ ଜୁଆଇଁ କରିବି ବୋଲି ଲୋକେ ଦେଖି ସହ ପାରୁ ନାହାନ୍ତି । କହୁଛନ୍ତି—ଚରିତ୍ରସ୍ଥାନ, ନିଶାଖୋର ।”

କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ବଡ଼ ପାଟିରେ କହିଲେ, “କାହା ନନା ଚଉଦ ପୁରୁଷରେ କିଏ ସବୁ ସାଧୁ ସଭାକନ୍ୟାସୀ ଅଛନ୍ତି, ଶୁଣେ ? ବଡ଼ଲୋକ ପୁଅ - ରଜା—ଜମିଦାର, ଟିକିଏ ମଦ ଫଦ ଖାଏ—ସେ ତ ସଭାକ କଥା, ଦିରଫା ଗୋଟାଏ କଉଁଠି ରଖିବି—ସେ ତ ଅଲିଅଳପଣ । ଏ ଗୋଟାଏ କଥା ଧରିବାର ? ତେମେ ବୁଢ଼ାଟି ହେଇ ବାଳ ପଡ଼େଇ, ଏଇ ଅଲିହା କଥାରେ ହୋଧ କରୁଛ ? କହଲ ଭଲ, ଟଙ୍କା ଦି’ହଜାର କଣ ମାଗଣା ? ଏତେ ଟଙ୍କା ଆଜିକାଲି କିଏ ଦିଏ ? ଓଲଟି ଟଙ୍କା ଦେଇ ବର କଣିକାକୁ ପଡ଼େ ପର ।” ଚୌଧୁରୀ ଏ ଟିକିଏ ଶାନ୍ତ ହୋଇ ଅନ୍ୟ କଥା ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

ଏଣେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦୁଇ ଗୁରୋଟି ରୋଗୀ ଦେଖି ସନ୍ତ୍ୟା ସମୟରେ ଯେତେବେଳେ ଘରକୁ ଫେରିଲେ, ଦୁଆରମୁଣ୍ଡରେ ତାଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ ତାରାମଣି । ତାଲିହାଣ୍ଡିରେ ଜାଳ ମୁହାଣି ଦେଇ ଆସି ସେ ସ୍ବାମିଙ୍କ ଅପେକ୍ଷାରେ ଦାଣ୍ଡ-ଦୁଆରକୁ ଗୁହଁଥିଲେ । ସେ ପହଞ୍ଚି ଗଲେଣି, ଆସି ସଞ୍ଜ ଗଢ଼ିଲଣି, ଦେଖା ନାହିଁ; ଛାତି ଭିତର ଦକଦକ ହେଉଥାଏ—କାଳେ ସୀତାର ସ୍ବାଗ୍ୟ ଲେଉଟିଥିବ, କାଳେ ଗ୍ଲୋ ଧୂର ଏ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଥିବେ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ହେବାକୁ ହେଲା । ସ୍ବାମିର ବିରସ ବଦନରୁ ସେ ସବୁ ବୁଝିନେଲେ, ତଥାପି ମୁହଁକୁ ଗୁହଁ ରହିଲେ । ତାଙ୍କର ସ୍ବାବ ବୁଝି ପାରି ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ, “କିଛି ଫଳ ହେଲା ନାହିଁ । ପ୍ରବଳ ଅର୍ଥଲୋଭ !”

ତାରାମଣି ରଘୁନାଥର ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଚିନ୍ତା କରି ଆଖିରୁ ଲୁହଟୋପାଏ ଗଢ଼େଇଲେ; ତଥାପି ଆଶା କହିଲା—“ଅରେ କଣ ସରସ୍ବତୀଙ୍କୁ କହିଲେ ହେବ ନାହିଁ ?” ଏପରି ଉଦାରପ୍ରାଣ ଯାହାର, ସେ କଣ ଅର୍ଥଲୋଭରେ ଭୁଲି ସତ୍ୟ ଲଙ୍ଘନ କରିବେ ?

ପରଦିନ ଘି’ପହରେ ଗାଡ଼ କରି ତାରାମଣି ‘ଅଲେଇଚ’ ଅଥବା ସମୁଦୁଣୀଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ଗଲେ । ସରସ୍ବତୀଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଅନେଇ ତାଙ୍କ ମନ ବିକଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଏ କି ଅଭୂତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ! ସେ ହସହସ ମୁହଁ ଶୁଖି କଳାକାଠ । ସୀତା ଆଉ ଘରୁ ପାନ ସଜି ଆଣି ଦେଇ, ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଦେଇ କବାଟ ପଛ ଆଡ଼େ ଠିଆ ହେଲା । ତାରାମଣି ସ୍ନେହହୃଷ୍ଟରେ ଅନାଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ସରସ୍ବତୀଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଏ ପରା ଝିଅକୁ ଭସେଇ ଦେଉଚ ।” ସରସ୍ବତୀଙ୍କର ରୁକ୍ ବେଦନା ଉଠୁଳି ପଡ଼ିଲା—ଆଖିରୁ ଝର ଝର ଲୁହ ଝରିଲା—ନାସାର ସମବେଦନାର ସହାନୁଭୂତିରେ ନାସାଗ୍ରାଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ତାରାମଣି ସରସ୍ବତୀଙ୍କ କୁଣ୍ଡଳ ପକାଇଲେ—ଦୁଇ ଜଣ କାନ୍ଦିଲେ; କଣ କହିବେ କିଛି ଖୋଜି ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଅସହାୟ ଆର୍ତ୍ତର କାନ୍ଦଣା ଏ ବଦନା ନାସାର ଅତ୍ୟାଚାରପୀଡ଼ିତ ପ୍ରାଣର ବ୍ୟଥା ଏ । ବହୁକ୍ଷଣ ପରେ ସରସ୍ବତୀ ଆଖି ପୋଛି କହିଲେ, “ଭଉଣି, ମୋର ଭଲ ମରଣ ହୁଅନ୍ତା—ଏ ଅନର୍ଥ ଦେଖିବାକୁ ମୁଁ ବଞ୍ଚିଥିଲି ?”

ତାଙ୍କୁ ସାନ୍ତନା ଦେଇ ତାରାମଣି କହିଲେ, “ତାଙ୍କୁ କହ !”

“ରୁମେ କଣ ବାୟା ହେଉଚ ? ସେ ମୋ କଥା ଶୁଣିବେ ?”

“ସେ ସ୍ବାମୀ—ସେ ଶୁଣିବେ ନାହିଁ, ଆଉ ଶୁଣିବ କିଏ ?”

“କିଏ ଦେବତା କହିଲେ ତ ବୈଶ୍ଵାସ ଶୁଣିବ ନାହିଁ” କହି ପାରେଇ ନାନା ଚଟେଇ ପାରିଦେଲା । ତାହାମଣି କହିଲେ, “ତୁମେ କଣ କହି ଦେଖିବ ?”

ଲୁହ-ଛଳଛଳ ଆଖିରେ ସରସ୍ଵତୀ କହିଲେ, “ଗୋଡ଼ ଧରିବ, କାନ୍ଦିବ, ମୁଣ୍ଡ କୋଡ଼ିବ । ସେଥିରେ ଓଲଟି ମୋତେ ଗାଳି, ପୁଅ ଝିଅଙ୍କୁ ଭର୍ଷନା ! କଣ କହିବ ଭଉଣି, ସ୍ଵାମୀ ସେ, ତାଙ୍କ ନିନ୍ଦା ମହାପାପ; କିନ୍ତୁ ଆଜ୍ଞା ଜାଣିଲି, ସ୍ଵାମୀ ନୁହନ୍ତି ଯେ—”

ତାଙ୍କୁ ବାଧା ଦେଇ ପାରେଇ ନାନା ରୁଷ୍ଟସ୍ଵରରେ କହିଲା, “ଏ କଣ ତୋର ! କଣ ବାସ୍ତାଣୀ ହେଲୁଣି ! କଣ ବୋଲି କଣ କହିବୁ ?”

“ଆଲୋ, ମୋ ମନ ପୋଡ଼ୁଛି—ମୋ ହୁଆଟା ଚିର ଯଦି କେହି ଦେଖନ୍ତା । ଝୁଅ ଜନ୍ମ କଲେ ଏତିକି ଧୁଃଖ ! ଭଉଣି, ତୁ ଏକା ସୌଭାଗ୍ୟବତୀ, ମୁଁ ଅଲକ୍ଷଣୀ କାହୁଁ ସେ ଅଧିକାର ପାଇବ ? ଦରବୁଦୀ ହେଲି—ବାଳ ପାଚିଲା, ଏବେ ବୁଝିଲି,—ହଜାର ପାଟମଠା ଡିଙ୍ଗ, ହଜାର ଶିଶୁ ଶିଶୁ ଶାଥୀ ସ୍ଵାମିପରେ ହଜାର ଗଣୀ ହେଇ ଦାସୀ ପୋଇଲା ଖଟୁଥାନ୍ତୁ, ଆମେ ପଦେ କଥାକୁ ଭଜନ ନୋହୁ—ଦାସୀଙ୍କ ଦ୍ଵାଳିକ ଆମ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବଳେ । ଦାସୀଙ୍କର ହେଲେ ଭଲ ମନରେ ପଦେ କହିବାର କୁ ଅଛି, ଆଉ ଆମେ ଖଟ-ସାଆନ୍ତାଣୀ, ଶେଷଷଳ-ଶାଳର ଠାକୁରାଣୀ; ଆମଠି ଯେ ବୁଦ୍ଧି ବିରୁଦ୍ଧ ଅଛି, ସ୍ତ୍ରୀ କିଏ ଭାବେ ? କଣ କଥା କିଏ ଆମକୁ ପଚାରେ ? ଏବେ ମୋ ଆଖି ଫିଟିଲା, ସବୁ ବୁଝିଲି ସଂସାରଲିଲା ।”

ଏହା କହି ସରସ୍ଵତୀ ଗୁଡ଼ାଏ କାନ୍ଦିଲେ । ପାରେଇ ନାନା ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଦେଇ କହିଲେ, “ରୁନିହ, ରୁନିହ, ଭଉଣି ! ସୀତା ଆମର ପିତୃକଥା ମାନି ପୁଲକ୍ଷଣୀ ଅହଂଭାବୀ ହେବ । ପିତୃସତ୍ୟ ଲାଗି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବନବାସ କଲେ । ଏ କିବା କଥା ! ତୁ ଏତେ ଲୁହ ଝରି ନା; ଦେଖିବୁ, ଶେଷକୁ ସବୁ ଭଲ ହେବ । ଠାକୁରେ ଯାହା କରନ୍ତି ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ।”

ଆଉ ଘରେ ଥାଇ ସୀତା ସବୁ ଶୁଣିଲା । ତାର ଆଖିରୁ ଉଷ୍ମଧାର କହୁଥିଲା—ଠାକୁରେ ଏମିତି ମଙ୍ଗଳ କରନ୍ତି ! ସୀତାର ହୃଦୟ ଠାକୁର ଉପରେ ହୋଧରେ ପୁରଗଲା । ନିଃସହାୟ ମୃଗୁଣୀ ପରି ସେ ଦାବାନଳରେ ପୋଡ଼ି ମରୁଛି । ଠାକୁରେ ଥିଲେ କଣ ଦେଖନ୍ତେ ନାହିଁ ? କିନ୍ତୁ ଠିଆ ହୋଇ ରେବତୀ ନିଶନ୍ଦର ଲୁହଧାର କାନରେ ପୋଡ଼ୁଥିଲା, ଆଉ ନିଜେ ମଧ୍ୟ କାନ୍ଦୁଥିଲା । ସୁବର୍ଣ୍ଣ ରେବତୀ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ନିଶନ୍ଦର ମନେ ବ୍ୟଥା ଭଲରୂପେ ବୁଝେ । ସେ

ଭବୁଥିଲା, ତା ସ୍ବାମୀ କଣ ଏଥିରେ ହାତ ଦେଲେ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ? ବାପର ଗୋଟିଏ ବୋଲି ପୁଅ । ସେ ଅତି ବସିଲେ ବାପ କଅଣ ସହଜେ ଏ ବିଷୟର କର ପାରନ୍ତେ ? ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳକୁ ବାବୁ ଘର ଭିତରକୁ ପଶି ଆସୁଥିଲା, ସୀତା ଓ ରେବକୁ ଏକାଠି ଦେଖି ଫେର ଯିବାକୁ ବସିଲା । ରେବ ସାହସ କର ହାତ ଠାର ଡାକିଲା । ବାବୁ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲା । ରୁକ୍ଷସ୍ବରରେ ରେବଟା କହିଲା, “ଜାଣୁ ଜାଣୁ କଣ ଭଉଣୀକୁ ଶୁଳିରେ ଦେବ ?”

“ମୁଁ କଣ କରିବି ?”

“କୁହ ନନାଙ୍କୁ, ଏ ସମ୍ବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗି ଦିଅନ୍ତୁ । ନୋହିଲେ ସେଥିରେ ଅନର୍ଥ ହେବ । ତୁମେ ଭଲ ହେବାର ଭୟ ଦେଖାଅ, ମତେ ବାପଘରକୁ ପଠେଇ ଦିଅ ।”

ବାବୁ ଶୁଣିଲା ହସ ହସ କହିଲା, “ସ୍ବାବୁଜି ମତେ ବତାଇତ ? ମୋ ପରି କୋଡ଼ିଏଟା ପୁଅ ଭଲ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ନନା ଟଙ୍କାଲେଉ ଗୁଡ଼ି ପାରିବେ ଭବୁତ ? ନଗଦ ଦୁଇ ହଜାର ଟଙ୍କା ! ଦୁଇ ହଜାର ଟଙ୍କା ଶୁଣିଲା ଦିନୁ ବୁଢ଼ାର ବୁଦ୍ଧି ଶୁଦ୍ଧି ହଜିଗଲାଣି ।”

ସ୍ବାମିର ବିଦ୍ରୁପ ବାକ୍ୟ ଶୁଣି ରେବଟା କହିଲା, “ତେବେ ଉପାୟ କଅଣ ?” ବାବୁ କହିଲା, “ମୁଁ ଯାହା କହୁଛି, କରିବ ? ମୁଁ ସବୁ ଯୋଗାଡ଼ କରି ଗ୍ରାଏ ରଘୁନାଥକୁ ଆଣି ବେଦରେ ବସେଇଦେବି ? ଏଥିରେ ତମେ ରାଜି ? ତେଣେ ଦିବାକର ଦି’ହଜାର ଟଙ୍କା ଦେଇ ମୁଣ୍ଡ ବାଡ଼ିଉଥାଉ ।”

ସୀତାର ନୟନ ଉଦ୍ବିଗ୍ନ ପପୁଲ ହେଲା । ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆର ଘରକୁ ଚାଲିଗଲା । ସ୍ବାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ବିବାହ-ବିଭ୍ରାଟର ପରାମର୍ଶ କରିବାକୁ ବସିଗଲେ ।

ତ୍ରୟୋଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଜଗତ୍ ନିସ୍ତବ୍ୟ—ପ୍ରକୃତି ସୁଧୁ । ଆକାଶରେ ଜାଗ୍ରତ କେବଳ ଚନ୍ଦ୍ର,
କେବଳ ତାରା । ପୃଥିବୀରେ ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ନିସ୍ତବ୍ୟ, ଚରଚର ସୁଦ୍ଧ; ଜାଗ୍ରତ କେବଳ
ଯନ୍ତ୍ରାବଳରେ ମଲ୍ଲିକା—ପ୍ରାଣର ଅପୂର୍ବ ସୀତ, ଅନୁପମ ପବିତ୍ରତା ଘେନି
ଜାଗ୍ରତ କେବଳ ମଲ୍ଲିକା, ଆଉ ଜାଗ୍ରତ ଗୋଲ୍ଲପ—ପ୍ରାଣର ଆକୁଳ ପ୍ରଣୟ,
ହୃଦୟର ଅମୃତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଘେନି ଜାଗ୍ରତ କେବଳ ଗୋଲ୍ଲପ ।

ଆଉ ଜାଗ୍ରତ ତୁଠ କତି ଅଶୋକଚଉତିସ ଉପରେ ସୀତା, କତିରେ
ପୀତେଇ ନାନା । ସୀତାର ଶୁଦ୍ଧ ପାହୁଲେ ବିବାହ । ସୀତା କାନ୍ଦୁଛି—ତାହାର
ସ୍ବଚ୍ଛନ୍ଦ ଶୂନ୍ୟ, ତାହାର ଭବିଷ୍ୟତର ସମୁଦାୟ ଆଶା ଭଗ୍ନ । ଠକ୍ ମାସକ
ତଳେ ସୀତା କେଡ଼େ ସୁଖୀ ଥିଲା, —ମାସକ ତଳେ ସୀତା ରଘୁନାଥର ଥିଲା ।
ହଠାତ୍ ଦିନ ଦୁଇପ୍ରହର ବେଳେ ବିନାମେଘରେ ବଜ୍ର ପଡ଼ିଲା— ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବ ଆସୁଥିବା
ଧୂମ୍ରାକୁ ଶବ୍ଦ ଗ୍ରାସ କଲା । ସେ ଶୁଣିଲା, ଦିବାକର ସହୃଦ ତାହାର ବିବାହ ।
ଆହା ! ସେହି ଦିନ ତାହାର ମରଣ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ପଥର ପରି ଠିଆ ହୋଇ
ଶୁଣିଲା, ପିତା ତାର ସମ୍ବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗିଲେ—ରଘୁନାଥଠାରୁ ଛଡ଼ାଇଲେ । ସେ ଆଉ
ଭାବ ପାରିଲା ନାହିଁ, ଗୁଡ଼ି ବିଦାର ଦୀର୍ଘଶ୍ବାସମାନ ବହିଲା—ସେ କଇଁ କଇଁ
ହୋଇ କାନ୍ଦିଲା ।

ନିକଟରେ ସ୍ନେହମୟୀ ପୀତେଇ ନାନା । ତାହାର ଲୁହ ଝରି ଝରି ବହୁ
ଯାଉଛି । କଅଣ କହୁ ସୀତାକୁ ସାନ୍ତୁନା ଦେବ, ସେ କିଛି ଛୁଇଁ କର ପାରୁ ନାହିଁ;
ତଥାପି ମନ ଆଶା କର କହିଲା, “ମା, ବାୟାଣୀ ହେଲୁ ? କୁଳରେ କଲଙ୍କ
ଦେବୁ ? ବୁଡ଼ି ମରବୁ ? ମା, ସ୍ବପ୍ନାର କେଇ ଦିନର, ଆମେ ଏଠି ନାଟିଆ ପରି
ନାଟ ସୁଆଙ୍ଗ କର ଯାଉଥାଇଁ ସିନା ! ଯାହା କର୍ମଫଳ ଭିନ୍ନ ଆସିବୁଁ, ତାହା
ଭୋଗିବୁଁ ।”

ସୀତା ସର୍ଥ ସର୍ଥ ହୋଇ ଭଗ୍ନସ୍ବରରେ କହିଲା, “ଧିକ୍ କର୍ମଫଳ । ଧିକ୍
ଜନ୍ମ । ପଶୁଜନ୍ମ ପାଇଲୁ ନାହିଁ ! ଠାକୁରଙ୍କର କଣ ଏଇ ବିଚାର । ଦୌପନ୍ଦର
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପରି ସେଇ ରଖିଥିଲେ, ଅହଞ୍ଜା ପରି ତାଙ୍କର ପାଦପୁଷ୍ପରେ ମାନସ
ହୋଇଥିଲା, ଆଉ ମୋର ବେଳକୁ ଏ—” । ସୀତା କହୁ ପାରିଲା ନାହିଁ, ଦାରୁଣ

କୋହରେ ତାହାର ଗୁଡ଼ି ଫାଟିଗଲା । ସେ ତହାର ସମୁଦାୟ ବଳ ଏକତ୍ର କରି ପୀତେଇ ନାମକୁ କୁଣ୍ଡେଇ ଧରିଲା । ହଠାତ୍ ବକଟ ଭଙ୍ଗୀରେ ଅସ୍ତ୍ରାସ୍ତ୍ରବିକ୍ରମ ଢେଙ୍କରେ ତାହାର ଆଖି ଜଳି ଉଠିଲା । କ୍ଷୀଣ ତନ୍ମୁଲେକରେ ସୁଦ୍ଧା ତାହା ଦେଖି ପୀତେଇ ପ୍ରମାଦ ଗଣିଲା । ଆପଣାର ଦୃଢ଼ ବାହୁବଳନ ମଧ୍ୟରେ ସେ ତାହାକୁ ଚିପି ଧରି କହିଲା, “ଦେଖ ! ମୋ ଗୁଣ, ମୋ ଗୁଣ, ପକା, ପକା, ଏ କୁକର୍ମ କର ନା ।” ଏହା କହି ସେ ସୀତାର ଦୃଢ଼ବଳ ମୁଣ୍ଡ ଖୋଲିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା, କିନ୍ତୁ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଅସ୍ତ୍ରାସ୍ତ୍ରବିକ୍ରମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସୀତାର ବଳ ଆଜି ଦୁଇ ଗୁଣ ବଢ଼ି ଯାଇଛି । ସେ ମରବ, ସେ ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ—ସେ ମରବ ବିଷ ଖାଇ ହଉ, ପାଣୀରେ ବୁଡ଼ି ହଉ,—ସେ ନିଶ୍ଚୟ ମରବ । ସେଥିପାଇଁ ନରଥା ବୁଢ଼ାର ଅଫିମ ଡିକାରୁ ଟେକାଏ ଅଫିମ ଶ୍ଵେର କରିଛି । ଏତିକି ଖାଇଲେ କଣ ତାର ପ୍ରାଣ ଯିବ ନାହିଁ ? ହଁ, ଅବଶ୍ୟ ଯିବ; ତେବେ ସମସ୍ତେ ଚେତବେ—ତେବେ ବୁଝିବେ, କନ୍ୟାର ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିବାହର ଫଳ କଣ ? ଗଗରେ, ଦୁଃଖରେ ସୀତା ତାହା ଖାଇ ସାରନ୍ତାଣି; କିନ୍ତୁ ହଠାତ୍ ଶନ ପରି ପୀତେଇ ନାମା ହାବୋଡ଼ି ଗଲା । ପୀତେଇର ଦୃଷ୍ଟି ସର୍ବଦା ସୀତା ଉପରେ । ଏ କେତେ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ତାର ମତି ଗତିରୁ ସେ ତାହାର ମନ କଳି ନେଇଛି । ପୀତେଇ ବୁକୁରେ କାଦେ ପାଣୀ, ସେ ସୀତାକୁ କାନି ଗଣେଇ ରଖିଛି ।

ରଘୁନାଥ ଏତିକି ବେଳେ ଆସି ପୀତେଇ ନାମା କଡ଼ରେ ଠିଆ ହେଲା । ସୀତା ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖି ମୁହଁ ତଳକୁ କଲା; ପଶନ୍ତ କାନିରେ ଢାକି ହେଲା; ତାହାର ଦୃଢ଼ବଳ ମୁଣ୍ଡ ନିମେଷ ମଧ୍ୟରେ ଶିଥିଳ ହୋଇଗଲା । ପୀତେଇ ନାମା ତାହା ହାତରୁ ଅଫିମଟେକାଟି ଛଡ଼େଇ ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖାଇ ଗୁଡ଼ିରେ ବାଡ଼େଇ ହେଲା—ହା ରେ ରଘୁନାଥ ! ଏଇ ମୋ ସୁଲକ୍ଷଣୀ କପାଳରେ ଥିଲା ? ଏଇ ମୋର କନକସ୍ତରୀ କପାଳରେ ଥିଲା । ହା ରେ ରଘୁନାଥ ! ସ୍ତ୍ରୀ ହବ ବୋଲି କିଏ ଜାଣିଥିଲା ରେ ! ଅକାତ ପାଣୀରେ ମୋ ସୀତା ଶ୍ଵସିବ ।”

ରଘୁନାଥର ଆଖି ପାଣୀରେ ପୁରଗଲା । ସେ କଣ କହିବ, କଣ ସାନ୍ତୁନା ଦେବ ? ଇଚ୍ଛା ହେଲା, ବୁକୁ ଚିରି ସୀତାକୁ ସ୍ଥାନ ଦିଅନ୍ତା, ଗୁଡ଼ି ବିଦାର ରକ୍ତ ଢାଳି ସୀତାକୁ ଉଦ୍ଧାର କରନ୍ତା । ଗତି ପାହିଲେ ସୀତାର ବିବାହ; ଆଉ ବିବାହର ପାଣି ମରବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ରଘୁନାଥ ! ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର, ନା ସେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଉପରକୁ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁଲା । ଆକାଶରେ ଚନ୍ଦ୍ର ତାହା, ଅସ୍ତ୍ରବିଗ୍ଵାଳ ଏମାନେ କଣ କେହି ରକ୍ଷା କରି ପାରିବେ ନାହିଁ ? ତେହିଶକୋଟି ଦେବତା ଭିତରୁ କେହି କି ଜଣେ ଆସି ସୀତାର ଦୁଃଖ ମୋଚନ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ରଘୁନାଥ ନିଶ୍ଵାସ ହେଲା । ସବୁ ଶୂନ୍ୟ, ସବୁ ନିସ୍ତବ୍ଧ । ପୁଣି ଅନାଇସ ପୋଖରୀରେ ପାଣୀ, ପାଣୀରେ ପ୍ରକୃତିତା କୁମୁଦିନୀ । ଲକ୍ଷ ଯୋଜନ ଦୂରରେ

ଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀ ରୁଦ୍ଧ ରହିଛି । ରଘୁନାଥର ମନରେ ହେଲା—‘ଯେ ଯାହାର ସେ ତାହାର ।’ ସୁଦର୍ଶ ଶାସ ସହ ରଘୁନାଥ ସୀତାକୁ ଅନାଇଲା । ପୁଣି ମନରେ ହେଲା—‘ଯେ ଯାହାର ସେ ତାହାର ।’ ସୀତା ତାର—ସୀତା ତାର । ହାୟ ଧନଶ୍ୟାମ, ବଳଶ୍ୟାମ ରଘୁନାଥ ! ତୋର ସୀତା ‘ତୋର ସୀତା !’ ତାହାର ନିଜ ହୃଦୟ ଯେପରି ତାକୁ ପରିହାସରେ ପଚାରିଲା ‘ତୋର ସୀତା ?’

ରଘୁନାଥର ଆଖି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଝରି ପଡ଼ିଲା । ନିଜର ଏକାନ୍ତ ଅକର୍ମଣ୍ୟତା ଆଜି ତା ଆତ୍ମାକୁ ବଡ଼ ବାଧୁଲା । ସେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ, ଦୁଃଖରେ ସୀତା କତିକି ଦୃଷ୍ଟି ଆସିଲା । ଆପଣାକୁ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ସୀତା କତିକି ଦୃଷ୍ଟି ଆସିଲା ।

ସୀତାର ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ନ ଥିଲା । ସେ କୋମଳ ବାହୁଲ୍ୟରେ ରଘୁନାଥର ଚରଣ ବେଶ୍ଟନ କରି ପକାଇଲା । ଆଜି ସବୁ ଲୁହ ସେ ତାଳି ଦେବ ଏହି ଚରଣରେ, ସବୁ ଅଭିମାନ ସେ ଅଜାଣି ଦେବ ଏହି ପାଦରେ । ନିଷ୍ଠୁର, କିପରି ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କରୁଛି ? ଆଶ୍ରୟପ୍ରାପ୍ତି ମା ଅଭାଗୀ ଏକାନ୍ତ ଅନୁରକ୍ତାକୁ କିପରି ତ୍ୟାଗ କରୁଛି ? ବାପ ଭାଇ ସିନା ବୁଝିଲେ ନାହିଁ—ମନର କଥା, ମନର ଯେ ଦେବତା, ହୃଦୟର ଯେ ଅଧିଷ୍ଠାତା, ସେ ବୁଝି ନାହିଁ ? ସୀତା ଜାଣେ, ସେ ବୁଝୁଛି । ସେ ତ ତାର ପରି ଦୁଃଖୀ, ସେ ତ ତାର ପରି ହୃଦୟଗା । ସୀତା କର କର ହୋଇ କାନ୍ଦିଲା ।

ଆଜି ଜୀବନରେ ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମିଳନ । ପୂର୍ଣ୍ଣ ମିଳନରେ ଦାରୁଣ ବିଚ୍ଛେଦ, ଘଡ଼ିକ ସକାଶେ ନୁହେଁ, ଦିନକ ସକାଶେ ନୁହେଁ—ଚିରଦିନ ସକାଶେ ବିଚ୍ଛେଦ । ଏ ବିଚ୍ଛେଦର ଜ୍ଞାନ କି ଆଉ ଲାଭବାର ! ମୃତ୍ୟୁପଥଯାତ୍ରୀ ପରି ସୀତା ଆଜି ରଘୁନାଥଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଉଛି । ପୃଥିବୀର ଏ ପାରିରେ ଆଉ ଦେଖା ହେବ ନାହିଁ ପରା !

ମାରବ, ନିଷ୍ଠୁର ଯାମିନୀରେ ସେହି ଅଶୋକ ଚଉଁଚର ମୂଳେ ଅର୍ଚ୍ଚାକରାର ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକରେ ସୀତା ଓ ରଘୁନାଥ କାନ୍ଦିଲେ, ଆଉ କାନ୍ଦିଲା ପିତେଇ ନାନା । କିଏ କହେ, ରଘୁନାଥ ସୀତାର ନୁହେଁ ? ସଂସାରର ସହସ୍ର ବାଧା ବିପ୍ଳବ ସେମାନଙ୍କ ମଝିରେ ଥୋଇଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନେ ତ ପରସ୍ପରର । ଏ କଣ ଆଜିର ସମ୍ବନ୍ଧ ? ଏ କଣ ଦୁଇ ଦିନର ଦେଖାଣିଆ ସମ୍ପର୍କ ? ଜନ୍ମଜନ୍ମାନୁରୂପେ ତ ସେମାନେ ପରସ୍ପରର । ଆଜି ସଙ୍ଗୋଚର ସବୁ ବାଧା, ଲଜର ସବୁ ମୋହ ତୁଟିଗଲା । ଆତ୍ମାର ସଙ୍ଗୀ କତିରେ କି ଲଜ ସରମ ? ଆଜି ସୀତା କାନ୍ଦିଲା, ରଘୁନାଥ କାନ୍ଦିଲା । ଏପରି କାନ୍ଦ ସେମାନେ କେବେ କାନ୍ଦି ନାହାନ୍ତି ! ଏ ମରଣର କାନ୍ଦଣା, ଏ ଚିର ବିସର୍ଜନର କାନ୍ଦଣା । ଏଠି କଥାର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ—ଏଠି ପ୍ରାଣର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁଭୂତି ।

ଧୀରେ ଧୀରେ କୁଆଁରୀର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଆସିଲା, ମଲ୍ଲୀଫୁଲିଆ ପବନ ଧୀରେ ଧୀରେ ତାଙ୍କୁ ଛୁଇଁ ଗଲା, ଧୀରେ ଧୀରେ କୋହର ବେଗଟା ଶାନ୍ତ ହୋଇ ଆସିଲା । ଆଖି ପୋଛି ସୀତା ରଘୁନାଥକୁ ଅନାଇଲା, ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଅନାଇଲା । ଅତି ଧୀରେ ଧୀରେ ସୀତା ବେକରୁ ସୁନା ସୂତାକେରକ କାଢ଼ିଲା । ରଘୁନାଥ କାରଣ କରବା ପୂର୍ବରୁ ତାହା ତା ବେକରେ ଗଲାଇଦେଲା । ରଘୁନାଥ ପଶୁଛି ପାରିଲା ନାହିଁ — ‘କାହିଁକି ?’

ମାରବରେ ରଘୁନାଥ ଉଠି ଠିଆ ହେଲା । ବିଦାୟର ସମ୍ଭାଷଣ କେନ୍ଦ୍ର କାହାକୁ ଦେଲେ ନାହିଁ, ପରସ୍ପର ଅଢ଼ଣା ବାଟରେ ଗଲେ । କିନ୍ତୁ ଆତ୍ମା ଭିତରେ ରହିଲା ବନ୍ଧନ — ସେଇ ସୂତାକେରକ ।

ସେଇ ରଘୁନାଥ ଆସି ଆଢ଼ଣା କୋଠରରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କବାଟଟି କଲି ଶେଇଲା । ଆଜିକି ଦୁଇ ଦିନ ଦୁଇ ରାତି ହେଲା ସେ ନିଦ କଣ ଜାଣି ନାହିଁ । ଉତ୍ତେଜନାର ତାପରେ, ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଆତିଶଯ୍ୟରେ ତାହାର ମର୍ମ ବିଘଣ୍ଟି । ଆଜି ସେ ମହାବିସର୍ଜନ କରୁଛି । ବିସର୍ଜନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାର ମନରେ ବଳ ଥିଲା, ଆତ୍ମାରେ ସାହସ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ବିଦାୟର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପରେ ସେ ବଳହୀନ, ଅଚେତନ, ଅଜ୍ଞାନ, — ତାର ହୃଦୟର ଡୋର ଛୁଣି ଯାଇଛି । ଆଉ କାହା ସକାଶେ ଜୀବନ, — ଆଉ କାହା ସକାଶେ ଆଶା ଆକାଂକ୍ଷା ? ଜୀବନକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଯେଉଁ ଦେଶ-ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଥିଲା, ତାର ଅନ୍ତର୍ଜନରେ ଆଉ କି ପୂଜା ଆସ୍ତ୍ରୋଜନ ? ଆଜି ରଘୁନାଥ ସବୁସ୍ବରାସ । ସର୍ବସ୍ବରାସର ଦୁଃଖ ବେଦନା-ବୋଧ ସାମୟିକ ଲୁପ୍ତ ହୁଏ ପର ! ସେହିପରି ଲୁପ୍ତଚେତନତ୍ବରେ ରଘୁନାଥ ଆସି ଖଟରେ ପଡ଼ିଗଲା । ତା ମୁଣ୍ଡ ଘୁରୁଥିଲା, ତା ଆଖିକି ଅନ୍ଧାର ଦିଶୁଥିଲା; ସେ କଣ କରୁଛି, ତା କଣ କରବ, କିଛି ଜାଣି ପାରିଲା ନାହିଁ, — କେବଳ ସଞ୍ଜାଣନ ପରି ଆସ ବିଛଣାରେ ପଡ଼ିଗଲା । କେତେବେଳ ଏ କର ସେ କର ହେଲା ପରେ ସର୍ବଶ୍ଚାନ୍ତହାରିଣୀ ନିଦ୍ରା ତାହାର ଆଖିପତା ଫମଶା ତାଙ୍କି ପକାଇଲା ।

କବାଟ ପାଖରେ ଆସି ତାଗ୍ରମଣି ଯେତେବେଳେ ଦିନ ନଅଟା ବେଳେ ଡାକିଲେ, ସେତେବେଳେ ରଘୁନାଥ ଗାଡ଼ ନିଦ୍ରାରୁ ଉଠି । ବାଳକଟିର ଆଶାରେ କୈରାଣ୍ୟ, ଏହା ମାତୃହୃଦୟା ତାଗ୍ରମଣି ଭଲରୂପେ ବୁଝି ପାରିଥିଲେ; ସେଥିପାଇଁ ସେ ଆଉ ତାକୁ ଉଠାଇଲେ ନାହିଁ ।

ଫମେ ଫମେ ସାସ ଦିନଟି ଗଲା । ସେ ଦିନ ଜଗନ୍ନାଥ ଘରେ ନ ଥିଲେ — ଗ୍ରାମକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସୀତାର ବିବାହ ଅଳ୍ପଆଗେ ରହିବାର ସେ ଆଦୌ ଉଚିତ ବିବେଚନା କଲେ ନାହିଁ । ଦାରୁଣ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସରେ ସାସ ଦିନଟି କଟାଇ ରାତି ଲାଗି ଆସିଲାବେଳକୁ ତାଗ୍ରମଣି ଭୁଲସୀଚିତ୍ତେ କତିରେ ସଞ୍ଜାଣପଟି ଦେଇ ଆସି

ବୁଝାଣ ।   ଅତି ଘୋର ସୀତା ଲବ୍ଧାଶକୁ ଅନାଲବ୍ଧ X X X
 X X ଧୀରେ ଧୀରେ ଦେବରୁ ସୁନା ସୁନା ଦେବତା ଦାବି ।

କବାଟରେ ଘାତ ମାରିଲେ । କଥା କଣ ? କବାଟ ଭିତରୁ ବନ୍ଦ, ତାଙ୍କ ମନରେ ବଡ଼ ପାପ ଛୁଇଁଲା । ନାନା ଆଶଙ୍କା ମନେ କରି ସେ ବଡ଼ପାଟିରେ ଡାକିଲେ— ‘ରଘୁନାଥ !’ ତାଙ୍କ ସ୍ଵର ଫନମେଣ୍ଟିତ । ଭିତରୁ କ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠରେ ଉତ୍ତର ଆସିଲା— ‘ମା ! ଆଶ୍ଵସ୍ଥା ହୋଇ ତାଗମଣି କହିଲେ, ‘ଦୁଆର ଫିଟା ।’ ରଘୁନାଥର ସେତେବେଳକୁ ନଦୀ ଭାଙ୍ଗି ଆସିଥିଲା; ଆଖି ମଲି ମଲି ଉଠି ଆସି କବାଟ ଫିଟାଇଲା । ତାଗମଣି ଭିତରକୁ ଗଲେ ।

“ମା, ମୁଁ କେତେବେଳଯାକେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲି । ମତେ ଅରେ ଡାକ ଦେଲ ନାହିଁ ?”

“ଶୋଇଲୁ, ଭଲ କଲୁ ବାପ !” କହି ତାଗମଣି ଆସି ଖଟର ମୁଣ୍ଡ ପାଖରେ ବସି ପଡ଼ିଲେ; ଗୋଟିଏ ହାତରେ ପୁଅର ପିଠି ଆଉଁସୁ ଆଉଁସୁ କହିଲେ, “ବାପା ! ତୁ କିବା କଥାକୁ ଦୁଃଖ କରି ନ ଖାଇ ନ ପିଇ ପଡ଼ି କହିଲୁ ? ସଂସାରରେ କେତେ ଦୁର୍ଘଟନା ଘଟୁଛି; ତୁ କଣ ନିଜେ ଅଙ୍ଗେ ନଭେଇ ନାହିଁ ? ବାଳୁଡ଼ିକାକୁ ଯେ ତୋର ଜନ୍ମଦାତା ବାପ ମା ମରିଗଲେ, ତାଙ୍କ ଅଭାବରେ ତୁ ମଣିଷ ହେଲୁଟି ? ଏ କିବା ଶୁଭ ? କପାଳରେ ନ ଥିଲେ ଗୋପାଳ ହଥନ୍ତ ନାହିଁ । ତୁ ଏଡ଼େ ବୁଦ୍ଧିମାନ ଯେ ହେଲ ପଥ ହୁତୁରୁ ?”

ରଘୁନାଥ କରୁଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମା ମୁହଁକୁ ଅନାଇଲା । ଏତି ସେହି ସ୍ନେହମୟୀ ଡଳସିଣୀ, ଯାହାର ସ୍ନେହବାହୁଛାୟାତଳେ ସେ ଦଶ ବର୍ଷ କାଟିଲଣି, ଯାହାର ଅକ୍ଳାନ୍ତ ସ୍ନେହଯନ୍ତ୍ରରେ ଦୁଃଖ ବୋଲି କଣ ସେ ଜାଣେ ନାହିଁ— ଅଭାବ ବୋଲି କଣ କେବେ ଭେଦି ନାହିଁ । ରଘୁନାଥ ସେହି ପରମ ସ୍ନେହମୟୀକୁ ଏକାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରେ କ୍ଷଣକାଳ ଚାହିଁ ରହି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷାଦମେଣ୍ଟିତ ସ୍ଵରରେ କହିଲା, “ମା !” ମାର ଘର୍ବ ପ୍ରଶ୍ନର ସମ୍ବଦାୟ ଉତ୍ତର ସେହି ଗୋଟିଏ ଅକ୍ଷରରେ ମିଳି ଗଲା । ମାର ଆଖିରୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦୁଇ ଟୋପା ଲୁହ ଗଡ଼ିଗଲା । ରଘୁନାଥର ସେତେବେଳକୁ ଦୁଇ ଆଖି ବନ୍ଦ ତକିଆ ରଜି ଗଲାଣି । କେହି କାହାକୁ ଆଉ କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ତାଗମଣି ସେଠୁ ଉଠିଯାଇ ରଜାଘରକୁ ଗଲେ; ରଘୁନାଥ ପାଇଁ ଖାଇବା ଦ୍ରବ୍ୟ ସଜାଡ଼ି ରଖି ତାକୁ ବଛଣାରୁ ଉଠେଇଲେ; ବହୁତ ବୁଝାବୁଝି କରି ଆଖି ଭିତପାଖରେ ବସାଇଲେ । ମାତାର ଆଦରରେ ରଘୁନାଥ ସମ୍ବଦାୟ ଦୁଃଖ ଭୁଲି ଭେଜନରେ ଲାଗିଗଲା ।

ବାହାରରୁ କିଏ ଡାକିଲା “ରଘୁ, ଘରେ ଅଛୁ ?” ଏତି ବାବୁର ସ୍ଵର । ତାଗମଣି ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଦେଇ ଦ୍ଵାର ଖୋଲିଦେଲେ । ରଘୁନାଥ ଖାଇସାର ଦାଣ୍ଡ଼ଘରକୁ ଗଲା । ବାବୁ ଆସିଥିଲା ଗୁରୁତର ତାଗମଣି ପାଇଁ, ଅର୍ଥାତ୍ ବିବାହ-ବିଷ୍ଣୁଟି । ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସବୁ ଘଟିଯାନ୍ତା, ବେଦରେ ବସି ପଡ଼ି ରଘୁନାଥ

ସୀତାକୁ ବିଷ ହୋଇଯାନ୍ତା, ତେଣେ ଦିବାକର କାନ ମୁଣ୍ଡ ଆଉଁସି ମରକୁ ଯାଆନ୍ତେ । ହଠାତ୍ ନବ ଆଶାରେ ରଘୁନାଥର ମନ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ବାବୁ ଯିବାର ବହୁକ୍ଷଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ବଛଣୀରେ ମଲ୍ଲଙ୍କ ଭଳି ପଡ଼ି ରହିଲା । ସତେ ଯୁା ହେବ ? ତେବେ ? ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ସକାଶେ ସୁଦ୍ଧା ସୀତାକୁ ନଜର ସହଧର୍ମିଣୀ କଲ୍ଲନା କରି ରଘୁନାଥର ଆଖି ଆନନ୍ଦୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ତହିଁର ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ସମ୍ବଦାୟୁ ସୁଖ ମୂର୍ତ୍ତି ପରିଗ୍ରହ କରି ଆଖି ଆଗରେ ଭାସି ଉଠିଲା । କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ଭାବିଲା, “କି ପ୍ରବଞ୍ଚନା ! ଏ ପ୍ରବଞ୍ଚନା ସଂସାରଦୃଷ୍ଟିରେ କିପରି ? ଏହାର ବିଷମୟ ଫଳ କଣ ?” ରଘୁନାଥ ତାହା କଲ୍ଲନା କରି ସୁଦ୍ଧା ତାର ସଂଶୟର ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇଗଲା । ବିବାହ ପରେ ଦିବାକର ଓ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର କଣ କରିବେ, ଜଗନ୍ନାଥ କଣ କହିବେ, ସରସ୍ୱତୀ ଓ ତାରାମଣି କଣ ଭାବିବେ, ଏହି ଚିନ୍ତାରେ ତାହାର ବଡ଼ ଲଜ୍ଜା ହେଲା । ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖିରେ ଧୂଳି ଦେଇ ସେ ଚୋର ପରି ବିଷା ହେବ ? ମନ କହିଲା, “ହେଲେ ବା ସେଥିରେ ଦୋଷ କଣ ? ବରଂ ତହିଁରେ ଚୋର ଧୂସ୍ର ଛଡ଼ା ଆଉ ସମସ୍ତେ ସୁଖୀ ହେବେ ।” କିନ୍ତୁ ବିବେକ କହିଲା, “ଏ କଣ ମର୍ଯ୍ୟାଦାଞ୍ଜନ ? ଯାହାର ସୀତାର ପିତୃକୁଳ ଜଗତରେ ମୁହଁ ଦେଖାଇ ପାରିବେଟି ? ନଜର ଆସ୍ତସମ୍ମାନରୁ କଣ ଏହିପରି ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେବ ?” ରଘୁନାଥଦୃଷ୍ଟିରେ ଆସ୍ତସମ୍ମାନ ଭାରି ବଡ଼ ଦିଶିଲା । ମନ ଭିତରେ ଅନେକ ଆନ୍ଦୋଳନ, ଅନେକ ଯୁକ୍ତିତର୍କ କରି ସେ କଟକ ଗୁଡ଼ି କିଛି ଦିନ ଅନ୍ୟାୟ ଯିବାହିଁ ଶ୍ରେୟ ମନେ କରି ତାରାମଣିଙ୍କୁ ସବୁ କଥା ଖୋଲି କହିଲା । ବାବୁର ଅଭ୍ୟୁତ କଲ୍ଲନା ଶୁଣି ତାରାମଣି ଅବାକ୍ ହୋଇଗଲେ, କିଛି କ୍ଷଣ ରୁନି ରହି କହିଲେ, “ପୋଡ଼ିଗଲା ତାଣରେ ସୁଆଦ କଅଣ ! କାଳକାଳକୁ ନିନ୍ଦା କଲଙ୍କ ଆପମାନ ପାଇଁ କଣ ଯୁା କରିବ ? ଆଜି ଏହିଟା ବାହାଦୁର ଜଣାଯିବ, କିନ୍ତୁ କାଲିକି ଆଉ ସେ ଆନନ୍ଦ ନ ଥିବ । ବାବୁ ଚିଲି ଲେକ, ତାର ସଂସାରର ବୁଦ୍ଧି କେତେ ?” ସେଠୁଁ ରଘୁନାଥ ଗ୍ରାମକୁ ଯିବାର ପ୍ରସ୍ତାବ କଲା । ଉପସ୍ଥିତି ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ମାନସରେ ଅଗତ୍ୟା ତାରାମଣି ସେଥିରେ ହଁ ଭରିଲେ । ଯିବାବେଳେ ରଘୁନାଥ ଥରେ ଲୁଚି ପାତେଇ ନାନା ସହିତ ଦେଖା କରି ଆସିଲା । ଉଭୟେ ଉଭୟକୁ ଧରି ବହୁତ କାନ୍ଦିଲେ । ଆଉ ରଘୁନାଥ ପାତେଇ ହାତରେ ଦେଇ ଆସିଲା ନଜର ସେହି ସୁନ୍ଦର ଫେମ୍ବରକା ଫୋଟୋ । ବହୁତ ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସୀତା ଓ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କଲା ନାହିଁ । ସେହି ଦିନ କଅଁଳ ଗାଧୁଆ ବେଳକୁ ରଘୁନାଥ ଗ୍ରାମକୁ ବାହାରିଗଲା ।

ପଥାସମୟରେ ଦାଣ୍ଡ ଆଲୁଅ କରି, ବାଇଦ ବଜେଇ, ଶେଷଣୀ ଚମତକରି, ଭାରି ଜାକଜମକରେ ଦିବାକର ସୀତାକୁ ବିଷା ହେବା ପାଇଁ ଆସିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାହାର ଦୁଇ ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ସୀତାର ବିବାହ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ଆଉ ଜଣକ

ସେଇ ଜଣକ ଲଗ ଚର ଜୀବନ କାନ୍ଦିବ । କିନ୍ତୁ ବାପ ଟଙ୍କା ନେଇ ଯାହାକୁ ବିକରି, ସେ ମୋର କେନ୍ଦ୍ର ନୁହେଁ—କିଛି ନୁହେଁ । ଏଇ ମୋର ସାର, ଏଇ ମୋର ସ୍ବା— ।” ପୀତେଇ ନାନା ଝଟି ତା ମୁହଁରେ ହାତ ଦେଇଦେଲା । ସୀତା ବୁଢ଼ୀର ହାତ ଛଡ଼ାଇ କହିଲା, “ମନେ ନାହିଁ ନାନ, ପୋଖରୀକୁଳରେ ଉତ୍ସବକୁ ସାକ୍ଷି କରି ଗଲାବୁ ହାର କାଢ଼ି ଦେଇଥିଲି । ସେ ତ ଗ୍ରହଣ କଲେ, ସେଇ ମୋର ବିଷ । ତା ପରେ ତମେମାନେ ଯାହା କଲ, ସେ ସବୁ ଭେଲିକି—ଦାଣ୍ଡକୁ ଦେଖାଇବା ନାହିଁ, ମୋ ଆତ୍ମା ତ ଭିତରେ ନାହିଁ । ବାପ ମାଙ୍କର ଦେହ ଉପରେ ଦାବି ସେନା, ମୋ ମନ ତ ମୋର ।”

ଏହା କହି ରୁକ ଅଭିମାନର ଖବରରେ କିଛି କ୍ଷଣ ତୁନି ରହି କହିଲା, “ଏ ଖଣ୍ଡିକ ମୁଁ ନେଉଛି ।” ପୀତେଇ ତା ହାତରୁ ଛଡ଼ାଇ ବସିଲା, କିନ୍ତୁ ସୀତା ତାହା ଅଣ୍ଟିରେ ଗୁପ୍ତ କରି କହିଲା, “ନାନ ରୁ ମୋର ନାନା ନୋହୁ । ସେ ପରା ଥିଲା ତୋର ପୁଅ, ତୁ ମୋର ମା,—ତୁ କାହିଁକି ମୋତେ ଦୁଃଖ ଦେଉଛୁ ? ସବୁ ଜାଣୁ, ସବୁ ବୁଝୁ, ଦଶ ବର୍ଷ ଯେଉଁ ମନ ଜଣାକୁ ଦେଇଛି, ସେ କି ଆଉ କାହାର—?”

ପୀତେଇ ନାନା ସୀତାର ଅଭୁତ ବାକ୍ସରୁଷ୍ଟରେ ହତବୁଦ୍ଧି ହେଲା । ସୀତା ଯେ ସବଦା ଶାନ୍ତ, ସୁଶୀଳ, ସେ ଆଜି ଓକିଲଙ୍କ ପରି ଜେବା କରୁଛି । ପ୍ରକଳ ଦୁଃଖରେ ସେ ଏଡ଼େ ମୁଖର ହେଲା କି ?

ସୀତା କଥା କହୁଁ କହୁଁ କାନ୍ଦରେ ଭସିଗଲା । ମର୍ମପୀଡ଼ିତା ପୀତେଇ ନାନା ଆଉ କିଛି ତାକୁ କହି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତା ନିଜ ଆତ୍ମା ଯେ କାନ୍ଦୁଛି, ସେ ସୀତାକୁ କହିବ କଅଣ ? ସେହି ଦିନୁ ସେ ‘ଫୋଟୋ’ ଖଣ୍ଡିକ ହେଲା ସୀତାର ଫଳ-ସାମଗ୍ରୀ । ସୀତା ସେହି ଫୋଟୋ ଧାନରେ ଦିନ କାଟିଲା, ମରି ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ରଘୁନାଥର କକେଇ ସାଆନ୍ତଙ୍କ ଝିଅ ବିଭାବରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ନ କହି ରଘୁନାଥ ଗ୍ରାମକୁ ବାହାରଗଲା । ସାତ ବରଷର କିଶୋରୀ ଯେତେବେଳେ ଦଉଡ଼ି ଯାଇ ମାକୁ କହିଲା “ବୋଉ ଲେ, ଆମ ଘରକୁ କିଏ ଆଇଚନ୍, ଦେଖିଲୁ”, ତାହାର ମା ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ମୁଣ୍ଡରେ ଓଢ଼ଣା ଦଉଁ ଦଉଁ ରଘୁନାଥ ଆସି ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ଦଣ୍ଡେ ଖୁଡ଼ୀ ପୁରୁଷ ଦୁହେଁ ଗୁହଁଗୁହଁ ହେଲେ । ପୁରୁଷ ମୁହଁରେ ଖୁଡ଼ୀ କଥା ଦେଖିଲା କେଜାଣି ତାହାର ହୃଦୟ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ମନର ଦୁଃଖ ଗଣ୍ଡର ଆର୍ଦ୍ରତାରେ ଜଣାଇ ଖୁଡ଼ୀ ରଘୁର ଚର୍ଚ୍ଚା ବୁଝିବାକୁ ଗଲା ।

ଅଳ୍ପ ବୟସ୍କ ଦିନ ପରେ ରଘୁ ଆସିଛି, ଗାଁରେ ସମସ୍ତେ ତାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଉତ୍ସୁକ; କିନ୍ତୁ ଏଥର ସେ କାହାରି ଘରକୁ ଗଲା ନାହିଁ—ମରବ, ନିଶ୍ଚଳରେ ଖୁଡ଼ୀ ନିକଟରେ ଦିନ କଟାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାହାର କାନ୍ଧରେ ହର୍ଷ ଓ ଉତ୍ସାହ ନାହିଁ—ଗୋଟିଏ ନିରାଶର ମେଘ ଯେପରି କି ତାର ପ୍ରସନ୍ନ ମୁଖରୁ ତାଙ୍କ ପକାଇଛି । ରଘୁର ଏପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖି ଖୁଡ଼ୀ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ; ରୁହାଇ ରୁହାଇ ଅନେକ କଥା ପଚାରି ବସିଲେ; କିନ୍ତୁ ଗୋଟିକର ସୁଦ୍ଧା ଉତ୍ତର ପାଇଲେ ନାହିଁ । ସେ ମଧ୍ୟ ଗୋପନରେ କାନ୍ଦିଲେ ।

ହଠାତ୍ ତାଙ୍କର ମନରେ ହେଲା, ଏ ଥର ପୁଅ ବଡ଼ ହେଲାଣି, ହାତକୁ ଦିହାତ କରିବା କଥା ! ସେହି ଦୁଃଖରେ କଣ ରଘୁ ମନ ମାରିଛି କି ? ସାଆନ୍ତ ଝିଅ କଥାଟି ତାଙ୍କ ମନରେ ଖେଳିଗଲା । ସେହି କଥା କଣ ଠିକଣା କରିବାକୁ ରଘୁ ଗାଁକୁ ଆସିଛି କି ?

ସଞ୍ଜବେଳେ ବାରି ପେଣ୍ଠାରେ ମଣିଷା ପାରି ଖୁଡ଼ୀ ପୁରୁଷ ବସିଲେ । କୁଅମୂଳର ଫୁଟନ୍ତା ମଲ୍ଲୀଫୁଲର ବାସକାରେ ଅଗଣାଶକ୍ତି କି ମହକି ଉଠୁଥାଏ, ଅନ୍ଧାର ଋମେ ଋମେ ଗାଡ଼ିତର ହେଲାଣି, ଜହ୍ନ ତ ଘଡ଼ି ମାଇଲାଣି, ଗୁନ୍ଧ ଆଲୁଅ କାନ୍ଧୁଁ ଆସନ୍ତା, ଗୁନ୍ଧ ଆଲୁଅରେ ସିନା ଖେଳର ଆନନ୍ଦ ! କିଶୋରୀ, ଗଉରୀ ଦି ଭଉଣୀ ସେଥିଯୋଗୁଁ ଘରକୋଣରେ ପଶିଛନ୍ତି । ବନା ନଣ୍ଡାକୁ ଘେନି ଗାଁ ବୁଲି ଯାଇଛି ।

ଖୁଡ଼ୀ ରଘୁକୁ ପାଖକୁ ଟାଣି ଆଣି ପିଠି ଆଉଁସି ଆଉଁସି କହିଲେ, “ବାପା, ଏବେ ବଡ଼ ହେଲା, ବୁଝିଶୁକି ହେଲା; କିନ୍ତୁ ଆମ ଆଗରେ ତମେ

ଯଉଁ ଦିଲକୁ ସେଇ ଦିଲ । ତମ ଭଲ ମନ୍ଦ ଆମକୁ ଲଗେ । ଏହି ଜ୍ୟୈଷ୍ଠ ଶ୍ରାବ ଆଡ଼ିକ ବନାର ଜନା ଅଇଲେ ତାର ଆଉ ଗଉଣ୍ଡାର ବରଦର କଥା ପଡ଼ିବ ।”

“ବନା କେଉଁଠି ବାହା ହେବ କି ?”

“ବନା ପରା ନଦେଇ ମିଶି ଝିଅ ବରଜାକୁ ବିଷ ହେବ । ଆଉ ଲଖିଆ ସାଙ୍ଗରେ ତ ଗଉଣ୍ଡାର କଥା ଛାଡ଼ିବ ।”

“ତାହା ହେଲେ ସୁରୁଯୀ ଆଇ ତାର ଶାଶୁ ହବ । ସେ ତ ନହାତ କଳିହୁଡ଼ୀ— ଗଉଣ୍ଡାକି ରଖି ଥୋଇ ଦବଟି ?”

“ଦେଖୁଚି, ତମର ସୁରୁଯୀ ଆଇ ପ୍ରତି ଆଦୌ ସଭାବ ହେଲା ନାହିଁ । ସେଇଟା ମୁହଁଗୋରଣୀ ସିନା, ତା ପେଟରେ କିଛି ନ ଥାଏ । ପିଲା ପିତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ଗୁହେଁ, ଆଉ ଲଖିଆ ପରି ଜୁଆଁ ଏ ଜାଳରେ ମିଳିଲେ ତ ? ତାର କକେଇପୁଅ ଭଲ ନବଦନ ସାଙ୍ଗରେ କିଶୋରୀକ ବାହା ଦେବି ଧୁବିଚି, ଖଡ଼ି ସୁଇଲେ ହୁଏ । ହେଲେ ଗୋଟିଏ କଥା କହୁବି, ତମେ ଚିଡ଼ିବ ନାହିଁ ତ ?”

“କୁହ” ତମେ ଚିଡ଼ିବ ନାହିଁ ?”

ରଘୁ ହସି ହସି କହିଲା, “ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ—ଆଗରୁ ଜାଣିଚି ।”

ଖୁଡ଼ୀ କୌତୂହଳୀ ହୋଇ କହିଲା, “କଣ ଜାଣ ?”

ରଘୁ କହିଲା, “ତମେ କହୁ ନାହିଁ ?”

“ଉମାକୁ ମୁଁ ବୋଉ କରିବି, ତମ ଇଚ୍ଛାଟା କଣ ? ଭାରି ଗୁଣର ପେଟଟି ଏକା—ଦବ୍ୟସୁନାହିଁ ।”

ହଠାତ୍ ରଘୁ ନାଥ ଗନ୍ଧୀର ହୋଇ ବସିଲା, କେତେବେଳଯାଏ କିଛି କହିଲା ନାହିଁ । ଖୁଡ଼ୀ ଦୂରରୁ ମଉନ ଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ, “ତମର ଏ କଥଣ ଗୋଟାଏ ସ୍ୱଭାବ ! ସୁରୁଯୀ ଆଇ ଉପରେ ତମର କଥଣ ସବୁ ଦିନ ରାଗ ଥିବ ?”

ସେତେବେଳେ ବାରି ପଟଟା ଅନ୍ଧାର ଥିଲା; ନୋହିଲେ, ଖୁଡ଼ୀ ଦେଖିଥାନ୍ତେ ରଘୁ ନାଥ ଆଖିରେ ଅନ୍ଧ । ରଘୁ ନାଥ ଉଠି ତ ଶୋକର ଆବେଗକୁ ପ୍ରଳମ୍ବରରେ ଦମନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲା, ସେଥିପାଇଁ କଥା କହିପାରିଲା ନାହିଁ । ଖୁଡ଼ୀ ବୁଝି ନ ପାରି ପୁଣି କହିଲେ, “ପୁଅ, ଘର ଦେଖି ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧୁ, ତା ଦେଖି ବସନ୍ତ; ସୁରୁଯୀ ଆଇ ଘର ଆମ କାନ୍ଧକୁ କାନ୍ଧ ପଡ଼ିବ । ଆପଣା ଲଖି ଆନରେ ବଚନ ହାରିବା ସିନା !”

ଏ ଅବସରରେ ରଘୁ ନଜ ଆତ୍ମିକକୁ ଆସିଥିଲା । ସେ ଧୀର କଣ୍ଠରେ କଣ ଗୁଡ଼ାଏ କହିଗଲା, ଖୁଡ଼ୀ କାନକୁ ଶୁଭିଲା ନାହିଁ । ଖୁଡ଼ୀ ତା କଠକି ଟିକିଏ ଘୁଞ୍ଚି ଆସି କହିଲେ, “କଣ କହୁଚି, ବାପ ?”

ରଘୁ ଏଥର ପରିଷ୍କାର ଭାବରେ କହିଲା, “ଖୁଡ଼ି, ସୁରୁଯୀ ଆଉ ଉପରେ ତମାର କି ରାଗ ?—ମୋ କପାଳ ଉପରେ ରାଗ । ଭାତପତରରୁ ଖେଣିଲା ଲୋକ ଉଠିଗଲେ କେମିତି ଲାଗେ ? ମୋ କପାଳରେ ଆଉ କି ସୁଖ ? ନେତ୍ର ଗୁଡ଼ି କହୁଣୀକି ବନ୍ଧି ଯାଇଛି !”

ଖୁଡ଼ି ଏ ପ୍ରହେଳିକାର ଅର୍ଥ ବୁଝି ନ ପାରି କହିଲେ, “ଫିଟେଇ କରି କହୁ ନାହିଁ, କଥା କଣ ?”

ରଘୁନାଥ ଫିଟେଇ କରି କହିବ, ଖୁଣି ଖୁଡ଼ି ଆଗରେ ? ଦାବୁଣ ଲଜ୍ଜାରେ ତାର ସ୍ଵର ବନ୍ଦ ହୋଇ ଆସିଲା, ସେ ଖଜାଂର ମାରି ଗଲା ସଫା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ପ୍ରଥମେ କେଉଁ ଶବ୍ଦଟା କହିବ, ତାହା ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲା । ସୀତା ସହୃଦ ତାର ଯେମ, ତାର ବିବାହର ଆଶା, ଏ ସବୁ ଖୁଡ଼ି ଆଗରେ କଣ କହିବା କଥା ?

କିନ୍ତୁ ଖୁଡ଼ି ନଜେ ସେ ବାଟ ସହଜ କରିଦେଲେ; ହଠାତ୍ ପଚାରିଲେ, “ସାଆନ୍ତୁ ଝିଅ ସୀତା ବିଷ ହେଲାଣି, ନା ଅଭିଆଡ଼ା ଅଛି ?” ରଘୁ କଥା ନେବାପାଇଁ ଖୁଡ଼ିର ଏ କୌଶଳ । ରଘୁ କଥାର ଖିଅ ପାଇଲା; କହିଲା, “ସେ ବିଷ ହେଲାଣି ।” ଖୁଡ଼ି ବିସ୍ମିତ ହୋଇ କହିଲେ, “କେବେ ମ ! କାହାକୁ ବାହା ହେଲା ? ମୋ ମନେ ମନେ ସେ ତମକୁ ଲାଗିଥିଲା ।” କିନ୍ତୁ ଏଥର ଉତ୍ତର ଦେଇ ହେଲା ନାହିଁ, ସେ ପରା ଗୁରୁଜନ ।

ରଘୁନାଥ ଏଥର ବର୍ଣ୍ଣନା କଲା—ନିଜ କଥା ଯଥାସମ୍ଭବ ଲୁଚାଇ ସୀତାବିବାହର ଦୁଃଖମୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ ସହଜ ସରଳ କରି କହିଲା; କିନ୍ତୁ ଖୁଡ଼ି ତାର ଗୋଟିଏ କଥାକୁ ଗୋଟିଏ କରି ବୁଝିଲେ । ରଘୁନାଥ କଥା ଶେଷ କଲା, ସେତେବେଳକୁ ଖୁଡ଼ିର ଆଖିରେ ଯାଣି । ପଣନ୍ତକାନ ଖସିଗସରେ ସେ ବୁଝିଲା, ଖୁଡ଼ି କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି । ସହାନୁଭୂତିରେ ବିଗଳିତ ହୋଇ ସେ ମଧ୍ୟ କାନ୍ଦିଲା । ସେ ପୁରୁଷ ଯିଲା ବୋଲି କଣ ତା ପ୍ରାଣ ପଥର ?

ଏଥର ଖୁଡ଼ି ଆରମ୍ଭ କଲେ, କହିଲେ. “ବାପ, ତମ ଦୁଃଖ ବୁଝିଲି । ସଂସାର କରି ଆସି ବୁଢ଼ୀ ହେଲି । କଣ ମୋ ଯିଲାଣିର ମନ କଥା ମୋତେ ଅଛିଯା ? ଶାଲି ଏତିକି ମୋ ମନରେ ହଉଛି, ଚୌଧୁରୀ କେଡ଼େ ଅନ୍ୟାୟ କଲା—ସୁନାଝିଅକୁ ଭସେଇ ଦେଲା ! ତଣ୍ଡି ଚିପି ମହାନଦୀକ ଦେଇ ଦେଇଥିଲେ ତ ଯାଇଥାନ୍ତା । ତମ ଶରଧା, ତମ ସୁଖ ସେ ଭାଙ୍ଗିଲା ! ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ସେ ଗାଦି ମାରି ରଖିଛି, ଟଙ୍କା ଦି ହଜାରକୁ ଝିଅ ବିକିଲା ? ହୁ, ହୁ ! ଏ ଅନ୍ୟାୟ ସହି ମା ବସୁନ୍ଧରା ଫାଟି ଯାଇ ନାହାନ୍ତି, ପାପୀଗୁଡ଼ିକ ପାତାଳକୁ ଧରି ଯାଆନ୍ତେ !”

ରଘୁନାଥ ଖୁଡ଼ୀର ଜ୍ଞାନାମୟୀ ବକ୍ତୃତା ଶୁଣି କହିଲେ, “ଖୁଡ଼, ମୁଁ ପରା ଅକ୍ଷିତ, ମୋତେ ସେ ଝିଅ ଦେଇଥାନ୍ତେ ? ମୁଁ କେଉଁ କଡ଼ାରେ ଗଣ୍ଡାଏ !”

ଖୁଡ଼ୀ ଅନ୍ତର ଉଦ୍‌ବେଗିତ ହୋଇ କହିଲେ, “କଥା ତ ଦେଇଥିଲୁ, ପକେଇଲୁ ଛେପକୁ ତ ଡୋକିଲୁ ! ଏତେ ଧନ ଥାଇଁ ଯାହାର ବଚନ ସତ ନାହିଁ, ସେଇଟା କି ମଣିଷ ! ତମେ ବୁଝ ନା ପୁଅ, ଆମେ ତାର ମୂଲ୍ୟ ଲାଗୁଁ ସତ, ହେଲେ, ସେ ଆମଠୁଁ ଡେଇଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜାତି । ଆଜିକାଲି ସେନା ଦୁଃଖ ପାଇଲେ ବୋଲି ଡୋର ନନା, କକେଇ ଗୁକିର କର ବାହାରଲେ । ସେଇଟା କଣ ଆମ କୁଳଧର୍ମ କି ? ଆମେ ପୁରୋହିତ ବଂଶୀ । ଆଜି କପାଳ ପଡ଼ିଲା ଯେ, ମଞ୍ଚ କାଟିଲୁ—‘ପେଟ ପୋଷ୍ଟ ନାହିଁ ଦୋଷ୍ଟ’ କିନ୍ତୁ ସେ ଚୌଧୁରୀ ଆମଠୁଁ ଜାତିରେ ଘନ । ତାଙ୍କ ଘରଝିଅ ଆମ ହାଣ୍ଡିଣାଲେ ପଶିବଟି ? ଆମ ପାଗ ଛୁଇଁଲେ ଆମେ ଭରିବୁଁଟି ?”

ରଘୁନାଥ ବାଧା ଦେଇ କହିଲେ, “ଖୁଡ଼, ତମେ ଯଦି ଅରେ ସୀତାକୁ ଦେଖିଥାନ୍ତି, ତେବେ କହି ଥାଆନ୍ତି—ମା ସାଆନ୍ତୁଣୀ, ଆଉ ସୀତା ଏମାନେ ଜଗତର ମଣିଷ ନୁହନ୍ତି—”

ଆଉ କହି ପାରିଲୁ ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ସୀତାର ପ୍ରେମମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତି, ବିଶେଷତଃ ପୋଷାଣ ରୂପେ ସେହି ଶେଷ ଦେଖା ତାର ହୃଦୟରେ ନାଚୁଥିଲା । ତାର ସୀତା—ତାର ସ୍ନେହର ସବୁ—ତାର ହୃଦୟର ଗଣି ଆଜି ଦିବାକର-ବ୍ୟାଧର କରକବଳିତ । ସୀତାର ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନ ଭାବ ତା ଗ୍ରୁତି ଅର ଉଠିଲା । ଆହା, ସେ ଯେ କେଡ଼େ ଅସହାୟ ! କିନ୍ତୁ ନିଜେ ତ ମର୍ଦ୍ଦପୁଅ । ସୀତା ସିନା କୁଳାଗୁର, ସମାଜାଗୁର ଠେଲି ନ ପାର ବାଧା ହୋଇ ଦିବାହ କଲୁ; ସେ କାହିଁକି କରବ ? ସୀତାଲଗି ସେ ଚରକୁମାର ରହିବ, ସୀତାଲଗି ସେ ବୈରାଗୀ ସାଜିବ । ଦିବାହ—ଆଉ ନୁହେଁ, ଏ ଜୀବନରେ ନୁହେଁ । ସୀତା, ସୀତା । ତାକୁ କଣ ସେ ଜନ୍ମାନ୍ତରରେ ପାଇବ ନାହିଁ ? ଆହା, ତାକୁ କଣ ସେ ପାଇ ନାହିଁ ? ମନରେ ତ ପାଇଛି । ଦେହରେ ପାଇବା ଅପେକ୍ଷା ମନରେ ପାଇବା କଣ ବଡ଼ ନୁହେଁ ?

ରଘୁନାଥ ଚିନ୍ତାରେ ନିମଗ୍ନ । ଖୁଡ଼ୀ ତାର ଗିଠିରେ ସ୍ନେହରେ ହାତ ବୁଲୁଛନ୍ତି । ସେହିସ୍ଥରେ ତାର ଦୁଃଖ ହର ଯାଉଛି ପରା । ଆଜି ଖୁଡ଼ୀ କେବଳ ଖୁଡ଼ୀ ନୁହେଁ, —ଆଜି ସେ ପରମ ବନ୍ଧୁ । ରଘୁନାଥ ଖୁଡ଼ୀର ସ୍ନେହରେ ଆଜି ମୁଗ୍ଧ ! ଜଗତରେ ଏତେ ସ୍ନେହ ନ ଥିଲେ କିଏ ବଞ୍ଚନ୍ତା ? ଦାରୁଣ ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମରେ କିଏ ଥୟ ପାଆନ୍ତା ?

ରଘୁନାଥ ତାହାହିଁ ଭବୁ ଭବୁ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲ ।

ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦର ଦିନ ଘରେ ରହି ତା ମନ କେତେକ ସୁସ୍ଥ ହେଲା; ସେଠୁ ସେ ପୁଣି କଟକ ବାହାର ଆସିଲା । ବାଟରେ ଆସୁ ଆସୁ ଅନ୍ୟ ଚିନ୍ତା ପଶିଲା । ମନଟା ଭଲ କରିବାକୁ କିଛି ଦିନ ଆଉ କୁଆଡ଼େ ବୁଲି ଆସିଲେ ହେବ ନାହିଁ ? ସେତେବେଳେ ସେ ବାୟାଙ୍କ ପରି କୁଆଡ଼େ ଯିବ, କଣ କରିବ, କିଛି ଅସ୍ତ୍ର କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଭାବିଲା, କଲିକତା ଗଲେ ହୁଅନ୍ତା । ସ୍କୁଲସଙ୍ଗୀ ନିମାଇଁ ଘର କଲିକତାରେ, ସେଠି କିଛି ଦିନ ରହି ପୁଣି ଆସିବ । କଲିକତାର ଧାରଣା ତାର ବିଶେଷ ନ ଥିଲା, ନିମାଇଁ ଘର ଠିକଣା ମଧ୍ୟ ମନରେ ନ ଥିଲା । ଭାବିଲା, ଓକିଲ ସୁରେଶ ବାବୁଙ୍କ ପୁଅ—ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଲୋକର ଠିକଣା କିଏ ବା ଜାଣି ନ ଥିବ ?

ଭାବି ଭାବି ରଘୁ ରେଲଷ୍ଟେସନକୁ ଗଲା । ସେତେବେଳକୁ ସମୟ ହୋଇ ନ ଥିଲା; ତେଣୁ ଓପ୍ରେଟିଂ ରୁମ୍‌ର ସାମନା ବେଞ୍ଚ ଉପରେ ବସିରହିଲା । ତା ପାଖରେ ଜନସମାଧିରେ ଗୋଟିଏ ମସିଆ ଲୁଗାପୁଟୁଲି, ସେଥିରେ ଖୁଡ଼ୀ ବଡ଼ ଝୁହରେ ଚୁଡ଼ା, ଗୁଡ଼, ପାକଲ ଆମ୍ବ, କେତକା ଖଇର ଇତ୍ୟାଦି ପଲ୍ଲୀପୁଲଭୀ ପଦାର୍ଥମାନ ବାନ୍ଧ ଦେଇଥିଲେ ।

କଟକ ଷ୍ଟେସନ, କେତେ ଜାତିର କେତେ ଲୋକ ଯିବା ଆସିବା କରୁଛନ୍ତି; ରଘୁ କୌତୂହଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାହାହିଁ ଦେଖୁଥିଲା । ବିଶେଷତଃ ଦୁଇ ଜଣ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ତାହାର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା । ଜଣେ ନାତିଆର୍ଦ୍ଧ, ନାତିପୁଲ, ହାତ୍ ପ୍ୟାଣ୍ଟପେନ୍ତା, ଚଷମାଧାରୀ ଶ୍ୟାମଳଦର୍ଶି ଯୁବକ—ଆକାର ପ୍ରକାରରୁ ବଙ୍ଗାଳୀ ବାବୁ ପରି ଦେଖା ଯାଉଥିଲେ । ରଘୁ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା—ଦେଶୀୟ ଶ୍ରୀକ୍ଷିୟାନ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଥିଲା ଗୋଟିଏ ପନ୍ଦର ଷୋଳ ବର୍ଷର ମଧୁରକାନ୍ତି ବାଳକ । ଉଭୟେ ଘନ ଘନ ରଘୁନାଥ ଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅବ୍ୟାହତ ପାଇବା ପାଇଁ ରଘୁ ମୁହଁ ତଳକୁ କଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଦେଖିଲା, ପୁଣି ଚାହିଁଛନ୍ତି । ଏଥର ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ବିଶେଷ କୌତୂହଳ-ପୂର୍ଣ୍ଣ । ରଘୁ ସେ ସ୍ଥାନରୁ ଉଠିଯାଇ ପୁଟୁଳାଟି ହାତରେ ଧରି ଷ୍ଟେସନର ଏ ପାଖ, ସେ ପାଖ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ହଠାତ୍ ତା ପିଠିରେ କିଏ ହାତ ମାଇଲା । ରଘୁ ଚମକି ପଡ଼ି ପଛ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ଦେଖିଲା, ସେହି ପୁରୋକ୍ତ ଯୁବକ । ଯୁବକ ରଘୁର ସଙ୍ଗୋଚ ଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ହସି ହସି ବଙ୍ଗଳାରେ କହିଲେ, “ମହାଶୟ, ଭୟ କରିବେ ନାହିଁ । ଆମେ ବିଦେଶୀ, ଦୁଇଦିନ ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ଦେଶକୁ ଆସିଛୁ; ଦୃଷ୍ଟବ୍ୟ ସ୍ଥାନସବୁ ଦେଖି ବୁଲିବାଲି ଚାଲିଯିବୁଁ । ଶୁଣିଛୁ, ଓଡ଼ିଶା ପରି ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ଅନ୍ୟତ୍ର ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ।”

ରଘୁନାଥ ତାଙ୍କ କଥାରେ ଅକୃଷ୍ଣ ହୋଇ ବଙ୍ଗଳାରେ ଉତ୍ତର ଦେଖି—
“ବେଶ୍ କଥା ।”

ଯୁବକ ରଘୁନାଥର କଥା ନ ସବୁଣୁ କହିଲେ, “ଶୁଣୁଛି, ଦକ୍ଷିଣ ଗଙ୍ଗାମ
ଅଞ୍ଚଳର ଦୃଶ୍ୟ ସବୁଠାରୁ ସୁନ୍ଦର । ମୁଁ କଲିକତା ଆର୍ଟ କଲେଜର ଜଣେ ଅଧ୍ୟାପକ,
ଆଉ ଏ ମୋର ପ୍ରିୟ ପୁଣିଳକୁମାର । ଆସ ପୁଣିଳ ବାବୁ, ଯୁଦ୍ଧ ସହିତ ପରଚୟ
କର ।” ଏହା କହି ସଙ୍କୁଚିତ ପୁଣିଳକୁ ସାମନାକୁ ଟାଣି ଆଣି କହିଲେ, “ମୋ
ନାମ ନରେନ୍ଦ୍ର ବାନାର୍ଜୀ, ଆଉ ଯୁଦ୍ଧର ନାମ ପୁଣିଳକୁମାର ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ,
ଆମେ ଉଭୟେ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ଆମର ଗୁରୁଶିଷ୍ୟସମ୍ପର୍କ । ଗ୍ରୀଷ୍ମାବକାଶରେ କିଛି ଦିନ
ଛୁଟି କରିବାକୁ, ଆଉ ବିଚିତ୍ର ଦୃଶ୍ୟର ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ଓଡ଼ିଶାକୁ
ଆସିଛୁ । ମହାଶୟ, ଆପଣ ବଙ୍ଗାଳୀ ପର ! ନାମଟି କଣ ପଚାରି ପାରେ କି ?

ରଘୁନାଥ ସଲଜ୍ଜ ଭାବରେ କହିଲା, “ନା ମହାଶୟ, ମୁଁ ବଙ୍ଗାଳୀ
ନୁହେଁ—ଓଡ଼ିଆ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ମୋର ନାମ ରଘୁନାଥ ମହାପାତ୍ର; ମୁଁ ଏ ବର୍ଷ
ଏଫ. ଏ ପାଶ କରିଛି, ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁ ହେବାରୁ କଲିକତା ବୁଲି ଯାଉଛି ।”

ଲୋକଟି ରଘୁନାଥକୁ ଆପାଦମସ୍ତକ ଶାନ୍ତି ଦୃଷ୍ଟିରେ ସନ୍ଧିକ ଚାହିଁଗଲେ—
ଏ ପିଲା ଏଫ. ଏ ପାଶ କରିଛି, —ହାତରେ ଗୋଟାଏ ମସିଆ ପୁଟୁଲି ଧରି
କଲିକତା ବୁଲି ବାହାରିଛି ! ନିଜର ଭାବ ଗୋପନ କରି ସାନନ୍ଦରେ କହିଲେ,
“ତେବେ ଭଲ କଥା, ଆପଣ ମଧ୍ୟ ଆମର ପରି ଆରାମ ଉପଭୋଗ ପାଇଁ ବୁଲି
ବାହାରିଛନ୍ତି ! ଦକ୍ଷିଣ ମୂଲକ ଦେଖିଛନ୍ତି ?”

ରଘୁନାଥ କହିଲା, “ନା, ମୁଁ ଦେଖି ନାହିଁ ।”

ଯୁବକ ଅଧିକତର ଉତ୍ସାହ ଦେଖାଇ କହିଲେ, “ତେବେ ଆସନ୍ତୁ ନା,
ପ୍ରଥମେ ଦକ୍ଷିଣ ବୁଲିଯିବା । ଦଶ ପନ୍ଦର ଦିନ ପରେ ମୁଁ କଲିକତା ଫେରିବି;
ଆପଣଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇଯିବି । ଆପଣ ଏ ଦେଶର ଲୋକ, ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ
କଲିକତା ଏକଦିନରେ ବୁଲାଇ ଦେଖାଇ ଆଣିବି ।” ଆପଣ କଣ ଦେଖିବାକୁ
ଚାହାଁନ୍ତି ? ଚିତ୍ରଆଶା, ଯାଦୁଘର, ନା ଇଡ଼େନ ଗାର୍ଡେନ୍, ଡାହମଣ୍ଡ
ହାରବର୍, ?—”

ରଘୁନାଥ କହିଲା, “ମହାଶୟ, ମୋଟି ତ ଏତେ ଟଙ୍କା ନାହିଁ ।”

ତାହାର ସରଳତାରେ ଯୁବକ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ କହିଲେ, “ଟଙ୍କାର ଭାବନା ?
ମୁଁ ସାଥରେ ଅଛି, ଆପଣ ସେଥିପାଇଁ ଭାବିବେ ନାହିଁ । ଦୁଃଖର ବିଷୟ, ଆପଣ
ମୋତେ ଚିହ୍ନି ନାହିଁ । ମୋର ପିତା କଲିକତାର ବିଖ୍ୟାତ ଡାକ୍ତର ଏସ. ସି.

ବାକୀୟୀ, ଏଫ. ଅର. ସି. ଏସ, ଏମ. ଡି. (ଲଣ୍ଡନ) । ଆମର ଭାରି ବଡ଼
ଡାକ୍ତରଖାନା; ଆଉ ମୁଁ ନଜେ ଆମେରିକାଫେରଡ଼ । ବୋଷ୍ଟନ, ନିଉୟର୍କ,
ସିକାଗୋ, ଲଣ୍ଡନ ମୁଁ ସବୁ ଦେଖିଛି; ହେଲେ, ଓଡ଼ିଶାଟାକୁ ଦେଖି ନ ଥିଲି ।
ମୋର ଇଚ୍ଛା, ମେଡ଼ିଆସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯିବି, ସେଠା ଦେଶକୁ ଫେରିବି । ଆପଣ ଟଙ୍କାର
ଚିନ୍ତା କରିବେ ନାହିଁ । ଆଜିଠୁ ଆପଣ ମୋର ବନ୍ଧୁ ।” କହି ରଘୁନାଥ ସହିତ
‘ହ୍ୟାଣ୍ଡସେକ୍’ କରି ପକାଇଲେ ।

ରଘୁନାଥ ଯୁବକଙ୍କ କଥାର ଗୁରୁତ୍ବ ଓ ପୋଷାକର ଆଡ଼ମ୍ବର ଦେଖି
ଭୁଲିଗଲା; ତାଙ୍କ ସହିତ ଯିବାର ଠିକ୍ କଲା ।

ଯୁବକ ରଘୁନାଥର ହାତ ଧରି ହୋଟେଲ ଭିତରକୁ ଗଲେ । ଖାନସମାକୁ
ହୁକୁମ କଲ୍ ମାଧକେ ଦିବ୍ୟ ଭେଜନ ପାନାୟ ପହଞ୍ଚିଗଲା । ଯୁବକ ଓ ବାଳକ
ସେଥିର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କଲେ । ଇଞ୍ଚୁକୁ ଡାକିବାରୁ ସେ ସରମରେ ପଛଘୁଞ୍ଚି
ଦେଲା । ଯୁବକ ଗ୍ଲାସେ କଫି ମୁହଁ କତିକି ଟେକି କହିଲେ. “ମୋପରି ଦେଶ
ବିଦେଶ ବୁଲିଥିଲେ ଆପଣଙ୍କର ଜାତିର ‘ବାଛ ବରୁ’ ନ ଥାନ୍ତା ? ହଉ, ହଉ,
ଆପଣଙ୍କ ‘ସେଣ୍ଟି ମେଣ୍ଟି’ (ସଂସ୍କାର) ଉପରେ ମୁଁ ବାଧା ଦେବି ନାହିଁ ।”

ଠିକ୍ ସେହି ସମୟରେ କଲିକତା ଗାଡ଼ି ସେଠାଁ ସେଠାଁ କରି ଷ୍ଟେସନ
ତମକାଇ ପଶି ଆସିଲା । ରଘୁ ତା ଜୀବନରେ ଭେଲରେ ଥରେ ଅଧେ ବସିଛି ।
ସେ ମାରବ ନୟନରେ ଗାଡ଼ିକି ଚାହିଁ ରହିଲା । ତାର ସାମନାରେ ଗାଡ଼ି ବୁଲିଗଲା,
ତାର ଚେତନା ନ ଥିଲା । ସେ ଭାବୁଥିଲା—ତାହାର ଜୀବନର ବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କ’ଣ ?
ସେହିଯୋଗୁଁ ଆଜି ହଠାତ୍ ବିଦେଶୀ ବିଜାତି ସହିତ ବିଦେଶ ଯିବାପାଇଁ ସେ
ପ୍ରସ୍ତୁତ । ସେ ଜଗତର ବା କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିବ ? ଏହିପରି ତ ବୁଲି ବୁଲି
ତାର ଦିନ କଟିବ । ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ସେ, ଜୀବନ ଥାଇ ବା କି ପ୍ରୟୋଜନ ?

ଯେତେବେଳେ ନରେଶ ବାବୁ ଆସି ତାକୁ ଡାକିଲେ, ସେତେବେଳେ
ତାର ଚେତନା ହେଲା । “ଗାଡ଼ି ଆସିଲା ପରି, ମୁଁ ଟିକଟ ଆଣିଛି, ଆମେ
ଆଗେ ଯିବୁଁ ଖୋର୍ଦ୍ଧାରେଡ଼, ସେଠି କିଛି ଦିନ ରହି ଦକ୍ଷିଣକୁ ଯିବା । ଗାଁ ଗାଁ
ଭିତର ବୁଲି ଭଲରୂପେ ଚାଲିକାଟା ଦେଖିବା । ମୁଁ ଶୁଣିଛି, ଚାଲିକାର ଦୃଶ୍ୟ
ଅତି ମନୋହର ।”

ତାଙ୍କ କଥା ନ ସବୁଶୁ ଗାଡ଼ି ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା । ଦିନକଣ୍ଠାକ ସେକେଣ୍ଡ
କ୍ଲାସରେ ଯାଇ ବସିଲେ । ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା, ନିଶ୍ଚୟ ବଡ଼ଲୋକ,—ନୋହଲେ,
ସେକେଣ୍ଡ କ୍ଲାସରେ ଯାଆନ୍ତେ ।”

ଗାଡ଼ି ଯେତେବେଳେ କଟକ ଷ୍ଟେସନ ଗୁଡ଼ିଲ୍ଲା, ବିଜୁଳି ପରି ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ମୁହଁ ରଘୁନାଥର ମନରେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ଯଦି ତାର ହୋଇଥାନ୍ତା, ସେ କି ଆଜି କଟକ ଗୁଡ଼ି ଯାଆନ୍ତା ! ତାହାର ଦୃଢ଼ ବ୍ୟାଞ୍ଜ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ କୋହ ଉଠିଲା । ସେହି ଆବେଗ-ଉତ୍ସୁକ ବ୍ୟାଞ୍ଜ ସ୍ୱରକର ଡାକ୍ତର ଦୃଷ୍ଟିର ଅଗୋଚର ରହିଲା ନାହିଁ ।

ଗାଡ଼ି ଶବ୍ଦ କରି ହଲି ଦୋହଲି ଚାଲିଲା ; ଦୂରର ଗଛପତ୍ର ସବୁ ଦଉଡ଼ିଲା ପରି ଦିଶିଲା । ଗୋଟିଏ ଝରକାରେ ମୁଣ୍ଡ ଗଳାଇ ପଛ କରି ବସି ରହିଲା ସୁଶୀଳକୂମାର । ଇଚ୍ଛା, ରଘୁନାଥର ଦୃଷ୍ଟି ଯେପରି ତା ଉପରେ ନ ପଡ଼େ ।

କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ଦାହ୍ୟଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ । ନରେଶ ବାବୁ ସିଗ୍ରେଟ ଗୋଟିଏ ଲଗାଇ ଧୂମପାନ କରୁ କରୁ ଗଲର ପସରା ମେଲି ବସିଲେ ।

ପଞ୍ଚଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ନରେଶ ବାବୁ ଗଲେ କରୁଥିଲେ । ରଘୁନାଥ ବିଶେଷ ମନୋଯୋଗ ନ କରିବାରୁ ନିଜର ହାତବ୍ୟାଗ ଫିଟାଇ ଖଣ୍ଡେ ଖରକାଗଜ ମେଲାଇ ବସିଲେ । ଧାଡ଼ିଏ ଦିଧାଡ଼ି ଦିଇ ରଘୁ ଆଡ଼ିକ କାଗଜଟି ବଢ଼ାଇ ଦେଇ କହିଲେ, “ଦେଖନ୍ତୁ ମହାଶୟ ! ଏ ଆମେରିକାର କଳା-ବିଦ୍ୟାର ପ୍ରଧାନ ପେପର୍, ଆପଣ ଛବି ଦେଖିବାକୁ ଭଲ ପଆନ୍ତି, ନା ନାହିଁ ?”

ରଘୁନାଥ ମୁଣ୍ଡ ଟୁଙ୍ଗି ଉଠି ଜବାବ ଦେଲା । ନରେଶ ବାବୁ କାଗଜଟି ମୋଡ଼ି ବ୍ୟାଗ ଭିତରେ ରଖି ଡିଲିଭେରିଟିଏ ବାହାର କଲେ, ସେଥିରେ ଗୋଟିଏ ଅବେଲିଙ୍ଗ ନାଗମୂର୍ତ୍ତି ଅଙ୍କିତ । ରଘୁନାଥ ତାକୁ ନ ଥିଲେ ମୁହଁ ବୁଲାଇ ଦେଲା । ନରେଶ ବାବୁ ହସି ହସି କହିଲେ, “ଆପଣ ବଡ଼ ରୁଚିପ୍ରିୟ ଦେଖୁଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ଆର୍ଟର ସୁନ୍ଦର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଅଛି, ଏହି ଦେଖନ୍ତୁ — ଅବସ୍ଥାବ-ରୁଡ଼ିକର କି କମନାୟତା, ଠିକ୍ କୁହାଇ ପର; ଆଖି, କାନ, ନାକର ଗଠନଶ୍ରୀ କି ରମ୍ୟ ! ବାଳର ରଙ୍ଗ ଦେଖନ୍ତୁ, ଚମ୍ପା ଫୁଲ ବର୍ଣ୍ଣ ଉପରେ ଠିକ୍ ନବ ମାରଦର ଆଭାସ ପଡ଼ିଛି । ଆର୍ଟିଷ୍ଟ ନେ ପ୍ରକାଶନରେ କବି ଯେ ! ଏ ମୋର ସ୍ୱହସ୍ତାଙ୍କିତ ଚିତ୍ର, ଯା ପାଇଁ ମୁଁ ହଜାରେ ଟଙ୍କା ପୁରସ୍କାର ପାଇଥିଲି, କାହିଁକି ନ ପାଆନ୍ତି ? ଏ ଛବିର ମୁହଁରେ, ଆଖିକୋଣରେ ଯେଉଁ ମଧୁର ହସଟିଏ ପ୍ରସ୍ତୁତିତ କରି ପାରନ୍ତି, ତାହା ଅସାଧାରଣ । ଆଉ ଏଇ ଯେଉଁ କଣ୍ଠାଗଛରେ ଲୁଗା ଲଗି ଖସି ପଡ଼ିଛି, ଦୂରରୁ କାହାକୁ ଯେପରି ଦେଖି ଲଜ୍ଜା ଓ ଆନନ୍ଦରେ ସୁନ୍ଦର ଗାଲ ଦିଓଟି ଲଲ ହୋଇ ଉଠିବ, ଏହା ଚିତ୍ର କରିବା କଣ ସହଜ କଥା ! ଆଉ ଏ ତମାଳଲତାର ବେଷ୍ଟମା ଭିତରେ ତାହାର କମ୍ପେଡ଼ ବସିଥିଲେ ଯେଉଁ ପାନୋଲ୍ଡଭାବ !”

ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ବକ୍ତୃତାରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ସୁଶୀଳ ଛବି ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ ବୁଲାଇଲା । କକ୍ଷରେ ଆଉ କେହି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସୁଶୀଳ ପରି ବାଳକ ଏବଂ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ପରି ଅଗ୍ରଜଣ୍ଡାମୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଏପରି ଛବି ଦେଖିବାକୁ ରଘୁନାଥ ମନ ବଳାଇଲା ନାହିଁ । କହିଲା, “ଆପଣ ଛବି ରଖି ଦିଅନ୍ତୁ, ବଡ଼ କଦର୍ଯ୍ୟ ଛବି, ଏପରି ଛବି କାହିଁକି ଆଙ୍କୁଛନ୍ତି ? ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ଆଙ୍କି ନାହାନ୍ତି ?” ନରେଶ ବାବୁ ଛବିଟି ରଖିଦେଇ କହିଲେ, “ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ କଣ କମ ଆଙ୍କିବ ?” ଏହା କହି ଆଉ ଯୋଡ଼ିଏ ଛବି ବାହାର କରି

ଦେଖାଇଲେ ! “ଏହି ଦେଖନ୍ତୁ, ଏହା ଆଗ୍ରାର ତାଜମହଲ, ୭୫ ! କି ନୂତନ ଦୃଶ୍ୟ ! ଆପଣ ଥରେ ଦେଖିଲେ ବୁଝନ୍ତେ । ଶୁଣିବି, ଏହା ନିର୍ମାଣ କରିବା ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ଦେଶରୁ ଶିଳ୍ପି ମାନେ ଯାଇଥିଲେ । ହାୟ, ଆମର ପୂର୍ବପୁରୁଷ କଣ ନ ଥିଲେ ! କି ତାଙ୍କର ଶିଳ୍ପ, କି ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଭା !—ପଥରରେ ଜୀବନ୍ତ କରିବା ଲେଖି ଯାଇଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଶିଳ୍ପୀ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଗୋଟା ପଥରରେ ତିଆରି । ସେ ଯେଉଁ ଦେବାନଗରୀ, ଦେବାନାଥୀ,— ସେ ଘରସବୁର କି କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ! ସେମାନେ ଏପରି ବିଳାସୀ ଥିଲେ ! ଦେଶଟା ସୁନା ରୁପା ମୋତି ମାଣିକ୍ୟରେ ଏପରି ଭସୁଥିଲା ! ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ସୁନାର ଗୁଡ଼ ! ସେ ପତିର ସବୁ ବିଦେଶୀୟମାନେ କାଢ଼ି ନେଇ ଗିଲଟି ଜିନିଷମାନ ବସାଇ ଦେଇଛନ୍ତି, ଆଉ ଲେଖି ଦେଇଛନ୍ତି, ଏଇ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ସୁନାପତିର ଥିଲା । ଗଛତାଳ ଫୁଲ ଦେହରେ ଯେଉଁଠି ଯେଉଁ ରଙ୍ଗ, ସେଠି ସେହିପରି ରଙ୍ଗର ପଥର ବସିଥିଲା, ତାହା ମଧ୍ୟ ସେ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରୁ କାଢ଼ି ନେଇ ନକଲି ପଥରମାନ ବସାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏଇମାନେ ଆମକୁ ସାଇଲେ ! ଆମର ତ ସବୁ ଗଲା, ଆଉ ଅଛି କଣ କି ? ଆମେ ଶୁରୁ କା'ପୁରୁଷ, ପୁରୁଷରୁଷର ଶାନ୍ତି ରକ୍ଷାପାଇଁ ସୁଦ୍ଧା ଆମର ଶକ୍ତି ନାହିଁ ! ଆମେ ପୁଣି ଗର୍ବ କରୁଁ ସତ୍ୟଜାତି !” କଥା କହୁ କହୁ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଗଲା, ତାଙ୍କ ନୟନକୋଣରୁ ଦେଶ-ପ୍ରୀତିର ବହୁ ବାହାରିଥିଲା; ରଘୁନାଥ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ବୁଝି ରହିଲା । ଆଉ ଛବିଟି ସେ ମେଲାଇ ଧରିଲେ, ଏହା ସୁନ୍ଦରବନର ଗୋଟିଏ ଦୃଶ୍ୟ । ରଘୁ ଏକାନ୍ତ ଚିତ୍ତରେ ଚିନ୍ତାପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିବାର ଦେଖି ସେ କହିଲେ, “ଏହା ବଙ୍ଗଳାଦେଶର ସୁନ୍ଦର ବନ—ଏପରି ସୁନ୍ଦର ଯେ, ତାର ନାମ ସୁନ୍ଦର ବନ ! ସୁନ୍ଦରବନର ରାଏଲ ‘ଟାଇଗର’— ।”

ରଘୁନାଥ କହିଲା, “ମହାବଳ ବାଘ ନା ?”

“ହଁ ମହାବଳ ! ଏତେ ବଳ ଏକା ଆଫ୍ରିକାର ସିହ ଛଡ଼ା ଆଉ କାହାର ଅଛି କି ନା ସନ୍ଦେହ; ଲମ୍ବରେ ୧୨ କି ୧୮ ଫୁଟ ହୁଅନ୍ତି, ପ୍ରକାଣ୍ଡ ବାଘ । ମୋର ସାଆନ୍ତବାପବିଶ୍ୱାସ ଶିକାରୀ । ସେ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଯେ କେତେ ମହାବଳ ବାଘ ଶିକାର କରିଛନ୍ତି, ତାର ସୀମା ନାହିଁ । ମୁଁ ସେତେବେଳେ ଆର୍ଟ କଲେଜରେ ପଢ଼ୁଥିଲି । ସାଆନ୍ତବାପା ଶିକାର କରିବାକୁ ସିବାସମୟରେ ମୁଁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଥିଲି । ସେହି ସମୟରେ ଏ ଛବି ମୁଁ ଆଙ୍କିଥିଲି । ଆମେ ଥରେ ବାଘ ହାବୁଡ଼ରେ ପଡ଼ି ଅତି କଷ୍ଟରେ ଗ୍ରାଣ୍ଡକ୍ଷା କରିଥିଲୁଁ । ବୁଝ, ମୁଁ ତମକୁ ସେ ଗଲ୍‌ଟା କହୁଛି ।”

ଏତେବେଳକୁ ଟେନର ଚିତ୍ତ ମନ୍ତ୍ରର ହୋଇ ଆସୁଥିଲା । ଷ୍ଟେସନ୍ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଭାବି ନରେଶ ବାବୁ ଛବିଗୁଡ଼ିକ ମୋଡ଼ି ବ୍ୟାଗରେ ଭର୍ତ୍ତି କଲେ ।

ହାତ ଆସି ଭୁବନେଶ୍ୱର ସ୍ଥେସନରେ ଛୁଡ଼ା ହେଲା । ସେ ପୁଣିଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଉଠାଇ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇବାକୁ ବାହାରିଲେ ଓ ରଥକୁ ଓହ୍ଲାଇବାକୁ ଇଙ୍ଗିତରେ କହିଲେ, — “କ୍ଷମା କରିବେ ମହାଶୟ, ମୁଁ ଭଲରେ ଖୋଜାବେଡ଼ି କଥା କହିଥିଲି । ଅମେ ହୁଏ, ଓହ୍ଲାଇବାକୁ ଆସି ଭୁବନେଶ୍ୱର ନ ଦେଖି କଣ ଯିବୁଁ ? ଶୁଣାଯାଏ, ଭୁବନେଶ୍ୱର ଓ ପୁରୀର ଖୋଦିତ ଶିଳ୍ପ ହିନ୍ଦୁର ଗୌରବ-ସମ୍ପତ୍ତି । ଆମେ ହୁଏ, ହିନ୍ଦୁର ଗୌରବରେ ଆମର ଗର୍ବ ।” ଏହା କହି ସେ ପୁଣିଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ହାତ ଧରି ଟେକିନେଇ ଓହ୍ଲାଇଲେ ଏବଂ ପଥକୁ ଆସି ଗାଡ଼ି ସଜ୍ଜନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସ୍ଥେସନରେ ବଳଦଗାଡ଼ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଗାଡ଼ି ନ ଥିଲା । ନରେଶ ବାବୁ ନାସିକା-କୁଞ୍ଜନ କରି କହିଲେ, “ଛେ, ଛେ, ଗୋଟିଏ ପୁଅ ଭଲ ଗାଡ଼ି ନାହିଁ ।” ଅଗତ୍ୟା ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ଗୋରୁ ଗାଡ଼ିର ଅଣ୍ଟାରେ ନେଲେ । ଗୋରୁଙ୍କ ଦେଖି ପୁଣିଲକ୍ଷ୍ମୀ ଭୟରେ ପଛକୁ ହଟିଗଲା, ଗାଡ଼ି ନିକଟକୁ ଯିବାକୁ ସାହସ କଲା ନାହିଁ । ରଥନାଥ ତାହାର ହାତ ଧରି ବସାଇବାକୁ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ନରେଶ ବାବୁ ପୁଣିଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଧରି ଟେକିନେଇ ଗାଡ଼ିରେ ବସାଇଦେଲେ । ନରେଶ ବାବୁଙ୍କର ଦୈହିକ ଦଳ ଦେଖି ରଥନାଥ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା । ତାହାର ସେ ଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ, “ମୁଁ ଦିଲ୍ଲିକାଳୁଁ ବସିବି କରେ; ମୋ ଦେହରେ ଅସମ୍ଭବ ବଳ, ମୋର ଗୁଲିବାର ମଧ୍ୟ ଶୂର୍ ଅଭ୍ୟାସ ଅଛି । ତେବେ ଅପରିଚିତ ସ୍ଥାନ, ଗାଡ଼ିରେ ଯିବା ଭଲ । ଆପଣ ମଧ୍ୟ ଏ ସ୍ଥାନଟା ଦେଖି ନାହାନ୍ତି ।”

ଏହା କହି ଗାଡ଼ି ଭିତରେ ବସିଲେ । ତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞାମତେ ଗାଡ଼ିବାଲା ତାଙ୍କୁ ବଜାର ଭିତରକୁ ଘେନିଗଲା । ସେଠି ଗୋଟିଏ ବଖରା ଘରଭଡ଼ା ମଧ୍ୟ ମିଳିଗଲା । କୁଲି ଓ ଗାଡ଼ିବାଲା ସମସ୍ତେ ଅତିରିକ୍ତ ବକ୍ସେସ୍ ପାଇ ବାବୁଙ୍କ ଦୀର୍ଘଜୀବନ କାମନା କରୁଁ କରୁଁ ଗୁଲିଗଲେ ।

ଏ ଥର ସାହେବୀ ଯୋଷାକ କାଢିଦେଇ ନରେଶ ବାବୁ ପୁଣି ବଜାରୀ ସାଜିଲେ । ପୁଣିଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ରଥନାଥର ବେଶ ବଦଳାଇବା ପ୍ରୟୋଜନ ନ ହେବାରୁ ‘ଉଭୟେ ଗୋଡ଼ ହାତ ଥୋଇ ଭୋଜନର ଯୋଗାଡ଼ରେ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ । ଏଠି ଖାଇବାଟା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦେଖି ଧରଣରେ ହେଲା । ଆରଦିନ ସକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଘରେ ରହି ବଡ଼ଭୋରୁ ଉଠି ସମସ୍ତେ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ଶିବମନ୍ଦିର, ଲିଙ୍ଗରାଜ, ଏକାମ୍ରକାନନ, ହିନ୍ଦୁ ସ୍ତମ୍ଭେବର ଓ କେଦାରଗୌରୀ ଇତ୍ୟାଦି ଦେଖିବାକୁ ବାହାରିଲେ ।

ଆପଣା ପୁଅପୁତ୍ରର କାର୍ତ୍ତିକଳାପ ଦେଖି ଦେଖି ରଥନାଥ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲା, ତା ମନରେ ନିଜ ଜାତିର ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ଥାନାବସ୍ଥା କଥା ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇ ଅଭ୍ୟନ୍ତ୍ର କଷ୍ଟ ହେଲା । ଏହି ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଏ ସବୁ ମନ୍ଦିର, ଭଦ୍ରାଳୟ,

ସୁଖରଣୀର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ! ଏହି ଶ୍ଵାସୁ, ଦୁର୍ବଳ, ଅନୁନ୍ନତ ଜଡ଼ ଜାତି ! ଯୁଦ୍ଧ ଲକ୍ଷେ ଜୋଡ଼ା ମାଇଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୁହଁ ଖୋଲି ପଦେ କହିବାର କ୍ଷମତା ନାହିଁ । ଏହି ଓଡ଼ିଆର ପୂର୍ବପୁରୁଷ ଏ ସବୁ ସୁରକ୍ଷାଶୀତ କାଳରୁ ଗଢ଼ି ରଖିଛନ୍ତି ଯେ, ଯୁଗ ଯୁଗ ବହିଷ୍କୃତେ ସୁଦ୍ଧା ପଥରଗୁଡ଼ିକ ଜୀବନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି ପରି ଠିଆ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଏହା ଭାବି ରଘୁର ହୃଦୟ ଅବସନ୍ନ ହେଲା । ନରେଶ ବାବୁ କହିଲେ, “ଧନ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା ! ଏପରି କାରୁକଳା ଯେ ପାଶାଣପଲକରେ ଆଙ୍କିପାରେ, ସେ କେଡ଼େ ବଡ଼ ଜାତି ନୁହେଁ ! କିନ୍ତୁ ଜଗତରେ ତାହାର ଆସନ ବର୍ତ୍ତମାନ କେଉଁଠି ? ମହାଶୟ, ରାଗିବେ ନାହିଁ, ମୁଁ ପଦେ କହିବି । ଆଜିକାଲିର ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ କିଏ ଭାବି ପାରବ ଯେ, ଏମାନେ ଭୁବନେଶ୍ଵର-ମନ୍ଦିର ତିଆରି କରିଛନ୍ତି ? ଏହି ଚଢ଼ିଆ, ତେଲିଆ ନୋଳିଆ, ବଟୁଆଧାରୀ ଓଡ଼ିଆଙ୍କୁ — ପାଦୁଙ୍କୁ କି ସାତ ଜାବୁଡ଼ା ବୋଲେ ‘ହୁଁ’ ବୋଲି ପଦେ କଥା ପାଟିରୁ ବାହାରେ ନାହିଁ, ତାଙ୍କ ପ୍ରତି କାହାର ଭକ୍ତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ହେବ, କହିଲ ?” ରଘୁ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲା, “ସମୟରେ ସବୁଥିର ଦେନ ହୋଇଥାଏ, — ଚିର କାଳ ଚକର ପରିଧି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ନ ଥାଏ । ଥରେ ଓଡ଼ିଆ ଉଠିଥିଲା, ଏବେ ପଡ଼ିଛି, ପୁଣି ଉଠିବ । ଯେ ଥରେ ଉଠିବ, ସେ ଯେ ଆଉ ଥରେ ଉଠିବ । ଏ ବିଶ୍ଵାସ ଅନ୍ତତଃ ସମାର ଅଛି ।” ନରେଶ ବାବୁ କହିଲେ, “ଆପଣ ଭଲ କହିଛନ୍ତି, ଏହି ତ ମଣିଷର କଥା ! ଆମେ ଭାରତବାସୀ ପଡ଼ିଯାଇଛୁ ବୋଲି ଯେ ଆଉ ଉଠିବୁ ନାହିଁ, ଏହା ତ ଅତି ଅପସନ୍ନ କଥା । ଦିନେ ତ କପାଳ ଫେରିବ ? କଣ କହୁଛ ସୁଶୀଳ ?” ଏହା କହି ସୁଶୀଳ ଉପରେ ବନ୍ଧୁ କଟାକ୍ଷପାତ କଲେ । ସୁଶୀଳ ଲଜରେ ମୁଣ୍ଡ ପୋତିଦେଲା । ନରେଶ ବାବୁ ଚକ୍ଷୁର ଭାବ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି କହିଲେ, “ସୁଶୀଳ, ତୁମେ ବଡ଼ ଲଜ୍ଜାଳୁ; ତମକୁ ଆସି ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ହେଲା, ସବୁବେଳେ ମୁହଁଶ୍ଵେର ହେଲେ ହେବ ? କ୍ରମେ ଜଗତରେ ମଣିଷ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।”

ଭୁବନେଶ୍ଵରରେ ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ଆଠଦିନ କଟେଇଲେ । କ୍ରମେ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ପ୍ରତି ରଘୁନାଥର ପ୍ରଗାଢ଼ ଭକ୍ତି ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଜାତ ହେଲା । ସେ ଏ ଥର ନରେଶ ବାବୁଙ୍କୁ ଆପଣା ବଡ଼ଭାଇ ପରି ଜ୍ଞାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦିନେ କଥା ପଡ଼ୁ ପଡ଼ୁ ରଘୁ କହିଲା, “ଆପଣ ମୋତେ ଆଉ ମହାଶୟ ବୋଲି ନ କହି ମୋ ନାମ ଧରି ଡାକିବେ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଯାନ; ଆପଣଙ୍କୁ ଦାଦା ବୋଲି ଡାକିବି । ଆପଣ ମୋତେ ରଘୁନାଥ ବୋଲି ଡାକନ୍ତୁ; ମୁଁ ସେଥିରେ ଭାରି ଖସି ହେବି ।”

ନରେଶ ବାବୁ କହିଲେ, “ଆଉ କି ଦାଦା ହେବ ସୁଶୀଳ, ଏ ଥର ତୁମେ ଯୁଦ୍ଧ ଲକ୍ଷେ ‘ରଘୁଦା’ ବୋଲି ଡାକିବ । ଆଉ ଦେଖ ରଘୁନାଥ, କାଲି

ଆମେ ପୁଣି ଯିବାକୁ ଶୁଭିଚ୍ଛା; ତମର ମତ କଣ ? ପୁଣି କେବେ ଦେଖିବ ? ଇନ୍ଦ୍ର କହିଲେ, “ମୁଁ ପୁଣି ଦେଖି ନାହିଁ ।” ନରେଶ ବୁଦ୍ଧିବୃଦ୍ଧ ହୋଇ କହିଲେ, “କଣ ? ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକ ଯେଉଁ ତମ ପୁଣି ଦେଖି ନାହିଁ ? ଆଉ ଆମେ ଦୂର ଦେଶରୁ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ଆସି ତମ ଦେଶ ଦେଖି ଯାଉନା ? ଏଇଠି ତୁମେ ଦେଶ ଓଡ଼ିଶା କାହିଁକି ଅଯୋଗ୍ୟ ପଣଆ ! ଆପଣା ଦେଶର ମାଟିକୁ, ଆପଣା ଦେଶର ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ଯେ ଭଲରୂପେ ଚିହ୍ନି ନ ପାରିଲ, ସେ କି ସ୍ୱଦେଶମାତାର ଯୋଗ୍ୟ ପୁଅ ? ତୁମେ ଦେଖୁଛ, ମୁଁ କାହିଁ ଚିଲିକା, କାହିଁ ଆମେରିକା ଦେଖି ଆସିବ; ଶ୍ରୀରାମବର୍ଷ ମଧ୍ୟ କମ୍ ବୁଲି ନାହିଁ; ଆଗ୍ରାର ତାଳମହଲ, ନର୍ମଦାର ପ୍ରସାଦ, ବଦ୍ଦିନାଗପୁର ଖର୍ଚ୍ଚ, ଅମୃତସରର ଶିଖମାନଙ୍କ ସୁବର୍ଣ୍ଣମୟରଠୁଁ ଆରମ୍ଭ କରି ତମାମ୍ ରାଜପୁତନା ଓ ବମ୍ବେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇଛି । ମୁଁ ଓଡ଼ିଶା ଦେଖି ନାହିଁ ବୋଲି ଏହା ଦେଖିବାକୁ ଆସିବ; ଆଉ ତମ ଗୋଡ଼ତଳର ଜନସଂଖ୍ୟା ତମେ ଦେଖି ନାହିଁ ? ରଥବେଳକୁ ବି ଥରେ ପୁଣି ଆସି ନାହିଁ ?”

ରଘୁନାଥ ଲଜିତ ହୋଇ କହିଲେ, “ପିଲାବେଳେ ଯଦି ଆସିଥିବି, କିନ୍ତୁ ମୋ ମନରେ ତ ପଡ଼ୁ ନାହିଁ ! ହଉ, ଆପଣଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ଏ ଥର ଦେଖିବି ।”

ତା ପରଦିନ ସେମାନେ ପୁଣି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ନରେଶ ବାବୁ ରଘୁନାଥକୁ କହିଲେ, “ପୁଣି ଅଜବ ସହର ବାବା ! ଯା କଥା ମୁଁ ଅନେକ ପଢ଼ିଛି,—ବିଦେଶିକ ପାଇଁ ଏ ବଡ଼ ଭୟାନକ ସ୍ଥାନ । ବିଶେଷତଃ ଏଠିକାର ଯେଉଁ ରକ୍ତଶୋଷଣକାଣ୍ଡ ପଣ୍ଡାମାନେ ! ପଣ୍ଡା ନୁହନ୍ତି ଯେ, ଦଳେ ଜୋକ ତ ! ତମଠୁଁ ପଇସା ଗୁଣି ଗୁଣି ତମକୁ କାଙ୍ଗାଳ କରିଦେବେ । ମୁଁ ବି ତାର ଉପାୟ ଖୋଜି ରଖିଛି । ଏଠି ପୋଲିସବେଶରେ ରହିବା ସବୁଠୁଁ ଭଲ । ‘ଲଲ ପଗଡ଼ିକି କିଏ ନ ଡ଼ରେ !’ ଏହା କହି ସେ ହୋ ହୋ ହସି କହିଲେ, “ମୋର ଗୋଟିଏ କାକା ପୋଲିସ ସର୍ଜେଣ୍ଟ, ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ପୋଲିସ ପୋଷାକ; ମୁଁ ଶଶ୍ତ୍ର ଦିଶନ୍ତି ସଙ୍ଗରେ ଆଣିଛି ।” ଅଳ୍ପ କ୍ଷଣ ମଧ୍ୟରେ ସେ ପୋଲିସ ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ବେଶ ସାଜି ରଘୁନାଥକୁ ‘କନ୍‌ଷ୍ଟେବଲ’ ଓ ସୁଶୀଳକୁ ‘ବୟୋଗ୍ରାଡ଼’ (ବାଳତର) ବେଶରେ ସଜାଇଦେଲେ । ବେଶଭୂଷା ବଦଳିବାରେ ତାଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ଦେଖି ରଘୁନାଥ ତମସ୍ମିତ ହେଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ସେମାନେ ପୋଲିସ ପାଲଟି ଗଲେ । ନରେଶ ବାବୁ ରଘୁନାଥକୁ ପୋଲିସ୍ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦୂର ଗୁର କଥା ଶିଖାଇ କହିଲେ, “ମୁଁ ବାଟରେ ଗଲାବେଳେ ମୋତେ ମୁନ୍‌ସି ସାହେବ ବୋଲି କହିବ, ଏବଂ ପୁଲିସଙ୍କ ପରି ସଲୀମ ଦେବ । ଭୁଲରେ ଯେପରି ନିମନ୍ତ୍ରଣ ନ କର ।”

ଏହା କହି ତିନି ଜଣ ବୁଲି ବାହାରିଲେ । ସେ ଦିନ ବୁଲି ବୁଲି, ଶ୍ରୀମଦ୍
ହୋଇଥିବାରୁ ରଘୁନାଥ ବସାକୁ ଆସି ଅଚେତ ଶବ୍ଦରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲା;
ସକାଳୁ ଉଠି ଦେଖିଲା, ଯେଉଁ ବସାରେ ସେ ଶବ୍ଦରେ ଶୋଇଥିଲା, ସେ
ବସାରେ ନାହିଁ । ମନେ କଲା ଚକ୍ଷୁର ଭ୍ରମ; ଉଠି ଏଣେ ତେଣେ ବୁଲି ଦେଖିଲା,
ପ୍ରକୃତରେ ଏହା ଅନ୍ୟ ବସା ।

ନରେଶ ବାବୁ ବସି ଶବ୍ଦକାଗଜ ପଢ଼ୁଥିଲେ; ରଘୁନାଥକୁ ଅନାଇ
ହସି ହସି କହିଲେ, “କିଛି ଖବର ଶୋଇଲି ଭାଇ ! ଗତି ଦଶଟାବେଳେ ହଠାତ୍
ଘରବାଲା ଆସି ଘର ଖାଲି କରିବାକୁ କହିଲା । ତା’ର କିଏ କୁଣ୍ଡିଆ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ।
ଏ ମଧ୍ୟ ଭାର ବସା । ମୁଁ ତୁମକୁ ନ ଉଠାଇ କନ୍ଧରେ ପକାଇ ନେଇ ଆସିଲି ।
ଏଥିରୁ ବୁଝିବ ମୁଁ କିପରି ପହଞ୍ଚିଲୁମାନ । ତୁମେ ଗାଡ଼ରେ ପୁଣି ଶୋଇ ପଡ଼ିଲ ।
ମୁଁ ଓ ପୁଣି ତୁମକୁ ଏଠି ଆଣି ଶୁଆଇଲୁ ।”

ରଘୁନାଥ ଅବାକ୍ ହୋଇଗଲା । ତା’ର ତ ନିଜ ଗାଡ଼ ନୁହେଁ—ସାମାନ୍ୟ
ଶବ୍ଦରେ ତା ନିଜ ଭାଙ୍ଗିଯାଏ । କେହି ହୁଏ, ଏ କେତେଦିନର ଚିନ୍ତାରେ ତ ହାର
ଏପରି ଶାଶ୍ଵତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଥିଲା । ମୁଣ୍ଡ ବଡ଼ ଝିମ୍‌ଝିମି ହେଉଥିଲା ।
ସେ ଦାନ୍ତ ଘଷି କିଛି ଜଳଖିଆ କଲା, ପୁଣି ବାନ୍ତି ଦେଖାଇବାକୁ ବିଛଣାରେ ଆସି
ଶୋଇଲା । ନରେଶ ବାବୁ ସପ୍ନେ ହସେ ପଚାରିଲେ, “ଦେହ କଣ ହଉଛି କି ?”
ରଘୁ କହିଲା, “ମୁଣ୍ଡ ଘୁରୁରୁ ବାନ୍ତି ବାନ୍ତି ଲାଗୁଛି ।” ନରେଶ ବାବୁ କହିଲେ,
“ସୁସ୍ଥ ବିଷମ ସ୍ଥାନ—ଏଠି ନିତି କଲେବା । ଆଜ୍ଞା, ମୋ ନିକଟରେ ଔଷଧ ଅଛି,
ପାନେ ଖାଇ ତୁମ୍ଭ ହୋଇ ଶୋଇପଡ଼, ଆଜି ମୁଁ ଏକା ବୁଲିଯିବି ।”

ରଘୁ ଔଷଧ ଖାଇ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଧୀରେ ଧୀରେ ଗାଡ଼ ନିଜା
ହୋଇଗଲା । ଯେତେବେଳେ ନିଜ ଭାଙ୍ଗିଲା, ସେତେବେଳେ ଗତି ଆସି ହେଲାଣି ।
ନରେଶ ବାବୁ, ପୁଣି ଲୁଗା ପାଲଟିଲେ । ସେ ଉଠି ଦାଣ୍ଡକୁ ଗଲା;
ନରେଶ ବାବୁକୁ କହିଲା, “ଆପଣ ଯେ ଔଷଧ ଦେଲେ, ସେଥିରେ ମୋର ବଡ଼
ଉପକାର ହେଲା । ପାନକରେ ମୁଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭଲ ହୋଇଗଲି ।” ନରେଶ ବାବୁ
ହସି ହସି କହିଲେ, “ଆଉ କଣ ମଞ୍ଜରେ ଡାକ୍ତରର ପୁଅ ମୁଁ । ଡାକ୍ତର ନ
ପଡ଼ି କେତେ ଡାକ୍ତରଙ୍କ କାନ କାଟିବ । ସବୁ ବିଦ୍ୟା ମୋତେ କିଛି କିଛି ଜଣା ।
ଅଜକାଲି ଚୌପାଠିଆ ନ ହେଲେ ଭଦ୍ରଲୋକ ବୋଲାଉବା ଅସମ୍ଭବ ।”

ସେମାନେ ବେଶପରିବର୍ତ୍ତନ ପରେ ପୁଣି ବାହାରିଲେ । ନରେଶ ବାବୁ
ରଘୁନାଥକୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ଗୋଟିଏ ଦରଜି ଚୋକାନରେ ତା ପାଇଁ ତିନିଯୋଡ଼ା
ପୋଷାକର ମାପ ଦେଲେ । ରଘୁ ମନା କରୁଥିବା ସତ୍ୟେ ସେ ପକେଟରୁ ଝଣ

ଝଣ କରି ଟଙ୍କା ବାହାର କରି ତାପାଇଁ ଆଧୁନିକ ଜଣେ ଭଦ୍ରଲୋକ-ଉପଯୋଗୀ ସମୁଦାୟ ଦ୍ରବ୍ୟ କଣ ପକାଇଲେ ।

ଘରେ ଜନସାଦା ଥୋଇ ଯେତେବେଳେ ସେମାନେ ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ ଜହ୍ନ ଆଲୁଅରେ ବୁଲୁଥିଲେ, ନରେଶ ବାବୁଙ୍କୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ ମନେ ହେଲା, ଏ ଜଣେ ମାନବବେଶୀ ଦେବତା ! ପରପାଇଁ ଏପରି କେନ୍ଦ୍ର କରିଥାଏ କି ?

ସେହିକ୍ଷଣି ତାହାର ମନେ ପଡ଼ିଲା—ଚୌଧୁରୀ ଦିନେ ତାକୁ କହିଥିଲା, “ସେ ଅସିତ” । ତା କେବେ ମଧ୍ୟ କହିଥିଲା, “ସେ ଅସିତ” । ବାସ୍ତବିକ ସ୍ତ୍ରୀ ସେ ଅସିତ । ତାର ଅଛି କଣ ? କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷରେ ଭାବିଲା, ଯାହାପାଇଁ ଜଗତରେ ଏତେ ସ୍ନେହ, ଏତେ ମାୟା, ଏତେ ଲୋକ ଯାହାକୁ ଆଦର କରନ୍ତି, ସେ କଣ ଅସିତ ? ଅବା ଭଗବାନଙ୍କର ଅସିତ ପିଲାପାଇଁ ସରଳ ହାର ମେଲା !

ରଘୁ କୃତଜ୍ଞ ଅନ୍ତରରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ବସାକୁ ଫେରିଲା ।

ପୁରୀରେ ଦର୍ଶନୀୟ ଯାହା କିଛି ଦେଖିବାକୁ ପନ୍ଦର ଦିନ ବିତିଗଲା । ଯେଉଁ ଦିନ ସେମାନେ ବଡ଼ଦେଉଳରେ ଆଳତି ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ, ମାଳାତୀନାଥ କାଳିଆ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ଆଖି ଅଗ୍ରରେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ଭକ୍ତଦେବତା ଚିତ୍ତରେ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରି କରି ଫେରିଲେ । ତାଙ୍କର ଦେବ ଦ୍ଵିଜ ଉପରେ ଏପରି ଭକ୍ତି ଦେଖି ରଘୁନାଥ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ଚରକାଳ ତାର ଧାରଣା ଥିଲା, ଶିକ୍ଷିତଙ୍କର ଧର୍ମ ଭକ୍ତି ନାହିଁ; ପୁଣି ବିଶେଷତଃ ଯେ ବଲ୍ଲଭ ମାଟି ଛୁଇଁବ, ସେ କଣ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଅସିତଙ୍କ ପରି କାଠ-ପଥର-ମଝିକି ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ପାରେ ? ମାତ୍ର ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ଦ୍ୟବହାରରେ ସେ ବିସ୍ମୟ ହୋଇଗଲା । ନରେଶ ବାବୁ ସୁଖୀଳକୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି କହିଲେ, “ବାବା ସୁଖୀଳ, ଦେଖିଲ ତ, କି ଅସଂଧାରଣ କାରୁକଳା, କି ଅସାଧାରଣ ବିଗ୍ରହ ! ଏଠି ଯେ ମନ ସ୍ଫୁଟେ ନଇଁପଡ଼େ, ଆଖିରୁ ସ୍ଫୁଟେ ଅଶ୍ରୁ ଧାର ଦୃଶ୍ୟାଏ । ରଘୁନାଥ, ମୁଁ ତୁମକୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଛି ଯେ, ତୁମେ ଏ ଜାତିର ସନ୍ତାନ । ତୁମେ ହଜାର ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ି, ତୁମ ବାପ ଦାଦାଙ୍କ କାଢ଼ିରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସବୁ ଅନ୍ୟାୟତା ତାଙ୍କ ପଡ଼ୁଛି ।”

ରଘୁ ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇ କହିଲା, “ନରେଶବା, ଆପଣଙ୍କର ଭକ୍ତି ଦେଖି ମୁଁ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ । ଲୋକେ କେମିତି ମିଛରେ କହିନ୍ତି ଯେ, ବଲ୍ଲଭ-ଫେରନ୍ତାଙ୍କଠି ଧର୍ମ ନାହିଁ,—ଅଶାନ୍ଦ୍ୟ ଭୋଜକ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କଠି ବାନ୍ଧ ବନ୍ଧୁର କିଛି ନାହିଁ ।”

ନରେଶ ବାବୁ ମୁରକ ଦୃଷ୍ଟି କହିଲେ, “ଯା ଶୁଣିବ ତା ମିଛ ନୁହେଁ, ତେବେ ସମସ୍ତ ଏକ ଗୁଣରେ ଗଢ଼ା ନୁହନ୍ତି । ହଁ, ମୋଠିଂ ବାଞ୍ଛ ବର୍ଗର ନାହିଁ — ସମୟ ଅସମୟରେ ଅଶାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଅସୁବିଧାରେ ପଡ଼ି ଖାଇବ; ତଥାପି ଅନ୍ତରର ଭକ୍ତି କୁଆଡ଼େ ଯିବ ? ଏ ଯେ ଆମର କୁଳଦେବତା; ଆମେ ହଜାର ପାଠ ଦେଉଁ, ବିଲ୍ଲତ କନ୍ୟା ଆମେରିକା ଯାଉଁ, — ଆମେ ହଜୁ, ଆମର ଧର୍ମହିଁ ହେଲା ପ୍ରାଣ ।

ରଘୁନାଥ ମାରବରେ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା ।

ପୋଡ଼ାଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ନବ ଫାଲ୍‌ଗୁନର ମଧୁର ବାସନ୍ତୀ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସୁମଧୁର ଦକ୍ଷିଣା ପବନ ବିସ୍ଫୁଟ କୁସୁମୋଦ୍ୟାନରୁ ଶତ କୁସୁମଗନ୍ଧ-ନନ୍ଦିତ ହୋଇ ବହିଆସୁଥିଲା । ତାହାର ମଧୁର ଶ୍ରେଣ୍ଣରେ ପ୍ରେମିକ ଦିବାକରର ସୁଖସ୍ବପ୍ନହେଲ ଡୁଫସ୍ ନାଚି ଉଠୁଥିଲା, ମିଳନର ସେହି ପ୍ରଥମ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଲାଗି । ଆଜି ସୀତାର ନବବଧୂବେଶରେ ପ୍ରଥମ ଆଗମନର ଦିନ । ଏ ଦିନଟି ଲାଗି ସେ କପର ଲଳାୟିତ ହୋଇ କି ରଙ୍ଗିଆ, କି ଭାବବିନୋଦିଆ ପନ୍ଥାବଳୀ ଲେଖି ନ ଥିଲା ! ଆଜି ସେ ପାଖରେ ।

ଉଇଁ ଆସୁଥିବା ବାସନ୍ତୀ ଜନ୍ମକୁ ଚାହିଁ ବିସ୍ଫୁଟ ଗିଣ୍ଡାରେ ସୁଖାସନରେ ବସି, ଅର୍ଦ୍ଧନୀଳିତ ନେତ୍ରରେ ନିଜର ମନୋହର ଅଙ୍ଗୁଳିଦାମରେ ସୁସ୍ବରମୟୀ ଫୁଟୁଟୁ-ହାରମୋନିୟମର ପର୍ଯ୍ୟା ଟିକି ସୁଲଳିତ କଣ୍ଠରେ ଦିବାକର ଗୀତଗାୟନ-ନିରତ !

ଦିନେ ସତେ ତୋତେ ଦେଖିବି ଲେ ସହ,

ମୋ ପ୍ରାଣ-କୁସୁମ-କୁଞ୍ଜେ ?

ଆଶା-ପଥ ଚାହିଁ ବସିଛି ଆକୁଳେ ନରତେ ସକାଳେ ସଞ୍ଜେ;

ଧ୍ୟାନ ମୋର ପଦ-କଞ୍ଜେ ।

କେବେ ରୁ ଆସିବୁ ମୋ ଚିତ୍ତ ତୋଷିବୁ

ପ୍ରେମ-ପାରିଜାତ-ପୁଞ୍ଜେ;

ସହ ଲେ, କେତେ ଥିବି ତୋ ବିରହ ସହ ଲେ ।

ଗୀତର ତାଳେ ତାଳେ ଡୁଫସ୍ରେ ଭବର ଲହରୀ ଖେଳି ଯାଉଥିଲା । ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ଜଣକର ଆଗମନ ବାଟ ଚାହିଁଥିଲେ । ସେ କେତେ ଦିନ, କେତେ ରାତି ବିବାହର ସ୍ବାୟ ଆଠ ଅଥ ମାସ ହେଲା । କୁଳାବୁର ଅନୁସାରେ ଯୁବତୀ ସୀତାକୁ ମଧ୍ୟ ବାଳିକ ଚାରି କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଦିବାକର ସବୁ ଜାଣନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେ ସୀତାପ୍ରେମରେ ଭୋଳ, ତାର ମିଳନ ଲାଗି ତାଙ୍କର ଡୁଫସ୍ ଡ଼ାସାରେ ପୁରୁଥିଲା । ଏ କଣ କେବଳ ରୂପତୃଷ୍ଣା ? ରୂପତୃଷ୍ଣା କଣ

ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀଠାରେ ଦୂର ନ ଥିଲା ? ଅମୀୟା, ଅଙ୍ଗୁରବାଳାଠୁଁ କଣ ସୀତା ଅଧିକ ସୁନ୍ଦରୀ ? ଦିବାକର ସୀତାକୁ ଅରେ ମାତ୍ର ଦେଖିଥିଲେ, ତାହା ସେହି ବିବାହ ଦିନ । ପ୍ରକୃତରେ ସୀତା ସୁନ୍ଦରୀ, କିନ୍ତୁ ଦିବାକରର କେବଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଲାଗି ବିବାହ ନହେ — କେବଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଲାଗି ସେ ଟଙ୍କା ବିସ୍ତ୍ରଦେଇ ଏ ବିବାହ କରି ନ ହାନ୍ତି । ଏଥିରେ ତାଙ୍କର ଚିତ୍ତଦଳ ଆଶା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ପରା । କଲ୍ୟାଣ-ନୟନରେ ସେ ଦେଖୁଛନ୍ତି, — ତାଙ୍କର ନବ୍ୟ-ଶିକ୍ଷିତା ପତ୍ନୀ ମିସେସ୍ ମିଶ୍ର ସୁଦୃଶ୍ୟ ବାହୁକା ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି ତାଙ୍କ କତିରେ ଠିଆ । ସେ ତାହାର ବାହୁରେ ବାହୁ ଛିଦିଆଣି ମୋଟରରେ ବସାଇଛନ୍ତି; ସୁନ୍ଦର ଲଙ୍କାସଜ୍ଜିତା ହୋଇ ରୁମାଲ ମୁହଁରେ ଦେଇ ତାଙ୍କର ନିକଟରେ ବସି ପଡ଼ିଛନ୍ତି; କେତେବେଳେ ଅବା କୃତ୍ରିମ ଶିଷ୍ଟାଗୁରର ଅଭିନୟ କରି ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଛମା ଚାହିଁଛନ୍ତି । ଏପରି ନ ହେଲେ କି ପତ୍ନୀ ! ପତ୍ନୀ ଯେ, ସେ ସହ-ଧର୍ମିଣୀ ସହକର୍ମିଣୀ ହେବ; କେବଳ ଓଡ଼ିଶା ଭିତରୁ ଚାହିଁଲେ ତାହାର ପତ୍ନୀର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଶେଷ ହୁଏ ନାହିଁ, — କେବଳ ଅଳତା ସିନ୍ଦୂର ଲଗାଇ ପାନବୋଲରେ ଓଠ ପରାଇ, ହାତେ ଓଡ଼ିଶା ଟାଣି ବସିଲେ ତାହାର ସ୍ବାମୀ ପ୍ରତି କୃତ୍ୟ ଶେଷ ହୁଏ ନାହିଁ । ଦିବାକର ମର୍ଦ୍ଦତୀ ଫେଶବଲ୍ ବଡ଼ ଦୁଶା ନେନ୍ତି । ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ମାଜା ବଜାଇ ପାରେ ନାହିଁ, ଗୀତ ଗାଇ ପାରେ ନାହିଁ ମାନ ଅଭିମାନର ଔପନ୍ୟାସିକ ଅଭିନୟ କରିପାରେ ନାହିଁ, ସେ କି ସ୍ତ୍ରୀ ! ସେଥିପାଇଁ ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ, ଶଙ୍କର ତାଙ୍କର ମନଃପୂର୍ବ ହୋଇ ନ ଥିଲେ — ସେଥିପାଇଁ ବେଶ୍ୟା ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅଙ୍ଗୁରବାଳାର ସେ ପଶନ୍ତସର । କିନ୍ତୁ ସେ ଦୁଷ୍ଟ ଅଙ୍ଗୁରବାଳାର କେତେ ଗର୍ବ, ସହସ୍ର ଅନୁନୟ ବିନୟରେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କର କଥା ମାନିଲା ନାହିଁ । ଏ ଥର ତାର ଗର୍ବ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ, — ସେ ସୀତାକୁ ଦେଇ ତାକୁ ଦେଖାଇବେ; ତାଙ୍କ ବାମ ପାଶ୍ବରେ ସୀତା ସୁନ୍ଦରୀକୁ ଦେଖି ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ଇଂସାରେ ଜଳି ମରିବ, ଆପେ ଆପେ ଗୋଡ଼ ଧରି ଶରଣ ପଶିବ; କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ସେ ଆଉ ତାକୁ ଫେରି ଚାହିଁବେ ନାହିଁ ।

ଭବାବେଶରେ ଦିବାକରଙ୍କର ଆଙ୍ଗୁଳିମୟ ହାରମୋନିୟମ ପରଦାରୁ ଗୁଡ଼ି ଗୁଡ଼ି ଯାଉଥିଲା । ସେ ହାରମୋନିୟମ ଗୁଡ଼ି ବନ୍ଦ କରି ବେହେରାକୁ ଡିକାଇ ପଠାଇଲେ । ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ଖବର ଗଲା — ନୂଆ ସାନ୍ତାଣୀକୁ ବାବୁ ଡିକାଇ ପଠାଇଛନ୍ତି । ବାବୁଙ୍କର ହୁକୁମ ଅନ୍ୟଥା ହେବାର ନହେ । ଲଳ ଭୟରେ ଥର ଥର ସଜ୍ଜିତା ଲଙ୍କକୁଳୀଳତା ପରି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ବସନାବୃତ୍ତ ହୋଇ ସୀତା ଯାଇ ସ୍ବାମିପାଶ୍ବରେ ଠିଆ ହେଲା । ତାହାର ମୁଣ୍ଡରେ ହାତେ ଓଡ଼ିଶା । ଦିବାକର ଭାବିଲେ, ଏହା କେବଳ ସୀତା କ୍ଷେତ୍ରେ କୁଳାଚ୍ଛରର ଅଭିନୟ । ସେଠାରେ କେହି ନ ଥିଲେ । ଦିବାକର ଉଚ୍ଛ୍ଵସିତ କଣ୍ଠରେ ଇଂଜିନରେ କହି ପକାଇଲେ, “ଏ ଫେଶବ ଅଉ କାହିଁକି, ପ୍ରିୟତମେ ? ଏ ଫରୁ ତ୍ୟାଗ କର, ମୁଁ ତ ରୁମର

କିଣା କିଙ୍କର ।” କିନ୍ତୁ ସୀତା ଇଞ୍ଜାକର ଏକବର୍ଣ୍ଣ ସୁଦ୍ଧା ବୁଝିଲା ନାହିଁ; କାନ୍ଥ ବାଡ଼କୁ ଆଉଜି ଠିଆ ହେଲା । ଦିବାକରଙ୍କର ଅସହ୍ୟ ହେଲା । ସେ ତାହାକୁ କୋଳକୁ ଟାଣି ନେଲେ । ବାତାହତ କଦଳୀଚୂଷ ପରି ସୀତା ସେଇଠାରେ ପଡ଼ି ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ହୋଇଗଲା । ସେ ଆଉ କେତେ ସହନା—ନଥ ମାସ କାଳ ଯେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ମରୁଛି, ତିଳେ ତିଳେ କରି ଯେ ନିଜ ପ୍ରାଣ ବିପର୍ଜନ ଦେଇଛି, ସେ କେତେ ସହନା

ହଠାତ୍ ସୀତାକୁ ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ଦେଖି ଦିବାକର ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଦାସୀମାନେ ଆସି ନବବଧୂକୁ ଶଯ୍ୟାରେ ଶୁଆଇ ପଟ୍ଟାରେ ବସ୍ତ୍ରବାକୁ ଲଗିଲେ । ବହୁକ୍ଷଣ ପରେ ସୀତାର ଚେତନା ହେଲା, ଶାଶୁ ଅନେକ ବଳାଇଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଭିତରେ ଆଉ ସେ କିଛି ଖାଇଲା ନାହିଁ । ନାନା କଥା ଭାବୁ ଭାବୁ ତାହାକୁ ନିଦା ଆକର୍ଷଣ କଲା । ନିଦ୍ରାରେ ସେ ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖିଲା—ତହାର ପାର୍ଶ୍ବରେ ରଘୁନାଥ । ଯେତେବେଳେ ନିଦ ଭଙ୍ଗିଲା, ସେ ସ୍ବପ୍ନକୁ ସତ୍ୟ ମନେ କରି ଏବେ ତେଣେ ଚାହିଁଲା, କିନ୍ତୁ ତାହାର ଭ୍ରମ ଦୂର ହେଲା ଦିବାକରଙ୍କୁ ଦେଖି । ଦିବାକର ସେତେବେଳେ ଉଠି ବାରନ୍ଦାରେ ବୁଲୁଥିଲେ । ସୀତାକୁ ଜାଗ୍ରତା ଦେଖି ସେ ତା ନିକଟକୁ ଆସି ଅଭିମାନର ଅଭିନୟ କରି କେତେ କଥା କହିଲେ, କିନ୍ତୁ ସୀତାଠୁଁ ଗୋଟିଏ ସୁଦ୍ଧା ଉତ୍ତର ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଦିବାକର ଭାବିଲେ, କଣ ଲଜ୍ଜାର ଅଭିନୟ ? ବିବାହ ପୂର୍ବରୁ ଯେ ଏତେ ଚଠି ଲେଖୁଥିଲା, ସେ ଆଜି ଲଜ୍ଜାର ବାହାନା କରି ମୁର୍ଚ୍ଛା ଯାଉଛି ? ତାଙ୍କ ବଡ଼ ହସ ମାଡ଼ିଲା । ସେ ଆସି ସୀତାକୁ କୋଳକୁ ନେଇ କୋମଳ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, “ଚଠିରେ ଏତେ କଥା ଲେଖିଥିଲା, ମୁହୂର୍ତ୍ତ କେ ସବୁ ବଦଳିଗଲା ! ଭୟ କରି ନାହିଁ, ଆମ ଘରେ ଦେଖି ଆଗରୁ ବ୍ୟବହାର କିଛି ନାହିଁ । ସବୁ ତୁମର ଘର ପଡ଼ି, ମୋର ଉତ୍ତରୀ ଖୁବ୍ ଶିକ୍ଷିତା—ଆଧୁନିକ ରୂପେ ଯୁ, ତୁମେ ଆଦୌ ଭୟ କରି ନାହିଁ, ମା ମଧ୍ୟ କିଛି କହିବେ ନାହିଁ ।”

ସୀତା କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଲା ପୁଣି କହିଲେ, “ଆମ ପିତା ଆଉ ଆଉଁ ସବୁ ବଦଳି ଯାଇଛି ।” ବଡ଼ ପାଟିରେ ହସି ହସି କହିଲେ, “ନାକୁ ଆମେ ବାହୁଣ ବୋଲାଉଁ ସେନା, କଲିକତା ଗଲେ ଫାଷ୍ଟ୍ କ୍ଲାସ ହୋଟେଲରେ ଖାନ୍ତା ଖାଉଁ ।”

ସୀତା ତଥାପି ଜବାବ ଦେଲା ନାହିଁ । ପୁଣି ଆଶ୍ବାସ ଦେଇ ଦିବାକର କହିଲେ, “ଲଜ୍ଜା ତ୍ୟାଗ କର, ମୋ ସହୃଦ ଆସ ।” ଏହା କହି ତାହା ହାତ ଧରି ନିଜର ଖାସ ଘରମାନ ତାକୁ ଦେଖାଇବାକୁ ଲଗିଲେ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, କଣେ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷିତା, ଆଧୁନିକା ମହିଳାର ଚଳିବା ଭଳି ସମ୍ବୁଦ୍ଧ ଆସବାବ-

ପକ୍ଷରେ ଗୃହଗୁଡ଼ିକ ସୁସଜ୍ଜିତ । ପୁଣି କଲିକତାରୁ ଆଗତା ଗଭର୍ଣ୍ଣେସ୍ ମିସ୍ ମୁଖ୍ୟକା ମିତ୍ରଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ସୀତାର ସେ ଦିନର ଯାବତୀୟ ସଜସଜ୍ଜା ଶ୍ୟାମାପାରଣ ଆୟୋଜନ ହୋଇଥିଲା । ନୂତନ ସ୍ଥାନକୁ ଆସି ତାହାର ଏ ନୂତନ ଅନୁଭୂତି । ତାର ଜୀବନର ପଦର ବର୍ଷ ଉତ୍ତରେ ସେ କଦାପି କୌଣସି ବାହୁଣ୍ୟରେ ଏ ଆଗୁର ଦେଖି ନ ଥିଲା । କେବଳ ଭୟରେ ମାରବ ଥାଇ ସେ ମୁଖ୍ୟକାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶାନୁଯାୟୀ ସାଜ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିଲା । ଏ ସବୁ ବିଷୟରେ ତାହାକୁ ଏକାନ୍ତ ଅବସ୍ଥିତି ଦେଖି ମୁଖ୍ୟକା ବାରମ୍ବାର ନାସିକା କୁଞ୍ଚନ କରି କହୁଥିଲା, “ହାୟ, ହାୟ ! ମେସ୍ଟେଜା ନିତାନ୍ତ ଅବସ୍ଥିତ ।” ତାହାର କଥା ଶୁଣି ଫୁଲ୍ଲମଞ୍ଜରୀ ଅବାକ୍ ହୋଇ କହିଲେ, “ଦାଦା କହୁଥିଲେ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ପାଶ କରିବ, ଅବସ୍ଥିତ ।” ବଡ଼ ପାଟିରେ ହସି ହସି ମୁଖ୍ୟକା କହିଲା, “ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସେର ଏ ଅକ୍ସର୍ ଯଦି ଜାନ୍ତ; କିନ୍ତୁ ଜାନେନା, କିନ୍ତୁ ଜାନେନା, ଓର ତୋମାଦେର ଠକ୍‌ମେଡେ ।”

ସେହି ଦିନ ସୀତାର ଅବସ୍ଥିତି ବିଷୟ ତାହାର ଦିଲ୍ଲି । ଦିବାକର ଭଗରେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କଲେ । ମୁଖ୍ୟକା ଯେତେବେଳେ ବକ୍ସିମ ଗ୍ରୀବାରେ କମଳାୟ ନେସିନର୍ ନଭକ୍ତିରେ ତାଙ୍କୁ ହସି ହସି କହିଲା— ‘ହାୟ୍‌ଛେ, ହାୟ୍‌ଛେ ! ଆପନ ଠକ୍‌ମେଡେନ୍’, ସେତେବେଳେ ହୋଧରେ ଦଗ୍‌ବଦଗଜ୍ଜାନ-ଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ସେ କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦଙ୍କୁ ଡକାଇ ପଠାଇଲେ । କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ଫୁଟୁ ଜାଣନ୍ତି ଫଳ କଅଣ ହେବ; ସେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ । ଆଗ କମ୍ପଦାର ବାବୁଙ୍କ ଠାରୁ ବୋହେ ଗାଳି ଖାଇ ପରେ ବିନୀତ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, ‘ମହାଶୟ, ମୁଁ ବି ବଡ଼ ଠକ୍‌ଗଲି, ଏ ସବୁର ମୂଳ ସେହି ଶିକର, ତାର ପଦର ଖୋଳ ବର୍ଷର ଝିଅକୁ ଉଠେଇବାପାଇଁ ଏ ଫକ କରୁଥିଲା । ମୁଁ ତ ନୁହଁ ମଫସଲିଆ; ଆପଣ କମ୍ପଦାର ବାବୁ ହୋଇ, ଜ୍ଞାନା ହୋଇ ଠକ୍‌ ଗଲେ; ମୁଁ କିବା ଗୁର ! ଆପଣ ତ ନିଜେ କହୁଥିଲେ—‘ମା ସାନ୍ତାଣୀ ଭାରି ଶିକ୍ଷିତା । ତାଙ୍କର ସ୍ୱହସ୍ତ-ଲିଖିତ ପକ୍ଷ ତ ତାହାର ପ୍ରମାଣ ।’

ଦିବାକରଙ୍କ କଥରେ ସେତେବେଳେ ଯୁକ୍ତି ତର୍କର ସମୟ ନ ଥିଲା । ନାନା କୁଣ୍ଡିତ ଗାଳିରେ କୁକୁରକୁ ଡିଲିଲା ପରି କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦଙ୍କୁ ଡିଡିଦେଇ, ଭଗରେ ଦାଣ୍ଡଘରେ ବସି ସେ ଖଣ୍ଡେ ‘ନଭେଲ’ ପାଠରେ ମନୋନିବେଶ କଲେ; କିନ୍ତୁ ମନ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ଭାବିଲେ, ସବୁ ଗନ୍ଧ—ସବୁ ଆଶା ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ଦୁଇ ହଜାର ଟଙ୍କା ଦେଇ ଏଇ ଗଧଟିଏ କିଣିଲି । ଆଉ ବନ୍ଧୁ ମହଲରେ ମୁହଁ କଣ ଦେଖାଇବ ? ପୁଣି ଭାବିଲେ, କଣ ଏବେ ତାଲିମ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ? ମନରେ ଉଦୟ ହେଉଁ ହେଉଁ ମୁଖ୍ୟକାକୁ ଡକାଇ କହିଲେ । ମୁଖ୍ୟକା ଛ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ସୀତାକୁ ଉପଯୁକ୍ତା କରିବାର ଅଶା ଦେଇ ନୂତନ ପୁଣିର ଭାବ ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

ଯୁଥୁକା ଜଣେ ବଙ୍ଗୀୟା ନାହିଁ । ସେ ବେଶ୍ ଶିକ୍ଷିତା, ଚତୁର, ମଧ୍ୟବୃତ୍ତୀ; କଲିକତାରେ ବାବୁ ଥିବାବେଳେ ତାଙ୍କ ସହିତ ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲା । ପରିଚୟ ପ୍ରେମରେ ମଧ୍ୟ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । ଦେଖିବାକୁ ବିଶେଷ ସୁନ୍ଦରୀ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ବେଶ୍‌ଭୂଷାରେ ଅଦ୍ୱିତୀୟା, ଗୀତବାଦ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ପଟ୍ଟତା । ଦିବାକର ତାଙ୍କୁ ଆଣି ନିଜ ଆବାସ ମଧ୍ୟରେ ଶଙ୍କରଙ୍କ ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ଲାଗି ରଖିଥିଲେ । ଶଙ୍କରଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷିତା କରିବା ଦୂରେ ଥାଉ ସେ ନିଜର ହାବଭାବ ଏବଂ ବେଶ୍‌ଭୂଷାଦି ମୋହରେ ଦିବାକରଙ୍କ ମନୋହରତାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲେ । ଶଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସର୍ବଦା ବେମାର ହେବାରୁ ପାଠ ଶାଠ ତାଙ୍କର ହେଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଯୁଥୁକାର ଓ ଫୁଲ୍ଲମଞ୍ଜରୀର ଅଭେଦ ପ୍ରଣୟ ହୋଇଗଲା ।

ଫୁଲ୍ଲମଞ୍ଜରୀର ବୟସ କୋଡ଼ିଏ—ରୂପରେ ସୁନ୍ଦରୀ ବିଧବା ହେଲେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଆଶୁର ବିରୁଦ୍ଧ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ ଥିଲା । ଯଦ୍ୟପି ସେ ସ୍ୱଦେଶରେ ସଧବା ଆଚରଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ତଥାପି ବେଶ୍ ‘ସୌଖିନ୍’ ଥିଲେ । ଭାଇଙ୍କ ସହିତ ଅଧିକାଂଶ ସମୟ କଟକ ଓ କଲିକତାରେ କଟାଉଥିଲେ । ବଙ୍ଗାଳୀ ଫେଶନ୍ ଏବଂ ରୁଚି ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ମୋହ । ଯାହା ଜାଣି ନ ଥିଲେ, ଶିଖି ନ ଥିଲେ, ଯୁଥୁକା ତାଙ୍କୁ ସେ ସବୁ ଶିଖାଇଲେଣି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ସୀତାଙ୍କର ଭାବ ତାଙ୍କ ଉପରେ । ଫୁଲ୍ଲମଞ୍ଜରୀକୁ ସେ ଯେତେ ସହଜରେ ସବୁ ଶିଖାଇଥିଲେ, ଭାବିଥିଲେ, ସୀତା ମଧ୍ୟ ତଦ୍‌ପରି ଶିଖି ପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତାହା ହେଲା ନାହିଁ ଦେଖି ବାବୁଙ୍କ ଆଗରେ ସୀତା ନାମରେ ଖଟ ମିଛ ଲଗାଇ ସୀତା ଉପରୁ ବାବୁଙ୍କର ମନ ଭଙ୍ଗାଇବାରେ ବେଶ୍‌ରେ ଲାଗିଲେ । ‘ପେଡ଼ା ତଥଣରେ ସୁଆଦ’ପରି ବୈବାହିକ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ମିଳନର ବିକ୍ରାନ୍ତରେ ଦିବାକରଙ୍କର ମନ ଗତଶକ୍ତି ହୋଇଗଲା । ସୀତା ପଡ଼ୁଛି କି ନାହିଁ, ତହିଁର କିଛି ତତ୍ତ୍ୱ ନେଲେ ନାହିଁ । ସେ ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରେମର ପ୍ରତ୍ୟାଶୀ ।

କିନ୍ତୁ ସୀତାକୁ ଦେଖି ସପତ୍ନୀ ଶଙ୍କର ଆତ୍ମା ଘୋର ଯାତନାରେ କାନ୍ଦି ହୋଇ ଉଠିଲା ! ଏଇ ସେ ସୀତା ସୁନ୍ଦରୀ, ଯୁବର ସିଂହାସନରେ ଆଜିଠାରୁ ତାର ସ୍ଥାନିର ଅଭିଷେକ । ନିଜ ଘର ଝରକା ଆଉ ପଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ସୀତାକୁ ଚାହିଁ ଶଙ୍କର ଆଖିରୁ ଝରଝର ଲୁହ ବହିଯାଏ । ହଜାର ଅମୀୟା, ହଜାର ଅଜୁରବାଳା ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନେ ତ ତା ଆଖି ଆଗରେ ନ ଥାନ୍ତି । ତା ଗୁଡ଼ି ଉପରେ—ତା ଗର୍ଜ୍ୟରେ ଗର୍ଜା ହୋଇ ଆସିଛି ଆଉ ଜଣେ, ରୂପର ପସରା ମେଲି ଯୌବନର ଝଲମଲ ଦେଖାଇ—ତା ସ୍ଥାନୀ ତାର ପ୍ରେମରେ ମଜ୍ଜିବେ, ତାର କୋଳରେ ଦିନ କଟାଇବେ, ଆଉ ସେ ଅଭାଗିନୀ ସଫସ୍ପର୍ୟତା, ଗଣ୍ଡର ଶ୍ୱାସରେ ତା ଗୁଡ଼ି ଫାଟିଯାଏ । ସୀତା କେବେ ଯଦି ତା

ସହୃଦ କଥା କହେ, ସେ ହିଂସାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଟାଉଁଟାଉଁ ଜବାବ ଦିଏ । ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ସୀତାର ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରି ପଡ଼େ । ଅକାରଣ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ପ୍ରାଣିକୁ ଆଦାତ ଦେଇଛି ମନେ କରି ଘରେ କବାଟ କିଲି ଶଙ୍କଷ୍ଟ ମଧ୍ୟ କେତେ କାନ୍ଦେ । ତା କାନ୍ଦରେ ସହାନୁଭୂତି କରେ ଫୁଲ । ଯେଉଁ ଫୁଲ ଆଗେ ତାର ଶିଶୁ ଦେଖି ପାରୁ ନ ଥିଲା, ସେ ବଡ଼ ମାନ ତା ପାଇଁ ସହାନୁଭୂତିରେ ବୁଡ଼ିଯାଏ । ଫୁଲ ଯେ ପ୍ରେମର ବେଦନା କଣ ଜାଣେ ।

କିନ୍ତୁ ଯାହା ଲାଗି ଏତେ ଭୟ, ଏତେ ଶ୍ମଶାନ, ଏତେ ମାନ ଅଭିମାନର ସୁଆଙ୍ଗ, ସେ ତ କାହିଁକି କାହିଁରେ ମିଶିଲା ନାହିଁ । ସୀତା ସବୁଦିନ ବିଷାଦିତା, ସବୁଦିନ ମାରବ । ଏହାହିଁ ହେଲା ସମସ୍ତଙ୍କ ନିକଟରେ ଅବୋଧ । ହଜାର ସୀତା ଅଭିକ୍ଷିତା ହେଉ, ସେ ତ ନାଶ । ତା' କଣ ନାଶର ହୃଦୟ ନାହିଁ ? ସେ କାହିଁକି ନିଜର ସ୍ୱାମିଠାରୁ ଭୟ ଓ ସଙ୍କୋଚରେ ଦୂରରେ ରହିଛି ? କାହିଁକି ତାହାର ଆନନ୍ଦ ନାହିଁ ! ଶୋଡ଼ଣୀ ମୁକ୍ତଶର ଏ ଭାବ ! ହୋଇ ପାରେ, ଅଭିକ୍ଷିତା, ପିତା ମାତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆସିଛି, ସେଥିପାଇଁ ଏ ଲଜ୍ଜା, ଏ ଦୁଃଖ । ଶାଶୁ ବୁଢ଼ୀ ତାହାହିଁ ଭାବି ତୃପ୍ତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ଦିବାକର ତ ତହିଁରେ ଆଦୌ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ନାହିଁ । ସେ ଦୁଇ ଦୁଇଟା ବିବାହ କରିଛନ୍ତି । ଶଙ୍କରୀଠାରୁ ସୀତା ଅଧିକ ଅଭିକ୍ଷିତା ନୁହେଁ । ତଥାପି ତାହାର ଏ ବିଷୟ ଭାବ । ସ୍ୱାମୀ କିତରେ ଥିବାବେଳେ ସେ ଯେପରି ଶୁଳିଆପଦାରେ ଥିଲା ପରି ମନେ କରେ । ଏହାର ଅର୍ଥ କ'ଣ ?

ନବପରଶୀତାର ମନ ଭୁଲାଇଦା ପାଇଁ ଦିବାକର ଯଥେଷ୍ଟ ଆୟୋଜନ କଲେ । କେତେ ଦିନ ଯୁଧିକାଠାରୁ ସୀତାକୁ ଅବ୍ୟାହତ ଦେଇ ସବୁଦିନ ପାଖେ ପାଖେ ରଖିଲେ । ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ତାଙ୍କୁ କହିଥିଲା, ‘ନୂଆ ବୋହୂ ସବୁଦିନ ତୁନି ତୁନି କାନ୍ଦେ ।’ ଦିବାକର ଭାବିଲେ, ବାପ ମାର କୋଳପୋଷ୍ତ ହିଅ । ମାକୁ ମନେ କରି କାନ୍ଦୁଛି । ସେଥିପାଇଁ ଦିନେ ସେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ତାକୁ ନିଜ କିତରେ ଆଦର କରି ବସାଇ ନାଗମନୋହାରୀ ଅନେକ କଥା କହିଲେ, କିନ୍ତୁ ସୀତା ଲଜ୍ଜାରେ ମୁଣ୍ଡ ଯୋଡ଼ି ରହିଲା ।

ସେତେବେଳେ ପ୍ରାୟ ଗତି ଆଠଟା । ଅନ୍ତଃପୁରର ଭିତର ଡିଣ୍ଡାରେ ବିସ୍ମୃତ ଆସ୍ତରଣ ଉପରେ ବାବୁ ବସି ଗୀତାଦ୍ୟରେ ଲାଗିଥିଲେ, ସୀତାକୁ ଡକାଇ ଆଣି କିତରେ ବସାଇଲେ । ହାରମୋନସ୍ତମ୍ ଶିଖାଇବାର ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ସୀତା ପ୍ରଶାନ୍ତ କଣ୍ଠରେ କହିଲା, ‘ମୁଁ ଶିଖିବି ନାହିଁ ।’ ସୀତା ଯେ ଏପରି ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ କଥା କହି ପାରେ, ଏହା ଦେଖି ଦିବାକର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ । ପୁଣି ପଚାରିଲେ, ‘କାହିଁକି ଶିଖିବି ନାହିଁ ?’ ସୀତା ପୁନଃବତ୍ କହିଲା,

“ମୋର ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ ।” ଦିବାକର ଇଷତ୍ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇ କହିଲେ, “ତୁମର ଇଚ୍ଛା ଗୋଟାଏ କଣ ? ମୋର ଇଚ୍ଛା, ତୁମକୁ ଶିଖିବାକୁ ହେବ ।” ସୀତା ପୁନଃବାର କହିଲା, “ମୁଁ ଶିଖିବି ନାହିଁ ।” ବିରକ୍ତ ହୋଇ ଦିବାକର ତୁନି ହେଲେ । ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଅଭିମାନରେ ପୂରିଗଲା । ସୀତା ଯେ ସବଦା ତାଙ୍କଠାରୁ ଦୂରେ ଦୂରେ ରହିବାକୁ ଚାହେଁ— ତାଙ୍କର କୌଣସି କଥା ମାନବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ, ଏହି ଦୁଃଖରେ ଦୀର୍ଘତ ହୋଇ କିଛିକ୍ଷଣ ଆକାଶକୁ ଅର୍ଥହୀନ ଭାବରେ ଚାହିଁ ପୁଣି କହିଲେ, “ସୀତା, ଆଜିକି ତୁମେ ଯେଉଁ ଦିନ ହେଲା ଏଠାକୁ ଆସିଲ, ମୁଁ ଏତେ ସାଥ ସାଧନା କଲି, ତୁମେ ଯେତେ ମିଠା କଥା କହିଲ ନାହିଁ । ମୁଁ ସ୍ତ୍ରୀ ପାଇଁ କେତେ ଦୁଃଖିତ ଜାଣ ?” ସୀତା କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ବୁଡ଼ି ଯାଉଥିବା ଜନ୍ମକୁ ଅଜାଣ ରହିଲା । ତାହାର ଦୁଇ ଅଖିରୁ ପ୍ରକଳ ବେଗରେ ଅଶ୍ରୁ ଝରୁଥିଲା, ଅନ୍ଧକାରଯୋଗୁଁ ଦିବାକର ତାହା ଦେଖି ନ ଥିଲେ । ହଠାତ୍ ତାହାର କୋହ ଶୁଣି ତାଙ୍କର ନେତନା ହେଲା । “ଏ କଣ, ତୁମେ କାନ୍ଦୁଛ କାହିଁକି ?” କହି କୋଳକୁ ଟାଣି ଆଣି ପ୍ରଗାଡ଼ ଅଲିଙ୍ଗନରେ ତାହାକୁ ଆବଦ୍ଧ କଲେ । ସୀତା ତୁନି ନ ହୋଇ ଅଧିକ ବ୍ୟାକୁଳଭାବରେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦିବାକର ଭାବିଲେ କି, ଡିଲଲେକ ! ମନେ କଲେ, ହିମଶଃ ସେ ଭାବ ଭାଜିଯିବ । ହେଲେ, ମାସେ ଗଲା, ଦେହ ମାସ ଗଲା, କିଛିରେହିଁ ସୀତାକୁ ସେ ଚିହ୍ନି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ଅଭାଗୀ ଯେ ଆଜିପୁରୀ ରଘୁନାଥକୁ ଭୁଲି ପାରି ନାହିଁ ! ଆଜିକି ପ୍ରାୟ ଦଶ ମାସ ହେଲା ଯା’ଠୁଁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଛୁ; ନବସ୍ଥାମିର ପ୍ରେମରେ କାହିଁକି ସୀତା ତାହାକୁ ଭୁଲି ପାରୁ ନାହିଁ ! ସୀତା ଭୁଲିଥାନ୍ତା—ମାନବହୃଦୟ ପରବର୍ତ୍ତନଶୀଳ । ଜୀବନର ନଅ ବର୍ଷ ଯେ ସଙ୍ଗୀ ହୋଇଥିଲା, ଆବାଲା ଯାହା ସହିତ ସେ କଟାଇଛି, ତାକୁ ବି ସେ ଭୁଲି ପାରିଥାନ୍ତା—ଯଦି ତାହାର ସ୍ବାମୀ ତିଳେମାସ ସୁଚରିତ ହୋଇଥାନ୍ତେ । ସୀତା ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରେମାଭିନୟ ସତ୍ତ୍ୱେ ଉଦାସର ଦାସୀ ଜେମାଟାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଯୁଥକା ଯେଉଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଯାହାର ପ୍ରେମାଳାପ, ବୋତଲ ବୋତଲ ମଦ ଓ ଅଭିଷେକ ଯେ ଉଦବସ୍ଥା କରେ, ଯାହାର ପରିବାରରେ ସୀତାର ରୁଚି ଅନୁଯାୟୀ ଗୋଟିଏ ସୁଜା ବ୍ୟକ୍ତି ନାହାନ୍ତି, ସେ ପରିବାର, ସେ ସ୍ବାମୀ ପ୍ରତି ଯୁକ୍ତ ସୀତାର ଅନ୍ୟାୟିତ ହୃଦୟ ବା କିପରି ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତା ।

ସୀତା ସବଦା ବିମର୍ଷ । ସେ ବିମର୍ଷଭାବ ଭଗ୍ନ କରିବାକୁ ଦିବାକରଙ୍କର ଅପରିମିତ ଚେଷ୍ଟା, ମାତ୍ର ସବୁ ଅବାଟରେ । ଦିନେ ଶବ୍ଦରେ ଶର୍ୟାଣାୟିତ ଦିବାକର ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ପତ୍ନୀକୁ କହିଲେ, “ପ୍ରିୟତମେ, ମୁଁ କେତେ ଦିନ, କେତେ ଶବ୍ଦ ବିରହକୁଳ ହୋଇ ଜାଗିଥିଲି, ଆଜି ଏ ମଧୁର ମିଳନରେ କଣ ତୁମେ ସୁଖୀ ନୁହ ?” କଥା କହି କହି ତାଙ୍କ ମୁଖରୁ ବିଲଗ୍ନ ସୁସ୍ବର ଶବ୍ଦ

ମଧୁର ଗନ୍ଧ ବାହାର ପଡ଼ିଲା । ସୀତା ସଜ୍ଜିତା ହୋଇ ଦୂରକୁ ଘୁଞ୍ଚିଗଲା । ଏ ଅଭିନୟ ଭିତରେ ତା ପ୍ରାଣ ମୋଟେ ମିଶୁ ନ ଥିଲା, ସେ ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ଖଟ ବାଡ଼କୁ ଧରି ବସି ରହିଲା । ଦିବାକର ଶଯ୍ୟାରୁ ଉଠି ଆସି ତା ହାତ ଧରିଲେ । ସୀତା ବିଚଳ ପ୍ରୟାସରେ ହାତ ଛଡ଼ାଇ ନେବାର ଚେଷ୍ଟା କଲା, ପାରିଲା ନାହିଁ— ଖଟ ସଜ୍ଜିତ ଯାକ ଯୁକି ହୋଇ ବସିଲା । କୃତ୍ରିମ ଅଭିମାନରେ ଦିବାକର ପୁଣି ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେ, ଭାବିଲେ—ସୀତା ଆସି ଡାକିବ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଜାନକୁ ଗଲା ଗୋଟିଏ ବ୍ୟଥିତ ଫଳନର ସ୍ୱର । ଏ କଣ ପୁଣି କାନ୍ଦଣା ? ଦିବାକର ବିଚଳିତ ହୋଇ ଶଯ୍ୟାରୁ ଉଠି ଆସି ସୀତାକୁ ପାଖକୁ ଟାଣି ଆଣି କହିଲେ, “ମୁଁ କଣ ତୁମକୁ କହୁଁ ଦେଲି ?” ସୀତା କଥା କହି ପାରିଲା ନାହିଁ, କେବଳ କାନ୍ଦିଲା ଅଜସ୍ର ଧାରରେ ତା ଆଖିରୁ କେବଳ ଅଶ୍ରୁ ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦିବାକର କିଛିରେହିଁ ତାକୁ ତୁନି କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ; ଅବଶେଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦରକିରେ ଆସି ଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖି ସାମନାରୁ କିଏ ଗୋଟିଏ ପଦ୍ମ । କାନ୍ଦି ଦେଲା ପରି ! ସୀତାର ଏ ମର୍ମହର୍ଷୀ କାନ୍ଦଣା କଣ ପାଇଁ ? ଦିବ୍ୟମାତୃବିଚ୍ଛେଦ ? ଦଶ ବାର ମାସ ହେଲା ବିବାହ ହେଲାଣି, ବୟସରେ କିଛି ସାନ ପିଲା ନୁହେଁ । ଶୋଡ଼ଣୀ ଯୁବତୀ କଣ ବାସର-ଶଯ୍ୟାଦିନ କାନ୍ଦି ମରେ ? ନବପରଣୀତ ସ୍ୱାମୀର ମଧୁର ମିଳନ ଅପେକ୍ଷା କଣ ଦିବ୍ୟଗୁହ୍ୟ ଯୁବତୀ ପକ୍ଷରେ ବେଶେ ଲୋଭନୀୟ ? ଦିବାକର ଆଉ କିଛି ଜାଣନ୍ତୁ ନ ଜାଣନ୍ତୁ, ନାଶ୍ୱରରହି ଭଲରୂପେ ବୁଝିଥିଲେ । ସୀତା ଶିକ୍ଷିତା, ସୁରୁଚିସମ୍ପନ୍ନା, ଆଧୁନିକା ନ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ନାଶ୍ୱର ! ତାର ଫଳନ କୃତ୍ରିମ ? ତାହାର ନିତ୍ୟ ମର୍ମଫଟକ ଅଶ୍ରୁଧାରର ନିଶ୍ଚୟ କିଛି ହେଲେ ରହସ୍ୟ ଅଛି । ମହା ଅଶାନ୍ତିରେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଉଠିଲା । ତଥାପି କାଳେ ନିଜର ଭୁଲ ହୋଇଥିବ ଭାବି, ଦିବାକର ସୀତାକୁ କଷ୍ଟ ଦେଲେ ନାହିଁ । ସେ ତ ଆଉ ହୃଦୟଘାତ ପଶୁ ନୁହନ୍ତି ?

ଦିନ ପରେ ଦିନ ଗଲା । ଦିବାକର କେତେ ଅପେକ୍ଷା କଲେ, କେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ; ତଥାପି ସେ ସୀତାକୁ ଆପଣାର କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଆଶା, ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱାସରେ ସେ ବିଷ୍ଣୁ ହୋଇଥିଲେ, ସେ ସବୁ ତ ଯାଇଥିଲା; ତଥାପି ସୀତାର ଏ ଅଭିନବ ରହସ୍ୟାଭିନୟ ତାଙ୍କର ମହାପୀଡ଼ାର କାରଣ ହେଲା । ସୀତାର ହୃଦୟ ଯେ କୌଣସି ଗୁପ୍ତ ଦୁଃଖଯାତନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ଏହା ତାଙ୍କୁ ବୁଝିବାକୁ ବିଳମ୍ବ ହେଲା ନାହିଁ । ସୀତା ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ପତ୍ନୀର ସମସ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଯେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଶତ ଯୋଜନ ବ୍ୟବଧାନରେ, ଏହା ଚତୁର ଦିବାକର ବୁଝିଲେ । ଯେ ତାଙ୍କୁ ଭଲ ପାଏ ନାହିଁ, ନିଜର ବୋଲି ମନେ କରେ ନାହିଁ—ନିତାନ୍ତ ପର ବୋଲି ଭାବେ, ଯାହାକୁ ବିବାହ କରି ସୁଦ୍ଧା ଟିକିଏ ମାସ ସ୍ନେହର ଦାବି ତାଙ୍କର ହେଲା ନାହିଁ, ତା ସହିତ ଏକତ୍ର କାସ ? ଦିବାକର ପ୍ରତି

ହମେ ସୀତା ଅସହ୍ୟ ହୋଇ ଉଠିଲୁ, ସୀତାର ରୂପଜନିତ ମୋହ ବେଶି ଦିନ ରହିଲା ନାହିଁ, — ହମେ ସୀତା ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଅବହେଳା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ।

ସେ ଦିନ ରାତି ପ୍ରାୟ ଦଶ ଘଣ୍ଟା ! ଦିବାକର ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ଥିବ, ପାର୍ଶ୍ବରେ ସୀତା ଉପବିଷ୍ଟା । ଧୀର କଣ୍ଠରେ ସୀତା କହିଲା, “ତୁମର ଗୋଡ଼ ଘଷିଦେବ ?”

ଦିବାକର ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲେ, “ସୀତା, ମୋ ପ୍ରତି ସବଦା ତୁମର ଏ କି ବ୍ୟବହାର, କହିଲ ? ମୁଁ କଣ ତୁମର ପର ?”

ସୀତା ହୁଁ କି ନାହିଁ କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଲା ନାହିଁ । ଦିବାକର ବାରମ୍ବାର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ କରି ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ — “ଦେଖ, ତୁମର ଏ କରଚ୍ଛତା ବିମର୍ଷଭାବ ମୋତେ ଆଉ ଭଲ ଲାଗୁ ନାହିଁ । ତୁମର କଣ ହୋଇଛି, ମୋତେ ସ୍ପଷ୍ଟ କୁହ ? ଯଦି କିଛି ବେମାର ହୋଇଛି, ମୁଁ ଡାକ୍ତର ଆଣି ଚିକିତ୍ସା କରାଇବ; ନେହାଲେ ତୁମକୁ କଟକ ନେଇ ଯିବି । ତୁମେ କଣ ତୁମ ବାପଘରକୁ ଯିବାକୁ ଚାହୁଁ ?” ସୀତା ଶେଷୋକ୍ତ କଥାରେ କ୍ଷୁଦ୍ର “ହଁ” ଟିଏ ଭରିଲା । ଏଥିରେ ଦିବାକର ରାଗାନ୍ୱିତ ହୋଇ ତାକୁ ଗୋଡ଼ରେ ଯେଲି ଦେଲେ, କହିଲେ, “ଯଦି ବାପଘର ଯୋଗୁଁ ଝୁର ମରୁଚୁ ତେବେ ମୋତେ ବିଷ ହେଲୁ କାହିଁକି ?” ମିନିଟକ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖି ସୀତା ଶ୍ରୁତିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ଗୋଡ଼ କଡ଼ରୁ ଘୃଷ୍ଣଗତ । ହମେ ହମେ ଦିବାକରଙ୍କ ନିଶା ଚଢ଼ି ଆସୁଥିଲା । ସେ ସୀତାକୁ ଆପଣା କଡ଼ରୁ ଘୃଷ୍ଣପଦାର ଦେଖି, ଉଠି ପଡ଼ି ତାକୁ ଗୋଇଠା ମାରି ତଳକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଲେ । ‘ବୋଉ ଲେ’ କହି ସୀତା ଦୁଇ ହାତ ଉଠି ଖଟରୁ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ତା ମୁଣ୍ଡରେ ଖଟବାଡ଼ି ବାଜିଲା । ଦିବାକର ତହିଁ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ କରି ତାକୁ ନାନା ପ୍ରକାର ଗାଳି ଦେଇ ଉଠି ପିଣ୍ଡାରେ ବୁଲିଲେ । ବସିବା ଘରେ ମଦ ବୋତଲ ଥିଆ ହୋଇଥିଲା । ସେଥିରୁ ଗ୍ଳାସେ ଗ୍ଳାସେ ଉଦରସ୍ଥ କରି ଆସି ସୀତା ସହିତ ଜବାଲ ସବାଲ କରି ତାର ଦୁଃଖର କାରଣ ବୁଝି ବସିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ପଦେ କଥାରେ ଜବାବ ଦେଲା ନାହିଁ । ସେ ଦିନ ସୀତାକୁ ଦାରୁଣ ପ୍ରହାର କରି ଶେଷକୁ ନିଶାରେ ଅଚେତନ ହୋଇ ସେ ପିଣ୍ଡାରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ନିଜର କର୍ମ ବାହୁନ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ସୀତା ଘରର ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ପଡ଼ି ରହିଲା ।

ରାତିର ଘଟଣା ଶାଶୁ ନିଶାନ ସବୁ ଶୁଣିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ପୁଅକୁ ଦୋଷୀ ନ କରି କେବଳ ସୀତାକୁ ଦୋଷ ଦେଇ ଓଁରମାନ ମେଣ୍ଟେଇ ନେଲେ । ଗଣ୍ଡାର ବସାଦରେ ସୀତା ଜୀବନ୍ତ ଭାବରେ ପଡ଼ି ରହିଲା । ଦିବାକର ତାକୁ କଟକ ପଠାଇଦେଲେ ।

ସପ୍ତଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ମାସ କାଳ ରଘୁନାଥ ନରେଶ ବାବୁ ଓ ସୁଶୀଳକୁମାର ସହୃଦ ବୁଲିଲେ । ଚିଲିକା ଦେଖି ଗଞ୍ଜାମ ଅଞ୍ଚଳରେ ପାରଳାଖେମଡ଼ି, ମଞ୍ଜୁଷା, ବିଜୟ-ନଗର ବୁଲି ବୁଲି ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ମାସ ଘରେ ନରେଶ ବାବୁ କଲିକତା ଫେରିଲେ ।

ସଞ୍ଜ ଗାଡ଼ିରେ ଯେତେବେଳେ ରଘୁନାଥ ବସି ଜନ୍ମଭୂମିକୁ ବିଦାୟ ଦେଇ କଲିକତା ଅରମ୍ଭରେ ବାହାରିଲା, ସେତେବେଳେ ତା ମନ ଘନ ଭାବନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଦୁଇ ମାସ କାଳ ସେ ଘର ଛାଡ଼ିଛି, ଅପରିଚିତ ବିଦେଶୀ ଲୋକ ସହୃଦ ବୁଲୁଛି; କିନ୍ତୁ ଦିନେ ହେଲେ ସେ କଷ୍ଟ କଣ ଜାଣ ନାହିଁ, ଅର୍ଥ ଶୁଦ୍ଧ କଣ ବୁଝ ନାହିଁ—ପରମ-ନୟରେ ଦେଶ ବିଦେଶ ବୁଲି ଦେଖୁଛି । ତାର ଏତେ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଘରେ ଯେ ଅଜଣାତୁ ଏ ପରବର୍ତ୍ତନ ଘଟିବ, ତାହା ସେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଭାବି ନ ଥିଲା । ସୀତା ବିଭା ହୋଇଗଲା—ତା ଜୀବନସୂତ୍ର ମଧ୍ୟ ଛିଡ଼ିଗଲା, କିନ୍ତୁ ଦୈବାତ ଏ ନରେଶ ବାବୁ କାହୁଁ ଆସିଲେ ? ଆପଣା ବାପ ଭାଇ କଣ ସ୍ୱାଙ୍ଗୁଁ ବଳି ଯତ୍ନ କରିବେ ? ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ପ୍ରତି ରଘୁନାଥର ହୃଦୟ ଶିଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସେ ସାନ ଭାଇ ପରି ତାଙ୍କର ଉପଦେଶ ଓ ଆଦେଶ ମାନି ଚଳୁଥିଲା । ନରେଶ ବାବୁଙ୍କର କି ଅସୀମ ଜ୍ଞାନ, କି ଅସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟା, କି ଅପୂର୍ବ ବକ୍ତୃତ ଶକ୍ତି, କି ମହାନ ଦେଶପ୍ରେମ, ଉଦାରତା । ରଘୁନାଥ ଯେତେ ତାଙ୍କ କଥା ଭାବିଲା, ସେତେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲା । ସେ ଜନ୍ମଭୂମି, ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନ ଗୁଡ଼ିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାର ବିଶେଷ ଦୁଃଖ ନାହିଁ । କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କୁ ନିଜର ସମ୍ବନ୍ଧାୟ ଇତିହାସ କହିଛି, ସହାନୁଭୂତି ମଧ୍ୟ ଲାଭ କରିଛି, ସାନ୍ତ୍ୱନା ମଧ୍ୟ ପାଇଛି । ବିଦେଶୀ ବିକାଦି ଏତେ ଆପଣାର ହୋଇ ପରନ୍ତୁ ? ରଘୁନାଥ ମାରବରେ ସାନ୍ଧ୍ୟ ଗଗନକୁ ରେଲ୍ ଝରକାବାଟେ ଅନାଇ ଏହାହିଁ ଭାବୁଥିଲା; ପୁଣି ଭାବୁଥିଲା ସୁଶୀଳ କଥା । ସୁଶୀଳ ଯେପରି ଧୀର, ସେହିପରି ଶାନ୍ତ ଓ ଲଜ୍ଜାଶୀଳ । କଥା ଯଦେ ସେ ମୁହଁ ଉଠାଇ କହେ ନାହିଁ । କେତେ ସୁନ୍ଦର ତାର ମଧୁର ସ୍ୱର; ଆଉ ଅପୂର୍ବ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ । ସେ ଅନେକ ଧିଲ ଦେଖିଛି, କିନ୍ତୁ ସୁଶୀଳ ପରି କୃତ୍ରିମ ଦେଖିଛି । ତାହାର ଆଖିଯୋଡ଼ିକ ଦୀର୍ଘାୟତ, କୃଷ୍ଣତାରକାବିଶିଷ୍ଟ କଳା କର୍ମପୂର୍ଣ୍ଣ ପରି ଢଳଢଳ । ସେ ଆଖିର ମଧୁର ଗୁହାଣୀ ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଯେ, ଏକ ସୀତା ଆଖି ଛଡ଼ା ସେ ଅନ୍ୟତ୍ର ଏପରି ସୁନ୍ଦର ଆଖି ଦେଖି ନାହିଁ । ତଥାପି ସତ୍ତ୍ୱେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ସୁଶୀଳର ଆଖି ସୀତାଠାରୁ ବି ସୁନ୍ଦର । ସୁଶୀଳ ଲମ୍ବା ପତଳା; କିନ୍ତୁ ଅବସ୍ଥବର ଗଠନ ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଯେ, ଯେ ଚାହିଁବ, ସେ ଘଡ଼ିଏ

ଶେଷେ ଦେଖିବ । ତାର ସେ ଯେଉଁ ହସ, ମୋତିପରି ଦାନ୍ତ । ରଘୁନାଥ
ଭାବଲ, ଆହା ପୁଣିଲ ଭଲ ଝିଅ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଏତେ ରୂପ ବାଳକର ?

ହଠାତ୍ ତା ଭାବନାରେ ବାଧା ପଡ଼ିଲା । ଗାଡ଼ି ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠନରେ
ଛୁଡ଼ା ହେଲା । ସେମାନେ ସେକେଣ୍ଡକ୍ଲାସ କାମରାରେ ବସିଥିଲେ । ତାହାର ଦ୍ଵାର
ଠେଲି ଗୋଟିଏ ଇଂରାଜି ଭଦ୍ରଲେକ ଭିତରକୁ ପଶି ଆସିଲେ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ
ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପିଲା ଦିଉଟି । ରଘୁନାଥ, ନରେଶନାଥ ଓ ପୁଣିଲ ସମସ୍ତେ
ଇଂରାଜୀ ପଢ଼ିଛନ୍ତି-ଭୂଷିତ । ହମେ ଭଦ୍ରଲେକଟି ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଳାପ
ପରିଚୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ନରେଶ ବାବୁ ଭଦ୍ରଲେକଟିର କଥାରେ ଆପ୍ୟାୟିତ
ହୋଇ ତାଙ୍କ ସହିତ ଗଳ୍ପ କରୁଁ କରୁଁ ପ୍ରାୟ ସାଢ଼ି ନଅଟା ବାଜିଲା । ଗାଡ଼ି
ହମେ କଟକ ଶ୍ରେଷ୍ଠନ ଅଭିମୁଖରେ ଚାଲିଲା । ରଘୁନାଥର ଗୁଡ଼ି ଦାଉଁ ଦାଉଁ
ହୋଇ ଉଠିଲା । ଏଇ କଟକ ! ଏଇ କଟକକୁ ସେ ଗୁଡ଼ି ଯାଉଛି ! ଏଇ
କଟକରେ ତାହାର ପ୍ରାଣର ସୀତା କଉଁ ମାନ ! ସେ କଣ ଆଉ ତା କଥା ଚିନ୍ତା
କରୁଥିବ ? ସରସ୍ଵତୀ, ତାସମଣି ଓ ପୀତେଇ ନାମା କେହି କଣ ତାକୁ ମନେ
ଦେଇ ନ ଥିବେ ? ବାପା ଶ୍ରେଣୀ ଦେଖି ଫେରିବେଣି । ଚିନ୍ତାର ଗାଡ଼ିତାରେ
ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ ଯେ, ସାହେବ ଓ ମେମ୍ ଭରୁଣ ଗଲେଣି ।

ସହସା ତା ଚମକ ଖିଲିଲା, ଘର ବୁଟର ମର୍ ମର୍ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି । ଜଣେ
ଦୀର୍ଘକାୟ ଶ୍ରେଣୀଟା ଟଳି ଟଳି ତାକୁ ପ୍ରାୟ ଠେଲିଦେଇ ତାରି କପରେ ଜାଗା
ମାଡ଼ି ବସିଲା । ତା ମୁହଁରେ ମଦର ଖସି ଗଲା । ସେ କଟମଟ କରି ରଘୁକୁ ଅନାଇ
‘ଜ୍ୟାମ୍’ ବଗର ନେଟିଭ’ କହି ପେଲିଦେଲା । ରଘୁନାଥ ନିର୍ବିବାଦରେ ଉଠି-
ଯିବା ଦେଖି ନରେଶ ବାବୁ ତାକୁ ବାଧା ଦେଇ ସାହେବକୁ ଗାଳି ଦେବାକୁ
ଉଦ୍ୟତ ହେବାକୁ ରଘୁନାଥ କହିଲା, ‘ଆଉ ନରେଶ ଦାଦା, ଦୁଇ ମଦ ଖାଇବି,
ମୁଁ ତ ଅନ୍ୟପାଶେ ବସିଛି, ଆଉ, ଆଉ ।’ ନରେଶ ବାବୁ ପଦେ ଦୁଇ ପଦ
କହି ବସି ପଡ଼ିଲେ । ଗାଡ଼ି କଟକ ଶ୍ରେଷ୍ଠନ ଗୁଡ଼ି ଦେଲା । ମହାନଦୀ ପୋଲ
ଉପରେ ଘୁଘୁ ହୋଇ ଚାଲିଲାବେଳେ ଅନ୍ଧାରରେ ସୁଦ୍ଧା ରଘୁ ଅନେଇଲା—
ସେହି ନଦୀର ଦୂର ପ୍ରାନ୍ତସ୍ଥିତ କାଠ-ଗୋଲ୍‌ଘରୁ କାଲେ ଘାପରଶ୍ଚିରେଗୋଟିଏ
ପାଣିରେ ପଡ଼ି ଥିବ; କାଲେ କାହାର କଳା ଆଖିଯୋଡ଼ିକ ତାକୁ ଚାହିଁଥିବ;
କିନ୍ତୁ ତାହାର ଆଶା ବିଫଳ ହେଲା । କେବଳ ନୌକାମାନଙ୍କରୁ ଶୁଦ୍ଧ ଶୁଦ୍ଧ
ଆଲେକଶିଶା ଠାଏଁ ଠାଏଁ ପାଣିରେ ପଡ଼ି ଅନ୍ଧକାରରେ ଚିରକୁଣୀ ଆଲୁଅ
ପରି ଦିଶି ଯାଉଥିଲା । ଗାଡ଼ି ପୋଲ ପାରି ହୋଇଗଲା । ସେ ଝରକା କପରୁ
ମୁହଁ ବୁଲାଇ ଭିତରକୁ ଚାହିଁଲା, ଦେଖିଲା, ମଦୁଆ ସାହେବ ଗୋଟିଏ ବେଞ୍ଚ
ଉପରେ ପଡ଼ି ନିଶାରେ ଗର୍ଗ ହେଉଛି । ପୁଣିଲ ତା ଭୟରେ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ
ଦେହରେ ଲାଗି ଯାଉଥିଲା । ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ କୋଳରେ ପୁଣିଲର ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ

ରଘୁନାଥର ମନେ ହେଲା, ଯେପରି ଶୋଡ଼ଣୀ ସୁନ୍ଦରୀ ! କିନ୍ତୁ ମସ୍ତକର ଡଳି ଓ ବେଶଭୂଷା ଦରକାରରେ ସେ ଭ୍ରମ ଦୂର କଲା । ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ଆଖି ନିଦରେ ବୁଜିହୋଇ ଥାପୁଥିଲା, ସେ ସୁଶୀଳକୁ ଜଗିବାକୁ କହି କର ଲେଉଟାଇ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେ । କିନ୍ତୁ କ୍ଷଣ ପରେ ତାଙ୍କର ଘୁଙ୍ଗୁଡ଼ି ଶୁଭିଲା । ସୁଶୀଳ କିଛିକ୍ଷଣ ବସି ଅବଶେଷରେ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ଉପରେ ଡଳେଇ ପଡ଼ିଲା । ଝରକା କଡ଼ରେ ମୁଣ୍ଡ ଘୋଡ଼ାଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ରଘୁନାଥ ଚେଇଁଥିଲା— ସେ ଦେଖିଲା; ହଠାତ୍ ଗୋରାଟା ଉଠିଲା, ଘକେଟରୁ ଏକପ୍ରକାର ଚଷମା କାଢ଼ି ଆଖିରେ ପିନ୍ଧିଲା, ଧୀରେ ଧୀରେ ଉଠି ନିଦ୍ରା ନରେଶ ଓ ସୁଶୀଳକୁ ବହୁତ ବେଳଯାଏ ନିଶ୍ଚୟ କର ଚାହିଁଲା । ରଘୁନାଥ ଚେଇଁ ସବୁ ଦେଖିଥାଏ, ଭୟରେ ତାର ପାଟି ସେତେବେଳେ ଯାବ ପଡ଼ି ଯାଇଥାଏ । ସେ ମଲ୍ଲଙ୍କ ପରି ବସିଥାଏ । ଡାଆଣୀ ସୁଦ୍ଧିଲା ପରି ଗୋରାଟା ଦୁଇ ଜଣକୁ ଦେଖିସାରି ଡମେ ତା କଡ଼କ ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ରଘୁ ଭୟରେ ଚିତ୍କାର କରି ଉଠିଲା । ନରେଶ ବାବୁ ଉଠି ବସିଲେ । ଗୋରାଟା ମଦୁଆଙ୍କ ଭଳି ଟଳି ଟଳି ବସିଗଲା । ସେତେବେଳକୁ ତା ଆଖିରେ ଆଉ ସେ ଚଷମା ନାହିଁ । ନରେଶ ବାବୁ ଉଠି ଇଞ୍ଚାଜିରେ ଶେତାଙ୍କକୁ ଉତ୍ସନା କରି କହିଲେ, “କଣ ମାତଳାମି କରିବାକୁ ଜାଗା ମିଳିଲା ନାହିଁ ? ନିଶ୍ଚୟ ଭଦ୍ରଲେକଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର ! ଏହା” କହି ତାକୁ ଘୋଲିସ୍ ଡାକିବା ଭୟ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଇଲେ । ଗୋରା ଭଲ ଆଚରଣ କରିବା ଲାଗି ବାରମ୍ବାର ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ସ୍ୱପ୍ନାନରେ ବସି ଗୋଟିଏ ଅଶ୍ଳୀଳ ଇଂରାଜୀ ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ତା ରଙ୍ଗ ଢଙ୍ଗ ଦେଖି ରଘୁନାଥ ହତବୁଦ୍ଧି ହୋଇଥିଲା । ତାହାକୁ ଆଶ୍ଚାସ୍ୟ ଦେଇ ନରେଶ ବାବୁ କହିଲେ, “ଭୟ କର ନାହିଁ, ରଘୁନାଥ ! ଏ ଜାତିର ଏପରି ଦୃଶ୍ୟ ସୁଲଭ । ମଦ ଖାଇଲେ ଯୁଦ୍ଧର ଜ୍ଞାନ ରହେ ନାହିଁ । ମୁଁ ବିଲତ ବୁଲିଛି । ତୁମେ ଏ ପୁରୁଷକୁ ଦେଖି ଏପରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛ ? ଯୁଦ୍ଧଦେଶରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ମଦ ଖାଇ ଯେଉଁ କାଣ୍ଡ କରନ୍ତି, — ଶୁଭ ।”

ଗାଡ଼ି ଅଗ୍ରସର ହେଲା, ଡମେ ରାତି ପାହୁବା ଉପରେ । ଗୋରା ଆପଣା ମନକୁ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ବକର ବକର ହୋଇ ଶୋଇ ପଡ଼ି ଥିଲା । ପାହାନ୍ତା ପବନର ଶୀତଳ ସ୍ପର୍ଶରେ ତା ନିଶା ଛାଡ଼ି ଆସିଲା । ଗୁହଁ ଗୁହଁ ଗାଡ଼ିର ଗତି ଡମେ ମନ୍ଦିର ହେଲା, ସେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଘର ଭିତରେ ପଶିଗଲା । ସେତେବେଳେ ପରଷାର ଫର୍ଷ୍ଟ ହେଲାଣି । ଜନକୋଳାହଳରେ ଫେରିବାଲା ଓ କୁଲିଙ୍କ ଚିତ୍କାରରେ ଭୟ ବସିତ, ନିର୍ଜମେଷ ନୟନରେ ଚାହିଁ ରହିଲା । ନରେଶ ବାବୁ ଓ ସୁଶୀଳ ଉଠି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ । ଏ ହାବଡ଼ା ଷ୍ଟେସନ, ଏଠି ଓହ୍ଲେଇବାକୁ ହେବ । ମାୟାପୁଷ୍ପ କଲିକତା ଜଗଣ୍ଡରେ ଆଜି ରଘୁନାଥର ପ୍ରଥମ ପଦାର୍ପଣ । କଲିକତା ଯେ ଏଡ଼େ ବଡ଼, ଏପରି ଅଜବ ସହର, ସେ ସ୍ଥଳରେ ସୁଦ୍ଧା କଲ୍ଲୁନା କରି ପାରି ନ ଥିଲା । ସେ ଏକା ଏକାକୁ ଆସିଥିଲେ ତାର କି ଦୁଃଖା

ହୋଇଥାନ୍ତା ! କେମିତି ଯେ ସେମାନେ ଯେ ଗାଡ଼ି ରୁ ଓହ୍ଲାଇଲେ, ଟ୍ୟାକ୍ସିରେ ବସିଲେ—ତାର ସେ ସବୁ ହେଜୁ ନ ଥିଲା । ସେ କେବଳ କଲ୍, ବଲ୍, କର ଭକୁଆଙ୍କ ଭଳି ଗୃହଆଡ଼କୁ ଚାଲୁ ଥାଏ । ଏପରି ସମୟରେ ହଠାତ୍ ଦେଖିଲା, ପୁରୋହିତ ଗୋରା ଦଳେ ଯୋଲିସ୍ ଘେନି ହାଜର । ପକେଟରୁ ଓଁ ନାମୋ ବାହାର କରି ନରେଶ ବାବୁ ଓ ସୁଶୀଳ ହାତରେ ହାତକଡ଼ି ପିନ୍ଧାଇ ତା ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ସେ ଭୟରେ ମୁହଁଟି ପରି ହେଲା । ନରେଶ ବାବୁ କିନ୍ତୁ ଧୀର ସ୍ଥିର ଭାବରେ କହିଲେ, “ସେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ, ତାକୁ ଗ୍ରହଣ କର ।” “ରୁପ୍ ରହୋ” କହି ଜଣେ ଯୋଲିସ୍ ରଘୁନାଥହାତରେ ହାତକଡ଼ି ଦେଲା । ମୋଟର ଟ୍ୟାକ୍ସିରେ ବସି ଗୋରା ଲୋକଟି ପରିଷ୍କାର ବଙ୍ଗଳାରେ କହିଲା, “ମୋତେ ଚିହ୍ନି ପାରୁଛ ମନରୁଦାନ !”

ଏଥର ନରେଶ ବାବୁ ଓରଫେ ମନରୁଦାନ କହିଲେ, “ତୁମକୁ ଚିହ୍ନି ପାରୁ ନାହିଁ ନରେଶ ଦାଦା !”

ନରେଶ ଦାଦା ମୁରକି ହସି କହିଲେ, “ମୋ ନାମ ନେଇ ବେଶ୍ ଦେଶ ଦେଶ ଚାଲିଲା, ହିନ୍ଦୁ ଆନର ରୂପାନ୍ତ କଲା, ତିନି ଥର ମୋ ଆଖିରେ ଧୁଳି ଦେଲା । ତୁମ ସଙ୍ଗରେ ମଢ଼ିଆ ବିଗା ନ ଥିଲେ ମୁଁ ତମକୁ କେଉଁ କାନ୍ତ ପୁରୀରେ ଧରିଆନ୍ତି ! କି ବିଗା ସାହେବ, ସୁଶୀଳକୁମାର ସାଜିତ । ନରେଶ ଦାଦାକୁ ମନେ ପଡ଼େ ତ ? ଏକାଠି ପରା ଗୋଲାପୀ ସରବ, ସବୁଟା ଖାଇଥିଲୁ ?”

ନରେଶ ଦାଦାର କଥାରେ ସୁଶୀଳକୁମାରର ସୁନ୍ଦର ମୁହଁ ଶୁଖି କଲା ପଡ଼ିଗଲା । ରଘୁନାଥ ଅକସ୍ମାତ୍ ଏ ଅଭୂତ ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ପଥର ଗାଲଟିଗଲା । ଏତେଦିନ ସେ ନରେଶ ଦାଦା ସହଯୋଗ ରହିଛି, କିନ୍ତୁ ସେ ଯେ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଓ ସୁଶୀଳ ଯେ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ, ଏହା ସେ ଘଣ୍ଟାକ୍ଷରେ ଜାଣି ପାରି ନାହିଁ । ତାର ନିଜ ଆଖିକି ବିଶ୍ୱାସ ହେଲା ନାହିଁ । ଦିନେ ନୁହେଁ, ଅଧେ ନୁହେଁ, ଦୁଇ ମାସ କାଳ କି ପ୍ରତାରଣା ମଧ୍ୟରେ ସେ ବାସ କରୁଛି ! ଏ ସବୁ ତାକୁ ଭେଳିକି ପରି ଲାଗିଲା । ଏସବୁ ସତ, ନା ସେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଛି ! କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଭାବିବାକୁ ସମୟ ନ ଦେଇ ଟ୍ୟାକ୍ସି ଯାଇ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଛିଡ଼ା ହେଲା । ସେ ଅନୁମାନରୁ ଚାଲିଲା, ତାହା ଥାନା । ସେଠି ସେ ଶୁଣିଲା, ତାହାର ଶିକ୍ଷକ ନରେଶ ଦାଦା ଜଣେ ଶୁଣି ଆସିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ନାମ ମହମ୍ମଦ ମନରୁଦାନ; ସୁଶୀଳକୁମାର ମଢ଼ିଆ ବିଗା ନାମୀ ଜଣେ ବାଗଜନା; ଉଭୟେ ଗିରିଧାରୀ ମଞ୍ଜି ମାରୁଆଡ଼କୁ ଖୁନ୍ କରି ପ୍ରାୟ ଲକ୍ଷାଧିକ ଟଙ୍କାର ସମ୍ପତ୍ତି ହସ୍ତଗତ କରି ଦେଶତ୍ୟାଗୀ ହୋଇଥିଲେ । ଆଉ, ସେ ମଦୁଆ ଗୋରା ଜଣକ କଲିକତାର ବିଶ୍ୱାସୀ ‘ଡିଟେକ୍ଟିଭ’ ନରେଶ୍ୱର ମିଶ୍ର । କିନ୍ତୁ ଏତେବେଳେ ରୁଷ୍ ଲାଭ କଅଣ ? ରଘୁନାଥ ଯୋଲିସ୍ ହାତରେ ଉତ୍ତମ ମଧ୍ୟପାତ୍ର

ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ହାତୁଡ଼ିରୁ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ବୋଲି ଖଲ୍ଲସ ପାଇଲା, ସେତେବେଳେ ପ୍ରାୟ ଦିନ ଗୁରୁଟା । ଦିନସାରା ସେ କିଛି ଖାଇ ନାହିଁ, ତା ହାତରେ ଛଦାମେ କରୁଛି ନାହିଁ, ପୁଣି ଏ ଅପୂର୍ବ ସହରରେ ପାଦ ଦେଲା ମାତ୍ରେ ଏ ବିଚିତ୍ର ଘଟଣା ! ଆହା, ନରେଶ ଦାଦା ତାର ଶୁଣି ଆସାମି । ତାହା ହେଲେ ତ ସେ ଫାଶି ଯିବେ । ଆପଣାର ନିତାନ୍ତ ନିଃସହାୟ ଅବସ୍ଥାରେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଭାବିଲା, ନରେଶ ଦାଦା କଥା । ସେ ନରେଶ ଦାଦା ଏଡ଼େ ସରଳ, ଏଡ଼େ ଉଦାର କିନ୍ତୁ ବିଜୁଳି ଖେଳିଲା ପରି ପୁରୁଷ ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ତାହା ମନରେ ପଡ଼ିଗଲା— ସେହି ବସା ବଦଳି କଥା । ନରେଶ ଦାଦା କାହିଁକି ତାକୁ ନ ଉଠାଇ ଚରଭର ବସା ବଦଳେଇଲେ ? ମନରେ ବଡ଼ ଭୟ ହେଲା, କଣ ଖୁଆଇ ଦେଇ ନ ଥିଲେ ତ ! ନୋହିଲେ ସେ ଏପରି ଅଚେତନ ହୋଇ ଶୋଇଥାନ୍ତା କି ? ଦେଶ ଗୁଡ଼ି ଆସି ନିଜ ମୂର୍ଖତାରେ ଏହି ବିପଦରେ ପଡ଼ିଥିବାରୁ ମନେ ମନେ ନିଜକୁ ଶତ ଶତ ଧିକ୍କାର ଦେଇ ସେ ଆସି ଫୁଟଫାଥ୍ ଉପରେ ବସିଲା । ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ କୁଆଡ଼େ ଯିବ ? ଏଡ଼େ ବଡ଼ ସହର, ଅସଂଖ୍ୟ ଜନସ୍ରୋତ, ଅସୁମାର ଯାନ ବାହନ, ମୋଟର, ଟ୍ରାମ, ଟ୍ୟାକ୍ସି ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ିମାନ ଗୁଲିଛି ! ଯେଉଁ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ, କୋଠା ମାଲମାଲ— ତେତାଲା, ଚଉତାଲା, ପାଞ୍ଚତାଲା, ଛତାଲା । କେଉଁ ବାଟେ ଗଲେ କେଉଁଠି ପହଞ୍ଚିବ, ପୁଣି କିଏ ଧରିବ, ତାର ଠିକଣା ନାହିଁ—ଏହା ସେ ଭାବି ଭାବି ଅବସନ୍ନ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ବସୁଁ ବସୁଁ ତାକୁ ନଦ ଆସିଲା । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଏବଂ ଅସହାୟ ସ୍ଥାନରେ ବି ନଦ ହୁଏ ! ଯେତେବେଳେ ତାର ନଦ ଭାଙ୍ଗିଲା, ସେତେବେଳକୁ ଗତି,— ଗୁରୁଆଡ଼େ ବିଜୁଳି ଆଲୁଅରେ ସହର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ । ବାଟରେ ହଜାର ହଜାର ଯୁବକ ବାବୁମାନେ ଗୁଲି ବାହାରିଛନ୍ତି, ଗୁରୁଆଡ଼େ ଦୋକାନ ବଜାର ଖୋଲା ରହିଛି, ବିଜୁଳି ଆଲୁଅର ବଡ଼ ବଡ଼ ଅକ୍ଷରସବୁ ଦୋକାନ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଝଙ୍କଝଙ୍କ କରୁଛି । ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ସେ ପଡ଼ିଲା, ଲେଖାଅଛି—‘ହାଇଟ୍‌ଓଫ୍‌ସ୍ ଲେଡ଼ଲ୍ କୋମ୍ପାନୀ ।’ ଓଃ ତେବେ ଏଇ ସେ ନାମଯାଦା ଦୋକାନ ! କିନ୍ତୁ ଏ ସବୁ ଦେଖି ତାର ଲଭ କଣ ? ଏହିପରି କଣ ସେ ବାଟେ ବାଟେ ଗୁଲିମରିବ ? ନିଜ ଦେହକୁ ଅନେଇଲା, ନରେଶ ଦାଦାଙ୍କ ଦତ୍ତ ଚକକକିଆ ପୋଷାକ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ପକେଟ ଦରାଣ୍ଡି ଗୋଟିଏ ଅଧଲା ବି ପାଇଲା ନାହିଁ । ସେ କରବ କଣ ? ବଡ଼ ଦିକଳ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକିଲା । ବେ'ଧ ହୁଏ, ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଭଗବାନ ଛଡ଼ା ଆଉ କାହାକୁ ଡାକି ପାରେ ନାହିଁ । ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକି ଡାକି ଗୁଲିଲା, କେତେ ବାଟ ପାରି ହେଲା । ହେଲେ, ଭଗବାନ ତାହାର ଡାକ ଶୁଣିଲେ । ଗୋଟିଏ ବୁଢ଼ୀ ସେ ବାଟରେ ଯାଉ ଯାଉ ଅକସ୍ମାତ୍ ତାହାର ଦୃଷ୍ଟି ରଘୁନାଥ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଯେଉଁଠାରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା, ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ଗହଳ ଦେବଦାରୁ ଗଛ ଥିଲା । ସେହି ଯୋଗୁଁ ‘ଫୁଟ ପାଥ’ର ସେହି

ଅଶ୍ୱ ଅନ୍ଧାରୁଆ ହୋଇଥିଲା । ‘ଫୁଟିଯାଅ କରକୁ ମସ୍ତକଡ଼ ଚଉଟାଲ କୋଠା । ବୁଢ଼ୀଟି ରଘୁନାଥକୁ ଦେବଦାରୁ ଗଛ ତଳେ ଠିଆ ହୋଇଥିବାର ଦେଖି କହିଲା, “ବାବା, ଏପରି ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ ଚଳିବ କା ? ମୋର ଝିଅ ଯେ ଦିନ ଦିନ ଦିନ ଶୁଦ୍ଧ ଉପାସ କରି ତୁମ ବାଟ ଚାହିଁଛି । ସେ କଣ ଏହିପରି ମରବ, ଆଉ ତୁମର ନିଷ୍ଠୁର ପ୍ରାଣରେ ଟିକେ ଦୟା ହେବ ନାହିଁ ?”

ରଘୁନାଥ ବଡ଼ ବିକ୍ରନ୍ତ ହେଲା । ଏ କିଏ ପୁଣି ? ସେ ବୁଢ଼ୀକି ଯେତେ ବୁଝେଇଲା ଯେ, ସେ ଯାହାକୁ ଖୋଜୁଛି, ସେ ଲୋକ ସେ ନୁହେଁ, ବୁଢ଼ୀ ସେତିକି ସାକୁଲାଲ ହୋଇ, କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ତାକୁ ଆପଣା ସଙ୍ଗରେ ଯିବାକୁ ବିନତି କଲା । ଶେଷକୁ ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା, ବୁଢ଼ୀ କଣ ପାଗଳ ! ତଥାପି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ, ପୁଣି ବୁଢ଼ୀ ଦେଖି ତାର ଦୟା ଓହ୍ଲାଇଲା । ହଉ, ଅରେ ଯାଇ ଦେଖେ, କ୍ଷତି କଣ ? ପୁନଶ୍ଚ ମନରେ ଭୟ ହେଲା, ଏ ବୁଢ଼ୀ ଛଦ୍ମବେଶୀ ନୁହେଁ ତ ? ଯାହା-ହେଉ, ସେ କିଛି ସ୍ତ୍ରୀର କର ନ ପାରି ବୁଢ଼ୀ ସହିତ ଗଲା । ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ବଙ୍କା, ତେଡ଼ା ଗଳି ପାରି ହୋଇ ବୁଢ଼ୀ ରଘୁନାଥକୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ବୃହତ କୋଠାଘରେ ପଶିଲା । ରଘୁନାଥ ଶିଢ଼ୀ ଦେଇ ଉପରକୁ ଉଠିବା ସମୟରେ ତା କାନରେ କାମି ମାକଣ୍ଡନିଷ୍ଠୁତ କଳହାସ୍ୟଧ୍ୱନି ଏବଂ ଏସବୁର ମଧୁର ସ୍ୱର ପଶିଲା । ଏ ପୁଣି କି ମାୟାପୁରୀ ! ରଘୁନାଥ ଭିତରକୁ ପଶିଯାଇ ଦେଖିଲା, ସାକ୍ଷାତ୍ ଇନ୍ଦ୍ରଭୁବନ, ଅଉ ଅପ୍ସରଗୁଣ ବୁଝିଯିବା ଦଳେ ଯୁବତୀ ବିଭିଧ ବେଶଭୂଷା ହୋଇ ସେ ଘରେ ଅଛନ୍ତି । ଜଣେ ବିସ୍ମୃତ ଯୋବଫରାଶ ଉପରେ ଗୋଟିଏ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡିତ ତଳିଆରେ ଆଉଜି ଏସବୁ ବଜାଉଛି, ଆଉ ଜଣେ ଗୋଟିଏ ଅତି ସୁନ୍ଦର ପଲଙ୍କ ଉପରେ ଅର୍ଦ୍ଧଶୟିତା । ଦୁଇ ଜଣ ବସି ଫୁଲହାର ଗୁହ୍ମିଛନ୍ତି । ଜଣେ ବାଉଁଶରେ ବୁଲୁଛି, ଜଣେ ଅଇନା କତିରେ ନିଜ ମୁହଁ ଦେଖୁଛି । ସେ ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ସୁନ୍ଦର ଦଳରେ ହଠାତ୍ ପଶିଯାଇ ହତଭୁକ୍ତି ହୋଇଗଲା । ଏମାନେ କିଏ ? ପୁଣି କାହିଁକି ତାକୁ ଡାକିଲେ ? ସେ କିଛି ବୁଝି ନ ପାରି କାବା ହୋଇ ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ବୁଢ଼ୀଟି ଇତିମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଥିଲା । ଯୁବତୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଆସି ତା ବେକରେ ଗୋଟିଏ ଫୁଲମାଳ ପକାଇଦେବାରୁ ଅନ୍ୟମାନେ ନାନାପ୍ରକାର ହାସ ପରିହାସ କରି ତା ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ରଘୁନାଥ ସେମାନଙ୍କର କାରବାର ଦେଖି ଭାବିଲା, ଏମାନେ ବେଶ୍ୟା ନୁହନ୍ତି ତ ? କଲିକତାର ବେଶ୍ୟାଳୟରେ ସେ, ଏହା ଭାବିଲା ମାତେ ତା ଗୁଡ଼ି କମ୍ପି ଉଠିଲା । ସେ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ଭକୁଆଙ୍କ ଭଳି ବସି ପଡ଼ିଲା । ଯୁବତୀମାନେ ତା ବ୍ୟବହାରରେ ରୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଏଥର ତା ପ୍ରତି ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ ନିଶାରେ ଟଳି ଟଳି ପଡ଼ୁଥିଲା । ସେ ରଘୁନାଥକୁ କାନା ଅଭୟ ଗାଳି ଦେଇ, ମଦ ବୋତଲ ଉଠାଇ ତା ମୁହଁକୁ ଘୋଷାଡ଼ିଲା । ଟିକକରେ ରଘୁନାଥ ମୁଣ୍ଡରେ

ବୋତଲଟା ବାଜିଥାନ୍ତା, କିନ୍ତୁ ତାହା ନ ହୋଇ ଦୁଆରରେ ବାଜି ଚାଲି ହୋଇଗଲା । ସେ ଶବ୍ଦରେ ଆଉ କୋଠରରୁ ଜଣେ ଘାଆଁକୁଡି ଗୌରସୁନ୍ଦର ଯୁବକ ବାହାର ଆସିଲା । ସେ ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖି ହୃଦ୍ବଳ କରି ଅନେକ ବକି ବକି ତା ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ରଘୁନାଥ ଦେଖିଲା, ସେତେବେଳେ ନିଶାରେ ଲୋକଟିର ଚେତନା ଲୁପ୍ତପ୍ରାୟ । ସେ ମଧ୍ୟ ପାଇକଗୁ ଭିଡ଼ି ତାକୁ ମାରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା । ଏହି ସମୟରେ ଦୁଇଜଣ ଯୁବକ ତାକୁ ଟାଣିଆଣି ଆଉ ଗୋଟାଏ ଘରେ ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେଲେ । ସେ ଶୁଣି ପାରିଲା ବାହାରୁ ଦୁଆରରେ ତାଲ ପଡ଼ିଲା ।

କୋଠଟି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ଘୋର ଅନ୍ଧକାରମୟ । ରଘୁନାଥ ସେଠାରେ ବସି ଆପଣା କପାଳ କଥା ଚିନ୍ତା କରୁ କରୁ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲା ।

ଗୋଟାଏ ଭୟଙ୍କର ଗୋଳମାଳରେ ତା ନିଦ ଶାନ୍ତିଗଲା । ଭିତରେ ଆଇଁ ଶୁଣିଲା, ବାମାକଶ୍ୟୁନରେ କିଏ ଚିତ୍କାର କରି କାନ୍ଦୁଛି, ପୁଣି ଅନେକ ଲୋକଙ୍କର ପାଦଶବ୍ଦ;—ଯେପରି ବାହାରୁ କିଏ ତାଲ ଖୋଲିଲା । ଦେଖିଲା, ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ଯମପରି ଗୋଟିଏ ବିଶାଳକାୟ ପେଲିଶ ଦାସେଗା । ତା ସହିତ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଗୋଲି ଫୋଜି, ସେମାନେ ତାକୁ ଟାଣି ନାହାର କଲେ । ପୁଣି ଥରେ ସେ ଆନାରେ ହାଜର ହେଲା । କପର କଣ ହେଲା: କିଛି ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ; କେବଳ ଉପସ୍ଥିତ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ତା ସହିତ ଆଳାପ କରିବାରୁ ତାଠାରୁ ବୁଝିଲା ଯେ, ସେ ରାତିରେ ସେହି ବେଶ୍ୟାଘରେ ଗୋଟିଏ ଭୟଙ୍କର ଖୁଣ୍ ହୋଇଅଛି । ଖୁଣ୍ ହୋଇଥିବା ଲୋକର ଶବ୍ଦ ଆସିଲା । ରଘୁନାଥକୁ ମଧ୍ୟ ସାକ୍ଷିରେ ନିଅଗଲା । ସେ ଶବ୍ଦ ଦେଖିଲା ମାତେ ଚିତ୍କିଲ, ଚିତ୍କାର କରି ଦଶ ହାତ ପଛକୁ ଦୃଷ୍ଟିଗଲା । ହାୟ, ହାୟ, ଏ ତାହାର ସେହି ‘ନରେଶ ଦାଦା’ ମହମ୍ମଦ ମନରୁଦୀନ । ଏଡ଼େ ଶୀଘ୍ର ହାଜତରୁ ମୁକୁଳି ପୁଣି କେମିତି ବେଶ୍ୟାଘରେ ପଶି ଅବଶେଷରେ ଖୁଣ୍ ହେଲେ ।

ରଘୁନାଥ ଏଥର ହାଜତରେ ରହିଲା । ମୋକଦ୍ଦମା ପଡ଼ି, ପଡ଼ି, ଅନେକ ଦିନ ଗଲା । ପୋଲିଶ ଇନ୍ସପେକ୍ଟର ବିନୋଦବିହାରୀ ଦେ ତା ସହିତ ଇନ୍-ମଧ୍ୟରେ ବିଶେଷ ପରିଚିତ ହେଲେ ।

ମୋକଦ୍ଦମାର ବିଚାର ଶେଷ ହେଲା । ‘ସୁଶୀଳକୁମାର’ ଓରଫେ ମତିଆ ବିଗକୁ ଯାବତ୍ତୀବନ ଦ୍ଵୀପାନ୍ତରବାସର ଦଣ୍ଡାଜ୍ଞା ହେଲା । ସେହି ମତିଆ ବିଗ ବୁଢ଼ୀବେଶ ଧରି ରଘୁନାଥକୁ ବାଟରୁ ଧରି ନେଇ ଯାଇଥିଲା । ପୁରୋକ୍ତ ଘଟଣା ଘରେ ମନରୁଦୀନ ଓ ମତିଆ ହାଜତରୁ କଲକୌଶଳରେ ମୁକୁଳି

ଉଦ୍ଭବେ ସେହି ରାତିରେ ବେଶ୍ୟାପଲ୍ଲୀରେ ଗୋପନରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିଲେ ; ରତ୍ନନାଥକୁ ମଧ୍ୟ ସନ୍ତାରେ ଚିହ୍ନି ଭୁଲାଇ ନେଇଥିଲେ । ସେହି ରାତିରେ ସେଠାରେ ଭୟଙ୍କର ଗୋଳମାଳ ହେଲା—ମତୀଆ ବିଗ ସହଜ ପିଆରା ବାରିର ବହୁକାଳରୁ ହିଂସା ଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରତିହିଂସା ନେବାପାଇଁ ଅନେକ ଦିନରୁ ସେ ଉପାୟ ଖୋଜୁଥିଲା । ଏ ସୁଯୋଗ ତ୍ୟାଗ ନ କରି ମନରୁଦ୍ଧୀନକୁ ସେ ହତ୍ୟା କଲା । ତାର ମଧ୍ୟ ହାତୀପାତ୍ରର ଦଣ୍ଡ ହେଲା । ରତ୍ନନାଥ ତାକୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ଚିହ୍ନିଲା, ସେହି ପିଆରା ତାକୁ ବୋତଲ ଫୋପାଡ଼ି ମାରିଥିଲା,--ଏବେ ସେ ତାର ସଗର କାରଣ ବେଶ ବୁଝିପାରିଲା । ସେ ନିଶ୍ଚରେ ରତ୍ନନାଥକୁହିଁ ମହନୀୟ ମନରୁଦ୍ଧୀନ ବୋଲି ଠଉରାଇ ନେଇଥିଲା, ‘ସେଥିପାଇଁ’ ତାହାର ପ୍ରାଣ ନେବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲା । ଭାଗ୍ୟକୁ ସେ ବଞ୍ଚିଗଲା । ଦଣ୍ଡାଜ୍ଞା ପରେ ମତୀଆ ବିଗର କାତର ନୟନ ରତ୍ନନାଥ ଭୁଲି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଏଡ଼େ ସେ ସୁନ୍ଦରୀ ! ଶେଷକୁ ତା କପାଳରେ ଏହା ଥିଲା ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ବାରି ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ପିତେଇ ନାମା ଦାନ୍ତ ଘଷୁଥିଲା । ସେତେବେଳକୁ ସକାଳ ଆଠଟା ହେଲାଣି । ଆଜି ତା ମନ ଜମାରୁ ଭଲ ନାହିଁ, ଭଲ କିଛି ହୁଅନ୍ତା ? ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ କୋଳରେ କାଶରେ ପୂରାଇ ମଣିଷ କରୁଥିଲା, ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ତାକୁ ଗୁଡ଼ିଗଲେ; ସେ ପୁଣି ହେବ କିପରି ? ବିଶେଷତଃ ସୀତା ଗଲେନି ତା ଆଖି ଅନ୍ଧାର ହୋଇଛି । ଲଖିଆ, ସେବତା, ଶିବ ତା କୋଳ କାଶକୁ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସୀତା ଓ ରଘୁନାଥ ପରି ଶ୍ରଦ୍ଧା ତାଙ୍କଠି ନାହିଁ । ସୀତା ତାରି ହାତରେ ଜନ୍ମ । ତା ପୁଅ ତା ଭାଗ୍ୟଟା ସେ ଦେଖିଥାନ୍ତା,— ରଘୁର ଭାରିଆ ହୋଇ ଘର ଆଲୁଅ କରି ବସିଥାନ୍ତା । ରଘୁନାଥକୁ ମନେ କରି ବୁଢ଼ିର ଗୁଡ଼ି ଗୁଞ୍ଜି ବିଦାରି ହୋଇଗଲା । ସେ ଦାନ୍ତ ଘଷିବ କଣ, ଶୂନ୍ୟକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ଟୋକାଟା କୁଆଡ଼େ ଗଲା ? ସେଇ ସଞ୍ଜ ଘଡ଼ିକରେ ଯେ ଆସିଥିଲା, ବାରିପଟେ ଆସି ତୁମା ତୁମା ତାକୁ ଡାକିଲା, କୁଣ୍ଡେଇ କେତେ କାନ୍ଦିଲା, ଛବିଟିଏ ଦେଇ କହିଲା—“ଆଜିଠୁ ମଣିବୁ ଏଇ ତୋ ରଘୁ, ଆଉ ମୁଁ ମଲିଣି ।” ପୀତେଇର ଘନ ଘନ କୋହ ଉଠିଲା । ଲଖିଆ ଆସି ତା ପିଠିରେ ଲଦି ହେବାରୁ ତାକୁ ପୁଣି ଲାଗିଲା ନାହିଁ; ବିରକ୍ତ ହୋଇ ତାକୁ ଖସେଇ ଦେଇ ଉଠି ହାଣ୍ଡି-ଶାଳକୁଗଲା । ହଠାତ୍ ସରସ୍ବତୀଙ୍କର ହଠନସ୍ବର ତା କାନରେ ବାଜିଗଲା । ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ମଝି ଅଗଣାକୁ ଧାଇଁ ଆସି ଦେଖିଲା,—ସୀତାକୁ କୁଣ୍ଡେଇ ସରସ୍ବତୀ କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି !

ଏ ସୀତା—ଏ ! ପୀତେଇ ଗୁଡ଼ିରେ ବାଡ଼େଇ ହୋଇ ତାକୁ କୋଳକୁ ନେଲା । ତା ବାହୁନାରେ ଅଗଣା ଉଛୁଳି ପଡ଼ିଲା । ସୀତା ଆଉ ସେ କନକପ୍ରତିମା ନୁହେଁ—ଅସ୍ଥି କଙ୍କାଳସାର, ଆଖି ଭିତରକୁ ପଶିଗଲାଣି, ମୁଣ୍ଡରେ ଟୋପିଏ ତେଲ ଯେପରି ବହୁକାଳ ହେଲା ବାଜି ନାହିଁ, ଗାଲ ଦିଓଟି ଠାକରା ହୋଇ ହାଡ଼ରେ ମିଶି ଯାଇଛି, ଦେହରେ ସୁନା ରୂପା ମଣାଏ ନାହିଁ—କେବଳ ଦି'ପଟି କାଟି ରୁଡ଼ି ହାତରେ ଝୁଲୁଛି, ଘର ଧାନରେ ସବୁ ଦେଖି ଲୁଗାଟିଏ ।

ଏ କି କଥା ! ଜଣାନାହିଁ, ଶୁଣାନାହିଁ, ଖବର ଅନ୍ତର ନାହିଁ—ଏମିତି ହୋଇ କିଆଁ ସୀତା ସ୍ବାମୀଘରୁ ଆସିଛି । ରେବତୀ ଓ ବାବୁ ଅବାକ୍ ହୋଇ ଠିଆ ହେଲେ, ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଖବର ଗଲା । ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଧାଇଁ ଆସିଲେ ।

କାହିଁକି ଚିଠି ପଢ଼ି ସବୁ ହାଲ ବୁଝି ତାଙ୍କ ମନରେ ହେଲା, ସେହି ପାଲିକିରେ ସେ ସୀତାକୁ ଫେର ପଠାନ୍ତେ; କିନ୍ତୁ ସରସ୍ୱତୀ ଗୋଡ଼ିତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ, ପୀତେଇ ସୀତାକୁ ଭିଡ଼ିନେଇ ଭିଡ଼ିରକୁ ଗଲା । ମନଗାମ ମନରେ ମାରି ଦରକାର କାର୍ଯ୍ୟ ଲାଗି ଚୌଧୁରୀ ଏ କଚେରିକୁ ଗଲେ । ତାଙ୍କ ମୂର୍ଖି ସେ ଦିନ ଭୟଙ୍କର !

ଦିବାକର ସୀତାକୁ ଅରଖିଦିଆଣୀ ପରି ବ'ପଦରକୁ ପଠାଇ ଦେଲେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶୁଣୁରକୁ ବନ୍ଧୁ କଟୁକ୍ତପୂର୍ଣ୍ଣ ଗଭୀର ପକ୍ଷ ଲେଖି ପଠାଇଥିଲେ । ସୀତାର ଯୌତୁକରେ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ହଜାର ଟଙ୍କା ସୁଦ୍ଧା ଯାଇଛି, ଏହା ମଧ୍ୟ ଭଲେଖ କରିବାକୁ ଯୁକ୍ତି କରି ନାହାନ୍ତି । ହାତ ଗୋଡ଼ ଲଙ୍ଗଳା, କଙ୍କାଳସାର, ମାନମୁଖୀ କନ୍ୟାକୁ ଦେଖି ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଚିତନେୟାଦୟ ହେଲା । ଫଳ ଯେ ଏପରି ବିଷମୟ ଓହ୍ଲେ, ଏହା ସେ ଭାବି ନ ଥିଲେ । ଆଜ୍ଞାବନ କନ୍ୟାକୁ ପୋଷିବାକୁ ହେବ, ଏ କଥା ଭାବିଲେଲେ ତାଙ୍କ ଗୁଡ଼ରେ ଶୁଣରେ ନିଆଁ ଦାଉ ଦାଉ ଜଳି ଉଠୁଥିଲା; ପୁଣି ତହିଁ ଉପରେ ଦିବାକର ସୀତା ନାମରେ କଳଙ୍କ ଆସେପ କରିଛନ୍ତି—ଏହିଟା ତାଙ୍କୁ ବେଶି ବାଧୁଲା । ଟଙ୍କା ଫଇସା ଗଲା, ଇଜିଡ଼ ମହତ ଗଲା, ଏହି ଜୁଆଁଇଁ ସେ କଲେ । ଏଡ଼େ ରୁକାର ଭାଷା କେଉଁ ଜୁଆଁଇଁ ଶୁଣୁରକୁ ଲେଖେ ?

ସେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଡକାଇ ପଠାଇଲେ । ହୋଧରେ ବଡ଼ ପାଟିରେ ଦିବାକରକୁ ଯମାଳୟକୁ ପ୍ରେରଣର ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ତା ନାମରେ ‘ମୋକଦ୍ଦମା’ କରିବା ଲାଗି ପରାମର୍ଶ ଖୋଜି ବସିଲେ । ଦିବାକରର ଚିଠି ପଢ଼ି, ଘଟଣା ଶୁଣି ଜଗନ୍ନାଥ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଦେଇ ବସିଲେ । ଏବେ ଉପାୟ ? ସେ କିଛିକ୍ଷଣ ରୁନି ରହି ଭାବି ଚିନ୍ତା କହିଲେ—“ମୋ ମତରେ ଦିନକେତେ ରୁନି ପଡ଼ି । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ କଳି ସଞ୍ଜକୁ ନ ଥାଏ । ଦିବାକର କେତେଦିନ ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବ ? ଦେଖିବ, ସେ ବଳେ ବଳେ ଆସି ତାକୁ ଦେନଯିବ । ରୁନି ଥାଅ ।”

କିନ୍ତୁ ଚୌଧୁରୀ ରୁନି ରହିବା ବ୍ୟକ୍ତି ନୁହନ୍ତି । ସେ ଶୁଣିଲେ, “ମୁଁ କଣ ମଲା ମୁଷା, ରୁନି ରହିବି ? ଦେଖିବ ରୁହ, ତା ଜମିଦାରପଣିଆ ମୁଁ ଛଡ଼ାଇଦେବି ।”

ଜଗନ୍ନାଥ ଭାବି ଭାବି ଘରକୁ ଗଲେ । ତାହାମଣି ସମୁଦାୟ ବିବରଣୀ ଶୁଣି ସୀତା ଲାଗି ହାୟ ହାୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଚୌଧୁରୀ ଏ ନିରଞ୍ଜନ ବାବୁ ଓକିଲଙ୍କୁ ଡକାଇ ପରାମର୍ଶ କରି ବସିଲେ ।

ସରସ୍ୱତୀ ଓ ପୀତେଇ ନାନା ଏଣେ ଲାଗିଗଲେ କନ୍ୟାର ପରିଚର୍ଯ୍ୟାରେ । ଜୁଆଁଇଁ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଯେତେ ଶଗ ହେଲା ନାହିଁ, ସେତେ ହେଲା ଚୌଧୁରୀ

ଉପରେ । ତଥାପି ଘରର ମୁରଗ ସେ । ତାଙ୍କୁ କଣ କହିବେ ଭବି ତୁନି ହୋଇ ରହିଲେ । ତାଙ୍କର ସୁକୁମାରୀ ହରିଣୀ ଶିଶୁ ଯେ ନିଷ୍ଠୁର ବ୍ୟାଧି ହାତରେ ପଡ଼ିଛି, ଏହା ଭବି ସରସ୍ବତୀଙ୍କୁ ଭାବ ପାଣୀ ବୁଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଦିବାକର କବଳରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇଥିବାରୁ ସୀତାର ଅନେକ ଶାନ୍ତି ଜନ୍ମିଲା । ସେ ପୂର୍ବରେ ରେବ ବୋହୂ, ପୀତେଇ ନାମାଙ୍କୁ ଘେନି ଜୀବନ କାଟିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦିବାକର ମଧ୍ୟ ଯଥାସମୟରେ ଶ୍ଯାମ୍ବରଙ୍କଠାରୁ ଓକିଲର ଚିଠି ଇତ୍ୟାଦି ପାଇଲେ ଏବଂ ତାହାର ଉପଯୁକ୍ତ ଉତ୍ତର ଦେଇ ନିଷ୍ପତ୍ତି ହେଲେ । ସୀତାକୁ ଯେ ଆଉ ଅରେ ତାଙ୍କର ଏରୁଣ୍ଡୀ କଳ୍ପ ମାଡ଼ିବାକୁ ହେବ, ଏହା ସେ ମନରୁ ପୋଛି ପକାଇଲେ । ଏଥର ତାଙ୍କର ମନସ୍ତୁଷ୍ଟିରେ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ ଶଙ୍କଷା ।

ଶଙ୍କଷା ଦିନେ ସ୍ବାମିଙ୍କର ପ୍ରିୟା ହୋଇଥିଲେ । ତାହାର କେତେ ସେବା ସେ କରି ନାହାନ୍ତି—ତାର ବେମାର ବେଳେ କଟକ କଲିକତା ଘେନାଘେନ କରି କେତେ କଷ୍ଟ ସେ ଶୋଗି ନାହାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଅଙ୍ଗୁରକାଳୀ ତାଙ୍କର ସର୍ବନାଶ କଲା । ସେହି ଅରମ୍ଭରେ ଶଙ୍କଷା ସ୍ବାମିର କରକ୍ଷତା ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ମାତ୍ର ସୀତାର ବିବାହଦିନ ସେ ଚିନ୍ତାର ଚିତାରେ ଜଳୁଥିଲେ । ଆପଣା ସ୍ବାମିକୁ ପରହସ୍ତଗତ ଦେଖି କେଉଁ ନାଶପ୍ରାଣ ଯୌର୍ଯ୍ୟ ଧରିବ ? ଆପଣା ଅଧିକାରରୁ ବ୍ୟତି ହୋଇ କେଉଁ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟଥିତ ହୁଏ ନାହିଁ ? କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ବ୍ୟଥା ବୁଝୁଛି କିଏ ? ନବପରଶୀତାର ପ୍ରେମରେ ଯେ ଦିବାକର ବସେଇ । ସେ ହାତ ଧରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ହୃଦୟର ବେଦନା ବୁଝୁ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଉତ୍ଥାପରେ ଜମିଦାର ପତ୍ନୀ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ଜେମା ତଳେ ତାଙ୍କ ସ୍ଥାନ । ଏ ସବୁ ଚିନ୍ତାରେ ସେ ପୋଡ଼ି ଜଳି ମରୁଥିଲେ । ତା ଉପରେ ସୀତାର ରୂପ—ସୀତା ତାଠାରୁ ସୁନ୍ଦର । ଏହି ରୂପମୋହରେ ଯେ ତାହାର ସ୍ବାମୀ ବଶୀଭୂତ ହେବେ, ଏହା କଣ ଦେହ ସହେ ?

ମାତ୍ର ସବୁ ଯେତେବେଳେ ବୃଥା କରି ସୀତା ବାପଘରକୁ ଗଲା, ଶଙ୍କଷା ଶ୍ରୁତି କୁଣ୍ଢେ ମୋଟ ହୋଇଗଲା । ସେ ନବ ତମଲଲତା ପରି ନବ ଜୀବନରେ ଚେଇଁ ଉଠିଲା; ବଳେ ପଶି ଦିବାକରଙ୍କର ସେବାରେ ଲାଗିଗଲା; ଦିବାକରଙ୍କର ଅଜ୍ଞାନସ୍ତ୍ରୀର ଆସନ ଦଖଲ କଲା ।

ସୀତାର ଆସନ ବିଜେବ ଦିବାକରଙ୍କ ପ୍ରତି ଖବୁ ଯନ୍ତ୍ରଣାବାସ୍ତବ ହୋଇ ଥିଲା । ତଦୁପରି ଶ୍ଯାମ୍ବର ଜୁଆଇଁଙ୍କର କଳହ । ସେ ବିସ୍ମୃତ-ସାଗରରେ ସୀତାକୁ ବୁଡ଼ାଇ ଦେଇ ପୁରୁଣା ଦେଉଳ ସଜାଡ଼ିବା ଭଳି ଶଙ୍କଷାକୁ ପୁଣି ସେବାଧିକାରରେ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ ।

ଏଥିରେ ଉଦାସର ଦାସୀ ଜେମାଦେଇର ପ୍ରାଣରେ ଦାରୁଣ ଅନଳ ଜଳି ଉଠିଲା । ଜେମା ଦାସୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପରମସୁନ୍ଦରୀ । ପିଲାଦିନୁ ସେ ବାପଘରେ ଗଲବସରରେ ବଢ଼ିଥିଲା । କର୍ମକୁ ସ୍ୱାମୀ ପାଇଲା ଡକେଇତ । ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅପଣ୍ଡ୍ୟରେ ଧରପଡ଼ି ସାତବର୍ଷ ଜେଲ ଷ୍ଟେସିଲା । ଜେମା ତରୁଣ ହସଲ ଗ୍ରାମରୁ ବାହାର ଅଇଲା । ଦୁଃଖିଘର ହେଲେ ସୁଜା ସେ କରଣଘର ଝିଅ । କାମ ପାଇଟି ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ ଜମିଦାର ଘର ଭେଟିଲା । ସେତେବେଳେ ଶଙ୍କର ମରଣ-ସଙ୍କଟ ପୀଡ଼ାରେ ଶଯ୍ୟାଗତ । ତାର ଶୁଣିଷ୍ଠା ଲଗି ସେ ରୁକିର ପାଇଲା । ତାହାର ମୃଦୁ ମଧୁର ହାସ୍ୟ, ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗର କାଞ୍ଚନପ୍ରଭ ଦିବାକରଙ୍କର ମନୋହରଣ କଲା । ଦିବାକର ତାକୁ ପାଖଲଗା ପୋଇଲା କର ନେଲେ । ଫିମେ ତାହାର ଆଧିପତ୍ୟ ବଢ଼ିଲା । ତା ମୁଣ୍ଡରେ ସିନ୍ଦୂର, ଗୋଡ଼ରେ ଅଳତା ଉତ୍ତୁଳ ହୋଇ ଉଠିଲା; ପାନବୋଲରେ ଓଠ ବିମ୍ବଫଳକୁ ବଳିଲା । ଚକଣ କଳା ମଣମଲ ଧଡ଼ି ଚଲିଣୀ ଶାଢ଼ୀ ତାର ଗୌରଦେହ ଉପରେ ସୁନାପଦ୍ମକୁ କଳା ନାଗ ବେଢ଼ିଲା ପରି ଶୋଷ ପାଇଲା । ଆଉ ସେ ବଦନଶତଦଳର ଭ୍ରମର ହେଲେ ଦିବାକର । ସେ ଦୃଶ୍ୟରେ ପୋଡ଼ି ମରୁଥିଲା ଶଙ୍କର । ମାତ୍ର ଅନ୍ତଃସୂରକୁ ସୀତାର ଆଗମନ ଦିନୁ ସରଙ୍କ ସୁଖକନ୍ଦରେ ବାଲି ମିଶିଲା । ଶଙ୍କର ତ ଆଗରୁ ପାଖଛଡ଼ା ହୋଇଥିଲା । ଏବେ ଜେମା ଆଡ଼େଇଗଲା । ପୁଣି ସୀତାର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନରେ ଦୁହେଁ ଶୂନ୍ୟ ସିଦ୍ଧାସନ ମାଡ଼ି ବସିଲେ । ଏକଆଡ଼େ ନବଃବୃତ୍ତଲତା—ଅନ୍ୟ ଆଡ଼େ ବିକଶିତ ଚମ୍ପକ; ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ,—ଜଣେ ଦାସୀ; ଦୁଇ ପ୍ରିୟବତୀର ଜୁଳାରେ ଅଥୟ ହେଲେ ଦିବାକର । କିନ୍ତୁ ଯାହାକୁ ଚିଡ଼ିଥିଲେ, ତାହାର କନ୍ଦରେ ତାଙ୍କର ମନ ପଡ଼ିରହିଲା । ସୀତାକୁ ବାପଘରକୁ ପଠାଇ ନିଜ ଜୀବନକୁ ସେ ସେ କିପରି ଶୂନ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବେଶ୍ ବୁଝି ପାରିଲେ ।

ଦିନ ଦୁଇ ପହରରେ ଅନ୍ତରମନ୍ଦିରରେ ସେ ବିଶ୍ରାମ କରୁଥିଲେ, ହାତ କନ୍ଦରେ ଗ୍ରେଟ ମେଜ ଉପରେ ଏଣୁ ତେଣୁ ଗୁଡ଼ାଏ କାଗଜ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେଥିରୁ ଖଣ୍ଡେ ଗଳ୍ପ ପୁସ୍ତକ ବାଛି ଆଣି ସେ ପାଠରେ ମଗ୍ନ ହେଲେ । ଶଙ୍କରୀ ତାଙ୍କର ଗୋଡ଼ କନ୍ଦରେ ଦରଆଉଜା ହୋଇ ଦୋହଲି ପଡ଼ିଥିଲା । ଜେମାଦେଇ ରେକାଗ ପୁଣି କର ବାସନା ପାନ ଭାଙ୍ଗି ଆଣି ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ କନ୍ଦରେ ଠିଆ ହେଲା । ଦିବାକର ହାତ ବଢ଼ାଇ ପାନ ଖଣ୍ଡେ ନେଲେ । ଜେମାଦେଇକୁ ଟାଣିଆଣି କନ୍ଦରେ ବସାଇଲେ । ଶଙ୍କରର ଏହା ଦେଖି ଦେହରେ ଛୁଆ ଚାଲିଗଲା । ସେ ହଠାତ୍ ଜେମାକୁ ଡିରସ୍ତାର କରବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ସେଦିନ ଦୁହଁଙ୍କର ରୁମୁଲ କଲହ ହେଲା । ଦିବାକର ଦୁଇ ପକ୍ଷକୁ ଶାନ୍ତ କରି ନ ପାରି ଦାଣ୍ଡମନ୍ଦିରରେ ରହିଲେ । ଶଙ୍କର ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ସୁଜା ପାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ବିଜୟଗଙ୍ଗାସ୍ତୀତା ଜେମାଦେଇ ଏଥର ବାବୁ ଉପରେ

ଆଧିପତି କିପ୍ରାୟ କରି ଉତ୍ତାପର ଗଣୀ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଏଥିରେ ଫୁଲର ହୋଧର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ଫୁଲ ସେହି ଦିନ ତାକୁ ଘରୁ କାଢ଼ିବାକୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ । ଜେମା ଯେତେ ହେଲେ ଦାସୀ—ସାଆନ୍ତାଣୀର ଅଧିକାର ତାର ନ ଥିଲା । ସେ ଭାଗ୍ୟକୁ ଆଦର ବୁଝିନା ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ ସହିତ ବହୁକୁଦ ଯାହା କଲେ । ଶଙ୍କରର ଜନ୍ମ-ଆତ୍ମାଦରେ ମାଟିରେ ଗୋଡ଼ ପାଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ସେ ମୋତିକୁ ଓ ଫୁଲକୁ ବେଢ଼ି ବସି ଗଲେ କଲେ । ପୋଇଲାଟାର ଟାଣ ସେ ସହିବ ? କିନ୍ତୁ ନର ଅତିକ୍ରାମେ ଯେ ନିଜେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ସେତେବେଳେ ସୁଦ୍ଧା ଜାଣି ନ ଥିଲା; ଭାବିଲା—ସୀତା ଗଲା, ଜେମା ଗଲା, ଏବେ ସେ ଚନ୍ଦ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ସାମ୍ରାଜୀ । ହେଲେ, ସ୍ୱାମୀମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ ଚାହିଁ ସେ ସୁଖ-ଆଶା ତାଙ୍କର ଉଠିଗଲା । ସ୍ୱାମୀ ନନ୍ଦଆ ହାତରେ ଖବର ଦେଇ ପଠେଇଲେ, ସେହି ରାତିରେ ସେ କଲିକତା ଯାଉଛନ୍ତି, ଘରନରେ ଗବଗଛ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲା ପରି ଶଙ୍କରର ଯୈର୍ଯ୍ୟ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲା । ସେ ପୁଣି ଅନାଥନା ପରି କାଳ କାଟିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଦିବାକର କଲିକତାକୁ ଆସି ଅମୀୟାର ଶରଣ ପଶିଲେ । ଦୈବ-ଯୋଗକୁ ଅମୀୟା ତାଙ୍କ ଆଡ଼ନେତ୍ରରେ ସୁଦ୍ଧା ଚାହିଁଲା ନାହିଁ । ଅମୀୟା ଅର୍ଥପ୍ରିୟା, ଦିବାକରଠାରୁ ବଳି ଜଣେ ମହାଧନୀ ବଞ୍ଚି ମାନ ତାର କାନିପୁଟୁଳିରେ । ସେଠା ଦୁନିୟତ ଆଗରେ ଦିବାକର ? ଯାହାର ପିତା ଗହଣାଦୋକାନ—ସ୍ତ୍ରୀ ମାଳା ମୋତି ମଣିକ୍ୟର କାରବାର କଲିକତା, ବୋଲାଉ, ଫୋଟାବ ଓ ରାଜପୁତନା ବ୍ୟାପିଛି, ସେ କୋଟିପତିର ସନ୍ତାନ କିତରେ ସାମାନ୍ୟ ଜମିଦାର ଦିବାକର ? ଅମୀୟା କିତରୁ ଏକ ପ୍ରକାର ତଡ଼ା ଖାଇ ଦିବାକର ନିଜର ପୁରୁଣା ପ୍ରେୟସୀ ଅଙ୍ଗୁରବାଳାକୁ ଖୋଜି ବସିଲେ । ତାଙ୍କର ଅଙ୍ଗୁର—ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣର ଅଙ୍ଗୁର କଣ ତାଙ୍କୁ ଏ ଦୁଃସମୟରେ ତ୍ୟାଗ କରିବ ? ତା ପରି ମନୋମୋହନୀ, ଗୁଣବତୀ କଣ ତାଙ୍କୁ ଅତ୍ୟାଧର କରିବ ? ମିନିଷ୍ଟ୍ର ଥିଏଟରର ସେ ମଧୁର ଗ୍ରୀମାନ ମନେ ପଡ଼ିଲା । ଅଙ୍ଗୁରବାଳାର ସେହି ପ୍ରାଣେଶୀ ‘ଲକ୍ଷ୍ମୀ’ର ଅଭିନୟ ! ସେହି ‘ସୁଲେଖା’ର ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ ତରଫ ! ସେ କଣ ରକ୍ତମଂସ ଶରୀର ନୁହେଁ ! ଯେ ଏପରି ସୁନ୍ଦର ଅଭିନୟ କରି ପାରେ, ତା ପ୍ରାଣ କଣ ପାସାଣ ! ଦିବାକରକୁ ସେ କଣ ଭୁଲିଥିବ ?

ଦିବାକର ସହସ୍ର ଆଶାସ୍ୱପ୍ନ ରଚନା କରି, ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଉପହାର ଘେନି ସୁବେଶମଣ୍ଡିତ ହୋଇ ଅଙ୍ଗୁରବାଳାର ଭବନରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ବଡ଼ ଆଦର କରି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରହସନ କଲେ । କେତେ ଦିନ ତାହାର ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ଲଭ କରି ଦିବାକର ସବୁ ଦୁଃଖ ଭୁଲିଗଲେ—ସୀତା, ଶଙ୍କର, ଜେମାଦେଇ ମନେ ପଡ଼ିଲେ ନାହିଁ । ନିତି ଥିଏଟର ଦେଖା, ମଦ୍ୟପାନ, ମୋଟରବୁଲ୍‌ରେ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭରେ କଟିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଦିନେ ସେ ଓ ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ଶିଦ୍ଧିପୁର ଡାକ୍ତରକୁ ବୁଲି ଯାଇଥିଲେ । ଆସୁ ଆସୁ ସିନା ହୋଇଗଲା । ସେ ଦିନ ଦିବାକର ଅତ୍ୟନ୍ତ ମଦ ଖାଇଥିଲେ । ହଠାତ୍ ବାଟରେ ଗୁଣ୍ଡାଦଳ ଉଭୟଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରି ସଙ୍ଗେ ଛଡ଼ାଇ ନେଇ ଫଳାଇଲେ । ଯେତେବେଳେ ଦିବାକରଙ୍କର ଚେତନା ହେଲା, ସେତେବେଳେ ସେ କ୍ୟାମେଲ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ । ତାଙ୍କର ମୁଣ୍ଡର ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଆଘାତ ଲାଗି ଫାଟି ଯାଇଥିଲା । ରକ୍ତସ୍ରାବରେ ସେ ମୂର୍ଚ୍ଛା ଯାଇଥିଲେ । ଘଟଣା ତାଙ୍କ ସ୍ବପ୍ନପରି ମନେ ହେଲା ।

ତା ପରଦିନ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ନନ୍ଦା ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ଘେନି ପହଞ୍ଚିଲା । ଡାକ୍ତର ବାବୁ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । ଦିବାକର ବନ୍ଧୁ କିପରି ସମୁଦାୟ ଦୁଃଖ ହାଲୁକା କରୁଥିଲେ । ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ କିଛିକ୍ଷଣ ଭାବି କହିଲେ, “ସଦ୍‌ବାଣ ! ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ଫାଲରେ ପଡ଼ିଗଲା । ତୁମ୍ଭଠାରୁ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ସେ ବସିଥିଲା, ଏହା ମୁଁ ଜାଣି ।” କିନ୍ତୁ ଦିବାକର ସେ କଥା ବିଶ୍ବାସ କଲେ ନାହିଁ । ସେ ଦୂର ଦିନ ପରେ ପୁନର୍ବାର ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ପ୍ରଥମେ ଚମକି ଗଲା, ପରେ କାନ୍ଦି ପକାଇଲା—ଗୁଣ୍ଡାଦଳର ନିଷ୍ଠୁରତା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ବହୁତ ଶୋକ ପ୍ରକାଶ କଲା । ନିଜର ମଧ୍ୟ ସେ ସିନାରେ ଗୁରୁତର ଆଘାତ ହୋଇଥିବା ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲା । ଦିବାକର ତାହା କଥାରେ ମୃଗ୍ୟ ହୋଇ କହିଲେ, “ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ! ତୁମେ ଏକା ସ୍ତ୍ରୀରୂପେ, ମୋର ସୁଖ ଦୁଃଖ ସବୁଥିରେ ତୁମର ସହାନୁଭୂତି । ମୋ ଲାଗି ତୁମେ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କ ହାତରେ ମାଡ଼ି ବି ଖାଇଲ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ନରାଧମ—ତୁମକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ଯାହା ବିବାହ କଲି ।” ଦିବାକର ବାବୁର କ୍ଷମାଭିକ୍ଷା କରି, ତାହାର ଗୋଡ଼ ଧରି ପକାଇଲେ । ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ଗଣ୍ଡର ସ୍ନେହରେ କହିଲା, “ତୁମକୁ କ୍ଷମା କରିବି ପ୍ରିୟତମ, ତୁମ ଲାଗି ଯେ ମୁଁ ଜୀବନ ଦେଇ ପାରୁ । ତୁମର ଦଶଟା ସ୍ତ୍ରୀ ଆସନ୍ତୁ, କିନ୍ତୁ ମୋ ପରି କେହି ହେବେ ନାହିଁ । ତୁମ ଲାଗି ମୁଁ ନିଜର ସ୍ବପ୍ନ ଗ୍ରହଣ କଲି ।” ଦିବାକର ମୋହିତ ହୋଇଗଲେ । ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ଯେ ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ନାମରେ ମିଥ୍ୟା ଅପବାଦ ଦେଇଛନ୍ତି, ଏହା ଭାବି ତାଙ୍କର ଭାଗ ହେଲା । ସେ ସେଠାରୁ ବସା ଉଠାଇ ‘ଗ୍ରାଣ୍ଟ ହୋଟେଲ’ରେ ରହିଲେ ।

ଅଙ୍ଗୁରବାଳାର ମନୋବାସ୍ତା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ଏଥର ଦିବାକରଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ-ରୂପେ ଆସ୍ତତ୍ବ କରି ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଛନ୍ତି କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂରି କଲା । ତାହାର ବୟସ ହୋଇ ଆସିଥିଲା, କ୍ରମେ ରୂପର ମୋହ ରୁହେଥିଲା, ସ୍ବପ୍ନରୁ ତାହା ଖାଲି ସୁଣି ସେଠାକୁ ଯିବାର ଆଉ ସାହସ ନ ଥିଲା । ଅତିରିକ୍ତ ବିଳାସିତାର ଖରଚ ଯୋଗାଇବା ପାଇଁ ଭାବନା ପଡ଼ିଥିଲା । ଏତିକିବେଳେ ଦିବାକର ହାତ-ମୁଠାରେ ପଡ଼ିଯିବାରୁ ତାହାର ପରମ ଆନନ୍ଦ ହେଲା ।

ଏତେଦିନ ପରେ ଦିବାକର ଯାହା ଚାହୁଁଥିଲେ, ତାହା ଘଟିଲା । ଅନ୍ଧର ତାଙ୍କ ସହିତ କଟକ ଯିବାକୁ ଗଲେ । ଦିବାକର ହାତ ବଢ଼ାଇ ସ୍ୱର୍ଗର ଗୁମ ପାଇଲେ ! କଟକ କାଠଯୋଡ଼ିକୂଳରେ ବିଶାଳ ଭବନ ଭଡ଼ା କରି ତାକୁ ରଖିଲେ । ଅନ୍ଧରବାଳା ଜମିଦାରର ଚୂଡ଼ାଣୀ ହୋଇ ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀର ଲଭ କଲେ । ଦିବାକର ନିଜ ବାଲୁବଜାର ବସାରେ ରହଲେ । ଯଥାସମୟରେ ଶ୍ୱଶୁର-ଘରେ ସବୁ ଖବର ପହଞ୍ଚିଲା । ପ୍ରଥମେ ସୀତା ଏ କଥା କାନକୁ ଘେନିଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ କେଜାଣି କାହିଁକି ଅନପେକ୍ଷିତ ଭିକାରୀରେ ତା ଗୁଡ଼ି ରୁଗୁ ରୁଗୁ ହେଲା । ମନର ଅକାରଣ ଭାନ୍ତି ଶବ୍ଦ ସେ ନିଜକୁ ବୋଧ ଦେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସନ୍ଧ୍ୟା-ବେଳେ ଅଶୋକତରୁତର ମୂଳେ ବସି ପାତେଇ ନାମା ଓ ସରସ୍ୱତୀ ଯେତେବେଳେ ଏ କଥା କାନ୍ଦିଲେ, ଗର ଓ ଲଜ୍ଜାରେ ସେ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ପୋଡ଼ିଗଲା ।

ସାତ ମାସ ହେଲା ବାପଘରକୁ ଆସିଲାଣି । ସ୍ୱାମୀର ବଚନରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇ କେତେଦିନ ସେ ଉନ୍ମୁକ୍ତା ଦିହାଙ୍ଗିନୀ ପରି ଉଡ଼ି ବୁଲିଲା । ତା ମନରେ ହେଲା ଚିରକାଳ ବାପଘରେ ରହଲେ ମଧ୍ୟ ତାର କିଛି କଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ । ରଘୁନାଥର ‘ଫୋଟୋ’ ଖଣ୍ଡିକ ହେଲା ତାହାର ଜ୍ଞାନ ଧ୍ୟାନ,— ସେ ସେଥିରେ ଫୁଲ ଚନ୍ଦନ ଦେଇ ପୂଜା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାହାର ସାକ୍ଷାତ୍ ଦେବତା ଯେ ସେଥିରେ ଚିତ୍ରିତ । ରଘୁନାଥକୁ କଣ ସେ ଏଡ଼େ ସହଜରେ ଭୁଲି ପାରିବ ? ଶତ ଶତ ମାରବ ଯାମିନୀରେ ରଘୁନାଥକୁ ମନେ ପକାଇ ତାହାର ଆକ୍ଷିପତା ପଡ଼ି ନାହିଁ-ଶତ ଶତ ଦିବାଲୋକରେ ପ୍ରଭାତସୂର୍ଯ୍ୟକୁ ନମସ୍କାର କଲବେଳେ ସେ ଆଗ ରଘୁନାଥକୁ ନମସ୍କାର କରନ୍ତି । ରଘୁନାଥ ଯେ ତାହାର ପ୍ରାଣର ଠାକୁର ! ସେ ଜାଣେ, ତାକୁ ଆଉ ପାଇବ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସେ ତ ତାକୁ ପାଇସାରିଛି । ଏହି ଅଶୋକତରୁତର ତ ତାହାର ଓ ରଘୁନାଥର ଫିଳିନର ସାକ୍ଷୀ ।

କିନ୍ତୁ ଏ ପୁଣି କଣ ? ବେଳେ ବେଳେ ମନ କାହିଁକି ବିଦ୍ରୋହୀ ହୁଏ ? ବେଳେ ବେଳେ କାହିଁକି ଦିବାକରଙ୍କର ମନୋହର ମୂର୍ତ୍ତି ତାହାର ଆଖି ଆଗରେ ନାଚି ଉଠେ ? ସେ ହଜାର ଚେଷ୍ଟା କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଶାଶୁଘରକୁ ଭୁଲି ପାରୁ ନାହିଁ । ଦିବାକରଙ୍କର ଅନେକ କଥା ତାର କାନରେ ବାଜିଯାଏ । କେତେ ଥର ସେ ବ୍ୟାକୁଳଭାବରେ ତା ନିକଟରେ ପ୍ରେମ ଭିକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେ ଅନାଦର କରି ଉପେକ୍ଷା କରିଛି; କେତେ ଥର ସେ ତାକୁ ସ୍ନେହରେ କଡ଼ିକ ଟାଣି ନେଇଛନ୍ତି, ମେ ରାଗରେ ଦୂରକୁ ପଳାଇଛି; ସେଥିପାଇଁ ସିନା ଆଜି ତାର ଏ ଦଶା । ନୋହଲେ, ସେ କଣ ବାପଘରେ ଆସାନ୍ତା—ଆଉ ତାର ସ୍ୱାମୀ ଗୋଟିଏ ଗୁରୁ ବେଶ୍ୟାକୁ ନେଇ ରହନ୍ତେ ! ସୀତା ଦିବାକରଙ୍କୁ ନିଜର ସ୍ୱାମୀ ବୋଲି ମନେ ମନେ ଭାବି ସାରିଲାଣି । ଦିବାକରର ଦୋଷ କଅଣ ? ସେ ମନ୍ଦ, ସେ ମଦୁଆ ସଦ; କିନ୍ତୁ କେବେ କି ସୀତା ତାଙ୍କୁ ଭଲ ବାଟକୁ ଆଣିବାପାଇଁ ଯତ୍ନ କରିଛି ?

ଏହି କଣ ସ୍ତ୍ରୀର ସ୍ବାମୀ ପ୍ରତି କରନ୍ତି ? ବୁଦ୍ଧିମତୀ ସୀତା ବୁଝିଲେ, ତାହାର ବିବେକ ତାକୁ ଦଂଶନ କରୁଛି, ତାହାର ହୃଦୟ ରତର କହୁଛି—‘ସୀତା, ତୁ ପାପ କରୁଛୁ । ନିର୍ଦୋଷ ସ୍ବାମୀଙ୍କୁ ଅକାରଣ ପରିତ୍ୟାଗ କରୁଛୁ । ବାପ ଯିବା ଟଙ୍କା ଲୋଭରେ ତତେ ବିକିଛି, ଦିବାକର ତ ତୋର ମନ ପାଶ୍ଚ ନ ଥିଲା ? ତୁ ତାର ହୋଇଥିଲେ ସେ କଣ ଆଉ ଅଙ୍ଗୁରବାଳାକୁ ଘେନି ଥାଆନ୍ତା ?’ କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷରେ ରଘୁନାଥର ଚିନ୍ତା ସବୁ ବିଚାର ବିବେଚନାକୁ ବୁଡ଼େଇ ଦିଏ । ସେ କେଉଁ ବାଟରେ ଯିବ, ଠିକ୍ କରି ନ ପାରି କାନ୍ଦି ମରେ ।

ହେଲେ, ଆଜି ମା ଓ ପୀତେଇ ନାମା କଥାରେ ତାର ମନ କଣ ହୋଇଗଲା । ତା ମନରେ ହେଲା, ତାର ଦୋଷଯେଉଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦିବାକରର ଏ ଦୁର୍ଗତି ! ସ୍ବାମୀଙ୍କ ଆପଣାର କରିଥିଲେ ସେ କଣ ବାଟକୁ ଆସି ନ ଥାନ୍ତେ ? ବାବୁ ଓ ରେବତୀର ମେଳ ଦେଖି ତା ମନରେ ଅଗ୍ନି ଦିଗୁଣ ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତ ହେଉଥିଲା । ବାବୁ ଓ ରେବତୀର ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନ କି ସୁନ୍ଦର, କି ମଧୁମୟ—ଗୋଟାଏ ଡାଳରେ ଯୋଡ଼ାଏ ଗୋଲପତର ଫୁଟି ରହୁଛି । ତାଙ୍କର ପରସ୍ପରର ପ୍ରେମ ଓ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ କି ଲୋଭନୀୟ ! ସେ କଣ ଏପରି ହୋଇ ପାରି ନ ଥାନ୍ତା ? ସେ କଣ ଦିବାକରର ମନ ଭୁଲାଇ ତାକୁ ହାତମୁଠାରେ ରଖିପାରି ନ ଥାନ୍ତା ! ହାୟ ସେ କିଛି କଲ ନାହିଁ ।

ଗତିରେ ଶେଯରେ ଶୋଇ ଶୋଇ ସେ ଭବନରେ ବୁଡ଼ିଗଲା । ପରଦିନ ବଡ଼ିଷେରୁ ସେ ରତର ଚିଣ୍ଡାରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା । ବୈଧୂର ଏ ଉଠି ଦାଣ୍ଡକୁ ଗଲେ । ସୀତାକୁ ଗୁଞ୍ଜି ତାଙ୍କର କଜାଣି କାହିଁକି ଭାରି ଭାଗ ହେଲା । ସେ ସୀତାକୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି କନ୍ୟାକୁ ମର୍ମଭେଦୀ କଥାଗୁଡ଼ିଏ ଶୁଣେଇ ଦେଲେ । ସୀତା ଗ୍ରହରେ ଦାରୁଣ ଶର ବିକ ହେଲା । ସତେଜ, ସେ ଏ ଘରେ ପରା ବାପ ଭାଇର କମେଇ ଖାଇବାର ତାର ଆଉ କି ଅଧିକାର ? ଦିନେ ତ ନିଜ ଏହିପରି କହିଥିବାରୁ ବଡ଼ନାମା ଏ ଦୁଆର ମାଡ଼େ ନାହିଁ । ସେ ପୁଣି କି ଅଲଗୁକପଟରେ ଆସି ସାତ ଥାଠ ମାସ ବସି କାଳ କାଟିଲାଣି ! ଧିକ୍ ତା ଜୀବନ—ତା ସ୍ବାମୀ ଆଉଁ ଆଉଁ ସେ ଏ ଝିଙ୍ଗାସ ଶୁଣିଲା ! ସେ ଅଭିମାନରେ ଓପାସ ଶେକରେ ଶୋଇ ରହିଲା—ମା, ଭାଉଜ, ପୀତେଇ ନାମା ଯେତେ ଡାକିଲେ, ଶୁଣିଲା ନାହିଁ ! ସେ ଶୁଣି ମରବ ପଛକେ, ଆଉ ବାପଘରେ ପାଣି ଛୁଇଁବ ନାହିଁ—ଏହି ହେଲା ତାର ସାର ବିଚାର ।

କିନ୍ତୁ ସେ ଯିବ କୁଆଡ଼େ ? ଦିବାକର ତାକୁ ଯେ ତ୍ୟାଗ କରୁଛି । ସେ ସେଠାକୁ ତ ବଳେ ପଶିଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ? ନା, ନା, ସେ କୁଆଡ଼େ ଯିବ ନାହିଁ—ଏ ଅର ନିଷ୍ଠେ ମରବ ।

ସଞ୍ଜ ବୁଡ଼ି ଆସୁଥିଲା । ବୈଧୂର ଏ କଚେରିଠାରୁ ଖବର ପାଇଲେ, ସୀତା ଓପାସ କରି ବସିଛି । ତାଙ୍କ ମନ କଣ ହୋଇଗଲା । ସେ କାମ ଦାମ

ଶ୍ରୁତି ବାହାର ଆସିଲେ; ଆସି, ସୀତା ଯେଉଁ ଘରେ ଶୋଇଥିଲା, ସେଠାର ଦୁଆରେ ଡାକିଲେ, — “ମା”, ସୀତାର ମନ ତରଳି ଗଲା । ବାପ ଉପରେ ଅଭିମାନ ! ସୀତା ସାଜିଲେ ପରି କାନ୍ଦି ପକାଇଲା । ଶ୍ୱେତଧୂର ଏ ଆସି ଶେଯ କଢିରେ ବସିଲେ । କରୁଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ — “ହୁ ମା, ତୁ ମୋ ଉପରେ ଭାରିଲୁ ! ମୁଁ ତୋ ବାପ, ମରିବି, ତାରିବି । ତତେ ପଦେ କଥା କହିଲି, ତୁ ସହିଲୁ ନାହିଁ, ଆଉ ସହିବୁ କଣ ?”

ସୀତା ଉଭୟ ଦେଇ ଯାଇଲା ନାହିଁ । ବାପର କର୍କଶ ମୂର୍ତ୍ତି ଉପରେ ଯେ ଏତେ ସ୍ନେହ ଅଛି, ଏ କଥା ସେ ଆଜି ପ୍ରଥମ ଜାଣିଲା । ଶ୍ୱେତଧୂର ତା ମୁଣ୍ଡ କୋଳକୁ ନେଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖି ଚିନ୍ତୁଗଲା । ସେ ଗଭୀର ବ୍ୟାକୁଳ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, “ମଣିଷ ଭଲ ଭାବ ସବୁ କରେ, କର୍ମକୁ ମନ୍ଦ ପଳେ । ଦିବାକରର ହାତ ଧରି ତୁ ଭଜିବଣୀ ହେବୁ, ଏହି ତ ଥିଲା ମୋ ବାଞ୍ଛା । ସେ ଦୁଷ୍ଟ ଯେ ତୋତେ ତ୍ୟାଗ କରିବ, କିଏ ଜାଣିଥିଲା ? ତାହାର ଭଦ୍ରତାରେ ଯେ ମୁଁ ଭୁଲିଗଲି ।” ସରସ୍ୱତୀ ନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିଲେ । ଯେଉଁ ସ୍ୱାମିକୁ ସେ କେବଳ ପିଣ୍ଡାତ ବୋଲି ଭାବି ଏତେ କଷ୍ଟ ପାଇଥିଲେ, ତାଙ୍କର ଏ ବ୍ୟବହାର ଦେଖି ମନଟା ବଦଳି ଗଲା । ବାପ କଣ ଝିଅର ଅମଙ୍ଗଳ ଚାହୁଁନ୍ତା ?

ସୀତା ଉଠି ଭୋଜନରେ ବସିଲା । କିନ୍ତୁ ସେହୁଦିନୁ ସେ ସ୍ୱାମିପରକୁ ଯିବାପାଇଁ ଉଦ୍ଗ୍ରୀବ ହୋଇ ରହିଲା । ଏହି ସମୟରେ ତା’ର ମାମୁଁ ପରମାନନ୍ଦ ଆସି ତାକୁ ଅଜାଦରକୁ ଦେଇଗଲା । ମାଉଁ କୌଶଲ୍ୟାର ଆଦର ଯତ୍ନ ଓ ମାମୁଣ୍ଡିଆ ଭଉଣୀ ଅହଲ୍ୟାର ସଙ୍ଗ ପାଇ ସେ ପୁଣି ସ୍ୱାମିପରକୁ ଯିବା କଥା ପଛକୁ ପକେଇ ଦେଲା । ପୋଡ଼ିଗଲା ଦିଅଣରେ କି ସୁଆଦ—ଗଲେ କଣ ଆଉ ସେ ଆଦର ପାଇବ ? ଅହଲ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଭଉଣୀକୁ ସେହି ଶିକ୍ଷା ଦେଲା ।

ଅହଲ୍ୟା ସୀତାଠାରୁ ବଡ଼ । ପୁଅ ଝିଅ ଯୋଡ଼ିକର ମା, ସ୍ୱାମୀଜୀର ମୋହରର କାମ କରନ୍ତି । ସେଥିରେ ନଣନ୍ଦ ଦିଅର ଗୋସ୍ଥୀଏ । ସ୍ୱାମିର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ-ହେତୁ ସେ ବରଷରେ ଛ ମାସ ଚାପଘରେ କଟାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଶାଶୁ ଓ ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରତି ତାର ଅଭକ୍ତି ଓ ଅଶ୍ରୁକାର ସୀମା ନ ଥିଲା । ତାହାର ନିଶ୍ଚୟ ସ୍ୱାମୀ ଅର୍ଜୁନ ତାକୁ ପଦେ ହେଲେ ପାଟି ଫିଟାନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ଉପରେ ନିଜ କର୍ତ୍ତୃକ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ସୀତାକୁ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ସାକ୍ଷୀ ଦେବାକୁ ଅହଲ୍ୟା ଯତ୍ନବତୀ ହେଲା ।

ଅହଲ୍ୟାଠାରୁ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ସୀତା ସ୍ୱାନତା ଅଙ୍ଗୀକାର କରି ସ୍ୱାମୀ ଓ ଶାଶୁ କଢିକି ଫେରିଯିବା ପାଇଁ ଆଉ ଗୋଡ଼ ଟେକିଲା ନାହିଁ ।

ଉନବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ପୋଲିଶ ଇନ୍ସପେକ୍ଟର ବିନୋଦବିହାରୀ ବାବୁଙ୍କର ସାନ ଭାଇ ଗୁପ୍ତବିହାରୀ ସହୃଦ ରଘୁନାଥର ବନ୍ଧୁତ୍ବ ଜମେ ଘନଷ୍ଟତାରେ ପରିଣତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ରଘୁନାଥ ଗୁପ୍ତ ବାବୁଙ୍କ ସହୃଦ ସାରା କଲିକତା ବୁଲିଲା । ବସି ବସି ପରର ଅଳ୍ପ ଧ୍ୟାସ କରିବା ତାର ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସହଜରେ କେଉଁଠି ଚାଲି ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଖଣ୍ଡେ ଚାଲି ଯେଉଁଠି, ସେଠି ଶହେ ଶହେ ଲୋକ-- କିଏ ବି. ଏ., କିଏ ଏମ୍. ଏ.; ପୁଣି ସମସ୍ତେ ବଙ୍ଗାଳୀ ଚାଚୁ, ରଘୁକୁ ପଚାରେ କିଏ ? ଶେଷକୁ ସେ ବଡ଼ ଚାଲିରୁ ନିଗଣ ହୋଇ ଦୋକାନର ଗୁମାସ୍ତା କାମ ଖଣ୍ଡିଏ ଖୋଜି ବସିଲା । ତହିଁରେ ମଧ୍ୟ ନିଗଣ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଅବଶେଷରେ ଗୁପ୍ତ ବାବୁଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀଶ ଦତ୍ତଙ୍କର ପିତା ଉମେଶ ବାବୁ ଦୟା କରି ତାକୁ ‘ଦେଶର କଥା’ ଅଫିସରେ ଗୋଟିଏ ସାନ କିରାଣୀ କାମ ଦେଲେ । ରଘୁନାଥ ତିରିଶ ଟଙ୍କା ଦରମାରେ ସେଠି ଭର୍ତ୍ତି ହେଲା ।

ଉମେଶ ବାବୁ ‘ଦେଶର କଥା’ ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକ । ତାହା ବିଶ୍ୱକୋଷ ପ୍ରେସରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ସେ ପ୍ରେସର ସ୍ୱତ୍ୱାଧିକାରୀ କେବଳକୃଷ୍ଣ ହାଲଦାର । ସେ ପୂର୍ବେ ଜାତିରେ ଥିଲେ କୈବର୍ତ୍ତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ନବବିଧାନା ବ୍ରାହ୍ମ ।

କେବଳକୃଷ୍ଣ ବାବୁଙ୍କର ପିତା ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମାଛର ବ୍ୟବସାୟ କରି ଲକ୍ଷ୍ମୀଧୂପତି । କଲିକତାରେ ‘ନର୍ଥ ରସା ସେଡ୍’ ୯ ନମ୍ବରରେ ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ସୁଦୃଶ୍ୟ ବାସଭବନ । ତାଙ୍କର ତିନି ପୁଅ—ଶିବକୃଷ୍ଣ, ବଟକୃଷ୍ଣ ଓ କେବଳକୃଷ୍ଣ । ଯେତେବେଳେ କେବଳକୃଷ୍ଣର ବୟସ ୩ ବର୍ଷ, ସେତେବେଳେ ସେ କେଶବଚନ୍ଦ୍ର ସେନଙ୍କ ବକୃତାରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ସପରିବାର ବ୍ରାହ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ।

ଶିବକୃଷ୍ଣ ପୈକୁକ ବ୍ୟବସାୟ ବୁଝନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ଚାଲିକା ଅଞ୍ଚଳରୁ କଲିକତାକୁ ମାଛ ଆମଦାନି କରି ବାର୍ଷିକ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଆୟ କରନ୍ତି । ବଟକୃଷ୍ଣ ବିଲ୍ଲତପେରଡ଼ ବାରିଷ୍ଟର । ଆଉ କେବଳକୃଷ୍ଣ ବିଶ୍ୱସେବା ପ୍ରେସର ଅଧିକାରୀ । ତିନି ଭାଇଙ୍କ ପରିବାର ଏକତ୍ର ଥାଆନ୍ତି ।

ବିଶ୍ୱସେବା ବୃହତ୍ ପ୍ରେସ, ତହିଁର ନାନା ବିଭାଗ ମଧ୍ୟରୁ ‘ଦେଶର କଥା’ ଅଫିସ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଭାଗ, ପୁଣି ସେ ବିଭାଗରେ ରଘୁନାଥ ତିରିଶ

ଟଙ୍କିଆ କରାଣୀ । ତଥାପି ପ୍ରେସର ସ୍ୱତ୍ୱାଧିକାର କେବଳକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସୁଦୃଷ୍ଟି ରଘୁନାଥ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା, ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କଥା; କିନ୍ତୁ ଜଗତଟା ବିଧାତାଙ୍କର ଲଳାଭୂମି ।

ପାଠକେ ପୂର୍ବରୁ ଜାଣନ୍ତି, ରଘୁନାଥର ରୂପ ଅତି ସୁନ୍ଦର । ତାହାର ଚେହେରାର ବିଶେଷତ୍ୱ ପାଇଁ ହଠାତ୍ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ବାରି ହୋଇ ପଡ଼େ । ତାହାର ଆଖି ଉଠିଟିର ଅପୂର୍ବ ଜ୍ୟୋତି ଓ ସୁନ୍ଦର ଗୁହାଣୀରେ କି ମୋହିନୀ ଶକ୍ତି ଥିଲା କିଜାଣି, ତାହା ମାୟାର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କଲା । ମାୟା ଦେଶ କେବଳବାବୁଙ୍କର ଜ୍ୟେଷ୍ଠା କନ୍ୟା । ସେ ବେଥୁନ କଲେଜରୁ ବି. ଏ. ପାଶ କରୁଥିଲା । ସେ ଭାଷା ବୁଦ୍ଧିମତୀ ଓ ସାହିତ୍ୟପ୍ରଗଣା, ସେଥିପାଇଁ ସେ ପିତାଙ୍କର ସମୁଦାୟ କାର୍ଯ୍ୟ ନିଜେ କରୁଥିଲା । ‘ଦେଶର କଥା’ର ମହଲାଜାଗରଣ ବିଭାଗର ସେ ଥିଲା ସମ୍ପାଦକା । ସେଥିପାଇଁ ସମୟ ସମୟରେ ତାକୁ ପ୍ରେସକୁ ଆସିବାକୁ ହେଉଥିଲା । ‘ଦେଶର କଥା’ ଅଫିସରେ ତାହାର ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କକ୍ଷ ଥାଏ । ସେ କକ୍ଷଟିରେ ବସି ଅନେକ ସମୟରେ ଲେଖାଲେଖି କରେ ।

ନବନୟନ କରାଣୀ ବାବୁର କକ୍ଷ ଠିକ୍ ତା କୋଠରର ଦିପଶାଳା ଦିଗରେ । ଝରକା ବାଟେ ସେ ରଘୁ ନାଥକୁ ଭଲ ଦେଖି ପାରେ, କିନ୍ତୁ ରଘୁ ତାକୁ ଦେଖି ପାରେ ନାହିଁ ।

ଲୋକଟି କିଏ, ଏ କଥା ଜାଣିବାକୁ ଅଦକ୍ଷ୍ୟ ମାୟା ଦେଶଙ୍କ ଅତ୍ୟନ୍ତ କୌତୂହଳ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ଯୁବତୀ । ବୃଦ୍ଧ ବିଶ୍ୱାସୀ ଉମେଶ ବାବୁ ଭଲ ପ୍ରେସର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ସହିତ ତାହାର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ଥାଏ ନାହିଁ । ପୁଣି ଗୋଟିଏ ଗ୍ରେଟିଆ ମୋଟିଆ କରାଣୀ ସହିତ ପରିଚିତା ହେବାର ଲଭୁତା ମଧ୍ୟ ସେ ସ୍ୱୀକାର କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତାହାର କଥା ସୁଦ୍ଧା ପଚାରିବାକୁ ସଙ୍କୋଚ ବୋଧ କଲା ।

ଓହଲେ, ଗୋଟିଏ ସୁଯୋଗ ଘଟିଲା । ରେଲରୁ ସେ ଦିନ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ‘ପ୍ୟାକେଟ୍’ ଆସିଥିଲା । ତାହା ଯେଉଁ କରାମାର ଷ୍ଟର୍ଜରେ ଥିଲା, ସେ ଷ୍ଟର୍ଜ ଦିନ ଛୁଟି ନେଇ ଗ୍ରାମକୁ ଯାଇଥିଲା । ଉମେଶ ବାବୁ ମାୟା ଦେଶଙ୍କର ପଦାର୍ଥତକ ରଘୁନାଥ ହାତରେ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଦେଲେ ।

ରଘୁନାଥ ପୁଲିନାଗୁଡ଼ିକ ନେଇ ମାୟା ଦେଶଙ୍କ କକ୍ଷକୁ ଗଲା । ବିନୟନମ୍ବ୍ର ଭାବରେ ନମସ୍କାର କରି ସେଗୁଡ଼ିକ ଦେଇ ଫେରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେବା ସମୟରେ ମାୟା ଦେଶ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, “ଆପଣ କଣ ଏଠାକୁ ନିଜେ ଆସିଛନ୍ତି ?” ରଘୁନାଥ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁ କହିଲା, “ଆଜ୍ଞା ।”

“ଆପଣଙ୍କ ନାମ ?”

“ରଘୁନାଥ ମହାପାତ୍ର ।”

“ନିବାସ ?”

ରଘୁନାଥ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସାଦ ହୋଇ କହିଲା, “ଓଡ଼ିଶା ।”

“ଓଃ, ଆପଣ ତେବେ ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକ ? ଏଠି କିପରି ବୁକି କଲେ ?”

ମାୟା ଦେଶଙ୍କର ଶେଷକଥା ତାହାର ନିଜ କାନକୁ ବଡ଼ ଅସୁନ୍ଦର ଶୁଭିଳ ଏବଂ ତାଙ୍କ ସାମନାରେ ଏତେବେଳେଯାଏ ଛୁଡ଼ା ହେବାକୁ ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ସଙ୍କୋଚ ବୋଧ କଲା । ଶେଷ କଥାର କଣ ଉତ୍ତର ଦେବ, କିଛି ଠିକ୍ କରି ନ ପାରି କେବଳ ସନ୍ଦେହରେ କହିଲା, “ଅଜ୍ଞା, ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନ ଥିବାରୁ— ।”

ରଘୁନାଥ ଗୁଲିଗଲା, କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥର ସୁନ୍ଦର ମୁହଁ ମାୟାର କୋମଳ ମନରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଗଲା । ଏପରି ସରଳ ସୁନ୍ଦର ମୁଖ ସେ ପୂର୍ବେ କେବେ ଦେଖିଛି ବୋଲି ମନେ ହେଲା ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ବିଷୟରେ ତାହାର କିମ୍ବଦ-କିମାକାର ଧାରଣା ! ସେ ଭାବିଥିଲା—ଓଡ଼ିଆ ମାତେ କାଳିଆ, ଚୁଟିଆ, ତେଲ-ଚକଟିଆ, ଅଭି କଡ଼ମଡ଼ କରି କଥା କହନ୍ତି; ମାତ୍ର ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖି ଓ ତାହାର ସରଳ ଭଦ୍ର ବ୍ୟବହାରରେ ସେ ଏତେଦୂର ବିସ୍ମିତ ହେଲା ଯେ, ତା ବିଷୟ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଲା । ପ୍ରେସକୁ ସେ ସବୁଦିନେ ଆସେ ନାହିଁ, ଆସିଲେ ମଧ୍ୟ ଘଣ୍ଟାଏ ଦି ଘଣ୍ଟା ମାତ୍ର ରହେ ଏବଂ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥାଏ । ନିଜର ମାନ ପ୍ରତିପତ୍ତି ବିଚାର କଲେ ସେ ଓ ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟରେ ଅକାଶପାତାଳ ପ୍ରଭେଦ । ଏଠି ଅବସ୍ଥାରେ ରଘୁନାଥ ସହିତ ଚରିତ୍ତତା ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ସୁବିଧା ନ ଥିଲା ।

ମନ ଥିଲେ ବାଟ ଥାଏ । ମାୟାର ସାନ ଭାଇ ଅମୃତାଭ ମାୟାର ବଡ଼ ବାଧା । ତାକୁ ସେ ଡାକି ଦିନେ ରଘୁନାଥର ଚରିତ୍ର ଗୋଟିଏ କହିଲା । ଅମୃତାଭ ରଘୁନାଥର ବିଷୟ ବୁଝି ତାକୁ ଫମସ୍ତ କହିଲା । ତିତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥା କହି କହି ମାୟା ତାଙ୍କ କଥାକ୍ଷିତରେ ପଶୁଥିଲା, “ବାବା, ଆମ ପ୍ରେସରେ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଲୋକ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଛି । ସେ ପିଲାଟି ଓଡ଼ିଆ, ବିଶୁଦ୍ଧ ପିତୃମାତୃଗୁଣ ଅନାଥ । କଣ ପାଇଁ ଏ ଦୂର ଦେଶକୁ ସେ ଆସିଛି, ଥରେ ଆପଣ ବୁଝିଲେ ହୁଅନ୍ତା ।”

କନ୍ୟାର କଥା ଶୁଣି, ବିଶେଷତଃ ରଘୁନାଥ ପିତୃମାତୃଗୁଣ ବୋଲି ଜାଣି ପାରି କେବଳ ବାବୁଙ୍କ ମନରେ ଅତିଶୟ ଦୟା ହେଲା । ଦିନେ ସେ ତାକୁ ଘରକୁ ଡକାଇ ପଚାରିଲେ । କେବଳକୃଷ୍ଣ ବାବୁ ଡକାଇ ପଚାରିଛନ୍ତି ଶୁଣି ରଘୁନାଥର ପ୍ରଥମେ ବଡ଼ ଭୟ ହେଲା । ସେ ଘର ମାସ ପ୍ରେସରେ ବୁକି କଲଣି, କଦାପି

କୌଣସି କର୍ମଗୁଡ଼ିକୁ କେବଳ ବାବୁ ଏପରି ଡକାଇବାର ସେ ତ ଶୁଣି ନାହିଁ । ପ୍ରେମର ସମୁଦାୟ ଭାର ଥିଲା ଉମେଶ ଦାବୁ ଉପରେ । ସେ ତାକୁ ଏ ସମ୍ଭାଦ ଦେଲେ । କପାଳରେ କଣ ଅଛି— ହୁଏତ ଗୁଳିର ଖଣ୍ଡ ଯିବ ପରା । ଏହି ଭୟରେ ତାକୁ ବଡ଼ ଅସୁବିଧା ବୋଧ ହେଲା ।

ଆଜିକାଲି ତା ଅବସ୍ଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଚନୀୟ । ପର ଘରେ ତ ସବୁଦିନେ ରହନ୍ତା ନାହିଁ । କଲିକତା ସହର, ସେଥିରେ ପୁଣି ତିରିଶଟା ଟଙ୍କା । ସେ ଆପଣା ଅବସ୍ଥାନୁଯାୟୀ ଗୋଟିଏ ମେସ୍‌ରେ ଛୋଟ ବଖରଟିଏ ଭଡ଼ା ନେଇଥାଏ । ଆପଣାର ସବୁ କାମ ହାତେ ହାତେ କରି ମେସ୍‌ଗାର୍ଡ୍ ଦେଇ ଯାହା ବଳେ, ଅତି କଷ୍ଟରେ ସେଥିରେ ଲୁଗା ଚାଟା ହାତଗଳ୍ କରି ଏକ ପ୍ରକାର ଦିନ ଗୁଜରାଣ କରେ । ହଠାତ୍ କେବଳ ବାବୁ ଡକାଇବାରୁ ତାହାର ବଡ଼ ଚିନ୍ତା ହେଲା— ଯଦି ଗୁଳିର ଖଣ୍ଡ ଯାଏ, ପୁଣି ଏ ଦୂର ବିଦେଶରେ ତାର ଦଣ୍ଡା କଣ ହେବ ? ଏଠି ତ ତାହାର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ କେହି ନାହିଁ; ସ୍ୱଦେଶ ନୁହେଁ ଯେ, କାହା ଓଳିରେ ଦିନେ ଅଧେ ରହିଯିବ ! ଏହିପରି ଯାତି ପାଞ୍ଚ ଭାବି ସେ ତାହାର ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଗଲା ।

କେବଳ ବାବୁଙ୍କର ବିଶାଳ ଭବନର ମନୋହର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେଲା । ପ୍ରଥମେ ଭରସି କଣ କହିବ, ତାହା ସେ ସ୍ଥିର କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଦୁଇମାସ ମଧ୍ୟରେ ସେ ତାଙ୍କୁ ଦିନେ ସୁଦ୍ଧା ଦେଖି ନାହିଁ । ଏଡ଼େ ବଡ଼-ଲୋକ, କେଜାଣି କିପରି ଉଚ୍ଚତ ହୋଇଥିବେ— ଏହା ଚିନ୍ତା କରୁ କରୁ ଦରବାନ ତାକୁ ନେଇ ବାବୁଙ୍କର ବସିବା କୋଠରରେ ହାଜର କରି ଘଣ୍ଟା ଦେଇ ଚାଲିଗଲା ।

ଜଣେ ଶ୍ୟାମଳବର୍ଣ୍ଣ ଧୋତି ଓ ପଞ୍ଜାବି ପିନ୍ଧା ଘରବାସୀ ଶୋଭିତ ଭଲଭଳାୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଘର ଭିତରକୁ ଆସିଲେ । ରଘୁନାଥ ଦଣ୍ଡବତ୍ କରି ଉଠି ଠିଆ ହେଲା । କେବଳ ବାବୁ ରଘୁକୁ ଅନାଇ ଯେପରି ବିସ୍ମିତ ହେଲେ, ରଘୁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ସେହିପରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା । ରଘୁ ଭାବିଥିଲା, କୋଟ ଚାଷୀ ପିନ୍ଧା ଜଣେ ପୁର ବଦ୍ଧଗଣି ଦେଶୀ ସାହେବ ସହିତ ଦେଖା ହେବ; କିନ୍ତୁ ଏ ତ ଉଦାର ମୂର୍ତ୍ତି ! ସ୍ୱାଙ୍କ ଭିତରେ ଯେ ଫୋପ ଓ ଅନ୍ୟାୟ ଥିବ, ଏହା ସେ ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ଏକପାଶ୍ୱରେ ଠିଆ ହେଲା । କେବଳ ବାବୁ ତାକୁ ଦଣ୍ଡେ ଚାହିଁଲେ; ତାହାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲବଣ୍ୟମଣ୍ଡିତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରକ୍ତଗୋର ସୁଶ୍ରୀ ମୁଖକାନ୍ଥ ଓ ରୂପର ଲବଣ୍ୟ ଦେଖି ମନେ କଲେ— ଏ ନିଶ୍ଚୟ ଉଚ୍ଚ ଜାତିର ପିଲା । ତତ୍ପରେ ତାକୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଉପରେ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ । ସେ କିଏ, ତା ଘର କେଉଁଠି, ତାର କିଏ କିଏ ଅଛନ୍ତି, ସେ କାହିଁକି କଲିକତା ଆସିଲା, କିତାଦି ଶତ ଶତ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର

ଦେଖି ରଘୁନାଥ ଶୁଣିଲେ—ଏ ପୁଣି କଣ ? ସେ ଦିନ କୋର୍ଟରେ ତାକୁ ଏହିପରି ଜେରା ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଜେରା ସର୍ବାଗ୍ରା ଓକିଲଦ୍ୱାରା—ତାହା ମାରସ ଓ ଶୁଷ୍କ ; ମାତ୍ର ଏ ଜେରାର ପ୍ରତିପଦ ସହାନୁଭୂତିପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ରଘୁନାଥଠାରୁ ସମୁଦାୟ ବିଷୟ ଶୁଣିବା ପରେ ତାକୁ ବାବୁ ଘର ଭିତରକୁ ଡାକିନେଲେ । ଆତ୍ମୀୟତା ପ୍ରକାଶପୂର୍ବକ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ପିଲାପିଲିଙ୍କ ସହିତ ପରିଚୟ କରାଇ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି କହିଲେ, “ଆଜିଠାରୁ ଏ ରୁମର ପୁଅ ।” ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ରଘୁନାଥକୁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ କରି ଚାଲିଗଲା । ତାଙ୍କର ପରିବାରର ସ୍ୱାମୀ ବୃହତ୍ ସମସ୍ତେ ତାକୁ ଘେରି ପକାଇଲେ । ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣସନ୍ତାନ, ପିତୃମାତୃହୀନ, ପୁଣି ଦୂର କଟକରୁ ଆସି ନାନା ବିପଦରେ ପଡ଼ି ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ସ୍ଥାନରେ କିରାମା ଚାଲି କରୁଛି—ଏ ସବୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ପରିବାରରେ ଶୁଷ୍କ ହୋଇଗଲା । ଯେଉଁ ମାନେ ଏତେ ଶୀଘ୍ର ଘରକୁ ଆପଣାବ କରି ପାରନ୍ତି, ସେମାନେ ଯେ କି ଉପାଦାନରେ ଗଠିତ, ଏହା ରଘୁ ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ସେ ଦିନ ସଂସାରକୁ ଗଲା । କେବଳ ବାବୁଙ୍କ ଗୃହଣୀଦତ୍ତ ଉପାଦେୟ ଜଳଖିଆ ପରେ ସେ ଗାଦିରେ ଆଉ ତାର ଖାଇବାବ ଇଚ୍ଛା ହେଲା ନାହିଁ ।

ଯଦିବା କେବଳ ବାବୁ ତାକୁ ଘରକୁ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଆସିବାକୁ କହିଥିଲେ, ତଥାପି ସେ ଲକ୍ଷରେ ଆଉ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇ ନାହିଁ । ଏହିପରି ଅନେକ ଦିନ କଟିଗଲା । ଯେଉଁ ଦିନ ମାୟା ରଘୁନାଥର ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିଚୟ ପାଇଛି, ସେହିଦିନ ତାର ମନରେ ଅନ୍ୟ ଚିନ୍ତା ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଛି । ରଘୁନାଥ ରୂପବାନ୍ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ରାହ୍ମଣସନ୍ତାନ, ପୁଣି ଅବିବାହିତ । ତା ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷିତା ଅବିବାହିତା ଯୁବକା !

ମାୟା ଯେତେ ରଘୁନାଥକୁ ଭୁଲିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ, ସେ ସେତିକି ମନେ ପଡ଼େ । ପ୍ରେମକୁ ଗଲା ମାତ୍ରେ ତାର ମନ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠେ । ଆପଣା କୋଠରରେ ପଶିଲକ୍ଷଣ ଅଲକ୍ଷଣେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଝରକାବାଟେ ଥରେ ଚାହିଁଦିଏ—କାଳେ ରଘୁନାଥ ନିକେ ଦିଶିଯିବ, କାଳେ ତା ଆଡ଼କୁ ନିକେ ଚାହିଁଦେବ; କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ କାହାରକୁ ଅନାଏ ନାହିଁ—ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ଆପଣା କାମ କରୁଥାଏ । ମାୟା ଦିନେ ହେଲେ ତାହାର ସାକ୍ଷାତ୍ ନ ପାଇ ଦୂରରୁ ଅନାଇ ଘରକୁ ଫେରିଯାଏ । ଆପଣା ମନକୁ ଶାନ୍ତି ଦିଏ ଯେ, ସେ ଗରିବ ଅନାଥର ତତ୍ତ୍ୱ ନେଉଛି; କିନ୍ତୁ ବିବେକ ତାକୁ ବୋଧୀ କରି କହେ, “ଗରିବ ଅନାଥପାଇଁ ତୁ କରୁ କଣ ? କେବଳ ଲୁଚି ଲୁଚି ଚାହିଁବା ଇଚ୍ଛା ତୁ କରୁ କଣ ? ଏଇ କଣ ତୋର ଗରିବ ଅନାଥକୁ ଦୟା ? ଏ ତ ଦୟା ନୁହେଁ—ଏଥିରେ ଆଉ କିଛି ଅଛି ।”

ବିବେକର ତାଡ଼ନାରେ ମାୟା ଅସ୍ଥିର ହେଲା । ସେ ପଦର ଖୋଳଂବର୍ଷ ଦିନୁ ପିତାଙ୍କ ସହିତ ମିଶି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି, ଯେ ସତ୍ୟ ସମାଜରେ ଆଜନ୍ମ ବଢ଼ିଛି, ଶତ ଶତ ଯୁବକ ସହିତ ଅବାଧରେ ମିଶିଛି, ଦିନେ ତା ମନରେ କିଛି ହୋଇ ନାହିଁ, ସେ ସାମାନ୍ୟ ନଗଣ୍ୟ ରଘୁନାଥ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ? ଏହା ଭାବିଲା ବେଳକୁ ତାହାର ଲଜ୍ଜା ହେଲା । ଏଥର ସେ ନିଜ ମନକୁ ସ୍ୱକ୍ଷରେ ଆଶିର୍ବାଦ ଦେଖି କଲା ।

ଦୁର୍ଜାକୁଟି ଉପଲକ୍ଷରେ ସେମାନେ ଦାଙ୍ଗିଲିଂ ବୁଲି ବାହାରିଲେ । କେବଳ ବାବୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ରଘୁନାଥକୁ ସଙ୍ଗରେ ନେବାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ରଘୁନାଥ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଲୋକର ପରିବାର ସହିତ ଟିଶିବାକୁ ଅନିଚ୍ଛୁକ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୁନବର ଆଜ୍ଞା ଅବହେଳା ନ କରି ଦାଙ୍ଗିଲିଂ ବାହାରିଲା ।

ପ୍ରଥମ ଗୁରୁ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ସେ ବୁଝିଲା, କେବଳ ବାବୁ ତାକୁ ତାଙ୍କର ବଡ଼ପୁଅ ଅମିତାଭ ରୁଲ୍ଲ ହେବ କରନ୍ତି, ସଙ୍ଗରେ ଖୁଆନ୍ତି, ପାଖରେ ବସାନ୍ତି, ସବୁଦିନ ସ୍ନେହରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି । ଏହା ରଘୁନାଥକୁ ପ୍ରଥମେ ବଡ଼ ଅତୁଆ ବୋଧ ହେଲା । ସେ କୌଣସିମତେ ଆପଣାକୁ ଏମାନଙ୍କର ସମାନସ୍ଥଳ ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁଦିନ ସେମାନେ ଦାଙ୍ଗିଲିଂରେ ଗୋଡ଼ ଝିଦଲେ, ସେ ଦିନ ବାରିତା ବେଳେ କେବଳ ବାବୁ ମଧୁର ହାସ୍ୟମୁଖରେ ରଘୁନାଥକୁ କହିଲେ, “ବାବା, ଏହି ଯେ କୁଟିରେ ଆସିବ, ଏଥିରେ ତୁମର ପ୍ରେମ ଗୁରୁର ଶେଷ ହେଲା ।” ରଘୁନାଥର ଗ୍ରନ୍ଥ ଥିଲା ଉଠିଲା । କେବଳ ବାବୁ ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ, “ତୁମକୁ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଗୁରୁର ଦେବ, କିନ୍ତୁ ତାହା ଦୂରରୁ ତୁମକୁ ଏମ ଏ ପାଶ କରିବାକୁ ହେବ ।” ରଘୁନାଥର ନୟନଦ୍ୱୟ ଆନନ୍ଦରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ଏପ. ଏ. ପାଶ କରିଛି; ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ କୃପାରେ ତାହା କପାଳରେ ଏତେ ବିଦ୍ୟା ଅଛି ଯେ, ଏଠି ପୁଣି ତାର ପାଠର ଯୋଗାଡ଼ ହେଲାଣି ।

ସେମାନେ ଦାଙ୍ଗିଲିଂରେ ପହଞ୍ଚିବାର ଦିନ ରହିଲେ, ବହୁତ ବୁଲୁବୁଲି କଲେ । ସେହି ଦିନ ଅମିତାଭ, ଅମୃତାଭ, ମାୟା ଓ ଗୁରୁ—ଏ ଗୁରୁ ଭାଇ ଭଉଣୀ ରଘୁନାଥକୁ ନିଜର ପରିବାରର ଲୋକ ପରି ମଣିଲେ ।

ଦାଙ୍ଗିଲିଂ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଦିନ ରଘୁନାଥ କେବଳ ବାବୁଙ୍କ ଘରେ ବାସ କଲା, ସେଦିନ ତା ଦ୍ୱିତୀୟ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁ କରୁ କେବଳ ବାବୁ ଉମେଶ ବାବୁଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଜାଣିଲେ ମହାଶୟ ପିଲାଟିର ଭବିଷ୍ୟତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ । ଯେପରି ବୁଦ୍ଧିରେ ବିଚାରଣ, ସେହିପରି ସ୍ୱଭାବରେ ସାଗତିକ ।” ଉମେଶ ବାବୁ କହିଲେ, ‘ବୁଦ୍ଧିଶାଳି ପରା, ଓଡ଼ିଆ ହେଲେ କଣ ହେଲା ।’

କେବଳ ବାବୁ କହିଲେ, “ଓଡ଼ିଆମାନେ ବେଶ୍ ସତ୍ୟ ଜାତି । ମୁଁ ଶୁଣିଛି, ଦାଦା କହୁଥିଲେ—‘ଓଡ଼ିଶା ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦେଶ, ଥରେ ଦେଖି ଆସିବା’ ।”

କେବଳ ବାବୁଙ୍କ ଆଦେଶାନୁଯାୟୀ ରଘୁନାଥ ଆସି ତାଙ୍କ ଘରେ ରହିଲା । ତା ପାଇଁ ଅଲଗା ଗୋଟିଏ କୋଠର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହେଲା । ଏଥର ଆଉ ଥରେ ଘାଘ ଛ ମାସ ପରେ ପୁଣି ତାର ଶୁଦ୍ଧିକାର ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ତା ଜୀବନର ଯେ କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ଏହା ସେ ସ୍ତର କର ପାରିଲା ନାହିଁ; ତଥାପି ଭାବିଲା, ଭଗବାନ ନିଶ୍ଚୟ ତାକୁ କୌଣସି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଲାଗି ଏପରି ବିଚିତ୍ର ବାଟରେ ଟାଣି ଓଟାଇ ଅଣିଛନ୍ତି । ଯେତେ ଥର ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଛି, ସେତେ ଥର ତାକୁ ନୂଆ ନୂଆ ଲକ୍ଷ୍ୟ ମିଳିଛି । ଅପରିଚିତ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଅପରିଚିତ ଲୋକେ ତାକୁ ଆଦର କରି ଆପଣାର କରିଛନ୍ତି, ଏ କଣ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ ?

ଛ ମାସ ତଳେ ସେ ଥିଲା ଖାଣି ଓଡ଼ିଆ, ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଅଧା ବଙ୍ଗାଳୀ । ନରେଶ ବାବୁ ସହୃଦ ବୁଲିଲା ଦିନୁ ଆହାର ବିହାରର ବାଛ ବିଚାର ଦିଲ ହୋଇଥିଲା । ପରେ ଯେତେବେଳେ ଜାଣିଲା, ନରେଶ ବାବୁ ମୁଗ୍ଧଲମାନ ଓ ସୁଶୀଳକୁମାର ବେଶ୍ୟା, ସେଦିନ ତାହାର ସଂସ୍କାରର ଡୋର ଛୁଣିଗଲା । ଆଉ ଜାତିରେ କଣ ଅଛି ଯେ ଭାବନା ? ଏ ବିଚିତ୍ର ସହର, ଏଠି ବା ଜାତିପତ ବିଚାର ଚଳନ୍ତା କପର ? ସେଥିପାଇଁ କେବଳ ବାବୁଙ୍କୁ ସେ କୈବର୍ତ୍ତ ଜାଣିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଦ୍ୱିଧା ନ କରି ତାଙ୍କ ଘରେ ରହିଲା । ଏପରି ସତ୍ୟ ଓ ସୁରୁଚିସମ୍ପନ୍ନ ଯେଉଁ ପରିବାର, ତାଙ୍କୁ ସେ ବା ଘୃଣା କରିବ କେଉଁ ଅସଫଳାରରେ ?

ସବୁ ହେଲା, କିନ୍ତୁ ସେ ସୀତାକୁ ଭୁଲି ନ ଥିଲା । ଛ ମାସ ଭିତରେ ସେ ସୀତାକୁ କିମିତି ଭୁଲନ୍ତା ? ମୋଟେ ଛ ମାସ ତଳେ ଯାହା ସହୃଦ ତାର ବିବାହର ପୁଣି ସମ୍ଭାବନା ଥିଲା, ସେ ପ୍ରିୟତମାକୁ ସେ କପର ତାସୋର ପାରନ୍ତା ! ରଘୁନାଥ ସବୁ ସାରିଛି, ସବୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛି, କିନ୍ତୁ ଗୁଡ଼ି ନାହିଁ ଜଣକୁ—ଭୁଲି ନାହିଁ ଜଣକର ସ୍ମୃତି । ସୀତା ତା ହୃଦୟରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମୂର୍ତ୍ତି ଧରି ଶୋଭା ପାଉଥିଲା, ତାକୁ ସ୍ମରଣ କରି ସେ ଦିନ କାଟୁଥିଲା; ଆଉ ଗଳାରେ ହାତ ବୁଲାଇ ଦେଖୁଥିଲା—ସେହି ସୁନାସୁତା କେଶକ, ଯାହା ସେ ଏତେ ବିପଦରେ ସୁଦ୍ଧା ହଜାଇ ନାହିଁ—ଏତେ ଦୁଃଖରେ ସୁଦ୍ଧା ବଳି ନାହିଁ । ସେଇ ସୁନାସୁତାକେଶକ ହୃଦୟରେ ଥୋଇ ସେ ପ୍ରତିଶ୍ରବ ନିବୃତ୍ତ ଭାବରେ ବୁଲୁନ କରେ, ଆଉ ଅଶ୍ରୁରେ ତାର ଉପାଧାନ ତନ୍ତ୍ରଯାଏ । ତଥାପି ସେ ତାହାର କିଛି ବ୍ୟ କରେ, କାରଣ ଜଗତରେ ବଞ୍ଚିବାକୁ ହେଲେ ଖାଇବାକୁ, ପିଇବାକୁ ତ ହେବ ? ପେଟ ଖୁଣ୍ଟି ତ ଆଉ ସୁଖ ଦୁଃଖ ଅଦରବନାହିଁ ? କେବଳ ବାବୁ ଆଶା ଦେଇଛନ୍ତି ଏମ୍. ଏ. ପାଶ କଲେ ବଡ଼ ଖୁସିର ଦେବେ । ସେ ତାଙ୍କୁ କିପରି ନିରାଶ କରିବ ? ସେ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଛି, ବର୍ମାରେ କେବଳକୃଷ୍ଣ ବାବୁଙ୍କର

ଅନେକ ବିଷୟ ସମ୍ପର୍କି ଅଛି । ତାହାର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ ଲାଗି ବୋଧ ହୁଏ ସେଠାକୁ ମଣିଷ କରୁଛନ୍ତି । କାରଣ ଅମିତାଭ ଓ ଅମୃତାଭ ବିଲତ ଯିବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହେଲାଣି ।

ତାହାର ଏତେ ସୁଖ ସୁବିଧା ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ତାକୁ ଅସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ବୋଧ ହେଉଥିଲା । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଦାତା ଓ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବ୍ୟବଧାନ ଟିକନ ପୃଷ୍ଠ କରି ସେ ନିଜେ ଅଲଗା ହୋଇ ଚଳିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ମଧ୍ୟ ପାରୁ ନ ଥିଲା; ଘରର ପିଲାମାନେ ଗୁଡିକ ‘ଦାଦା, ଦାଦା’ କହି ଅସ୍ଥିର କରନ୍ତି । ଏପରି ଆଦର ସ୍ନେହ ପ୍ରେମରେ ସେ ବା ନିତାନ୍ତ ଆପଣାର ନ ହୋଇ ଯିବ କୁଆଡ଼େ ? ଘରର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହିଅ ଗୁମ୍ଫା, ସୁଲେଖା, ବୃନ୍ଦି—ଏମାନେ ତ ତାର ନିତ୍ୟ ସହଚରୀ; ପୁଣି ଅମିତାଭ, ଅମୃତାଭ, ଦାଲପ, ଧୀରେନ୍ଦ୍ର ତାର କାନିଧର । ସମସ୍ତଙ୍କର ସେ ‘ରଘୁ ଦାଦା’; କାହାକୁ ବା ସେ ଗୁଡ଼ି ଚଳିବ ? ଏତେ ଭଲ ଭଉଣୀ ମେଳରେ, ଏତେ ମା ମାଉସୀ ମେଳରେ ତାର ଏକା ରହିବା ଆଶାଟା ପବନିତ ହେଲା । ଏଥିରେ ଅବଶ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର ଆନନ୍ଦ ହେବାର କଥା; କିନ୍ତୁ ତାର ବିଷାଦର ଗୋଟାଏ କାରଣ ଥିଲା । ସେ ବୁଝି ଯାଉନା—ଏତେ ସୁଖ, ଏତେ ଆନନ୍ଦ, ଏତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଦା ଭିତରେ ସୁଦ୍ଧା କିଛି ଗୁଡ଼ ରହସ୍ୟ ଅଛି । ସେ ରହସ୍ୟ ଟିକନ ଜାଣିବାକୁ ତାର ବେଶି ବିଳମ୍ବ ହେଲା ନାହିଁ । ସେହି ଦିନ କପରି ସେଥିରୁ ଜାଣି ପାଇବ, ତହିଁର ଉପାୟ ଖୋଜି ବସେଲା, ମାତ୍ର କିଛି ଉପାୟ ମିଳିଲା ନାହିଁ, ତଥାପି ସେ ମନ ଦୃଢ଼ କରି ଆପଣା ପାଠରେ ଲାଗିଲା । ତାର ଜୀବନର ଦୃଢ଼, ସେ ଭର କୁମାର ରହିବ; ତାର ଆଶା ଓ ଆନନ୍ଦ କେବଳ ସୀତାକୁ ଧ୍ୟାନ କରି ଜୀବନ କାଟିବ, କିନ୍ତୁ ଏଠି ଯୋଡ଼ିଏ ପ୍ରେମମୟ ଆଖି ତାର ମନେମୁଗକୁ ଧରିବାପାଇଁ ସବୁଦିନୀ ଫାଦ ମେଲି ବସିଲେ । ନିରୁପାୟ ରଘୁନାଥ ଗୋଡ଼େ ଗୋଡ଼େ ସେହି ପ୍ରେମର ଜାଲ ଦେଖି ‘କଣ କରବ, ଏହାହିଁ ଭବିଷ୍ୟତ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲା । ସେ ମୂର୍ଖତା କରି ଦେଖି ଗୁଡ଼ି ଆସିଛି, ସେଥିପାଇଁ ଅନୁତାପରେ ତାର ଗୁଡ଼ି କୋରି ହୋଇଗଲା । ଘରେ ଥିଲେ ତ ସେହି ବିବାହର ପ୍ରସ୍ତାବ । ଏଠି ତ ସେ ଏକପ୍ରକାର ସ୍ୱାଧୀନ । ତଥାପି ମାୟାମୟୀର ଗୁପ୍ତ ଅଭିମାନ ଓ ପ୍ରେମଧାରା ଅନ୍ତଃସଲିଳା ଫଲ୍‌ଗୁ ପରି ତା ମନରେ ଆସି ବହମାନ ହେଲା; ନିଜକୁ ନିଷ୍ଠୁର ମନେ କରି ଉପାୟଶୀଳ ରଘୁନାଥ ଭୁନି ହୋଇ ରହୁଲା । ଅରେ ଅରେ ଭାବିଲା—ତାର ପିତାଙ୍କ ଅନ୍ଧକାର ହୋଇ ତାକୁ ବିବାହ ! ଛୁ, ସେ ପୁଣି କୈବର୍ତ୍ତକନ୍ୟା !

ପୁଣି ଆଉ ଅରେ ମନରେ ହେଲା—କିଏ ବା ତତେ ବିବାହ କରିବାକୁ ଚାହେଁ ? ମନେ ମନେ ଅକାରଣ ସନ୍ଦେହ, ଏତେ ବଡ଼ ପାପ । ଏପରି ସୁଶୀଳା, ସୁଚରଣା ବିଦ୍ୟାବତୀକୁ ସନ୍ଦେହ ? ଯାହାର ଗୋଡ଼ା କାଶିଆଙ୍ଗୁଳିକୁ ତୁ ସରି ନୋହୁ । ପରକ୍ଷଣରେ ପୁରୁଷଙ୍କର ଅଭିମାନ ମନରେ ଜାଗିଲା । ନିଜେ ବଳେ

ବଳେ ମାୟାକୁ ଆଦର କରିବାକୁ ମନ କଲ, ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆସି ସେ କଲ୍ଲନାକୁ ଗ୍ରାସ କଲା ।

ସତେ କଣ ମାୟା ତାକୁ ଭଲ ପାଏ ? ମାୟା ତ ଦିନେ ତାକୁ କୌଣସି ବ୍ୟବହାରଦ୍ୱାରା ତାହା ଜଣାଇ ନାହିଁ, ସେ ତ ତା ସହିତ ଆଦୌ ମିଶେ ନାହିଁ, ଅତି ଦରକାର ନ ଥିଲେ କଥା ସୁଜା କହେ ନାହିଁ, ଦୁଇ ଗୁରୁ ଦିନରେ ତା ସହିତ ସାକ୍ଷାତ ମଧ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ । ପରବାରର ସମସ୍ତେ ଅବାଧରେ ତା ସଙ୍ଗେ ମିଶନ୍ତି, କେବଳ ମାୟା ଛଡ଼ା । ତେବେ କଣ ମାୟା ନିଜାନ୍ତ ଅଧିକାରଣୀ ? ହଁ, ବଡ଼ ଲୋକର ହିଅ, ବଡ଼ ପାଶ କରିଛି, ଭାରି ସୁଖ୍ୟାତି, କାହିଁକି ଗର୍ବିତା ନ ହେବ ? ସେଥିରେ ତାର କଣ ? ତଥାପି ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା, ସତେ ସେ କେତେ ଗର୍ବିତା ? ତାର ପିତାର ଅନ୍ଧଦାସ ବୋଲି କଣ ତାକୁ ସେ ଘୃଣା କରେ ? ମାୟା ତାକୁ ଘୃଣା କରେ, ଏ ଭାବନା ତାର ଅସହ୍ୟ ବୋଧ ହେଲା । କେବଳ ବାବୁଙ୍କ ପ୍ରସାବରେ ପତିବାକୁ ସମ୍ମତ ହୋଇଥିବାରୁ ବଡ଼ ଆତ୍ମଧିକାର ବୋଧ କଲା, କିନ୍ତୁ ଆଦୌ ସେ ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ ମାୟାର ଅତ୍ୟୁତ ମନୋଭାବ ।

ମାୟା ଦେଖିବାକୁ ଯେ ଦିବ୍ୟସୁନ୍ଦରୀ ତା ନୁହେ—ବର୍ଣ୍ଣ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶ୍ୟାମଳ, କିନ୍ତୁ ସୁସ୍ଥ ସବଳ—ମୋଟ ଉପରେ ଅତି ରୂପସୀ କହିବା ଉଚିତ ନୁହେ । ତାର ସ୍ୱଭାବ—କେତେ ସେ ଗମ୍ଭୀର ! ଏତେ ଲୋକ ସହିତ ମିଶେ, ଏତେ କାମ କରେ, ତଥାପି ସେ କପରି ସ୍ୱଯତ ! ତା ଭିତରେ ଗୋଟିଏ କି ଆଧିପତ୍ୟର ଭାବ । ତାର ସ୍ୱର ମିଷ୍ଟ, କଥା ଧୀର ଶାନ୍ତ—ତହିଁରେ ସବଦା ଆତ୍ମସମ୍ମାନର ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତରେ ଥାଏ । ବେଶଭୂଷା ବ୍ୟବହାର ବେଶ ସରଳ, ସେ କପରି ସୁରୁଚିତ୍ରୀ ବୁଦ୍ଧିମତୀ, ଏ ବିଷୟ ରଘୁନାଥ ଅନେକ ଥର ଭାବେ; ଭାବି, ବସୁନ୍ଧର ହୁଏ । ମାୟାର ବୟସ ୨୯-କିମ୍ବା ୨୭ ହେବ—ପ୍ରାୟ ତାର ସମବୟସୀ, ପୁଣି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ । ତାହାର ସ୍ୱଭାବ ଏପରି କିମିତ ହେଲା, ଏହା ରଘୁନାଥ ବହୁତ ଭାବେ । ଯେତେ ଭାବେ, ସେତେ ଭୟ ହୁଏ—ନିଜର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଶିଥିଳ ହେବ ପରା । ସେ ସୀତାକୁ ସବଦା ସ୍ମରଣ କରେ, ସୁନାୟତାଟିକୁ ଗୁହ୍ୟେ—ତା ଯେପରି ତାହାର ଅସ୍ଥବଳକବଚ । କେବେ କେବେ ମନେ ମନେ ହସେ, ନିଜର ଅକାରଣ ସତର୍କତା ଲାଗି ନିଜକୁ ପରହାସ କରେ—ପିମ୍ପୁଡ଼ି ଘାପରୁଣା ଉପରକୁ ଉଠିଲା ପରା ! ମାୟା କିଏ, ସେ କିଏ—ମାୟାର ସ୍ଥାନ କେଉଁଠି, ତାର ସ୍ଥାନ କେଉଁଠି ! ସାମାନ୍ୟ ଅର୍ଥାତ ଅନାଥ ହୋଇ ପରଦୁଆରେ ମୁଣ୍ଡ ଗୁଞ୍ଜି ଲକ୍ଷ୍ମୀଧୃପତି-କନ୍ୟାର ପ୍ରେମଲଳସା । ଏ କଣ ବାବୁଲତା ନୁହେ ? ପୁଣି ନିଜକୁ କହେ—ସେ ତ ଖୋଜେ ନାହିଁ, ବରଂତ ଦୂରରେ ରହିବାକୁ ତାର ଚେଷ୍ଟା !

ଜମେ ମାୟା ବିଷୟ ତା ଆଖି ଆଗରେ ସୁଲଭ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ଆଉ ସେ ବିଷୟ ବେଶି ଚିନ୍ତା ନ କରି ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ପରୀକ୍ଷା ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ

‘ଅନାର’ ସହିତ ଡି. ଏ. ପାଶ କଲ । କେବଳକୃଷ୍ଣ ବାବୁ ଆନନ୍ଦରେ ତାକୁ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ପୁରସ୍କାର ଦେଲେ, ଘରର ପିଲାମାନେ ମଧ୍ୟ କିଛି କିଛି ଉପହାର ଦେଲେ—କିଏ ଦେଲା ଘଡ଼ି, କିଏ ଦେଲା ଛବି, ବହି ଓ ସୌଖୀନ ଜନସ; କିନ୍ତୁ କିଛି ଦେଲା ନାହିଁ ମାୟା । ଏଡ଼େ ସାମାନ୍ୟ କଥା, ତଥାପି ରଘୁନାଥମନରେ ତାହା ଲାଗି ରହିଲା । ତା ଗୁଡ଼ି ଉପରେ ଅଭିମାନର ପଥରବୋଝଟିଏ କିଏ ଲଦିଦେଲା ପରି !

ଅମୃତାଭ, ଅମିତାଭ ଓ ଅଜିତ ବିଲତ ଯାହା କଲେ । କେବଳକୃଷ୍ଣ ବାବୁ ମାୟାକୁ ମଧ୍ୟ ଘୋରବା ପାଇଁ ଭବିଷ୍ୟଲେ, କାରଣ ସେ ସେତେବେଳକୁ ଏମ୍. ଏ. ପାଶ କରି ସାରିଥିଲା । ମାୟା ବିନୟନମ୍ ଭବରେ ତହିଁର ପ୍ରତିବାଦ କରି ଚାଲି ଘେନି ବାଜିଲିଂ ଚାଲିଗଲା ।

ରଘୁନାଥ ମାୟା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିଜର ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରି ପ୍ରଥମେ ହସିଲା, ପରେ ଅନୁତାପ କଲା । ଶେଷକୁ ସବୁ ମନରୁ ବିଦାୟ ଦେଇ ପାଠରେ ମନୋଯୋଗୀ ହେବାକୁ ସ୍ଥିର କରି ପ୍ରଗାଢ଼ ଅଧ୍ୟବସାୟ ସହିତ ଏମ୍. ଏ. ପଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଅହଲାର ଦିଅର ବିଷ୍ଣୁ ଆଜି ପାହାନ୍ତାକୁ ଆସି ଖବର କରୁଛି, ଅର୍ଜୁନ ଶକ୍ତ ବେମାର—କତରୁ ଉଠିବାର କ୍ଷମତା ନାହିଁ । ଅହଲାର ଆଖି ଅନ୍ଧାର କରି ଘନ ଅଶ୍ରୁ ବହୁ ଯାଉଛି, ଆଉ ସେ ଯିବାଲାଗି ପୁଟୁଳାପୁଟୁଳି ବାନ୍ଧି ବସିଛି । ସୀତା ତାହାହିଁ ନିଶ୍ଚୟ କରୁଁ କରୁଁ ଭଉଣୀ ଲାଗି ବାଟ ପାଇଁ ପାନ ଭଣ୍ଡାଉଛି, ତା କାନ୍ଧରେ ଅହଲାର କୋଳପୁଅ ଗୁରୁବାରିଆ ଝୁଲୁଛି । ଅହଲାର ଆକୁଳତା ଓ ବ୍ୟସ୍ତତା ସୀତାଦୃଷ୍ଟିରେ ଅରନବ ବୋଧ ହେଲା । ଯେଉଁ ଅହଲା ଦିନରାତି ସ୍ବାମୀ ସହିତ କଳି କରେ, କଟୁ କଥା କହି ବାପଘରକୁ ପଳାଇ ଆସେ, ଆଉ ସବୁବେଳେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରେ ଯେ, ସ୍ବାମିମୁହଁ ଚାହିଁବ ନାହିଁ, ସେ ପୁଣି କିପରି ହଠାତ୍ ବଦଳି ଗଲା ? ସ୍ବାସାରଜ୍ଞାନସ୍ଥାନା ସୀତା ଅହଲାର ସ୍ବାମୀ ପ୍ରତି ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଅନାଦରକୁ ବାସ୍ତବ ଧରି ନେଇଥିଲା । ତାହାର ମନେ ହୋଇଥିଲା, ଅହଲା ବାସ୍ତବିକ ଅର୍ଜୁନକୁ ଭୟଙ୍କର ଦୃଶା କରେ । ତେଣୁ ସେ ବିସ୍ମୟବିମୁଦ୍ ହୋଇ ନାନା କଥା ଭାବୁଥିଲା ।

ଅହଲା କାନ୍ଦ କାନ୍ଦି ତାଠାରୁ ଦିଦାୟ ନେଇ ଚାଲିଗଲା । ସୀତା ଅକା ହୋଇ ଦୁଆରବନ୍ଧକୁ ଆଉଜି ଛୁଡ଼ା ହୋଇ ରହିଲା । ସ୍ବାମୀ କି ପଦାର୍ଥ, ଆଜି ସେ ତାହାହିଁ ଭାବୁଥିଲା । ଅହଲାର ଶେଷ କଥା ମନେ ମନେ ସେ ଗୁଣି ହେଉଥିଲା—“ମୋ ପାଇଁ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଡାକିବ, କାତ ଦିପଟି ମୋର ବଜ୍ର ହେଉ ।” ସତେ ସ୍ବାମୀ ସହିତ ସ୍ବାର ଏତେଦୂର ସମ୍ବନ୍ଧ, ସ୍ବାମିର ବିପଦ ଆଶଙ୍କାରେ ସ୍ବାର ଏତେଦୂର ବ୍ୟାକୁଳତା ହୁଏ ! ଆଉ ସୀତା କଣ କରୁଛି ? ଦିନେ ତ ସ୍ବାମିକୁ ମନେ କରି ନାହିଁ । ଯାହା ଲାଗି କାତ ସିନ୍ଦୂର ସେ ନାଈଛି, ସେ ମଲା କି ଗଲା, ଦିନେ ତ ସେ ଖବର ନିଏ ନାହିଁ । ସୀତା ବିହୁଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ନିଜ ଜୀବନକଥା ଭବିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଆଜି ତା ଆଖି ଆଗରେ ସ୍ବାସାର-ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ନୃତ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ । ସେ ଦୃଶ୍ୟର ଅରନୟ ଚାଲୁଛି—ସେ ନବଜୀବନପ୍ରବାହରେ ଭାସିବାକୁ ବସିଛି । ଏହି ସମୟରେ ଗାଁ ଡାକହରକର କେଳୁ ହାତରେ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଦେଇଗଲା । କେଳୁ ତା ଉପରେ ସୀତାର ନାମ ଲେଖା ଦେଖି ଦଉଡ଼ି ଆସି ଚିଠିଖଣ୍ଡି ତାକୁ ଦେଇଗଲା । ପରଚିତ ହସ୍ତାକ୍ଷର ଦେଖି ସୀତାର ଗ୍ରନ୍ଥ ଦୁମ୍ ଦୁମ୍ ପଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଚିଠିଖଣ୍ଡିକ ଧରି ବାରି ପିଣ୍ଡାକୁ ଚାଲିଗଲା । ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ ଦିବାକର । ଏତେ ଦିନ ପରେ ତାଙ୍କର ମନେ ପଡ଼ିଲା ? ସେ ଏତେ

ସ୍ନାନସ୍ଥା ହେଲା ପରେ ଦିବାକର ତାକୁ ଆଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ? ବେଶ୍ୟାକୁ
 ଘେନି ଯେ ସୁଖରେ ରହୁଥିଲେ, ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀଠାରେ କି ପ୍ରୟୋଜନ ? ଅଭିମାନ
 ଓ କୋହରେ ତାର ଗୁଣପଞ୍ଜର ପାଟିଗଲା । ସ୍ବାମୀ ଲାଗି ସେ ଯେ କେତେ
 ନିନ୍ଦା ନ ସହିଛି— ଯେଉଁଆଡ଼େ ଯାଇଛି, ସମସ୍ତେ କହିଛନ୍ତି ‘ସ୍ବାମୀ ଗୁଡ଼ୀ’ । କିନ୍ତୁ
 କି ଦୁଃଖରେ ଯେ ସେ ସ୍ବାମୀ ଗୁଡ଼ିଲା, ଏ କଥା କି କେହି କେବେ ବିଚାର
 କରେ ? ସମସ୍ତେ କଟୁ କଥା କହି ଜାଣନ୍ତି; ହେଲେ, ପେଟର ବଥାଟା କିଏ
 ବୁଝେ ! ଦିବାକରଙ୍କର ଏବେ ଗରଜ ପଡ଼ିଛି ବୋଲି ସେ ଚିଠି ଲେଖିଛନ୍ତି ସିନା ।
 ନୋହିଲେ, ବର୍ଷେ ହେଲା ସେ ମଲା କି ଗଲା ବୁଝୁଥିଲେ କି ? ଏହିଥିପାଇଁ ସେ
 ହାତ ଧରି ବିଷ ହୋଇଥିଲେ ? ଘରକୁ ଘେନି କଣ ବା ସୁଖ ଦେଇଛନ୍ତି ?
 ସୀତାର ସେହି ରାତି କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା— ସେହି ନିଷ୍ଠୁର ଗୋଇଠା ମାଡ଼,
 ସେହି ବୋତଲ ବୋତଲ ମଦ୍ୟପାନ ! ତା ଦେହରେ କଣ ରକ୍ତ ମାଂସ ନାହିଁ ?
 ଏପରି ନରାଧମ ପଶୁର ଘର, ସେ ପୁଣି କେଉଁ ଅଳଙ୍କାର ମୁହଁରେ କରିବାକୁ
 ଯିବ ? ତାଠୁଁ ବାପଘରର ଶ୍ରେଣୀ ତ ସହସ୍ର ଗୁଣେ ଭଲ । ସୀତା ମାନ ମୁଖଟି
 ତଳକୁ ପୋତି ବସିଲା ।

ଦିବାକର ଚିଠିରେ ଅନେକ କଥା ଲେଖିଥିଲେ । ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ତାଙ୍କର
 କପର ସଙ୍ଗନାଶ କରୁଛି, ତା ମଧ୍ୟ ଲେଖା ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାହା ଯେ କେବଳ
 ସୀତାଯୋଗୁଁ । ସେ ଯଦି ମଣିଷ ହୋଇଥାନ୍ତା, ଅଙ୍ଗୁରବାଳା କିଏ, ସେ କିଏ—
 ସୀତାଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କର ଏ ସଙ୍ଗନାଶ, ଲୋକନିନ୍ଦା, ଦୁଃଖ ଓ ରକ୍ଷିତ୍ରା !

ସେ ଦୁଇ ଥର, ତିନି ଥର, ଚାରି ଥର ଚିଠିଟା ପଢ଼ିଲା । ରାଗରେ ତାହାର
 ସଙ୍ଗାଙ୍ଗ ଜଳିଗଲା । କଣ ଏଡ଼େ ବଡ଼ କଥା ! ତାର ଯୋଗୁଁ ସଙ୍ଗନାଶ ! ଯେ
 ଚରକାଳ ଦୁଷ୍ଟିରହି, ସେ ତା ମୁଣ୍ଡରେ ଏବେ ଅଠାବୋଲୁଛନ୍ତି ? ଚିଠିର ଗୋଟିଏ
 ଧାଡ଼ି ଉପରେ ତା ଆଖି ରହିଲା— “ସୀତା, ତୁମେ ଯଦି ମୋର ହୋଇଥାନ୍ତା,
 ତା ହେଲେ ମୁଁ ସୁଖୀ ହୋଇଥାନ୍ତି— ମୋର ସ୍ୱଭାବ ବଦଳିଥାନ୍ତା, ଆଉ
 ତୁମେ ବି ସୁଖୀ ହୋଇଥାନ୍ତା ।” ସୀତା ଭାବିଲା, ତାର ସୁଖ ! ତା ଜୀବନରେ
 ସୁଖ ବୋଲି ଆଉ ଅଛି ବା କଣ ? ରଘୁନାଥ ସହିତ ସବୁ ତ ଯାଇଛି, ଖାଲି
 ପଡ଼ିଛି ତାର ଧଡ଼ ଖଣ୍ଡିକ । ଏହି ମଲା ଧଡ଼କୁ ନେଇ ସେ ବା କାହାକୁ ସାନ୍ତା
 ଦେବାକୁ ଯିବ ? ବିଶେଷତଃ ଦିବାକର ପରି ସ୍ବାମୀ— ଚରିତ୍ରହୀନ, ନିଶାଶୋର ।
 ଦିବାକର ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଅନେକ କ୍ଷତି ହୋଇଛି, ବହୁତ ଅର୍ଥର
 ଅପବ୍ୟୟ ହୋଇଛି, ଜମିଦାର ରକ୍ଷଗ୍ରସ୍ତ, ଆଉ ନିଜେ ସେ ବାରୁଳ ପ୍ରାୟ । ଏ
 ସମୟରେ ଯଦି ଘରର ଘରଣୀ ନ ସମ୍ଭାଳେ, ତେବେ କିଏ ସମ୍ଭାଳିବ ? ମାତ୍ର
 ସୀତା ତହିଁର ଅର୍ଥ ବୁଝି ପାରି ନାହିଁ । ଦିବାକରଙ୍କର କ୍ଷତି ହୋଇଛି, ଟଙ୍କା
 ଲୋକସାଜ ହୋଇଛି, ସେ ତ ତାଙ୍କ ଗୁଣରୁ, — କଲା କର୍ମର ଫଳ ତ ଭୋଗିବାକୁ

ହେବ, ସେ ବା କଣ କରି ପାରେ ? ଯେ ତାର ଚିର ଶାବନ ମାଟି ନରହିଛି, ସବୁ ସୁଖରେ ଚିହ୍ନିତ ଜାଲିଛି, ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ପୁଣି ତାହାଠାରୁ ସହାନୁଭୂତି ଆଶା କରେ ! ଅସହ୍ୟ,— ସେ ଆଉ ଭାବ ପାରିଲା ନାହିଁ । ତାର କେବଳ ମନେ ପଡ଼ିଲା ପୂର୍ବ ଦାରୁଣ ସ୍ମୃତିଗୁଡ଼ିକ । ତଥାପି ମନେ ହେଲା, ସେ ତ ସ୍ବାମୀ !

ଦିବାକରଙ୍କ ଚିଠି ପଢ଼ି ତା ମନ ଅଅସୁ ହେଉଥିଲା, ରାଗ ମଧ୍ୟ ହେଉଥିଲା— ହେବାର କଥା । ସକାଳୁ ଅହଲାର ଭାବଭଙ୍ଗି ତା ପ୍ରାଣରେ ଝୁରୁ ଆଘାତ କରୁଛି । ଯେ ତାକୁ ଶିଖାଏ— ଯେ ତାକୁ ସ୍ବାମିର ଅବାଧ୍ୟ ହେବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦିଏ, ସେ ପୁଣି ସ୍ବାମୀ ଲାଗି ବାସ୍ତାବ୍ୟ ପରି ଧାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଛି । ତା ହେଲେ ନିଜ ସ୍ବାମୀ ଉପରେ ଅହଲାର ଖୋଳ ଅଣା ମାୟା; ମୁହଁରେ କେବଳ ସେ ଝାଡ଼ୁ ପାହାର ଦିଏ । ତେବେ ସେ କାହିଁକି ପରକୁ ଏପରି ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲା ? ସୀତା ବସି ଆଗ ପଛ ସବୁ ଭାବୁଥିଲା । ଦିବାକରଙ୍କ ଚିଠି ତା କୋଳରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ମାଲି ତାକୁ ଏ ଘର, ସେ ଘର ଖୋଳି ଆସି ସେହିଠି ପହଞ୍ଚିଲେ; ଦେଖିଲେ— ସୀତା କାନ୍ଦୁଛି । କିନ୍ତୁ ବସି ସାନ୍ତ୍ବନା ଦେଇ କାରଣ ପଚାରିଲେ । ସୀତା କିଛି କହି ପାରିଲା ନାହିଁ । ନିରନ୍ତର କୌଶଲ୍ୟା ଚିଠିଟି ବା କେମିତି ପଡ଼ିଲା ? ଭାବରୁ ବୁଝିଲେ, ସ୍ବାମୀର ପତ୍ନୀ ଦୋଷ ହୁଏ, ସ୍ବାମିଘର ଲାଗି ଝିଅର ମନ ଉଛୁଳି ହେଲାଣି । ସେ ତ ମା, ପୁଣି ସଂସାର— କଣ ଏତିକି ବୁଝି ପାରିବେ ନାହିଁ ?

ସେହି ଦିନ ମାମୁ ମାଲି ଗୁପ୍ତରେ ପରାମର୍ଶ କଲେ । ସୀତାକୁ ଶାଶୁଘରକୁ ପଠାଇବାର ସ୍ଥିତି ହେଲା । କାଳେ ସୀତାର ପିତା ଏଥିରେ ବାଧା ଦିଅନ୍ତୁ ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ଭଉଣୀ ଭଣୋଇଙ୍କୁ ଘୁଣାନ୍ତରେ ସୁଦ୍ଧା ଜାଣିବାକୁ ଦେଲେ ନାହିଁ ।

ଯଥାସମୟରେ ଦିବାକର ପଢ଼ମାନନ୍ଦର ପତ୍ନୀ ପାଇଲେ । ସୀତା ଯେ ଏତେ ଦିନ ପରେ ନିଜ ଘରକୁ ଆସିବାକୁ ମଜିଛି, ସେ କଥା ଭାବି ତାଙ୍କୁ ଆଉ ରାତିରେ ନଦ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ସକାଳୁ ନନ୍ଦିଆକୁ ଘେନି ମଉଳାଶୁର ଘରକୁ ଯାହା କଲେ !

ମଉଳାଶୁର ଘରେ ଆଦର ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ଅଭାବ ହେଲା ନାହିଁ । କେଳା କେଲୁଣୀ, ଶଳା, ଶାଳୀ ଦିଓଟି ଭଣୋଇଙ୍କୁ ଘେନି ନାନାଭଙ୍ଗ କଲେ । ମାତ୍ର ଯାହା ସକାଶେ ଦିବାକର ଅକୁଳ ହୋଇ ଧାଇଁ ଆସିଥିଲେ, କାହିଁ ତାର ତ ଆଦର ପାଇଲେ ନାହିଁ ?— ପୂର୍ବରୁ ସେ ଯାହା, ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ତାହା । ସ୍ବାମି ଘରକୁ ଯିବାକୁ ସୀତାର ଭୟାନକ ଆଦୃଷ୍ଟି, କିନ୍ତୁ ମାମୁ ମାଲି ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ— ବଳାଙ୍ଗର କରି ପଠାଇ ଦେଲେ । ସେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ବିଦାୟ ନେଲା । ଦିବାକର ତାକୁ ଘେନି କଟକ ଆସିଲେ । ସେ ଆଶା କରିଥିଲେ, ଏ ଥର ସେ ଭଲ

ହୋଇଗଲା; ମାତ୍ର ଫଳରେ ବୁଝିଲେ, ବିପତ୍ତି । ସୀତା ଆଜିକାଲି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ଶାନ୍ତ ନୁହେଁ । ଅହଞ୍ଜା ଠାରୁ ଶିକ୍ଷା ପାଇଲା ଦିନ ତା ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ କଠୋର ହୋଇଛି — ସେ ସ୍ୱାମିକୁ ରୁଚୁ ତାହା କରବାଟା ଶିଖିଛି । ଦିବାକର ଦେଖିଲେ—ବିଷମ ଦିପଦ, ଦିନରାତି କଳି ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ତେଣେ ସୀତା ଆସିବାର ଦେଖି ଅଙ୍ଗୁରବାଳାର ମନ ବିଷେଇ ଗଲା । ସେ ଦିବାକରର ସଙ୍ଗନାଶ ପଢ଼ି ଖୋଜି ବୁଲିଲା ।

ପଦ୍ମନାଭ ମହାନ୍ତି ତାଙ୍କ ଜମିଦାରର ନାଏବ—ଯେପରି ଚତୁର, ସେହିପରି କାର୍ଯ୍ୟଦକ୍ଷ । ଦିବାକର ପଦ୍ମନାଭକୁ ଭାରି ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ଅଙ୍ଗୁରବାଳାର ଯାବତୀୟ ଭାରି ଦେଇଥାନ୍ତି ତା ଉପରେ । ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ଘରେ ତାର ଅକାରିତ ଦ୍ୱାର ।

ସୀତାକୁ ଆଠ ଦିନ ତଳେ ବାପଘରକୁ ବିଦାୟ କରିଦେଇ ମନ ଶାନ୍ତ ହେବାରୁ ଦିବାକର ଗ୍ରାମକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଇଚ୍ଛା ଥିଲା, ଶଙ୍କରୀକୁ ଦେଖି ଆସିବେ । ଜେମା ମଧ୍ୟ କଟକ ଆସିବାକୁ ଗୋଡ଼ ଟେକି ବସିଥିଲା । ସାରା ଦିନଟା ଉଆସ ରିତିରେ ବନ୍ଧାଛନ୍ଦା ଲାଗିଥିଲା, ଆନନ୍ଦରେ ଶଙ୍କରୀର ଗୋଡ଼ ତଳେ ପଡ଼ୁନ ଥାଏ । ତାର ଚରଣସ୍ଥ ସୀତା ଯେ ଆସନଚ୍ୟୁତ ହୋଇଛି, ଏ କଥା ଭାବି ତା ଗୁଡ଼ି ଫୁଲି ଉଠୁଥିଲା । ଝଠାତ୍ କଟକରୁ ଶୁଣି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା—ଅଣି ଦୁଇଟି ଟଙ୍କା ନେଇ ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ଓ ପଦ୍ମନାଭ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ । ରାଗରେ ଦୁଃଖରେ, ଦିବାକରଙ୍କ ଜ୍ଞାନ ହଜିଗଲା । ସେ ରାତି ରାତି କଟକ ଫଳାଇ ଆସିଲେ । ମୁଣ୍ଡରେ ଆକାଶ ଭଙ୍ଗ ପଡ଼ିଲା ପରି !

ଗ୍ରେ ଧୂରଏ ଜୁଆଁଇର ବିପଦବାସ୍ତୁ ପାଇଲେ । ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଦୂରେ ଥାଉ, ଦୈବ ଦଣ୍ଡିଲା କହୁ ଶସିରେ ହେଣ୍ଡି ମାରିଲେ । ସରସ୍ୱତୀ ଓ ପୀତେଇନାମ ଏ ଖବର ପାଇ ଗାଲରେ ହାତ ଦେଇ ବସିଲେ । ଯେତେ ହେଲେ ଜୁଆଁଇ ତ । କିନ୍ତୁ ସୀତା ବଢ଼ି ନ ବୁଝିଲା ପରି ରହିଲା । ତଥାପି ଏ ଥର ତାର କପାଳ ଫାଟିଲା । ତାର ବାପଘରେ ଥାଉ ଆଦର ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବାପ ମା, ଭାଇ ଭଉଜର ସେ ନୟନମଣି ହୋଇଥିଲା, ସେହିମାନେ ତାକୁ ଛାଡ଼ି ଗୁ କରୁଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀ ସହୃଦ ତାର ବ୍ୟବହାର ଯେ ଜଗତ ଛଡ଼ା, ଏ କଥା ପଡ଼ିଣା ପଡ଼ୁଣୁଣୀଠାରୁ ଦାଣ୍ଡ ହାଟରେ ସରିଏ କହୁଛନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ଗ୍ରେ ଧୂରଏ ଏ ଥର ତା'ଉପରେ ଦିଗୁଣ ଚିତ୍ତଛନ୍ତି । “ନିଜେ ସେ ବାପଘରକୁ ପଳେଇ ଆସିଛି ବସି ଖାଇବ ବୋଲି, ଅଥଚ ସ୍ୱାମି ସମ୍ପତ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲୋକ ଦେଖି ପଳାଇଛି” — ଏ କଥା ଶୁଣି ଶୁଣି ତା କାନ ବଧିର ହେଲାଣି । ଏତେ ଅପମାନରେ ସେ କେମିତି ବସୁ ରହିଛି ?

ହେଲେ ଜଣେ, ତା ଦୁଃଖ ବୁଝେ ଜଣେ ତା ପ୍ରତି ଭାରି ସହାନୁଭୂତି କରେ । ତାର କେମିତି ମଙ୍ଗଳ ହେବ, ସେ କେମିତି ଭଲରେ ଭଲରେ ସ୍ୱାମୀ

ସଙ୍ଗେ ମିଶିବ—ଏ କଥା ଚିନ୍ତା କରେ ନରଥା—ପିଲାକାଳଠୁଁ ସେ ତାକୁ କାଶରେ ପିଠିରେ ପକେଇ ମଣିଷ କରୁଛି, ସେହି ନରଥା ।

ନରଥା ସୀତା ଘରର ବୃଦ୍ଧ ଦାସ । ବହୁକାଳୁଁ ସେ ଏ ଘରେ ପାଇଟି କଲଣି । ତା ନିଜ ଘରଦ୍ବାର, ପିଲାପିଟିକା ଉପରେ ତାର ଯେତେ ମାୟା ନ ଥିଲା, ସରସ୍ବତୀ ଘର ଉପରେ ଥିଲା ନାହିଁ ବେଶି । ମା ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ ସୁଖରେ ତାର ସୁଖ, ଦୁଃଖରେ ତାର ଦୁଃଖ । ସୀତା ଲାଗି ତାଙ୍କର କଷ୍ଟ ସେ ଦେଖିପାରୁ ନ ଥିଲା । ଟାଣାଟା ଭଲ ଘର, ବର ପାଇଥିଲା, ଭଲରେ ଘର କରୁଥାନ୍ତା, ତେବେ ସେନା ସଂସାରକୁ ସୁନ୍ଦର ଦିଶିଥାନ୍ତା । ଏ ଦୃଶ୍ୟ କି ଅଭିଧାନ କଥା ? ଏହାର ପ୍ରତୀକାର ବୁଢ଼ା ମନେ ମନେ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲା । ସଞ୍ଜବେଳେ ଯେତେବେଳେ ଅଫିମ ନିଶାରେ ତା ମୁଣ୍ଡ ଝାଙ୍କି ଦେଉଥିଲା, ତେତେବେଳେ ସେ ବେଶି ଭାବୁଥିଲା ସୀତା କଥା ଓ ମା ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ ଦୁଃଖ । କେମିତି ସେ ତାହା ଦୂର କରିବ, — ଏହି ଥିଲା ତାର ପ୍ରଧାନ ଚିନ୍ତା ।

ବାଲୁକଜାରରେ ଦିବାକର ବାବୁଙ୍କ ଘର ସେ ଜାଣେ । ଅନେକ ଥର ସେ 'ସେଠିକି ଯିବା ଆସିବା କରେ, ଥରେ ଅଧେ ବାବୁଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଛି ମଧ୍ୟ । ଦୋଳ ଦଶରରେ କେବେ କେବେ 'ବକ୍ସିୟୁ ମାଗିନିଏ ମଧ୍ୟ । ଦିନେ ସେ, ଆଉ ବାବୁଙ୍କ ଭଣ୍ଡାସ କୁରୁପା କଥାଭଣ୍ଡା ଦେଉଥିଲେ, ବାବୁ ବସିଥିଲେ ଭିତର ପିଣ୍ଡାରେ । କୁରୁପା ପିଣ୍ଡା ଆରପଟେ ପଙ୍ଗା ଟାଣୁଥିଲା । ନରଥା ଗୋଟିଏ ମୋଟ ପିକା ଲଗେଇ ବସିଥିଲା ସଙ୍ଗୀ କତିରେ, ଅଉ ଗଲୁ କରୁଥିଲା ଆପଣା ସାଆନ୍ତା ଘରୁକଥା । ଦିବାକର ଶୁଣିଏ ବହି ପଢୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେଥିରେ ବେଶି ମନୋ-ଯୋଗ ଦେଇ ନ ଥିଲେ । କୁରୁପା, ଆଉ ନରଥାର କଥାଭଣ୍ଡାର ପଦେ ଅଧେ ତାଙ୍କ କାନରେ ବାଜି ଯାଉଥିଲା । ସେ ଜାଣନ୍ତି, ବୁଢ଼ାଟା ନିତି ପ୍ରତି ଏଠିକି ଆସେ; ଗୁକରବାକର ଲୋକ ତ, ଗୁକରିଆଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଗପ କରେ । ତା ଗପରେ ବା କଣ ଦିଶେଷବ୍ଧ ଥିବ ? ମାତ୍ର ହଠାତ୍ ତା କଥାରେ ସୀତା ନାଁଟା ତାଙ୍କ କାନରେ ବାଜିଗଲା । ସେ ଟିକେ କାନ ପାରି ଶୁଣିଲେ; କଥାଭଣ୍ଡାରୁ ବୁଝିଲେ, ପ୍ରକୃତରେ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀକଥା ପଡ଼ିଛି । ତାଙ୍କର ଭାବ ଭାଗ ହେଲା; ପାଟି କରି କୁରୁପାକୁ ଡାକଟାଏ ଦେଲେ । କୁରୁପା ଥର ଥର ହାଜର । ବାବୁ ଭାଗରେ ଆଖି କାଢି କହିଲେ, “ସେ ବୁଢ଼ାଟା କିଏ ରେ ?”

କୁରୁପା ହାତ ଯୋଡି ‘ଆଜ୍ଞା’ ‘ଆଜ୍ଞା’ ହୋଇ କହିଲା, “ସେ ସାନ ସାଆନ୍ତାଣୀ ଘରର ଗୁକରିଆ ।”

“ଏଠିକି କଥା ଆସେ ?”

“ଆମ ମାହାର୍ଦ୍ଦ ବନ୍ଧୁ—ଧରମଭାଇ ।”

ବାବୁର ଗଗ ଟିକେ ଉଣାହେଲା । ସେ ନରଥାକୁ ଡକେଇଲେ । ସେହି ଦିନ ତା ସହିତ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ । କଥାରେ ଲୋକଙ୍କୁ କେମିତି ବଣ କରିବାକୁ ହୁଏ, ନରଥାକୁ ତା ଭଲ ଜଣା; ନୋହିଲେ, ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ପରି ଟାଣୁଆ ମୁନବ କଦିଲେ ତା ଦିହାତି କଟି ନ ଥାନ୍ତା ! ଦାଣ୍ଡକୁ ସେ ଭରି ମୂର୍ଖ—ଟଙ୍କାକର ପଇସା ଗଣି ଜାଣେ ନାହିଁ ସତ, ମାତ୍ର ଭିତରେ ସେ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ କାନ କାଟି ପାରେ । ତମେ ନରଥା ବାବୁଙ୍କ ପ୍ରୀତିପାତ୍ର ହେଲା । ବାବୁ ନରଥାଠୁଁ ସୀତାର ଖବର ଅନ୍ତର ବୁଝନ୍ତି । ଯାହା ସତ, ତାର ଗୁରୁପଟା କରି ନରଥା ବାବୁଙ୍କୁ କହେ । ଦିନେ ସେ କାନ୍ଦୁଣି ମାନ୍ଦୁଣି ହୋଇ କହିଲା, “ସ’ନ ନାନା ଆମର ଆପଣଙ୍କ ଚିନ୍ତାରେ କଳା କାଠ ହେଲେଣି । କିଆଁ ତାଙ୍କୁ ଘେନି ଆସୁ ନାହିଁ ? କେତେ ଦିନ ଆଉ ସେ ଏ କଷ୍ଟ ଅଙ୍ଗେ ନିଭେଇବେ ?” ତେଣେ ସୀତା କଦିରେ ଦିବାକରଙ୍କର ନାନା କଥା ବଡ଼ ଚକଚକିଆଁ କରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରେ ।

ରେବତୀର ପିଲା ହୋଇଛି । ସେ ଅନୁଡ଼ିଶାଳରେ ଅଛି । ପୀତେଇ ନାନା ତା ସହିତ ଛୁଆଁ ହୋଇଛି । ସେହିଯୋଗୁଁ ସୀତାକୁ ରୋଷେଇ ଘର ପାଇଁଟି ସବୁ ସାରିବାକୁ ହୁଏ । ସରସ୍ବତୀଙ୍କର ଦେହ ପାରୁ ନାହିଁ । ସେ ଦିନ ସଞ୍ଜ ବୁଢ଼ୁ ବୁଢ଼ୁ ସୀତା ସବୁକାମ ସାରି ଆସି ପୋଖରୀକୂଳରେ ଦାନ୍ତ ଘଷି ବସିଲା । ସେତେବେଳେ ଆକାଶ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ଧାର, ଗୋଟାଏ ଯୋଡ଼ାଏ ଡାଗ ଫୁଟିଲେଣି । ଅନ୍ଧାର ପକ୍ଷ, ତେଣୁ ଚାନ୍ଦ ଉଠି ନାହିଁ । ସୀତା ଅନ୍ଧାରରେ ଏକାକିନୀ ଦାନ୍ତ ଘଷୁଁ ଘଷୁଁ ଅନେକ ବେଳଯାଏ ବହୁତ କାନ୍ଦିଲା । ତା ମନରେ ସ୍ୱାମିଚିନ୍ତା ଆଜି କାଲି ବଡ଼ ପ୍ରବଳ । ବାସ୍ତବିକ୍ ନରଥା କଥା ଶୁଣିଲା ଦିନୁ ତା ମନ କେମିତି କେମିତି ଦାଣ୍ଡ ଗୋଳେଇ ହେଉଛି । ଯେତେ ହେଲେ ହାତ ଧରିଛି ! ସେ ଏକା କଷ୍ଟ ଭେଗୁଁଛନ୍ତି, ଚିନ୍ତାରେ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ସବୁଦିନ ତାକୁ ସୁରଣ କରୁଛନ୍ତି, ତା ଭିତା ଆଉ ତାଙ୍କର କାହିଁରେ ସୁଖ ଶାନ୍ତି ନାହିଁ । ହାୟ ! କିପରି ସୀତା ଏ ପରା ସ୍ୱାମୀକୁ ଗ୍ରହଣ ? ସ୍ୱାମୀ ଦୁଷ୍ଟ ହେଉ, ଭଲ ହେଉ, ସେ ତ ଧର୍ମତଃ ସ୍ୱାମୀ ! ସୀତାର ସ୍ୱାମୀ ଉପରୁ ଅଭିମାନ ଗୁଲିଯାଇଛି । ତା ମନରେ ହେଉଛି, ଏଥର ଡାକିଲେ ନିଶ୍ଚୟ ଯିବି ।

ସେତିକି ବେଳେ କିଏ ଜଣେ ଆସି ତା ପଛଆଡ଼େ ଛୁଡ଼ା ହେଲା । ସୀତା ଚମକି ପଡ଼ି ପଛକୁ ଚାହିଁଦେଲା । ତାର ନଜ ଆଖିକି ବିଶ୍ୱାସ ହେଲା ନାହିଁ— ସାକ୍ଷାତ୍ ଦିବାକର ସେଠି ଉପସ୍ଥିତ । ସୀତା ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଟାଣି ପାହାଚ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଗଲା । ଦିବାକର ଡାକିଲେ, “ଆସ ।” ସୀତା ଉପରକୁ ଆସିଲା । ଦିବାକର ତାକୁ କଦିକି ଟାଣି ଆଣିଲେ । ଛୋଟ ପ୍ରେମରେ ବାନ୍ଧୁ ପାଶରେ

ବୈଷ୍ଣବ କରି ପକାଇଲେ । ସୀତା ପଟ୍ଟପରି ବରଜା ହେଲା ନାହିଁ, ବର' ସ୍ବାମି-
କୋଳରେ ଅଭିଜି ପଡ଼ିଲା । ଦିବାକର ତାଙ୍କ କାନ କତିକି ମୁହଁ ଦେଇ କୋମଳ
ମଧୁର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, “ମୁଁ ତୁମକୁ ନେବାକୁ ଆସିଛି, ଏ ଥର ଯିବ ତ ?”
ସୀତା ହଁ କି ନାହିଁ କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଲା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ତାର ଭବରୁ ଦିବାକର
ସବୁ ବୁଝିନେଲେ । ସେ ଦିନ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏକ ଅପୂର୍ବ ମୁହୂର୍ତ୍ତ । ସେ ଦିନ
ହୋଇ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ସତେ ସୀତା ତାଙ୍କର ହେବ, ଏ ବିଶ୍ବାସ ନ
ଥିଲା । ସେ ସେହି ପକା ଚଉତିସା ଉପରେ ବସି ଯେଲେ । କୋଳରେ ସୀତା ।
ସୀତାର ଅଭିମାନ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସେ ସ୍ବାମିକୋଳରେ ମୁହଁ ମଡ଼ି କଇଁ କଇଁ ହୋଇ
କାନ୍ଦିଲା । ଦିବାକର ମଧ୍ୟ କାନ୍ଦିଲେ । ବହୁଦିନର ବିଚ୍ଛେଦ ପରେ ଏ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ
ମିଳନ । ଉଭୟେ ଆଜି ଉଭୟକୁ ଚିହ୍ନିଲେ ପରା -- ଦୁହେଁ ଦୁହେଁଙ୍କୁ ପ୍ରାଣରେ
ବରଣ କଲେ ପରା । ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରକୁ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇଥିଲେ, ଉଭୟର
ଅବଗୁରୁରେ ଉଭୟେ କଷ୍ଟ ପାଇଥିଲେ । ଦିବାକର ଓ ସୀତା ଦୁଇ ଜଣ ବୁଝିଲେ,
ପରସ୍ପରର କି ସମ୍ବନ୍ଧ । ଯେଉଁ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ପୃଥିବୀ ପରସ୍ପର ସମ୍ବନ୍ଧ, ବୃକ୍ଷ
ଲତା ପରସ୍ପର ଆବଦ୍ଧ, ସରତ ଓ ସାଗର ଚେଷ୍ଟର ତରଙ୍ଗରେ ନିତ୍ୟ
ଆଲିଙ୍ଗିତ, ସେହି ମହାଗଣ୍ଡାର ଅଗୁଜ ଅନୁପମ ସମ୍ବନ୍ଧ ଦୁହେଁଙ୍କ ହୃଦୟର
ଅନ୍ତରତମ ପ୍ରଦେଶରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ନିହିତ । ପରସ୍ପରର ଦୁଃଖ-ବିହାର ଉଭୟେ
ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଉଭୟଙ୍କୁ କ୍ଷମା ଦେଲେ । ଅନୁଭୂତିର ଗଣ୍ଡାବତୀରେ କେହି
କଥା କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସୀତା ମନେ କଲା, “ତୁମ ଯୋଗୁଁ ମୁଁ ଏ କଷ୍ଟ
ପାଇଲି ।” ଆଉ ଦିବାକର ଭାବିଲେ, “ତୁ ଯଦି ମୋର ହୋଇଥାନ୍ତୁ —”

ସେ ଦିନ ଆକାଶରେ ତାରାଗୁଡ଼ିକ ବଡ଼ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶିଲେ, ପବନ ବଡ଼
ମଧୁର ବୋଧ ହେଲା । ଫୁଲର ଗନ୍ଧ ବଡ଼ ପ୍ରୀତିକର ଲାଗିଲା ।

ସରସ୍ୱତୀ ଓ ପୀତେଇ ନାନା ଏତେଟା ଆଶା କରି ନ ଥିଲେ । କୁଆଁରୀ
ବରଣ କରି ମହାନନ୍ଦରେ ଝିଅ କୁଆଁରୀଙ୍କ ନୂଆ ନାରୀଣୀର ଏକୋଇଶା-
ବସିଦିନ ବିଦାୟ କଲେ । ସୀତା ଯେ ଏ ଥର ସୁଖ ଶାନ୍ତିରେ ଘର
କରିବ, ଏହି ଆନନ୍ଦରେ ଦୁଇଟି ନାରୀପ୍ରାଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ସୀତା ମଧ୍ୟ ବୁଝିଲା,
ମା ଭାଉଜର କଟୁ ବ୍ୟବହାର ଭିତରେ କେତେଦୂର ପ୍ରେମ ଓ ମଙ୍ଗଳ ବାଞ୍ଛା
ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲା ।

ଏକବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ମାୟା ଯିବାର ଅନେକ ଦିନ ହୋଇଗଲାଣି । ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା—ଯାଉ, ଆପଦ ଗଲା; ଏ ଥର ମନରୁ ସବୁ ଚିନ୍ତା, ସବୁ ଗ୍ଳାନି ଦୂର କରି ସେ ପାଠରେ ମନ ଦେବ । ଫଳ ହେଲା ଠିକ୍ ବିପରୀତ । ମାୟାବିନା ତାକୁ କେବଳବାବୁଙ୍କ ବିଶାଳ ଭବନ ହୃଦୟୀ ଓ ଶୂନ୍ୟ ବୋଧ ହେଲା । ସେ ଘରେ ଗୁମ୍ଫା, କୁପ୍ତି, ସୁଲେଖା ପ୍ରଭୃତି ପଦର କୋଡ଼ିଏ ଟିକ୍, ସାନ ସାନ ପିଲା ମଧ୍ୟ ଗୋଗୁଏ, ସମସ୍ତେ ତାକୁ ଗୁରୁ ପାଖରେ ଘେରି ବ୍ୟସ୍ତ କରନ୍ତି । କେବଳବାବୁ ତାକୁ ନିଜର ପୁଅରୁଲା ସ୍ନେହ କରନ୍ତି । ଏଠି ତାର ଅଭାବ କଣ ? କେବଳବାବୁ ପୁଅ ଦୁଇଟିଙ୍କୁ ଦିଲ୍ଲତକୁ ଯୋଇ ଦେଇ ଅଶ୍ରୁଗନ୍ଦନ କଣ୍ଠରେ ତାକୁ କହିଲେ, “ବାବା ରଘୁନାଥ, ଅମୀ, ଅମ୍ ଓ ମାୟା ମୋତେ ତ ଗୁଡ଼ିଗଲେ । ତୁମେ ଏ ଥର ମୋର ସାହା ଭରସା, ତୁମେ ଆଉ ମୋତେ ହେଲା କରିବ ନାହିଁ ।” ହାୟା; ହାୟା, ରଘୁନାଥ ପୁଣି କେବଳବାବୁଙ୍କ ସାହା ଭରସା ! ଘର ଯାହାର ଦାସ ଦାସୀରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ଯାହାଙ୍କର ଶ୍ରୀ ସାକ୍ଷାତ ଲକ୍ଷ୍ମୀସ୍ୱରୂପା, ପୁଅ ତିଅ ପୁରୁଷ ତିଆରୀ ସବଦା ଆଜ୍ଞାଧୀନ, ସେ କେବଳ ବାବୁ ସାନ ପିଲା ପରି ରଘୁନାଥକୁ ଏଭଳି କହନ୍ତି ? ରଘୁନାଥ ବୁଝିଲା, ଏହା କୃତ୍ରିମ ନୁହେଁ, କେବଳବାବୁ ବାସ୍ତବିକ ତାକୁ ସ୍ନେହରେ ଗୁଡ଼ାଇ ରଖିଛନ୍ତି । ଦୁଇବର୍ଷ ହେଲା ଏଠି ସେ ଅଛି, ଦିନେ ହେଲେ ତାଙ୍କ ସ୍ନେହର ଯନ୍ତ୍ରଣା ସେ ଦେଖି ନାହିଁ । ତାହାର ପାଠଲଗି ସେ ଅଜସ୍ର ଖରଚ କରନ୍ତି; ତାହାର ଲୁଗାପଟା, ଖାଇବା ପିଇବା ସମସ୍ତ ବିଷୟ ତନ୍ମ ତନ୍ମ କରି ବୁଝନ୍ତି—ତାଙ୍କର ସ୍ନେହ ଅତୁଳମାୟ । ଆଜିକାଲି ସେ ଗୋଟିଏ ନୂଆ କାମ ପାଇଛି । ‘ରେନିସାନ୍ସ’ ନାମକ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଇଂରାଜୀ ପତ୍ରିକା କେବଳବାବୁ ବାହାର କରି ତହିଁର ସମ୍ପାଦନା ଭାର ତା ଉପରେ ଦେଇଅଛନ୍ତି । କେବଳବାବୁ ତହିଁର ନାମମାତ୍ର ସମ୍ପାଦକ ।

ରଘୁନାଥ ଆଉ ପୂର୍ବର ରଘୁନାଥ ନୁହେଁ । ଦେଶ ଦେଶର କଥା ସେ ଚିନ୍ତା କରେ—ଦେଶର ଅଜ୍ଞାନ, କୁସଂସ୍କାର, ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ତା ହୃଦୟରେ ଆଘାତ ଦିଏ । ଦେଶରେ କପର ନବ ଜୀବନ ଆସିବ, ସମାଜରେ କପର ନବ ଜାଗରଣ ଉପସ୍ଥିତ ହେବ, ଏ ସବୁ ଆଜିକାଲି ତାର ଭାବନାକୁ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ କରିଅଛି । ସେ ଆଜିକାଲି ଓଡ଼ିଆ-ବଙ୍ଗାଳୀ-ବିଦ୍ୱେଷୀ ନୁହେଁ—ନିଜକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଣୟ ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା ବଙ୍ଗାଳୀଙ୍କ ଅଉ ଦୃଶ୍ୟଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖେ ନାହିଁ,

ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ନିଜର ଆତ୍ମୀୟ ସଦୃଶ ଜ୍ଞାନ କରନ୍ତି । ପ୍ରେମ ବିଶ୍ୱଜୟୀ । ରଘୁନାଥର କେବଳବାକୁ ପ୍ରତି ଗଭୀର ଶ୍ରଦ୍ଧା ତାହାକୁ ଜାତିର ଉଚ୍ଚତା ମାତ୍ରା ଭୁଲାଇ ସଂରକ୍ଷଣ । ସେ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଆଉ ଏ ପରିବାର ଯେ ଅସଂଖ୍ୟ କୈବର୍ତ୍ତ — ଏ କଥା ଦିନେ ହେଲେ ତାର ମନେ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ଜାତିରେ ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ବଡ଼ ହୁଏ ନାହିଁ — ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱରେ ବଡ଼ ହୁଏ, ଏହା ସେ ବେଶ୍ ବୁଝିଲେ; ସେଥିପାଇଁ ତାର ଦୃଢ଼ତନ ଧର୍ମସମ୍ପାଦ ମଧ୍ୟ ଦିଲ୍ଲ ହୋଇଗଲେଣି । ଯଦ୍ୟପି ସେ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ଧର୍ମାନ୍ତର ଗ୍ରହଣ କରି ନାହିଁ, ତଥାପି ସେ ଆଉ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ଦଳର ସଜୀର୍ଣ୍ଣ ଶକ୍ତି ଭିତରେ ନାହିଁ, ଏହା ମଧ୍ୟ ବୁଝିଲେଣି ।

କେବେ କେବେ ତାର ଦେଶକଥା ଭାରି ମନେ ପଡ଼େ — ଖୁଡ଼ୀ, ସରସ୍ୱତୀ, ପୀତେଇ ନାମା, ତାରାମଣି, ସମସ୍ତେ ତା ଆଖି ଆଗରେ ନାଚି ଉଠନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ମଧ୍ୟ ତାର ପ୍ରବଳ ଆକାଂକ୍ଷା ହୁଏ, ମାତ୍ର ବିବାହଭୟରେ ସେ ଦେଖିପାରୁ ନାହିଁ । ଆଉ ଦ୍ୱିତୀୟ ଭୟ, ଆଜିକାଲି ତାକୁ ବା ଜାତିରେ କିଏ ପୂରାଇବ ? ଏ ସବୁ ନାନା କଥା ଭାବି ସେ ଦେଶକୁ ଯାଏ ନାହିଁ । ସମୟ ସମୟରେ ଆପଣା ଠିକଣା ନ ଦେଇ ସେ ଖୁଡ଼ୀ ଓ ତାରାମଣିଙ୍କ ଠାକୁ ଚିଠିରେ ନିଜର କୁଶଳ ସଂବାଦ ଯୋଏ । କଲିକତାରେ ଜଣେ ବଡ଼ଲୋକ ଘରେ ଥାଇ ଏମ୍.ଏ ପଢ଼ୁଛି, ଏହା ମଧ୍ୟ ସେ ଜଣାଇଛି । ଖୁଡ଼ୀ ଓ ତାରାମଣିଙ୍କ ଲଗି ସେ କଲିକତା ଲୁଗା ଓ ମନୋହାରୀ ଜିନିଷ ମଧ୍ୟ ପଠାଇଥିଲା; ତଥାପି ନିଜର ପ୍ରକୃତ ଠିକଣା ଦେଇ ନାହିଁ । ବରଂ ପୋଲିସ୍ ଇନ୍ସପେକ୍ଟର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତାଙ୍କ ଦେଖି ଠିକଣା ଦେଇଥିଲା ।

ଦେଶରୁ ଅନେକ ଅଭିମାନପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିଠିମାନ ଆସିଲା । ଖୁଡ଼ୀ ଓ ତାରାମଣି ତାକୁ ଦେଶକୁ ଫେରିଯିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରନ୍ତି, ମାତ୍ର ସେ ଯେ ଏତେ ଆଶା କରିଥିଲା ଜଣକର ପଦେ ଖବର ପାଇବା ଲଗି, ସେତକ ତ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ସୀତା ଓ ସରସ୍ୱତୀ କାହାର ସମ୍ବାଦ ତାରାମଣି ବୋଧ ହୁଏ ଇଚ୍ଛାଫୁଲ୍ ତାକୁ ଦେଲେ ନାହିଁ, ବରଂ ରେବତୀର ଯାଁଲାପୁଅ ହୋଇ ସେ ମରୁଁ ମରୁଁ ବଞ୍ଚିଲା ଏବଂ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଏକଅଙ୍ଗୀ ବାତ କଥା ଲେଖାଥିଲା । ଚୌଧୁରୀ ଏ ବର୍ଷ ହେଲା ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ, ଅକ୍ଷମ ହୋଇ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ପାଉଛନ୍ତି, ରଘୁନାଥ ଯେତେବେଳେ ଏ ସମ୍ବାଦଟି ପାଇଲା, ତା ମନଟା ଅନ୍ୟନ୍ତ ଆହ୍ଲାଦିତ ହେଲା । ଏହା ତାହାର ମାତୃତା. ଏ କଥା ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା ସେ ତାହାର ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ଦମନ କରି ପାରୁ ନାହିଁ । ତାର ଅଭିଶାପରେ ଯେ ଚୌଧୁରୀକୁ ଏ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତି, ଏ କଥା ଭାବି ସେ ଟିକେ ସ୍ୱସ୍ତି ଅନୁଭବ କଲା । ତାର ହୃଦୟ ଏଡ଼େ ମହତ୍ତ୍ୱ ହୋଇଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଚୌଧୁରୀ ପ୍ରତି ପ୍ରତିହିଂସାର ଭାବ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ପାଉଁଶ ଦୋଡ଼ା ନିଆଁ ପରି ତା ପେଟ ଭିତରେ ଲୁଚି ରହିଥିଲା । ମନେ ମନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଇ ସେ ଭାଗଲା

ଯେପରି କର୍ମ, ସେପରି ଫଳ । ଯେଉଁ ହାତରେ ସେ ଅନାଥ ଅକ୍ଷିତଙ୍କର ଜାନା କାଟିଛି, ଯେଉଁ ହାତରେ ସେ ଗରିବର ଚଣ୍ଡି ଚପା ପଇସା ମୁଠେଇଛି, ସେହି ହାତ—ସେହି ଅଙ୍ଗକୁ ଭଗବାନ୍ ଅବଶ କରି ଶିଷ୍ଟ ଛଡେଇଲେ, ଏ କଥା ଚିନ୍ତା କରି ସେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ହୋଇ ଉଠିଲା । ପରକ୍ଷଣରେ ଭାବିଲା—ହାୟ ସରସ୍ୱତୀ ! ଏପରି ଦୟାବତୀ, ଏପରି ସ୍ନେହଶୀଳା, ଏଡ଼େ ଧର୍ମିକା ! ଯଦି ଚୌଧୁରୀ ମରଯାଏ, ସେ ଯେ ବିଧବା ହେବେ—ଗୁରୁକୁଳରୁ ଯିବେ ! ଭଗବାନ୍, ଗୌରୁକୁ ଭଲ କରି ଦିଅ । ସେ ଶ୍ରେଷ୍ଠା ନେଙ୍ଗଡ଼ା ହୋଇ ବଞ୍ଚୁଥାଉ, ଆଉ ମା ଯାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ସିନ୍ଦୂରଟିପା ବିରଜୁଥାଉ ।

ସେଥିପାଇଁ ସେ ଯେତେବେଳେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କତିକି ଚିଠି ଲେଖି ବସିଲା, ଗୌରୁର ବୁଢ଼ାକୁ ଭଲ ଔଷଧ ଦେଇ ଭଲ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲା । ତାର ବାପାଙ୍କ ଔଷଧରେ ଭାରି ବିଶ୍ୱାସ । ଆଉ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଅଶ୍ରୁପାତ କରି ଖଣ୍ଡେ ପକ୍ଷ ମା ଯାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ କତିକି ଲେଖିଲା, କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ସୀତା ବିଷୟ ଲଜ୍ଜାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ପକ୍ଷଣଶ୍ରେକ ଡାକରେ ଦେଇ ଆସି ସେ ମାୟା କଥା ଭାବିଲା । ସତେ କଣ ମାୟା ତାକୁ ଭଲ ପାଏ ? ସେଥିପାଇଁ କଣ ଏତେ ଦୂରେ ଦୂରେ ରହେ ? ସେ ସୀତାକୁ ଭଲ ପାଏ ବୋଲି ସିନା ତା କଥା ଯଦେ ଚିଠିରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବାକୁ ଲଜ୍ଜା ହୋଇ କଲା । ତେବେ ମାୟାର କିପରି ସେପରି ସ୍ନେହ ସଙ୍କୋଚ ଭାବ ନ ହେବ ? ଏହା ତ ସ୍ୱାଭାବିକ, ମାତ୍ର ସେ ଗୁରୁ କରିବାକୁ ଦୂର ଦେଖକୁ ଗଲା କାହିଁକି ? ଯଦି ରଘୁନାଥକୁ ସେ ଏତେ ଭଲ ପାଆନ୍ତା, ତେବେ ତାକୁ ଗୁଡ଼ ସୁଦୂର ହିମାଳୟକୁ ଯାଆନ୍ତା କି ? କଦାପି ନୁହେଁ । ସେ ଗୁରୁ କରିବାକୁ ଗଲା କାହିଁକି ? ତାରୁଁକଣ ଅଭାବ ? ଧନକୁବେରର କନ୍ୟା ସେ, ସେ କାହିଁକି ପୁଣି ମିଶନ ଅଧୀନରେ ଗୁରୁ କରିବାକୁ ଗଲା ?

ସେ କାହିଁକି ଗୁରୁକୁ ଗଲା—ଏ କଥାର ସଦୃଶ ରଘୁନାଥ ଦେଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ସତ, ମାୟା ମଧ୍ୟ ତାହାର ଉତ୍ତର ଦେଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । କାହିଁକି ସେ ଦୂର ବିଦେଶକୁ ଗିରା ମାତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଗୁରୁ କରି ଆସିଲା, ସେ କେଉଁ ଅଭିମାନର ଆଦାତରେ, ତାହା ଯେ ମାୟାର ମନ ବୁଝି ନାହିଁ ସେ ବୁଝି ପାରିବ ନାହିଁ । ମାୟା ବାହାରକୁ ବଡ଼ ଗମ୍ଭୀର, ବଡ଼ ସରତ, ବଡ଼ ଆତ୍ମସମାନପ୍ରିୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାର ଅନ୍ତରତା ତ ପ୍ରେମଶୂନ୍ୟ ନ ଥିଲା । ସେ ପ୍ରେମକୁ ସେ କଥା ବା କାର୍ଯ୍ୟ କାହିଁରେ ପ୍ରକାଶ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତରଳତା ତା ସୁସ୍ୱାଦରେ ଆଦୌ ନ ଥିଲା, ସେ ନିଜେ କାହାକୁ ନିଜର ହୃଦୟ ବୁଝାଇବାକୁ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରପ୍ରକୃତି ହୋଇ ବୁଝି, ଏ ଆଶା ସେ ନିତି କରୁଥିଲା । ସେ ନିଜର ହୃଦୟକୁ ଯଥାସାଧ୍ୟ ଗୋପନ କରି ରଖୁଥିଲା ।

କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ତ ବୁଝିଲ ନାହିଁ—ରଘୁନାଥ ତ ଦିନେ ହେଲେ ତାର
ତତ୍ତ୍ୱ ନେଲେ ନାହିଁ । ଯାହା ଯୋଗୁଁ ସେ ସବୁ ସୁଖ, ସବୁ ସୌଭାଗ୍ୟ ପାଇଲ,
ତା କଥା ତ ଦିନେ ଭାବିଲ ନାହିଁ । ସେ କଣ ଏଡ଼େ ହୃଦୟଘାତ, ସେ ଏଡ଼େ
ପାଷାଣ ! ପୁଣି ମୟା ଭାବିଲ, ଏହା କି ସମ୍ଭବ ? ଯେ ଏଡ଼େ ସରଳ, ଏଡ଼େ
ଉଦାତ୍ତମାନ, ସେ କଣ କେବେ ପଥର ହୋଇ ପାରେ ? ସାମାନ୍ୟ ଉପକାର ଲାଗି
ସେ ତାର ପ୍ରେମ କଣିକାକୁ ଚାହିଁ ଏଡ଼େ ଘାତ ତାର ହୃଦୟ । ମାୟା ନିଜକୁ
ତିରସ୍କାର କରି ମାରବ ହେଲା, ମନ ତାର ରଘୁନାଥ କିନ୍ତୁ ପଡ଼ି ରହିଲା । ସେ
ଅକାରଣ ଅଭିମାନ କରି ଦେଶ ଛାଡ଼ି ଆସିଲା । ଏହା ତାର ମୂର୍ଖତା ବୋଲି
ବୋଧ ହେଲା । ରଘୁନାଥ କିଏ ସେ ? ସେ ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି । ତାର କି ମାନ ସମ୍ମାନ
ଅଛି ଯେ, ସେ ତାକୁ ବିବାହ କରିବ ! ବିଲତାଫେରତା ସୁରେନ୍ କଣ ତାର
ଉପଯୁକ୍ତ ଯାଏ ନାହିଁ ? ସୁରେନ୍ ତ ସବୁଦିନ ତା ନିକଟରେ ପ୍ରେମର ପ୍ରସ୍ତାବ
କରିଛି, ଆଉ ସେ ଘଣ୍ଟାରେ ଉପେକ୍ଷା କରିଛି । ଏହା କଣ ଠିକ୍ ହୋଇଛି ?
ଛି, ଛି, ସୁରେନ୍ ମଝି ଶାଏ—ଚରିତ୍ରହୀନ; ତାର ହଜାର ଧନ ଆଉ, ହଜାର
ସମ୍ମାନ ଆଉ, ସେ କଣ ଆଉ ମଦୁଆକୁ ବିଷା ହୁଅନ୍ତା ? ମାୟା ଅନେକ ଥର
ଭାବିଲା—ସେ କଲିକତା ଫେରିଯିବ, ଅବିନାଶକୁ ବିଷା ଦେବ । ସେ ଜଣେ ନାମ-
ଜାଦା ଓକିଲ ଓ ବିଶ୍ୱାସୀ ଲୋକର ପୁଅ,—ମଣି କାଞ୍ଚନର ସଂଯୋଗ ଘଟିବ ।
ବିବାହ ପରେ ଦୁଇ ଜଣ ବିଲତା ଯିବେ—ଅବିନାଶ ବାରିଷ୍ଟ୍ରା ପଢ଼ିବ, ଆଉ ସେ
ଏ ଦେଶ ସେ ଦେଶ ବୁଲି ଦେଖିବ ! ହାୟ ! ହାୟ ! ଏହାହିଁ ସୁନ୍ଦର
ହୋଇଥାନ୍ତା । ହଠାତ୍ କେଉଁଠୁ ରଘୁନାଥ ଆସି ତା ଜୀବନ ମାଟି କଲା, ତାର
ସବୁ ଭବିଷ୍ୟତ ସ୍ୱପ୍ନ ଭାଙ୍ଗିଦେଲା । ମାୟା ଦେହ କଥା ଭାବି ସେ ଦିନ ଶରତ-
କାଳର ଅସନ୍ନ ଫଳ୍ଗୁଣ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁଥିଲା । ଶିଢ଼ିକିବାଟେ ଥିଲା ଦୁଇଟି
ପଟାପଟା ଶୁଣିମାଳା ଧଳା ବରଫରେ ଧୋବଫରଫର ଦିଶୁଥିଲା, କେଉଁଠି
ଧୂଆଁ ଲିଆ ହୋଇ ଆକାଶରେ ମିଶି ଗଲା ପରି ବୋଧ ହେଉଥିଲା; ଧୀରେ ସନ୍ଧ୍ୟାର
ଅନ୍ଧକାର ଗାଡ଼ିବୁ ଗାଡ଼ିବୁ ହୋଇଗଲା, ଧୀରେ ଧୀରେ ଧଳା ଜିନିଷ ସବୁ ଧୂସର
ଦିଶିଲା, ସଞ୍ଜପବନର ସୁମଧୁର ସ୍ୱରରେ ତାହାର ଦୈନିକ କ୍ଳାନ୍ତି ହଜିଗଲା । ସେ
ଦାସୀକୁ ଘାଟ ଜାଳିବାକୁ କହି ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଗଲା ।

ତଳ ଘରେ ବସି ଶୁଣ ବହୁଟିଏ ପଢ଼ୁଥିଲା । ସେ ତାର ସଙ୍ଗିନୀ
ଶିକ୍ଷୟିଣୀ । ଉଭୟେ ସାମାନ୍ୟ ଜଳଯୋଗ କରି ବୁଲି ବାହାରିଲେ । ସେତେ-
ବେଳେ ଜନ୍ମ ଆଲୁଅ ପଡ଼ି ଆସୁଥିଲା, ରୁଷାଗେଲ୍ଲିକ ଶୁଣିମାଳା ଗୁନ୍ଥାମାଳା
ହୋଇ ରଜତସମୁଦ୍ରରେ ଡେଇଁ ଉଠିଲା ପରି ଦିଶୁଥିଲା । ଆଖପାଖରେ ଅସଂଖ୍ୟ
ଫୁଲ ଫୁଟି ଘାଟ ଘାଟ ଅମୋଦିତ କରୁଥିଲା । ସେ ଓ ଶୁଣ ଦୁହେଁ ଯାଇ ଫୁଲ-
ବଗିଚାରେ ଗୋଟିଏ ଚିକଣ ପଥର ଉପରେ ବସିଲେ । ଏହି ଚିକଣ ପଥରଟି
ମାୟାର ବଡ଼ ପ୍ରିୟ । ଅନେକ ଥର ସଞ୍ଜବେଳେ ନାରବ ନାର୍ଜନରେ ଏ ସ୍ଥାନରେ

ସେ ଉପାସନା କରେ, କାନ୍ଦର ପ୍ରାଣରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକେ, ଆଉ ରଘୁନାଥକୁ
 ସ୍ମରଣ କରେ, କେବେ କେବେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ରୁମାଲ ଡିଙ୍ଗାଏ । ଅନେକ ସମୟରେ
 ସେ ଓ ଶୁଭ ଦୁହେଁ ବସି ସେ ସ୍ଥାନରେ ଗଳ୍ପ କରନ୍ତି ଓ ପରସ୍ପରର ମନ କଥା
 କହନ୍ତି । ଭଉସେ ଯେପରି ଏକପ୍ରାଣ । ମାୟା ଧୀର ଗମ୍ଭୀର, ମାନ୍ଦ୍ର ଶୁଭ ସବଦା
 ହାସ୍ୟମୟୀ ଓ ଚଞ୍ଚଳା । ସେଥିପାଇଁ ତାର ସାହଚର୍ଯ୍ୟରେ ମାୟା ସବୁ ଦୁଃଖ
 ପାସୋରି ପକାଏ । ସେ ଦିନ ରଘୁନାଥ କଥା ଜଣେଷରୁପେ ତା ମନରେ ପଡ଼ି
 ଘାଣ୍ଟି ହେବାରୁ ସେ ନିର୍ଜନରେ ପଶି କତିରେ ନିଜ ଦୁଃଖ କଥା କହିବାକୁ
 ବେଳ ଖୋଜୁଥିଲା । ସମସ୍ତ ଦିନଟି କେବଳ ପଢ଼ି ଓ ସ୍କୁଲର କାର୍ଯ୍ୟରେ କଟିଗଲା,
 ସନ୍ଧ୍ୟାଲଗି ତା ପ୍ରାଣ ଆତୁର ହୋଇ ଉଠିଲା । କିନ୍ତୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ପୂର୍ବରୁ ହଠାତ୍
 ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଜରୁର କାମ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା, ସେ ସବୁ ସାରୁ ସାରୁ ଗତି
 ହୋଇଗଲା । ସେ ଶ୍ରାନ୍ତ କଳେବର ଘେନି ଦଣ୍ଡେ ବିଶ୍ରାମ ନେବାକୁ ବୁଲି
 ବାହାରିଲା ।

ଭଉସେ ଯେତେବେଳେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ବସିଲେ, ତେତେବେଳେ ଶୁଭ
 ପହଞ୍ଚି କଥା ଆରମ୍ଭ କଲା — “ଆଜ୍ଞା, ତୁ ଏତେ ଚିନ୍ତା କରୁ କାହିଁକି ? ଆଜିକାଲି
 ତୁ ବଡ଼ ଶୁଣିଲ ଦିଶୁରୁ ! ମିସ ମାକଲେଟ୍ ସେ କଥା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତି । ସେ
 କହୁଥିଲେ, ତୋର ବୋଧହୁଏ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ କିଛି ଖରାପ ହେଲାଣି ।”

ମାୟା ବାଣ୍ଟରୁକ କଣ୍ଠରେ କହିଲା, “ଶୁଭ, ଚିନ୍ତା ନ କର ଯିବ କୁଆଡ଼େ ?
 ଯେ ପାପ କରେ, ସେଇ ଚିନ୍ତା କରେ ।”

ଶୁଭ ହସି ହସି କହିଲା, “ଭାରି ତୁ ଗୋଟାଏ ପାପ କରୁଛ । ଜଣକୁ ଭଲ
 ପାଇବା କଣ ପାପ ?”

ମାୟା ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ କହିଲା, “ସେ ଜଣକ ଯଦି ଭଲ ନ ପାଏ ?”

ଶୁଭ ଆହୁର ହସି କହିଲା: “ତୁ କଣ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟପୁରସ୍କୃତ ? ତୁ ଜାଣିଲୁ
 କିମିତି ? ଯେ ଭଲ ପାଏ, ସେ କଣ କହିବ ?”

“ଅନୁତଃ ତା ଭାବଟା ତ କହିଦିଏ ?”

“ତୋ ଭାବଟା କଣ କହି ଦେଇଥିଲା ? ତୁ କଣ ଦିନେ ତାକୁ ଜଣେଇବ,
 ଯେ, ତୁ ତାକୁ ଭଲ ପାଉ ? ବରଂ ସବଦା ତା’ ଦୂରରେ ରହିବୁ । ଏହି ଦୂର
 ହିମାଳୟରେ ବସି ଯଦି ତୁ କହୁ, ‘ମୁଁ ତାକୁ ଭାରି ଭଲ ପାଏ’, କଣ ଏ କାହିଁବାଡ଼ି
 ଶୁଣିବ, ନା ଏ ଧଳା ପାହାଡ଼ ମୁଣ୍ଡିଆ ଶୁଣିବ ?”

ମାୟା କେବଳ ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ଗ୍ରହଣ କଲ । ବାସ୍ତବିକ ପ୍ରେମ କରି କପର ଦେଖାଇବାକୁ ହୁଏ, ସେ ଜାଣେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେ ନଜେ କାହିଁକି ନ ବୁଝିଛି ? ସେ ମଣିଷ ହୋଇ ଏତିକି କଣ ତାର ଜ୍ଞାନ ନାହିଁ ? ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ କହିଲ—“କଣ କରିବ ଶୁଭ, ମୁଁ ନିତାନ୍ତ ଅପଦାର୍ଥ—ଏକ ଭାବ ଅନ୍ୟ କରିବସେ । ଯେଉଁମାନେ ଦିନରାତି ମୋର ଗୋଡ଼ ତଳେ ପଡ଼ି ଲେଟୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଆଡ଼ ଆଖିରେ ଅନେଇ ନାହିଁ । ପ୍ରେମ ଯେ କିମିତି କରିବାକୁ ହୁଏ, ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ । ଏଇ ଇନ୍ଦ୍ରନାଥ କୁଅଡ଼େ ଥିଲା, କୁଅଡ଼େ ଅଇଲା, ଯେଉଁ ଦିନ ପ୍ରଥମେ ତାକୁ ଦେଖିଲ—”

ତାର କଥା ଗଳାରେ ଅଟକି ଗଲା । ଶୁଭ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲଭରେ କହିଲା, “ସେଇ ଦିନୁ ତ ମରୁ । ଯେମିତି ବାବୁ ଦର୍ଶନ ଦେଲେ, ସେ ତ ନେତା କାନ୍ତି ନେଲେ । ମୁଁ ହେଲେ କାନ ମୋଡ଼ି ପରୁଆନ୍ତି, ଏ ଅନୁଧାର ଚର୍ଚ୍ଚା ତାଙ୍କର କାହିଁକି ?”

“ଶୁଭ, ତୁ କହୁ କଣ ତୋ ପରି—”

“ଆଉ ମୋପରି କଣ ? ତୋର ସବୁଦିନ ସେହି ଗମ୍ଭୀର ମହାଶୟୀ ମୁଣ୍ଡି ଦେଖିଲେ ତତେ କେଉଁ ମଣିଷ ଭଲ ପାଇବ, କହିଲୁ । ଯେମିତି ସାବିତ୍ରୀର ଅବତାର, ଅବା ଅଗ୍ନି ଦେବତାର ସହଧର୍ମିଣୀ !”

ମାୟା ଟିକେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା, “ତତେ କିଏ ମନ କଥା କହୁ ଶାନ୍ତି ପାଇବ ? ସବୁଥିରେ ତୁ ଅଟା କରିବୁ ।” ଏହା କହି ତୁମା ହେଲା । ମାୟା ତା ଉପରେ ରାଗିବା ଦେଖି ଶୁଭ ତା ପିଠିରେ ଆଉଜି ପଡ଼ି କହିଲା, “ଭଉଣି, ରାଗିଲୁ । ମୁଁ ଯେ ତୋର ଟିକି ଭଉଣୀଟି, ମୋ କଥାରେ ରାଗ । ମତେ ତୋ ପାଇଁ ମୋର ବଡ଼ ଦୁଃଖ ହୁଏ । ତୁ କାହିଁକି ଏତି ପଡ଼ିବ ? ତୁ ଯା ତାର କତିରେ ରହିବୁ । ତତେ ନିତି ଦେଖିଲେ କିଜାଣି ସେ ତତେ ବିଷ ହେବାକୁ ରାଜି ହେବ ।”

ବିଷ କଥାରେ ମାୟା ଲଜରେ ମରିଗଲା । “ହଁ, ତୁ ଭାବ ଅଭଦ୍ର, ତୋ ମୁହଁରେ କିଛି ବାରଣ ନାହିଁ ।” କହି ସେ ଉଠି ଯାଉଥିଲା । ଶୁଭ ତା ହାତ ଟାଣି ତାକୁ ବସେଇ କହିଲା—“ଆଗୁ, ସତ କହ, ତୁ ତାକୁ ବିଷ ହେବାକୁ ବୁଝୁ କି ନା ?”

ମାୟା ତାକୁ ବାଁ କହୁଣିରେ ଠେଲିଦେଇ କହିଲା, “ତୁ କେମିତି କଥା କହୁ ? ସେ କିଏ, ମୁଁ କିଏ ? ସେ ଗୋଟିଏ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପିଲା, ଆମେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ସେ ଦୁଣି ମତେ ବିଷ ହେବ ?”

“କାହିଁକି ନ ହେବ ? ଆଉ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅଛି ? ତୁ ଯେ ଭାରୀ ଜାତି ନେଲୁଣି !”

ମାୟା ଲଜରେ ସଜି ଗଲା । ଯଦି ସେଠି ଆଲୁଅ ଆଆଜ୍ଞା, ଶୁଭ ଦେଖି-ଆଜ୍ଞା ଯେ, ମାୟାର ମୁହଁ କପର କଳାକାଠ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା । ସେ ବହୁତ ବେଳଯାକେ କିଛି କହି ପାରିଲ ନାହିଁ; ଶେଷକୁ ଅର୍ଦ୍ଧସ୍ମୃତ ସ୍ଵରରେ କହିଲା—
“ବାସ୍ତବିକ ମୁଁ ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ କରୁଛି । ମୁଁ କାହିଁକି ତାକୁ ଆଣି ଅମ ପରିବାରରେ ପୁରେଇଲି !”

ଶୁଭ ଗେଲରେ ଯାହା କହିଥିଲା, ମାୟାର ମନରେ ତାହା ଲାଗି ରହିଲା । ତାର ମନେ ହେଲା, ବାସ୍ତବିକ ସେ ରଘୁନାଥର ଜାତି କୁଳ ସାରିଛି, ତାର ସବନାଶ କରିଛି । ହିନ୍ଦୁର ଜାତି ଗଲେ ଆଉ ରହିଲା କଣ ? ନିଶ୍ଚୟ ସରଳ ଯୁବକ ସହୃଦ ସେ ଏଇ ବ୍ୟବହାର କରିଛି ? ଡରକ୍ଷଣରେ ମନେ ହେଲା, ସେତ ନିଜେ ସମ୍ମତ ହୋଇ ଆସିଛି, ସେ ତ ନିଜେ ଦେଶତ୍ୟାଗ କରିଛି; କିନ୍ତୁ କାହିଁକି ସେ ଦେଶତ୍ୟାଗ କଲା ? କାହିଁକି ସେ ତାହାର ଆଶ୍ରୟଦାତା ପିତାଙ୍କୁ ଆକାସ ଛାଡ଼ିଲା ? ସେମାନେ ତ ତାକୁ ବଡ଼ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ନିଶ୍ଚୟ ଏଥିରେ କିଛି କଥା ଅଛି । ବୋଧ ହୁଏ, ସେ ଯାହା କହିଛି, ସବୁ ମିଛ । ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନୁହେଁ—କୌଣସି ଚୋର ଡକାୟତ ହୋଇଥିବ । ପୁଣି ଭାବିଲା, କି ବାୟାଣୀ ସେ । ଚୋର ଡକାୟତ ପରି ରଘୁନାଥ ଦିଶୁଛି ନା ? ପିତୃମାତୃଶ୍ରୀନ ପିଲା । କିଏ କେତେବେଳେ ରାଗରେ ବା ତାହୁଲରେ କଣ କହିଥିବ, ସେଥିପାଇଁ ମନୋଦୁଃଖରେ ଦେଶାନ୍ତର ହୋଇଛି । ଯେ ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର, ସେ କି ଅପରାଧୀ ହୋଇ ପାରେ ?

ହମେ ପୂଜାକୁଟି ଆସିଲା । ମାୟା ବାଧ୍ୟ ହୋଇ କଲିକତା ଯାଆ କଲା । ପୁଣି ଦୀର୍ଘ ଗୁରୁ ମାସ ପରେ ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖି ତା ମନ ଗୁକ୍ତିରୁ ଏକାବେଳକେ ଛାଡ଼ିଗଲା । ବାପ ମା ମଧ୍ୟ ନାହିଁ କଲେ । ସେ ଗୁକ୍ତିରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଇ ଘଟେ ରହିଲା । କେବଳବାବୁ ତାକୁ ‘ରେନିସାନ୍ସ’ରେ ନିୟୁମିଡରୁପେ ପ୍ରବଳ ଲେଖି ରଘୁନାଥକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାର ଭାର ଦେଲେ । ସେ ଯେଉଁ ବିପଦରେ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ଭୟ କରୁଥିଲା, ସେହି ବିପଦରେ ପଡ଼ିଲା । ଏ ଥର ରଘୁନାଥ ଓ ଗାହାର ଲାବନ ଘନିଷ୍ଠଭାବରେ ଏକତ୍ର ହେବାର ସୁଯୋଗ ଘଟିଲା । ମାୟା ଏ ଘଟଣାକୁ ଅନୁମାନ କଲା. ସମ୍ଭବତଃ ତାହାର ପିତା ମାତା ରଘୁନାଥ ସହୃଦ ତାର ଘନିଷ୍ଠତା ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି । ଏକଥା ଭାବି ତାର ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ ହେଲା । ପିତା ମାତାଙ୍କର ଯଦି ଏଥରେ ନୀରବ ସମର୍ଥନ ଅଛି, ସେ କାହିଁକି ରଘୁନାଥ ସହୃଦ ନ ମିଶିବ ?

ସେ ଆଉ ଦୂନପରି ଦୂରେ ଦୂରେ ରହିବାର ଚେଷ୍ଟା ନ କରି ସହଜ ସରଳ ଭାବରେ ରଘୁନାଥ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଓ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ମାୟାର ଏ ଆକର୍ଷକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଅର୍ଥ ଓଲଟା ବୁଝିଲ ରଘୁନାଥ ।

ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଅବିନାଶ ସଙ୍ଗେ ଯିବା ଆସିବା କରେ । ସେ ସୁନ୍ଦର ସୁବଳ, ଧନର ପୁଅ, ତାର ପିତା ବିଖ୍ୟାତ ଓକିଲ, ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ବାରିଷ୍ଟର ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ବିଲ୍ଲତ ଯିବ । ରଘୁ କେବଳବାବୁଙ୍କ ଘରକୁ ଆସିବା ଦିନୁ ଶୁଣିଛି, ଅବିନାଶ ମାୟାର ପାଣିପ୍ରାର୍ଥୀ । ମାୟା ମଧ୍ୟ ତା ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରେ । ‘ଅବିନାଥ’, ‘ଅବିନାଥ’ କହି ପିଲମାନେ ବହୁତ ଥର ତା ସଙ୍ଗରେ ବୁଲି ଯାଇଛନ୍ତି । ପ୍ରକାଶ୍ୟ ‘ଏନଗେଜମେଣ୍ଟ’ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତେ ପ୍ରାୟ ଜାଣନ୍ତି, ମାୟା ସହିତ ଅବିନାଶର ବିବାହ ହେବ; କିନ୍ତୁ କେବଳ ମାୟା ସେ ବିଷୟ କେବେ ହେଲେ କହି ନାହିଁ ।

ଏ ଥର ତାର ବ୍ୟବହାରରୁ ରଘୁନାଥ ମନେ କଲେ, ବୋଧ ହୁଏ ଅବିନାଶ ସହିତ ବିବାହର ଚୁକ୍ତି ସ୍ଥିର ହୋଇ ସାରିଛି । ଏ କଥାର ପ୍ରମାଣସ୍ବରୂପ ଅବିନାଶ ମଧ୍ୟ ଘନ ଘନ ଯିବା ଆସିବା କଲେ । ସେ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କର ଭଙ୍ଗ ରଙ୍ଗ ଦେଖି ରଘୁନାଥ ହାଡ଼େ ହାଡ଼େ ଜଳିଗଲେ, ତାର ହୃଦୟରେ ହଠାତ୍ ଦୀର୍ଘ ଶରମାନ ଘନାଭୂତ ହେଲା । ସଙ୍ଗେ ମନେ ହେଲା, ସେ କି ମୂର୍ଖ ! ମାୟା ପୁଣି ତାକୁ ଭଲ ପାଏ ? କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ତାର ! ଚରକୁମାର ରହିବାର ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ସୁଦ୍ଧା ରଘୁନାଥ କି ଜାଣି କାହିଁକି ମାୟାର ପ୍ରଣୟିକା ଦିଅଣିରେ ଦେଖି ପାରିଲ ନାହିଁ । ଅବିନାଶ ଯେତେ ଥର ଆସେ, ସେ ଦାଣ୍ଡଘରେ ବସି ଗଲେ କରେ । ମାୟା ସୁନ୍ଦର ପିଆନୋ ବଜାଇ ପାରେ । ଅବିନାଶ ବଡ଼ ସଙ୍ଗୀତପ୍ରେୟ, ସେ ମାୟାକୁ ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରେ । ମାୟା ଲଳିତ କଣ୍ଠରେ ଗୀତ ଗାଏ । ଭୂଲକ୍ଷ୍ମୀ ମେ ରଘୁନାଥ ସେ ଘରକୁ ଆସିଲେ ତା ହାତ ଥରି ଉଠେ, ସ୍ବର ଭୁଲ ହୋଇଯାଏ । ରଘୁନାଥ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନୃତ୍ୟ ହୋଇ ତାର ଏ ଅବିନୟ ଦେଖେ । ଅବିନାଶ ମୋଟର ନେଇ ଆସିବା ମାତ୍ରେ ଭଲ ଭଲ ଶାଢ଼ୀ ସଜ ହୋଇ ବୁଲି ବାହାରିବ, କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ସହିତ କଥା ପଦେ କହିବାକୁ ମାୟା ଗାନ୍ଧୀର୍ଯ୍ୟର ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ଅବିନୟ କରେ । ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେ କେତେ ହସେ, ଥରେ ଥରେ ଶଗରେ ତା ଗ୍ରୀବ ଜଳିଯାଏ । କାହିଁକି ଯେ କୃଥା ଶଗ, ସେ ବୁଝି ପାରେ ନାହିଁ । ଅବିନାଶକୁ ଦେଖିଲକ୍ଷ୍ମଣୀ ତାର କିଜାଣି କପରି ବିଚ୍ଛୁଣା ହୁଏ । ଅବିନାଶ ଅତି ଭଲ ମଣିଷଟି ପରି ତାକୁ ଖୋଜାମୋଦ କରେ ।

ସମେ ତାହାର ସଙ୍ଗମହଲରେ ରାଷ୍ଟ୍ର ହେଲା, ଅବିନାଶ ବାବୁ ଶୀଘ୍ର କେବଳ ବାବୁଙ୍କ ଜୁଆଁ ହେବେ । ଘରେ ମଧ୍ୟ ଫୁସଫୁସ ହେଲେ । ଦାରୁଣ

ଅଭିମାନରେ ରଘୁନାଥର ଗୁଡ଼ି କୋରି ହୋଇଗଲା । ସେ ଆଉ ନିଜର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗୋପନ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ସେ ଦିନ ଦି'ପହରେ ମାୟା 'ରେନିସେନ୍ସ' ଲଗି ଯେଉଁ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଥିଲା, ତାହା ଆଖି ରଘୁନାଥକୁ ଦେଇ କହିଲା, “ଏଇଟା ଦେଖି ଠିକ୍ କରିଦେବେ । ବୋଧ ହୁଏ, ମୋର ଠାଏଁ ଠାଏଁ ଭୁଲ ଥିବ ।” ମାୟାର ସ୍ଵର ଅସମ୍ଭବ ଗମ୍ଭୀର । ରଘୁନାଥ ଅନ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲା, “ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ମୁଁ କଣ ଠିକ୍ କରିବି, ମୋର ବା କଣ ବିଦ୍ୟା ବୁଦ୍ଧି !”

ମାୟା ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲା, “ଆପଣ ତ ସବୁଦିନ ଠିକ୍ କରି ଦିଅନ୍ତି । ବାବା ତ କହିଚନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖାଇବାକୁ ।”

ରଘୁନାଥ ଟିକେ ରୁକ୍ଷସ୍ଵରରେ କହିଲା, “ବେଶ, ରଖିଦେଇ ଯାଆନ୍ତୁ, ମୁଁ ପରେ ଦେଖିବି ।”

ମାୟା ଚାଲି ଆସିଲା । ସେତେବେଳେ ତା ଆଖି ଅଣ୍ଟାରେ ଟଳମଳ । ସବୁବେଳେ ଏଇ ଉଠେଇ । ସେ ଆଘା ଘରର କବାଟ ଖିଲି ବନ୍ଦୁକ ବେଳିଆ କାନ୍ଦିଲା । ଚାହିଁବା ବେଳେ ତାକୁ ଜଳଖିଆ ସ୍ଥାନରେ ଅନୁପସ୍ଥିତ ଦେଖି ଗୁମ୍ଫା ତା ସନ୍ତାନରେ ତା କୋଠରୀକି ଗଲା । ଦୁଆର ଭିତରୁ କିଲା ହୋଇଛି ଦେଖି ସେ କବାଟରେ ହାତ ମାରିଲା । ମାୟା ଉଠି ଫିଟେଇ ଦେଲା । ସେତେବେଳେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ତା ଆଖି ଲାଲ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଗୁମ୍ଫା ଦିଆର ସବୁ କଥା ଜାଣେ । ସେ ସହାନୁଭୂତିରେ ତା ମୁହଁ ପୋଛି ଦେଇ କହିଲା, “ଏତେ କାହିଁକି କାନ୍ଦୁଛୁ ? ଦିନେ ସେ ନିଜେ ଚାହିଁବ । କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କଣ ମରିଯିବୁ ? ଅବିନ୍ଦା ଆଇଲେଣି, ଚାଲିଯିବୁ ?”

“ତୁ ଚାଲି ଯା” କହି ସେ ମାରବରେ ବସି ରହିଲା ! ସେହି ଦିନ ପ୍ରଥମେ ରଘୁନାଥ ଦେଖିଲା, ମାୟା ଅବିନାଶ ସହିତ ଚାଲି ଯାଇ ନାହିଁ । ତାର କୌତୂହଳ ହେଲା । ପଢ଼ାଘରେ ମାୟାକୁ ଘାପାଲେକରେ ଚାହିଁ ଦେଇ ତା ମନ କଣ ହୋଇଗଲା । ଏ କଣ ? ତା ଆଖି ଫୁଲି ଯାଇଛି । ସେ କଣ କାନ୍ଦୁଥିଲା ? ଦ୍ଵି ପ୍ରହରର ବ୍ୟବହାର ଲଗି ତାର ବଡ଼ ଲଜ୍ଜା ହେଲା । ସେ ନିଜେ ଯାଇ କିଛି କିପରି ହଠାତ୍ କହିଦେଲା, “ମାୟା, ତୁମେ କଣ ମୋ ଉପରେ ରାଗିତ ? ଯଦି ମୁଁ ତୁମକୁ କିଛି ଟାଣ କରି କହିଥାଏ, ତାହା ହେଲେ ମୋତେ କ୍ଷମା କର ।”

ମାୟାର ଅଭୂତପୂର୍ବ ଏ ଆକର୍ଷକ ଆନନ୍ଦ ସହ୍ୟ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଅଭିମାନୀ ହଠାତ୍ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ଝର ଝର କାନ୍ଦି ପକାଇଲା । କିତରେ

ଚଢ଼ିକିଟା ଥିଲା, ଟାଣି ଆଣି ବସି ପଡ଼ିଲା; ଟେବୁଲ ଉପରେ ମୁଣ୍ଡ ରଖି ବ୍ୟାକୁଳ-
ଭାବରେ ଅନେକ କାନ୍ଦିଲା ।

କୋମଳହୃଦୟ ରଘୁନାଥ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ସହ୍ୟ ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ସଙ୍କୋଚ
ନ କରି ତା ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଧରିଲା, ଲୁଗାକାନରେ ତା ଲୁହ ଘୋଛୁ ଦେଲା । ଆଜି
ସତେ ଯେପରି ସେ ମାୟାର ପରମ ଆତ୍ମୀୟ ।

ମାୟା ଶାନ୍ତ ହୋଇ ଉଠି ଗୁଡ଼ ଉପରକୁ ଗଲା । ସେତେବେଳେ ପ୍ରାୟ
ସଞ୍ଜ । ଆକାଶରେ ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ତାରା ଦେଖା ଦେଇଥିଲେ । ମାୟା ତାଙ୍କୁ
ଗୁହଁ ଆନନ୍ଦରେ ବୁଡ଼ିଗଲା । ଆଜି ରଘୁନାଥର ପ୍ରଥମ ପୁରୀ ସେ ପାଇଁ, ରଘୁନାଥର
ହୃଦୟରେ ପ୍ରଥମ ରେଖା ଆଙ୍କିଛି; କିନ୍ତୁ ଏଇଟା କଣ ସ୍ଥାୟୀ ? ତଥାପି ତର-
ଉପବସିର ଖୁଦଜାଉ ମୁହାଁଏ ଅମୃତ ତାଟିଆ ପରି ତାକୁ ଏହି ସାମାନ୍ୟ ଘଟଣା
ଆନନ୍ଦରେ ବିହ୍ୱଳ କରି ପକାଇଲା । ସେ ଭବିଷ୍ୟତର ଶତ ଶତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଶାଚିହ୍ନ
ମନେ ମନେ ଆଙ୍କି ମୋହିତ ହେଲା ।

ଆଉ ରଘୁନାଥ ? ନିଜର ପ୍ରଥମ ଦୁର୍ବଳତା ସ୍ମରଣ କରି ତାକୁ ଆଉ
ସେ ଦିନ ଯଦାପତି ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ମାୟା ତାକୁ କଣ ସତେ ମାୟାଜାଲରେ
ଛନ୍ଦୁଛି; ଆଉ ନିଶ୍ଚୟ ମାନ ପରି ସେ ଜାଣି ଶୁଣି ସେହି ଜାଲରେ ପଡ଼ୁଛି ? ନିଜ
ଉପରେ ତାର ବିଷମ ଘୃଣା ହେଲା । ସେ ଏ ଥର ଅଧିକ ସାବଧାନ ହେବାପାଇଁ
ସ୍ଥିରପ୍ରତିଜ୍ଞ ଦେଲା ।

ଦ୍ଵାବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଦିନ ସବୁର ସମାନ ଯାଏ ନାହିଁ । ସବୁ ଦିନେ ମନ ଏକାପରି ନ ଥାଏ । ଏ ଥର ବାପଘରୁ ଫେରିଆସି ସୀତାର ହୃଦୟରେ ସ୍ଵାମିପ୍ରେମ ଉଛୁଳି ଉଠିଲା । ଯେ ସବଦା କଢ଼ରେ, ଯେ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତର ସଙ୍ଗୀ, ସେ ଯେତେ ଦୁଷ୍ଟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ଵାଭାବିକ ସ୍ନେହବୃତ୍ତିବଶତଃ ତାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଭଲ ପାଏ । ଘୋଷା କୁକୁର ଚାଲେଇକି ମନୁଷ୍ୟର ଏତେ ସ୍ନେହ । ଦିବାକର ତ ସୀତାର ସ୍ଵାମୀ । ଧୀରେ ଧୀରେ ଅଜ୍ଞାତଭାବରେ ତା ହୃଦୟରେ ଦିବାକର ଆସନ ଲାଭ କରି ବସିଲେ । ସେ ମଦ ଖାଇଲେ ମଧ୍ୟ—ଉଚ୍ଛ୍ଵାସପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେହି ପ୍ରଥମ ମୋହର ଆବେଶରୁ କିଜାଣି କାହିଁକି ତାଙ୍କର ସୀତା ଉପରେ ଆକ୍ରମିକ ପ୍ରେମ ଜାତ ହୋଇଥିଲା । ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମା ପତ୍ନୀ, ପରମରୂପସୀ ମଧ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀକୁ ତ ସେ ଏତେ ପ୍ରେମ କରି ନ ଥିଲେ । ଶଙ୍କରକୁ ମଧ୍ୟ ସେ କଦାପି ଏପରି ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ନ ଥିଲେ । ସୀତାର କରଛତା ସ୍ଵଭାବ, ସବଦା ମାନମୁଖ ଓ ଦୂର ଦୂର ବ୍ୟବହାର ଉଦରେ କି ଆକର୍ଷଣ ଥିଲା କିଜାଣି, ସେଥିରେ ଦିବାକର ପାଗଳ ହୋଇଥିଲେ । ସୀତା ତାଙ୍କର କଲ୍ପନା ଅନୁଯାୟୀ ଶକ୍ତିତା ନ ଥିଲା ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ନିମେ ସେ ଜାଣି ପାରିଲେ । ସେ ପ୍ରଣବ ବୁଦ୍ଧିମତୀ, ଶରୀର ଚନ୍ଦ୍ରାଶାଳା ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗନ୍ଧୀରପ୍ରକୃତି । ତାହା ହୃଦୟର ଏ ଗୁଣଟିକର ସନ୍ତାନ ପାଇ ପୁଷ୍ପମୟଲେଖା ଭିତର ପରି ସେ ତା ମନ ସହିତ ନିଜ ମନ ମିଳାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମିଳନର ପ୍ରଥମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ଯଦି ସେ ତଳି ପଡ଼ିଥାନ୍ତା, ବୋଧ ହୁଏ, କିଛି ଦିନ ପରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ପିଣ୍ଡା ହୋଇଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ତାହା ତ ହେଲା ନାହିଁ । ବିଷୟଟିରୁ ସେ ଦିବାକରଙ୍କଠାରୁ ଆପଣାକୁ ଦୂରରେ ରଖିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କଲା—ପ୍ରଥମ ମିଳନମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ଉପେକ୍ଷା କଲା । ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦାମ ପ୍ରକୃତି ସାମାନ୍ୟ ବାଳିକାର ଏ ଉପେକ୍ଷା ସହ୍ୟ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତାହାର ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଆକାଂକ୍ଷା ପ୍ରବଳତର ହେଲା । ଅନେକ ପ୍ରକାର ଚେଷ୍ଟା, ଅନେକ ପ୍ରକାର ପ୍ରଲେଭନରେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ସୀତା କରଗତ ନ ହେଲା, ଶେଷକୁ ତାକୁ ଅବହେଳାଦ୍ଵାରା ବଶ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ—ମାଡ଼ ମାଇଲେ, ବାପଘରକୁ ପଠାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ କିଛି ହେଲା ନାହିଁ । ଦେଢ଼ ବର୍ଷ ମାନସିକ ଅଶାନ୍ତ ଓ ନାନା ଅବସ୍ଥାବର୍ତ୍ତମୟ ଏବେ ପୁଣି ଦିବାକର ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଘେନି ଆସିଲେ । ଏ ଥର ସେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ, ସେ ତାହା ଇଚ୍ଛା ତାହା କରୁ ।

ନିମେ ତାଙ୍କ ଘରେ ସୀତାର ଆଧିପତ୍ୟ ବଢ଼ିଲା । ଫୁଲମଞ୍ଜୁଷା ଓ ଯୂଥକାର କୌଣସି କଥା ତାହାର ସ୍ଵାମୀ କାନକୁ ଘେନିଲେ ନାହିଁ । ବରଂ ତାକୁ

ପ୍ରକାଶନରେ ଉପାସର ଗଣୀ କର ରଖିଲେ । ସୀତା ଯାହା ଗୁହ୍ୟ, ତାହାହିଁ କଲ । ସାମାନ୍ୟ ଦାସୀଠାରୁ ଯୁଥକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ୍ରମେ ତାହାର ହାତମୁଠାରେ ରହିଲେ । ଏତେ ଅଧିକାର ଯେ ଦେଲ, ଏତେ ପ୍ରେମ ଯେ କଲ, ସେ କଣ ତାକୁ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ଦିଅନ୍ତା ନାହିଁ ? ସେ ପୁଣି ସ୍ଵାମୀ । ସେ କ୍ରମେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲ । ଏଣିକି ସେ ଅଧିକ ଭାବରେ ଘରକୁ ଫେରିଲେ: ତାହାକୁ ଦୁଃଖ ବୋଧ ହେଲା ।

ଦିନେ ଗୁଣ ଦଶଟାବେଳେ ଗବାକ୍ଷଦ୍ଵାରରେ ଠିଆ ହୋଇ ସୀତା ତାଙ୍କ ଗୁହ୍ୟ ରହିଥିଲା, କେତେବେଳେ ଆସିବେ ! ବାହାର ଅଗଣାରେ ଗୀତର ମଜଲିସ୍ ଚାଲିଥିଲା, କିନ୍ତୁ କାହିଁକି କିଜାଣି ଦିବାକରଙ୍କୁ ସେ ଦିନ ଆଉ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସେ ଉଠି ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ବାହାର ଆସିଲେ ।

ଅନ୍ତଃପୁରର ଚପ୍ପଟ ପିଣ୍ଡା ଅଳକାରମୟ; ଶୟନଗୃହର ଯେଉଁ କୋଠରୀର ଝରକା ନିକଟରେ ସୀତା ଠିଆ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ମଧ୍ୟ ଗାଢ଼ ଅଳକାରମୟ-ଆଲୁଅ ଯେପରି ତାକୁ ଭଲ ଲାଗୁ ନ ଥିଲା । ସେ ଘାସ ନିଭାଇ ଦେଇଥିଲା । ମାରବ ଅଳକାରରେ ମାରବ ଗୃହତଳରେ ମାରବ ଆକାଶକୁ ଗୁହ୍ୟ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା ସୀତା ସୁନ୍ଦରୀ । ଆକାଶର ଗୋଟିଏ ଚାନ୍ଦକୁ ଗୁହ୍ୟ ସେ କେତେ କଥା ଭବୁଥିଲା—ଭବୁଥିଲା ଅଗତ, ବର୍ତ୍ତମାନ, ଅଗତର ପିତୃଗୃହ, ଅଗତର ରାଜନାଥ । ସବୁ ତା ହୃଦୟରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ଵାମିଗୃହ, ବର୍ତ୍ତମାନର ଦିବାକର ତା ଆଖିରେ ଆଜି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ! ଦିବାକରଙ୍କ ଘର ଗୌର ତନୁ, ଗଜପୁଷ୍ପ ପରି ମୂର୍ତ୍ତି, ମର୍ଜିତ ଭଙ୍ଗୀର କଥାବାଣୀ, ମଧୁର ପ୍ରେମାଳାପ ସୀତାଦୃଷ୍ଟିରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆପଣାର ମନେ ହେଲା । ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଦିବାକର—ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ତାର ସ୍ଵାମୀ—ଏଡ଼େ ମଧୁର ସେ ସୁଖରୁ ସ୍ଵର୍ଗ !

ହଠାତ୍ ପଛ ଆଡ଼େ କିଏ ଆସି ଠିଆ ହେଲା । ଲୁଗାର ଖସିଖସି, ନିଶ୍ଵାସର ଶବ୍ଦରୁ ସୀତା ବୁଝି ପାରିଲା ଦିବାକର । କି ଜାଣି କାହିଁକି ସେ ଆଜି ଲଜ୍ଜାସ୍ଥାନ ଭବରେ, ଭବାବେଶରେ ଆକୁଳ ହୋଇ କୋମଳ ବାହୁଲ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ବେଷ୍ଟନ କରି ପକାଇଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ଦୃଢ଼ିଆସାର ଆଜି ଅପୂର୍ବ ମିଳନ ହୋଇଗଲା । ଦିବାକର ଯାହା ଗୁହ୍ୟ ଥିଲା, ଆଜି ତା ଘର ଦେଇ ବର୍ଷ ପରେ ପାଇଲେ—ଦୃଢ଼ିରୂପେ ପାଇଲେ । ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ନାହିଁ ଉଠିଲା—ଅତର୍କିତ ଭାବରେ ତାଙ୍କ ମଧୁର କଣ୍ଠରୁ ବାହାରିଲା, “ମୋର ସୀତା ।” ସୀତା ସ୍ଵାମି-ବକ୍ଷରେ ଡଳି ପଡ଼ିଲା । ନିରାଶ୍ରୟ ମାରବ । ସେହି ଦିନରୁ ତାଙ୍କର ନବ ଜୀବନର ଆରମ୍ଭ । ଜୀବନର ଏ ଅପୂର୍ବ ବସ୍ତୁର ସ୍ଵାଦ ତ ସେ କେବେ ଆଗରୁ ପାଇ ନ ଥିଲେ—କାହାରିଠାରୁ ପାଇ ନ ଥିଲେ । ହୃଦୟହୃଦୟ, ମଗ୍ନପ୍ରାଣ, ମୁଗ୍ଧ ଯୁବକ

ପ୍ରେମମୟୀ ପତ୍ନୀକୁ ହୃଦୟରେ ଥୋଇ ପ୍ରଥମ ଆତ୍ମାଦାନ କଲେ ସେହି ପ୍ରେମ—
 ଯାହା ଜୀବନକୁ ଜୀବନ ସହିତ ବାନ୍ଧି ରଖିଛି, ସେହି ଆକର୍ଷଣ—ଯାହା ପ୍ରତ୍ୟେକ
 ଅଶୁକଣା ସହ ଫଳଗୁ ରହିଛି, ସେହି ପୁଅ—ଯାହା ଏ ଦିଶୁର ପ୍ରାଣ । କେବଳ
 ଲଳିତା, କେବଳ ଆସକ୍ତି, କେବଳ ଚର୍ମର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଦାହ ଆବଦ୍ଧ ନୁହେଁ ।
 ତାହା ହୃଦୟର ଅମୃତ ପଦାର୍ଥ—ତାହା ହୃଦୟ ସହିତ ହୃଦୟ ମିଳନର ସନ୍ଧି ।
 ବହୁକାଳର ବିଚ୍ଛେଦ-ବନ୍ଧ ଭଙ୍ଗି ଗଲା, ପ୍ରେମନଦୀ ବଢ଼ି କୁଳ ଉଛୁଳି ପଡ଼ିଲା ।
 ପ୍ରେମମଦସ୍ବସ୍ତଳ ଦୃଢ଼ଟି ପ୍ରାଣ, କହି କାହାରକୁ କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।
 କିଛି କ୍ଷଣ ପରେ ସୀତାର ଚେତନା ହେଲା ଯେ ତାହାର ସ୍ବାମୀ କିଛି ଖାଇ
 ନାହାନ୍ତି । ସେ ଉଠି ଆଲୁଅ ଜାଳ ନିଜେ ଅନ୍ନ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ଆଣି ସ୍ବାମିଙ୍କୁ ପରଶି
 ଦେଲା । ଦିବାକର କହିଲେ, “ଆସ, ମୋ ସହିତ ଖାଇବ ।” ପ୍ରଗାଢ଼ ମିଳନରେ
 ଆଉ ଦ୍ବିଧା ସଙ୍କୋଚ ନ ଥିଲା—ଆଜିହିଁ ନୂତନ ପଶୁଗ୍ରାସ ହେଲା—ଆଜିହିଁ ନୂତନ
 ଆତ୍ମାର ବିବାହ । ସେ ଦିନର ମଧୁର ଅନୁଭୂତିରେ ଦିବାକର ପାଗଳ ହେଲେ ।
 ଘରେ ଯେ ପ୍ରେମ ପାଏ, ଘରେ ଯେ ଆଦର ପାଏ, ସେ କଣ ବାହାରକୁ
 ଗୋଟାଇବାକୁ ଯାଏ ? କ୍ରମେ ତାଙ୍କର ଅନେକ ମନ୍ଦ ଗୁଣ ଗୁଡ଼ି ଆସିଲା, କ୍ରମେ
 ମନ୍ଦ ସଙ୍ଗୀ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିଦାୟ ନେଲେ, ନିଶ ପାଣୀ ମଧ୍ୟ ବହୁତେମାଟେ
 କମିଗଲା । ଏ ଥର ସେ ସୀତାହାତର କୁଣ୍ଡଳ ହୋଇଗଲେ । ସୀତା ଅହଲାର
 ଶିକ୍ଷା ଅନୁଯାୟୀ ସ୍ବାମିଙ୍କୁ ବଶ କରି ପାରି ମହାନନ୍ଦ ଲଭି କଲା ।

ଆଜି ସୁଭଦ୍ରା ଦେଶଙ୍କର ଗୋଡ଼ ତଳେ ପଡ଼ିବାକୁ ନାହିଁ । ଆଜି ତାଙ୍କର
 ବିଶାଳ ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ଆଲୋକମୟ କରି ଅମୃତ ମୋହନର ଆଗମନ । ନବଜାତ
 ସୁକୁମାର ପୁଅକୁ ରୁହିଁ ସମସ୍ତେ ଆନନ୍ଦିତ । ହୁଳହୁଳି ଧ୍ବନରେ ଗ୍ରାମ ଦାଣ୍ଡ
 କମ୍ପି ଉଠୁଛି; କେତେ ପ୍ରକାର ଯେ ମଙ୍ଗଳାଚରଣ ଲାଗିଛି, ତାହାର ସୀମା ନାହିଁ ।
 ଦିବାକର ଜୀବନରେ ଯେ ଏପରି ଘଟଣା ହେବ, ଏହା ସେ ଭାବି ନ ଥିଲେ—
 ସୀତା ଯେ ତାଙ୍କୁ ପିତୃବର ପୁଣ ଦେଇ ଜୀବନ ସାର୍ଥକ କରିବ, ଏହା ସେ ସ୍ବପ୍ନରେ
 ସୁଦ୍ଧା ଭାବି ନ ଥିଲେ । ସାଧରଣ ଘରେ ପୁଅଜନ୍ମରେ ଯଦି ଏତେ ଆନନ୍ଦ,
 ଜମିଦାରଘରେ କଣ ହୋଇ ନ ପାରେ ! ହେଲେ, ଏତେ ଆନନ୍ଦ, ଏତେ
 ଉତ୍ସବ ମଧ୍ୟରେ ବିଷାଦରେ ରୁଡ଼ି ରହିଛି ଜଣେ—ସେ ସନ୍ତାନହୀନା ଶଙ୍କର ।
 ମୃତ୍ୟୁବାଣ ଯଦି ଗୁଡ଼ିରେ ଫୁଟିଥାନ୍ତା, ତଥାପି ତାହାର ଏତେ ପୀଡ଼ା ହୋଇ ନ
 ଥାନ୍ତା । ତାହାର ଆତ୍ମା ବ୍ୟାକୁଳଭାବରେ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ୁଥିଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ଦିବାକରଙ୍କ
 ସ୍ତ୍ରୀ, କିନ୍ତୁ ସ୍ତ୍ରୀ ବୋଲାଇବାର ତାର ଅଛି କଣ ? ସ୍ବାମୀ ଥାଇ ସ୍ବାମୀ ନାହିଁ—
 ଦଶ ଦିନରେ ଦିନେ ଦୂରରୁ ଦେଖିବା ସୌଭାଗ୍ୟ ଘଟେ କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ ।
 ସୀତାର ଆଗମନ ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ତାର ଏହି ଅବସ୍ଥା ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତା ଗୁଡ଼ି ଉପରେ
 ଦିବାକର ଆଜିକାଲି ଯେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ରୂପସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟସମ୍ପନ୍ନା ପତ୍ନୀ ସହିତ

କାଳୀ କଟାଉଛନ୍ତି, ତାହାର ଅନ୍ତଃପୁରରେ ତାଙ୍କର ରାଜ୍ୟ—ଘର ପ୍ରେମରେ ସେ ପାଗଳ ତା ରୁପରେ ସେ ମୋହନ, ପୁଣି ତାର ଗର୍ଭଜାତ ସନ୍ତାନର ସେ ଆଜି ପିତା, ଏହା ଭବି ଭବି ଶଙ୍କରର ଗୁଡ଼ି ହିଂସାରେ ବିସର୍ଜିତ ହେଲା । ସେ ଆପଣା ଶେଯରେ ପଡ଼ି କାନ୍ଦୁ; ଅନେକ ଦିନ, ଅନେକ ରାତି ଭାତ ତିଅଣ ଛୁଇଁଲା ନାହିଁ । ଦାସୀ ତାହା ଦେଖି ଫୁଲମଞ୍ଜିରୁ କଣାଇଲା । କିନ୍ତୁ ଫୁଲମଞ୍ଜି ସେତେ-ବେଳେ ଲାଗିଥିଲା ନବ ଶିଶୁର ପରିଚର୍ଯ୍ୟାରେ ।

ହମେ ଉଠିଆର ଗଲା । ଏକୋଇଶା ପୂଜାରେ ନବଜାତ କୁମାରର ନାମ ଦିଆଗଲା ଅମୃତମୋହନ । ଅଜାଘରୁ ବାବୁ ଆସି ନୂଆ ପୁଅକୁ ସୁନାଗଡ଼ୁ, ସୁନାହାର, ଲୁଗାପଟା ଦେଇଗଲେ । ବିଧିପୂର୍ବକ ମରୁ ହେଲା । ସୂତିକାଗ୍ରହଦ୍ୟାଗ ଚରେ ସୀତା ପ୍ରଥମେ ନୂଆ ପୁଅକୁ ଚନ୍ଦନ ଶଙ୍କରକୋଳରେ ଦେଲା; କହିଲା, “ନାନି, ଏ ତୁମର ପୁଅ—ଏ ମୋର ନୁହେଁ ।” କିନ୍ତୁ ଅଭିମାନ ଶେଷରେ ଶଙ୍କର ମୁହଁ ବୁଲାଇ ବସିଲା । ତାହାର ଆଖି ଯେଉଁକିଏ ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ଅଣୁ ବହିଲା । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, ସବୁ ତ ନେଲୁ— ସବୁ ତ ଛଡ଼େଇଲୁ; ଏ କଣ ସୁଆଗ ଗୋଟାଏ ।” ପୁଣି ମୁହଁରେ କହିଲା, “ହ, ବାଞ୍ଛାର କି ପୁଅ ? ତମ ପୁଅ ତମ ଲକ୍ଷ । ମୋ ଆଖି କାହିଁକି ପଡ଼ିବ ।” ତାହାର ସ୍ଵରରେ ଏପରି ଦ୍ରବ୍ୟ ଓ ଅଭିମାନ ଫୁଟି ପଡ଼ିଲା ଯେ, ସୀତା ସରମରେ ମରି ଫେରିଲା । ଦିବାକର ସବୁ ଶୁଣିଲେ; ଭାବିଲେ, କୃତ କର୍ମର ଫଳ । ଶଙ୍କର ଲାଗି ସହାନୁଭୂତିରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । ସୀତା କହିଲା, “ନାନୀଙ୍କ ଘରକୁ ତୁମେ ଯାଅ ନା କାହିଁକି ? ତାଙ୍କୁ ଏମିତି ହେଲା କିଏ ତୁମର ଉଚିତ କି ? ସେ ବି ତ ତୁମର ହାତଧରିଲା ସ୍ତ୍ରୀ !”

ଉଦାସ ଭାବରେ ଉପକୁ ଚାହିଁ ଦିବାକର ଭାବିଲେ—ହାତ ଧରିଲେ କଣ ସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଯାଏ ? କିନ୍ତୁ ଆଉ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଫେରିଥିଲା ନୂଆ ପୁଅ ଉପରେ । କି ସୁନ୍ଦର ମୁହଁ ତାର, କି ଲବଣ୍ୟମୟ ଅବସ୍ଥାବୁଡ଼କ ! ସ୍ତ୍ରୀମିର ମୁଗ୍ଧ ଦୃଷ୍ଟି ସନ୍ତାନ ଉପରେ ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖି ସୀତାର ମନ କୁଣ୍ଠେ ମୋଟ ହୋଇଗଲା, ସେ ମଧ୍ୟ ପୁଅକୁ ଅନାଇଲା । ହଠାତ୍ ଚିତ୍କରି ପରି ଗୋଟିଏ ବହୁଦିବସର ପୁରୁଣା ମୁହଁ ତାର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା, —ସେ ରଘୁନାଥର ମୁହଁ । ଅନାୟତ୍ତରେ ତାହାର ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘଶ୍ଵାସ ବାହାରିଲା—ତାହାର ଆନନ୍ଦ ମଉଳି ଗଲା । ବାସ୍ତବିକ କି ଜାଣି କାହିଁକି ରଘୁନାଥ ଲାଗି ତାହାର ହୃଦୟ ଆଜି ଉଠୁଛି ଉଠିଲା । ତା ଫଳାନ୍ତର ପିତା ରଘୁନାଥ ହୋଇଥିଲା ଏହି ତ ଥିଲା ତାର କୁମାରାବତୀବନର ଆକାଂକ୍ଷା । ସେ ଆଶା ପୂରିଲା କି ? ଯଦି ଆଶା ପୂରୁଥାନ୍ତା, ତାହା ହେଲେ ଜଗତରେ ଏତେ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଥାନ୍ତା କି ?

ସେହି ଦିନ ଉପରଓଳି ନିଜର ନିରୁଦ୍ଧ କକ୍ଷରେ ଯେଉଁକୁ କାନ୍ଦି ରଘୁନାଥର ଫୋଟା ଖଣ୍ଡିକ ସୀତା ଏକାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁଲା । ଆଖି ପାଣିରେ

ପୁରଗଲା, ଗୁଡି କୋହରେ ଫାଟିଲା, ଶେଷବର ଗତ ଗତ ସୁଦ୍ଧା ବନ୍ଧାବିଦାଣୀ କଲା । ସେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ନିନ୍ଦା କଲେ ଶୂନ୍ୟକୁ ଗୁଡ଼ି ରହିଲା । ସେ ଯେ କଣ କରୁଛି, କିଛି ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ । ମନେ କଲା—ଆଉ ରଘୁନାଥ କଥା ଭାବିଲେ ପାପ ହେବ; କିନ୍ତୁ ସେହି ଅଲଜ୍ଜ ମନ ପୁଣି କହିଲା, “ରଘୁନାଥ ମନେ ନ ପଡ଼ି କୁଆଡ଼େ ଯିବ ? ସେ ତ ଦିନେ ସବୁଠୁ ଆଦରା ଥିଲା, ତାକୁ କି ଏ ଜନ୍ମରେ ଭୁଲି ହେବ ?” ଅଛିରେ ଆଛନ୍ଦ ସୀତା ପୁଣି ଫୋଟା ଶକ୍ତିକ ସିନ୍ଦୂରରେ ଥୋଇଦେଲା । ସ୍ୱର୍ଗାରୁ ଏଶକ୍ତିକ ଗୁପ୍ତ, ଏ କଥା ଭାବି ତାର ଆତ୍ମାକାଳ ଜନ୍ମିଲା; କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷରେ ମନର କୋହ ମନରେ ରୁପି ସେ ପିଲାକୁ କୋଳରେ ଦେଇବାକୁ ଉଠିଗଲା ।

ଅଫୁଲ୍ଲ ଯେତେବେଳେ ମାତୃକୋଳରେ ସ୍ତନ୍ୟ ପାନ କଲା, ଆନନ୍ଦରେ ତାହାର ପଦ୍ମ ପରି ଆଖି ଦିଗୁଡ଼ିରେ ହସି ହସି ମା ମୁହଁକୁ ଗୁଡ଼ି ଦେଲା । ସୀତାର ସବୁ ଦୁଃଖ ଉଭେଇ ଗଲା । ଘର ଭିତରକୁ ପଶି ଆସିଲେ ଦିବାକର । ମା, ପୁଅ, ବାପ ଜଗତରେ ଦିନି ଆସା । ଇଶ୍ଵରଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିର ରହସ୍ୟ ! ତିନି ଜଣ ପରମ୍ପରା ଆଦରାର ଭାବି ହସିଲେ । ସେ ହାସ୍ୟ ଭିତରେ ଥିଲା ଗୁପ୍ତ ଆନନ୍ଦ—ସୃଷ୍ଟିର ସାଇ ପରମାନନ୍ଦ ।

୪

ଦୂରରୁ ସେହିଟା ଦେଖିଲା ଫୁଲମଞ୍ଜୁଷା । ତାହାର ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । ଯୌବନରୁ ବିଧବା ସେ । ସହାରର କଣ ସୁଖ ବା ସେ ପାଇଲା ? ତାହାର ତରଙ୍ଗାୟିତ ଯୌବନ, ପ୍ରସନ୍ନର ତଳତଳ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୁଛି ଯୌବନୀ କଣ ରାତିଦିନ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ସେ ନଷ୍ଟ କରିବ ? ପଦର ବରଷରୁ ପିତୃଗୃହରେ ସୁଖର କାରାଗାରରେ ସେ ବନ୍ଦୀ । ହଜାର ଖାଇବାକୁ ଆଉ, ହଜାର ପିଇବାକୁ ଆଉ—ସେ ଯେ ବିଧବା, ସେ ଯେ ସମାଜବନ୍ଧରେ ସବୁ କର୍ମରୁ ଉପେକ୍ଷିତା—ତାହାର କିଛି କାମ ନାହିଁ, ତାହାର ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ କିଛି ଅଧିକାର ନାହିଁ—ଯୌବନର ଉପଭୋଗରେ କିଛି ମଂସ ଦାବି ନାହିଁ । ଅଛି କେବଳ ବିଧବାର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ! କିନ୍ତୁ କାହିଁକି ? ଯେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ କରି ନ ପାରେ, ତା ପାଇଁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ! ଯେ ଶରୀରକୁ ସ୍ୱବଶରେ ରଖି ପାରେ ନାହିଁ, ତା ପାଇଁ ଏ ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନରେ ହବିଷ୍ୟାନ୍ତର ବ୍ୟବସ୍ଥା ! ଲୁହ ଛଳ ଛଳ ଆଖିରେ ଦିପହରିଆ ଫୁଲମଞ୍ଜୁଷା ବିଛଣାରେ ଫଡ଼ି ପଡ଼ି କାନ୍ଦୁଥିଲା । ତାହାର ମନେ ହେଲା, ଆଉ ଏ ସମାଜରେ ରହିବ ନାହିଁ—ଏତେ ଲୁଗୁ ଚୋର, ଏତେ ଅପମାନର ଅଗ୍ନିରେ ଜଳି ଗୋଡ଼ି ସେ ଆଉ ରହିବ ନାହିଁ । ଯାହାକୁ ସେ ଅନ୍ତର ସହିତ ଭଲ ପାଏ, ଯାହାଙ୍କି ସେ କୁଳଧର୍ମରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇଛି—ଯେ କୌଣସି ଉପାୟରେ ହେଉ, ତାହାର ଘର କରିବ । କିଛି ଦିନ ତଳେ ସେ ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କ ବିଧବାବିବାହବିଷୟକ ପୁସ୍ତକାଦି ପାଠ କରୁଥିଲା । କଲିକତାର ବ୍ରାହ୍ମସମାଜରେ ବିଧବାବିବାହ ହୁଏ,

ସେ ତା କାଣେ । କେବଳ ମା ଭାଇ । ଏତେ ସ୍ଵପ୍ନାର କଲେ, ଏତେ ଆଧୁନିକ ହେଲେ, କିନ୍ତୁ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ବେଳକୁ କିଛି ନାହିଁ । ଏ କଥା ଆଜି ନୁହେଁ, ଗତ ଦୁଇ ବର୍ଷ ହେଲାଣି, ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଭାବି ରଖିଥିଲା । ମଝିରେ ସୀତାର ବିବାହ ଆଦି ପଣି ସବୁ ମାଟି କରିଦେଲା । ସ୍ଵାର୍ଥର ସଂସାର ପରା ! ମା, ଭାଇ କେବଳ ଆପଣା ସୁଗଠି ଦେଖିଲେ; ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ଯେଉଁ ଅଗ୍ନି ଜଳୁଛି, ତାର ଖବର କିଏ ନେଲା ? କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ବିଷାଦିନୀ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ବାସୁଣୀ ହେଲା । କିଏ ବୁଝିଲା ? ଡାକ୍ତର ତାକି ମିଛେ ମିଛେ ଚିକିତ୍ସା କଲେ । ଡାକ୍ତର କହିଲା 'ହସ୍ତ ଆ' ହୋଇଛି । ହାୟ ହାୟ, ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର କି ଭାଗ, ତାହା ଡାକ୍ତରର କି ସାଧ ବୁଝିବ ?

ଆଜି କିନ୍ତୁ ତାର ମନରେ ହେଲା—ଆଉ ନୁହେଁ, ଯଥେଷ୍ଟ ହେଲା, କି ସୁଖରେ ସେ ମା ଭାଇର ଦାସତ୍ଵ କରିବ ? ଏ ଥର ନିଜ ଦେଖିଲା ପଥରେ ସେ ଯିବ—ମନ ଯାହା କହେ ତାହାହିଁ ଶୁଣିବ । ଆତ୍ମସୁଖ ପଥରେ କଣକ ମା ଭାଇଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ଲାଭ କଣ ? ଅନାଇ ଅନାଇ ଯେ ଚାହିଁ ବର୍ଷ ହେଲା ।

ସେ ଶଯ୍ୟାରୁ ଉଠି ଏଣେ ତେଣେ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲା, ଅତି ପରପାଟିରେ ବେଶ ଭୁଷା କଲା । କିନ୍ତୁ ହାୟ, ହାତରେ ଯେ ଅଳଙ୍କାର ନାହିଁ—ମୁଣ୍ଡରେ ଯେ ସିନ୍ଦୂର ନାହିଁ । ଏ କଣ ମାନନ୍ତି—ଗଳାରେ ସୁନାହାର, କାନରେ କଣ୍ଠିଫୁଲ, ଅଙ୍ଗୁଳରେ ମୁଦି, ଛେଦା ରେଶମୀ ଲୁଗା, ଏ କଣ ମାନନ୍ତି ? ଗଣ୍ଡର ଦୀର୍ଘଶ୍ଵାସ ସହ ଅଇନା ନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା—ଏ କଣ ମାନନ୍ତି ? ଦାସୀ ଫୁଲମାଳ ରଚନା କରିଥିଲା । ମଧୁର ଗୋଧୂଳିଓବଳେ ସେହି ଫୁଲହାରଟି ହାତରେ ଗୁଡ଼ାଇ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଯାଇ ବିଶାଳ ଉଦ୍ୟାନରେ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସୂର୍ଯ୍ୟ ବୁଡ଼ି ବୁଡ଼ି ଆସୁଥିଲେ—ପଶ୍ଚିମ ଆକାଶ ଲାଲ ବର୍ଣ୍ଣ ଦିଶୁଥିଲା । ଆଜି ସଞ୍ଜ ଗୋଧୂଳିର ସେହି ମାଳ ସିନ୍ଦର ଛଟାଟିକ ବୃକ୍ଷପତ୍ରରେ ଓ ତାହାର ହାତ ମୁହଁରେ ପଡ଼ି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲା । ଆକାଶରେ ରଞ୍ଜିତ ମେଘମାଳ ଶଶ୍ଵ ଶଶ୍ଵ ଭାସୁଥିଲେ, ଦଳେ ଦଳେ ପକ୍ଷୀ ମଧୁର କାକଳି ସହ ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ । ମଧୁର କୁସୁମଗନ୍ଧରେ ପବନ ଚଢ଼ଟି ଯାଉଥିଲା, ଆଉ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର ଯୁବଣ-ହୃଦୟ ପ୍ରେମରେ ଫାଟି ପଡ଼ୁଥିଲା । ଜଣକ ଲାଗି ସେ ଯେ ସବୁସବୁ ଦେବାକୁ ବସିଛି—ଜାତି କୁଳ ମାନ ସବୁ—ସେ ପ୍ରିୟତମ କଣ ତାର ତ୍ୟାଗସ୍ତ୍ରୀକାର ବୁଝି ପାରିବେ ? ସେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର କଣ ତାର ହେବେ ? ତାଙ୍କର ଅପେକ୍ଷାରେ ତ ସେ ବୁଲୁଛି, ତାଙ୍କର ଆଗମନପଥକୁ ତ ସେ ବୁଦ୍ଧିକଳା ପରି ଚାହିଁ ରହିଛି, ତାହା ଛାଡ଼ି ଉଠୁଛି ପଡ଼ୁଛି । ଫମେ ଅନ୍ଧକାର ଘୋଟି ଆସିଲା, ଆକାଶରେ ଦ୍ଵିତୀୟା ଜନ୍ମ ଦେଖା ଦେଲା । ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର ଉଦ୍‌ବେଗ ଫମେ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ତା ଦିଶୁ ଆଡ଼ି, କିଏ ଆସି ଫୁଲମଞ୍ଜୁରୀର ଆଖି ଚିପି ଧରିଲା । କୌମଳ, ଶିଶୁରେ ଆଗନ୍ତୁକକୁ ଅନୁଭବ କରି ଫୁଲ କହିଲା, “ପାନ, ତୁ ଏଠି ?” ପାନ କହିଲା, “ଆଉ କଣ, ବେଢ଼ା ହେଉଛି ଯେ ବୁଲି ଆସିବନ୍ତି ।” ଧୀର ଶାନ୍ତଶାସ୍ତ୍ରରେ ବନ୍ଧର ବେଦନାଟିକ ଲୁଚାଇ ଫୁଲମଞ୍ଜୁରୀ ପାନର ହାତ ଧରି ବୁଲିଲା । ଦୁଇ ଜଣ ପରସ୍ପରର ଆବାଲା ବନ୍ଧୁ—ଏକାଠି ଶେଳିଥିଲେ, ଗୃହାଳୀରେ ପାଠ ପଢ଼ି ଥିଲେ ଏବଂ ଘନଶୃଙ୍ଗା ବଢ଼ିଲା ରୁ ‘ପାନ’ ବସିଥିଲେ । ଶେଷକୁ ଏକ ମାସରେ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କର ବିବାହ ହେଲା । ବହୁ ଆଶାର ଚନ୍ଦ୍ର ମନରେ ଆଜି ଦୁହେଁ ସ୍ୱପ୍ନାରେ ପଶିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ହାୟ, ପାନ ଦମ୍ଭରେ ଆଜି ସ୍ୱପ୍ନାରେ ଯେପରି, ଫୁଲ ପକ୍ଷରେ ସେପରି କି ? ଗରବ ପୁରୋହିତର ଝିଅ ପାନ, ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ସ୍ୱୟଂ ତ ଟୋଲରେ ପଶିତ - ଦ୍ୱିତୀୟ ପକ୍ଷର ବର, ଉଭୟଙ୍କ ବୟସ ମଧ୍ୟରେ ହାତଶ ବର୍ଷ ବ୍ୟବଧାନ, ତଥାପି ପାନଟି କି ସୁଖୀ ! ଆପଣା କୋଳରେ ପୁଅ ଝିଅ ଘେନି, ମୁଣ୍ଡରେ ସିନ୍ଦୂରଟୋପା ଘେନି ପାନଟି କି ସୁଖୀ ! ଆଉ ତାର ସାଙ୍ଗ ଫୁଲମଞ୍ଜୁରୀ ଧନା ଜମିଦାରର ଗୃହିଣୀ ହୋଇଥିଲା, କିନ୍ତୁ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ବୟସରେ ବିଧବା ହୋଇ ତନୁ କଳ ପୋଡ଼ି ବାପଘରେ ହସିଷ୍ୟ କରୁଛି । ଭଲ ସେତିକିରେ ସରିଥାନ୍ତା । ଏ ଯୌବନର ବହୁ କଣ ଡାକିବାର, ଏ ଉଦ୍ୟମ ଦୃଢ଼ତା କଣ ଆଜୁଣି ମାନିବାର ? ଯେଉଁ ସୁଖ ସେ ପାଇଥିଲା, ଯେଉଁ ମଧ୍ୟ ସେ ଗୁଣିଥିଲା, ତାହାର ସ୍ୱାଦୁ ତ ତା ଜୀବନର ସବନାଶ କଲା । ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ଶଶିକାନ୍ତ ସିନା ମରିଗଲେ, କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଯେଉଁ ସ୍ୱପ୍ନାବସନା ଚଣାଇ ଯାଇଥିଲେ, ଫୁଲମଞ୍ଜୁରୀ ତାହା ତ ଭୁଲିଲା ନାହିଁ । ଛଅ ମାସ କାନ୍ଦିଲା—ବର୍ଷେ ଦୁଃଖ କଲା, ଧୀରେ ଧୀରେ ମନ ପଥର ପାଲଟି ଗଲା, ଧୀରେ ଧୀରେ ଦୃଢ଼ତାର ଶୋକାଗ୍ନି ନିରା ଆସିଲା, ଧୀରେ ଧୀରେ ଯୌବନର ବୃକ୍ଷା ଶ୍ରୁତି ଫଟେଇଲା । ହଠାତ୍ ଆଖି ଆଗରେ ପଡ଼ିଗଲା ସୁରଞ୍ଜନ ।

ଉଭୟେ ଉଭୟର ଆଖିର ଶ୍ଳାଷା ବୁଝିଲେ, ପ୍ରାଣର ଆକୂଳତା ଅନୁଭବ କଲେ । ଜଗତର ହଜାର ବାଧା ମୁଖିମଣି ହୋଇ ତାଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ବିଶ୍ୱାସକା ଦେଖାଇବା ସବେ ପ୍ରେମପଥର ଯାନ୍ତୀ ଯୋଡ଼ିଏ ଶବ୍ଦ ହେଲେ ବାହୁଁ । ଉଭୟେ ଉଭୟଠି ମଜ୍ଜିଲେ । ସୁରଞ୍ଜନ ମିଶ୍ର ବଙ୍ଗାଳି କାୟସ୍ଥ, ଖାନ୍ଦାନ ଘରର ପିଲା । ସେ ଏମ୍. ଏ. ପାଶ, ଆଉ ଫୁଲ ?

ସବୁ ଫୁଲ ବୁଝେ । ସନ୍ଧ୍ୟାର ଅନ୍ଧକାର ଯେତେବେଳେ ତାର ଖିଡ଼ିକି ବାଟେ ତାହା-ଆଲୁଅ ନେଇ ଆସି ତରୁ ସମକ୍ଷରେ ନୃତ୍ୟ କଲା, ତାର ତମକ ଶ୍ଳାଷିଗଲା । ମନ କହିଲା—ଫୁଲ, ତୁ କଣ କରୁଛୁ ? ସ୍ୱପ୍ନା-ଉଦ୍ୟାନର ଝର ଫୁଲ, ତୁ ପୁଣି କାହା ବେକରେ ମାଳୀ ହେବାକୁ ଆଣା କରିଛୁ ? ତତେ କିଏ ପଚାରେ ! ହେଉ ତ—ଏତେ କହି ଆଜି ଆସିଲା ନାହିଁ ।

ଅରୁମାନରେ ଫୁଲ ଗଦାଏ ଲୁହରେ ଭସିଗଲା । ଦାସୀ ଯେତେବେଳେ ତା ଘରେ ଘାପ ଦେଇଗଲା, ସେତେବେଳେ ତା ଆଖି କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କୁମ୍ଭାଟୁଆ ପରି ଲାଲି ଟହଟହ ହୋଇଗଲାଣି । ମୋତି ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଭବିଷ୍ୟ—ବଡ଼ ଲୋକର ବଡ଼ କଥା ।

କିନ୍ତୁ ତା ଅଣ୍ଟାଗୋଷ୍ଠୀରେ ଥିବା ଦ୍ରବ୍ୟଟି ଯେ ଶ୍ରାବଣ ଆକାଶର କଳା ବଉଦରେ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଖେଳାଇ ପାରେ, ଏହା ଭବିଷ୍ୟ ସେ ଟିକେ ଆମୋଦିତ ହେଲା ।

ଅକାରଣ ମୋତିକୁ ଠିଆ ହୋଇଥିବାର ଦେଖି ଫୁଲ ଟିକେ ଚିଲିକି ହୋଇ କହିଲା, “ତୁ ଯାଉ ନୁ, ଠିଆ ହୋଇ ବଲବଲ କରି ଗୁହୁଁରୁ ?”

ମୋତି ଯିବାକୁ ଗୋଡ଼ ବଢ଼ାଇ ପୁଣି ହଠାତ୍ ରହିଲେ; ପେଟ ମନ୍ଦିରେ ବାଁ ହାତ ପୂରାଇ କଣ ଗୋଟାଏ କାଢ଼ିଲ ଏବଂ ଅତି ସ୍ଵଗୋପନରେ ଖାଉକାଣୀ ହାତରେ କାଗଜ ବଡ଼ାଟି ଦେଇ ବାହାରି ଗଲା । ଦୁଇ ଆଖି ହସରେ ପୂରାଇ ଝିଟ୍ ଫୁଲମଞ୍ଜୁରୀ ଘାପ କଢ଼ି କଲା । କାଗଜ ବଡ଼ାଟା ସୁର ବାବୁଙ୍କ ପକ୍ଷ ।

ଦ୍ରୌପଦିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ମୋତି ଖାଉଦାଣୀ ହାତରେ ଚିଟିଟି ଦେଇ ବାହାର ଗଲ ସତ, ମାତ୍ର ଦୁଆର ପଛଆଡ଼େ ଛୁଡ଼ା ହୋଇ ଫୁଲ କଣ କରୁଛି ଦେଖୁଥିଲା । ଫଗ କଦରେ ବସି ଫୁଲ ଚି ପଡ଼ୁଥିଲା, କେତେବେଳେ ଶଶିକରମଣ୍ଡିତ ଶାରଦାକାଶ ପରି ତାର ସୁନ୍ଦର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଫାଟିରେ ପୂରି ହସି ଉଠୁଥିଲା, କେତେବେଳେ ପୁଣି ଶ୍ରୀବତ୍ସର ଘନଘଟାଛନ୍ଦ ଶବ୍ଦର ପରି ମୁହଁ ଗୁରୁ ହୋଇ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରି ପଡ଼ୁଥିଲା । ଅଭିମାନରେ, କୋହରେ ତାର ଗୁଡି ଉଠୁଥିଲା, ପଡ଼ୁଥିଲା । ତାର ସୁନ୍ଦର ମୁଖ ଆଜି ବେଶି ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲା, ଆଉ କୁଟିଳ ନୟନରେ ତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିଲା ମୋତି ।

ମୋତି ମଧ୍ୟ ଯୁବତୀ, ଦରିଦ୍ର ଘରର ଝିଅ; ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଯୁବତୀତ୍ୱଦୟ ତ ତାଠାରେ ଥିଲା । ସେ ଜାତିରେ ରଜପୁତ । ବାଲ୍ୟକାଳରେ ତାର କୃଷ୍ଣପୁର ଗ୍ରାମରେ ତାର ପିତା ମାତାଙ୍କ ଭଳି ଦୁଃଖିଘରେ ସେ ବିଷ ହୋଇଥିଲା । ନିତି ଧାନ କୁଟି ଗୁଡି ଖାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆପଣା ସ୍ୱାମୀ, ବିଧବା ଶାଶୁ ବୁଢ଼ୀ ଓ ପିଲା ଦିଅଁଟିଙ୍କୁ ନେଇ ସେ ସୁଖରେ ଚଳୁଥିଲା । ମାଗେ କଣେଜମି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା—ଧାର ଉଧାର ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟ ହେଉଥିଲେହେଁ—ଚିରାଲୁଗା, ଛୁଣ୍ଟା ମଣିଷାରେ ଦିନ କଟୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୋତି ପଖାଳସତ, ଶାର ଖରଡ଼ା ଖାଇ ସ୍ୱାମିର ଚନ୍ଦ୍ରବଦନ ଚାହିଁ ପୁଅ ଦିଅଁଟିଙ୍କୁ କୋଳରେ, କାଶରେ ଧରି ଅତି ସୁଖରେ ଥିଲା ।

ସବୁ ଦିନେ କଣ ତା ସୁଖ ବିଧାତା ସହଜ ? ଗାଁକୁ ଡାକର କୁଲିଧର ଆଡ଼କାଠି ଥଇଲା; ଭୁଲାଇ ତା ସ୍ୱାମୀ ଗଣେଶକୁ କେଉଁ ଦୂର ଦେଶକୁ ଘେନିଗଲା । ସେ ଦେଶ ନାଁ ସେ ଶୁଣିଥିଲା ‘ରଜୁଗୁଜ୍ଜ’ । ରଜୁଗୁଜ୍ଜକୁ ଗଲଦିନଠାରୁ ଗଣେଶ ଦୂର ଥର ମାତ୍ର କୋଡ଼ିଏ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ପଠାଇଥିଲା—ସେତିକି; ଆଉ କିଛି ଚିପିପଡ଼ି ନାହିଁ । ପୁଅଲାଗି ଝୁର ଝୁର ମା ବୁଢ଼ୀର କାଳ ହେଲା । ଗାଁରେ ଝାଡ଼ାକର ଲାଗି ତା ବଡ଼ପୁଅ ଚାଲିଗଲା, ବାସୁଆ ତେଲର ଅତ୍ୟାଚାରରେ ତା ଘରଡ଼ିହଣିକି ତ ଗଲା । ବାପବଂଶରେ କୁଳାଙ୍ଗାର ଭରି ଲଇଶଶ ଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ନ ଥିଲେ । ସେ ଚାରି ବର୍ଷର ପୁଅ ଧରମାକୁ କୋଳରେ ଧରି ଆସି କଟକ ମୁକାମରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ସେତେବେଳକୁ ଉପାସ ଭୋକରେ ତା ପ୍ରାଣ ଯାଏ—ଯାଏ । ବାଟ କଡ଼ରେ ତାକୁ ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖି ପୁଲିଶ ଗାଡ଼ିରେ ପକାଇ ତାକୁ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଛାଡ଼ିଗଲେ । ତା ପୁଅ ତାର କୋଳରେ ଡାକ୍ତରଖାନାର ସବୁଠୁ ଅଣଖା ଗରବକି ଓଷାର୍ଦ୍ଧରେ ମଲା । ହାଡ଼ ତାକୁ ଘୋଡ଼ାଡ଼ି ଦେଲା । ସେ ନିଜେ ବହୁତ ଦିନ କୁର

ଶ୍ରେଷ୍ଠେଷକୁ ଡାକିଛନ୍ତି ନାହିଁ । ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ତାହା ଖାଲି । ସେ ସ୍ୱେଦ କର ନ ଥିଲା—ଆଉ ଜଣେ ସ୍ୱେଦ କରୁଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସେଠି ଚାହିଁ କରୁଛି କିଏ ? ପୁଣି ଆଉ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏକୁ ଆସି ସେ ସ୍ୱେଦ ଆଡ଼ ଅନ୍ଧାର ବେଶିଲା । ତାର ଶେଷ ସମ୍ବଳ ହେଲା ଉନ୍ମାଦୁଣି ।

ଆହା ! ସେ କେଉଁ ଦିନ, ସେ କି ଶୁଭ ଦିନ—ଯେଉଁ ଦିନ ସେ ଅକାଶପଥରେ ଆସି ଜମିଦାର ଘରେ ରଖି ମୁଁ ଏ ମାଗିଲା । ଦାସୀ ତେମା ତାକୁ ରଖି ଦେବାକୁ ଯାଉଥିଲା, ଦୋତାଲ ଉପରୁ ତାକୁ ଚାହିଁ କି ଜାଣି ଫୁଲମଞ୍ଜୁରୀ ମନରେ କଣ ହେଲା, ସେ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଲେ । ସେହି ଦିନର ସେ ପ୍ରଥମ ପରବସ୍ତୁ । ସେହି ଦିନ ସେ ଫୁଲମଞ୍ଜୁରୀର ବାହୁଛାୟାତଳେ । କ୍ରମେ ସେ ତାହାର ସେବାରେ ଗୁଣ୍ଡ ହୋଇ ତାକୁ ଗ୍ରାମକୁ ଘେନିଗଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ତାଙ୍କର ଶାସ୍ତ୍ର ଦାସୀ—ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ପ୍ରାଣ ଦେଇ ପାରେ । ତାଙ୍କର ସେ କେବଳ ଦାସୀ, ତାହା ନୁହେଁ, ମହାଦାସୀ ମା ମଧ୍ୟ । ଜମିଦାର ଘରେ ରହି ସେ ଆଉ ପୁଅର ମୋତି ନୁହେଁ—ସେ ସରଳା ପଲ୍ଲୀବାଳା ନୁହେଁ, ତାର ଅନେକ ପରବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଫୁଲମଞ୍ଜୁରୀର ଦାସୀ ଓ ସହଚରୀ, ଏହା ଛଡ଼ା ଆହୁରି କିଛି; ସେ କଥା ପରେ ।

ଫୁଲମଞ୍ଜୁରୀର ଚିଠି ପଢ଼ା ସରିଲା, ସେ ଚିଠି ବାହାରକୁ ଆସିଲା, ଏଣେ ତେଣେ ଚାହିଁ ଧୀର କଣ୍ଠରେ ‘ମୋତି’ ‘ମୋତି’ ବୋଲି ଦୁଇ ଥର ଡାକିଲା । ମୋତି ନିକଟରେ ଥିଲା, ଜବାବ ଦେଲା । ଫୁଲ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ତା କାନରେ ଅନେକ କଥା କହିଗଲା । ମୋତି ହୁଁ ମାରି ସେଠୁଁ ବିଜୁଳିବେଗରେ ଚାଲିଲା ।

ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବାବଟା ହେଲା, ଜମିଦାର ଘର ସ୍ୱେଦ ଆଡ଼ ନିଷ୍ପତ୍ତ, ଦାସ ଦାସୀ ସୁଦ୍ଧା ଶିଆ ପିଆ ସାରି ଯେ ଯୁଆଡ଼େ ଶୋଇଲେଣି । ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ଆପଣା କୋଠରରେ ଉଜାଗର ହୋଇ ବସିଥିଲା ଫୁଲ—ଜଣେ ଅପେକ୍ଷାରେ । କିଛି କ୍ଷଣ ପରେ ଦୁଇ ଜଣ ପୁରୁଷ ତାହାର ପିଣ୍ଡାରେ ଦେଖି ଦେଲେ । ଜଣକୁ ଫାଠକେ ଚିହ୍ନି, ସେ ନନ୍ଦରାଜ—ଜମିଦାରଙ୍କ ପାଖଲୋକ; ଆଉ ଆଉ ଜଣକ ନନ୍ଦରାଜର ପୁଅ । ଅନୁମାନରୁ ବୁଝିଥିବେ, ଏହି ସେ ପୁରୁଷ ମିତ୍ର ଘର ଭିତରକୁ ଗଲେ । ଘରର ଦ୍ୱାର ବନ୍ଦ ହେଲା । ଆଉ ଦାଣ୍ଡରେ ଜଣ ରହିଲେ ନନ୍ଦ ଓ ମୋତି ।

ନନ୍ଦ ଓ ମୋତିର ଦୁଇ ବର୍ଷ ଭିତରେ ଦୁଇ ପ୍ରାଣ ଏକ ହୋଇଗଲାଣି । ସେଥିପାଇଁ ଅନ୍ଧାର ବାଉଣୀରେ ନନ୍ଦକୋଳରେ ଆଉଜି ପଡ଼ି ମୋତି ଅଭିମାନ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, “ମୋ ନାମା ଯଦି ଯାଆନ୍ତି, ମୁଁ ବି ଯିବି; ତୁ ଯିବୁଟି ?” ନନ୍ଦ ତାହାକୁ ଆଦର କରି କହିଲା, “ନ ଯିବି ତ ଏଠି ଆଉ ଲୋକ କଣ ? ବାବୁଙ୍କର ତ ମତଗତି ବଦଳି ଗଲାଣି । ସେ ଆଗ ପରି ମୋତେ ଆଉ ସୁଖ ପାଇ

ନାହାନ୍ତି । ଏହି ଯେଉଁ ନୂଆ ସାଆନ୍ତାଣୀ—ସବୁ ବିଗାଡ଼ିଲେ । ଏ ଥର ବାବୁ ବଇଁଛମ ହେଲେଣି ।” ମୋତି ବିଲକୁ ହୋଇ କହିଲା, “ମୁଁ ସେ ସବୁ କଥା ପଚାରୁ ନାହିଁ । ତୁ କଲିକତା ଯିବୁ କି ନାହିଁ କହ ? ତୋ ବାହୁଣୀ ଗୋଦଣ୍ଡକ ଗ୍ରହରୁ କି ନାହିଁ ?” ନନ୍ଦ ଟିକେ ଚିନ୍ତା ହୋଇ କହିଲା, “ଆଉ ମୋର କୁଆ ଡିନୋଟିକ କଣ କରିବ ? ମର୍ଦ୍ଦପୁଅ ନୁହନ୍ତି କିଛି—”

ଏ ଥର କଥାରେ କଥାରେ ତାଙ୍କର ମିଠା କଡ଼ା ମାନ ଅଭିମାନର ଝଗଡ଼ା ଲାଗିଗଲା । ତେଣେ ଘର ଭିତରେ ବସି ସୁରଞ୍ଜନ ଓ ଫୁଲ ପରାମର୍ଶ କରୁଥିଲେ । ଫୁଲର ଇଚ୍ଛା, ସେ ଆଉ ପଦ୍ମପୁରରେ ରହିବ ନାହିଁ—କଲିକତା ଯିବ । ସୁରଞ୍ଜନର ମଧ୍ୟ ସେହି ଇଚ୍ଛା । ସୁରଞ୍ଜନ ଫୁଲକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭଲ ପାଏ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ସେ ତ ବାପ ମାର ଗୋଟିଏ ବୋଲି ପୁଅ । ବଡ଼ ଆଶା କରି ତାହାର ଗର୍ବ ପିତା ତାକୁ ଏମ୍. ଏ. ପରୀକ୍ଷା ପଢ଼ାଇ ସର୍ବସ୍ୱାନ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି । ବୁଢ଼ା-କାଳେ ସେ ହଠାତ୍ ଏପରି ବା କେମିତି କରିବେ ? ତାହାର ବାପା ସତ୍ୟରଞ୍ଜନ ବାବୁ ବାରିକମିସ୍ତ୍ରୀ ଇଲ୍ଲକାର କରାନ, ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ, ଯେପରି ଭଦ୍ର ସରଳ, ସେହିପରି ଉଦାରମନା । ତାଙ୍କର ଗୁରୋଟି ଡିଲ୍ଲ ମଧ୍ୟ ଏଣିକି ରହିଛି, ତାହାକୁ ଆଦରର ସୀମା ନାହିଁ । ଦଶ ବର୍ଷ ତଳେ ମାତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ହେଲାବୁ କେବଳ ପୁଅ ମୁହଁକୁ ଗୁଣ୍ଠି ସେ ଆଉ ବିଷ ହେଲେ ନାହିଁ । ଆପଣାର ସବୁ ପରାମର୍ଶ କହିତ ସାରି କଲିକତା ପଠାଇ ତାକୁ ଏମ୍. ଏ. ପରୀକ୍ଷା ପଢ଼ାଇଲେ ।

ତାଙ୍କ ଘର ପଦ୍ମପୁରରେ, ଦିବାକର ବାବୁ ତାଙ୍କର ଜମିଦାର । ସୁରଞ୍ଜନ ଜମିଦାରଙ୍କଠାରୁ ଗୁରୁ ପାଠ୍ୟ ବର୍ଷ ସାନ । ସେ ତାକୁ ସାନ ଭାଇ ପରି ମଣନ୍ତି; ତାଙ୍କ ଘରେ ସୁରର ଅବାସିତ ହୁଏ । ସୁର ଯେବେ ଗାଁରେ ଥାଏ, ଜମିଦାର ଘରେ ତାର ଆଡ଼ିତା । ପିଲାଦିନୁ ସେ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀକୁ ଜାଣେ—ତା ସହିତ କେତେ ଥର ଖେଳିଛି, ବୁଲିଛି; କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଦଶ ବର୍ଷ ବୟସରୁ ଆଉ ଦେଖି ନ ଥିଲା । ଠିକ୍ ସେ ବୟସା ହେବାର ଦୁଇ ବର୍ଷ ପରେ ତାହା ସହିତ ପୁଣି ସାକ୍ଷାତ ହେଲା ।

ଯେତେବେଳେ ଯୁଥକା ଆସି ଜମିଦାର ଘରେ ଆଶ୍ରିୟ ନେଲା, ଆଉ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର ସ୍ୱାଗତ ଚରଣରେ ତା ଗ୍ରହ ପଡ଼ିଲା, ସେହି ଦିନୁ ଫୁଲର ଆଖି ଏଣେ ତେଣେ ଧାଉଁଲା, ଆଉ ନଗନ ଯୁବକ ସୁରଞ୍ଜନଙ୍କ ଦୃଢ଼ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ କଟାକ୍ଷ ବିକ୍ଷେପିଲା । ଫୁଲର ରୂପରେ, ଫୁଲର ବୈଧବ୍ୟର କରୁଣ ଦୃଶ୍ୟରେ ସେ ପାଗଳ ହେଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ କଲିକତାରେ ପଢ଼ୁଥିଲେ । ଏକେ ନବଯୁବକ—ମନ ସର୍ବଦା ଚଞ୍ଚଳ, ସେଥିରେ ପୁଣି ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରଭାବ । ଦେଶର ଦଶର ସଂସାରର ବଡ଼ ବଡ଼ ଚିନ୍ତା ସେ ମନରେ କଲ୍ପନାବୁଲିକାରେ ଆସି

କହିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସମାଜସଂସ୍କାରର ବଳବତୀ ବାସନାପୂରଣର ପାଣିରୂପେ ସେହି ସମୟରେ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ତାଙ୍କ ଜୀବନନାଟକରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା । ଫୁଲ ଏବେ ବଧୂବା, ପୁଣି ଉତ୍କଳ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘରର କନ୍ୟା । ସୁରଞ୍ଜନ ଉତ୍କଳୀୟ କାୟସ୍ଥ, ଶିକ୍ଷିତ ଅବିବାହିତ ଯୁବକ । ସେ ଭାବିଲେ—ଫୁଲକୁ ବିବାହ କରି ସମାଜରେ ତଥା ଓଡ଼ିଶାରେ ନବ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାପନ କରିବେ, ସମାଜର ନିର୍ଯ୍ୟାତନ ଲଞ୍ଚନାକୁ ମୁଣ୍ଡ ପତାଇ ବରଣ କରିନେବେ । ଉତ୍କଳ ଦେଶିକ, ତାର ବନ୍ଧରେ ଶର ପୁଅର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଅଛି । ନବଆଦର୍ଶସ୍ଥାପନନିଶାରେ ସେ ବୁଡ଼ିଗଲେ, ଆଉ ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ସହାୟ ହେଲା ଯୁଧିକା ।

ଯୁଧିକା କିଏ ? ଯୁଧିକାର ପୂର୍ବ ପରଚୟ ପାଠକମାନଙ୍କର ନିଶ୍ଚୟ ମନେ ଥିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାର ବସୟ ଆଉ କିଛି କହିବା । ଯୁଧିକାର ପିତା ମାତା ଅଜ୍ଞାତ । ଅବୈଧ ପ୍ରଣୟର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଅବିବାହିତା ମାତାର କନ୍ୟା ଯୁଧିକା କଲିକତାର ଗୋଟିଏ ଅନାଥାଶ୍ରମରେ ପାଳିତା ହୋଇଥିଲା । ସେଠି ସେ ଏଣ୍ଟାନ ପାଶ କରି ବଗୁଡ଼ା ଜିଲାର ଗୋଟିଏ ବାଳିକାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ତାହାର ସେତେବେଳେ ନିର୍ଦ୍ଦାନ ବୟସ । ବେଶଭୂଷାର ଗୁକତକ୍ୟରେ ଶ୍ରୀମଣ୍ଡଳିକରେ ସୁନ୍ଦରୀଦଳର ପ୍ରଜାପତି ପରି ସେ ଏ ଫୁଲରୁ ସେ ଫୁଲକୁ ଉଡ଼ି ବୁଲୁଥିଲା । କୁନ୍ଧଣରେ ଜମିଦାରପୁଅ ଅବଦୁଲ ଲତଫ ସହିତ ତାହାର ପ୍ରଣୟ ହେଲା—ତାହାର କପାଳ ଫାଟିଲା । ତାର ପୂର୍ବ ପ୍ରଣୟୀ ସ୍କୁଲ ମାଷ୍ଟର ନରେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ତାକୁ ଲୋକ ସାକ୍ଷାତରେ ଅପହସ୍ତ କଲେ । ଗୁକରୁ ସେ ଡ଼ିପ୍‌ମିସ୍ ହୋଇ କଲିକତା ପଳାଇ ଗଲା । ସେଠି ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ତାର ଅତି ସୁନ୍ଦର ପୁଅଟିଏ ହେଲା । ସେ ପୁଅକୁ ଘେନି ଜଗତରେ କପରି ମୁହଁ ଦେଖାନ୍ତା ? ତେଣୁ ଗୋ ପନରେ ପିଲଟିର ତଣ୍ଡି ଚପି ବୋହୂ ରକ୍ଷା ପାଇଲା ।

ତାହା ପରେ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କ କୃପାଦେୟରେ ସେ ଅନୁଗୃହୀତା ହୋଇ ଘର ଭଡ଼ା ନେଇ ହାଡ଼କଟା ଲେନ୍‌ରେ କିଛି ଦିନ ରହିଲା । ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଜଣେ ନାମଜାତା ଡାକ୍ତର । ତାଙ୍କ ଔଷଧ ଶ୍ରେଣୀ ପକ୍ଷରେ ଅମୃତ ବୁଲା, ଶ୍ରେଣି-ମାନେ ତାଙ୍କୁ ଦେବତା ଜ୍ଞାନ କରୁଥିଲେ । ସେ ବିଲଡ଼ଫେରଡ଼ ଏଫ. ଆର୍. ସି. ଏସ୍ । ତାଙ୍କର ବୃହତ୍ ଡ଼ିପ୍‌ପେନସ୍ ବାଗବଜାରର ଶୋଷ ବୁକି କରୁଥିଲା । ସେଠି ଦିନଗତ ଲୋକ ଭଡ଼ି, ତାଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ବସିବାକୁ ସମୟ ନ ଥିଲା । ଗଣ୍ଡାଏ ଆସିଷ୍ଟେଣ୍ଟ ଡାକ୍ତର ତାଙ୍କ ହାତ ତଳେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଗୁରୁ ଛ ଗଣ୍ଡା କମ୍ପାଉଣ୍ଡର, ଦଶ ପନ୍ଦର ଗଣ୍ଡା ନିର୍ଦ୍ଦିତ ଡାକ୍ତରଖାନାର ଅଳଙ୍କାର ଥିଲେ ।

ତାଙ୍କର 'ମିଜାଜ୍' ଠିକ୍ ସାହେବ ଧରଣର । ଜାତିରେ ବଙ୍ଗାଳୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଦୈନିକ ଭଲଖାଟିଣର ଗୋମାଂସ, ଦୁଷ୍ଟରମାଂସ ଏବଂ ମଦ ନ ହେଲେ

ତାଙ୍କ ଆହ୍ୱାନରେ ଚୁପ୍ ହେଉ ନ ଥିଲା । ସେ ବିବାହ କରି ନ ଥିଲେ । ବିଲ୍ୱତରେ ଥିବାବେଳେ ଗୋଟିଏ ମେମ୍ ସହୃଦ ତାଙ୍କର ବିବାହର ଚକ୍ର ଘୋର-ଥିଲା । ବିବାହ ପୂର୍ବରୁ ସେ ମେମ୍‌ର ଯୋଡ଼ିଏ ସନ୍ତାନ ହୋଇଥିଲେ । ଦେଶକୁ ଆସି ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ମିସ୍ ହିଲା ପାର୍କିଂଗ୍‌ରୁ ଏକାବେଳେ ଭୁଲି-ଗଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ନାଲିସ କରି ତାଙ୍କଠାରୁ ଖୋରାକ୍‌ପୋଷାକ ଆଦାୟ କରି ନେଇଥିଲେ । ଏହି ଗୋଟିଏ ବିବାହବିପର୍ଯ୍ୟୟରେ ସେ ଏତେଦୂର ଦୁଃଖିତ ହୋଇଥିଲେ ଯେ, ଆଉ ସଂସାର-ଜ୍ୱାଳା ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ହେଲେ ଦେଖି ବଦେଖି ଶତ ଶତ ବିଳାପିନୀ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସହୃଦୟ ଥିଲେ । ମୂଥୁକା ମଧ୍ୟ ସେହି ଦଳର ଗୋଟିଏ ସଂଖ୍ୟା ବୁଦ୍ଧି କଲା ମାତ୍ର ।

ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଦିବାକର ବାବୁଙ୍କ ପାର୍ଶ୍ୱନେଲ ଫ୍ରେଣ୍ଡ—ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁ । ଦିବାକର କଲିକତାରେ ଥିବାବେଳେ ସେ ତାଙ୍କର ପରିବାରକ ଚିକିତ୍ସକ, ଥିଏଟର, ଓ ବ୍ୟରଗୁର ପ୍ରଭୃତିରେ ପ୍ରଧାନ ସହୃଦ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରସାଦରୁ ଅଳ୍ପରକାଳ ଓ ଶେଷରେ ମୂଥୁକା ସହୃଦ ମିଷ୍ଟର ମିଶରଙ୍କର ଶୁଭ ପରିଚୟ ଘଟିଥିଲା ।

ମୂଥୁକା ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କ ନିକଟରେ ଦୁଇ ବର୍ଷ ରହି ଡାକ୍ତରୀ ବହି ଅନେକ ପଢ଼ିଥିଲା ଏବଂ ନିଜକୁ ପାଣକଲ ନର୍ସ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲା । ଦିବାକରଙ୍କ ଭବନକୁ ଆସିଲା ପରେ ସେ ଫୁଲ ଓ ସୁରଞ୍ଜନଙ୍କର ପରମ ବନ୍ଧୁ ହୋଇଗଲା ।

ମୂଥୁକାର ପୂର୍ବ ଜୀବନ କଥା ସୁରଞ୍ଜନ ଓ ଫୁଲ ଘଣ୍ଟାଘରେ ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ସେମାନେ ଜାଣିଥିଲେ, ମୂଥୁକା ଉତ୍ତମ କାୟସ୍ଥକୁଳର କନ୍ୟା । ତା ପରି ସରଳା, ମିଷ୍ଟଗଣିଣୀ, ମଧୁରପ୍ରକୃତିର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ସହିତ କାହାର କା ବନ୍ଧୁବ ନ ହେବ ? ମୂଥୁକା ସବୁଦିନ ବଡ଼ ବଡ଼ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେ—ବଡ଼ ବଡ଼ କଥା କହେ । ଦୈନିକ ଶବ୍ଦକାଗଜ ପଢ଼ିବା ତାର ଅଭ୍ୟାସ, ଦେଶର ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କଥା ଭାବି ତା ଆଖିରେ ପାଣି ଜମିଯାଏ । ତାହାର ଶତ୍ରୁ ବଳୁତା ଶୁଣି ଶୁଣି ସୁରଞ୍ଜନ ଓ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ତାକୁ ଦେଶଜ୍ଞାନରେ ପୂଜା କରୁଥିଲେ ।

ତମେ ସୁରଞ୍ଜନ ଓ ଫୁଲର ପ୍ରଣୟ ଗାଡ଼ିତର ହେଲା । ଫୁଲ ବିବାହର ଉଦ୍ଦାୟ ଶୋଜି ବସିଲା । ସୁରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ବିବାହ କରିବା ଲାଗି ସେ ସବୁ ଦ୍ୟାଗ କରିବାର ପଣ କଲା, କିନ୍ତୁ ସେହି ସମୟରେ ସୁରଞ୍ଜନ ଧୀରେ ଧୀରେ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ ପାଠକେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖୁଛନ୍ତି ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର ଖାସ୍ କାମଗରେ । କୋଠରୀଟି ବେଶି ବଡ଼ ନୁହେଁ, କିନ୍ତୁ ବେଶ ଚରିତାଟିସବୁ

ସଂକ୍ଷିପ୍ତ । ସେହି ବିଳାସକ୍ରମରେ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଅରମାଳୀଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଫୁଲର ଏକାକୀ—ଯଦି ସୁର ତାକୁ ବିଷ ନ ହୁଏ, ସେ ବିଷ ଖାଇ ମରିବ । ହାତରେ ତାହାର ଅଫିମଡ଼ିବା । ସୁର ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ କିନ୍ତୁ କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଫୁଲ ତାଙ୍କୁ ଶପଥ କରାଇ ନେଲା । ଏଥର କଲିକତା ଗଲେ ନିଶ୍ଚୟ ସେ ତାଙ୍କୁ ବିବାହ କରିବେ ।

ଦରମଲା ପରି ସୁର ଯେତେବେଳେ ଘରକୁ ଫେରିଲେ, ସେତେବେଳେ ରାତି ତିନିଟା, କିନ୍ତୁ ବିଛଣାରେ ପଡ଼ି ସୁଦ୍ଧା ଆଉ ତାଙ୍କୁ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ—କେବଳ ଥାଇ ଥାଇ ଫୁଲର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ଫୁଲକୁ ସେ ବିବାହ କରିବେ କି ? ନିଜର ଜାତି କୁଳ, ମାନ ସମ୍ମାନ, ଡେପୁଟି ଗୁରୁର ଆଶା ତ୍ୟାଗ କରି ସେ ଫୁଲକୁ ବିବାହ କରିବେ କି ? ଫୁଲ ଯେ ଏ ଥର ଆଉ ନ ଶୁଣେ । ଯଦି ଫୁଲକୁ ବିବାହ ନ କରନ୍ତି, ତେବେ ସେ ବିଷ ଖାଇ ମରିବ—ଏହା କଣ ସୁରଞ୍ଜନ ସହି ପାରିବେ ? ଫୁଲ ଯେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣାଧିକ ପ୍ରିୟ, ଜୀବନର ସଙ୍ଗୀନୀ । ଫୁଲ ମରିବ—ଫୁଲ ତାଙ୍କ ଲାଗି ମରିବ ! ଆଉ ସୁରଞ୍ଜନ ଡେପୁଟି ଗୁରୁ ଆଶାରେ ସ୍ୱହସ୍ତରେ ତାହାର ଚିତା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ । ଫୁଲର ଦୋଷ କଣ ? ସେ ତ ସରଳା, ପ୍ରେମମୟୀ—ସେ ତ ତାଙ୍କ ବିନା ଆଉ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ । ଏପରି ଏକାନ୍ତ ଅନୁରାଗୀକୁ ସେ ବିନାଦୋଷରେ କେବଳ ସମାଜଭୟରେ ତ୍ୟାଗ କରିବେ ? ମନ କହିଲା—କାହିଁକି ତ୍ୟାଗ କରିବ ? କଲିକତା ଯାଇ ଧର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରି ବିଷ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ କଥା ସରଳା, ସମାଜ ତିନିକି କଣ କରିବ ? କିନ୍ତୁ ବିବେକ ପରୁରଲା—ବାପା ବେକରେ ଏପରି ହୁରି ଦେବୁ ? ଏଇଥି ପାଇଁ ସେ ତୋତେ ରକ୍ତ ପାଣୀ କରି ରୋଜଗାର କରି ପଡ଼େଇ ଥିଲେ ? ଆଉ ଏ ଦେଶରେ ତୋ ବାପ ମୁହଁ ଦେଖାଇ ପାରିବେଟି ! ବୁଢ଼ାକାଳେ ତାଙ୍କ କପାଳରେ କଣ ଏଇଆ ଥିଲା ? ପୁଣି ମନ କହିଲା—ଆହା ! ଫୁଲ ବିରାଗଟି କଣ କରିଛି ଯେ, ସେ ତାକୁ ଭସେଇବେ । ତାକୁ ଗୋପନରେ ବିଷ ହୋଇ କଲିକତାରେ ରଖିଲେ କଣ ହେବ ନାହିଁ ? ବାପ କେମିତି ଜାଣିବେ ? କିନ୍ତୁ ବାପ ଯଦି ତାଙ୍କୁ ବିଷ କରାଇବାକୁ ବସନ୍ତି, ସେତେବେଳେ—? ଓଃ, ସେତେବେଳେ କଥା ଦେଖାଯିବ । ଆଉ ଫୁଲ କଣ ମରିବ, ଏପରି ପ୍ରେମମୟୀ ସାଧୁ ସରଳାକୁ କଣ ସେ ଅକାଳରେ ମରିବାକୁ ଦେବେ ?

ପ୍ରେମରେ ଅନ୍ତ ଯୁକ୍ତ ବହୁକ୍ଷଣ ଚିନ୍ତା କଲେ, କିନ୍ତୁ କିଛି ଠିକ୍ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଫୁଲକୁ ଯେତେବେଳେ ହେଉ ସେ ବିଷ ହେବେ, ଏହି କଥା ମୂଳ କରି ଅନେକ ଛଣ ବିଛଣାରେ ଏ କଡ଼ ସେ କଡ଼ ହେଉ ହେଉ ରାତି ଚାହିଁଗଲା ।

ସେ ଦିନ ଦଶଟାବେଳକୁ ହଠାତ୍ କଟକରୁ ତାର ଆସିଲା—ଝିଙ୍କର ପିତା ଶକ୍ତ ବେରମ, ଭବଳ ନେମୋନିୟା, ଭାନ୍ତରଖାନାରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ସେ ନିଜର ବିକାଦ୍ରସମସ୍ୟା ଭୁଲି ସେହି ଦିନ କଟକ ବାହାରିଗଲେ । ଯେତେବେଳେ ମୋତି ମୁହଁରୁ ଫୁଲ ଏ ଖବର ପାଇଲା, ସେ କାଠପିରୁଳା ପରି କାନ୍ଦୁକୁ ଆଉଜି ଠିଆ ହେଲା । ଏତେ ବାଟକୁ ଆସି ଶେଷକୁ ଏହା ହେଲା ? ଭଗବାନ୍ କଣ ତାର ସୁଖ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ ? ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଧତକ ଅଜାତି. କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ତାହାର ଆଖି ଫାଲିଗଲା, କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସି ହାସନ ଟଳିଲା କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ ।

ଚତୁର୍ବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ରଘୁନାଥ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲ, ଆଉ ସେ ମାୟା ସହିତ ମିଶିବ ନାହିଁ । ସେ ଏପରି ବ୍ୟବହାର କରିବ ଯେ, ମାୟା ଆସେ ତାକୁ ଲଜ୍ଜାରେ ଗ୍ରସ୍ତ ଯିବ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଅତିଶୟ ଗମ୍ଭୀର ହେଲା, ତାହାର ପତ୍ନୀ ବହିତକ ଭାରି ପ୍ରିୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଏ ଥର ସେ ଗ୍ରହଣାଟ ପାଲଟି ଗଲା, ସମସ୍ତ ଦିନ ପ୍ରାୟ ବାହାରେ ବାହାରେ କଟାଇଲା ।

ରଘୁନାଥର ଏ କରଛଡ଼ା ଭାବ ମାୟାକୁ ବଡ଼ ବାଧୁଲା । ମାୟା ସେ ଦିନର ଘଟଣାରୁ ଅନୁମାନ କରିଥିଲା, ରଘୁନାଥ ଏ ଥର ଟିକେ ଭଲ ବ୍ୟବହାର କରିବ; କିନ୍ତୁ ସେ ଆହୁରି ନିଷ୍ଠୁର ହେଲା । ନିରୁପାୟ ମାୟା ମନେ ମନେ କାନ୍ଦିଲା, ଅଭିମାନ କଲା, ମାତ୍ର ତା ବାହାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ନାହିଁ । ଏ ଥର ସେ ଭଲ ଭଲ କାମର ଭାବ ନେଲା । ସାହିତ୍ୟ, ଦେଶସେବା ଓ ନାରୀ-ସମ୍ମିଳନୀ—ଏ ସବୁ ତାର ମୁଖ୍ୟ ବିଷୟ ହେଲା । ‘ଦେଶେଇ କଥା’ ଓ ‘ରେନାସେନ୍ସ’ ତାର ଲେଖାରେ ପଞ୍ଜି ହୋଇ ଉଠିଲା ! ସେ ନିତି ନୂତନ ଗୀତ ରଚନା କରି ସ୍ୱର ସଂଯୋଗପୂର୍ବକ ଘର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶିଖାଇଲା । ବାଗ୍‌ବଜାରରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଘରଟିଏ ଭଡ଼ା ନେଇ ସେଠି ମହିଳା-ସମ୍ମିଳନୀର ଅଧିଷ୍ଠ ଖୋଲିଲା । ବଙ୍ଗୀୟ ମହିଳାମାନଙ୍କର ଭଲ ଡିମନ୍ଡ୍‌ରେ ସେ ପ୍ରାଣ ତାଳି ଦେବାକୁ ସ୍ଥିର ହେଲା କଲା । ଅନ୍ୟ କଥା ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ତାକୁ ଆଉ ତର କାହିଁ ?

ରଘୁନାଥ ସବୁ ଦେଖିଲା, ଦିନେ ଭଲ କି ମନ୍ଦ କୌଣସି ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କଲା ନାହିଁ । ଅଭିନାଶ, ସୁରେନ ଓ ଗିରିଶ ବାବୁ ସମସ୍ତେ ମାୟାର ଅଜସ୍ର ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ତାହାର ପାଣିଗ୍ରହଣ ଲାଗି ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ହେଲା । ହେଲେ, ରଘୁନାଥ ସବୁଥିରେ ନୀରବ । ମାୟା ହତାଶ ହୋଇ ଭାରିଲା, ରଘୁନାଥ ଅଛ ନା ହୃଦୟସ୍ଥାନ ? ଶେଷକୁ ସ୍ଥିର କଲା—ସେ ଓଡ଼ିଆଟା, ତାହାର କଣ ମନୁଷ୍ୟର ମୂଲ୍ୟବୃଦ୍ଧିକାର ସମତା ଅଛି ? ଏ ଥର ସେ ଅଭିମାନରେ ରଘୁନାଥକୁ ଅଶାନ୍ତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । ରଘୁନାଥ ତା ମଧ୍ୟ ଶୁଣିଲା, କିନ୍ତୁ ଦିନେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରତିବାଦ କଲା ନାହିଁ । ମାୟା ମନେ ମନେ ହାରି ଯାଇ ଆପଣା କୁଳାରେ ଜଳି ପୋଡ଼ିଗଲା ।

ରଘୁନାଥ ସେ ବର୍ଷ ଏମ୍. ଏ. ପାଶ କଲା । କେବଳ ବାବୁ ତାକୁ ଏକାନ୍ତରେ ଡାକି କହିଲେ, “ସୁଅ, ତୁମେ ଏମ୍. ଏ ପାଶ କଲେ ତୁମକୁ ବଡ଼ ଗୁକର ଦେବି କହିଥିଲା । ହେଉ ନିଅ, ଏ ବଡ଼ ଗୁକର ।” ଏହା କହି ଗୋଟିଏ କାଗଜ ପୁଲିକା

ତା ଆଡ଼କୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ । ରଘୁନାଥ ତାହା ଫିଟାଇ ଦେଖିଲା, ଆଖି ବୁଲାଇ ତା ହାତ ଥର ଉଠିଲା । ସେ ବିଶ୍ୱ ମାଇଲା ପରି କାଗଜଟା ମେଜ ଉପରେ ରଖି ଦେଇ କେବଳ ବାବୁଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ଏବଂ କରୁଣ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, “ବାବା, ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ, ମୋ ପରି ଅଧମ ପୁଅକୁ ଏ ଦାନ ଦିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ — ମୁଁ ଏ ଦାନର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧୋଗ୍ୟ । କେବଳ ଖଣ୍ଡେ ଗୁଜରୀ ଆଜ୍ଞା ହେଉ, ମୁଁ ଚିରଦିନ କୃତଜ୍ଞ ରହି ଆପଣଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବି ।” କେବଳ କୃଷ୍ଣ ବାବୁ ସ୍ନେହକର ପ୍ରସାରଣ କରି ରଘୁନାଥକୁ ଗୋଡ଼ତଳୁ ଉଠାଇଲେ, ପାଖକୁ ଆଉଁଟାଇ ନେଇ କହିଲେ, “ବାପ, ଏ ମହତ୍ତ୍ୱ ହୃଦୟର ପରିଚୟ ତୁମର ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନ-ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ପାଇବି । ମୁଁ ତ ସାମାନ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଦାନ କରୁଛି । ତୁମେ ନେଲେ ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଖୀ ହେବି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନଙ୍କ ପାଇଁ ମୁଁ ଭଲ ଭଲ ସମ୍ପତ୍ତି କରିବି, ତୁମେ ବି ମୋର ଗୋଟିଏ ଦିନ । ମୋଠୁଁ ନେବାରେ ତୁମର ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକାର ଅଛି ।” ରଘୁନାଥ ବିସ୍ମୟବିମ୍ବିତ ନୟନରେ ବହୁତ ବେଳେ ଆସି କେବଳ ବାବୁଙ୍କ ପ୍ରଶାନ୍ତ ମୁଖମଣ୍ଡଳକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ଦୁଇ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାର ବିଷୟ ସମ୍ପତ୍ତି ସେ କପର ଗୋଟିଏ ଗରବ ଅନାଥ ବାଳକକୁ ଦିନା ସର୍ତ୍ତରେ ଦେବାକୁ ବଢ଼ିଛନ୍ତି, ଏ କଥା ରଘୁନାଥ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ଜାଣେ, କେବଳ ବାବୁ ମହାଧନୀ — ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ତାଙ୍କର ଆୟ, କିନ୍ତୁ ଧନ ଯାହାର ଲେଉଟା ହାତ । ଏଡ଼େ ନିର୍ଲୋଭ ପୁରୁଷ ତ ସେ କେଉଁଠି ଦେଖି ନାହିଁ । ଶେଷକୁ ସେ ବିନୟ କରି କହିଲା, “ବାବା, ମୋତେ କେବଳ ସେହି ସମ୍ପତ୍ତିର ‘ମେନେଜର’ ଦିଅନ୍ତୁ, ମୁଁ ଅଧିକ ଆଉ କିଛି ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିବି ନାହିଁ ।” ଏହା କହି ମାରବ ହେଲା, କେବଳ ବାବୁ କହିଲେ, “ହଉ” ।

ଆହାରର ବେଳ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଉଠି ସ୍ନାନ କରିବାକୁ ଗଲେ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ସୁଧାମୟୀ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, “ରଘୁନାଥ କଣ କହିଲା ?” ସେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଅବାଜ କହିଲେ, “ଅମୀମା, କଣ ଆଉ କହିବି ମୂର୍ଖ ଟୋକାଟା କଥା ! ବିଷୟ ସମ୍ପତ୍ତି ଏକାବେଳକେ ନେବାକୁ ନାଗଜ । ଭଗବାନ ତାକୁ ଗୋଟାଟା ଧନ ରୂପେ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ସାତ ଜନ୍ମ ତପସ୍ୟା କଲେ ଏପରି ପୁଅରୂପ କିଏ ପାଇବ କି ନା ସନ୍ଦେହ — ଘାଗଣାଣି ଏ ।” ସୁଧାମୟୀ ଧସିତ ହେଲେ, ମନେ ମନେ ରଘୁନାଥର ମଙ୍ଗଳ କାମନା କରି କହିଲେ, ‘ତେବେ କରିବ କଣ ?’

“ତାକୁ ଆପାତତଃ ମେନେଜର କରି ପଠାଇବି, ଭବିଷ୍ୟତ ଭଣ୍ଡାରଙ୍କ ହାତରେ ।”

ଏଥର କିଛି ଦିନ ପରେ ସେ ରଘୁନାଥକୁ ତାଙ୍କର ‘ବର୍ଗ୍ସ କେରେସିଡ଼ିଂ ଓ ସାଗୁଆନ କାଠ କୋମ୍ପାନୀ’ର ମେନେଜର କରି ରେଜୁନ ପଠାଇଦେଲେ ।

ଏହା ପରେ ସେ ଝିଅ ଦର୍ପଣର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ବସିଲେ । ଗୁମ୍ଫା ବି. ଏ. ପାଶ କଲା । ତାର ବଲ୍ଲଭ ଯିବାର ପ୍ରବଳ ଇଚ୍ଛା ଦେଖି, ମହାସମାଗେସ୍ତରେ ଅବିନାଶ ସରକାର ସହିତ ତାକୁ ବିବାହ ଦେଇ ତା ସହିତ ପଠାଇ ଦେଲେ । ଅବିନାଶ ଗଲା ବାରିଷ୍ଟରୀ ପଢ଼ିବାକୁ. ଘରେ ରହିଲା ଏକା ମାୟା ।

ରେଞ୍ଜନରେ ଆଇ ରଘୁନାଥ ଯେତେବେଳେ ଅବିନାଶ ଓ ଗୁମ୍ଫାର ବିବାହ ଖବର ପାଇଲା, ସେ ଅକା ହୋଇ ବସିଗଲା । ହାୟ, ହାୟ, ସେ ଅକାରେରେ ମାୟାକୁ ଅବିନାଶର ପ୍ରୟୋଗ ଭାବି କେତେ ଅନାଦର କରିଛି ଏବଂ ଅବିନାଶକୁ ଘୃଣା କରିଛି । ଏହା କଣ ତାର ଉଚିତ ହେଇଛି ? ଘାରି ଗୁର ବର୍ଷ ଯେଉଁ ପରିବାର ତାକୁ ନିତାନ୍ତ ଆପଣାଏ କରି ନେଇଛନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଏପରି ସ୍ଥାନ-ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିବା କି ଲଜ୍ଜାର ବିଷୟ ! ରଘୁନାଥ ମାୟା ବିଷୟ ବହୁତ ଚିନ୍ତା କଲା ! ତା ପ୍ରତି ସେ ଯେ ଅକାରଣ ଅନ୍ୟାୟ କରିଛି, ଏ କଥା ଭାବି ତା ମନରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ପ୍ରତୀକାରସ୍ଥାନ—କେବଳ ଅନୁ-ଶୋଚନା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନାହିଁ ।

ସେ କାମରେ ମନୋଯୋଗ ଦେଲା । ପୂର୍ବେ କେବଳ କୃଷ୍ଣ ବାବୁ ଯାହା ଆୟ କରୁଥିଲେ, ଏ ଥର ତାର ତିନି ଗୁଣ ପାଇଲେ । ଗୁର ମାସ ମଧ୍ୟରେ ସେ କୋମ୍ପାନୀକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଜାଡ଼ ଦେଲା । ସେ ସର୍ବଦା ଅଫିସରେ ଥାଏ—ସେଇଠି ଖାଏ, ସେଇଠି ଶୁଏ, କର୍ମଗୁରୁଙ୍କର କାମ ତନ୍ମୟ କରି ଦେଖେ । ଆଉ ସବୁବେଳେ ଭାବେ ନିଜର ଭବିଷ୍ୟତ । ଛମେ ଛମେ ସୀତାର ଚିନ୍ତା ଗୁଡ଼ି ଆସୁଥିଲା । ଆଜିକାଲି ସେ ବେଶି ଭାବେ ମାୟା କଥା । ମାୟା ପ୍ରକୃତରେ ତାକୁ ଭଲ ପାଏ ! ଯଦି ସେ ତାକୁ ଭଲ ପାଉ ନ ଥାନ୍ତା, ସେ କଣ ବଲ୍ଲଭ ଯାଇ ନ ଥାନ୍ତା ? ସେ ସେହିଯୋଗୁଁ ଗୁରୁର ଘେନି ପଳାଇଲା, ଅବିନାଶକୁ କଣ ସେ ଧକ ହା ହୋଇ ପାରି ନ ଥାନ୍ତା ? ବାସ୍ତବିକ, ମାୟା ଯେ ଗୁଣବତୀ ଯୁବତୀ କେତେଟା ମିଳନ୍ତି ? ପୁଣି ଭାବିଲା—ହାୟ ହାୟ, ବିଦେଶରେ ଆସି ଶେଷକୁ ବିଜାତୀୟା ବିଧର୍ମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ବିଭା ହେବା କପାଳରେ ଥିଲା । ତେବେ ସେ ଆଶା ଦେଶରେ ବିଭା ହୋଇଥିଲେ ତ ଖୁଡ଼ି ଆଉ ତାଗ୍ରମଣିଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳକୁ ଗୋଟିଏ ବୋହୂ ଆସିଥାନ୍ତା ! ଜଗନ୍ନାଥ କବିରାଜ ତା ପଛରେ ଏତେ ସାଇଲେ, ସବୁ ଅକାରଣ ହେଲା ସିନା—ଏହା ଭାବି ସେ ଅନୁତାପ କଲା । ସେ ମାସରୁ ଆପଣା ଦରମାରୁ ଅଧିକାଂଶ ଖୁଡ଼ି ଓ ତାଗ୍ରମଣିଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଲା । କିନ୍ତୁ ମନ ତ ବୁଝିଲା ନାହିଁ । ପୀତେଇ ଜାମା ଯେ ତାକୁ ଏତେ ଭଲ ପାଏ, ତାହା ପାଶକୁ ମଧ୍ୟ କିଛି ଟଙ୍କା ପଠାଇଲା । ସରସ୍ବତୀଙ୍କୁ ଦେବ କଣ ? ବର୍ମାରେ କେଉଁ ଦ୍ରବ୍ୟ ଅପ୍ରାପ୍ୟ ? ରଘୁନାଥ ଅନେକ ଥର ଜାନା-ପ୍ରକାର ପଦାର୍ଥମାନ ସମସ୍ତଙ୍କ କତିକି ପଠାଏ । ସମସ୍ତେ ତା ଉପରେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଅଜାଡ଼ି ତାକୁ ଦେଶକୁ ଫେରି ଆସିବାକୁ ଲେଖିଲେ. କିନ୍ତୁ ସେ ସେଥିରେ ସମ୍ମତ ହେଲା ନାହିଁ ।

ଏହିମନ୍ତ୍ର ମାତାର ସ୍ମୃତି ସେ ଜୀବିତ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ମାୟା କଥା ମନେ କରି ଭାଳି ବସେ ଯେ, ସେ ତାର କଣ କରବ ? କିଛି ସ୍ଥିର କରି ପାରେ ନାହିଁ, ତାକୁ ଗୁରୁଆଡ଼ ଅନ୍ଧାର ଦିଶେ । ମାୟାକୁ ନିବାହ ! ଥରେ ଥରେ ବିବାହର ପ୍ରବଳ ବାସନା ହୁଏ । ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ୨୭, ୨୭ ବର୍ଷର ଯୁବକ । ସେ ଯେ ବିବାହ କରି ସଂସାର ହୋଇ ସୁଖୀ ହେବ, ଏଥିପାଇଁ ତା ମନ ବିଚଳିତ ହୋଇ ଉଠେ; ପୁଣି ଚରକ୍ଷଣରେ ମନେ ଫଟେ ସୀତା ! ସୀତା କଥା ଭାବିଲକ୍ଷଣି ବିବାହ-ବାସନା କମିଯାଏ । ମାତ୍ର ଉଦାମ ଯୌବନରେ ଜଣକର ବାଲ୍ୟସ୍ମୃତି ସୁଅ ମୁହଁରେ ବାଲିବନ୍ଧ ପରି ବେଳେ ବେଳେ ଭାସିଯିବାର ଆଶଙ୍କା ହୁଏ—ତାର ପ୍ରାଣ-ଦାମ୍ପତ୍ୟଜୀବନ ପାଇଁ ଝୁର ମରେ ।

ଏ ସମୟରେ କେବଳ ବାବୁ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ, ମାୟା ଓ ପୁରୁଷ ଅଜିତ, ଅଶୋକଙ୍କୁ ଘେନ ରେଙ୍ଗୁନ ବୁଲି ଆସିଲେ । ସେ କୋମ୍ପାନୀର କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ଭାରି ଶ୍ରମି ହେଲେ ଏବଂ କେମ୍ପାନୀରୁ ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ ବାସଭବନ ନିର୍ମାଣ କରିବାକୁ ଅନ୍ୟୋଜନ କଲେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ପରିବାରସ୍ଥ ଲୋକେ ଚଳପ୍ରଚଳ ହେବେ ।

କୋମ୍ପାନୀ କାମ ସରି ଲବେଳକୁ ବସନ୍ତକାଳ ହୋଇଥାଏ । କେବଳ ବାବୁ ନବନିର୍ମିତ ଭବନକୁ ବାସୋପଯୋଗୀ ବିବିଧ ଦ୍ରବ୍ୟରେ ସୁସଜ୍ଜିତ କରି ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଘେନ ବର୍ମାର ଠାଏ ଠାଏ ବୁଲି ଦେଖିବାକୁ ବାହାରିଲେ । ବିଶାଳ ଭବନର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ରହିଲେ ମାୟା, ଅଶୋକ ଓ ଅଜିତ ।

ସେ ଦିନ ଦୁଇପହର । ରଘୁନାଥ ମଝିଘରେ ଶଯ୍ୟାରେ ଶୋଇ ଖବରକାଗଜ ପଢ଼ୁ ପଢ଼ୁ ତାକୁ ନିଦ ଲାଗି ଆସୁଥାଏ । ଏପରି ସମୟରେ ଧୀର ପଦବିକ୍ଷେପରେ ମାୟା ଆସି ତା ମେଜ କଡ଼ରେ ଠିଆ ହେଲା । ମାରବ ନୟନରେ ସେ ବହୁକ୍ଷଣ ରଘୁନାଥକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ଏ ପରମ ସୁନ୍ଦର ଯୁବକଟି ଯେ ତାର ଭାଷା ସ୍ୱାମୀ, ଏହି ଆନନ୍ଦରେ ତା ଗୁଡ଼ି ଥରି ଉଠିଲା । ରଙ୍ଗର ଧନ ପରି ତାକୁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ କରୁ କରୁ ସେ ଅନ୍ୟମନ୍ତ୍ର ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ତା ହାତରେ ଥିଲା ଗୋଟିଏ ପୁଲିନ୍ଦା । ତାହା ଅସାବଧାନତାବଶତଃ ଗସ୍ତି ଚଟାଣ ଉପରେ ଫଡ଼ଗଲା । ସେହି ଶବ୍ଦରେ ରଘୁନାଥର ଗୁରୁ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା, ସେ ଆଖି ମେଲାଇ ଚାହିଁଦେଲା—ମାୟା ତା ମେଜ କଡ଼ରେ ! ମାୟା ଲାଜରେ ଶୀଘ୍ର ନଇଁ ପଡ଼ି ପୁଲିନ୍ଦାଟା ଗୋଟେଇ ନେଲା । ରଘୁନାଥ ଉଷତ-ହାସ୍ୟ କରି ତାକୁ ଚାହିଁ କହିଲା, “ଆଜି ଶେର ଧରି ପଡ଼ିଛି, କଣ ଶେର କରୁଥିଲ କି ?” ମାୟା ମୁଣ୍ଡ ତଳକୁ କଲା । ରଘୁନାଥ ଖଟରୁ ଉଠି ଆସି ମେଜ କଡ଼ରେ ବସି କରେ ବସିଲା । ମାୟା ଲଜ୍ଜାକମ୍ପିତ ହସ୍ତରେ ପୁଲିନ୍ଦାଟି ତା ହାତକୁ ବଢ଼େଇ ଦେଲା । ମାୟାର ସେହି ମୁହଁ ଉପରେ ମାୟାର ମୁଖି

ରଘୁନାଥର ଆଖିରେ ଭାରି ସୁନ୍ଦର ଦିଶିଲା । ସେ ପୁଲିଙ୍ଗ ଫିଟାର ଦେଖିଲା—
ଦାନପତ୍ର । ସେହି ଦାନପତ୍ର—ସେ ତାକୁ ମୋଡ଼ି ମାଡ଼ି ପୁଣି ଲଫାପାରେ ଭାଙ୍ଗି
କଲା । କିନ୍ତୁ ଆହୁରି କିଛି ଲଫାପା ଭିତରେ ଥିଲା, ସେ ହାତ ପୂରାଇ କାଢ଼ିଲା,
ତାହା ସୁନା-ପ୍ରେମବତୀ ମାୟାର ଅତି ସୁନ୍ଦର ଫଟୋ ଖଣ୍ଡେ । ସେଇଟା ତଳେ
ପଡ଼ି ଏଡ଼େ ଶବ୍ଦ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଫଟୋଟିକୁ ଆଖି କଟିକି ଆଖି ବନ୍ଦୁକ
ବେଳ ଚାହିଁଲା । ମାୟା ନିବାକ୍ ନିଶ୍ଚୟ ଭାବରେ ତଳକୁ ମୁହଁ ପୋତି ଠିଆ
ହୋଇ ରହିଥାଏ ।

ରଘୁନାଥ ଫଟୋଟିକୁ ହାତରେ ଧରି ଆସାମୀକୁ ଜେସ କଲା ପରି
ପଚାରିଲା, “ସ୍ୱାର ଅର୍ଥ କଣ ମାୟା ?”

ମାୟାର ନାମ ଧରି ସେ କେବେ ଏପରି ଡାକେ ନାହିଁ । ମାୟା ଅତି
ସଜୋଚରେ କହିଲା, “ଏହା ଦାନପତ୍ର !”

ରଘୁନାଥ ରହସ୍ୟ କରି କହିଲା, “ଏ ଦାନପତ୍ର ରୁମେ ମୋତେ ଦେବାକୁ
ଆସିବ ? ହେଇ ଦେଖ, ମୁଁ ନେଉଛି ।” କହି ତାକୁ ଚିର ଟେବୁଲ୍ ତଳର
କାଗଜଟୋକାଇରେ ପକାଇ ଦେଲା । କିନ୍ତୁ ଫୋଟୋଟା ଭେଦ ଉଠି ଆଉ
କୋଠରକୁ ଗଲା । ‘ମାୟା ମୁଣ୍ଡରେ ବଜ୍ର ପଡ଼ିଥିଲେ ତ ସେ ପେଡେଦୁର ଅବଶ
ଓ ହତାଶ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା, ଏ ବଟନାରେ ସେ ତହିଁ ବଳି ହୃଦୟକୁ ହୋଇ-
ଗଲା । ନିଜକୁ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ହଠାତ୍ ତଟାଣ ଉପରେ ବସି ପଡ଼ିଲା ।
ତା ଛାଡ଼ି ଫାଟି କାନ୍ଦିଗାର ଦେଉଁଉଠିଲା । ରଘୁନାଥ ଏଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର ! ସେ ଆଉ
କଲହନା କରି ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ଗତି ସାତଟାକୁ ରଘୁନାଥ କାର୍ଯ୍ୟ ସାରି ବସାକୁ ଫେରିଲା । ଖାଇବା
ସ୍ଥାନରେ ଦେଖିଲା, ମାୟାର ଆସନ ଶୂନ୍ୟ । ଗୁକ୍ତଗଣୀ କହିଲା—“ମିଷ୍ଟ ବାବାର
ଦେହ ଭଲ ନାହିଁ । ସେ ତାଙ୍କ ଘରେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳୁ ଶୋଇଛନ୍ତି ।” ରଘୁର
ମନରେ ଭାରି କଷ୍ଟ ହେଲା । ସେ ଅତି କଷ୍ଟରେ ଦି’ଗୁଣ୍ଡା ଭାତ ଖାଇଦେଇ ଉଠି
ଆସିଲା । ଅଶୋକ ଓ ଅଜିତଙ୍କର ଖିଆ ସେତେବେଳକୁ ଶେଷ ହୋଇ ନାହିଁ ।
ତରତରରେ ହାତ ମୁହଁ ଧୋଇ ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆସିଲା ଉପର ମହଲକୁ ।
ଉପର ମହଲ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ଧକାରମୟ, କିନ୍ତୁ ଦେଖିଲା—ମାୟାର ଶୋଇବା ଘର
କବାଟ ଖୋଲା । ସେ ଦ୍ୱାର ପାଖରେ ଅନ୍ଧକାରରେ ଠିଆ ହେଲା । ଚନ୍ଦନର ଅସ୍ପଷ୍ଟ
ଶବ୍ଦ ତାର କାନକୁ ଶୁଭିଲା—ତା ମନ କଣ ହୋଇଗଲା । ସେ ମୋହାବିଷ୍ଣୁ ବାରୁଳ
ପରି ଘର ଭିତରକୁ ପଶିଗଲା । ଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ି ମାୟା କାନ୍ଦୁଥାଏ, ଆଉ ଡାକୁଥାଏ
ଭଗବାନକୁ । ଭଗବାନ ଏଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର—ତାହା ବର୍ଷ ହେଲା ତା ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣିଲେ

ନାହିଁ । ସେ କଣ କାଷ୍ଠ-ପାଖାଣି ଦେବତାଠାରୁ ବଳି ନିଷ୍କର ? ସେ ପୂର୍ବସତ୍ୟ ଜୀବନ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରେ ! ସେହି ସତ୍ୟ ଭଗବାନ କଣ ବୋଲି ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କଲେ ? ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ପ୍ରଭୁ କଣ ବୋଲି ନିଶ୍ଚୟ ଅବଳାର ଜୀବନ ମାଟି କଲେ ? ଆଉ ସେ କେତେ ସହିବ ? ତାର ଆଉ ସହିବାର ଶକ୍ତି ନାହିଁ, ଏ ଥର ସେ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିବ—ଏ ଥର ସେ ମରବ—ରଘୁନାଥକୁ ଭାବି ଭାବି ମରବ । ହାୟ, ନିଷ୍କର ରଘୁନାଥ ! ଏତେଦୂର ଉପେକ୍ଷା—ଏତେଦୂର ଲକ୍ଷ୍ୟ—ଏତେ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ? ଏଥିରେ କି ମନୁଷ୍ୟ ବଞ୍ଚିପାରେ ? ମାୟା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସବୁ ଭାବିଲା, ସବୁ ତା ପ୍ରତି ମରଣଯାତନାଠାରୁ ବଳିଗଲା । ସେ ଯାତନାର ଏକମାତ୍ର ଔଷଧ ଅଶ୍ରୁରେ ସେ ଭସିଗଲା । ସେ ବହୁତ ବେଳ କାନ୍ଦିଲା, ଟିକେ ଭୁନ ହେଲା, ପୁଣି କାନ୍ଦିଲା, ଏଇ କାନ୍ଦର ସୁଅରେ ତାର ଜୀବନତପ୍ତ ଯେ ଆଜିଠୁ ଭସିଲା !

ମାୟା ଅଧ୍ୟୈର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଶଯ୍ୟାରେ ଗୁଡିପିଟି ହେଲା । ତା ଗୁଡି ଭିତରେ ଆଗ୍ନେୟଗିରିର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାତ୍ମ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରଖରାରର ଉପାୟ ନାହିଁ । କେବଳ ସେ ପୋଡ଼ିବ, କେବଳ ସେ ମରବ । ଦୁଃଖ ଯାତନାରେ ସେ ଖାଇବା ପିଇବା ଭୁଲିଗଲା ।

ହମେ ସଞ୍ଜ ମଢ଼ି ଆସିଲା, ଭାତ ହେଲା, ତଥାପି ମାୟା ଖଟରୁ ଉଠିଲା ନାହିଁ । ତାର ଆଜ୍ଞା ନ ପାଇବାରୁ ଗୁରୁ ଗୁରୁଗଣୀ ସୁଦ୍ଧା ସାହସ କର ଉପରକୁ ଗଲେ ନାହିଁ । ଥରେ ଫାରଦା ଆସି ପଚାରି ଯାଇଥିଲା । ସେ ଭାଗ ହୋଇ ତାକୁ ଗୁରୁତ୍ବିକାକୁ କହିଲା । ସେ ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ, ତାର ମୁଣ୍ଡତଳ ତକିଆ ଓଦା ସରସର ।

ଏତିକିବେଳେ ରଘୁନାଥ ଭିତରକୁ ଆସିଲା ଓ ଧୀର ପଦବିକ୍ଷେପରେ ଶଯ୍ୟା କଡ଼ିକି ଆସି ମାୟାର ମୁଣ୍ଡ କଡ଼ରେ ଠିଆ ହେଲା । ସେତେବେଳେ ସମୁଦାୟ ଜଗତ ତା ଆଖି ଆଗରୁ ଦୂଷ୍ଟ ଯାଇଥିଲା, ସେ ନଇଁ ପଡ଼ିଲା—ଦୃଢ଼ ବାହ୍ୟ-ବେଶ୍ମମା ମଧ୍ୟରେ ମାୟାର କମ୍ପିତ ଦେହ ବକ୍ଷରେ କୁଣ୍ଡାଇ ଧଇଲା । ମାୟା ଆନନ୍ଦରେ ମୁଗ୍ଧିତ ହୋଇଗଲା । କ୍ଷଣକ ପରେ ତାହାର ଚେତନା ହେଲା, ତତଲା ଲୁହରେ ରଘୁର ବକ୍ଷ ଚିନ୍ତିଗଲା । ରଘୁ ବ୍ୟଥା ଅନ୍ତରରେ କହିଲା, “ମାୟା, ଭୁନ ହୁଅ, ଭୁନ ହୁଅ ! ମୋତେ ମାର—ମୋତେ ଶାସ୍ତି ଦିଅ, ଆଉ କାନ୍ଦ ନାହିଁ ! ମୁଁ ବଡ଼ ଅପରାଧୀ ।” ତଥାପି ମାୟା କାନ୍ଦିଲା—ଏ ଥର ଆନନ୍ଦରେ କାନ୍ଦିଲା ପରି ! ରଘୁନାଥ ପୁଣି କହିଲା, “ମାୟା, ମୁଁ ଜାଣେ, ତୁମେ ମୋତେ ଭର ଭଲ ଦାଅ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ କଣ ତୁମର ଯୋଗ୍ୟ ? ଜୁଳୁଜୁଳିଆ ପୋକ ହୋଇ ମୁଁ ଗୁହର ସମକକ୍ଷ ହୋଇ ପାରେ କି ? ମୁଁ—ମୁଁ !” ମାୟା ରଘୁନାଥକୁ ଆଉ କୁହାଇ ଦେଲା ନାହିଁ । ପରସ୍ପରର ଆଲିଙ୍ଗନରେ ଉଭୟଙ୍କର ବାକ୍ଷକ୍ତି ବେଧ ହୋଇଗଲା ।

ଅନେକ ଖୋସାମୋଦ କର ମାୟାକୁ ଉଠାଇ ରଘୁନାଥ ଭେଜନରେ ବସାଇଲ । ଘାପାଲେକର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରଶ୍ମିରେ ମାୟାର ଅଶ୍ରୁ-ଅକ୍ଷିତ ଶ୍ୟାମଳ ମୁଖଣ୍ଡ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲା । ରଘୁନାଥ ଚୂଷିତ ନୟନରେ ସେ ଅମୃତ ପାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା, କିନ୍ତୁ ଆଲୁଅରେ ରଘୁନାଥର ସେ କଟାକ୍ଷ ଦେଖି ମାୟା ଲାଜରେ ଝାଉଳି ଗଲା ।

ପଞ୍ଚବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ସେ ଦିନ ବଡ଼ ସକାଳୁ ଉଠି ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ବାଡ଼ି ପଛପଟେ ଫୁଲ ବଗିଚାରେ ବୁଲିଲା । ସେତେବେଳକୁ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଗୁମର ମଧୁର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ମଉଳି ଆସୁଥିଲା, ଆଉ ପୂର୍ବଦିଗ ଭିତରୁ ଗୋଲପୀ ଦିଶୁଥିଲା, ଆକାଶର ଗୋଟାଏ କୋଣରେ ତ୍ରିଭୁଜା ତାରାର ଜ୍ୟୋତି ମଳିନ ପଡ଼ି ଆସୁଥିଲା । ସବୁ ଆଡ଼ି ମାରବ ନିସ୍ତବ୍ଧ; ଫୁଲ-ଗୁଡ଼ିକ ମାରବ ନୟନରେ ଗୁମର ମେଲଣି ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି ଶିଶିରପାତ ଛଳରେ କାନ୍ଦୁଥିଲେ ପରା ! ଆଉ କାନ୍ଦୁଥିଲା ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ; ତାହାର ହୃଦୟ ଫାଟି ରକ୍ତଧାର ବହୁଥିଲା । ବିଶ୍ୱାସଯାଚକର ଚନ୍ଦ୍ରରେ ସେ ଆଜି ନିଷ୍ପେଷିତ, ତାହାର ସବୁ ଆଶା ଚୂର୍ଣ୍ଣ, ସକଳ ସୁଖସ୍ୱପ୍ନ ମିଳେଇ ଯାଇଛି, ସବୁ ଭବିଷ୍ୟତର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁଡ଼ିକ ନିଭିଯାଇଛି । ତାହାର ପ୍ରାଣାୟାସ ସ୍ୱରଞ୍ଜନ—ତାହାର ଆକାଶର ଧ୍ରୁବତାରା ଆଜି ଲୁଚି ଯାଇଛି । ସ୍ୱରଞ୍ଜନ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ବିବାହ କରିଛି—ପିତାର ଆଦେଶ ଲଙ୍ଘନ କରି ନ ପାରି କାପୁରୁଷ କୁଚରୀ ବିବାହ କରିଛି । ଫୁଲକୁ ଯେ ଏଡ଼େ ଆଶା ଦେଇ, ଏତେ ପ୍ରେମ ଦେଖାଇ, ତାହାର ସର୍ବସ୍ୱ ଶେଷ କରି ସେ ଆଜି ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ବିଷ ହୋଇଗଲା—ଏ କଥା ଫୁଲ ଯେତେ ଭାବୁଛି, ସେତିକି ତାର ମୁଣ୍ଡ ଘୁରି ଯାଉଛି । ସେ ଯେ କଣ ପ୍ରତିକାର କରିବ—କପରି ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବ, କିଛି ଠିକ୍ କରି ପାରୁ ନାହିଁ । କେବଳ ନିଃସହାୟା ନାରୀର ସମ୍ବଳ ଅଶ୍ରୁଧାରା ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ତାହାର ଆଖି ଫଟାଇ ବହି ଯାଉଛି, ଆଉ ତା' ହୃଦୟ ଭିତରେ ଜଳୁଛି ବାଡ଼ିବାନଳର ଶିଖା । ଏତେ ଅଶ୍ରୁର ତରଙ୍ଗ ତାହା ନିଭାଇ ପାରୁ ନାହିଁ । ଅଶ୍ରୁର ଜ୍ୱାଳାରେ ସେ ହିରାକିରୀ-ଜ୍ଞାନଶୟନୀ ।

ସତଯାକ ତାକୁ ନିଦ ନାହିଁ । କାଲି ଦିନସାରା ସେ ଉପବାସୀ—ତାର ଦେହ ଖାଲି ପଡ଼ିଲା ପରି । ସେ ଶେଷେ ବଡ଼ ପଥର ଉପରେ ଆଉଜି ବସିଲା । ଭୂତ ଭବିଷ୍ୟତ ଚିନ୍ତାରେ ତାର ପ୍ରାଣ ଅବସନ୍ନ ହୋଇଗଲା । ବାସ୍ତବିକ ସେ କଣ ପାଇଁ ଏଡ଼େ ସ୍ଥାନକପାଳୀ—ଏ କଥାହିଁ ବାରମ୍ବାର ତାର ମନକୁ ଘାରି ପକାଉଥିଲା । ପିଲାଦିନୁ ବାପମାର ଗୋଟିଏ ଝିଅ, ବଡ଼ ଗେଲବସରରେ ବଢ଼ିଥିଲା, ବିଷ ହୋଇଥିଲା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଘରେ—ତାର ସ୍ୱାମୀ ଯେପରି ଗୁଣବାନ, ସେପରି ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁସ୍ୱରୂପ; କିନ୍ତୁ ସେ ତାକୁ ହଜାଇ ବସିଲା । ସ୍ୱାମୀ ଥିଲେ ତାର କଣ ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହୋଇଥାନ୍ତା ? ଫୁଲର ଆଖି ଆଗରେ ସ୍ୱାମିର ମୂର୍ତ୍ତି ଦିଶିଗଲା । ସେ ହିଁ ପରିବାରର କନ୍ୟା, ସେ କଣ ନ କଲା । ବିଧବା ହେଲା ବୋଲି ଯେ

ଧର୍ମରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଲା—କୁଳଟା ହେଲା ! ହେଲେ, କାହାଯୋଗୁଁ ? ପୁରଞ୍ଜନ ଯୋଗୁଁ ନୁହେଁ କି ? ସେହି ପୁରଞ୍ଜନ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କଲା । ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ପୁରଞ୍ଜନର ଚକ୍ରାକାଶମାନ ତାହାର ମନେ ପଡ଼ିଲା—ସେ କଲିକତା ଯିବ, ଜାତି ତ୍ୟାଗ କରିବ, ତାକୁ ବିଷ ହେବ, ଦୁଇ ଜଣ ପତି ପତ୍ନୀ ହୋଇ ପରମ ସୁଖରେ ରହିବେ । ହାୟ ! ସେହି ପୁରଞ୍ଜନ ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବଦଳି ଗଲା । ଏପରି ବିଶ୍ୱାସପାତକତା କଣ ଏ ଜଗତରେ ସମ୍ଭବ ? ବିଶେଷତଃ ଏପରି ଦେବଭୂତ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେ । ଫୁଲ ପୁରଞ୍ଜନକୁ ସବଦା ଦେବତା ପରି ମଣୁଥିଲା । ତାର ବୈଧବ୍ୟାଘବନରେ ସେହି ତ ଥିଲା ଏକମାତ୍ର ସୁଖ ଶାନ୍ତି । ସଂସାର ଯେତେବେଳେ ତାକୁ ଆଡ଼ିଆଣିରେ ଚାହିଁଲା ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ସେ ତ ଉଦାର ପ୍ରାଣରେ ତାକୁ କୋଳକୁ ଟାଣି ନେଇଥିଲା । ସେ ଆଜି ଯା କଲା—ଜାଣି ଶୁଣି ତା ତଣ୍ଡିରେ ଭୁଲି ଦେଲା ! ଫୁଲ ଆଉ ଭାବ ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଆସୁଥିଲେ, ସେ ଆସି କବାଟ କଳି ଆପଣା ଘରେ ଶୋଇଲା—ମୋତି ଯେତେ ଡାକିଲା, ଶୁଣିଲା ନାହିଁ । ମା ବୁଢ଼ୀ ଆସି ଡାକିଲେ, ଫୁଲ ବାଧା ହୋଇ ଦ୍ୱାର ଫିଟାଇଲା । ମା ଦେଖିଲେ—ଝିଅର ରୂପ କଳାକାଠ, ମୁହଁ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଫୁଲି ଯାଇଛି । ସେ ଅବାକ୍ ହୋଇ ତାକୁ ଘଡ଼ିଏ ଖଣ୍ଡେ ଚାହିଁଲେ । ମା ସେ, ପିଲାଟି ବେଦନା ବେଶ୍ ବୁଝନ୍ତି । ଏ ନଗନ ବୟସରେ ସେ ଯେ ବୈରାଗିନୀ ପରି ଜୀବନ କାଟୁଛି, ଏ କଥା କଣ ସେ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ଅନୁଭବ କରୁ ନାହାନ୍ତି ! କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ହାତରେ ଅଛି ବା କଅଣ ? ସାମାଜିକ ନିୟମ ତ ତାଙ୍କୁ ଶୃଙ୍ଖଳବଦ୍ଧ କରି ରଖିଛି । ସେ ଦୁଃଖରେ କାତର ହୋଇ ଝିଅକୁ କୋଳକୁ ନେଲେ, ଅନେକ ବୁଝାଇ କଥାରେ ବସାଇ ଖୁଆଇଲେ, ତା ମୁହଁକୁ ଆଉଁସି ଦେଇ କହିଲେ, “ମା, ସ୍ଥାନକପାଳୀ ତ ବିଧାତା କରିଛି, ନୋହିଲେ ଝିଅ ମୋର କପୂର ଚରୁଆନ୍ତା ।” ମାରି ସହାନୁଭୂତିରେ ଫୁଲର ବେଦନା ଅଧେ ଉଣା ହୋଇଗଲା । ସେ ସେଠୁ ଉଠି ଆସି ଖଣ୍ଡେ ନଭେଲ ଧରି ବସିଲା, ପଡ଼ାରେ ମନ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ଯୁଥକା ଆସ କଥାରେ ଠିଆ ହେଲା, କିଛି ନ ଜାଣିଲା ପରି କହିଲା, “ଫୁଲ, ମୁଁ କଣ ଅପରାଧ କଥା ଶୁଣୁଛି—ପୁର ବାବୁ ବିଷ ହୋଇ ସାରିଲେଣି ?” ଗୁଡ଼ିଫଟା କୌତୁକୁ ଗୁପ୍ତି ରଖି ଫୁଲ ଯୁଥକାକୁ ଟାଣି କଥାରେ ବସାଇଲା । ତା କୋଳରେ ମୁହଁ ଲୁଗୁଇ ନୟନର ଉଷ୍ମ ଅଶ୍ରୁରାଶି ଢାଳି ଦେଲା । ଯୁଥକା ବହୁତ ମିଠା କଥାରେ ତାକୁ ସାନ୍ତାନ୍ତି ଦେଇ ରୁନି କରି କହିଲା, “ଭଉଣି, ଜଗତ ଏହିପରି, ମୁଁ ଜଗତକୁ ହାଡ଼େ ହାଡ଼େ ଚାହିଁଛି । ତୁ ଯେ ମତେ ସବୁବେଳେ କହୁ ଭଉଣି, ‘ତୁ କାହିଁକି ସଂସାର କରୁ ନାହିଁ ?’ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁ ବୁଝୁଥିବୁ ସଂସାର କିପରି—ଠିକ୍ ‘ଦାଣ୍ଡିକା ଲଡ଼ୁ’ । ଯେ ଖାଏ ସେ ଝୁରେ, ଯେ ନ ଖାଏ ସେ ବି ଝୁରେ । ତୁ ଖାଇ ମରୁବୁ, ମୁଁ ନ ଖାଇ ଝୁରୁଛି ।” ଏହା କହି ଘର୍ବଶ୍ୱାସଟିଏ ମାରି ସେ ବୁଦ୍ଧ କଣ୍ଠରେ କହିଲା, “ଭଉଣି, ତୋର ସାନ୍ତ ନା ପାଇଁ କହୁଛି—ମୁଁ ବି

ବଡ଼ଘରର ଝିଅ ଥିଲା, ଗେଲବସରରେ ବଢ଼ି ଥିଲା; ହେଲେ, ଡୋରପର ଦୁର୍ବଳ ହେଲା ଯେ, ମୁଁ ଜଣକୁ ଭଲ ପାଇଲି । ମାତ୍ର ସେ ମୋତେ ଡାଗ କଲା । ସେହି ଦିନୁ ମୁଁ ସନ୍ଧ୍ୟାସିନୀ—ସେହି ଦିନୁ ମୁଁ ସଂସାରସୁଖରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର ଲକ୍ଷ୍ୟ, ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ କେବଳ ପରୋପକାର କରିବି । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ସବୁଦିନ ପୁଣୀ, ମାତ୍ର ଡୋରର ମୁଁ ଅନେକ କାନ୍ଦିଛି ।” ଫୁଲ ନିଜର ଦୁଃଖ ଭୁଲି ଯୁଥକା ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲା । ଯୁଥକାର ଏଡ଼େ ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରାଣ । ସେ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ପଚାରିଲା, “କିଏ ସେ ଭଉଣୀ ?” ଯୁଥକା ଲଜରେ ମଥା ନୁଆଇ କହିଲା, “ସେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର—ଯେ ରୁମ ଭାଇଙ୍କ ଭଲ କରିଥିଲେ । ହେଲେ, ତାଙ୍କର ଦୋଷ କଣ ? ସେ ଉଦାରପ୍ରାଣ, ଦୟାଗୀ ପୁରୁଷ, କମିନୀ-କାଞ୍ଚନର ମୋହ ତାଙ୍କଠି ଆଦୌ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଗୁଣରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରେମ କଲି, ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନ ଦିନୁ ମୋର ପ୍ରାଣ ବଳି ଦେଲି, ମାତ୍ର ସେ ମୋତେ ଚାହିଁଲେ ନାହିଁ, ଏଡ଼େ ମହତ୍ତ୍ୱମୟ ସେ ।”

ଫୁଲ ନିଜାଙ୍କ ବିସ୍ମୟରେ ଯୁଥକା ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତରର ନାମ ସେ ଭାଇଙ୍କ କଥାରୁ ଅନେକ ଥର ଶୁଣିଛି, କିନ୍ତୁ ସେ ଯେ ଭଲ ଲୋକ—ଏ ବିଷୟରେ ଧାରଣା ନ ଥିଲା । ସେ ଭାଇଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଜାଣେ, ଧୀର କଣ୍ଠରେ ଯୁଥକାକୁ ପଚାରିଲା, “ମୁଁ ଶୁଣିଛି, ସେ ମଦ ଖାଆନ୍ତି ?”

ଯୁଥକା ହସି ହସି କହିଲା, “ତୁ ବାୟାଣୀ କି ଲୋ ! ସେ ଡାକ୍ତର ଲୋକ, ବାରବାର ସେବା ଦାଖଲ । କଲେସ, ଫ୍ରେଜ, ବସନ୍ତ—ଏ ସବୁ ସେବା କଠିକ କଣ ମଣିଷ ଭରସି ଯାଇ ପାରେ ? ସେଥିପାଇଁ ସେ ଥରେ ଅଧ୍ୟ କେବେ ଖାଇଥିବେ, ତାକୁ କଣ ମଦଖିଆ କହନ୍ତି—ସେ ତ ଔଷଧ ପରି ବ୍ୟବହାର ।”

ଫୁଲ ରୁନ ହୋଇ ଚିନ୍ତା କଲା । ସୁରଞ୍ଜନ କଥା ତା ପ୍ରାଣ କୋର ପକାଇଥିଲା । ସେ ଅଧ୍ୟେୟ ହୋଇ କହିଲା, “ଯୁଥ, ମୋତେ ଉପାୟ କହ, ମୁଁ କେମିତି ବଞ୍ଚିବି ? ମୁଁ ତ ଆଉ ସହ ପାରୁ ନାହିଁ ।”

ଯୁଥକା କୋମଳ ସ୍ଵରରେ କହିଲା, “ସହବାକୁ ହେବ, ଭଉଣୀ !”

ଫୁଲ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା, “ମୁଁ ସହ ପାରୁନି ନାହିଁ, ନିଶ୍ଚୟ ମରିଯିବି ।”

ଯୁଥକା ଅନୁଯୋଗ କରି କହିଲା, “ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର. ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର । କଥାରେ କହନ୍ତି—‘ଏଷା ଦିନ ନେହ ରହେନା’ । ସବୁ ଦିନ କଣ ଅମାବସ୍ୟାର ଅଳ୍ପକାର ଥିବ ? ଦିନେ ତ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା-ରାତି ହେବ ।”

ଫୁଲ ନିଶାଣ ହୋଇ କହିଲା, “ମୋର ଆଉ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ରହି ନାହିଁ ।”

ଯୁଥକା କହିଲା, “ଦେଖ, ତୋର ନିଶ୍ଚେ ଶୁଭ ଦିନ ଆସିବ, ତୁ ତ ବିଷା ହୋଇ ଘର ସଂସାର କରିବୁ । ଏପରି ଅସ୍ଥିର ହୁଅ ନା ।”

ଫୁଲ ବିରକ୍ତବ୍ୟଞ୍ଜକ ସ୍ଵରରେ କହିଲା, “ଆଉ ଛେନା ଗୁଡ଼ ହବ ! ସେ ତ ବିଷା ହୋଇ ସୁଖରେ ଘର କଲା, ମୋର ପୁଣି କଣ ହବ ?”

ଯୁଥକା କହିଲା, “ଆଉ କଣ ପୃଥିବୀରେ ମଣିଷ ନାହାନ୍ତି ? ତୋର ଏତେ ରୂପ, ଏତେ ଗୁଣ ! ଏ ଓଡ଼ିଶା ବୋଲି —”

ଫୁଲ ଯୁଥକାର ମୁହଁ ଚିପି ଧଇଲା, କହିଲା, “ସେମିତି କହ ନା, ମୁଁ ବିଧବା ହେଲି ବୋଲି କଣ ମୁଁ ବେଶ୍ୟା ! ମୁଁ ସେହି ଏକ ସୁରଞ୍ଜନକୁ ଭଲ ପାଏ । ସେହି ଏକା ମୋର ଜୀବନର ଧ୍ରୁବ ତାରା । ମୋ ମୋତେ ତ୍ୟାଗ କରିବ କରୁ, ମୁଁ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ପାରିବି ନାହିଁ, ତାର ନାମ ମୋର ଜୟମାଳୀ ।”

ଯୁଥକା ହସି କହିଲା, “ତେବେ ତୋର ଏତେ ଦୁଃଖ କାର୍ଯ୍ୟକ ? ମୋ ପରି ଯୌର୍ଯ୍ୟ ଧର, ଜଗତର ସେବାରେ ଜୀବନକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କର; ଦେଖିବୁ ତୋର ମନରେ ଶାନ୍ତି ହେବ ।”

ଫୁଲ ମାରବ ରହିଲା । ସେ ଜଗତର ସେବା କରିବ । ଜଗତମୟ ସୁରଞ୍ଜନର ରୂପ ଦେଖିବ — ଜଗତଯାକ ତାର ସୁରଞ୍ଜନପ୍ରେମରେ ସୁନ୍ଦର ହୋଇ ଉଠିବ । ତଥାପି ମନ ବ୍ୟଥିତ ହେଲା, ଥରେ ଥରେ ପ୍ରତିହଂସା କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । ସୁରଞ୍ଜନ ବିଷା ହେଲା, ତାକୁ ଖଣ୍ଡେ ସୁଜା ଚିଠି ଦେଲା ନାହିଁ — ଏ ଦୁଃଖରେ ତାର ପ୍ରାଣ ଘୋଡ଼ି ଯାଇଥିଲା ।

ଶଙ୍କର ନିଶାଣର ଭାବାନ୍ତର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ମନେ ମନେ ହସୁଥିଲା । ଏ ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ସେହି ସବୁଠାରୁ ପଦ୍ମଲତା, ଉପେକ୍ଷିତା । ତାର ସ୍ଵାମୀ ସୀତାକୁ ନେଇ ବ୍ୟସ୍ତ, ଶାଶୁ ପୁଅ ଝିଅ ନାତିକି ଘେନି ବ୍ୟସ୍ତ, ତାର ଖବର ବୁଝିବାକୁ କେହି ନାହିଁ । ଖାଇବା ପିଇିବାରେ ତାର ଅଭାବ ନାହିଁ ସତ, ହୃଦୟର ଅଭାବ କିଏ ବୁଝେ ? ସେ ଆଜିକାଲି ରୁଦ୍ଧବୀର୍ଯ୍ୟ ସର୍ପ ପରି ସବଦା ଫଣା ଟେକି ବସିଛି — ବେଳ ପାଇଲେ କାହାକୁ କାମୁଡ଼ିବ । ସେତିକିବେଳେ ଫୁଲ ଓ ସୁରଞ୍ଜନର ବିଚ୍ଛେଦ-ପାଲ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ତରୁଣ ଜେମା ସାଆନ୍ତାଣୀକୁ ସବୁ ଖବର ଆଣି ଦେଲା । ଜେମା ଉଆସର ଖାସ ଦାସୀ, ବାବୁଙ୍କର ଭାରି ପ୍ରିୟ, କିନ୍ତୁ ସୀତା ଆସିଲା ଦିନଠାରୁ ତା ଅଧିକାରଟି ଯାଇଛି । ସେ ମଧ୍ୟ ଦାଉ ସାଧୁ ବସିଲା । ସୀତା ଓ ବାବୁଙ୍କର କିଛି କର ନ ପାରି ଫୁଲକୁ ବାଗରେ ପାଇ ଅନେକ ହଇଶା କଲା । ସୁରଞ୍ଜନର ଚିଠିସବୁ ଭାକ-ପିଆଦାଠାରୁ ଶୁଣି କଲା ।

କିନ୍ତୁ ସତ କଥା କହିବାକୁ ଗଲେ, ସୁରଞ୍ଜନ ଫୁଲକୁ ଠକେଇ ନ ଥିଲେ । ଫୁଲ ଯଦି ସେତିକି ଜାଣି ଥାଆନ୍ତା, ତା ଜୀବନ କେଡ଼େ ସୁଖମୟ ହୋଇଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ତା କପାଳରେ ସେତିକି ହେଲୁ ନାହିଁ । ସୁରଞ୍ଜନ ଯେଉଁ ଦିନ ବାପ ପାଇଁ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଆସି ସଞ୍ଜବେଳେ କଟକ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ପହଞ୍ଚି ସର୍ବତ୍ର ଖୋଜି ବାପାଙ୍କୁ ପାଇଲେ ନାହିଁ, ଘୋର ଦୁଃଖରେ ଆସି ସେ ହସ୍ପିଟାଲ ପିଣ୍ଡାରେ ବସିଗଲେ । କଣ, ବାପା ତାର ତେବେ ଆଉ ଇହଲଗତରେ ନାହାନ୍ତି ? ମୃତ୍ୟୁସମୟରେ ତାଙ୍କୁ ଟିକେ ଦେଖି ପାରିଲେ ନାହିଁ ? ଶୋକାବେଗରେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଫାଟିଗଲା । ସେହି ସମୟରେ ବିମଳା ବାବୁ ଆସି ହଠାତ୍ ତାଙ୍କୁ ଚମକାଇ ଦେଲେ ।

ସୁରଞ୍ଜନଙ୍କଠାରୁ ସତ୍ୟରଞ୍ଜନ ବାବୁଙ୍କ ଖବର ଶୁଣି ସେହୁକ୍ଷଣି ଦୁହେଁ ତାଙ୍କୁ ବସାରେ ଖୋଜିବାକୁ ଗଲେ । ଦେଖିଲେ, ବସା ତାଲା-ବନ୍ଦ । ସେ ସ୍ଥାନର ନିୟୁଆ ବେହେରା କହିଲେ, “ବାବୁ ଡଗରପଡ଼ାରେ ନଈକୂଳର ଗୋଟିଏ ଘର ଭଡ଼ା ନେଇ ଅଛନ୍ତି ।” ତାହାଠାରୁ ଠିକଣା ପାଇ ଦୁଇ ଜଣ ଆସି ଡଗରପଡ଼ାରେ ଯାହା ଦେଖିଲେ, ତହିଁରେ ସେମାନଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ସ୍ତବ୍ଧ । ସେଠି ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ବିଷ-ଘର ଆୟୋଜନ, ସତ୍ୟରଞ୍ଜନ ବାବୁ ବୁଲି ବୁଲି ସବୁ ତିଆରି ନେଇ ଅଛନ୍ତି । ସୁରଞ୍ଜନ ଏ ସବୁ କାଣ୍ଡ ଦେଖି ଥକା ହୋଇ ଆସି ବାପାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ବିମଳାକୁ ଦେଖି ସତ୍ୟରଞ୍ଜନ ବାବୁ ହସି ହସି କହିଲେ, “ବିମଳା, ଆସ ଆସ, ମିଠା ମୁହଁ କରି ଯାଅ; ଆଜି ପରା ତୁମ ବନ୍ଧୁର ବିଷାଘର ।” ଗୁରୁକୁ ଜଳଖିଆର ବସ୍ତୁ ଦେଇ ସତ୍ୟରଞ୍ଜନ ସୁରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ଘେନି ଉତ୍ତର କୋଠରକୁ ଗଲେ । ହଠାତ୍ ଜଳ ସାହେବ କିନ୍ତୁ ଅପରାଧୀ ଆସାମି ପରି ସୁରଞ୍ଜନ ପିତାଙ୍କ ଶେଷଦୃଷ୍ଟି ତଳେ ମୁହଁ ଘୋଡ଼ି ରହିଲେ । ସତ୍ୟରଞ୍ଜନ ବାବୁ ମିଠା କଢ଼ା ସ୍ଵରରେ ହୁକୁମ ଦେଇ ପରି କହିଲେ, “ମୋର ମାନରକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେବ—ଆଜି ରାତିରେ ବିଷ ନ ହୋଇ ତୁ କଟକ ଗୁଡ଼ି ପାରିବୁ ନାହିଁ । ହେମଚନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ ଝିଅ କମଳଲତାକୁ ତୁ ଭଲରୂପେ ଜାଣୁ । ସେ ଯେପରି ସୁନ୍ଦରୀ, ସେହିପରି ଶୁଣବତୀ । ମୋ କଥା ନ ମାନ ଏଠୁ ଯଦି ଫଳାଉ, ତେବେ ମୁଁ ଗଳାରେ ଛୁରି ଦେଇ ମରିନି ।” ସୁରଞ୍ଜନ କାଠ ପରି ଠିଆ ହୋଇ ବାପାଙ୍କ ଆଦେଶ ଶୁଣିଲେ । ବାପାଙ୍କ କଥାରେ ଭରସି ସେ କେଉଁ ଉତ୍ତର ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଏତେ ବିଦ୍ୟା, ଏତେ ବୁଦ୍ଧି ସତେ ତାଙ୍କ କିନ୍ତରେ ସେ ମଲ୍ଲ ମୁଷା । ସେ ଜାଣନ୍ତି ତାଙ୍କର । ସୁଭବମାରବ ନିର୍ବିବାଦରେ ମନର ରାଗ ମନରେ ମାର ସୁରଞ୍ଜନ ଦିଶି ହୋଇ ଆସିଲେ । ପୁଅକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁ କରୁ ସତ୍ୟରଞ୍ଜନ ବାବୁ କହିଲେ, “ଏବେ ତୁ ମୋର ସୁପୁଅ । ଏ ଥର ପୁଅ ମନ୍ଦ ଗୁଣ ଗୁଡ଼ି ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ବନ୍ଧୁ ଘେନି ଘର କରି ବାପ ଦାଦର ନାଁ ରଖ ।” ଏହା କହି ସେ ଚାଲିଗଲେ । ସୁରଞ୍ଜନ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ଶବ୍ଦଲେ, ତାହା ହେଲେ

ବାପା-ସବୁ ଜାଣନ୍ତି—କଲ କୌଶଳ କରି ତକାଇ ବାହା କରାଇ ଦେଲେ । ଗଗନେ ସେ କମ୍ପି ଥାନ୍ତି, ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଲଗି ଦୁଃଖରେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ କାନ୍ଦି ଉଠୁଥାଏ । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋଯାତନାରେ ଆତ୍ମଦୋଷ ସ୍ଥାନନ କରି ତା ନିକଟକୁ ଖଣ୍ଡେ ପନ୍ଥ ଲେଖି ସେହି ଦିନ ଭାବରେ ପଠାଇ ଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ସେ ଚିଠି ଆଦୌ ପାଇଲ ନାହିଁ—ତାହା ଶଙ୍କରୀର ବାକ୍ୟ ଆଶ୍ରୟ କଲ । ଆଉ ନନ୍ଦିଆ ତାକୁ ଆସି ସୁରଞ୍ଜନଙ୍କ ବିଷୟର କଥା ସବିତ୍ରୀରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଶୁଣାଇ ଦେଲା । ଗଗନେ, ଦୁଃଖରେ ଜଳି ଯୋଡ଼ି ଫୁଲ ନିରୁପାୟ, ଡ଼ମ୍ପିଆପ ପରି ଫିଙ୍ଗି ହୋଇ ବିଛଣାରେ ପଡ଼ି ରହିଲା । ତା' ଆଖିର ସମ୍ପର୍କ ଗୁରୁଗାର ହେଲା । କାହିଁ ସେ କଲିକତା ଯାଇଥାନ୍ତା, ସୁରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ବିଷ ହୋଇ ଘର କରିଥାନ୍ତା; ବିଶ୍ୱାସପାତକ ତାର ଲାବନ ମାଟି କରି ପରମ ସୁଖରେ ବିଷ ହୋଇ ବସିଲା । ଏତେ ଅନ୍ୟାୟ ପୃଥ୍ୱୀ କେମିତି ସହିଲା—ଏତେ ଅତ୍ୟାଚାର, ନିର୍ଲାଭନୀତକ ଭଗବାନ କେମିତି ଦେଖିଲେ, ଏହା ଭାବି ଭାବି ଫୁଲ ହତଜ୍ଞାନ ହେଲା । ତାହାର ଇଚ୍ଛା ହେଉଥିଲା, ସେହିକ୍ଷଣି ସୁରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ପାଇଲେ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରନ୍ତା ! ମାତ୍ର ସେ ଆଉ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ଫୁଲ ମନର ବିଷ ମନରେ ମାରି ଜହର ପାଳଟି ଗଲା, ଜଗତ ତା କବିରେ ବିରାଟ ଦୟା ଦେଖିଲେ ଲାଲାଭୁମି ବୋଲି ପ୍ରଶଂସାମାନ ହେଲା ! କିନ୍ତୁ ଦିନ ବହି ଚାଲିଗଲା । ଫୁଲର ଦୁଃଖରେ ତାର ଯାଏ କେତେ, ଆସେ କେତେ ?

ସୀତାର କଲିକତା ଦେଖିବାକୁ ଭାରି ଇଚ୍ଛା । ପୁଅକୁ ଆସି ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ହେଲା । ଦିବାକର ମାଆ-ପୁଅକୁ ନେଇ କଲିକତା ବାହାରିଲେ । ପୁଅର ସେବା ଶୁଣୁଣା ଛଲରେ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ମଧ୍ୟ ଭାରି ସହୃଦ ବାହାରିଲା । ମୋତି ଓ ଯୁଥକା କିପରି ବାଦ ଯାଆନ୍ତେ ? ନନ୍ଦିଆ ମଧ୍ୟ ଗୋଦଣ୍ଡ ବାହୁଣୀର ଅଞ୍ଚଳ ତ୍ୟାଗ କରି ମହାସ୍ତୁତ୍ରିରେ ବାହାରିଲା ।

କଲିକତା ଅଜବ ସହର । ଦେଖି ଦେଖି ସୀତାର ମନ ପରିଲା ନାହିଁ, ସେ ମାତ୍ର ଖଣ୍ଡେ କଲିକତାରେ ରହିବାକୁ ପାହୁଲା । ସେତେବେଳେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠମାସ, ଟାଣ ଖରା, ପଦ୍ମପୁର ଭାରି ଗରମ; ଦିବାକର ମଧ୍ୟ କଲିକତା ଯସନ କଲେ । ଏହି ସମୟରେ ପୁଅକୁ ଜ୍ୱର ହେଲା, ସୀତାର ଓ ଫୁଲର ଭାରି ଭାବନା ହେଲା । ଦିବାକର ନିଜର ପ୍ରିୟ ଚିକିତ୍ସକ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କୁ ଘେନି ଆସିଲେ । ସେ ନିଜେ ତାଙ୍କ ଚିକିତ୍ସାରେ ଭଲ ହୋଇଥିଲେ, ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ଉପରେ ଅଗାଧ ବିଶ୍ୱାସ ।

ଫୁଲ ପିଲାକୁ କୋଳରେ ଧରି ବସିଲା । ଅବୁଝା ପୁଅ ତା କୋଳରୁ ଯଥକା କୋଳକୁ ଆଦୌ ଗଲ ନାହିଁ । ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଆସି ପୁଅ ଦେହରେ ‘ଶ୍ରେଥୋସ କୋପ’ ବସାଇଲେ । ହଠାତ୍ ତାଙ୍କର ଲୋଲୁପ ଦୃଷ୍ଟି ଫୁଲର ଗୌରସୁନ୍ଦର ମୁହଁ

ଉପରେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ, କି ଚମତ୍କାର ରୂପ । ଦୁଇଓଳି ତାଙ୍କର ଯିବା ଆସିବା ଆରମ୍ଭ ହେଲା ପୁଅ ଭଲ ହେଲା ପରେ ମଧ୍ୟ ଦିନାଂଦିନରେ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ପୂରା ସାହେବା ବେଶରେ ସେ ମୋଟରକାର ଚଢ଼ି ଆସନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଚକିତ୍ରାବଳରେ ପୁଅ ଭଲ ହୋଇଥିବାକୁ ସୀତା ଓ ଫୁଲ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଭାରି ଖୁସି, ଶେଷକୁ ତାଙ୍କୁ ଖାଇବାର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ହେଲା । ସେ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ସାହେବ, ଓଡ଼ିଆ ଖାନା ଖାଇବେ କି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଆନନ୍ଦରେ ସମ୍ମତି ଜଣାଇ କହିଲେ, “ଓଡ଼ିଆ ଝିଅଙ୍କୁ ଆଉ କିଏ ଭଲ ରାନ୍ଧେ ? ସତ କହୁଛି, ଭାଇ, ତୁମ ଦେଶର ଯେଉଁ ମଣ୍ଡା କାକରା, ବିଶେଷତଃ ଯେଉଁ ଚୁଡ଼ାଘଷା, ପୋଡ଼ିପିଠା ମୁଁ ପୁଣ୍ୟରେ ଥିଲବେଳେ ଖାଇଥିଲି, ‘କେବ’, ‘ବସୁଟ’ କାହିଁକି ତା ସଙ୍ଗେ ସମାନ ହେବ ? ଓଡ଼ିଶା ବ୍ରାହ୍ମଣ ପରିବାରର କନ୍ୟାମାନେ ଯେପରି ରନ୍ଧନ୍ତି, ସେହିପରି ଅଭିଯୁକ୍ତ । ଭାରତରେ ଅନ୍ୟତ୍ର ଏପରି ମୁଁ ଦେଖି ନାହିଁ । ସେ ସ୍ଥାନଟି ହେଲା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଲଳାତୁମି, ମହାପ୍ରସାଦର ଜନସ୍ଥାନ, ସେଠି ନିଜେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଠାକୁରାଣୀ ରନ୍ଧନ୍ତି !

କଥାଗୁଡ଼ିକ ଫୁଲର କାନକୁ ବଡ଼ ମିଠା ଲାଗିଲା । ଅନେକ ଥର ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ତାକୁ ବନ୍ଦ ଗୁଡ଼ାଣୀରେ ଗୁଞ୍ଜିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ସାହେବାନି ଚେହେରା ଫୁଲ ଆଖି ଝଲିଯାଇ ଦେଇଛି । କି ଜାଣି କାହିଁକି, ତା ମନ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଢଳି ପଡ଼ିଲା । ଯୁଥକାଠୁଁ ସେ ତାଙ୍କର ହାଲଗୁଲ ସବୁ ଶୁଣିଛି - ତାଙ୍କର ସୁଖର ଭାରି ଭଲ, ମଣିଷ ଭିତରେ ସେ ଘାସଟିଏ, ତାଙ୍କର ଘର ସଫାର କିଛି ନାହିଁ, ସେଥିଯୋଗୁଁ ବଡ଼ ଦୟାଳୁ, ସବଦା ମୁକ୍ତହସ୍ତ, ଦୁଃଖୀ ରଜ୍ଜୀ ସେଣୀ ଅନାଥ କେହି ତାଙ୍କ ଦୁଆରୁ ଫେରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏ ସବୁ ଶୁଣି ଶୁଣି ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର ଚଞ୍ଚଳ ହୃଦୟ ମୋହିତ ହୋଇଗଲା । ଏପରି ଗୁଣବାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ନିଜ ହାତରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଲଭ କରି ସେ କୃତାର୍ଥ ହେଲା ।

ସେ ଦିନ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ପୂରା ବଙ୍ଗାଳୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ରୂପରେ ଦେଖା ଦେଲେ । ପତର ପଡ଼ିଲା । ସେ ଆଉ ଦିବାକର ଭୋଜନରେ ବସିଲେ । ଆସୀୟ ପରି ତାଙ୍କର ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ହେଲା । ଗୃହାନ୍ତରାଳରୁ ଫୁଲର ଯୋଡ଼ିଏ ଆଖି ବୁଦ୍ଧି-ଭାବରେ ତାଙ୍କୁ ଗୁଞ୍ଜି ଥିଲା, ଅନ୍ୟର ଅଲକ୍ଷରେ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ତହିଁର ସମ୍ମାନ ପାଇଲେ । ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ନାଚି ଉଠିଲା । ଯୁଥକା ଫୁଲ ଆଗରେ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କ କଥା ସବୁବେଳେ କହେ । ଫୁଲ କିଛି ନ କହିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତା ଆଖି ହସରେ ପରି ଯାଏ, ଯୁଥକା ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରେ ।

ଦିନେ ଦିବାକର ବାବୁ ଘରେ ନାହାନ୍ତି, ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଯୁଥକା ଓ ଫୁଲ ଦାଣ୍ଡ ଘରେ ବସି ଗଲା କରୁଥିଲେ ।

ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଘର ଭିତରକୁ ଆସିବାକୁ ଦେଖି ଫୁଲ ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଦେଇ ଆଡ଼େଇ ଗଲା । ସେ ନିଜେ ଚୋକି ଟାଣି ବସି ଫୁଲକୁ ଆଗରୁର ନମସ୍କାର କଲେ । ଫୁଲ ମଧ୍ୟ ନମସ୍କାର କରି ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ଠିଆ ହେଲା । ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଅଳ୍ପ କ୍ଷଣ ରହି ନମସ୍କାର କରି ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ତହିଁ ଆରଦିନ ଯୁଥକା ତାକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଦେଲା । ଚିଠି ଫିଟାଇ ସେ ପଢ଼ିଲା, ତାହା ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କର; ଅତି ଭଦ୍ରସ୍ୱରରେ ଲେଖା ଏବଂ ତାହାର ପ୍ରଶଂସାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ତାହାର ବୃହତ୍ ମାଳେନ୍ଦୀବର ଆଖିଯୋଡ଼ିକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଗୋପନରେ ସେ ଓ ଯୁଥକା ବାରମ୍ବାର ତାହା ପାଠ କଲେ । କ୍ରମେ ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ ଚାରି ଖଣ୍ଡ ଆସିଲା, ଅଭଦ୍ରତା ହେବ ଭାବି ଫୁଲ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତର ଦେଲା । ଅବଶେଷରେ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ମନ କଥା ଖୋଲି ଲେଖିଲେ ଫୁଲର ରୂପ ଗୁଣରେ ସେ ପାଗଳ, ଫୁଲ ବିନା ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଧାରଣ ଅସମ୍ଭବ । ଫୁଲ ସେ ପତ୍ର ପାଇ ଲଜ୍ଜିତ ହେଲା । ସାହସ କରି ଯୁଥକାକୁ ମଧ୍ୟ ତାହା ଦେଖାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ତା ଗୋଡ଼ ଯେ ଖସି ଖସି ଯାଉଥିଲା, ସେ ଏ ବିଷୟ ବେଶ୍ ଅନୁଭବ କରି ପାରୁଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସଳଖ ହୋଇ ଠିଆ ହେବାକୁ ତାହାର ବଳ ହେଲା ନାହିଁ । ଯୁଥକା ତା ମନ କଥା କଲି ପାରିଲା ।

ସେ ଦିନ ମାରବ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାସ୍ୱତରେ ଗୁଡ଼ି ଉପରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ଯୁଥକା ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କ କଥା ପକାଇଲା । ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା ଯେ, ତାହାର ଏଡ଼େ ପ୍ରେମ ସତ୍ତ୍ୱେ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ତାକୁ ନ ଚାହିଁ ଫୁଲକୁ ଭଲ ପାଇଲେ, ଫୁଲ ଲାଗି ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କର ଜୀବନସଂକ୍ଷୟ, ସେ ଏକପ୍ରକାର ଅର୍ଦ୍ଧ ପାଗଳ । ଏହାର ପରିଣାମ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଯେ ନିତାନ୍ତ ମନ—ଏହାହିଁ ହେଲା ତାହାର ପ୍ରଧାନ ଆଶଙ୍କା । ଫୁଲ ଏହା ଶୁଣି ହତାନୁଭୂତିରେ ତରଳି ଗଲା । ସେ ଦିନ ରାତିରେ ତା ମନରେ ନାନା କଥାର ଉଦୟ ହେଲା—ତାହାର ଦୂଷଜୀବନ ତା ଆଖି ଆଗରେ ଭାସି ଉଠିଲା । ସ୍ୱାମୀ ଶଶିକାନ୍ତ, ପ୍ରେମିକ ସୁରଞ୍ଜନ, ଆଉ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ, ଏ ତିନି ମୁଣ୍ଡି ମଧ୍ୟରେ ଜ୍ୟୋତିଷଙ୍କ ଉପରେ ତାହାର ଆସକ୍ତି ସ୍ୱକଳ ହେଲା । ସ୍ୱାମୀ ପରଲୋକଗତ, ସୁରଞ୍ଜନ ବିଶ୍ୱାସଘାତକ, କିନ୍ତୁ ଜ୍ୟୋତିଷ ? ଜ୍ୟୋତିଷ ତ ତା ଲାଗି ଆଜି ଉନ୍ମତ୍ତ । ତାର ଭୟ ହେଲା, କାଳେ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ସୁରଞ୍ଜନ ପରି ଦଗା ଦେବେ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ପରମ ସୁନ୍ଦର ମୃତଶ୍ରୀ ମନେ ପଡ଼ି ତାହାର ଭୟ ଭ୍ରାନ୍ତି ଭାଙ୍ଗିଦେଲା । ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର, ତାଙ୍କୁ ସନ୍ଦେହ ? ବିଶେଷତଃ ତା ଲାଗି ସେ ପାଗଳ । ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କର କଣ ନାହିଁ ? ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ଦାସ ଦାସୀ, ଡାକ୍ତରଖାନା, ପାଞ୍ଚମହଲ ଘର, ଏଡ଼େ ବଡ଼ ନାମଜାଦା ଡାକ୍ତର, ପୁଣି ସେ ଅବିବାହିତ, ତାର ପୁଣି ପାଣିପ୍ରାର୍ଥୀ—ଏପରି ପାମ ସେ ଗ୍ରହଣ ?

କଲ୍ଲବତାରେ ବୁଡ଼ି ନ ଡୁବ ? ଏ ଅପୂର୍ବ ସ୍ଥାନ, ଏଭଳି ତ ବିଦ୍ୟାସାଗର
 ବିଧବାବିବାହ ପ୍ରଣାୟାରମ୍ଭ କଲେ । ଜ୍ୟୋତିଷ ଜାଣନ୍ତି ସେ ବିଧବା, ତଥାପି
 ସେ ତାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ଏ ମାହେନ୍ଦ୍ର ସୁଯୋଗ ହେଲାରେ ତ୍ୟାଗ କରିବ ?
 ଆଉ ଶୂନ୍ୟ ହୃଦୟରେ କଟକ ଫେରିଯିବ ? ପଦ୍ମସୁରର ସେ ଘର ତାକୁ
 କାବରୀର ବୋଲି ମନେ ହେଲା, ତଥାପି ମା ମୁହଁଟା ଗୁଡ଼ି ରତ୍ନରେ ନାଚି ଉଠିଲା—
 ମାକୁ ସେ କେମିତି ଗ୍ରହଣ ? ପରକ୍ଷଣରେ ମନେ ହେଲା, ହିଅମାନେ ଚରକାଳ
 ମା-କୋଳରେ ନ ଥାନ୍ତି, ମାକୁ ଗ୍ରହଣ ସେ ଶାଶୁଘରକୁ ଯାଇଥିଲା । ତାକୁ
 ଅନେକ ଦିନ ସାହିରେ ନିଦ୍ରା ହେଲା ନାହିଁ, ଅହରହ ସେ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କ
 ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ି ରହିଲା ।

ପଞ୍ଚବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ରଜନୀ ତ୍ୟାସ୍ତ୍ରାମୟୀ । ତେତାଲର ଗୁଡ଼ ଉପର ବିବିଧ ଫୁଲକୁଣ୍ଡରେ ସଜିତ । ବସିବାର ଆସନ ଶଣ୍ଢେ ଅଧେ ପଡ଼ିଛି । ରଘୁନାଥ ଅପିସର କାଗଜପତ୍ର ଦେଖି ନୀରବରେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଆସି ସେହି ନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନରେ ବସିଛି । ତାହାର ହୃଦୟ ଆଜି ଗଞ୍ଜରଞ୍ଜବନାପୁଣ୍ୟ—ସେ ଯେ ଏକ ଭବି ଅନ୍ୟ କରି ବସିଛି । ଚିର କୁମାର ରହିବ ବୋଲି ଯେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥିଲା, ସେ ପୁଣି ଆଜି ମାୟାର ପ୍ରେମରେ ବିହ୍ୱଳ ! ତାର ସେ ବାଲ୍ୟସଙ୍ଗିନୀ ସୀତାକୁ ଭୁଲିଲ ? ହାୟ, ଅନ୍ୟବସ୍ତ୍ର ତ-ହୃଦୟ ରଘୁନାଥ ! ଯାହାପାଇଁ ଦେଶାନ୍ତର ହେଲୁ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ, ପାଞ୍ଚ ସାତବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ତାକୁ ଏକାବେଳକେ ପାସୋର ଗଲୁ ? ରଘୁନାଥ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ନିଜର ପରବର୍ତ୍ତନ ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କଲ—ବାସ୍ତବିକ, ମାୟାକୁ ଯେ ସେ ପ୍ରେମ କରିଛି, ସେଥିରେ ତାର କି ଦୋଷ ? ମାୟା ଯେ ଉପରେ ପଡ଼ି ତାକୁ ଭଲ ପାଇଲା, ଏଇଟା କଣ ତାର ଉଦ୍ରତା—ଏଇଟା କଣ ତାର ଉଚିତ ? ରଘୁନାଥ କଲ୍ପିତ ହୋଧରେ ଭବିଷ୍ୟ, ବାସ୍ତବିକ ମାୟା ସବୁ ଅନିଷ୍ଟର ମୂଳ ! ସେ ଯେପରି କରିଛି, ସେହିପରି ଫଳ ଭୋଗୁ—ସେ କାର୍ତ୍ତବିକ ତାକୁ ବିଷ ହେବ ? ତାର ଭରଜ ? ଏ ଥର ସେ ମନ ଦୃଢ଼ କରିବ—ନିଶ୍ଚୟ ମାୟାର ସମ୍ପର୍କ ତ୍ୟାଗ କରିବ । ମାୟାର ସମ୍ପର୍କ ଯେ ପାପ ! ମାୟା ନିଶ୍ଚେ ମାୟାବିନୀ କୁହୁକିନୀ ! ନୋହଲେ କି ତାର ଏଡ଼େ ଟାଣ ମନକୁ ସେ ଭାଙ୍ଗି ଦୁନା କରନ୍ତା—ଏପରି ଦୃଢ଼ ଲୋକକୁ ସେ କାନିଧର କରିନ୍ତା ! ବେଶ୍ ଭଲ କଥା—ଏଥର ମଜା ବୁଝିବ । ସାମାନ୍ୟ ଟୋକାଟାର ଏଡ଼େ ଗର୍ବ ? ପୁଣି ପରକ୍ଷଣରେ ଭାବିଲା—କି ଜୟନ୍ତୀ ! କି ରଘୁନାଥ ! ସ୍ତ୍ରୀଲୋକକୁ ଏ ଅନ୍ୟାୟ ଦଣ୍ଡ—ଅକାରଣ ସରଳା ଅବଳା ବେଳରେ କୁଣ୍ଢ ! ପୁଣି ତା ବାପର ଖାଇ ।

ମାତ୍ର ସେହିକ୍ଷଣି ସୀତା କଥା ତା ମନରେ ଉଦୟ ହେଲା । ସେ ମନକୁ ପଥର କରି ଭାବିଲା—ହଁ, ତା ବାପର ଯେପରି ଖାଇଛି, ସେହିପରି ଖାଟୁଛି । ତା ପାଇଁ କଣ ସେ ତାର ଜୁଆର ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ? ନା—କଦାପି ନୁହେଁ ! ମାୟା ଯେପରି ତାକୁ ଭଲ ପାଇଛି, ସେହିପରି ସେ ତେରୁ । ତେବେ ସିନା ତାକୁ ଶାନ୍ତି ହେବ ।

ଏତିକିବେଳେ ରଘୁନାଥର ପଛଆଡ଼େ ଆସି ମାୟା ଠିଆ ହେଲା । ଜଳ୍ପ ଆଲୁଅରେ ତାର ଗୁରୁ ଦେଖି ରଘୁନାଥ ବୁଲି ପଡ଼ି ତାକୁ ଡାକିଲା—ମାୟା, ଏ ପାଖକୁ ଆସ । ମାୟାର ମନଟା ହାକିମି ସ୍ୱର ଶୁଣି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହୋଇଗଲା । ସେ ବୁଲୁ

ହୋଇ ସାମନାରେ ଛୁଡ଼ା ହେଲା । ରଘୁନାଥ ବିନାବକରେ କହିଲା, “ମାୟା, ତୁମେ ସେ ଚୌକିରେ ବସ ।” ମାୟା ରଘୁର ବ୍ୟବହାରରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଚୌକିଟି ଟାଣି ଆଣି ତାହାର ସମ୍ମୁଖରେ ବସିଲା । ରଘୁନାଥ ମନ ଦୃଢ଼ କରି ଆଜି ସବୁ କହିବ ବୋଲି ସ୍ଥିର କଲା । ମାତ୍ର ପ୍ରଥମେ କିପରି ଆରମ୍ଭ କରିବ, ଠିକ୍ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତାହାର ସରଳ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ସବୁ ଗୋଲେଇ ଗଲା । ସେ କିଛିକ୍ଷଣ ମାରବ ରହି କହିଲା, “ମାୟା, ତୁମେ ନିଶ୍ଚୟ ମାୟାଦିନୀ । ନୋହଲେ, ତୁମେ ମୋତେ କାହିଁକି ଭଲ ପାଇଲ ? ମୁଁ ତୁମର ଯୋଗ୍ୟ, ନା ଜାତିପତି ? ତୁମେ କଣ ଅବିନାଶ, କି ସୁରେନକୁ ବାହା ହୋଇଥିଲେ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ? ସେମାନେ ତୁମର ସମାନସ୍ଥ, ମୁଁ ତୁଝା ଅକ୍ଷିତ, ମୋତେ ତୁମେ ଭଲ ପାଇ ଭୁଲ କଲ ।”

ମାୟା ଗଣ୍ଡର ଘାସିନିଶ୍ଵାସ ଗ୍ରହଣ କରି କହିଲା, “ମୋର ସାଧ୍ୟ କଣ ? ମୁଁ କଣ ଜାଣେ, କଣ କରିବି ?” ତାର କଥା ଅସମ୍ଭବ, ସେ ଠିକ୍ ଯାହା କହିବାକୁ ଚାହେଁ, ତାହା କହି ପାରିଲା ନାହିଁ—ହୁଣ୍ଡିକି ଭଳି ରୁନି ହୋଇଗଲା । ତା ମନ ଭିତର କଣ ହୋଇଗଲା ।

ରଘୁନାଥ କହିଲା, “ତୁମେ କିଛି ଜାଣ ନାହିଁ, ଖାଲି ପରର ଅନିଷ୍ଟ କହି ଜାଣ । ସୁରେନ ବିରୁଦ୍ଧକୁ ଭଣ୍ଡିଲ, ଅବିନାଶକୁ ଆଶା ଦେଇ ବିଷା ଦେଲା ନାହିଁ, ଗିରିଶକୁ ହତାଶ କଲା, ଆଉ ଶେଷକୁ ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଖାଇଲା !”

ମାୟା ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ଅକାରଣ ଦୋଷାଗୋପରେ ମର୍ମାହତ ହୋଇଗଲା । ସେ ଦୃଢ଼ ହୋଇ ଛୁଡ଼ା ହେଲା ; ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ କହିଲା, “କିଏ କହିଲା ? ସବୁ ମିଛ—ସବୁ ମିଛ । ମୁଁ କ'ଣକୁ କେବେ କିଛି କହି ନାହିଁ, ସବୁ ମିଛ । ତୁମକୁ ଏ ମିଛ କଥା ସବୁ କିଏ କହିଲା ?”

ରଘୁନାଥ କହିଲା, “ହଉ, ଧର ସେ ସବୁ ମିଛ, ସେଥିରେ ମୋର କିଛି ଯାଏ ଆସେ ନାହିଁ । ତୁମକୁ ମତେ ଭଲ ପାଇବାକୁ କିଏ କହିଲା ?” ମାୟା ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଅବଶ୍ୟ ଦେଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଭଲ ପାଇବାକୁ କିଏ କଣ କହେ ? ତାର ସେ ଦିନ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା—ଯେଉଁ ଦିନ ରଘୁନାଥକୁ ସେ ପ୍ରଥମେ ବିଶ୍ଵସେବା ପ୍ରେସର କିରଣୀଖାନାରେ ଦେଖିଥିଲା । ସେ ଆଜିକି ପାଞ୍ଚ ଛ ବର୍ଷ ତଳର କଥା—ସେ ରଘୁନାଥ ଆଉ ଏ ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟରେ କେତେ ପ୍ରଭେଦ ! ସେ ଧୀର ନମ୍ର ରଘୁନାଥ—ଯେ କି ତାକୁ ଆଜ୍ଞା ଆଦେଶ କରୁଥିଲା, ସେ ଆଜି ତାକୁ ଅପରାଧୀ ପରି ଜେରା କରୁଛି । ସେ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଠିଆ ହେଲା, ଶବ୍ଦ—ଏ କୋଧାହୁଏ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନୃତନ ଅଭିନୟ—ସମ୍ଭବତଃ ତା ମନ ବିଡ଼ିବା ପାଇଁ ।

ରଘୁନାଥ ତାଠାରୁ ଉତ୍ତର ନ ପାଇ କହିଲା, “ଦେଖ, ମୋତେ ତୁମେ ଭଲ ପାଇ ବଡ଼ ଭଲ କଲ । ମୁଁ ବିଦେଶୀ ଜିଜ୍ଞାସୁ । ମୋର ପୂର୍ବ ଜୀବନ ତୁମେ କିଛି ଜାଣ ନାହିଁ ।”

“ମୋର ସେ ସବୁ ଜାଣି ଲଭ କଣ ?”

“ସେଥିରେ ତୁମର କି ଲଭ ଶୁଣ । ତୁମେ କାହାର ହିଅ, ତୁମର ମାନ ସମ୍ମାନ କଣ ? ମୁଁ ଗୋଟିଏ ଅଜ୍ଞାତକୁଳଶୀଳ, ପୁଣି ଓଡ଼ିଆ, ଆଉ ହିନ୍ଦୁ ; ନିତାନ୍ତ ଅନାଥ, ଅସିଦ୍ଧି ଓ ସ୍ଥାନ ।”

ମାୟା ଗର୍ବିତ କଣ୍ଠରେ କହିଲା, “ତୁମେ ତ ମୋର ସବୁ, ମୋ ଜୀବନର ଜୀବନ । ମୁଁ ତୁମକୁ ଜାଣେ, ମୁଁ ଆଉ କିଛି ଜାଣିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ତୁମେ ହାଡ଼ି ହେଲେ ମୁଁ ହାଡ଼ିଆଣୀ, ମୋତି ହେଲେ ମୁଁ ମୋତିଆଣୀ । ମୋର ତୁମଠି ଲେଡ଼ା ।”

ରଘୁନାଥ ପରାସ୍ତ ହେଲା, ନମ୍ର ଶବ୍ଦରେ କହିଲା,—“କ୍ଷମା କର ମାୟା ! ତୁମର ଏପରି ଟାଣ ମନ ମୁଁ ଜାଣି ନ ଥିଲି —”

ମାୟା ରଘୁନାଥର କଥା ଶେଷ ନୋହୁଣୁ ତା ପିଠିରେ ଆଉଜି ପଡ଼ିଲା । ରଘୁନାଥ ପୁଣି ଆଉ ଥରେ ଆତ୍ମବିମୁକ୍ତ ହୋଇ ତାକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲା ।

କିନ୍ତୁ ଘରେ ପୁଣି ତା ମନ ଶାନ୍ତ ହେଲା । ଦିନେ ସ୍ମରୁପେ କହିଲା, “ମୁଁ ତ ତୁମକୁ କିଛି ହେବି ନାହିଁ, ମିଛରେ ମୋତେ ଆଶା କର ନାହିଁ ।” ମାୟା ପଥର ପରି ଏ ନିଷ୍ଠୁର ବାକ୍ୟ ଶୁଣିଲା । ଘରେ ବସିଲା—ବୋଧ ହୁଏ ଗେଲେ କହୁଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ତାହା ପ୍ରକୃତରେ କହିଥିଲା । ଏ ଥର ସେ ମାୟାଠାରୁ ଦୂରରେ ହୋଇ ରହିଲା ।

କୋମଳର କାମଯୋଗୁଁ ତାକୁ କିଛି ଦିନ ମୌଲମାନି ଯିବାକୁ ହେଲା । ମାୟା ବୁଲିଲା, ସେ ତାକୁ ସଙ୍ଗରେ ଡାକିବ; ମାତ୍ର ରଘୁନାଥ ତାକୁ କିଛି ନ କହି ଚାଲିଗଲା । ସେ ଦୁଃଖରେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ରହିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର କଣ ସ୍ୱାଦ ଏହିପରି ! ରଘୁନାଥର ଅବହେଳାଯୋଗୁଁ ସେ ତାର ଜାତି ଉପରେ ଅଭିମାନବଦ୍ଧ ହୋଇ ଦେଲା ।

କେବଳ ବାବୁ ଫେରି ଆସିଲେ । ରଘୁର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ମାୟା ତାଙ୍କ ସହିତ କଲିକତା ଚାଲିଗଲା । ରଘୁ ଯେତେବେଳେ ରେଙ୍ଗୁନ ଫେରି ଆସିଲା, ଦେଖିଲା—ସେ ନାହିଁ; ତା ଶୋଇବା ଘରେ କେବଳ ମାୟାର ସେହି ସୁନା ଫ୍ରେମ ବଜା ଫୋଟାଟି । ରଘୁନାଥ କିଛି କାହିଁକି ସେ ଦିନ ବଡ଼ ମନସ୍ତାପ କଲା ।

ମାୟାକୁ ଅକାରଣ କଷ୍ଟ ଦେଇ ଦିଦାୟ ଦେଇଥିବାରୁ ତାକୁ ବଡ଼ ବାଧିଲା । ତେଣୁ ସେ ସରଳ ଭାବରେ ତାକୁ ସବୁ ବିଷୟ ଜଣାଇବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା । ସେ ଶୁଣିବାରେ ତାକୁ ଆଉ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ଶୀଘ୍ର ପକ୍ଷ ରଚନା କରି ନିଜର ଆନୁପୂର୍ବିକ ସମୁଦାୟ ଇତିହାସ ଲେଖି ତାହା ନିକଟକୁ ପଠାଇ ଦେଲା ।

ସେ ଚିଠିର ଜବାବ ପାଇଁ ରତ୍ନ ହସ୍ତାଏ, ଦୁଇ ହସ୍ତା, ମାତ୍ର ଅପେକ୍ଷା କଲା; କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଉତ୍ତର ନ ପାଇ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ତାହାକୁ ସେ ଯେ ଅକାରଣ ଦୁଃଖ ଦେଇଛି, ଏ କଥା ଭାବି ତାହାର ମନରେ କଷ୍ଟର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ ଦିନେ ଅତର୍କିତ ଭାବରେ ଆସି କଲିକତାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ମାୟାର ଦେଖା ମିଳିଲା ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ମାୟା କଲିକତାରେ ନ ଥିଲା । ରତ୍ନନାଥ ନିରାଶ ହୃଦୟରେ ବର୍ମା ଫେରିଗଲା । ତାହାର ମନେ ହେଲା, ଏପରି ହୃଦୟାନ୍ତ ଶାବନ ଥାଇ ଲଭ କଥା ? ଅକାରଣ ପରର କଷ୍ଟ ! ଏ ଥର ମାୟା-ଚିନ୍ତାରେ ସେ ବେଶି ବିକ୍ରମ ହେଲା । ମାୟା ତାକୁ ଏତେ ଭଲ ପାଏ—ଏତେ ପ୍ରେମରେ ପଥର ବି ପାଣି ହୋଇଯାନ୍ତା ! ବାସ୍ତବିକ, ତା ହୃଦୟ କଣ ପଥରୁଁ ଟାଣ ? ତା ହୃଦୟ କଣ ନିଷ୍ଠୁର ଶକ୍ତିପର ହୃଦୟ ? ତା' କଣ ମାନବରୁ ବୋଧଶକ୍ତ ନାହିଁ ? ନା, କେବଳ ସେ ଆପଣା ଜିଦ୍ ବଜାୟ ରଖୁଛି ? ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ହେଲା ଯେଉଁ ନାଆଁ ତାକୁ ଭଲ ପାଏ, ସେହି ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନଦିନୁ ଯେ ତାର ଚରଣରେ ଆତ୍ମପ୍ରାଣ ବଳି ଦେଇଛି, ଯେ ତା ଲାଗି ସବୁ ତ୍ୟାଗ କରିଛି, ସେ ନାଆଁ ମନେ ନା ଦେଖ ? ମାୟା ବିଦ୍ୟାବତୀ, ଧନ କୁବେରର କନ୍ୟା, ସତ୍ୟ ମହିଳାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମଣି, ରୂପରେ ଗୁଣରେ ତାହାର ଭୁଲନା ଅସମ୍ଭବ; ସ୍ୱଭାବ ଏପରି ଧୀର, ଗମ୍ଭୀର, ଶାନ୍ତ ଓ ସ୍ୱୟତ ଯେ, ମର୍ମ ଫାଟିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତା ରୁଣ୍ଡ ଫିଟେ ନାହିଁ—ଅନ୍ତର ପୋଡ଼ି ଜଳିଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅଧର ତା ପ୍ରକାଶ କରେ ନାହିଁ । ଏପରି ମହିମା-ମୟୀ ଯେଉଁ ଯୁବତୀ, ତାହାର ସେ କଣ କରିଛି ? କେବଳ ଅନିଷ୍ଟ, କେବଳ ଆତ୍ମାତ—ଆତ୍ମାତ ଉପରେ ଆତ୍ମାତ । ତାକୁ ଭାବି ସେ ଚୁନା କରିଛି, ତାହାର ଅମୂଲ୍ୟ ଜୀବନକୁ ମାଟି କରିଛି । ପୁଣି କେବେ କେବେ ଭାବେ—ସେ କାର୍ଯ୍ୟକି ମାଟି କରିବ—ମାୟା ପ୍ରାୟ ତାକୁ ଭଲ ପାଇ ମାଟି ହୋଇଛି । କଣ୍ଟାବାଡ଼ରେ କରୁଡ଼ି ହେଲେ କଣ କଣା ଫୋଡ଼ି ହୁଏ ନାହିଁ ? ତଥାପି ଯେତେ ଆତ୍ମଦୋଷ ପ୍ରକାଶନ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାର ବିବେକ ସବୁଦିନ ତାକୁ ଦୋଷୀ କଲା—ସବୁଦିନ ତାକୁ ଅପରାଧୀ ପରି ଜେରା କଲା । ଖାଇଲେ, ବସିଲେ, ଶୋଇଲେ, ଉଠିଲେ ବିବେକ ତା ସଙ୍ଗେ କଳି କଲା—ତୁ କଣ କଲୁ, ତୁ କଣ କଲୁ ! ଗୋଟାଏ ଅବଳାର ଜୀବନକୁ ସାଇଲୁ ? ଏହି ପ୍ରତିଧ୍ୱନିରେ ତାର ଶାନ୍ତି ସୁଖ ହଜିଗଲା । ସେ ମାରବରେ କେତେବେଳେ ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ି ରହିଲା, କେବେ ବା ସଗରେ ବିବେକକୁ ଶାସନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା; ହେଲେ, ଶାନ୍ତି ପାଇଲା ନାହିଁ । ତା ମନରେ

ସଦାକ୍ତ ମାୟାର ପ୍ରେମମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଉତ୍କଳରୁ ଉତ୍କଳରେ ହୋଇ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ସେ ଯେତେ ତେଷ୍ଟା କଲ ମାୟାକୁ ଭୁଲିବାକୁ, ମାୟା ସେତେ ଦୃଢ଼ ହୋଇ ତା ଅନ୍ତରରେ ଆସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲ ।

ଶେଷକୁ ରଘୁନାଥ ବୁଝିଲ, ସେ ମାୟାକୁ ହଜାର ଦୋଷ ଦେଲେ ସୁଦ୍ଧା ନଜେ ତାକୁ ଅଜ୍ଞାତରେ ଅନେକ ଦିନ ଭଲ ପାଇଛି । ଏ ସତ୍ୟ ଯେଉଁ ଦିନ ସେ ଆବିଷ୍କାର କଲ, ସେ ଦିନ ବହୁତ ଓ ଆନନ୍ଦ ଉଭୟେ ତାକୁ ଦେଇ ବସିଲେ । ସେ ଦୋଷ କରି ସୁଦ୍ଧା ଅପରାଧର ଆତ୍ମଗାନରୁ ଯାହା ପାଇବା ପାଇଁ ପୁଣି ନିଜପକ୍ଷ ସମର୍ଥନର ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ିଗଲା । ହଁ, ସେ ମାୟାକୁ ଭଲ ପାଏ, ତହିଁରେ ଦୋଷ କଣ ? ସେ ସୀତାକୁ ଭଲ ପାଏ ବୋଲି କଣ ଆଉ କାହାକୁ ଭଲ ପାଇବାର ଅଧିକାର ତାର ନାହିଁ ? ତାହା ହେଲେ ଲୋକେ ପ୍ରଥମା ପତ୍ନୀର ମୃତ୍ୟୁରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିବାହ କରିନ୍ତେ କାହିଁକି ? ତାହା ତ ଦୋଷ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ପୁଣି ଭାବିଲ, ସେଠି ତ ବିବାହ ଗରଜର କଥା ! ଏ ତ ଆଉ ତାହା ନୁହେଁ । ଏଠି ତ ସେ ଶୁଣି ମଜ୍ଜିଛି । ଏ ଥର ତା ମନରେ ନାନା ଭାବର ଉଦୟ ହେଲା । ଥରେ ଯେତେବେଳେ ସେ ସୀତା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଭଲ ପାଇଛି, ତାକୁ ବିବାହ କରିବାଟା କି ପାପ ? ବରଂ ତାର ଜୀବନରକ୍ଷା । ସୀତା ତ ଯାହା ହେଉ ସୁଖେ ଦୁଃଖେ ସଂସାର କରିଛି, ଆଉ ମାୟା ବିରୁଦ୍ଧ ଯେ ଗୁରୁକୁଳରୁ ସରୁଛି ! ମାୟା ମଧ୍ୟ ନାଶ, ସେ କିପାଁ କୋମଳା ଅବଳାର ପ୍ରାଣରେ ଅଗ୍ନି ଜାଳିବ ? ସେ କିପାଁ ଅକାରଣ ତାକୁ ଶୂଳୀରେ ଦେବ ? ଅନ୍ତତଃ ତାକୁ ବିବାହ କରି ଯଦି ସେ ସୁଖୀ କରି ପାରେ, ତେବେ କଣ ତାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ନାହିଁ ?

ରଘୁନାଥ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ସ୍ଥିର କଲ, ମାୟାକୁ ବିବାହ କରିବା ତାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ସେତେବେଳେ ମଧୁର ଗୋଧୂଳି ଆକାଶକୁ ଆଛନ୍ଦି କରୁଥିଲା । ରେଣୁକ ସହରର ସତରଫ ସବୁ ବିକଳ ବଢ଼ିରେ ଆଲୋକମୟ ହେବା ଆରମ୍ଭ ହେଲାଣି । ସେ ବେଶଭୂଷା ହୋଇ ବୁଲି ବାହାରିଲା ।

ବାଟରେ ଅସଂଖ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣା ସ୍ତ୍ରୀ ନାନାରଙ୍ଗର ଚକ୍ରମଳିଆ ରେଶମ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି, ମୁଣ୍ଡରେ ଚକଣ ଚନ୍ଦ୍ରାକାର ଗୋଷାକରକୁ ଫୁଲ ପେନ୍ଥାମାନ ଖୋସି ମୁହଁରେ ସନାଶା (ଚନ୍ଦନ) ବୋଳି, ସୁନାରଙ୍ଗର ଝଲିରେ ଅଖି ଝଲିପାଲି ଚାଲୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଗୋଡ଼ରେ ରେଶମୀ ଚଟି, ସୁନାର ପାଦବଳା, ହାତରେ ସୁନାର ମୋତାଖଡ଼ୁ, କାନରେ ଶାଘ ନଡ଼ାଉଁ (କଣ୍ଠିଫୁଲ), ବେକରେ ରଜିଆ ସରୁ ରେଶମୀ ପଞ୍ଚୁ (ବୁଦର), ଧଳା ଅଇଁଜି(କୁରୁତା) ଉପରେ ସୁଖୋରତ । ପାନ ବୋଳରେ ଚନ୍ଦ୍ରାଧର ଲେହନିତ ବର୍ଣ୍ଣ । ରଘୁନାଥ ଏ ନାରୀମାନଙ୍କର କଳ୍ପସା-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ଥରେ ଥରେ ଚାହିଁଥିଲା, ଆଉ ଭାବୁଥିଲା, ଏ ସ୍ଥାନର ବିପଦ ।

ଏ ଦେଶ ଅଛୁ ତ—ଏଠି ବିବାହ ନାହିଁ, ବ୍ୟଭିଚାରରେ ଦୋଷ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ ।
 ଗୁରୁଆଡ଼େ ରୂପର ହାଟ—ରୂପର ପସର ମେଲି ଅସଂଖ୍ୟ ଯୁବକ ପ୍ରତି ମୃତୁର୍ଭରେ
 ଯୁବକଙ୍କୁ ଫାନ୍ଦରେ ଫୋଲିବାକୁ ସତ୍ତ୍ୱେନୟନରେ ଗୁହ୍ୟ ଛନ୍ଦ୍ର । ଏତେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ,
 ଏତେ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ, ଏତେ ରଙ୍ଗ ବିଳାସିତା ମଧ୍ୟରେ ଆସୁଦମନ କରି ରହିବା ଗୁଣର
 ଅସାଧ୍ୟ । ତେବେ ସେ କାହିଁକି ଅକାରଣ ଆପଣାର ନିର୍ମଳ ଚରଣ କଳଙ୍କିତ
 କରିବ ? ସେ କିପରି ବିବାହ ନ କରିବ ? ଗୋଟିଏ ମୈତ୍ର ବର୍ମିଣୀର ନୀତିବାସ
 ହେବା ଅପେକ୍ଷା ସଖା ସାଧୁ ! ମାୟାର ସ୍ୱାମି ବ ଗ୍ରହଣ କଣ ଶତ ଗୁଣେ ଶ୍ରେୟ
 ନୁହେଁ ! ପୁଣି ଭବଲ୍ଲ, ମାତେଇଁ କଥା ! ମାତେଇଁ ତା କାରଖାନାର ଗୋଟିଏ
 ପରମ ରୂପକଣ ବର୍ମୀ ଯୁବକ । ସେ ସବୁଦା ତା ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ । କେଉଁଦିନ ବା
 ସେ ତାହା ଫାନ୍ଦରେ ପଡ଼ି ପାରେ, ଆଜିଂ ସାବଧାନ ହେବା କଣ ଉଚିତ
 ନୁହେଁ ? ଭବୁଁ ଭବୁଁ ରଘୁନାଥ ଲଗ୍ନବତୀ ନଦୀ ବନ୍ଧରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଜେଟି
 ଉପରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ହୋଇଗଲା, ଆକାଶରେ ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ତାରା
 ଦେଖା ଦେଲେ । ଆଉ ଦିଶାଳବନ୍ଧୀ ଲଗ୍ନବତୀର ଜଳଦର୍ପଣରେ କେଳି କରିବାକୁ
 ଲାଗିଲେ । ରଘୁନାଥ ଏକାନ୍ତ ମନରେ ତାରାସମୂହର ଜଳନୀତି ଦେଖୁଥିଲା ।
 ହଠାତ୍ ପଛଆଡ଼ୁ କିଏ ତା କାନ୍ଧରେ ହାତ ପକାଇଲା । ରଘୁନାଥ ଫେରି
 ଚାହିଁଲା—ମିଷ୍ଟର ବନେଟ୍ ।

ମିଷ୍ଟର ବନେଟ୍ ଫୋଲିସ କର୍ମଗୁଣ । ସେ ଜାତରେ ଫିରିଙ୍ଗି, ଭୟାନକ
 ମଦ୍ୟପାୟୀ, କିନ୍ତୁ ଶିକ୍ଷାଗୁରୁରେ ଅତି ଭଦ୍ର ଓ କଥାବାଣୀରେ ବେଶ ସୁରସିକ ।
 ଲୋକେ ତା ସହିତ ଆଳାପ କରିବାକୁ ନ ଚାହୁଁଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଆପେ ବଳେ
 ପଡ଼ି ପରିବସୁ ଦିଏ—ପ୍ରଥମେ ବହୁତ ଭଦ୍ରତା ଦେଖାଏ, ଦିନେ ଅଧେ
 ହୋଟେଲରେ ଖାଆଏ, କେବେ ‘କ୍ଲବ’କୁ ଘେନିଯାଏ, ଥିଏଟରକୁ ନିଏ,
 ଶେଷକୁ ନିଜ ସଙ୍ଗର ପକେଟରେ ହାତ ପକାଏ । ଥରେ ମୁଠାରେ ପାଇଲେ
 ସବୁସ୍ଥାନ କଷି ଗ୍ରହଣେ । ମଦ, ବେଶ୍ୟା, ଜୁଆଣେଲରେ ସେ ଧୁରନ୍ଧର ।
 ରଘୁନାଥ ତାକୁ ଭଲରୂପେ ଚିହ୍ନି, ସେଥିପାଇଁ ସେ ସତର୍କ ହୋଇ ତାଠାରୁ
 ଦୂରଦୂର ଦୂରରେ ଥାଏ । ମାତ୍ର ବେହୁଆ ବନେଟ୍ ତା ସଙ୍ଗ ଗୁଡ଼ିବାକୁ
 ଚାହୁଁ ନାହିଁ । ରଘୁନାଥ ଧନୀ ଆଉ ଅବିବାହିତ, ତାକୁ ହାତ କଲେ କେଉଁ
 କାମ ନ ହେବ ? ଭୋଜ ଉପୁରି ମଦ ଖରଗୁଟା ତ ଉଠିଯିବ । କୋମ୍ପାନିର
 ପୂର୍ବଦିନ ମେନେଜର ସଖାଶ ବାବୁ ତ ଏହିପରି ଭଲଲୋକ ଥିଲେ । ବନେଟ୍
 ସାହେବ ଫାନ୍ଦରେ ପଡ଼ି ଶେଷ ହେଲେ । ଶେଷକୁ କୋମ୍ପାନିର ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ
 ତୋଷରଫ କରି ବର୍ତ୍ତମାନ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ । ବହୁତ ବୁଦ୍ଧିମାନ ଯଦି ତା
 କଥାରେ ଭୁଲନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ରଘୁନାଥ କି ଗୁରୁ ! ସେ ରଘୁନାଥକୁ
 ଧରିବା ଯେପରି ସହଜ ମନେ କରିଥିଲା, ତଦ୍ୱୟ ହେଲା ନାହିଁ । ବର୍ଷେ ହେଲା
 ସେ ତାହା ସଙ୍ଗରେ ଲାଗି ଟୋପାଏ ମଦ ବଖାର ପାଉଁଶ ନାହିଁ, ଆଉ

ଅନନ୍ତଙ୍କୁ କଥା ତ ଦୂର । ତଥାପି ସେ ତେଣୁରୁ ବରଦ ନୁହେଁ । ଦୂରରୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲୁ, ରଘୁନାଥ ଜେଟିରେ ବୁଲୁଛି, ସେ ମଧ୍ୟ ଆସି ବୁଲିଲା । ତୁମେ ଅନ୍ଧକାର ଘୋଟିଗଲା, ବନେଟ୍ ଅନ୍ଧକାର ଭାବରେ ଆସି ତା ପିଠିରେ ହାତ ମାରିଲା । ରଘୁନାଥ ମୁହଁ ବୁଲାଇ ତାକୁ ଗୁଡ଼ି କହିଲା—“ଗୁଡ଼ି ଇରିନି ମିଶ୍ଟର ବନେଟ୍ ! ଭଲ ଅଛନ୍ତି ତ ?” ସେ ରଘୁନାଥର ପ୍ରସାରିତ କରି ମର୍ଦ୍ଦନ କରି ତା ସହିତ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏଣୁ ତେଣୁ ପାଞ୍ଚକଥା ଦେଲା ଯେ ରଘୁନାଥକୁ କହିଲା—“ମିଶ୍ଟର ମହାପାତ୍ର ! ତୁମେ ବଡ଼ ଅରପିକ ! ତୁମେ ସବୁବେଳେ ଏ କି ବ୍ରତ କରିବ ? ଯୁବା ବୟସ ତୁମର, ଏ ବୟସରେ ଶୁଣି ନାହିଁ ? ଏ ବୟସରେ ମୁନ ରଖି ଦେଲେ ଚଳିବ ନା ? ଜୀବନ ଶଶସ୍ଥାୟୀ ! ଦୁଇ ଦଣ୍ଡ ମଉଜ କରି ଆନନ୍ଦରେ ଉଡ଼େଇ ଦେଲେ ଯାଏ । ପାଣିର ଫୋଟକା ଗୁଡ଼ି ଗୁଡ଼ି ମିଳେଇ ଯିବ, ପକେଟରେ ପଇସା ଝଣ ଝଣ କରି ଲାଭ କଣ, — ଯଦି ଆମେ ଦୁନିଆଟା ଭୋଗ ନ କଲୁଁ ?”

ସେତିକି ବେଳେ କୋଟୋଟି ବର୍ମା ଯୁବକ ରୂପରେ ସେ ସ୍ଥାନଟି ଆଲୁଅ କରି ଚାଲିଗଲେ । ସେମାନେ କିଛି ଦୂର ଅଗ୍ରସର ହେଲା ମାତ୍ରେ ତାଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ି ବନେଟ୍ କହିଲା—“ମୁଁ ଏଇ ସକାଶେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଭଲ ପାଏ । ଆହା, କି ରୂପ ! ଯେଉଁର ଫୁଲର ମାଳା ! ଏ ଫୁଲବଣରେ କେଉଁ ମୟୁକ୍ତର ମନ ବିଚଳିତ ନ ହେବ ?” ରଘୁନାଥ ତା କଥାରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା—“ବନେଟ୍ ! ଛୁ, ତୁମେ ଏପରି କହ ନାହିଁ, ପର ସ୍ତ୍ରୀ ମତେ ମା ଭଉଣୀ ।” ବନେଟ୍ ଗୋଟିଏ ଅଶ୍ରୁଳ ଶପଥ କରି କହିଲା—“ଦୁନିଆଯାକ ମା ଭଉଣୀ ଦେଖିଲେ ପାଠ ସଲ୍ଲ, ସ୍ତ୍ରୀ ମାତେ ଭୋଗର ସମଗ୍ରୀ, ଜଗତରେ ମନୁଷ୍ୟର ତିନଟା ଭୋଗ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ”; କହି ସେ ଆଖୁଲି ଗଣି କହିଲା—“ମଦ, ମୁଦ୍ରା, ନାଶ । ଏ ତିନଟା ପୁରୁଷ ପୁଅର ନ ଥିଲେ ସେ କଣ ଆଉ ଭଦ୍ରଲେକ ବୋଲାଇବ ?”

ରଘୁନାଥ ରୁଷ୍ଟସ୍ୱରରେ କହିଲା—“ମିଶ୍ଟର ବନେଟ୍ ! ଏ କି ଭଦ୍ରତା ତୁମର ? ମୋ ସାମନାରେ—”

ତାହାର କଥା ଶେଷ ହେବାକୁ ନ ଦେଇ ମିଶ୍ଟର ବନେଟ୍ କହିଲା—“ଆଜ୍ଞା, ଭାଇ, ଗୁଲ ଆଜି ବଡ଼ ଥିଏଟରକୁ ଯିବା । ତୁ ଶୁଣିବୁ, ପ୍ରାନ୍ତସର ବିଶ୍ୱାସୀ ନର୍ତ୍ତକୀ ମିସ୍ ଆଲେନ୍ ଆସିବ ? ଯେଉଁ ସୁନ୍ଦର ନାଚ ତାର, ଦେଖିଲେ ତୋ ମୁଣ୍ଡ ଘୁରିଯିବ, ଆଉ ଏ ସବୁ ଉପଦେଶ ଓ ବକ୍ତୃତା ତୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭୁଲିଯିବୁ ।” ରଘୁନାଥ ନାହିଁ କଲା, କିନ୍ତୁ ବନେଟ୍ ଯିବ୍ କରି ନିଜ ହାତରୁ ତାକୁ ଟିକଟ କଣି ଦେବ କହିଲା । ରଘୁନାଥ ଅନେକ ଥର ଥିଏଟର, ବାୟୋସ୍କୋପ ଦେଖିଛି, ଭାବିଲା, ଥରେ ଅଧେ ଥିଏଟର ଦେଖିଗଲେ ଦୋଷ କଣ ? ସେ ଅବଶେଷରେ ସମ୍ମତ ହେଲା ।

ସେ ଦିନ ରାତି ତିନିଟାକୁ ଯେତେବେଳେ ସେ ଘରକୁ ଫେରିଲା, ସେତେବେଳେ ଘୁଣାରେ ଲଜ୍ଜାରେ ତା ଦେହ ଗୋଡ଼ୁ ମୁଣ୍ଡଯାକେ ଝିମିଝିମି ହେଉଥିଲା । ଯେଉଁ ଶବ୍ଦ ସ୍ୱର ଦୃଶ୍ୟ ସେ ଦେଖିଲା, ତା ଜୀବନରେ କେବେ ଦେଖି ନ ଥିଲା । ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ନାୟାର ଉଲ୍ଲଙ୍ଗ କୃତ୍ୟାଭିନୟ ତାହାର ଯେତେ ମନେ ପଡ଼ିଲା, ସେତେ ତାର ସବାଙ୍ଗ ଜଳିଗଲା—ଏ ଦୃଶ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ଯାଏ ? ପୁଣି ଭଦ୍ରବେଶଧାରୀ ମାନବ ! ପୃଥ୍ୱୀ ସତ୍ୟ ହେଉଛି ନା ରସାତଳକୁ ଯାଉଛି ! ଏତର ସୁଅଟର ବନେଟ ପରି ଜଦନ୍ୟ ମଦ୍ୟପାୟୀ ସହିତ ଦେଖି ଯାଇ ଥିବାରୁ ତାର ଲଜ୍ଜା ଓ ଅନୁତାପର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ ଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ି ନିଜକୁ ବହୁତ ଗାଳି ଦେଲା । ତାହାର ମନେ ହେଲା, ସେ ଯାପର ପ୍ରଥମ ପାହାଚକୁ ଆସେ ଆସେ ଓହ୍ଲାଇଛି । ତହିଁର ଆଶୁ ପ୍ରଣାଳାର ଆବଶ୍ୟକ, ନୋହିଲେ ନେତ୍ର-ଗୁଡ଼ କହ୍ନୁଣୀକି ଗଲେ ଆଉ ଉପାୟ ନ ଥିବ ।

ହଠାତ୍ ତା ମନରେ ହେଲା, ନିଶ୍ଚୟ ସରଳା ମାୟାକୁ ବିବାହ କରି ସୁଖୀ କରିବା ଦୋଷ, ଆଉ ଏ ପାପପାଗରରେ ପହଞ୍ଚିବା ଭାରି ପୁଣ୍ୟ ! ଆଜି ସୁଅଟର ଦେସିକ, କାଲି ମଦ ଖାଇବ, ପରଦିନ ଚରସ ହସାଇବ । ସ୍ତ୍ରୀ ଯା କପାଳରେ ଅଛି, ସେ କାହିଁକି ଗୁଣବତୀ ସୁଖୀନା ସ୍ତ୍ରୀ ରହିବୁ ବିବାହ କରିବ ? ଘୁଷୁରିକୁ ପାତଳ କଦଳୀ—ଅଳ୍ପ ହାତରେ ଦର୍ପଣ ?

ସେ ଆସୁଗ୍ରାନ୍ତରେ ବୁଡ଼ି ସେ ଦିନ କାମକୁ ଗଲା । କାମରେ ତାହାର ମନ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ତାର ଅର୍ଦ୍ଧଲି ଦିନୁ ସେ ଆସି ଲମ୍ବା ସଲମ କରି ଠିଆ ହେଲା । ଖବର ଦେଲା, ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିଛି ।

ରଘୁନାଥ ଉଠି ଖାସକାମଡ଼ାକୁ ଗଲା, ଦେଖିଲା, ଆଗନ୍ତୁକା ମଧ୍ୟବୟସୀ, —ପ୍ରାୟ ତିରିଶ ସେପାରି, କିନ୍ତୁ ପରମ ସୁନ୍ଦର । ଆଉ ତାର ବେଶଭୂଷା ଦେଖି ଭାବିଲା, ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଳାସିନୀ ।

ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟି ବାବୁଙ୍କୁ ଦେଖି ହସି ହସି ଅଭିବାଦନ କଲା । ତାର ନାମ ମାୟା । ତାକୁ ବନେଟ ସାହେବ ପଠାଇଛନ୍ତି । ଯଦି ବାବୁଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ହୁଏ, ସେ ତାଙ୍କ କଠିରେ ରହିବ । ଏହା କହି ନିଜର ଘରକରଣା ଓ ସିଲେଇ ଆଦର ନିପୁଣତା ବୟାନ କଲା । ସେ ପୂର୍ବେ ଜଣେ ମୁସଲମାନର ରକ୍ଷିତା ଥିଲା । ମୁସଲମାନଟି ମରଗଲା, କିନ୍ତୁ ତାକୁ ବିପୁଳ ସମ୍ପତ୍ତି ଦାନ କରି ଯାଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାର କେବଳ ଗୋଟିଏ ସାନ ପୁଅ ଅଛି, ତାକୁ ବି ସେ ପୂଜି ଗୁଡ଼ରେ (ପାଠଶାଳା) ପ୍ରତିଦେଇଛି । ରଘୁନାଥ ସବୁ ଶୁଣି ଶୁଣି ରାଗରେ ଫୁଲି ଉଠିଲା । ତଥାପି ସହତ ହୋଇ ତାକୁ ବିଦାୟ ଦେଇ ଘରକୁ ଆସି ନ ଗାଧୋଇ ନ ଖାଇ

ଶରରେ ପଡ଼ିଗଲା ଏବଂ ମେଜ ଦରଜାରୁ ମାୟାର ଧୂନା ଫ୍ରେମବଳା ଫୋଟଟି ଆଣି ବକ୍ଷସ୍ଥଳରେ ଚୁପି ଧରି ଆବେଶକର୍ମୀ ତ ଅଧରରେ ଘନ ଘନ ଚୁମ୍ବନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତା ହୃଦୟ ମୟା ଲାଗି ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ କଲ୍ପନାରେ ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କଲା, ସେହି ରାତିର ନିବିଡ଼ ଆଲିଙ୍ଗନ, ଆଉ ମାୟା ସେହି ସଲଜ୍ଜ ଦୃଷ୍ଟି ।

ପ୍ରସବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ମାୟା ସିନା ଅକାରଣ ଅଭିମାନ କରି ବର୍ମାରୁ ଗୁଲି ଆସିଲା । କିନ୍ତୁ ତା ମନରେ ଦିନ ରାତି ରଘୁନାଥର ମନୋହର ମୂର୍ତ୍ତି ଜାଗ୍ରତ; ପ୍ରତି ନିମେଷରେ ସେ ଭାବେ, ସେହି ସୁନ୍ଦର ଚମ୍ପାଗୋରା ତନୁ, ଆଉ ସେହି ମାଲେନ୍ଦୀବରଜସୂନ । ରଘୁନାଥର ସେ ସରଳ ସୁନ୍ଦଳ ଉନ୍ନତ ଶାର୍ଦ୍ଦାକାର ଦେହ, କପାଳ ଉପରେ କଳା-କୁସୁମ କେଶଦାମର ତରଙ୍ଗାୟିତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଆଉ ସେ ସ୍ୱରକ ସଦୃଶ ଦନ୍ତପନ୍ଥର ହାସ—ସେହି ବର୍ଣ୍ଣା ନାସିକା, ତାର ଯୁବତୀ ଦୃଢ଼ତାରେ ଭାଗ ସ୍ୱାମିର ରୂପର ମନୋମୋହନ ଚିତ୍ତ ଯେତେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହେଉଥିଲା, ମିଳନର ଆକାଂକ୍ଷା ସେତିକି ପ୍ରବଳ ହେଉଥିଲା । ବାସନାର ଆକୁଳତାରେ ସେ ଦିନ ବାର ଗଣ ଠିକ କରୁଥିଲା, ଆଉ ନିତି ଚାହିଁଥିଲା ଡାକ ପିଆଦାକୁ ।

ଅବଶେଷରେ ଡାକବାଲା ଦିନେ ଦେଖା ଦେଲା । ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ତା ହାତରୁ ଚିଠିକିତାଟା ଆଣିବା ଦୂରରୁ ଝରକା କନ୍ଦରେ ଠିଆ ହୋଇ ମାୟା ଦେଖି ପାରିଲା । ସେ ଉଦ୍‌ବେଗରେ ଦୋହଲର ସିଢ଼ି ପାର ହୋଇ ତା ହାତରୁ ଚଢ଼ୁର ଚିଠି ନେଇ ଆପଣା କୋଠରରେ ପଶି ଦ୍ୱାର କଲି ଦେଲା । ତାର ହିଲମ୍ବ ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ, କର୍ମିତ ଅଙ୍ଗୁଳରେ ଲଫାପା ଭରି ଦହୁ ଆକାଂକ୍ଷିତ ପନ୍ଦର ଚନ୍ଦନ ମୋଚନ କଲା; କିନ୍ତୁ ପନ୍ଦ ଆଠ ଦଶ ଛନ୍ଦ ପଡ଼ି ତା ଦେହ ଶୀତେଇ ଗଲା । ସେ ଚଉକିରୁ ଉଠି ଆସି ହାତ ଗୋଡ଼ ଲମ୍ବାଇ ଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ିଗଲା । ତା ମନରେ ହେଲା, କୋଠାଗୁଡ଼ିକ ମାଡ଼ି ବସିଛି, ଅବା ଆକାଶ ତା ମୁଣ୍ଡରେ ଘଟି ପଡ଼ୁଛି ।

ରଘୁନାଥର ଏପରି ନିଷ୍ଠୁର ପନ୍ଦ ! କେମିତି ତା ହାତ ଗଲା କେମିତି ସେ ଲେଖିଲା । ଅକାରଣ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ମାୟାକୁ କଷ୍ଟସାଗରରେ ଭସାଇବାକୁ ତାର ଏ କି ଚେଷ୍ଟା ! ଶେଷକୁ ତା ମନରେ ଏହାହିଁ ଥିଲା । ମାୟା ବହୁକ୍ଷଣ ଶୂନ୍ୟଦୃଷ୍ଟିରେ ଗୁଡ଼ିକୁ ଅନେଇ ରହିଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ତା ଦେହରେ ଚେତନା ପଶିଲା । ସେ ଚିଠିଶ୍ରେକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦିଲ । ସେଥିରେ ସବିସ୍ତ୍ରରେ ଲେଖାଥିଲା ରଘୁନାଥର ସମସ୍ତ ଜୀବନ । ମାୟାକୁ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଳ ପରି ବୋଧ ହେଲା, ତାର ଦିଶାସ ମଧ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ ଯେ, ରଘୁନାଥ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଛି—ଏକାବେଳକେ ନିଷ୍ଠୁରରୂପେ ଭରଦିନ ସକାଶେ ତ୍ୟାଗ କରିଛି । କିନ୍ତୁ ସେଇଟା ତ ସତ, ତା ଗୁଡ଼ି ସେତେବେଳେ ବରଫ ପରି ଥଣ୍ଡା !

ଦଶାରେ ପାଞ୍ଚଟା ବାଜିଲା । ସେ ଦିନ ମହିଳା-ସମ୍ମିଳନୀର ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଅଧିବେଶନ; ସେଥିରେ ତାର ବକ୍ତିତା ଦେବାର କଥା । ପ୍ରବନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ଲେଖି ରଖିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାର ସହକାରଣୀ କମଳବାସିନୀ ତାକୁ ଡାକିବାକୁ ଆସିବ । ସେ ଦୁଃଖକୁ ପଛକୁ ଦେଇ ଲୁଗାପଟା ପାଲଟି ବାହାରକୁ ଆସିଲା । ଦିନ ସେତେବେଳେ ରତ ରତ । ହନିୟ ଆସି ଜଣାଇଲା, ଦାଣ୍ଡଘରେ ସୁରେନ୍ ବାବୁ ଅପେକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି । ଠିକ୍ ଯେଉଁ ସମୟରେ ଯେଉଁ ଲୋକ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ମାୟା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଛେକ, ସେ ଆସି ଦେହସ୍ଥିତି ଶୁଣି ମାୟା ବିରକ୍ତ ହେଲା; ମନେ କଲା, ହନିୟ ହାତରେ ମନା କରି ଦେଇବ; କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷରେ ନିଜେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ସୁରେନ ବାବୁ କୁଣ୍ଡଳ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ସାର ବର୍ମା ଦେଶର ହାଲ ଗୁଲ ପଚାରିଲେ । ମାୟା ଅନେକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇ ବିରକ୍ତ ହେଲା, ତଥାପି ସୁରେନ ତାକୁ ପଚାରିବାକୁ ଗ୍ରହଣ ନାହିଁ, କାରଣ ତା ମନ ଭିତରେ ଅଗ୍ନି ଜଳୁଥିଲା । ମାୟାକୁ ଅଙ୍କଲକ୍ଷ୍ମୀ କରିବାର ବାସନା ଯେ ଆବାଲା ପୋଷଣ କରିଛି, ଯାହା ଲାଗି ସେ କମଳବାସିନୀଙ୍କ ଆଶା ଦେଇ ସୁଦ୍ଧା ତ୍ୟାଗ କରିଛି, ସେ ମାୟା ବିଶ୍ୱାସଦାତାମାନ ପରି ରଘୁନାଥ ଉପରେ ତଳି ପଡ଼ିଛି । ସାମାନ୍ୟ ରଘୁନାଥ ଉଡ଼ିଲା ଚଢ଼େଇ, ଅପରିଚିତ ଓଡ଼ିଆ କୁଲି ସେ ହେଲା ମାୟାର ମନବୋର ? ଆଉ କମିନାର ପୁଅ, ଖାନ୍ଦାନ ବନ୍ଧର ପିଲା, ଶିକ୍ଷିତ ସତ୍ୟ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ହେଲା ତାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ପାତ୍ର ! ହିଂସାରେ ତା ମନ ସଙ୍ଗଦା ଜଳୁଥିଲା । ସେ ଯେଉଁ ଦିନ ଶୁଣିଲା ମାୟା ରେକ୍ଟନ ଯାଇଛି, ସେ ଦିନ ଅଗ୍ନିରେ ଘୃତାହୁତି ଦେଲା । ମାୟା ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ତାର ବଡ଼ ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ନିଜ ଭଉଣୀ ନାଲୀର ବିବାହ ଲାଗି ସେ ଗ୍ରାମକୁ ବାହାର ଯାଇ ଥିଲା, ସେଥିପାଇଁ ତାର ଅଳ ଆକର୍ଷକ ଆଗମନ । ମାୟା ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇ ନମସ୍କାର କରି ଯିବାକୁ ବାହାରିଲା, କିନ୍ତୁ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅସଲ କଥାଟି କହି ପାରି ନ ଥିଲା । ସେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଭଦ୍ରତାର ସୀମା ଲଙ୍ଘନ କରି କହିଲା “ମାୟା, ରୁମେ ଏତେ ପାଠ ପଢ଼ି, ଏତେ ସୁନାମ ଅର୍ଜନ କରି ସବୁ କୃତୀ କଲ । ରୁମେ ନା ଓଡ଼ିଆ କୁଲିଟାକୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ଯାଉଛ ! ରଘୁନାଥ କଣ ରୁମର ଉପଯୁକ୍ତ ?” ଏ କଥା ଶୁଣି ମାୟା ଗୁରୁରେ ଗୋଡ଼଼ ମୁଣ୍ଡପାଦେ କମ୍ପିଗଲା । ସେ କୁପିତା ଫଣିନୀ ପରି ସଲଖ ଠିଆ ହୋଇ ସରବର୍ବରେ କହିଲା — “ସେଥିରେ ରୁମର କଣ ଅଛି, ସୁରେନ ବାବୁ ? ରୁମେ କଣ ଅଭଦ୍ର ପରି କଥା କହୁଛ ?” ସୁରେନ ତା କଥାର ଉତ୍ତର ଦେଇଥାନ୍ତା, କିନ୍ତୁ ମେହ ସମୟରେ କମଳବାସିନୀ ଆସି ସେ ଘରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ମାୟା ଓ ସୁରେନକୁ ଏକାଠି ଦେଖି କମଳବାସିନୀର ଗୁଡ଼ି ଯୋଡ଼ିଗଲା । ମାୟା ଯେ ତାହାର ସମସ୍ତ ସୁଖ ମୂଳରେ କଣିକ ସଦୃଶ, ଏ କଥା ଭବି ଭବିରେ ତା ଆଖି ଜଳି ଉଠିଲା । ସୁରେନ ହସି ହସି ତାକୁ ନମସ୍କାର କଲା । କମଳବାସିନୀ ତାହା ନ ଦେଖିଲା ପରି ମାୟାକୁ ଅନାଇ ସହାସ୍ୟବଦନରେ କହିଲା — “ମୁଁ

ତୋତେ କେତେ ଏ ଘର ସେ ଘର ଖୋଜିଲିଣି, ଓଟା ବାଜିବାକୁ ଯେ ଆଉ ପଦାତ ମିଳିବୁ ବାକି, ଗୁଲ, ସଢ଼ର ବେଳ ହେଲଣି, ସମସ୍ତେ ଚାଲିଥିବେ ।” ସେମାନେ ଉଠିବା ସମୟରେ ସୁରେନ୍ ପଚାରିଲା, “କି ସତ୍ୟ ଶୁଣିବ ? ହଁ, ମୁଁ ବ ଗୋଟିଏ ନୋଟିସ୍ ପାଇଛି । ଏ ତ ସାଧାରଣ ସତ୍ୟ, ମୋ ଯିବାରେ ଦୋଷ କ’ଣ ? ଗୁଲ ନା, ମୁଁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଯିବି ।” ମାୟାର ସୁରେନ୍ ସହିତ ଯିବାର ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ନିରୁପାୟ ହୋଇ ଆସି ମୋଟରରେ ବସିଲା ।

ସେ ଦିନ ସକ୍ଷ ଶେଷ ହେବା ପରେ ସୁରେନ୍ ମାୟାକୁ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲା ଦେବାକୁ ତା ସହିତ ଆସିଲା । ସେମାନେ ଗାଡ଼ିରେ ବସିଲେ । ସୁରେନ୍ ମାୟାର ପ୍ରଶଂସା ଆରମ୍ଭ କରି କହିଲା- “ଏତେ ଲୋକ ବକ୍ତୃତା ଦେଲେ, କିନ୍ତୁ ତୁମ ତଳେ ସମସ୍ତେ । ତୁମେ ଯେତେବେଳେ କହିଲ, ‘ନାରୀଶକ୍ତି ହିଁ ଭାରତର ଜାତୀୟ ଶକ୍ତିର ମୂଳ’, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ମନେ ମନେ ତୁମକୁ ସେହି ଶକ୍ତିର ଜୀବନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି ମନେ କରୁଥିଲି । ବାସ୍ତବିକ, ତୁମେ ବଜାଜନମାର ଶକ୍ତିମଣି ବରପୁତ୍ରୀ ।” କିନ୍ତୁ ମାୟା ମାରବରେ ଭାବୁଥିଲା ରଘୁନାଥର କଥା । ସୁରେନ୍ ତୁମ୍ଭାବର କହିଲା, “ମାୟା, ତୁମେ ଏଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର—ଏଡ଼େ ପାଷାଣ ! ତୁମଠି କଣ ହୃଦୟ ନାହିଁ !” ମାୟାଠୁଁ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ପାଇ ସେ ବ୍ୟଥିତ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳାସ ସହ ମାରବ ହେଲା । ବିଦାୟ ନେବା ବେଳେ କରୁଣ ସ୍ଵରରେ କହିଲା, “ମାୟା, ମୋତେ ମନେ ରଖିଥିବ ।”

ମାୟା ଅପଣା କୋଠରରେ ଆସି ଆରାମ ଚଉକରେ ଦୃଢ଼ଗଲା । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ଏତେବେଳଯାଏ କାମରେ ଲାଗିଥିଲା । ସେଥିରେ ତାହାର ଅନ୍ତରର ବେଦନା ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ସମୟ ଗୁଲିଗଲା । ସେ ମୂଳ-ଉତ୍ପତ୍ତି ଗଛ ପରି ଭାଙ୍ଗି ଦିଗଲା !

ମଣିଷ ମଣିଷକୁ ପ୍ରେମ କରେ, ଏହି ତ ତାର ଦୋଷ ? ସେ ଯଦି ରଘୁନାଥକୁ ପ୍ରେମ କରି ନ ଥାନ୍ତା, ଆଜି ତାର ଏ ଦାବଦହନ କାହିଁକି ହୁଅନ୍ତା ? ସେ ଅନେକ ଭାବିଲା, କିଛି ଉତ୍ତର ପାଇଲା ନାହିଁ,—ଆତ୍ମସ୍ଵାଧୀନ ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମିଲା ନାହିଁ । ଖାଲି ମନେ ହେଲା, ରଘୁନାଥର ସେହି ପଦ୍ମପୁଷ୍ପ ମୁଣ୍ଡଣୀ, ଆଉ ସେ ଚନ୍ଦ୍ରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ସୀତାପ୍ରେମରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସେହି କରୁଣ କୋମଳ ଦୃଷ୍ଟି । ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ଜଣା ସୀତା ଉପରେ ଅନ୍ତରର ଚିନ୍ତା ବେଦନାର ଜ୍ଵାଳା ଡାଳି ଦେଇ ମାୟା ଉଦାସ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ବସିଲା । ସୀତାର ଭାଗ୍ୟ ଉପରେ ଅନ୍ତରା ଭାବରେ ତା ପ୍ରତି ରୁଗୁ ରୁଗୁ ହେଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟକାରର ଉପାୟ କିଛି ଖୋଜି ପାଇଲା ନାହିଁ । ସେ ନ ଖାଇ ନ ପିଇ ବିଛଣାରେ ମୋଡ଼ି ହୋଇ ଦୃଢ଼ ମୁଣ୍ଡବଥା ବାହାନାରେ ।

କନ୍ୟାକୁ ଗୁହଁ ସୁଧାମୟୀ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ । ମାୟାର ଶ୍ରିର ଗନ୍ଧାର ମୁଖଶ୍ରେଣୀରେ ଯେ ଅଜଣା କଳା ମେଦଟିଏ ଢାଙ୍କି ହୋଇଛି, ଏହା ସେ କେତେଦିନ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେଣି, କିନ୍ତୁ କାରଣ ବୁଝି ନ ପାରି ବିକ୍ରନ୍ତ ହୋଇ ଚାଲିଥିଲେ । ମାୟା ତ ଆଉ ମୁହଁରେ କିଛି କହେ ନାହିଁ, ଚାହିଁଲେ କହେ—ବେଶ ଭଲ ଅଛି; ହେଲେ ମା ମନ କେତେକେ ବୁଝେ ? ଏତେଦିନ ସଂସାର କରି କଣ ସେ ଜାଣି ପାରି ନାହାନ୍ତି ? ମାୟା ଯେ ରଘୁନାଥଗଡ଼ପ୍ରାଣ, ଏହା ମା ହୋଇ ସେ ବେଶ ଜାଣନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ବା ଦୁଃଖର କାରଣ କଣ, ସେତିକି ବୁଝିବାକୁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ଯେଉଁ ଦିନ ରଘୁନାଥର ଚିଠି ଖଣ୍ଡିକ ତାଙ୍କ ହାତରେ ପଡ଼ିଲା, ସେ ଦିନ ତାଙ୍କର ମନରେ ହେଲା, ମାୟା ଅକୂଳ ମମୃଦରେ ଭ୍ରମମାନ ।

ନିରୁଦ ନିସ୍ବନ୍ଧ କ୍ଷଣରେ ମା ଝିଅ ଶୋଇ ଶୋଇ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲେ । ଝିଅ କାନ୍ଦୁଥିଲା ମା କୋଳରେ । ମା ତାର ମୁହଁ ଘୋଛି ଆଦର କରୁଥିଲେ, ତାଙ୍କ ଆଖି ମଧ୍ୟ ଶୁଖିଲା ନ ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସେ କଣ କହିବା ସାହସ ନା ଦେବେ ? ସେ ଦୁହିତାର ମର୍ମବେଦନା ସବୁ ମାରବରେ ବୁଝୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମନେ ହେଉଥିଲା, ରଘୁନାଥ ଯଦି ଏ ଘରେ ଗୋଡ଼ ଦେଇ ନ ଥାନ୍ତା—ପୁଣି ପରକ୍ଷଣରେ ଭାବିଲେ, ଯାହା ହେବାର ତ ହେଲାଣି, ଏଥର ଉପାୟ ? ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଶନ୍ୟ, ସେ ଆକୁଳ ଭାବରେ ଡାକିଲେ “ଭଗବାନ୍ !”

ଭଗବାନ୍ ଶୁଣିଲେ ପରା ! ଶିଶୁଶ ଆସି ଖୁଡ଼ାକି ଡାକି ନେଲା । କେବଳ ବାବୁ ଦାଣ୍ଡଘରେ ବିଶ୍ରାମ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସାମନାରେ ଚିଠି ଖଣ୍ଡେ ମେଲା ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ସୁଧାମୟୀ ତାହା ଉଠାଇ ପଢ଼ିଲେ । କେବଳ ବାବୁ କହିଲେ, “କଣ ଯିବା ନା ନାହିଁ ?”

ସୁଧାମୟୀ କିଛି ଶୁଣି ଭାବ କହିଲେ, “ମାୟାର ଦେହ ଭଲ ନାହିଁ, ଗୁଲ ନା, ତାକୁ ନେଇ ବୁଲି ଆସିବା ।”

କେବଳ ବାବୁ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଚାରିଲେ, “ମାୟାର ଦେହ କେମିତି ?”

ସୁଧାମୟୀ ଦୁଃଖିତ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, “ଆଉ କେମିତି ? ବାସ୍ତବିକ ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ ହେଲା । ହଠାତ୍ ଆଜଣା ଅଶୁଣା ଲୋକକୁ ଆପଣା ଘରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ଏ ବିଭ୍ରାନ୍ତ କଲ ।”

କେବଳ ବାବୁ କହିଲେ, “ଅମୀ-ମା ! ତୁମେ ବଡ଼ ଭୁଲ ବୁଝିତ ରଘୁନାଥକୁ, ସେ ରହୁଛି ଏ । ଆମ କଠାଳରେ ମନ ଥିଲା, ତେଣୁ ଏପରି ଘଟିଛି । ଭଗବାନ୍ କଲେ ପୁଣି ମଙ୍ଗଳ ହେବ । କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଦୋଷ ଦିଅ ନା । ସେ ମହତ୍ତ୍ୱ ଉପରହୁଦୟ ବାଳକ, ନିର୍ମଳ, ନିଷ୍ଠାଳ ।”

ସୁାମୟୀ ମାରିବ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ମାୟାର ଦୁଃଖଦୃଶ୍ୟ ଦିଶୁଥିଲା । ରଘୁନାଥ ଭଲ, ସେଥିରେ ତାଙ୍କର କି ଲଭ ? ତା ଉପରେ ତାଙ୍କର ସ୍ନେହର ଅଭିମାନ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ବଢ଼ୁଥିଲା । ଗୁରୁ ଛ ବର୍ଷ କାଳ ମାୟାକୁ ପୁଅ ପରି କୋଳକୁ ଆଉଟାଇ ନେଇଥିଲେ, ସେ ଶେଷରେ ମାୟାକୁ ଅତଳ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ଭସାଇଲା ! ଏ ଚନ୍ଦ୍ରାର ଡାହାଣ ତାଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତରଣ୍ଡିଏ କରିଥିଲା । ନିଃସହାୟା, ନିରୁପାୟା ନାରୀ ! ଜାମାତା ଓ ଦୁହିତାର ସୁଖର ଘରକରଣା ବଦଳରେ କନ୍ୟାର ଚରକରୁଣ ଫଳନ କପାଳରେ ଶୁଣିବାକୁ ଥିଲା ! ସେ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ ଷଷ୍ଠ ସ୍ଥାନରୁ ଚାଲିଗଲେ ।

କେବଳବାବୁ ଯିବାର ସ୍ଥିର କଲେ । ଦେଶପରିବର୍ତ୍ତନଦ୍ୱାରା ମାୟାର ହୃଦୟରେ ଶାନ୍ତି ଆସିପାରେ, ଏହା ଭାବି ବନ୍ଧୁବର ଚେମନଲଲାଙ୍କ ବସାରେ ତାକୁ ପ୍ରତି ଆମେଲେ ଲାଗି ବରର ବିଚାନ୍ତବ୍ୟାପାରରେ ଦେବେଦିନଯାଏ ମାୟା ଏପରି ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲା ଯେ, ତାହାର ଘମାଉରା ଦୁଃଖଟା କିଛି ଦିନ ପାଇଁ ଠାସୋରି ଗଲା । ତୁକାର ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ତାକୁ ବହୁତ ସାନ୍ତୁନା ଦେଲା ।

ଅସୀୟ ଲୋକ ନିକଟରେ ମନର କଥା କଣ ଗୋପନ ରହେ ? ମାୟା କେତେ ଦିନ ବା ଲୁଚୁନା ! ତୁକା ଫିମେ ଫିମେ ମାୟାର ମନ କଥା ବୁଝିଲା । ସେଥିରେ ସହସ୍ପର୍ଶିନୀ ହେଲା ମୀରବାଇ । ହତହରିଆ ଆତ୍ମା ବରିଗୁର ଗଛମୂଳେ ଚଢ଼େଇ ପରି ମାୟା ଓ ମୀରା ବଢ଼ି ଦୁଃଖ ସୁଖ ହୁଅନ୍ତୁ । ମାୟା ମୀରାର ଦୁଃଖ କଥା ଭାବି ବେଦନାରେ କାନ୍ଦିବା ହୋଇଯାଏ ।

ମୀରା ପରମ ସୁନ୍ଦରୀ—ସାରସ୍ୱତୀ-ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳରେ ସୁଦ୍ଧା ଏପରି ସୁନ୍ଦରୀ କୃତ୍ତି ଅଛନ୍ତି । ମାୟା ଚାଲି ରୂପ ତାର ବିଶେଷତ୍ୱ ନୁହେଁ । ତାର ବିଶେଷତ୍ୱ ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ଲକ୍ଷମନ ପ୍ରତି ଅଟଳା ଭକ୍ତି । ଲକ୍ଷମନ ଯେ ତାର ସ୍ୱାମୀ ନୁହେଁ, ତାର ଦେବତା ! ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟାଦେଇ ଆତ୍ମପ୍ରଣୟାଳି ଦେବା ଲାଗି ସେ ସଜାଦା ପ୍ରସ୍ତୁତ । ହାୟ, ମାୟା ଯଦି ରଘୁନାଥକୁ ପାଇଥାନ୍ତା, ତେବେ କଣ ଏହିପରି ଦରି ପାରି ନ ଥାନ୍ତା ? ଏତେ ନ ହେଲେ କଣ କଣିକାଏ ସୁଦ୍ଧା ତାହାର ମହତ୍ତ୍ୱ କାର୍ଯ୍ୟ କିଛି ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ?

ସେ ଦିନ ରୁଟି ବେଲୁ ବେଲୁ ମୀରା ମାୟା ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ହସିଲା । ମାୟା ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପ ହସି ଦେଇ କହିଲା—ମୁନପତ୍ନୀ ହୋଇଛ ? ଏ ବେଶ ତୁମକୁ ବେଶ ମାନ୍ଦୁକି । ଲକ୍ଷମନ ଦାଦା ସବୁଥିରେ ଏକାବେଳେ ଚରମପତ୍ନୀ ।” ମୀରା ଘାବିଶାସ ସହ କହିଲା, “ତାଙ୍କ କାପ ମା ତାଙ୍କୁ ଏ ବନ୍ଧନ ଦେଇଛନ୍ତି । ନୋହିଲେ ଦେଶ ସେବା ଛଡ଼ା ଆଉ ସେ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଭଉଣି । ବହୁତ କଷ୍ଟରେ ତାଙ୍କ

ସହୃଦ ମୁଁ କାଳ କାଟିଛି, କିନ୍ତୁ ଏପରି ଦେବତୁଲ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେ ମୋର ସ୍ବାମୀ, ଏହା ମୋ ଘରରେ ସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ । ସେ ଯାହା ଭଲ ବୁଝନ୍ତି, ତାହା କରି ଯାଆନ୍ତୁ, ସେଥିରେ ମୋର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭଲ ।”

ମାୟା ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲା, “ବାପ ମାର ଯେ ଗୋଟିଏ ପୁଅ !” ମୀରା ଗର୍ବୋତ୍ତୁଳ ଦୃଷ୍ଟି ସହ କହିଲା, “କିନ୍ତୁ ଏପରି ପୁଅ କେତେ ଜଣ ଅଛନ୍ତି ? ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଅଠର ବର୍ଷ, ସେତେବେଳେ ସ୍ବାମୀଜିଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ସେ ଶୁଣନ୍ତି । ସେ ଥର ଯେ କଲ୍ଲକତାରେ ତୁମ ଘରକୁ ଯାଇଥିଲେ, ସେହି ଦିନ ସ୍ବାମୀଜି ହେଲେ ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନଧାନ । ତାଙ୍କର ଏତେବଡ଼ ସା-ନାରେ କଣ ମୁଁ ଭ୍ରମ ସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇ ବାଧା ଦେବି ? ଯେତେବେଳେ ଜେଲ ଗଲେ, ମୁଁ କେତେ କାନ୍ଦିଛି ? କିନ୍ତୁ ସେ ମୋତେ ସାନ୍ତ୍ବନା ଦେଇ କହିଲେ—‘ତୁମେ କାନ୍ଦୁଚ ଶରଦେବୀ ହୋଇ । ଯେ ଦେଶରେ ପୃଥ୍ବୀରାଜକୁ ସମୁଦ୍ରା ନିଜ ହାତରେ ସାଜି ଆ ଦିନାର ଯୁଦ୍ଧକୁ ପଠାଇଥିଲେ, ସେହି ଦେଶର ଝିଅ ତୁମେ’ !”

ମାୟା ଆଉ ଶୁଣି ପାରିଲା ନାହିଁ—ନିଜର ସ୍ଥାନତାର ଲଜ୍ଜାରେ ସେ ମର୍ମରେ ମରିଗଲା । ରଘୁନାଥ ପାଇଁ ସେ କଣ ଏତିକି କରି ପାରିବ ନାହିଁ ? ଯାଉ ତାର ଗୁଡ଼ି ଫାଟି—ଭାଙ୍ଗି ତାର ମନର ଆକୁଳ ଆକାଂକ୍ଷା, ସେ କଣ ଶରନାରା ପରି ରଘୁନାଥ ପାଇଁ ଏତିକି କରି ପାରିବ ନାହିଁ ? ରଘୁନାଥ ସତ୍ୟ-ରକ୍ଷାର୍ଥେ ଦେଶତ୍ୟାଗ କରିଛି, ତାପରି ବାଳିକାର ପ୍ରେମକୁ ଉପେକ୍ଷା କରିଛି, ସେ ଆଜନ୍ମ ସତ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତା ହୋଇ ଏଡ଼େ ଦୁର୍ବଳମନା, କ୍ଷଣିକ ପ୍ରତିଜ୍ଞାରେ ତାର ଗୁଡ଼ି ଦମ୍ଭ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ସନ୍ଧ୍ୟାକାଶକୁ ଅନ୍ଧାର ରେଖା ନବାସର କଥା ଭବୁଥିଲା; ଆଉ ସେହି ରାତିର ପ୍ରଥମ ମିଳନ ! ସେ ରକ୍ତାଘର ପିଣ୍ଡାରୁ ଦାଣ୍ଡକୁ ଆସିଲା । ତାଙ୍କବାଲା ତା ହାତରେ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଦେଇଗଲା—ଅତି ସୁନ୍ଦର କାରୁକାର୍ଯ୍ୟଖଚିତ ରଙ୍ଗିଆ ଲଫାଫା, ସୁବାସିତ ‘ମୋହିନୀ’- ଗନ୍ଧରେ ନାକ ଫାଟି ପଡ଼ୁଥିଲା । ତାକୁ ହାତରେ ଧରି ମାୟାର ଗୁଡ଼ି ଦାଉଁ ଦାଉଁ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଏ ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରେମପଦ୍ୟ ! ତେବେ କଣ ରଘୁନାଥ ଅନୁତାପ କଲା ? ନୋହିଲେ, ଏ ଚକମକଥା ଅଭରଦିଆ ଗୋଲାପୀ ଲଫାଫା କାହିଁକି ? ସେ ଚିଠିଖଣ୍ଡିକ ଗୋଦଳରେ ଜାକେଟ ରିଡରେ ଲୁଚାଇ ଦେଲା । ଉଦ୍ଦେଶରେ ମନଟିଗୁଡ଼ିକ ଘଣ୍ଟା ପରି ବୋଧ ହେଲା । ରଘୁନାଥର ଚିଠି ମୀରା ବା ରୁକା ଆଖିରେ ପଡ଼ି, ଏହା ତାର ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେତିକିବେଳେ ରୁକା ସ୍କୁଲରୁ ଧାଇଁ ଆସଲା ତାକୁ ଗୋଟିଏ ସୁଖବର ଦେବାକୁ—ତାର ଦରଶାସ୍ତ୍ର ମଞ୍ଜୁର ହୋଇଅଛି, ଅତିରିକ୍ତ ଶିକ୍ଷୟିଣୀ କାର୍ଯ୍ୟ ସେ ପାଇଛି । ତାର ଆଉ କାର୍ଯ୍ୟରେ କି ପ୍ରୟୋଜନ ! ଏ ଥର ତାର ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଆଖି ଆଗରେ ଭସି ଉଠିଲା । ସେଥିପାଇଁ ସ୍କୁଲ ଶିକ୍ଷୟିଣୀର ମାରସ ନିଷ୍ପେଜ ଜୀବନ ଲାଗି ତାର ଆଦୌ ଉତ୍ସାହ

ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ଏ ସବାଦରେ ଯେତେ ଦୂର ଖୁସି ହେବା କଥା, ତା' ନ ଡହବା ଦେଖି ତୁକା ଆରମ୍ଭ କଲା ଅନ୍ୟ କଥା ।

ଆଜି ତାଙ୍କର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ବିଶ୍ୱମ୍ଭର ଶେଠ ଦରେ । ତାଙ୍କ ବୋହୂ ରୂପ-କୁମାରୀର ନିମନ୍ତ୍ରଣପତ୍ର ଦେଖାଇ ସେ ଗଲା ଚଞ୍ଚଳ ଲୁଗା ପିନ୍ଧିବାକୁ, ମାୟାକୁ ବି ସାଙ୍ଗରେ ଟାଣି କରି ନେଲା । ମାୟାର ଅନଙ୍ଗ ! ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ହସହସ ମୁହଁରେ ବାହାରିଲା । ବନ୍ଧୁପୁରରେ ଚିର ଉପ୍ପିତ ପତ୍ରମୁଦ ଖଣ୍ଡିକ କୌସ୍ତୁଭମଣି ପରି ଆଦରରେ ବିରାଜିତ ଥିଲା, ଆଉ ହୃଦୟ ଦୂରଥିଲା ରଘୁନାଥର ଚିନ୍ତାରେ । ସେ କଣ ସତେ ଏଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର ହୁଅନ୍ତେ ? ଏ ସବୁ ପ୍ରେମର ଛଳନା ! ଆଉ କିଛି ଦିନ ପରେ ସେହି ଶ୍ରୀପାଦତଳେ ତାର ସ୍ଥାନ ହେବ ! ସେତେବେଳେ ସେ କପରି ପୂଜା କରିବ, କପରି ଆଦର କରିବ--ସେହି ଚିନ୍ତାରେ ତାର ହୃଦୟର ରକ୍ତ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲା ।

ପ୍ରେମକୁମାରୀ ଆସି ତା ହାତ ଧରି ଘର ଭିତରକୁ ଟାଣିନେଲା । ବହୁଦିନ ପରେ ପ୍ରେମକୁମାରୀ ସହୃଦ ତାର ଦେଖା, ସେଇ ପିଲ ଦିନର ଇନ୍ଦୁଲ ସାଙ୍ଗ, ଦଉଡ଼ି ଡିଆଁ ଖେଳ, ଶିଶୁସିନ୍ଧିଙ୍କୁ ଲୁଗୁଇ ଲୁଗୁଇ ବାଦାମ ଖିଆ, ଆଖି ଠାପି ଠାପି ସବୁ କଥା ଦେଖି ଗୁହଣୀ ପ୍ରେମକୁମାରୀ ହସରେ ଲେଟିଯାଇ ମାୟାକୋଳରେ ତାହାର ଦେହବରଷର ସୁନ୍ଦର ଶିଶୁପୁତ୍ର ରାମକୁମାରକୁ ଆଣି ଆୋଇଦେଲା । ଶିଶୁ ଅପରିଚିତ ମୁଖକୁ ଦଣ୍ଡେ ଚାହିଁ ପରେ ଟାଣି ଓଟାଇ ହୋଇ ମା କୋଳକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିବାକୁ ବସିଲା । ମାୟା ଶିଶୁକୁ ଚୁମ୍ବନ କରି ଆଜି ପ୍ରଥମ ମାତୃହର ସୁଖ ଅନୁଭବ କଲା । ତାର ମୁଗ୍ଧ ହୃଦୟରେ ନିଜର କଲ୍ପିତ ପୁତ୍ର କନ୍ୟାର ଛବି ଖସି ଉଠିଲା । ଏହିପରି ସେ ନିଜର ପିଲାକୁ ଧରିଥିବେ, ଆଉ ଏହିପରି ସେ ଆସି ପିତୃକୋଳରୁ ସ୍ନେହରେ ନିଧିକ କାଢିନେବ-- ସେ ସୁଖ କି ଅପବ୍ୟ !

ମାୟା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ଗତି ବାରଟା ବେଳେ ଘରକୁ ଫେରିଲା । ବାଟଯାକ ରଘୁନାଥର ପରମ ସୁନ୍ଦର ରୂପ ତାର ହୃଦୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରି ରଖିଥିଲା । ତାର ଧ୍ୟାନରେ ତାକୁ ସେ ଦିନ ଦକ୍ଷାକ ଚାହିଁ ଦକ୍ଷା ପରି ଲାଗୁଥିଲା ।

ସେ ମାରବ କନ୍ଧତଳେ ନିରୁତରେ ଗୋଲ୍‌ପା ଲମ୍ବାପା ଚାରିଲା, ପତ୍ର ପାଠ କରିବାକୁ ଘାସ ତେଜିଦେଲା । ଉପରିଲୁଖିତ ଶିବେନାମା, ତଳର ଦସ୍ତଖତ ଭରମ୍ଭକୁ ଏକକାଳୀନ ଚାହିଁ ହଠାତ୍ ସାପ କାମୁଡ଼ିଲା ପରି ହୋଇ ସେ ଚିଠିଟାକୁ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଲା । ଚିଠିଟା ନିଆଁ ଶ୍ରେ ହୋଇଥିଲେ ତା ହାତଟା ଏତେ ଜଳି ନ ଥାନ୍ତା ! ଏତେ ବଡ଼ ଆଶାର ଆନନ୍ଦରେ ନେରାଣୀର ବକ୍ରାଘାତ ! ସେ ଅବସନ୍ନ ହୃଦୟରେ ଶଯ୍ୟାଶ୍ରେୟ କଲା । ଉଦ୍‌ଘେଷରେ,

ଆବେଗରେ ତା ଆଖି ଆଗରେ ସବୁ ଜନସ ଘୁରୁଥିଲା ପରି ବୋଧ ହେଲା । ସେ ଆଖି ବୁଜିଲା ।

ଚିଠିଟା ପୁରେନର । ମାନ ଅଭିମାନ, ପ୍ରେମ ଓ ପରିହାସର ମିଶ୍ରଣରେ ଚିଠିଟା ଅଭୁତ ଢଙ୍ଗରେ ଲେଖା ! ତାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଂକ୍ତି ମାୟାର ହୃଦୟରେ ଶେଳ ପରି ବଜି ହେଲା । କଟା ଦାରେ ଲୁଣ ଛିଟା ଦେବାକୁ ସୁରେନ୍ ଏପରି କରି ପାରେ ? କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ତାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଛି, ଏ କଥା ଦଶ ବାର ଦଶ ଭଙ୍ଗିରେ ଯେ ସେ ଲେଖିଥିଲା, ଏହି ଲଜ୍ଜାର ବେଦନା ତାକୁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କଷ୍ଟଦାୟକ ହେଲା ।

ସେ ଆଖି ବୁଜି କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକିଲା । ଆଉ ମାରବ, ନିସ୍ତର୍କ୍ଷ ଗତି ଘଣ୍ଟାଏ ଘଣ୍ଟାଏ କରି କଟିଗଲା । ପ୍ରସ୍ତର ମଧୁର ସର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ସହିତ ସେ ନବ କର୍ମର ସନ୍ତାନଠର ଗୁଲିଲା ।

ଆଜ୍ଞାଠାରୁ ତାର ପୁନର୍ବାର ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀର ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ । ଏହି ଜୀବନଟା ଭଲ ଆଉ ଗୁରୁ ବର୍ଷ ପଦରୁ ସେ ପାଇଥାନ୍ତା । ତା ହେଲେ ସ୍କୁଲଟା ତାର ଆନନ୍ଦର ଲଳାଭୂମି ହୋଇଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ନେତ ଗୁଡ଼ିକ କହୁଣିକି ବହୁ ଯାଇଛି । ସେ ରଘୁନାଥ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦୁଃସହ ଅଭିମାନର ଅଗ୍ନି ବକ୍ଷଣ କରି ପୁଣି ଥରେ ସ୍କୁଲ ମୁହଁ ଦେଖିବାକୁ ବାହାରିଲା । ତଥାପି ତ୍ୟାଗର ଗଣ୍ଡର ଆନନ୍ଦରେ ତାର ହୃଦୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ତାର ମାରବ ସାଧନାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଦିପହରିଆ ଗୋଲାପ ବଗିଚାରେ ଝଙ୍କାଳିଆ ବକୁଳ ବୃକ୍ଷ ତଳରେ ବସି ମୀରା କହିଲା—“ଭଉଣି, ତୋର ମୋର ଜୀବନ ସମାନ !

ମାୟା ଦୀର୍ଘଶ୍ବାସ ସହ କହିଲା—“ତୁ ଯେ ତୋର ଦେବତାକୁ ସେବା କରିବାକୁ ପାଉଛୁ । ମୁଁ ଦୂରରେ ରହି ଦୃଷ୍ଟାରେ ଗୁଡ଼ିକମା ପରି ମରୁଛି !”

ମୀରା ମାୟା କତିକି ଦୁଷ୍ଟ ଆସିଲା; ତାହାର ମାଲେପୁଲ ଆଖି ଦୃଢ଼ ଚିହ୍ନାରିତ କରି ସେ ଚଣ୍ଡର ସ୍ଵରରେ କହିଲା—“ମୁଁ ଜାଣେ, ତୁ ବୁଝି ପାରବୁ ନାହିଁ କି ଦାରୁଣ ଆସକ୍ତିର ନିଆଁ ଗୁଡ଼ି ଭିତରେ ପୁରାଇ ମୁଁ ଉପରେ ଚନ୍ଦନ ପାଲଟିଛି । ଖାଲି ସେହି ଦେବତାର ସେବା ଲାଗି । ତୁ ଯେ ବହୁଦୂରରେ ତା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେବା ଅର୍ପଣ କରୁଛୁ । ତୋର କଷ୍ଟ, ନା ମୋର କଷ୍ଟ ? ଶୁଦ୍ଧ ପଦ କତିରେ ବସି ଯେ ମୁଁ ତିର ଉପବାସିନୀ !” ମାୟା କର ଲେଉଟାଇ ତା ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲା । ସେତେବେଳେ ମୀରାଙ୍କ ମୁଖ ସରଳ ଆକୃତି ଧାରଣ କରିଥିଲା । ମାୟା ଦୁଃଖିତ କଣ୍ଠରେ କହିଲା—“ଦିନେ ଭଲ ତୋ ପରି ପାଇଥାନ୍ତୁ, ମୁଁ ବି ଜଳି

ଜଳ ସୁନା ହୁଅନ୍ତୁ ! କିନ୍ତୁ ମୋର କର୍ମ ଯୋଗା । ପାଇ ନାହିଁ, ପାଇବି ନାହିଁ,
ତଥାପି ତାର ଧାନରେ ମରିବି, କିନ୍ତୁ ଟଳିବି ନାହିଁ ।”

ମୀର ମାୟାକୁ କୋଳକୁ ଆଉଜାଇ ନେଲା । ସେତେବେଳେ ତାର ହୃଦୟ
ମହାନ ଭକ୍ତରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେ ବାକ୍‌ଶୂନ୍ୟ ।

ପରକ୍ଷଣରେ ମାୟା ତା କାର୍ପେଟ୍ ଶ୍ରେକ ଟାଣିନେଇ ତା ଧାନ
ଭଗ୍ନ କଲା ।

ଅଷ୍ଟବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଆକାଶ ତଳ ଅନ୍ଧକାର, ଗୋଟି ଗୋଟି ତାରା ଫୁଟି ରହିଛନ୍ତି, ଆକାଶର ଗୋଟାଏ କୋଣରେ ବକ୍ସିମ ଚୁଡ଼ାୟା ଗୁମକୁ ଗୁହଁ କୋଠା ଗୁଡ଼ି ଉପରେ ଚିତ୍ରାମଣୀ ମାୟା । ତାର ନୟନଯୁଗଳ ଦୁଇକାଶନବଦ୍ଧ, କିନ୍ତୁ ହୃଦୟ ତହିଁ ବଳି ଦୂରରେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲା । ସେ ଭବୁଥିଲା ରଘୁନାଥ କଥା— ସେ କିଏ, କୋଉଠୁ ଆସିଲା, କାହିଁକି ଆସିଲା ? ତାର କୁମାରୀ-ହୃଦୟରେ ପ୍ରେମର ଆଲୋକ ଜାଳି ଅଶ୍ରୁର ଧୂମକେତୁ ପରି ଅକାଳରେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧୂତି ହେଲା ! ଏପରି ତାର ନୟନ । ସେ କଣ କରୁଥିଲା ଯେ, ଭଗବାନ୍ ତାକୁ ଏ ଦୁଃଖ ଦେଲେ ? ମାୟା ଆଉ ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତା ଗୁଡ଼ି ପୋଡ଼ି ଉଠିଲା, ସେ ଆସି ମିଶିଣା ଉପରେ ବସିଲା । ତୁଳା ହାରମୋନିୟମ ବଜାଇ ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା: ଗୀତ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ, ସ୍ଵର ଅତି ମଧୁର, ପୁଣି ତାହାର ଭାବ ମନୋହର—ଶ୍ୟାମର ବିରହରେ ରାଧା'ର ଶୋକଗୀତି । ମାୟାର ଅନ୍ତର ଦ୍ରବ ହୋଇଗଲା । ସେ ଭାବାବେଶରେ ତୁଳା କେ'ଳରେ ଆଉଜି ପଡ଼ିଲା । ମାରବ ଅନ୍ଧକାରରେ ଦୁଇ ଜଣ ଦୁଇ ଜଣର ବେଦନା ଅନୁଭବ କଲେ । ଉଭୟେ ବିରହିଣୀ, ଉଭୟଙ୍କର ମିଳନ-ଆଶା ସୁଦୂରପରାହତ । ଜଣେ ବିଧବା—ନଗନ ଯୌବନରେ ବିଧବା, ଆଉ ଜଣେ ସର୍ବସ୍ୱହତା । ଉଭୟର ହୃଦୟତନ୍ତ୍ରୀ ଗୋଟିଏ କରୁଣ ସ୍ଵରରେ ବାଜୁଥିଲା; ଆଉ ସେଥିରେ ପ୍ରତିଧ୍ଵନିତ ହେଉଥିଲା ପରସ୍ପରର ପ୍ରିୟତମର ନାମ ।

ମାୟା କଥା ଆରମ୍ଭ କଲା, ଆକାଶମଣ୍ଡଳକୁ ଗୁହଁ ଶୂନ୍ୟସ୍ଵରରେ କହିଲା—“ଭଉଣି, ଏ କି ଲାଲା ବିଧାତାର ! ଏ କି ଛଳନା ! ଏ ଜୀବନଟା କଣ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଛଳନାର ସ୍ଵପ୍ନ ! ଯେ ଆଶା ଦିଏ, ସେ ଆଶା ଫୁଟିବା ନ କର କଦାଏ କାହିଁକି ?

ତୁଳା ଗଣ୍ଡର ଭକ୍ତିରେ କହିଲା—“ତା ସେଇ ଜାଣେ ମାୟା । ତାର ଜଗତ, ତାକୁ ସେଇ ଚଳେଇ ଜାଣେ । ଯାହା ସେ କରେ, ସେଥିରେ ତୋର ମୋର କଷ୍ଟ ହୋଇ ପାରେ, କିନ୍ତୁ ଜଗତର ତ ମଙ୍ଗଳ ହୁଏ ?”

ମାୟା କହିଲା—“ତା ହେଲେ ସେ ଜଗତର ଭିତର—ମୋର ଭିତର ନୁହନ୍ତି । ମୋ ଭଲ ତ ସେ ଗୁହାନ୍ତି ‘ନାହିଁ ।’”

ତୁଳା କହିଲା—“ତୁ କେମିତି ଜାଣିଲୁ ତୋର ଭଲ କାହିଁରେ ?” ମାୟା କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଲା ନାହିଁ; କିଛି ଛଣ ମାରବ ରହି କହିଲା—ହେଲେ, ତା କଥା

ଯେତେ ମୋ ମନେ ପଡ଼ୁଛି, ମନ ସେତିକି ଭଦ୍ରାସ ହୋଇ ଉଠେ । ସେ ଯେ ମୋ ଜୀବନର କେତେଟା, ତା ମୁଁ ତୋତେ ବୁଝାଇ ପାରିବି ନାହିଁ !

“ମୋତେ ବୁଝେଇବାକୁ ହେବ ମାୟା—ଯେ ପିଲାଟିକାଳୁ ତୋତେ ଜାଣେ ? ତୋତେ ନ ଜାଣିଥିଲେ ବି ମୁଁ କହନ୍ତି, ତୁ ଠିକ୍ ବାଟରେ ଅଛୁ । ତୁ ନାଶ୍ୱର ଧର୍ମ ପାଳୁଛୁ ଭଉଣି, ତୁ ଦୁଃଖ କର ନା, ସେ ଆପେ ତୋର ହବ, ଆପେ ଆସିବ ।”

ତୁକା ମାରବ ହେଲା । ସେତେବେଳେ ତାର ଆଖି ଯେ କେତେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଥିଲା, ଅନ୍ଧକାରରେ ମାୟା ତା ଦେଖି ପାରିଲା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ତା ଗୁଡ଼ିର ଦକ୍ ଦକ୍ ଅନୁଭବ କଲା । ସେ ତା କୋଳକୁ ଆସୁଥିବା ଘୁଷୁରାଇ କହିଲା, “ଗୋପାଳ ଦାଦା ଏହିପରି ତୋ ଜୀବନଟା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଥିଲେ । ଭଉଣି, ତୋ ପରି ସଖା ସାଧାରଣ ଯେ ଅକାଳରେ ମୁଣ୍ଡର ଫିନ୍ଦର ନିଇଲା, ସେଥିରେ ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ । ଲୋକେ କହନ୍ତି, ବିଧବାଲକ୍ଷଣ ଥିଲେ ବିଧବା ହୁଅନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତୋପରି ଲକ୍ଷ୍ମୀଟି ଅଲକ୍ଷଣ କେଉଁଠି ମୁଁ ତ ଦେଖି ପାରୁ ନାହିଁ ।”

ତୁକା ମାୟା ଉପରେ ଆଉଜି ପଡ଼ି କହିଲା—“ତୁ ପରା ମୋତେ ଭାରି ଭଲ ପାଉ । ମୋର ଲକ୍ଷଣ ଅଲକ୍ଷଣ ତୁ କେମିତି ଠିକ୍ କରିବୁ ? କିନ୍ତୁ ସେ ସବୁ ମିଛ ଭଉଣୀ । ହିନ୍ଦୁ ନାଶ୍ୱର ସ୍ୱାମୀ ମରେ—ଏ କଣ କଥାର କଥା । ମୁଁ ତ ଭାବେ, ସେ ସବୁଦିନ ଜୀବିବ । ଏ ଜଗତରେ ସିନା ବିଚ୍ଛେଦ ହୋଇଛି, କନ୍ଦାନ୍ତରେ ପୁଣି ମିଳନ ହେବ ମାୟା !”

“ମୋର କଣ କନ୍ଦାନ୍ତରେ ମିଳନ ହେବ ? ସେଥିରେ ବା ସୁଖ କଣ ? ମୁଁ ତ ଜାଣିବି ନାହିଁ ।”

କିଏ କହିଲା, ତୁ ଜାଣିବୁ ନୁଁ ? ଲକ୍ଷ୍ମୀମନ ଦାଦା କହନ୍ତି, “ଆମର ଅସ୍ତିତ୍ୱ କେବେ ଲୋପ ପାଇବ ନାହିଁ । ମୁଁ ବି ତାହା ବିଶ୍ୱାସ କରେ ।”

ମାୟା ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲା—“ତୁକା ! ତୁ ବଡ଼ ଧାର୍ମିକ । ତୁ ସବୁବେଳେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରି ଜୀବନ କଟାଉଛ, ଆଉ ମୁଁ ବଡ଼ ଅପଦାର୍ଥ । ମୋର ଦିନ ରାତି ସେଇ କଥା ମନେ ପଡ଼ୁଛି । ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଘଣ୍ଟା ଚାଲିଲା ପରି ତାହା ନାଁ ମୋ ମନ ଭିତରେ ବାଜୁଛି ! ସ୍ୱାମୀ କଣ ପ୍ରତୀକାର କହିଲୁ ? ଯେ ତ୍ୟାଗ କଲା, ଯାହା ସହିତ ମିଳନର ଆଶା ମାନ୍ୟ ନାହିଁ, ତାକୁ ସ୍ମରଣ କରି ଲଭି କଣ ?”

ତୁକା କହିଲା—“ଆଉ କାହାକୁ ମନେ କରନ୍ତୁ ? ସେଇ ତ ତୋର ପ୍ରଭୁ । ଦେବତା ଅପ୍ରସନ୍ନ ବୋଲି କଣ ଭକ୍ତ କୋ ପ୍ରତିବଦ୍ଧ ?”

ମାୟା ଭକ୍ତି ଗଦ୍ୟଦକ୍ଷରେ କହିଲେ—“ସେଇ ମୋର ଦେବତା—
ସେଇ ମୋର ପ୍ରଭୁ, ସେଇ ସ୍ୱପ୍ନକୁ ସଙ୍ଗୀନ କରି ବଞ୍ଚି ରହିବ । ତୁ ଜାଣୁ,
ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ସେ ଦାରୁଣ ଚିତ୍ତି ମୁଁ ପାଇଲି, ତେତେବେଳେ ଦୁଃଖରେ
ପଥର ପାଲଟି ଗଲି । କଣ କରବି, କୁଆଡ଼େ ଯିବି, କାହାକୁ କହିବି, ମୋର
କିଛି ବୁଦ୍ଧି ଖୁବ୍ ଲାଜ ନାହିଁ । ମୁଁ କେବଳ ଲୁଚି ଲୁଚି କାନ୍ଦିଲି । ମା ଦେଖିଲେ,
ସନ୍ତାନ ନେଲେ, ବାପାଙ୍କୁ କହିଲେ । ଧନ୍ୟ ସେ ବାପା, ମୋତେ ପଦେ ହେଲେ
ପଶୁର ନାହାନ୍ତି—‘ତୁ କଣ କଲୁ’ ବୋଲି ଦିନେ ତଥାର ନାହାନ୍ତି । ଅଥଚ
ମୋ ଦୁଃଖ କେମିତି ଉଠା ହେବ, ତାହାର ଉପାୟ ଭାବି ବସିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀ କିଏ
କରନ୍ତା ? ହେଲେ, ବାବା ତାଙ୍କୁ ଭାବୁ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି ନିଜ ପିଲାଙ୍କୁ ବୋଲି । କିନ୍ତୁ
ମୋ କପାଳରେ ଗୁଡ଼ରେ ବାଲି—ମୁଁ ଅଲକ୍ଷଣୀ !” ତାର କଥା ଶେଷବେଳକୁ
ଗଲା ବୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ସେ ତୁକା କୋଳରେ ମୁହଁ ମାଡ଼ି ଅଶ୍ରୁରେ ଭାସି-
ଗଲା ।

ତୁକା ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲା ନାହିଁ, ସେ ମଧ୍ୟ ଆଖିରେ ଲୁଗା ଦେଲା ।
ଦୁହେଁ କାନ୍ଦଣା-ପ୍ରୋତରେ ଭାସିଗଲେ ।

ଶିଡ଼ିରେ କୁତା ଶବ୍ଦ ଶୁଣିଲା । ଲକ୍ଷମନ ଭାଇ ଆସି ନିକଟରେ ଠିଆ
ହେଲେ, ଡାକିଲେ, “ତୁକା !” ତୁକା ଉତ୍ତର ଦେଲା—“ଦାଦା !” ଲକ୍ଷମନ
କୋମଳ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, “ତମ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କର ଆଖି କଣ ଯାଣି-ଭଣ୍ଡାର ।
ନିଜର ଦୁଃଖ ଲାଗି ଏ ସ୍ୱାର୍ଥର କାନ୍ଦଣା କାନ୍ଦୁଛ । ମାୟା, ଭଉଣି, ଗୁଡ଼—ଏ
ଫିଲିଙ୍ଗେଲ ଗୁଡ଼ । ତୁମମାନଙ୍କ ଜୀବନର ଏଇ କାନ୍ଦଣା କେବଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
ନୁହେଁ । ତୁମମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଜଗତରେ ଆଉ ଅନେକ ମହତ୍ତ୍ୱ କାର୍ଯ୍ୟ ରହିଛି ।
ଆଜି ଶୁଣିବ କଣ ଖବର ଆସିବ ?”

ତୁକା ମୁହଁ ପୋଛି କହିଲା, “କଣ ଖବର ?”

ଲକ୍ଷମନ କହିଲେ, “ସ୍ୱାମୀଜି ଆମେରିକାରେ ବିରାଟ ପରିବର୍ତ୍ତନ
କରିଛନ୍ତି । ଶତ ଶତ ଶ୍ରେତାଙ୍କ ହୃଦୟ ମିଶି ଗଲେଣି । ମୋର ମନେ
ହେଉଛି, ମୁଁ ଏହିକ୍ଷଣି ଯାଇ ସ୍ୱାମୀଜିଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଯାନ୍ତି ।”

ମାୟା ଲକ୍ଷମନ ଭାଇର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସ୍ୱର ଶୁଣି କହିଲା, “ଦାଦା, ଧନ୍ୟ
ତୁମେ—ଦିନ ଗତି ଦେଖିସେବା ତୁମର ମହାମନ୍ତ୍ର ।”

ଲକ୍ଷମନ ଭକ୍ତିଭାବେ କହିଲେ—“ଦେଖ ଯେ ମୋର ମା, ମାରି ଦୁଃଖ
ଦେଖୁ ଦେଖୁ କଣ ତା ଫିଲିଏ ଅନ୍ୟ କଥା ଭାବିବାର ଅବସର ପାଇବେ ?
ଦେଶରେ ତ ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଆପଣା ନିଜା ଛାଡ଼ି

ଦିନେ ସୁଦ୍ଧା ଦେଶ ଓ ଦଶର କଥା ଭାବି ନାହାନ୍ତି । ମୋଘର ଗୋଟାଏ ଅଧେ ଅଧମ ପୁଅ ନ ଭାବିବେ ତ, ଆଉ ଭାବିବ କିଏ ?”

ମାୟା ରହସ୍ୟ କରି କହିଲେ — “ବୋଉଦିଆ ସେହିଯୋଗୁଁ କହନ୍ତି, ତୁମେ ଦେଶଟାକୁ ମୁଣ୍ଡେଇ କରି ବସିବ ।”

ଲଲ ଘାଟ ଓ ଯାନ ଘେନି ଆସିଲା । ଲକ୍ଷମନ ଆସି ଚଢ଼େଇରେ ବସିଲେ । ଘାଟାଲେକ ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ପଡ଼ି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲା । ଲକ୍ଷମନର ସ୍ୱେଦ ପ୍ରାୟ ଦିଶି ବର୍ଷ, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଗୌରବର୍ଣ୍ଣ, ଘାସ ସରଳ ନାସିକା, ପ୍ରଶସ୍ତ ଲଲଟ ଏବଂ ଘାସ ଗୌର ‘ଦେହବଳମ୍ବିତ’ ଉପଗତସୂତ୍ର ତାଙ୍କୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ-ସନ୍ତାନ ବୋଲି ଜଣାଇ ଦେଉଥିଲା । ସେ ଜଣେ ‘ଗ୍ରାଜୁଏଟ’, କିନ୍ତୁ ଶୁକର ନ କରି ଦେଶସେବାରେ ମନ ପ୍ରାଣ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସମ୍ପାଦକତ୍ୱରେ ସାପ୍ତାହିକ ପତ୍ରିକା ‘ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନକି ସମାବୁର’ ବାହାରେ । ସେ ଓ ତୁକା ଭାବି ଭଉଣୀ, ଲଲ ତୁକାର କନ୍ୟା । ଲଲ ଯେତେବେଳେ ମାସକର, ସେତେବେଳେ ତାହାର ପିତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ । ଲକ୍ଷମନଙ୍କ ପିତା କନ୍ୟାକୁ ଶୁଶ୍ରୁଷାରେ ନେଇ ଆସି ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ାଇଲେ । ସେଥିପାଇଁ ଚେମନ ଲଲ ଜାତିରୁ ଅଟକି କିନ୍ତୁ ସେ ଜାତିର କଠୋର କଟାକ୍ଷକୁ ଭୟ କରି ତଳିବା ବ୍ୟକ୍ତି ନୁହନ୍ତି । ତାଙ୍କର କୃପାରେ ଅନାଥମାନ ଦୁଃଖିନୀ ବଧୂବା ତୁକା ମଧ୍ୟ ବି. ଏ. ପାଶ କରି ସ୍କୁଲ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ମାୟା ତୁକାର ବାଲ୍ୟସଙ୍ଗିନୀ । ମାୟାର ପିତା ଏଲ୍‌ହାବାଦରେ ପ୍ରଥମେ ଦଶ ବର୍ଷ ପ୍ରଫେସର କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଚେମନ ଲଲଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁତା ଜନ୍ମିଥିଲା । ଚେମନ ଲଲ ପୁସ୍ତକବ୍ୟବସାୟୀ ଜାତିର ସାରସ୍ୱତ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କିନ୍ତୁ ବ୍ରାହ୍ମଣର ଅଦମ୍ଭିକା ତାଙ୍କଠାରେ ନ ଥିଲା । ଓକିଲାତି ପାଶ କରି ସୁଦ୍ଧା ସେ ଶୁକର ନ କରି ସ୍ୱାଧୀନ ବ୍ୟବସାୟ କରୁଥିଲେ — ସ୍ୱପ୍ନରକାରକୁ ନିଜର ଆଦର୍ଶରେ ଗଢ଼ିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସମାଜ ପକ୍ଷରୁ ଅନେକ ନିର୍ଯ୍ୟାତନ ସହିବାକୁ ହେଉଥିଲା; ତଥାପି ବାପ ପୁଅ ଅତଳ ଅଟଳ ଭାବରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ, ଆଉ ସେଥିରେ ପ୍ରଧାନ ସହାୟ ଥିଲେ କେବଳକୃଷ୍ଣ ବାବୁ ।

ସେହି ବନ୍ଧୁ ଖାତିରରେ ‘ରୁକୁବାଇ’ ଭଗ୍ନହୃଦୟ ବାବୁଲମତ ମାୟାକୁ ଆପଣା କୋଳକୁ ଟାଣି ନେଲେ । ପିଲାଟିଦିନୁ ତ ମାୟା ତାଙ୍କର ହାତରେ ମଣିଷ । ଘରକାମ ସାର ସେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୁତି ଉପରକୁ ଆସିଲେ । ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଜଣେ ଅତୁଲସୁନ୍ଦର ମୂର୍ତ୍ତି ଅର୍ଦ୍ଧାବଗୁଣନ ମଧ୍ୟରେ ହାସ୍ୟରଞ୍ଜିତ ମୁଖମଣ୍ଡଳର ଘାସି ଘେନି ଆସି ମାୟା ଓ ତୁକା କତରେ ବସିଗଲା । ସେ ମୀରବାଇ — ଲକ୍ଷମନଙ୍କ ସହସମିତ୍ରୀ ।

ସପ୍ତସ୍ତେ ଏକସି ହେଲ ପରେ ଲକ୍ଷମନ ହାରମୋନସ୍ତମ ଧରି ବସିଲେ । ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ଗୀତ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଗୀତ ସ୍ୱଦେଶବିଷୟକ — ସ୍ୱଦେଶର ଦୁଃଖ-ଦୈନ୍ୟ-ବିଜ୍ଞାପକ । କୋମଳ ଲଳିତ ସ୍ୱରରେ ରୁକା; ମୀର ଓ ଲଲା ଗୀତରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ଗୀତର ରଚକ ଲକ୍ଷମନ । ଗୀତ ଶୁଣୁଣୁ ରୁକ୍ମିଣୀ ବିହ୍ୱଳ ହେଲେ । ଡକ୍ଟର ଫ୍ରାନ୍ସମାନେ ଯେ ଦେଫୋକ୍ତୁକାର ଦୋଷେ ସଜାଡ଼ିବାକୁ ଆଗୁସାର ଏ ଆନନ୍ଦରେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଦୂରଇଠା । ସେ ମନେ ମନେ ତାଙ୍କ ଉପରେ କଲାଶଧାର ବର୍ଷଣ କରୁଥିଲେ । ଘାପାଲେକରେ ତାଙ୍କର କୋମଳ ଗୌର ମାତୁଫୁର୍ତ୍ତି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲା । ତାଙ୍କର ସୁଲ ଗୌର ଶରୀର, ଅଳିପଟ ପରି ମୁହଁ, ଘର୍ବମାଳାସୂତ ଲେଟନସୁଗଳ, କାଳଋତୁରେ ତରଙ୍ଗିତ କେଶର ଭଜିମା, ଆଉ ଶରୀରବୃତ୍ତ ରକ୍ତବର୍ଦ୍ଧନ, ମଳ ନିର୍ଭେଳ, ତଦୁପରି ସଂସାରରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣଲଙ୍କାରର ଶୋଭା, ଅଧର ତାମ୍ବୁଳରାଗ ଓ ତାଙ୍କର ବସିବାର ରୀତି, ଏ ସମସ୍ତର ସମାବେଶ ଦିଶୁଥିଲା ଯେତେ ସେ ସକ୍ଷାତ୍ ଦେଶମାତାରୁପେ ସେ ସ୍ଥାନରେ ଆସିବୁଠା ! ଆଉ ତାଙ୍କ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ନୟନରେ ଗୁହ୍ୟ ମାୟା ଶୁଭୁଥିଲା ଗୋଟିଏ କଥା ! ତାର ନଜର ଯିଏ ଚିନ୍ତା ସେତେବେଳେ ସେ ଭୁଲି ଯାଇଥିଲା । ତା କନରେ ଖାଲି ବାଜୁଥିଲା “ତୁ ମୋରେ ଜାନ ଜନନି, ତୁ ମୋରେ ମୁକ୍ତିଦାୟିନୀ, ତେର କମଳ ଫୁଲପରି ଆଶ୍ ହାମର ।”

ସେଦିନ ମୟା ମହାନ ବସ୍ତ୍ରର ସଜ୍ଜାନ ପାଇଲା । ଏତେଦିନ ସେ ଏତେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯୋଗ ଦେଇଛି, ଏତେ ଦୃଷ୍ଟି, ଏତେ ଲେଖିଛି, ଦେଶ ବିଷୟରେ ଏତେ ଚିନ୍ତା କରିଛି, କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଯେ ଜନମା ମୁଖିରେ ପୂଜା କରିବାର ମାଧୁରୀ ତା ପ୍ରାଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ନ ଥିଲା । ଏ ଦିବ୍ୟାନନ୍ଦର ସେ ସଜ୍ଜାନ ପାଇ ନଥିଲା । ଆଜି ତା ପ୍ରାଣରେ ନବଉଷାଲେକର ଆବିର୍ଭାବ । ତାର ମନେ ହେଲା ବାସ୍ତବିକ ତା ଜୀବନ ବିଫଳ ନୁହେଁ, ତା ଜୀବନ ଅସାର ନୁହେଁ । ସେ ମଧ୍ୟ ଜଗତକୁ କିଛି କାମ କରିବାକୁ ଆସିଛି । ହୁଏତ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ବିବାହୁତ ଜୀବନ ଅଫେଷା ମହତ୍ତ୍ୱ, ହୁଏତ ସେଥିପାଇଁ ଭଗବାନ ତାକୁ ରଘୁନାଥର ସାହଚର୍ଯ୍ୟରୁ ବଞ୍ଚିତ କଲେ । ପରମଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ସେ ରୁକା ଓ ଲକ୍ଷମନକୁ ଗ୍ରହଣ । ଦିଓଟି ଯେପରି ଦେବମର୍ତ୍ତୀ ! ଦିଓଟି ଯେତେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଦେବ ଅମୃତ ମାଧୁରୀ ! ଦିଓଟି ମୁଖ ଯେତେ ଆନନ୍ଦର ସୃଷ୍ଟି-ଶତଦଳ ! ତା ମନ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଗଲା । କ୍ରମେ ସେ ସେହିମାନଙ୍କ ଗୁପ୍ତରେ ନିଜ ଜୀବନ ଡାଳିବାକୁ ବସିଲା । ଦେଶ ଓ ଦଶର ହୃଦ ବ୍ରତରେ ଜୀବନ ସମ୍ପାଦନା ତାର ଆଉ ଥିଲା କଣ ?

ସେଦିନ ବଡ଼ପାହାଡ଼ାରୁ ଉଠି ମାୟା ଓ ରୁକା ଭ୍ରମଣ କରୁଥିଲେ । ସୂର୍ଯ୍ୟ-ଦେବ ସେତେବେଳେ ଉଇଁ ନାହାନ୍ତି । ଯମୁନା ନଦୀର ପାଣି ଦୂରରୁ କଳା ଗୁଦରଟି ପରି ଦିଶୁଥିଲା । ଆଉ ସେ କଳା ଧାରକୁ କାଟି ଗଙ୍ଗାର ଧଳା ପାଣି ବହୁ

ଯାଉଥିଲା । ମାୟା ଓ ଭୁକା ଦୁଇଜଣ ଆସି ନଦୀକୂଳରେ । ପାହାନ୍ତାଉ ଟିଠା ପକନ ତାଙ୍କୁ କୁଇ କୁଇ ଯାଉଥିଲା । ଆକାଶର ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ବଡ଼ ଶୁଭ ଗଣ୍ଡପର କୁଆଡ଼ାଗଟି ଚକ୍ ଚକ୍ ଦିଶୁଥିଲା ।

ମାୟା ସଜିମାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲା—ଭୁକା ! ଦେଖିବୁ ଗର୍ଜାମୁକାର ମିଳନ ! କଳା ଗୋରା ଯୋଡ଼ି ଏ କପର ମିଶିବନ୍ତୁ ! ସେ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର, ବଡ଼ ଗୋରା, ଆଉ ମୁଁ କଳା ! ଏହିପରି ଭଲ ଆମର ମିଳନ ହୋଇଥାନ୍ତା !

ଭୁକା କହିଲା—ବିଶ୍ୱାସ କର ଭଉଣୀ ! ତୋର ତପସ୍ୟା ସଂପର୍କ ହେବ, ସେ ଆପେ ଆସିବ ! ଏପରି କ'ଣ ସେ ପାସାଣ !

ମାୟା କହିଲା—ଆଉ ଆସିବ ! କିନ୍ତୁ ଥାଇ ଯେ ମୋର ହୋଇନାହିଁ ସେ ଆଉ ଆସିବ ! ମୋ କପାଳ ବଡ଼ ଶ୍ରେଷ୍ଠ !

ଭୁକା କହିଲା—ତୋ କପାଳ କଣ ମୋଠୁଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ? ଦେଖିଲୁ ମୁଁ କେମିତି ସହ ପଡ଼ି ରହିଛି ! ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଏ ଲୋକରେ ହେଉ ବା ପରଲୋକରେ ହେଉ ମୋର ସ୍ୱାମୀ ନିତ୍ୟ ଶାନ୍ତ । ତାଙ୍କର ମୁଖି ମୋର ନିତ୍ୟ ଧ୍ୟାନ, ହେଲେ ଜଗତ ହସ୍ତାକରେ ମୁଁ ଦୁଃଖିନୀ, ଅଭାଗିନୀ ! ବିବାହର ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ଯାହାର ସ୍ୱାମୀ ମରେ, ପୁଣି କୋଳରେ ମାସକର ପିଲୁଥାଇ ।

ମାୟା ଆପଣା ଦୁଃଖ ଭୁଲିଯାଇ କହିଲା—ତୁ ଭାରି ସହୃଦୁ ଲୋ ! ପଥରବି ତରଳି ଯାଇଥାନ୍ତା ।

ଭୁକା ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସ ଗ୍ରସ୍ତ କହିଲା—ସହୃଦୁକୁ ଭଗବାନ ଶକ୍ତି ଦେଲେ । ସେତେବେଳେ ମୋର ମଧ୍ୟ କଠିନ ବେଗମ ହୋଇଥିଲା, ବଞ୍ଚିବାର ଆଶା ନ ଥିଲା, ମାତ୍ର ମୁଁ ଅଭାଗିନୀ ବଞ୍ଚିଲି । ସେ କେବଳ ମୋର ଭଲ ଯୋଗୁଁ । ସେ ଆଉ ବାପା ମୋତେ ଘରକୁ ଆଣି ଇସ୍କୁଲରେ ପଢ଼େଇଲେ ! ଜଗତର ଯେବା ଗ୍ରନ୍ଥରେ ମୋତେ ସାକ୍ଷିତ କଲେ, ନୋହିଲେ ମୋର କ'ଣ ସେ ଦୁଃଖ ସହୃଦୁର କ୍ଷମତା ଥିଲା ? ଯଦୁ କର୍ମଫଳ ଭଉଣୀ । ଯାହା କରିବୁ ତ ହା ପାଇବୁ ।

ମାୟା—ତୁ କ'ଣ କରିବୁ ଯେ ଏ ଦଣ୍ଡ ପାଇଲୁ ?

ଭୁକା—ଏ ଜନ୍ମରେ କିଛି କରି ନାହିଁ ସତ, ଆଉ କେଉଁ ଜନ୍ମରେ କରିଥିବି । ସବୁ କର୍ମର ଫଳ କଣ ଏକାଦିନକେ ମିଳେ ?

ମାୟା—ଏପରି ମିଳି ଲାଭ କ'ଣ ? କେବଳ କଷ୍ଟ ଭୋଗ ସାର ।

ତୁଳା—ନା ଭଉଣି ! ତାହା ନୁହେଁ, କେବଳ ତାହା ନୁହେଁ, କେବଳ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଦୁଃଖ ଦେବା ଇଶ୍ବରଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନୁହେଁ,—ସେ ତ ପୂର୍ଣ୍ଣାନନ୍ଦ । ଦୁଃଖ ସୁଖ ଦିଇଟା ଆମର କର୍ମ ଗଛର ଫଳ, ହେଲେ ଏ ସବୁ ଶିଖିଯାନ୍ତୁ । ଜୀବନ ପରେ ଜୀବନ ଅଛି, କିଏ ବଞ୍ଚେ କିଏ ମରେ ?

ମାୟା ବୁଝିଲ କି ନାହିଁ ସଦେହ । ଦୁଇବନ୍ଧୁ ଗାଧୋଇବା ଲାଗି ପାଣି ଉତରକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଗଲେ । ଗାଧୋଇ ସାରି ଘରକୁ ଫେରିଲେ । ସେତେବେଳେ ସୁଦ୍ଧା ସକାଳ ହୋଇ ନ ଥିଲା ।

ମାୟା ଘରକୁ ଆସି ଦେଖିଲା ଲକ୍ଷ୍ମୀମନ ଭାଇ ଦାଣ୍ଡଘରେ କାହା ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ନିମୁକ୍ତ । ହଠାତ୍ ଆଗକୁକର ପଛପଟକୁ ଚାହିଁ ଦେଇ ତାର ଦେହଟା ଶୀତେଇ ଉଠିଲା । ଅହମ୍ଭ ବାଦୁଣ୍ୟ ! ଏ କିଏ ? ରଘୁନାଥପରି ଲୋକଟି, ଏ କିଏ ? ସେ ଘର ଉତରକୁ ଯାଇ ସେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କଲବେଳେ ଅକାରଣରେ ତା ଗୁଡି ଥିଲା । ଲାଲକୁ ପଚାରିଲେ ସେ କହିଲା ଆଗକୁକ ଜଣେ ଅତିଥି, ସମ୍ଭବତଃ ଏଠି କିଛିଦିନ ରହିବେ । ମାୟାର ମନଟା କିଛି ଫିକା ହୋଇଗଲା । ସେ ଚରଚର ହୋଇ ଜଳଖିଆ ସାରି ସ୍କୁଲକୁ ବାହାରିଗଲା । ପରପୁରୁଷ ରୂପରେ ରଘୁନାଥର ସାଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ସେ ଯେ ଏପରି ଚଞ୍ଚଳ ହେଲା ଏହି ଲକ୍ଷ୍ମୀରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲା ।

ରଘୁନାଥର ଚଞ୍ଚଳ ଆଖି ଦୂରରୁ ମାୟାକୁ ଚାହିଁଥିଲା । ସେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଭାବିଲା—କି ସୁନ୍ଦର ! ପରକ୍ଷରେ ମନେ ହେଲା ସୀତାକୁ ତ ଏହିପରି ଚାହିଁଥିଲା । ଏଥର ତା'ର ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣଦୃଷ୍ଟି କହିଲା—ଯେ ଗୋଲାପ ଭଲପାଏ ସେ କ'ଣ ମଞ୍ଜିକୁ ଭଲ ପାଏ ନାହିଁ ? ଯେ ପଦ୍ମକୁ ଭଲ ପାଏ ସେ କଣ ଯୂଥକାକୁ ଭଲପାଏ ନାହିଁ ? ସେ ଲକ୍ଷ୍ମୀମନ ସହିତ କଥା କହୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ମନ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲା ।

ସ୍କୁଲ ଫେରିବାର ମାୟା ଲୁଗାପଟା ବଦଳାଇବାକୁ ଯାଉଥିଲା । ମୀର ସେ ଘରକୁ ଆସି ଭାଇ-ସୁଲଭ ରହସ୍ୟରେ କହିଲା ଆଉ ଲୁଗା ଗୁଡିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ସଜବାଜ ହୋଇ ଆସ, ମୁଣ୍ଡଟା ମୁଁ କୁଣ୍ଡେଇ ଦିଏ । ସେ ଘରେ ପରା ଆମ ଜୁଆର ଅପେକ୍ଷା କରିବନ୍ତି ? ମାୟାର ମୁହଁ ଲଜରେ ପାଟଳ ବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସେ ମୀରର ଗାଳତୀ ତାକୁ ତୁମା ହେବାକୁ କହିଲା । ତୁଳା ଆସି ତାକୁ ଦାଣ୍ଡ ଘରକୁ ଡାକିନେଲା ।

ରଘୁନାଥ ଧୀରେ ମୁହଁ ଟେକି ମାୟାକୁ ଚାହିଁଲା । ତାର ଆଖି ଓପ୍ରମରେ ଢଳ ଢଳ । ମାୟା ଲକ୍ଷ୍ମୀରେ ମୁଣ୍ଡ ନଆଁଇଲା । ପରକ୍ଷରେ ତା ଗୋଡ଼ିଦଳେ

ବସି ପଡ଼ିଲା । ତାର ଦୁଇ ଆଖିରୁ ପାଣି ବହୁଯାଇଥିଲା । ରଘୁନାଥ ତାକୁ ଓଟକି କୋଳକୁ ଆଉଟାଇ ନେଲା । ମୁହଁ ପୋଛି ଦେଇ କହିଲା ମୟା ମୋର ! ଆଉ କାନ୍ଦନା, ସବୁ କାନ୍ଦର ଅବସାନ ହୋଇଛି, ଏ ଅଧମ ଦାସ ରୁମୁର ଗୋଡ଼ିତଳକୁ ଫେରି ଆସିଛି, କ୍ଷମା ଦେଇ ଗ୍ରହଣ କର, ଆଉ ଅବିଶ୍ୱାସ କର ନାହିଁ ।

ମାୟା ରଘୁନାଥର କୋଳ ଗୁଡ଼ି ଅନ୍ୟ ଆସନରେ ବସିଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତକରେ ତାର ମନେ ହେଲା ସେ କ୍ଷଣିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭୁଲ କରନ୍ତି । ରଘୁନାଥକୁ କି ବିଶ୍ୱାସ ? ଦଶଧର ଆଦର କରି ଯେ ଦଶଧର ଗୋଡ଼ିରେ ; ଦଳିତ ତାକୁ କି ବିଶ୍ୱାସ ? ସେ ବହୁତ ଆଦାତ ସହ ଦୃଢ଼ ହୋଇଥିଲା, କର୍ମି ତ କଣ୍ଠରେ କହିଲା “କଣ କ୍ଷମା ଦେବ ? ବର୍ତ୍ତମାନେ କ୍ଷମାକର, ଦୋଷତ ମୋର ।”

ରଘୁନାଥ ଆବେଗପୂର୍ଣ୍ଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲା—ତୁମର କି ଦୋଷ ମାୟା ?

ମାୟା ଶ୍ୱେତସ୍ୱରରେ କହିଲା—“ମୁଁ ଯେତୁମକୁ ଭଲ ପାଇଲି, ସେହିଟାତ ମୋର ମହାଦୋଷ ।” କଥା କହିଲା ବେଳେ ସେ ଭାରି ଥରୁଥିଲା । ରଘୁନାଥ ଉଠି ତାକୁ ଅଲିଙ୍ଗନ କଲା, କିନ୍ତୁ ମୟା ଟାଣି ହୋଇ ଦୂରରେ ଠିଆ ହେଲା । ପୁଣି ଗମ୍ଭୀର କଣ୍ଠରେ କହିଲା—“କାହିଁକି ମୋତେ ଅକାରଣ ଛଳନା କରୁଛ ? ତୁମ ଚିଠି କଣ ମୋ କପରେ ନାହିଁ ? ତୁମେ ମୋତେ ଭଲ ପାଅ ନାହିଁ ; ତୁମେ ଅରୁଣ ସୁନ୍ଦରୀ ସୀତାକୁ ଭଲ ପାଅ ! ମୁଁ ମରେ କି ପରେ ତୁମର ସେଥିରେ କଣ ?— ଆଉ କହି ହେଲା ନାହିଁ । ରଘୁନାଥ ଚୌକରେ ଆସି ବସି ପଡ଼ିଲା । ସେତେବେଳେ ତା ଆଖି ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା । ମାୟା ଘର ଭିତରକୁ ଚାଲିଗଲା ।

ରଘୁନାଥ ଦଶଦିନ ଏଲ୍ଲହାବାଦରେ ରହିଲା । ମାୟାକୁ ଅନେକ ବୁଝେଇଲା, ଅନେକ ତୋଷାମୋଦ କଲା । କିନ୍ତୁ ଏଥର ତାହାର ପଥର ମନ ଟଳିଲା ନାହିଁ । ସେ ରଘୁନାଥ କଥାରେ ଆତ୍ମା ସ୍ଥାପନ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ରଘୁନାଥ ବ୍ୟଥିତ ଚିତ୍ତରେ ବିଦାୟ ନେଇ ଫେରିଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା । ମାୟା ସେତେବେଳେ ଆପଣା କୋଠରୀରେ ବସି କାନ୍ଦୁଥିଲା । ରଘୁନାଥ ଯିବାର ଆଉ ଘଣ୍ଟାଏ ମାତ୍ର ବାକୀ, ସେ ତକିଆରେ ମୁହଁ ପୋତି କିଛିକ୍ଷଣ କାନ୍ଦଲା । ବିଦାୟର ସମୟ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଭାବ ତା’ ପ୍ରାଣ ଅଥୟ ହୋଇ ଉଠିଲା । ତା’ର ସବୁ ଦୃଢ଼ତା ଧୂର୍ଢ଼୍ୟ କରଣରେ କୁଆପଥର ଭଳି ମିଳେଇ ଗଲା । ସେ ଉଠି ଦାଣ୍ଡ ଘରକୁ ଗଲା ।

ଦାଣ୍ଡଘରେ ରଘୁନାଥ ଏକାକୀ ବସି ନିଜ ଭାଗ୍ୟ ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲା । ମାୟାର ବ୍ୟବହାରରେ ସେ ଅତିଶୟ ଆଦାତ ପାଇଛି । ମାୟା କପରେ ଏତେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ତାକୁ ବିଶ୍ୱାସ କଲା ନାହିଁ ଏ ଗଢ଼ାରେ ତା’ ମନ

ଅସ୍ଥିର ହେଉଥିଲା । ନିଜର ହୃଦୟର ଗର୍ଜନର ଆର୍ତ୍ତବେଦନାସ୍ଥଳରେ ସେ
 ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହେଉଥିଲା, ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ମାୟା ସେ ଘରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ତାର
 ବେଶ ଭୂଷା ଅସମ୍ଭବ, କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ମୁହଁ ଫୁଲି ଯାଇଛି । ରଘୁନାଥ ଶ୍ରେଷ୍ଠଦ୍ୟୁମାଳା
 ପ୍ରେୟସୀକୁ ବନ୍ଧରେ ଥୋଇଲା । ଅଜି ଅଶ୍ରୁରେ ତାଙ୍କର ପୁଣି ମିଳନ, ଆଉ
 କଥାରେ ପ୍ରୟୋଜନ ହେଲା ନାହିଁ । ଘଟଣାର ଘଟଣାରୁ ଅଜି ଭଲରୂପେ
 ଚିହ୍ନିଲେ । ଦୁହେଁ ଯେ ଦୁହିଁଙ୍କ ବିନା ଶୂନ୍ୟ ଏହା ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କଲେ ।
 ଅଜି ସେମାନେ ପ୍ରକୃତ ଏକାମ୍ର ।

ରଘୁନାଥ ଓ ମାୟାକୁ ବହୁତ ବହୁତ ଅଶୀର୍ବାଦ କରି ଚେମନଲାଲଙ୍କର
 ଘରବାର ଯେଉଁଦିନ ବନ୍ଦାୟ ଦେଲେ ସେଦିନ ଆବେଗରେ ତୁଳା ଓ ମୀରା
 ନ କାନ୍ଦ ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଘର ଗଣ୍ଡାର ସ୍ନେହ କି ସହଜେ ତୁଟେ ?
 ତଥାପି ମାୟା ଯେ ସୁଖୀ ହେବାକୁ ଯାଉଛି ଏହା ଭାବି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଭାବେ ଆନନ୍ଦ
 ହେଲେ । ରଘୁନାଥ ଓ ମାୟା ଆସି ଗାଡ଼ିରେ ବସିଲେ । ରାତିର ଅନ୍ଧକାରର
 ନିସ୍ତବ୍ଧତା ଭଙ୍ଗ କରି ଗାଡ଼ି ଯେତେବେଳେ ଘର, ଘର, ଶବ୍ଦରେ ଗୁଲିଲା
 ରଘୁନାଥ ହସି ହସି କହିଲା—ମୁଁ ତୁମକୁ ଅଜାଣତରେ ପ୍ରେମ କଲି ମାୟା !
 ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରକୃତରେ ମାୟାବିନୀ । ବିଶେଷତଃ ତୁମର ଯେଉଁ ଅଖିର ଗୁହାଣି । ସେଇ
 ମୋର ଅମୃତ । ତୁମ୍ଭେ ଯିବା ପରେ କେତେଦିନ କେତେବାର ଯେ ତୁମର
 ଗୁହାଣିର ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖିଛି ତାହା କହି ହେବନାହିଁ ।

ମାୟା ମୁଗ୍ଧଦୃଷ୍ଟିରେ ରଘୁନାଥକୁ ଚାହିଁରହିଲା ।

ରଘୁନାଥ ଗର୍ଭର ସ୍ବରରେ କହିଲା—ମାୟା ! ବିଧାତାର ଲାଳା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ !
 ମୁଁ ହଜାର କାହାକୁ ଭଲ ପାଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତୁମେ ମୋର ପ୍ରକୃତ ଜୀବନର
 ସଙ୍ଗିନୀ, ତୁମର ପ୍ରେମ ନିକଟରେ ମୁଁ ହାର୍, ମାନିଲି । ଏପରି ସ୍ତ୍ରୀରତ୍ନ ମୋ
 କପାଳରେ ଥିଲା ବୋଲି ମୁଁ ଜାଣି ନ ଥିଲି ।

ମାୟା ନିଜର ପ୍ରଣାମୀ ଶୁଣି ଲଜରେ ମୁହଁ ତଳକୁ କଲା ।

×   ×   ×   ×   ×

ଯେଉଁଦିନ ମହାସମାଗେହରେ ମାୟା ଓ ରଘୁନାଥର ବିବାହ ସମ୍ପନ୍ନ
 ହେଲା ସେ ଦିନ ଝିଅ ଜୁଆଁଳିକ ଗୁହଁ କେବଳ କୃଷ୍ଣବାବୁ ଓ ସୁଧାମୟୀଙ୍କର
 ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ନାଚି ଉଠିଲା । ବିବାହାନ୍ତେ ପିତାଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ନେବାପାଇଁ
 ଗଲବେଳକୁ ରଘୁନାଥ ଅଶ୍ରୁସୂର୍ଯ୍ୟ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । କେବଳ ବାବୁ ତା
 ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଥୋଇ କହିଲେ—ବାପ ! ତୁମେ ମାୟାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବ ଏ
 ମୋର ଘେମ ଯୌବରାଜ୍ୟ ! ମୋର ବଂଶରେ ଯେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୁଅ ଜୁଆଁଳି ହେଲା

ଏ ମଧ୍ୟ ମୋର ସୌଭାଗ୍ୟ । ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁଛି ଦୁଇଜଣ ଚରସୁଖୀ ଦ୍ରୁଥ ।
ଆଉ ଏଥର ନାହିଁ କର ନାହିଁ, ଏହା କହି ଦାନପତ୍ରଟି ଜୁଆର ହାତକୁ
ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ ।

ଅବିନାଶ ଓ ଗୁପ୍ତା ଦିଗର ବିବାହ ବେଳକୁ ବିଲ୍ଲତରୁ ଫେରିଥିଲେ ।
ଦୁହେଁଯାକ ରଘୁନାଥର କାନ ମେଡ଼ି ମେଡ଼ି ଫୁଲାଇ ଦେଲେ ।

ରଘୁନାଥ ବର୍ମା ଜାହାଜରେ ବସି ଏ ଦୁହିଁଙ୍କ ଉପଦ୍ରବରୁ ଶାନ୍ତି
ପାଇଲ ।

ହେତେବେଳେ ଗଣ୍ଡାର ଗାନ୍ଧି, କିନ୍ତୁ ଆକାଶ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାମୟ । ମାଳ
ସମୁଦ୍ରରେ ଢେଉ କାଟି ‘ଭଗଟା’ ଅଗ୍ରସର । ଆକାଶର ମାଳଚନ୍ଦ୍ରକାଳ ମାଳ
ସାରେ ଫୁଟି ମିଶୋଇଥିଲା, ଅଉ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଅଲିଙ୍ଗନ କରିବାକୁ ସେପରି
ବିଶାଳ ସମୁଦ୍ର ମହାଗାନ୍ଧି ବିସ୍ତାର କରି ଉପରକୁ ଉଠୁଥିଲା । ସେ ମହା ମିଳନ
ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ‘ଡେକ୍’ ଉପରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ରଘୁନାଥ ।— ଆଜି ତାର ହୃଦୟ
ମହାଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ । ଆତ୍ମା ଅନନ୍ତର ସତ୍ତାରେ ବିଲ୍ଲନ । ସେ ଶ୍ଵେତ କୃତଜ୍ଞତାପୂର୍ଣ୍ଣ
ହୃଦୟରେ ଭରୁଥିଲା ଭଗବାନଙ୍କ ମହା ମହିମା । ଅସୀମ ଅପାର ଶକ୍ତି ! ତାହାର
ଯୁକ୍ତିକର ଲଳିତପ୍ରସାଦ କଲା, ଆଉ ହୃଦୟରୁ ପ୍ରାର୍ଥନା ଉଠିଲା । କ’ଣ ଥିଲା ସେ
କ’ଣ ହେଲା । ଯେ ଅନାଥ ଅର୍ଶିତ ତାକୁବି ଜଗତରାଜା ଭୁଲନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେ
ବନ୍ଧୁଗାନ, ଗୃହଗାନ, ସହାୟଗାନ, ତା’ର ମଧ୍ୟ ପରମାଶ୍ରୟ ସେହି ! କୋହଲେ
ଦେଶତ୍ୟାଗୀ ହତଭାଗ୍ୟଙ୍କ ଆଜି ଏତାଦୃଶ ମହାମଙ୍ଗଳ ଲଭ କରିଥାନ୍ତା !

ବିସ୍ମୟବିନତ ରଘୁନାଥ ଭଗବାନଙ୍କ ଚିନ୍ତାରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ହୃଦୟର
ଗଣ୍ଡାର କୃତଜ୍ଞତା କୃତାନ୍ତଳିପୁଟରେ ଜଣାଇଲା ।

ଉନତ୍ତିଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ସେତେବେଳେ ମାଣ୍ଡାଲେ ନଗରର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପାଗୋଡ଼ା ଉପରେ ଅସ୍ତରାମୀ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଶେଷ ଆଭା ଟିକକ ପଡ଼ି ଝକମକ ଦିଶୁଛି, ଆଉ ଆଖପାଖ ଭିତ୍ତିପଥ ଓ ପୂଲରେ, କିଛିକ୍ଷଣ ଦୈବ ହୋଇଥିବା ବୃକ୍ଷର ସହୃଦ ଜଳକଣା ଉପରେ ଶତକ୍ରନ୍ତ୍ରଧନୁର ଶୋଭା ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି । ନଦୀର ବିସ୍ତୃତ ବାରିବନ୍ଧର ଘା-ସୁଗା-ଶୀତଳ ସମୀର ଦେହ ମନ ପ୍ରପଞ୍ଚ କରି ଯୋଉଛି । ନଦୀକୂଳରେ ଅସଂଖ୍ୟ ବର୍ମିସୁଦରା ଶତ-ପ୍ରଜାପତି ରଙ୍ଗର ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି ବାସୁ ସେବନ କରି ବୁଲୁଛନ୍ତି । ସେଦିନ ବର୍ମିଙ୍କର ‘ମୁକ୍ତାଶ୍ରେୟ’ ଦର୍ବ । ମୁକ୍ତାଚର୍ଚ୍ଚଣ୍ଡିକା ଗୁଡ଼ିକ ନବବର୍ଷାଜଳ ପାନ କରି କୂଳରେ ଲଳ ଡାଳି ଦେଇଛନ୍ତି । ସେହିବୃତ୍ତିକ ମୁକ୍ତାରେ ପରିଣତ ହୋଇ ବାଲିରେ ମିଶି ଯାଇଛି । ତାହାହିଁ ଖୋଜି ବୁଲୁଛନ୍ତି ବର୍ମିସୁବର୍ଗବୃନ୍ଦ ।

ନଦୀକୂଳରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଦୁଇଜଣ ଭାରତୀୟ ଦଣ୍ଡାୟମନ । ଜଣେ ପୁରୁଷ ଓ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ । କିଛି ଦୂରରେ ଗୁରୋଟି ପିଲ ନଦୀ ବାଲିରେ ଦଉଡ଼ାଦଉଡ଼ି କରୁଛନ୍ତି, ଆଉ ତାଙ୍କ ମୁଖ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗୁଞ୍ଜିଛି ଉଭୟେ । ସେମାନେ ଯେ ଉଭୟେ ହୃଦୟ-ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଦଶଟିବର୍ଷ ତାଙ୍କ ଜୀବନରୁ ଯେ କେଉଁ ବାଟେ ବହୁ ଯାଇଛି ଏହା ରଘୁନାଥ ଓ ମାୟା ବୁଝିପାର ନାହାନ୍ତି । ଦଶଟି ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଦାମ୍ପତ୍ୟଜୀବନ ମଧୁର କରି ଆସି ଦେଖାଦେଇଛନ୍ତି ଗୁରୋଟି ସନ୍ତାନ । ଦୁଇଟିପୁଅ-ନିର୍ମଳ ଓ ନରୁପମ, ଦୁଇଟି କନ୍ୟା-ସୁତି ଓ ମିନତି । ମାୟାର ଅପୂର୍ବ ଗୃହଣୀବରେ ରଘୁନାଥ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ କଣ ଜାଣି ପାର ନାହିଁ, ଅନ୍ଧାର ଜୀବନ ତାର ବର୍ତ୍ତମାନ ବିସ୍ମୃତିର ଅନ୍ଧକାରରେ କେଉଁ ଆଡ଼େ ଲୁଚି ଯାଇଛି । ତଥାପି ବେଳେ ବେଳେ ସୀତାର ମୁଖ ତା’ ମାନସପଥରେ ଉଦିତ ହୁଏ । ବେଳେ ବେଳେ ଖୁଦୀ ଓ ପିଚ୍ଚେଲନାମା, ତାରାମଣୀ ଓ ସରସ୍ୱତୀ ହେଉକାଙ୍କୁ ମନେପକାଇ ସେ ଦେଶକୁ ଯିବାକୁ ମନେ କରେ; କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ସବୁ ପାସୋର ଯାଏ । ଅଜିକାଲି ସେ ଜାନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ବିଶାଳ ସମ୍ପତ୍ତିର ମାଲିକ । ରାଜ୍ୟରେ ତା’ର ମାନ ପ୍ରତିପତ୍ତି ଯଥେଷ୍ଟ । ଦେଶର ଦଶର ଜାନାକାର୍ଯ୍ୟ ଭାର ସେ ଓ ମାୟା ଦେଉଛନ୍ତି, ବିଶେଷତଃ ବର୍ମୀପ୍ରବାସୀ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସଭାର ସେ ସମ୍ପାଦକ, ଏବଂ ତାହାର ଚେଷ୍ଟା ଦ୍ୱାରା ‘ଦ ସେଟ୍ଲର୍’ [The settler] ବୋଲି ସଭାର ମୁଖପତ୍ତି ବାହାରେ । ରାଜ୍ୟର ‘ମାନ୍ଦୁମଙ୍ଗଳ’ ସମିତିରେ ମାୟାର ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ, ମହିଳା ସମିତିରେ ସେ ସଭାପତି ।

ଦୁଃଖରେ ସୁଖରେ ଦିନ ବଢ଼ି ଚାଲି ଯାଉଛି । ଦୁହେଁ ଦୁହେଁଙ୍କି ଚାହିଁ ଆଜି ସେହି କଥାହିଁ ଶବୁଚନ୍ଦ୍ର ପର ? କିଛି ବେଳ ପରେ ସଞ୍ଜ ହେଲା । ନଦୀ କୂଳରେ ‘ସାମ୍ବାନ୍’ ବାଲି ଆସି ଡାକଦେଲା । ମାୟାର ନାମାଜିତି ଯୁଦ୍ଧ ଜାଲିବୋଟରେ ପରିବରଣ ଉଠିଲେ । ନଦୀର ମନୋହର କଲ୍ଲୋଳ କାଟି, ମଧୁର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାବୋଳା ଆକାଶ ତଳେ ରୂପା ରାଜ୍ୟରେ ସ୍ଥାପିତ ଯେ ସାନ ଧଳା ବୋଟଟି ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ସେହି ଯୁଦ୍ଧଭରଣୀରେ ବସି ମାୟା ଗଣା ବଜାଇବାକୁ ଲାଗିଲା, ତାହା ଉପରେ ଝୁଲୁଥିବା ଅଭିଜିତ ଚିତ୍ର ରଘୁନାଥ ଅକାଶକୁ ଚାହିଁଥିଲା, ଅଗ୍ର ଗୋଡ଼ତଳେ ଖେଳୁଥିଲେ ଶିଶୁବୃନ୍ଦ । ଆଜି ରଘୁନାଥ ମନରେ ମହାଶ୍ଵର । ସେ ଗଣାର ମଧୁର ସ୍ଵରରେ ତନ୍ମୟ । ସମଗ୍ର ମାଳାକାଶ, ତା ମଝିରେ ‘ରଘୁର ଶୋଭା, ଶେ ମେଘ ମଧ୍ୟରେ ତାରାର ଲୁଚକାଳୀ ପୁଣି ବିଶାଳ ସଲିଳ ଦର୍ପରେ ରୁଚିର ପ୍ରତିବିମ୍ବର ମୋହନ ନୃତ୍ୟ । ବୋଟର ଗୁରୁପାତ କେବଳ ଅନନ୍ତ ଜଳର ବିସ୍ତାର, ଢେଉ ଉପରେ ଢେଉ, ଯାନ ବଡ଼ ଢେଉ ମୁଣ୍ଡରେ ଧଳା ମଲିଙ୍ଗୁଲ ପୁଞ୍ଜି ପରି ଫେନରାଣି, ରାଶିସଜି ସାବାମୁକ୍ତା ଚୋରହୋଇ ପଡ଼ିଲା ଯେ ଢେଉଗୁଡ଼ିକ ବୋଟର ଗୁରୁପାତେ ଛୁସି ବିସି ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଦୂରକୁ ଆକାଶ ପାଣି-ଦେହରେ ମିଶିଗଲା ପରି ଦିଶୁଛି । ତାହାକୁ ଲକ୍ଷକର ରଘୁନାଥ କହିଲା—

“ମାୟା । ଏଇ ଦିଗ୍‌ବଳୟ ପରି ଆମର ମିଳନ, ମୁଁ ମହାକାଶ ଆଉ ତୁମେ ଏଇ ଦୂର୍ଘଟିକ୍ଷା ନଦୀ । ଆମେ ଉଭୟେ ଏପରି ମିଶିଛୁ ଯେ କେଉଁଠି ଜଣକର ଆରମ୍ଭ, କେଉଁଠି ଶେଷ ବାରି ସ୍ଵେଦ ନାହିଁ । କିଏ ଜାଣିଥିଲା ମୋ କପାଳରେ ଏତେ ସୁଖ ଅଛି ବୋଲି ? ମୁଁ ପର ରଘୁ-ଅଭିଷେକ ?”

ମାୟା ଗଣାରୁ ଟିପି କାଟି ଗଣାଟି କୋଳକୁ ଥୋଇ ଦେଲା । ଅଜ୍ଞାତରେ ରଘୁନାଥର କାନ୍ଧ ଉପରେ ହାତଟି ଥୋଇଦେଲା । ରଘୁନାଥ ବୁଲିପଡ଼ି ତା’ର କପୋଳ ଚୁମନ କଲା । ରେଡ଼ିତଳେ ନିରୁପମ ଲତେଇ ଯେ ପିତାମାତା ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଥିଲା, ମାତାକୁ ଚୁମନ କରିବାର ଦେଖି ସେ ଝାମ୍ପି ହୋଇ ପିତା କୋଳକୁ ଉଠିଲା । ‘ମତେ ଚୁମା ଦିଅ’ କହି ଅଳି କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ରଘୁନାଥ ପୁଅମୁଖ ବରମ୍ଭାର ଚୁମନ କଲେ । ଅକ୍ଷତେ ଶିଶୁ ସେଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ହୋଇ ମା’ କୋଳକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିଲା । ମାୟା ହାସ୍ୟ-ଭଙ୍ଗୁଳ ଅନନରେ ସ୍ଵାମୀ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ କହିଲା—“ଦେଖିଲା, ମୋ’ ପୁଅପର” ସେଠୁ ଶିଶୁକୁ ପଚାରିଲା ‘ତୁ ମୋ ପୁଅ ?’ ଶିଶୁ ଦରଝୁଟ କଥାରେ ହେଲା—“ତୋ ପୁଅ” । ରଘୁନାଥ ରଜ ଦେଖିବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ କହିଲା—“ମୋ ପୁଅ ନୋହୁଁ ?” ଶିଶୁ ସ୍ଥିତି ବଦଳରେ ସ୍ପଷ୍ଟ କହିଲା—“ନାଁ ।” ଅନ୍ୟ ପିଲାମାନେ କତିକି ଥିଲେ । ନିରୁପମ ‘ନାଁ’ କହିଲାକୁ ତିନିଜଣରାକ ଦଉଡ଼ି ଆସି ବାପକୁ କୁଣ୍ଢେଇ ଫେକେଇ କହିଲେ—“ଆମେ ତମ ପିଲା ।” ସାନ ମନେଇ ରଘୁନାଥର

ତାହାଣି ହାତ ଦଖଲ କରି କହିଲେ—“ଏ ମୋ ହାତ ।” ନିର୍ମଳ ବା ହାତ ଓ ଗୋଡ଼ ଦିଆ ଜାପତି ଧରି କହିଲେ—“ଏତକ ମୋର ।” ପ୍ରତି ପିଠିରେ ନଦି ହୋଇ ଗଲା ଛଦି ପକାଇଲା । ରଘୁନାଥ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି କହିଲେ—“ଗୁଲ୍ ଆମର ନିରୁକ୍ତୁ ଆଉ ତା ମାକୁ ନଈରେ ପକେଇ ଦବା ।” ଏଥର ପିଲାମାନେ ଚିତ୍କାର କରି ମାକୁ ବେଦିଗଲେ । ସେ କହିଲେ, ମୋ ମା ସେ କହିଲେ, ମୋ ମା । ମାୟା ଓ ରଘୁନାଥ ହସି ହସି ସେମାନଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କଲେ । ପରକ୍ଷଣରେ ଶିଶୁମାନେ ପୁଣି ଡେଇଁ ଉଠିବେ ଖେଳିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାଙ୍କର ବର୍ମି ଆୟା ‘ମାମେ’ ତାଙ୍କୁ ଆରପଟକୁ ଘେନିଗଲା । ମାୟା ଓ ରଘୁନାଥ ନିଷ୍ପିନ୍ନ ହୋଇ ବସି କଲ୍ଲ ଆଲୁଅ ବୋଳା ନଈ ଯାଣିକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ସ୍ୱର୍ଗରେ କି ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ତା ତାଙ୍କୁ ଜଣା ନ ଥିଲା । ରଘୁନାଥ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ କହିଲେ—“ମାୟା, ତମେ ପ୍ରକୃତ ମାୟାବିନୀ ।”

ମାୟା ମଧୁରକଣ୍ଠରେ କହିଲେ—“ତୁମେ ତ ମତେ ସେଇ ନାଁ ଦେଲ, — ତମେ ଏପରି ଲଜ୍ଜାଘାତ ଯେ ଚିଠିପତ୍ର ଉପରେ ସୁଦ୍ଧା ମାୟାବିନୀ ବୋଲି ଲେଖିଥାଅ । ମୁଁ କଣ ସତେ ମାୟାବିନୀ— ତାହାଣି ?”

ରଘୁନାଥ କହିଲେ—“ତା ନ ହୋଇଥିଲେ ଏ ଶବ୍ଦନଟା ଏଡ଼େ ମଧୁମୟ, ଏଡ଼େ ଶାନ୍ତିମୟ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । ଦେଶ ଗୁଡ଼ିକ ମୁଁ ହୃଦୟବା ପରି ବୁଲୁଥିଲି, କଣ କରିବି, କୁଆଡ଼େ ଯିବି, କିଛି ଠିକଣା ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ତୁମର ମାୟାଦୃଷ୍ଟି ଯୋଗୁଁ ଆଜି ମୋର ଏ ଅବସ୍ଥା । ବାସ୍ତବିକ ତୁମ କବିତାରେ ମୋର କୃତଜ୍ଞ ହେବା କଥା; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତ କେବେ ଏଥିପାଇଁ ତୁମକୁ ଧନ୍ୟବାଦଟିଏ ସୁଦ୍ଧା ଦେଇ ନାହିଁ ?”

ମାୟା ଦୃଷ୍ଟି ନିତ କରି କହିଲେ—“କି ଏକାହାକୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦବ ? ଓଲଟି ତମେ ଯେ ଏଡ଼େ ଅଯୋଗ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀର ହାତ ଧରିବ, ମନେ ଅଛୁଟି ପୁଟକଥା ?”

ରଘୁନାଥ ଶୀର୍ଷାସ୍ଥ ଘେନି କହିଲେ,—“ମୁଁ ଅଜ୍ଞ, ରତ୍ନର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବା କାହିଁ ବୁଝନ୍ତି ? ତମକୁ ଯେଉଁ ଉପେକ୍ଷା କରି କଷ୍ଟ ଦେଇଛି, ମୋର ଶେଷେ ସେ କଥା ମନେ ପଡ଼େ ତେବେ କଷ୍ଟ ହୁଏ ।”

“କିନ୍ତୁ ସେହି ଯୋଗୁ ତ ଏ ମିଳନ ଏଡ଼େ ମଧୁର ହେଲା ପ୍ରିୟତମ ! ମୁଁ ହଜାର ଥର ଭାବେ, ମୁଁ ଶୁଣିଥିଲି, ରୁପସ୍ତନା । ମତେ ତମେ ଦୟା କରି ଭଲ ପାଇବ ।”

ଭଦ୍ରନାଥ ମାୟା କତିକି ଘୁଷୁ ଆସି କହିଲେ,—“ତୁମେ ‘ବୁଝିଲାନ୍ତୁ ଗୁଣସାଜ’ !”

ମାୟା କହିଲା,—“ମିସେସ୍ ସେନ୍ ପରି କଣ ମୁଁ ସୁନ୍ଦରୀ ? ମିସେସ୍ ସେନ୍ କହୁଥିଲେ, ତାରକ ବାବୁ ତାଙ୍କ ବୁଦ୍ଧ ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ବନ୍ଧୁ ହୋଇଛନ୍ତି । ବାସ୍ତବିକ ମୁଁ କହୁ ଅସୁନ୍ଦରୀ, ନା ?”

ମାୟାର ଶେଷୋକ୍ତ କଥାରେ କୃତ୍ରିମତାର ଆଭାସ ଥିଲା । ଭଦ୍ରନାଥ ତମ୍ବୁର ସ୍ତରରେ କହିଲେ,—“ବରଂ କୁହ ଯେ ତମେ ଭାରି ଗୁଣବତୀ, ଭାରି ସୁନ୍ଦରୀ । ମିଛ କହୁତ କାହିଁକି କହିଲ । ମୁଁ ତ ତମକୁ ମିସେସ୍ ସେନ୍ ରୁ ସୁନ୍ଦରୀ ମନେ କରୁଛି ।”

ମାୟା ସ୍ବାମୀର ପ୍ରଶଂସାରେ ଗର୍ବିତା ହୋଇ ତାଙ୍କ କୋଳକୁ ଢଳି ଦେଇ କହିଲା,—“ଏତକ ବଳାଯୋରି କଥା । ଦୁନିଆ ମତେ ଅସୁନ୍ଦର କହିବେ, ତମେ କହିବ ସୁନ୍ଦର ।”

ଭଦ୍ରନାଥ—“କିନ୍ତୁ ତମ ଭିତରେ ଯେ ‘ତମେ’ ଶ୍ରେୟଶ୍ଚି ଅଛି, ସେ କପରି ମୋର, ମୋର ନିଜର, ଏ କଥା ଯଦି ବୁଝନ୍ତୁ ।”

ମାୟା ଗର୍ବିତା କଣ୍ଠରେ କହିଲା,—“ସେହି ଯୋଗୁ ପରା ମତେ ତଡ଼ୁଥିଲା —ମତେ ଡୋକ୍ତା ପରି ଶାସନ କରିଥିଲା, ମତେ କହିଥିଲା, ‘ତୁ ମୋତେ ଭଲ ଟାଲ ଅଙ୍ଗାୟ କରିବୁ’ ଏଥର ତହିଁର ସମ୍ବଦାୟ ପରିଶୋଧ ନେବି । ଦେଖିବି କଲିକତା ଗୁଲିଗଲେ ମୋ ବିନା ତଳିବ କିପରି ?”

ଭଦ୍ରନାଥ ପରମ ପ୍ରେମରେ କହିଲେ,—“ତମ ବିନା ମୁଁ ଦଣ୍ଡେ ତଳି ପାରିବି ନାହିଁ, ତମେ ମୋର ହାତଗୋଡ଼ ।”

ମାୟା ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଶ୍ବରରେ କହିଲା,—“ମୁଁ ଯଦି ମରିଯାଏ ?”

ଭଦ୍ରନାଥ କାନକୁ ସେ କଥା ଭାରି ଶରପ ଶୁଭିଲା । ତାହାର ପ୍ରତି ଦାଉଁ ଦାଉଁ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ମାୟାକୁ କୁଣ୍ଡଳ ପକାଇ କହିଲା,—“ତା ହେଲେ ଏ ହତଭାଗା ପୁଣି ଅନ୍ଧିତ ହେବ, ଏଥର ଗୁରୁ ପିଲାଙ୍କୁ ନେଇ ଭାସିବ ?”

ମାୟା ତାଙ୍କର ଭୟ ଓ ଭୟବେଗ ଲକ୍ଷ କରି ହସି ହସି ଲେଟିଗଲା, କହିଲା —“ମୁଁ ଗୋଟାପଣଟା ବଞ୍ଚିବି, ତମର ବାହୁନା ଲାଗିବି କଣ ପାଇଁ ମ ?” ଏହା କହି ସେ ବାହାରିବୁ ବୁଝିଲା । ତାହାର ହୃଦୟ ଭିତର ସେତେବେଳେ ପ୍ରେମରେ

ପୂର୍ଣ୍ଣ ! ତାହାର ଜଗତମୟ କେବଳ ରଘୁନାଥର ମନୋମୋହନ ମୂର୍ତ୍ତି । ଏହି ମୂର୍ତ୍ତି ବିନମୟରେ ସେ ସ୍ୱର୍ଗସୁଖ ସୁବା ବୁଝି ନାହିଁ । ଏହି ମୂର୍ତ୍ତି ଯେତାର ଲକ୍ଷ୍ମଦେବତା, ତାହାର ବହୁ ସାଧନାର ଧନ, ବହୁ ଅଶ୍ରୁଜଳସିନ୍ଧୁ ନନ୍ଦନର ପାରିଜାତମାଳା ।

+ + + +

“କେମିତି ବୋଟ ବୁଲି ଦେଲା ? ଏଥର ଗଲେ ମତେ ନବ । ଖାଲି ଏକା ଏକା ସାହେବ ମେମ୍ ବୁଲିଯାଇଛ, ମୁଁ ଆଉ କେହି ନୁହେଁ ପରା ?” ଏହା କହି ମିସେସ୍ ସେନ ମାୟା କଥାରେ ଆସି ବସି ପଡ଼ିଲା । ତାହା ହାତରେ ଥିଲା ଗୋଟିଏ ବ୍ରାଉସର ନମୁନା । ମାୟା ଭଲ ସିଲେଇ ଜାଣେ, ସେଥିପାଇଁ ସେ ତାଠାରୁ କନା କଟାଇ ନେବା ପାଇଁ ଆସିଥିଲା । ମିସେସ୍ ସେନ୍ ତାରକ ବାବୁଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ । ତାରକ ବାବୁ ଆସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ ସର୍ଜନ, ‘ସିରିୟାମ୍’ର ଡାକ୍ତର ।

ସିରିୟାମ୍ ରୋଜୁନ୍ ଉପକଣ୍ଠର ଛୁଦ୍, ପଛି । ସେଠି ତେଲ ଓ କାଠର ବଞ୍ଚାଲ୍ । କାରଖାନାର ଆଖେ ପାଖେ ପ୍ରାୟ ଏକହଜାର କୁଲିଙ୍କ ନିବାସ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ହାକିମଙ୍କ ଘର । ସେଥିପାଇଁ ରଘୁନାଥ ସେଠି ନିଜର ଗୋଟିଏ ଦାତବ୍ୟ ଔଷଧାଳୟ ଖୋଲିଛନ୍ତି, ତାର ପ୍ରଧାନ ଚିକିତ୍ସକ ତାରକ ବାବୁ ।

ତାରକ ବାବୁଙ୍କ ହାତ ସୁନା । ଯାହା ଦେହରେ ଥରେ ଲାଗେ, ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଭଲ ହୁଏ । ସେଥିପାଇଁ ଆଖ ପାଖ ଗାଁ ଗଣ୍ଡାରେ ତାଙ୍କର ଯେପରି ନାମ, ସେପରି ସେ ରଘୁନାଥର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ । କାରଖାନାରେ ରଘୁନାଥକୁ ଗ୍ରହଣ କର୍ମାଳି ପରିବାର ସେହି ଗୋଟିକ । ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନ ଭିତରେ ଯୋଡ଼ିଏ ହୁଏ— ଇନୋଲ, ଉନୋଲ । ଉଭୟେ ରଘୁନାଥଙ୍କ ପିଲାଙ୍କର ଖେଳ ଏବଂ ସ୍କୁଲ ସଙ୍ଗୀ । ସୁଖେ ଦୁଃଖେ ପରିବାର ଦିଓଟି ଗତ ‘ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ଦେଲା ଏକାଠି’ ଚଳିଛନ୍ତି । ତାରକ ବାବୁ ଶ୍ରୀକ୍ଷୀୟାନ୍ । ମାୟା ଘର ତ ବ୍ରହ୍ମ-ସମାଜୀ, ସେଥିପାଇଁ ଉଭୟ ପରିବାରରେ ଶାନ୍ତ୍ୟାମାନାଦି ସମ୍ପଦାୟ ବ୍ୟବହାର ଅବାଧରେ ଚଳେ । ପାଖ ପଡ଼ିଣା ମାନ୍ଦ୍ରାଜୀ ଆସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ ମାନେଜର ନାୟର୍ ବାବୁଙ୍କ ପରିବାରର ମଧ୍ୟ ଏମାନଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠତା ଥିଲା । ବିଦେଶରେ ଭାରତୀୟ ମାଟେ ଗୁରୁକର୍ମ ।

ମିସେସ୍ ସେନ୍ ମାୟାର ପ୍ରିୟସଙ୍ଗୀ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଅଭିମାନ କରି କହିଲେ—“ଏଥର ଏକା ଏକା ବୁଲିଗଲ ନା ?”

ମାୟା ଲଜିତ ହୋଇ କହିଲା—“ଆଜା, ସ୍ୱାର କ୍ଷତିପୁରଣ ଦେବ । ବୁଲି, ଆଉ ହସ୍ତା ରନ୍ଦିନ୍ ବୁଲିଯିବା ସମସ୍ତେ ଏକାଠି । ସେଠି ବଣଭୋଗ କରିବା, ସେ ଦିନକ ରହିବା, ସବୁ ସରଜ୍ଜାମ ଆୟୋଜନ କରି ଆଗରୁ କେଇଥିବା ।” ଏତିକିବେଳେ ରଘୁନାଥ ଘର ଭିତରକୁ ଆସିଲେ । ମିସେସ୍,

ସେନ୍ଦ୍ର ନମସ୍କାର କରି ଗୋଟିଏ ଚଉକି ଟାଣି ବସିଲେ । ତାଙ୍କ ନିଆରେ ଯୋଗ ଦେଇ କହିଲେ—“ହଁ, ଆସନ୍ତା ହସ୍ତା ଯିବା, କିନ୍ତୁ ଡକ୍ଟର ସେନ ବାହାରିଲେ ହୁଏ । କୌଣସି ଆମୋଦରେ ତାଙ୍କ ପାଇବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ସେତିକିବେଳେ ଗୋଟିଏ ସେନୀ ହାଜର ନ ହେଲେ ହୁଏ । ଛୁଆ, ଟଙ୍କା ଛଡ଼ା ସେ ଆଉ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ।”

ମିସେସ୍ ସେନ୍ ମୃଦୁ ହାସ୍ୟ କରି କହିଲେ—“ବାସ୍ତବିକ ସେ ଭାରି ଖଟି ଯାଇଛି । ମୁଁ ହଜାର ଥର ମନା କରେ, କିନ୍ତୁ ସେ କେତେ ଶୁଣିବା ଲୋକ ନୁହନ୍ତି ।”

ମାୟା କହିଲା—“ଧନ୍ୟ ତାଙ୍କ ଦେହ, ରାତି ନାହିଁ, ଦିନ ନାହିଁ, ମିଶେ ଏତେ ଖଟିବ ?”

ରଘୁନାଥ କହିଲେ—“ସେ ଖଟିବାକୁ ନାସ୍ତକ ହେଲେ ତାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କିଏ ? ଦେଖିଲ ନାହିଁ ଆମ ନିର୍ମଳ ବେଳକୁ ?”

ମାୟା ଉତ୍ତର ଦେଇ କହିଲା—“ପିଲଟା ତ ମୋର ଯାଇଥିଲା, ଭଗବାନ ତାଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ କରନ୍ତୁ । ରାତି ନାହିଁ, ଦିନ ନାହିଁ, ଅଖିଆ ଅପିଆ, ସେ ନମ୍ବ ପକ୍ଷରେ ଲାଗି ତାକୁ ଭଲ କରିଛନ୍ତି । ନୋହଲେ ଏତେ ଟିକିଏ ପିଲ ନିମୋନିଆରୁ ବଞ୍ଚିଥାନ୍ତା ?”

ସ୍ବାମୀର ପ୍ରଶଂସାରେ ମି ସେସ୍ ସେନ୍ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତା ହେଲେ ।

ସେହିଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳକୁ କଟେର ଫେରନ୍ତି ରଘୁନାଥ ବଡ଼ ବିମର୍ଷ ହୋଇ ଘରକୁ ଆସିଲେ । ତାଙ୍କର ମୁହଁ ଦେଖି ମାୟାର ଭୟ ବୋଧ ହେଲା । ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଚାରିଲା—“କଣ ହୋଇଛି ତମର ? ଏଡ଼େ ଶୁଖିଲା ଦିଶୁଛି ଯେ ?” ରଘୁନାଥ ମାୟାକୁ ନିଭୁତକୁ ଭାବି ନେଇ ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ—“ଭାରି ବିପଦ, ମି ସେସ୍ ସେନର ବଡ଼ ବିପଦ ।”

ମାୟାର ଗୁଡି ଧଡ଼ ଧଡ଼ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ନିଜାକ୍ ବିସ୍ମୟିତ ନେତ୍ରେ ରଘୁନାଥକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ରଘୁନାଥ ପକେଟରୁ କାଗଜ ପୁଲିନାଟିଏ କାହାରି କରି କହିଲେ—“ହେଉ ଦେଖ ମି ସେସ୍ ସେନ୍ ନାମରେ ପୋଲିଶ ଉଆରଣ୍ଡ । କଲିକତାର ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ଘରୁ ତହମୁଲ୍ଲା ଜନିଷ ଶ୍ରେୟ କରିଥିବା ଅପରାଧରେ ଏ ଉଆରଣ୍ଡ ନାହାରିଛି ।”

ମାୟା ଥରହର ହୋଇ କର୍ମିଲ । ସେ ଉଦ୍‌ବେଗରେ ବାରଂବାର କହି ପକାଇଲା—“ମିଛ କଥା, ମିଛ କଥା । ମିସେସ୍ ସେନ୍ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କରବ ! ତମେ କଣ ବାୟା ହେଲଣି କି ?”

ରଘୁନାଥ ତଉକି ଗୋଟିଏ ଟାଣି ବସି ଯି କହିଲେ— “ହେଉ ଦେଖ, ଏ ସର୍କାର କାଗଜ ଦେଖି କଣ ଅବଶ୍ୟାସ କରବ ? ବାହାରେ ପୁଲିଶ ସର୍ଜେଣ୍ଟ ଅପେକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି । ଉଦ୍ରଲେକ ତାରକ ବାବୁ ବିଚର ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଦେଇ ବସିଛନ୍ତି । ମିସେସ୍ ସେନ୍ ଏ କଥା ଶୁଣିଲେ ବେଳୁ ଫିଟ୍ ହୋଇ ଗଲଣି । କଣ କହୁଛ ? ତାର ଜାମିନ୍ ହେବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ତାର ଜାମିନ୍ ହେବି, କଲିକତା ଯିବି ।” ମାୟା କଣ ବୁଝି ଦେବ କିଛି ସ୍ଥିର କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ବକା ହୋଇ ବସି ରହିଲା । ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା ପୂର୍ବେ ମିସେସ୍ ସେନ୍ ତା ଘରେ ବସିଥିଲା, ହଠାତ୍ ତାର ଏ ବିପଦ ! ସେ ନିଜ ଆଖି କାନକୁ ବୁଝାସ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ, କହିଲା— “ହଁ, ଯାହା ପାର କର । ମୋ ପିଲାଟି ତା ସ୍ୱାମୀ ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି । ଯେତେ ଟଙ୍କା ଯେଉଁ ପକ୍ଷେ ତାକୁ ଉଦ୍ଧାର କର ।”

କଥା ସ୍ଥିର ହେଲା । ରଘୁନାଥ ସଫରବାର ତାରକ ବାବୁ ଓ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ସହୃଦ କଲିକତା ଯାହା କଲେ । ବଣଭେଜି, ଇନ୍‌ସିନ୍ ବୁଲ ଏ ଦୁଃଖରେ କୁଆଡ଼େ ପାହୋର ଗଲା । କଲିକତା ଆସି ସେ ପ୍ରଥମେ ଗଲେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର କଟକେ । ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ଆମର ପୂର୍ବ ପରିଚିତ । ରଘୁନାଥକୁ ଚେନ୍ନାଇ ଦେଇ ଡାକ୍ତର ସାହେବ ସୁଖାସନରେ ବସିଲେ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ମଦର ଗନ୍ଧ ଭଣଭଣ ବାହାରୁଥିଲା । ରଘୁନାଥ ତାହାର ଚେହେରା ଦେଖି ତାକୁ ନଗକାର ଯିବା ବୋଲି ଠଉରାଇ ନେଲା । ଏହାଠାରୁ ଦୟା ଆଶା କରିବା କୁଆ ଶ୍ରେୟ ଅର୍ଥର କଥା ପକାଇଲା; କିନ୍ତୁ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଅସମ୍ଭବ କ୍ଷତିପୂରଣର ଆଶ୍ୱାସନା ପାଇ ସୁଦ୍ଧା ମୋକଦ୍ଦମା ଉଠାଇ ନେବାକୁ ଅସ୍ମୀକୃତ ହେଲେ । ରଘୁନାଥ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଘରକୁ ଫେରିଲା ।

ସେତେବେଳେ ମାୟାର ଶାସ୍ତ୍ରକାମଡ଼ାରେ ମାୟା ଓ ମିସେସ୍ ସେନ୍ । ମିସେସ୍ ସେନ୍ କାନ୍ଦୁଛି, କୋହରେ ତା ଗୁଡି ଫାଟି ଯାଉଛି, ମାୟାକୁ ଆଜି ସେ ସବୁ କହିବ—ତାହାର ପୂର୍ବ ଜୀବନର ଇତିହାସ; କିନ୍ତୁ ବହୁତ ଚେଷ୍ଟା ସତ୍ତ୍ୱେ ତା ମୁହଁ ଫିଟୁ ନାହିଁ । ମାୟା ତାକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କହିଲା—“ଭଉଣି ! ମୋର ଶୁଣିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ତୁମର ଏତେ କଷ୍ଟ ହେଉଛି ନାହିଁ, କୁହ ନାହିଁ ।”

“କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତମକୁ ନ କହି କହିବି କାହାକୁ ? ମୋ ପରି ଅଭାଗିନୀର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ବଳତାରେ ତୁମ ପରି ଦେଶ ଛଡ଼ା ଆଉ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କରିବ

କିଏ ?” ସହା କହୁ କୋହରେ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ି କିଛିକ୍ଷଣ ମାରକ ହେଲା । ତା ପରେ ଅତି ଧୀରକଣ୍ଠରେ କହିଲା—“ଦିଦି । ମୁଁ କିଏ ଯଦି ତମେ ଜାଣ, ମତେ ଭାରି ଘୃଣା କରକ, ମୁଁ ଭାରି ପାପିଷ୍ଠା, ମୁଁ ବଡ଼ଲୋକର ଝିଅ ସତ, ପିତା ଲକ୍ଷପତି, ଭଲ ଘର ବରରେ ଦେଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ମୋ କପାଳ ଫାଟିଲା, ମୁଁ ପଦର ବର୍ଷ ବେଙ୍ଗୁଁ ବଧବା । ତମେ ତ ଜାଣ, ଆମର ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳରେ ଦୁର୍ଗାମ୍ଭ ବବାହ ନାହିଁ, ମୁଁ ବଧବା ହୋଇ ଆସି ବାପଘରେ ରହିଲି; କିନ୍ତୁ—”

ଦୁର୍ଗା କୋହରେ ତା ପ୍ରତି ଫାଟିଗଲା । ସମ୍ଭାଳି ନେଇ କହିଲା—“କିନ୍ତୁ ଆମ ଘରେ ଘୃଥକା ବୋଲି ଗୋଟିଏ ମାଷ୍ଟ୍ରାଣୀ ଥିଲା, ସେହୁ ମୋର ସର୍ବନାଶ କଲା । ମୁଁ ତାକୁ ଭାରି ଭକ୍ତି କରୁଥିଲି । ସେ ମୋତେ ବହୁତ ପାଠ ପଢ଼ାଇଥିଲା, ବାଜା ଶିଖେଇଥିଲା, ସିଲେଇ ଶିଖେଇଥିଲା, ବଙ୍ଗାଳି ଫେସନ୍‌ରେ ଚଳିବାର ସବୁ ମୁଁ ତାଠୁ ଶିଖିଥିଲି । ଆମ ଘର ଆଧୁନିକ ରୁଚିପ୍ରିୟ, ବିଶେଷତଃ ମୋର ଭଲ ପୂରା ସାହେବ । ମୁଁ ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ ଆଗପଛ ବିଚାର କଲି ନାହିଁ, ଘୃଥକା କଥାରେ ଭାସିଲି । ସେ ପଡ଼ିଲି ମୋ କାନରେ ଶୁଣେଇଲା, ବଧବା-ବବାହ ହୁଏ । ସେ ପଡ଼ିଲି ମତେ ନାଶ-ସ୍ବାଧୀନତା ଶିକ୍ଷା ଦେଲା । ମୁଁ ତା କଥା ତନ୍ମୟ ହୋଇ ଶୁଣିଲି । ଆମ ଗ୍ରାମରେ ସତ୍ୟରଞ୍ଜନ ବାବୁଙ୍କ ପୁଅ ସୁରଞ୍ଜନ ସହିତ ମୋର ପ୍ରଣୟ ହେଲା, ମୁଁ ଆଶା କରୁଥିଲି, ସେ ନିଶ୍ଚୟ ମତେ ବିବାହ ଦେବ; ହେଲେ ସେ ମତେ ଦଖା ଦେଲା । ଗୁପ୍ତରେ ବିଷ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ସେହୁଦିନୁ ତା ଉପରେ ମୋର ଭୟଙ୍କର ଘୃଣା ହେଲା । ମୁଁ ଗରରେ, ଦୁଃଖରେ ବାସୀଣୀ ପରି ହେଲି । ଭଲ ଭାଉଜ ମୋତେ କଲିକତା ବୁଲାଇ ଆଣିଲେ । ସେତେବେଳେ ସର୍ବନାଶିଆଣୀ ମୁଁ ଯଦି ଆସି ନ ଥାନ୍ତି, ସେତିକି କଣ ମୋ କପାଳରେ ଥିଲା ? ମୁଁ ଜ୍ୟୋତିଷ ଭାବୁର ହାବୁଡ଼ିରେ ପଡ଼ିଲି ।”

ମାୟା ବହୁତ ହୋଇ କହିଲା—“କେମିତି ?”

ମିସେସ୍ ସେନ୍ ଆର୍ଦ୍ଦରଶ୍ଯାସ ସହ କହିଲା—“ସେହୁ ଘୃଥକା—ସେହୁ ଘୃଥକା ମୋର ସର୍ବନାଶ କଲା ଭଉଣୀ ! ଶେଷକୁ ମୋର ଅନେକ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଘଟିଲା । ଘୃଥକା ଜ୍ୟୋତିଷ ଭାବୁର ଅନେକ ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ଶ୍ଵେର କରି ମତେ ଦେନ ଆସାମ ପଳାଇଗଲା । ସିଲ୍‌ହଟ୍‌ରେ ମୁଁ ମିସନ୍ ବୋର୍ଡ଼ରେ ଆଣ୍ଟିସ୍ ପାଇଲି । ମିସ୍ ଲେସ୍‌ଲି ଦୟାବତୀ ଦେଖ, ସେ ମତେ ଦୟା କରି ପାଖରେ ରଖିଲେ । ସେହୁମାନଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ମୋର ମନ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା । ମୁଁ ଶ୍ରୀକ୍ଷି ସ୍ଥାନ ହେଲି ସେମାନେ ମୋର ନାମ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ‘ସ୍ବୟୋଲା’ ଦେଲେ । ସେହୁଦିନୁ ମୁଁ ପାପପଥରେ ଆଉ କେବେ ଯାଇ ନାହିଁ—ପ୍ରଭୁ ଜାଣନ୍ତି ।”

ମାୟା ପଚାରିଲା—“ତମେ ଭାବୁର ସେନଙ୍କ କପର ବିଷ ହେଲା ?”

“ସିଲହଟ୍ରେ ଥିଲବେଳେ ମିସ୍ ଲେସଲି ମତେ ଡାକିବାକାରେ ଭାରି କଲେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷିବାକୁ । ସେଇଠି ଡକ୍ଟର ସେନ ସହିତ ମୋର ସାକ୍ଷାତ ହୁଏ । ସେ ଆଉଟ୍ ଡୋର ଇନ୍‌ଗୁଜ୍‌ରେ ଥିଲେ । ମୋର ଦୁଇ ଜୀବନ ଦୁଇଟି କବି ମୁଁ ବଡ଼ ସାବଧାନରେ ଚଳୁଥିଲି । ଭଲ କାମ କରୁଥିବାରୁ ଅମର ଲେଡ଼ି ଡାକ୍ତର ମିସ୍ ଦତ୍ତ ମତେ ଭାରି ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ଆହା ! ସେ ମାପର ଲେକ, ତାଙ୍କ ଯତ୍ନ, ତାଙ୍କ ସ୍ନେହ କେବେ ଭୁଲି ପାରବି ନାହିଁ । ଡାକ୍ତର ସେନ୍ ନଜେ ମୋର ପରିଚୟ ବୁଝିଲେ । ପାସ୍ କର ଆସିଲୁ ମିସ୍ ଲେସଲିଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ମତେ ବସା ହେବାର ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ମିସ୍ ଲେସଲି ମୋର ସମୁଦାୟ ଇତିହାସ ଜାଣନ୍ତି । ସେ ଇତିହାସରେ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ,— ‘କିନ୍ତୁ କଣ କହିବି ଭଉଣୀ ! ସେ ସେଥିରେ ଆଦୌ କୁଣ୍ଡିତ ହେଲେ ନାହିଁ; ମତେ ବିବାହ କଲେ । ମୁଁ ଯାହାର ଶ୍ରୀଚରଣରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ସେ ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେବତା, ଆଦର୍ଶ ଶ୍ରୀଷ୍ଟିସ୍ଥାନ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କେତେ ଅର ପରୁଷତ, ‘ମୋ ପରି ଦୃଷ୍ଟିତାକୁ ତମେ କିପରି ଭଲ ପାଅ ?’ ସେ କହିନ୍ତି— ‘ମଣିଷ କି ଦୁର୍ଗତି ହୋଇ ପାରେ ? ଏହି ମଣିଷ ପାଇଁ ପ୍ରଭୁ ପ୍ରାଣ ଦେଇଛନ୍ତି । ପ୍ରଭୁ ଯାଣୁ ଯେତେବେଳେ ପାପୀଙ୍କୁ ଦୃଶା କର ନାହାନ୍ତି, ମୁଁ କିପରି ଦୃଶା କରବି ? ମଣିଷ କିଛି କାଠ ପଥର ନୁହେଁ, ମଣିଷ ସ୍ୱବର୍ଣ୍ଣ, ନିଆଁରେ ଯେତେ ପୋଡ଼ିଥାଏ, ତାହାର ଖାଦ୍ୟ ତେତିକି ନଷ୍ଟ ହୁଏ । ପ୍ରଭୁ ତମକୁ ଆପଣା ଗୁହାଳକୁ ଡାକିଛନ୍ତି, ମୁଁ ତମକୁ କିମିତି ଦୂର କରବି ?’

ମାୟା ଗଣ୍ଡାର ଶ୍ଯାପ ଯହୁ ସହାନୁଭୂତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ତବରେ କହିଲେ—
 “ବାସ୍ତବିକ, ମିଶ୍ଟର ସେନ୍ ଦେବତାଙ୍କୁ ପୁରୁଷ, ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଭାରି ଭକ୍ତି କଲେ, ତାଙ୍କର ହାତ ଅମୃତ । ତମେ ଭୟ କର ନା, ଭଉଣୀ ! ତମର କିଛି ହେବ ନାହିଁ । ଯେତେ ଟଙ୍କା ପଡ଼ି ପକେ ସେ ତମକୁ ଉଦ୍ଧାର କରବେ ।”

ମି ସେସ୍ ସେନର ଚକ୍ଷୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର, ଆନନ୍ଦରେ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ମାୟାର ଗୋଟିଏ ହାତ ଆପଣା ହାତ ଭିତରେ ଗୁପ୍ତି ଧରି କହିଲା—
 “ବାସ୍ତବିକ ରୁମମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତରାଳର ରାଜ୍ୟ । ରୁମେମାନେ ମଣିଷକୁ ମଣିଷ ବୋଲି ମନେ କର । କିନ୍ତୁ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ମୋର କି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହୋଇଥିଲା । ସେ କଥା ଭାବିଲେ ସୁଦ୍ଧା ହୃଦୟକମ୍ପ ହୁଏ । ମଣିଷକୁ ମଣିଷର ଅଧିକାର; ସେମାନେ ଦେବାକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାନ୍ତି ନାହିଁ । ମୋ ପରି ଶତ ଶତ ଅଭାଗିନୀ ନାରୀ ହିନ୍ଦୁସମାଜର ଅନ୍ତରାଳରେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ମରୁଛନ୍ତି । ଅଶେଷ ପାପରେ ନିଜକୁ ବଳି ଦେଉଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସମାଜ ତାଙ୍କର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁନାହିଁ କି କଡ଼, କି ମୃତ ସମାଜ ସେ ।”

ମାୟା କହିଲେ — “ସେ ଶିକ୍ଷା ସେମାନେ କେଉଁଠି ପାଇଲେ ‘କର୍ତ୍ତୃଲ୍ଲ’ ? ମହାତ୍ମା ଯାଣୁ ଜଗତ ଘାଟି ପ୍ରାଣ ଦେଇଥିଲେ । ସେ ପର ଘାଟି ପ୍ରାଣ ଦେବା ଆଦର୍ଶରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର୍ଥ ଏତେଦୂର ମହତ୍ତ୍ୱ ଲଭ କରିଛି, ଜଗତର ଏତେ ହିତ ସାଧନ କରିଛି; କିନ୍ତୁ ହୁଏତ ଜାତି ପୃଥ୍ବୀର ଆଦି ସତ୍ୟ ଜାତି ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ନିଜର ଆଦର୍ଶ ହଇଶଇନ୍ତି । ହୁଏତ ଯେତେ ମହତ୍ତ୍ୱ ଆଦର୍ଶମାନ ରହିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ କ୍ଷୁଦ୍ର ସାମାଜିକ ନିୟମ ପ୍ରଚଳିତ, ସେ ସବୁ ଅର୍ଥ-ଲେଖା ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟ ହୋଇଛି ।”

“ହେଲେ ଆଉ ସେ ଜାତିର ପରିବର୍ତ୍ତନର ଆଶା ନାହିଁ ।” ମାୟା ଦୃଢ଼ତା ସହ କହିଲେ — “ହଉ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଭଉଣି ! ହଉ ! ଯେତେବେଳେ ବହୁତ ଧକ୍କା ଖାଇବ, ବହୁତ ଆଘାତ ଘାଇବ, ସେତେବେଳେ ତାହାର ମୋହନତା ଖଟିବ ।”

ବ୍ୟଥା ମିସେସ୍ ସେନ୍ ଯୋଗ ଦେଇ କହିଲେ — “ଆଉ ମୋର ପର ବିଧବାମାନଙ୍କର ରକ୍ତ କାନ୍ଦଣାର ଅଭିଶାପ ଯେତେବେଳେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ।”

ଖାଇବା ଘଣ୍ଟା ଶୁଣି ଦୁହେଁ ଉଠି ଶ୍ରେଜନଶାଳାକୁ ଗଲେ । ମିଷ୍ଟର ସେନ୍ ଓ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ପାଖରେ ଦୁଇ ଝିଅ ଦସିଥିଲେ । ମାୟା ସେମାନଙ୍କୁ ଚାହିଁ ମିସେସ୍ ସେନଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲେ । ତାହାର ମନେ ହେଲା, ସତେ ମଣିଷ ସୁନା ! ଆତ୍ମାହିଁ ସାର । ଶରୀର ମ ଅଧ୍ୟା । ନୋହିଲେ କି ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଆଜି ଏ ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସିଥାନ୍ତା ! ମିଷ୍ଟର ସେନର ମହତ୍ତ୍ୱରେ ତାର ହୃଦୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ଚିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ବର୍ଷା ଟୁପୁରୁ ଟୁପୁରୁ ହୋଇ ପଡୁଛି, ଆକାଶ ଘନଘଟାଉଛି । ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ସେହି ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ବୁଢ଼ା ମାଳୀକୁ ସଙ୍ଗରେ ଭେନ ଆସି ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ସାହେବ ତାହାରେ ପଶିଗଲେ । ମାଳୀଟି ଆଡ଼େଇ ହୋଇ ଛୁଡ଼ା ହେଲା । ଗୋଟାଏ କୋଣରେ କେତୋଟି ଚନ୍ଦ୍ର ଥିଲା, ତାହାକୁ ନିଶ୍ଚୟ କରି ରହିଲା । ପରଦା ଫଇଆଡ଼େ ବୁହା ପ୍ରକୋଷ୍ଠ । ନାନାବିଧ ଚେନ୍ଦ୍ରାର ଟେବୁଲ ଓ ସୁନ୍ଦର ସାଜସଜ୍ଜାରେ ମନୋହର । ଘରଟିରେ ଡାକ୍ତର ସାହେବ ଶ୍ରେଣୀ ଦେଖନ୍ତି, କେହି ଆସିଲେ ବସାଇ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି । ସେ ଘର ଭିତରେ ଥିଲେ ସେତେବେଳେ ରଘୁନାଥ । କାନ୍ଥ ଗୁରୁଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ଛବିଗୁଡ଼ିକ ଦେଖୁଥିଲେ । ଛବି ମଧ୍ୟରେ କେତୋଟି ପ୍ରାକୃତିକ-ଦୃଶ୍ୟ-ସମ୍ବଳିତ, ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଓ ମନୋହର, କିନ୍ତୁ ବାକିଗୁଡ଼ିକ ସମସ୍ତ ନାଶ୍ୱରିକ । ନାଶ୍ୱରକୁ ପୁରୁଷ ଯେତେ ପ୍ରକାର କୁଣ୍ଡିତ ଭାବରେ ଦେଖିବାକୁ ସୁଖ ପାଏ, ସେ ସବୁ ପ୍ରାୟ ଏହି ଛବିମାନଙ୍କରେ ଅଙ୍କିତ । ରଘୁନାଥ ସେହିସବୁ ନିଶ୍ଚୟ କରି ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ବିକାଶ କେଉଁ ପରିଭାରେ, ତାହାହିଁ ମନେ ମନେ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରଗୁଡ଼ିକ ସୁନ୍ଦର ସତ୍ୟ, ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅଙ୍କନରେ ଅତି ମନୋହର, କଳାଦୃଷ୍ଟିରେ ନିଖୁଣ, କିନ୍ତୁ ରୁଚିବିରୁଚିରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଜଘନ୍ୟ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଚାହିଁ ତା ଲେମ୍ବୁମୂଳ ଟାଙ୍କୁର ଉଠିଲା । ନାଶ୍ୱରୁପକୁ ଏପରି ଭଲଙ୍ଗ, ଏପରି ଲକ୍ଷ୍ମୀବରଣଯୁକ୍ତ କରି ଚକ୍ଷୁ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି କପରି ପୁରୁଷକାନ୍ତି ଆପଣାର ସଭ୍ୟତାର ବଢ଼ାଇ କରନ୍ତି ! ହିଁଅ, ମା, ଭଉଣୀ ଓ ଭାର୍ଯ୍ୟା ଏମାନଙ୍କର ଜାତିକୁ କପରି ବାରବନିତାର ଆସନରେ ବସାଇ ଦୃଢ଼ସ୍ୱରେ ଢୁଫିଲଭ କରନ୍ତି ! ଏ ଚିନ୍ତାରେ ତାହାର ଦୃଢ଼ସ୍ୱ ଆଲୋଡ଼ିତ ହେଉଥିଲା । ସେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଶତ୍ରୁତା ଧାରଣା ଯୋଗ୍ୟ କରୁଥିଲା । ଏତିକିବେଳେ ଡାକ୍ତର ବାବୁ ଆସି ତାଙ୍କୁ ଅଭିବାଦନ କଲେ । ରଘୁନାଥକୁ ଛବି ପ୍ରତି ଏକାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁଥିବାର ଦେଖି କହିଲେ — ଆପଣ ମୋର ଛବିପ୍ରୀତିର ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରଶଂସା କରିବେ । ମୁଁ ଶହ ଶହ ଟଙ୍କା ଖରଚ କରି ଏ ସୁନ୍ଦର ଦଳର ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ପ୍ରତିରୂପଗୁଡ଼ିକ ସଂଗ୍ରହ କରିଛି । ଛବିଗୁଡ଼ିକ ତମଜ୍ଞାନ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ରଘୁନାଥଙ୍କୁ କିଛି ଭବିଷ୍ୟ ନ ପାଇ ଗୋଟିଏ ଚେନ୍ଦ୍ରାର ଟାଣି ପକେଟରୁ ‘ସିଗ୍ନେଟ କେସ୍’ କାଢ଼ି କାଢ଼ି କହିଲେ — ଆଉ ସେ ଛବିଟା ଦେଖନ୍ତୁ । ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗର କାନ୍ଥର ଗୋଟିଏ ଛବି ପ୍ରତି ତାର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କଲେ । ଛବିରେ ଗୋଟିଏ ମନୋମୋହନ ରମଣୀ ମୂର୍ତ୍ତି — ଶୁଭକେଶାପାଶ, ଚଞ୍ଚଳ ଗୁହାଣୀ, ଆଉ ଦେହରେ ଆବରଣର

ଗ୍ରହା ମାତ୍ର । ସେଥିରୁ ତାହାର ସଙ୍ଗୀତର ଅନୁପମ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଗନ୍ଧର୍ବପୁଣ୍ଡ ଦର୍ଶିବୁ । ତାହାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଡାକ୍ତର ବାବୁ କହିଲେ—ଏହିଟା ମୋର ପ୍ରିୟ ଛବି । କି ‘ଆର୍ଟ’ର ଚମତ୍କାରତା ! ଅଙ୍କନରେ କେଉଁଠି ତଳାର୍କ ଦୋଷ ନାହିଁ । ଏହିଟା ‘ପ୍ରାଇମ ପିକ୍ଚର’ (ପୁରସ୍କାରଯୋଗ୍ୟ ଛବି) । ରଘୁନାଥ ଉଷତୁ ହାତ୍ୟା କରି କହିଲେ—ଏହି ଛବିଗୁଡ଼ିକ ମୋର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟି କରୁ ; ଏପରି ଶରଣ ଅଶ୍ରୁଳ ଛବି ଦେଖିଲେ ଦେହ ମନ କଳ୍ପସିତ ହେବା କଥା । ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ହୋ ହୋ ହୋଇ ହସି ଉଠି କହିଲେ—ଅପଣ ବ୍ରାହ୍ମ କି ନା, ଆପଣମାନେ ରୁଚି ରୁଚି ହୋଇ ବ୍ୟସ୍ତ । ଆମେ ହିନ୍ଦୁ ଅଛ, ଆମର ରାଧାକୃଷ୍ଣ ମୂର୍ତ୍ତି ପରମପ୍ରିୟ ।

ରଘୁନାଥ ଟିକିଏ ବିଚଳିତ ହୋଇ କହିଲେ, “ହିନ୍ଦୁ ମାତୃଭକ୍ତ ଜାତ—ମା’କୁ ସେ ସଖାର ଆସନ ଦେଇଛି, ରାଧା ମଧ୍ୟ ହିନ୍ଦୁର ମା ଲକ୍ଷ୍ମୀ । କିନ୍ତୁ ଆଧୁନିକ ସତ୍ୟ ଜଗତରେ ତାହା ମା ବଦଳି ପ୍ରେମିକାରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି, ସଖା ସାଧୁର ସମ୍ମାନ ବଦଳରେ ବାରବିଳାସିନୀର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବଢିଛି ।”

ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ସେ କଥାରେ କୌଣସି ଉତ୍ତର ନ ନେଇ ମୁରୁକି ହସି କହିଲେ—“ମୋର ତ ବାବୁ ଘର ସଂସାର ନାହିଁ, ମୁଁ ଦୈବଗୀ ମଣିଷ; କିନ୍ତୁ ‘ପଞ୍ଚ ମକାର’ ସାଧନା ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ କରିଛି । ଆଜ୍ଞା, ସେ କଥା କଣ ହେଲା ?”

ରଘୁନାଥ ବିମାତ୍ର ସ୍ଵରରେ କହିଲେ—“ଆପଣ କ୍ଷମା ଦେବେ କି ?”

ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ଇତସ୍ତତଃ ହୋଇ କହିଲେ—“ଏଡ଼େବଡ଼ ଦୁଷ୍ଟାକୁ କ୍ଷମା ଦେଇ ପାରେ କି ?”

ରଘୁନାଥ ପ୍ରତିବାଦ କରି କହିଲେ—“କିନ୍ତୁ ଯେ ଦୁଷ୍ଟ, ସେ ତ ହାତମୁଠାକୁ ଖସି ଯାଇଛି, ଏ ନିଶ୍ଚୟ ସରଳାକୁ କିପା ଦଣ୍ଡିବେ ?”

ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ସିଗାରେଟ୍ ପିଇ ପିଇ କେତେ କଣ ଆଲୋଚନା କରି ପକାଇଲେ—ବାସ୍ତବିକ, ଯୁଥକା ତ ପ୍ରକୃତ ଦୋଷୀ; ମୋକଦ୍ଦମାରେ ଫୁଲ-ମଞ୍ଜୁଷ୍ଠର ଦଣ୍ଡ ନ ହୋଇ ପାରେ, ତେବେ ଅକାରଣେ ଏଡ଼େଗୁଡ଼ାଏ ଟଙ୍କା କାର୍ଯ୍ୟକ ହସ୍ତତ୍ୟାତ ହେବ ?” ଡାକ୍ତର ସାହେବ ଅବଶେଷରେ ରଘୁନାଥର କଥାରେ ସମ୍ମତ ପ୍ରକାଶ କରି ଅର୍ଥ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଜରପିଣ୍ଡାତ କବଳରୁ ଫୁଲକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ରଘୁନାଥ ମନେ ମନେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ଘରକୁ ବାହାରିଲେ । ବାହାରେ ସେହି ବୁଢ଼ା ମାଳୀ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା । ମାଳୀଟି ଗୋଟିଏ ୧୨, ୧୪ ବର୍ଷର ପିଲା ସହୃଦ କଥା ବାଣୀ ହେଉଥିଲା । ପିଲାଟି ସାହେବପୋଷାକ-ଭୂଷିତ, ଗୌରବର୍ଣ୍ଣ, ପାତଳ ଦେହ, କିନ୍ତୁ ସାର ସୁନ୍ଦର । ତାକୁ ଦେଖି ତାଙ୍କର

ବହୁଦିନର ଗୋଟିଏ ପୁରୁଣା ସ୍ମୃତି ହଠାତ୍ ମନରେ ଉଦୟ ହେଲା । ସେ ଗୋଟିଏ ଏହିପରି ସୁନ୍ଦର ବାଳକର ମୁଖଛବି । ସେ ବାବୁ—ତାଙ୍କର ପିଲା ଦିନର ସଙ୍ଗୀ—ସୀତାର ଭାଇ । ବାଳକଟିକୁ କୌତୁହଳବଶତଃ କିଛିକ୍ଷଣ ଚାହିଁଲେ । ବାଳକ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ମୁଖକୁ ଅନାଇଲା । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସାଦୃଶ୍ୟ ! ରଘୁନାଥ ତାର ସେହି ଗୋରା ଗୋରା ଗାଲ, ପଦ୍ମପାଖୁଡ଼ା ପରି ଆଖି, ସରଳ ବର୍ଣ୍ଣୀ ନାସିକା ସହିତ ବାବୁର ମୁଖ ଚିତ୍ରଣ କରି ଭାବିଲେ, ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସାଦୃଶ୍ୟ ! ବାବୁ ତତ୍ତଦ୍ଦିନ ବର୍ଷ ବେଳେ ବାବୁ ଠିକ୍ ଏହିପରି ଦିଶୁଥିଲା । ବାଳକର ପରିଚୟ ଜାଣିବାକୁ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ହେଲା । ମାଳୀଟି ମଧ୍ୟ ରଘୁନାଥ ମୁହଁକୁ ବଲ ବଲ କରି ଅନାଇଲା । ସେ ପାଖକୁ ଘୁଷୁ ଆସି ବାଳକକୁ ପଚାରିଲେ, “ତୁମର ନାମ କଣ ବାବା ।”

ବାଳକ ଅପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ସମ୍ମୁଖରେ ଲଜ୍ଜାନନ୍ଦ ହୋଇ ତଳକୁ ମୁହଁ କରି କହିଲା, “ଅମୂଲ୍ୟମୋହନ ।”

ରଘୁନାଥ ପଚାରିଲେ “ନିଆଁସ କେଉଁଠି, ପିତାର ନାମ କଣ ?”

ବାଳକ ଏଥର ସରଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ କହିଲା—“ଆମ ଘର ସଦ୍‌ବୃତ୍ତ, କଟକ ଜିଲ୍ଲା, ପିତାଙ୍କ ନାମ ଦିବାକର ମିଶ୍ର ।”

ରଘୁନାଥର ଗୁଡ଼ିରତର ଦାଉଁ ଦାଉଁ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଗୋଟିଏ ଅସମ୍ଭାବିତ ଆନନ୍ଦକମ୍ପନରେ ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତରେ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଖେଳିଗଲା । ହଠାତ୍ କେତେ କଥା ତାଙ୍କ ମନକୁ ଘାଣ୍ଟି ପକାଇଲା । ତେବେ ଏ କଣ—ସାଦୃଶ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ବାଳକକୁ ଆନନ୍ଦ ଓ ଉତ୍ତେଜନାରେ ପାଖକୁ ଟାଣି ଆଣିଲେ । ମାଳୀ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ଦୋହୋଡ଼ିଲା ହୋଇ କହିଲେ, “ତୁ ନରଥା କି ରେ ? ମୁଁ ରଘୁନାଥ ।”

ବାଳକଟି ଅପରିଚିତ ମୁଖରେ ମାତୃସ୍ମରଣ ଶୁଣି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା, କିନ୍ତୁ ମାଳୀବୁଢ଼ା ସେହିକ୍ଷଣି ପାଟି ପଡ଼ିଲା ପରି ଭୂଇଁରେ ଲେଟିଯାଇ ତାଙ୍କୁ ବାରଂବାର ଦଣ୍ଡବତ କରି ପକାଇଲା ।

ବାରଣ୍ଡା ରେଲ୍‌ର ଗୋଟିଏ ଦାଡ଼ରେ କହୁଣୀ ଭାସି ଦେଇ ଛୁଟି ହୋଇ ରଘୁନାଥ ଶୁଣିଲେ ନରଥାଠାରୁ—“ସୀତା ଓ ଦିବାକର କଲିକତାରେ । ଦିବାକର ପାଣ୍ଡିତ, ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଚିକିତ୍ସାଧୀନ ।” ତାଙ୍କ ଆଖି ସ୍ଥାନମାନୁ ପରିଦାଶିଏ ଖସିଗଲା । ଫୁଲମଞ୍ଜିସଂହାର ସମୁଦାୟ ବିଷୟ ତାଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରିଷ୍କାର ଜଣାଗଲା । ସେ ସେହି ଚିନ୍ତାରେ ନିବିଷ୍ଟ ହୋଇ ନରଥା ଅନୁସେଧ ରକ୍ଷା ନ କରି ଘରକୁ ଗଲେ ।

ମାୟା ତାଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ବାଟ ଚାହିଁଥିଲା । ତାଙ୍କର ପାଦ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ପାରି ଦୁଆରଆଡ଼କୁ ବୁଲି ଚାଲିଲା । ସ୍ମୃତି ତା ଆଖି କିନ୍ତୁ ଗୁରୁଶୁ ଥିଲା ।

ରଘୁନାଥ ମା ଓ ପିଲାକୁ ଦଣ୍ଡେ ଚାହିଁ ଦେଇ ପ୍ରେମରେ ପୂରିଗଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ଆଗରେ ସୀତାର ପୁଅକୁ ସେ କୋଳରେ ଆଉଟାଇଥିଲା । ତାହାର ସ୍ବର୍ଗର ସ୍ବପ୍ନରେ ଅନେକ ପୁରାତନ ସୁଖ ଦୁଃଖ ଉଛୁଳି ଉଠି ମନ କୋହରେ ଫାଟି ପଡ଼ୁଥିଲା, ତାହା ଦୂର କରିବାକୁ ରଘୁନାଥ ସ୍ବପ୍ନକୁ କୋଳକୁ ନେବାକୁ ଗଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ଆଖିରେ ଭାସି ଦେଇ ହାତ ବଢାଇ ବା-ବା' ହେଉଥିଲା । ତାହାର ମଧୁର ଆହ୍ୱାନରେ ପିତୃପ୍ରାଣ ପୂରିଗଲା । ତାହାର ମୁଖ ତୁମ୍ବନ କରୁ କରୁ ମାୟାକୁ କହିଲା—“ବୁଝିଲ, ଆଜି କାହିଁକି ଡେରି ହେଲା । ଆଜି ଜଣେ ଅଶ୍ରୁକ ଲୋକ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ ହୋଇଛି ।” ମାୟା ଅବାକ୍ ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିଲା । ପରେ କହିଲା—“କିଏ ସେ ।”

ସେ ଏଥର ସକାଳର ଘଟଣା ସବୁ କହିଲା ପରେ କହିଲା—“ବୁଝିଲ, ମିସେସ୍ ସେନ୍ ଗୁଣବାନ୍ ଶ୍ରୀତାର ଗୁଣବତ୍ତା ଭଗିନୀ ।”

ମାୟା ବାଧା ଦେଇ କହିଲା—“ତୁନି ହୁଅ, ପରପରମେଶ୍ୱର, ପରର ନିନ୍ଦାରେ ଆମର ଲେଡ଼ା କଣ ? ମିସେସ୍ ସେନ୍ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ।

ରଘୁନାଥ ଇଷତ୍ ହସି କହିଲା—“ସାପ କାନ୍ଦି ଗୁଡ଼ିଲେ ବି ଇଷଧର ।”

ମାୟା ଇଷତ୍ କ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇ କହିଲା—“ତୁମର ଏ କି ସ୍ୱଭାବ ? ମନୁଷ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତିନଶୀଳ । ହଜାର ସେ ପାପ କରୁ, ହଜାର ସେ ଦୁଷ୍ଟ ହେଉ, ସେ ନିଷ୍ଠେ ବଦଳି ପାରେ । କୋହଲେ ତ ପଶୁ ଆଉ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ ନ ଥାନ୍ତା । ମୁଁ ଯେତେଦୂର ଜାଣେ ମିସେସ୍ ସେନ୍ ଆଜିକାଲି ପରମ ଧାର୍ମିକା ।”

ରଘୁନାଥ କହିଲେ—“କିନ୍ତୁ ଜ୍ୟୋତିଷ ଭାକ୍ତର ମୁହଁରୁ ଯଦି ତାର ଭବିଷ୍ୟତ ଶୁଣିଥାନ୍ତୁ କହିନ୍ତୁ—”

“ଦୁନିଆଟାକୁ ଆଉ ଜ୍ୟୋତିଷ ଭାକ୍ତର ଚପମାରେ ଦେଖ ନା । ଯାହାର କାନ୍ଦେ କାନ୍ଦେ ପାପପତି, ପେଟେ ପେଟେ ମନ୍ଦବୁଦ୍ଧି, ସେ ପୁଣି ମଣିଷ ଭିତରେ କଣ ଭଲ ଅଛି କିପରି ଦେଖନ୍ତା । ତମେ ତ ନିଜେ କହୁଥିଲ ତା ଗୁଣ । ତାହାର ଯୋଗୁ ତ ଫୁଲର ସଫଳାଣ । ବିଗୁଣ କଣ କରନ୍ତା ? ତୁମ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳ ତ ସଫଳାଣର ମୂଳ । ନୋହିଲେ ଯୁବକଟା ଯଧବାଟାକୁ ଯବରଦସ୍ତ ବେଢ଼ା ଭିତରେ ରଖିବାକୁ ଚାହିଁ, ସେ ପାତେର ଡେଇଁ ପଳେଇଲା ତ ଦୋଷ ତାର । ପ୍ରକୃତି ଉପରେ ଏ କି ବଳାଜୋସ୍ ?”

“ଆଜ୍ଞା ହଉ ହଉ, ତୁମ ଲେକ୍ଚର ରଖ ।” ଏହା କହି ହସି ରଘୁନାଥ ସ୍ବପ୍ନକୁ ଗେଲ କରି କହିଲେ,—“ଦେଖ ତୋତା ! ତୋ ମା ମୋତେ ଖାଇବାକୁ ଦଉ ନାହିଁ ?” ତୋତା ପିତାର ଦୁଃଖ ବୁଝି ମା ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା ।

ରଘୁନାଥ ଶ୍ରେକ୍ଷଣରେ ବସିଲା ରୋଡ଼ା ମା କୋଳରେ ହସିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ସେଦିନ ରାତିରେ ସ୍ବାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଏକାକୀ ବସିଥିଲେ । ରଘୁନାଥ କହିଲା—
“ଯଦି ଅନୁମତି ଦିଅ ସୀତାକୁ ଆଉ ତାହା ସ୍ବାମୀକ ଦେଖି ଆସିବି, ତୁମେ
ଯିବ କି ?

ମାୟା ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲା—“ହାୟ୍ ରେ ବିଧାତା ! ଯାହା ଲାଗି
ମଣିଷ ଦେଶାନ୍ତର ହୁଏ, ଆପଣାର ସବୁଷ୍ଟ ତ୍ୟାଗ କରେ, ତାକୁ ପୁଣି ଦେଖିବାକୁ
ମୋର ଅନୁମତି ?”

ରଘୁନାଥ ମାୟା କତିକି ଦୁଃଖ ଆସି କହିଲା “କେଜାଣି କାହିଁକି ମାୟା !
ସୀତା ଆଜି ପୁଣି ମୋ ହୃଦୟରେ ଜାଗ୍ରତ ଅଛି । ହେଲେ ତୁମ—”

ତାଙ୍କୁ କଥା ସମାପ୍ତ କରିବାକୁ ନ ଦେଇ ମାୟା କହିଲା—“ସେ ତ
ସ୍ବାଭାବିକ, ଯେ ଏତେଟା ଆପଣାର ।” ଏହାକହି ଗଭୀର ଦୀର୍ଘଶ୍ବାସ ସହ କହିଲା
—“ମୁଁ ସିନା ଖାଲି ବାଡ଼କୁ ବତା ।”

ରଘୁନାଥ ଅଭିମାନୀକୁ ପାଖକୁ ଟାଣି ନେଇ କହିଲା “ବାସ୍ତବିକ ମାୟା !
ତମପରି ମତେ କିଏ ଭଲ ପାଏ ? ଏତେ ପ୍ରେମ ଯେ ନାଶର ବନ୍ଧୁକରେ !
ଏତେ ତୁମର ଅନୁରାଗ ! ମୁଁ ଅଧମ ଅଯୋଗ୍ୟ—”

ମାୟା କୋମଳ କରପଞ୍ଜରରେ ସ୍ବାମୀର ମୁଣ ଆବୃତ କରି କହିଲା—
“ତମେ ମୋର ଇଚ୍ଛାଦେବତା, ତମେ ମୋର ମଥାମଣି !”

ରଘୁନାଥ କହିଲା—“ଆଉ ତୁମେ ? ମୋର ହୃଦୟମୟରେ ମହାକିମ୍ବା-
ଧାରୀ, ମୁଁ କଣ ହୋଇଥାନ୍ତି ଜଗତରେ, ବିଶେଷତଃ ବର୍ମାମୂଳକରେ ଆଉ
ବନେଟ୍ ସାହେବ ଫାନ୍ତରେ । ସେ ରାତିରେ ମେଷ୍ଟ ଏଲେନ୍‌ର ନାଚଟା ମୁଁ କେବେ
ହେଲେ ଭୁଲି ନାହିଁ । ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ହୋଇ ସେ କପରି ଏତେ ଲଜ୍ଜାଘାତ । ମୁଁ ସେ
କଥା ଶୁଣିଲେ ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଘୁରିଯାଏ । ଏହି କଣ ସତ୍ୟତା ! ଏହି କଣ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ
ଆଦର୍ଶ ! ଏହି କଣ ନାଶର ଆଦର୍ଶ !”

ମାୟା ଯୋଗ ଦେଇ କହିଲା—“ନାଶର ଆଦର୍ଶ କାହିଁକି ହେବ, ପ୍ରକୃତ୍ତିର
ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ସେଇଟା ।”

ରଘୁନାଥ ପରମ ସ୍ନେହରେ ମାୟାକୁ କୋଲାଗ୍ରତ କରି କହିଲା—
“ହେଲେ ମୁଁ ମରଥାନ୍ତି, ମା ଚେଇଁ ମା ପୁଅ ମୋତେ ସାରିଥାନ୍ତେ । ମୁଁ ବର୍ମା
କୁହୁକିମାର କିଶାଦାସ ହୋଇଥାନ୍ତି, ମାତ୍ର ଏଇ ମାୟାମୟୀ ଦେବୀ ମୋତେ ରକ୍ଷା
କଲ । ଯୋବନ କି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପରୀକ୍ଷାର ସମୟ ।”

ମାୟା ହସି ହସି କହିଲା—“ତୁମପାଇଁ ଯୌବନ ଭୀଷଣ ପୃଷ୍ଠାରେ ସମୟ ! କାହିଁକି ନା ତମେ ପୁରୁଷ । ଲଗାମ ମାନବା ଜନ୍ମ ନୁହଁ, ଆଉ ବିରୁଦ୍ଧ ଫୁଲ ଚେ ହୃଦୟଗିନୀ ନାଶ୍ଟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯୌବନ କେବଳ କଠୋର ବୃକ୍ଷଚର୍ଚ୍ଚ, ଜପ ତପ ହବିଷ ଏକାଦଶୀ ସାଧନାର ସମୟ । ଆହୁରି ବିରୁଦ୍ଧ କରୁଥିଲ !”

ରଘୁନାଥ କହିଲା—“ତୁମେ ମତେ କାହିଁକି ଦୋଷ ଦଉଛ ଭଲ ? କିଏ ପଣସ ଖାଏ, କାହା ମୁଣ୍ଡରେ ଥିବା ବୋଲ ।”

ମାୟା କହିଲା—“ତୁମେ ପୁରୁଷଗୁଡ଼ିକ ଏକା ନାଶ୍ଟକର ଦୁଃଖର ମୂଳ-କାରଣ । ଆପଣା ବେଳକୁ ବାବୁ ସବୁ ଢିଲିଢିଲି । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ବେଳକୁ କଡ଼ାକଡ଼ି ଆଇନ୍ । ତମମାନଙ୍କୁ ଭଲ ଏପରି କିଏ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତା, ତେବେ ତେଜନ୍ତୁ ।”

ରଘୁନାଥ ତାକୁ ଆଦର କରି କହିଲା—“ହଉ, ହେଲା ଏବେ । ପୁରୁଷଙ୍କ ଲାଗି ମୁଁ ଜାମିନ୍ ହେଉଛି ।”

ମାୟା ସ୍ବାମୀକୁ ହସି ହସି କହିଲା—“ବାସ୍ତବିକ୍ ତମପରି ଦେବତା କିଏ ? ତମକୁ ଯେଉଁ ଦିନ ଦେଖିବି, ସେହି ଦିନଠୁ ମୁଁ ମୋର ନୁହେଁ ।”

ରଘୁନାଥ ଅନୁରୋଧପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଵରରେ କହିଲେ—“ଏଥିରେ ଦୋଷ କାହାର ? ଏଥିରୁ ବୁଝ ନାଶ୍ଟ ନିର୍ଯ୍ୟାତନପାଇଁ କେବଳ ପୁରୁଷ କାହା ନୁହେଁ । ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ଭରସେ ମିଳି ସ୍ଵାର୍ଥପରତ୍ଵରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଆଇନ୍ କାନୁନ୍ ବାନ୍ଧିଛନ୍ତି, ସେହିତଳ ବିଷଲତା ପରି ସମାଜ ଦେହରେ ଗୁଡ଼େଇ ହୋଇ ଏତକ ଅନର୍ଥ ରଖାଇଛି ।”

ମାୟା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହିଲା—“ସ୍ତ୍ରୀ ପୁଣି କଣ ଆଇନ କଲ ?”

ରଘୁ—“ପୁରୁଷ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଯେତେଦୂର ନିର୍ଯ୍ୟାତନ କରେ ନାହିଁ, ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ସେତେ ଦୂର କରେ । ଶାଶୁ, ନଣନ୍ଦ, ଯା' ଏମାନେ କଣ ଯମର ଭଉଣୀ ନୁହନ୍ତି ? ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ରକ୍ଷଣଶୀଳତା ଯୋଗୁଁ ତ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ଆଜି ଏତେ କୁସ୍ଵାସ ।”

ମାୟା ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲା—“ବାସ୍ତବିକ ମୁଁ ସବଦା ଭବେ ସ୍ତ୍ରୀ-ଶିକ୍ଷାର ବିସ୍ତାର ଆଶୁ ପ୍ରୟୋଜନ । ହେଲେ, ଶୁଦ୍ଧ ସେ କଥା । କାଲି ଗୁଲ ଯିବା ଦେଖି ଅସିବା ।”

X   X   X   X

ଦିବାକର ବିଛଣାରେ ଶୋଇଥିଲେ, ନରଥା ଆସି ଖବର ଦେଲା—
ରଘୁନାଥ ନାମ ଆଉ ତାଙ୍କ ପରିବାର ଆସିଛନ୍ତି । ତା ପୁଅ ଦିନରୁ ସେ ତା

ମୁହଁରୁ ତାଙ୍କ ଖବର ପାଇଥିଲେ । ସୀତାଠୁ ଶୁଣିଲେ, ସେ ରେବତୀର ଧର୍ମ ଶ୍ରୀ ।
 ରେବତୀ ତାଙ୍କର ଶଳାଘୋଷଣ ସେ ଲେଖାରେ ରଘୁନାଥ ଶଳାର ଶଳା—
 ମିତ୍ରସ୍ଥାମୟ । ପରମ ଆଦରରେ ରଘୁନାଥ ଓ ମାୟାକୁ ପାଖରେ ବସାଇ ଦିବାକର
 ବହୁତ ସୁଖ ଦୁଃଖ ହେଲେ । ଦିବେଶରେ ଆପଣା ଲୋକଟିଏ ଦେଖିଲେ କିଏ
 ବା ଆନନ୍ଦିତ ନ ହେବ ? ପୁଣି ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ । ଦୁଇମାସ ହେଲା ଜୀବନ—
 ମୃତ୍ୟୁର ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଠିଆ ହୋଇ ସେ ସଂଗ୍ରାମ କରୁଛନ୍ତି, ଦୁଇ ମାସ ହେଲା
 ଭାଗ୍ୟ, କବିରାଜା, ହୋମିଓପ୍ୟାଥକ୍ ଚିକିତ୍ସାରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣାନ୍ତ ହେଲାଣି ।
 ଅବଶେଷରେ ଅପରେସନ୍‌ର ଅସ୍ତ୍ରାଘାତ ମଧ୍ୟ ସହ୍ୟ କଲେ, ତଥାପି ସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟ ଫେରି
 ପାଇ ନାହାନ୍ତି । ବରଂ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଅବସ୍ଥା ମନ୍ଦ ଘଟୁଛି । ଦୂର ସେ ରୁଟି,
 ତେଜ ନାହିଁ । ମୁଣ୍ଡରେ ସେ କାମିନୀମନୋହର କୁସୁମ କେଶର ଚିକ୍ତୁଣ ଫିରେଇ
 ନାହିଁ । ଚକ୍ର କୋଟରଗଡ଼, ଶରୀର ଅସ୍ଥି ଚର୍ମସାର ରକ୍ତସ୍ନାନ, ହାତ ପାଦ ଫୁଲି
 ଗଲାଣି ।

ରଘୁନାଥ ସେ ମୁଣ୍ଡକୁ ଗୁଢ଼ି ଦେଇ ବର୍ଷ ଦୂରର ଯୁବକ ମୁଣ୍ଡକୁ ମନେ
 ପକାଇଲା । ତାହାର ହୃଦୟରେ ଗୋଟିଏ ଅବ୍ୟକ୍ତ ବେଦନା ଖେଳିଗଲା । ସୀତା
 ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଦେଇ ମୁହଁ ପୋତି ବସିଥିଲା । ତାହାର ଦୂର ସେ ତନୁପାତଳ
 ଚେହେରା ନାହିଁ । ବୟସାନୁକ୍ରମେ କ୍ଷୀଣଦେହ ପୁଣି ଲଭି କରୁଛି । ଦୂରରୁ
 ହଠାତ୍ ସରସ୍ବତୀ ବସିଥିବାର ଭ୍ରମ ଜନ୍ମେ । ସେ ପ୍ରଥମେ ସୀତାକୁ ଚିହ୍ନି ପାରୁନା
 ନାହିଁ । ସୀତା ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା । ରଘୁନାଥର ଅନେକ ଦେବବର୍ଦ୍ଧନ
 ହୋଇଛି; କିନ୍ତୁ ତଥାପି ସୀତା ତାକୁ ଦେଖି ଚମକି ପଡ଼ିଲା । ତା ଗୁଡ଼ି ରତ୍ନରେ
 ଭଜି ଦ୍ରୁପଦଗଡ଼ରେ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦିବାକରକୁ ସେ ଆପଣା ବାପ
 ଘରର ପ୍ରାୟ ସମୁଦାୟ କଥା କହିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଦିନେ ହେଲେ ଭୁଲକ୍ରମେ
 ରଘୁନାଥର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କର ନ ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ତାହାର ସ୍ବାମୀ ଜାଣି
 ନ ଥିଲେ ତାହାର ଓ ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟରେ କି ସମ୍ପର୍କ । ସୀତା ବା କେମିତି
 କହନ୍ତା ରଘୁନାଥ ତାହାର କପରି ଆପଣାର । ସ୍ବାମୀ ରଘୁନାଥ ସହୃଦ
 କଥାବାଚାର୍ତ୍ତ କରୁଥିଲେ, ସେ କାଠ ପାଲଟି ବସି ରହିଲା । ଆଉ ତାକୁ ନିଶ୍ଚୟ
 କରୁଥିଲା—ମାୟା । ବହୁଦିନର ସେ ଚିଠିଗଣ୍ଡ ତାର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେଥିରେ
 ଲେଖା ଥିଲା ‘ଅରୁଣ ସୁନ୍ଦରୀ ସୀତା’ । ମାୟାର ସେହି ଧାଡ଼ିଆ ଆଖି ଆଗରେ ବଡ଼
 ବଡ଼ ଅତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କଳା ଅକ୍ଷରରେ ଗସି ଉଠିଲା—‘ଅରୁଣ ସୁନ୍ଦରୀ ସୀତା ।’
 ପ୍ରକୃତରେ ସୀତା ସୁନ୍ଦରୀ—ପରମା ସୁନ୍ଦରୀ, ଆଉ ରଘୁନାଥ ? ମାୟା ଦଣ୍ଡେ ସ୍ବାମୀ
 ମୁଣ୍ଡକୁ ଗୁଢ଼ିଲା । ଏତି ପ୍ରକୃତର ଦୃଢ଼ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଆଲୋଚନା ! ଏପରି ସାଦୃଶ୍ୟ,
 ଏପରି ପରସ୍ପରର ଉପଯୋଗୀ, ଏପରି ଯୁଗଳ ମନୋହର ମୁଣ୍ଡି ସେତି ଅତି
 କମ ଦେଖିଛି । ତା ଗୁଡ଼ି ରତ୍ନରେ ଗୋଟିଏ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଅବ୍ୟକ୍ତ ବେଦନାର ପ୍ରବାହ

ବୋହୂଗଲା; କିନ୍ତୁ ଘରକ୍ଷଣରେ ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା । ରଘୁନାଥ ତାର, ଯୀର୍ତ୍ତାର ନୁହେଁ । ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ଘର ନିଶ୍ଚୟ ସହ ସୀତା କତିକି ଦୁଃସ୍ଥ ସଜ୍ଜିତରେ ବସିଲା । ସୀତା ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଆଦୁଆଳରୁ ଗୁହଁଇ ତେଜୋମୟୀ ମାୟାକୁ—କ୍ଷୋ-ସଭ୍ୟତା-ମାର୍ଜିତରୂପେ ନିଜା ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ମାୟାକୁ । ତାହାର ପ୍ରାଣତନ୍ତ୍ରରେ ଗୋଟିଏ ଅଭିମାନର ପୁର ବାଜି ଉଠିଲା । ସେ ନିଜେ ବୁଝିଲା ନାହିଁ କାହିଁକି । ତାହାର ମନେ ହେଲା, ରଘୁନାଥ, ସ୍ଵାମୀଶୟୀପ୍ରାନ୍ତ ଉପକଣ୍ଠ ରଘୁନାଥ ମହାନ ଦୋଷୀ । ଏହି କଣ ସେହି ସୀତାଦେବପ୍ରାଣ ପୀଡ଼େଇ ନାନାର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ? ସେହି ମନୋ-ମୋହନ ବାଳକ ? ଏବେ ରଘୁନାଥ ପ୍ରୋଡ଼ି । ତାହାର ବିପ୍ଳବ ସହଜ ସୀତା-ପ୍ରେମ ସଜ୍ଜିଗଲା । କେଉଁ କାରଣରୁ ହଜିଲା ତାହା ଜାଣିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ତାହାର ହୃଦୟ ପ୍ରବୋଧ ମାନିଲା ନାହିଁ । କାହିଁକି ସେ ଏଡ଼େ ପ୍ରତିଜ୍ଞାରୁ ରୁଦ୍ଧ ହେଲା ? ସେ ହୃଦୟର କୋହ ଗୁପ୍ତ ପାରିଲା ନାହିଁ । - ଉଠି ଗୃହାନ୍ତରାଳକୁ ଗଲା । ମାୟା ମଧ୍ୟ ତା ହାତ ଧରି ଗୃହଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ଶିଳ୍ପକ ବନ୍ଦକୁ ଆଉଜି ଆଖିରୁ ଉଷ୍ମ ଲେପକ ଢାଳି ଦେଲା । ମାୟା ମନେ କଲା ସ୍ଵାମୀର ଆସନ୍ନ ବିପଦ ଆଶଙ୍କାରେ ସୀତାର ରୋଦନ । ସେ ସହାନୁଭୂତିରେ ତରଳିଗଲା । ତାହାକୁ କୁଣ୍ଡାର ଧରି ଲୁହ ଘୋଡ଼ି ଦେଲା । ବହୁକ୍ଷଣ ପରେ ସେହି ମଧୁର ସ୍ଵରରେ ସୀତା ସାନ୍ତନ୍ତ୍ର ଲଭି କଲା । ମାୟା ତା ମୁଣ୍ଡ କୋଳକୁ ଆଉଳାଇ ନେଲା । ସୀତାର ମନେ ହେଲା, ସାକ୍ଷାତ୍ ରଘୁନାଥ ଯେତେବେଳେ ତାକୁ ସାନ୍ତନ୍ତ୍ର ଦେଉଛି, ବାଲାର ସେ କୋମଳ ବାଳକ, ସେ ମଧୁର କଥା, ସେ ମାରବ ସ୍ନେହ, ମାୟା ଭିତରେ ଅତି ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ । ମାୟାର କରସ୍ପର୍ଶରେ ସେ ମଧୁର ସ୍ନେହସୁଧା ତାର ପ୍ରାଣସ୍ପର୍ଶ କଲା ପରି ? ସ୍ଵାମୀକୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଭିତରେ ଆଜି ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କଲା । ତାହାର ବ୍ୟଥାବିଘ୍ନ ବନ୍ଧୁକ ଭିତରେ ସ୍ଵତଃ ଉଦ୍ଭିତ ହେଲା—‘ରଘୁନାଥର ତୁ ଏତେଟା ନିଜର ?’ ମାୟା ସୀତାକୁ ଆବୁଡ଼ି ବସିଲା । ଅମୂଲ୍ୟ ଆସି ମା କତିରେ ଲଟେଇ ପଡ଼ିଲା, ମାୟା ସେ ପରମ ସୁନ୍ଦର ବାଳକ ମୁହଁରେ ଦେଖିଲା ଜଣକର ଛବି—ଯାହାକୁ ତାହାର ସ୍ଵାମୀ ଭଲପାଏ, ଯାହାର ମଧୁସୂତକୁ ବରଷ ବରଷ ଦେନ ସେ ଉପାସନା କରୁଛି—ସେହି ସୀତା । ସେହି ସୀତା ଆଜି ତାହାର ଅତି ନିକଟରେ ନିଶ୍ଚୟ ନିଶ୍ଚୟରେ ମିଶୁଛି—ହୃଦୟ ହୃଦୟ ସ୍ପନ୍ଦନରେ ମିଶୁଛି । ତାହାର କହି ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଉଥିଲା, “ସୀତା, ତୁ ମୋର ଅତି ଆପଣାର”; କିନ୍ତୁ ପାଟି ତ ଫିଟିଲା ନାହିଁ । ମାରବ ଗୃହ ତଳରେ ସଂଗ୍ରହନେତ୍ରରେ ଦୃଷ୍ଟି ନାଶପ୍ରାଣ ଆଜି ଅନୁଭବ କଲେ ବିଶ୍ଵର ନାଡ଼ୀ କେମିତି ଗୁଲୁଛି । କେମିତି ପ୍ରେମଧାରୀ ତାହାର ଅଙ୍ଗେ ଅଙ୍ଗେ ବହି ତାକୁ ସଜୀବ ସଚଳ ରଖିଛି । ଜଣେ ପାଇଛି, ଜଣେ ପାଇ ନାହିଁ, ଅଥଚ ଉଭୟେ ପ୍ରାପ୍ତିର ଆନନ୍ଦରେ, ଅପ୍ରାପ୍ତିର ଶୋକରେ ସମାନ ମୁହଁମାନ । ମାୟା ଶୁଭୁଛି, ଏହି ନାଶ ତାହାର ସ୍ଵାମୀର ଇଷ୍ଟଦେବୀ; ସୀତା ଶୁଭୁଛି, ମାୟା ରଘୁନାଥର ପାଣପ୍ରତିମା । ପ୍ରକୃତରେ ଡେବେ କିଏ କାହାଙ୍କ ପାଇଛି ? ଏ

‘ପ୍ରଶ୍ନର’ ମାତ୍ରାଂସାର ବେଳ ଦେଠି ନ ଥିଲା, ହୃଦୟର ଆବେଗ ସେ ସବୁ ବୁଝାଇ ଦେଇଥିଲା । ସ୍ମୃତି ଆସି ଜବରାସ କରି ମା କୋଳରେ ପଶିଗଲା । ସୀତା କାନ୍ଦୁ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ହସି ପକାଇ ତାକୁ ଆଦର କରିବାକୁ ବାହାରିଲା, କିନ୍ତୁ ସ୍ମୃତି ତା ହାତ ଠେଲି ଦେଇ ମା କୋଳ ଭିତରେ ମୁହଁ ଲୁଚେଇଲା । ସୀତାର ପ୍ରାଣରେ ଜାଗି ଉଠିଲା ବହୁଦିନ ତଳର ସେହି ମଧୁର କଲ୍ପନା । ରଘୁନାଥର ସନ୍ତାନର ସେ ଜନମା ହୋଇଥାନ୍ତା, କିନ୍ତୁ ଆଜି ତାହାର ସନ୍ତାନ ତାକୁ ସ୍ପର୍ଶର ଅଧିକାର ସୁଦ୍ଧା ଦେବାକୁ ଅନୁଚିତ୍ କ । ଜଗତ ! ସେ ତଥାପି ସ୍ମୃତି ମୁହଁରେ ପିତାର ସାଦୃଶ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ କରି ମୁଗ୍ଧ ହେଲା ।

ମାୟା କନ୍ୟାର ମୁଖରୁମ୍ବନ କରି କହିଲା—“ଏ ଦୁଷ୍ଟଗଣ ତାଙ୍କର ଭାରି ଗେହ୍ଲା । ସେ ତ ‘ତୋତା’ ‘ତୋତା’ କହି ପାଣି ପିଇବେ ନାହିଁ । ଏ କଣ ମୋ ପାଖରେ ଆସି କି ?”

ସୀତା ତୋତାକୁ ଚାହିଁ ପଚାରିଲା—“ରୁମର କେଇଟି ପିଲା ?”

ମାୟା କହିଲା—“ମୋର ଚାରିଟି ପିଲା, ଭଉଣୀ ! ଯୋଡ଼ିଏ ପୁଅ, ଯୋଡ଼ିଏ ଝିଅ । ରୁମର ?” ସେ ଅମୂଲ୍ୟ ମୁଣ୍ଡ ଆଉଁସି ଦେଇ କହିଲା—“ଏଇ ଗୋଟିକ ତ ମୋର ଏକୋଇଶ ବଳା ।”

ମାୟା ଅମୂଲ୍ୟକୁ ପାଖକୁ ଟାଣି ଆଣି କହିଲା—“ପ୍ରଭୁ ଏଇ ଖଣିକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରନ୍ତୁ । ରୁମର ଗୋଟିଏ କୋଟିଏ ହଉ ।”

ଅମୂଲ୍ୟ ମାରକରେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଗ୍ରହଣ କଲା ।

X

X

X

X

ଯାମିନୀ ଦ୍ଵିତୀୟ ପ୍ରହର ଅନ୍ତରେ । ଚତୁର୍ଥ ଶଯ୍ୟାରେ ମାୟା ଓ ରଘୁନାଥ । ମାୟା ଗାତନଦ୍ରାଉତୁତା, କିନ୍ତୁ ସାନ ଶରୀରରେ ‘ତୋତା’, ପ୍ରକୃତିର କୋମଳ ଫୁଲମାଳା । ରଘୁନାଥ ସେହି ନିଦ୍ରା ଶିଶୁର ସୁନ୍ଦର ବଦନ-ମଣ୍ଡଳକୁ ଚାହିଁ ଜାଣିପାରି । ଆଜି ତାର ଜମାରୁ ନିଦ ହଉ ନାହିଁ । ସେ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି ଚିତ୍ତଶାରେ ଏକର ସେକର ହେଉଛି, ତଥାପି ତାହାର ଆଖିକ ନିଦ ଛୁଇଁ ନାହିଁ, ତା ମନ ଗଭୀର ଭାବନାରେ । ସକାଳେ ସୀତାକୁ ଦେଖିଲା ବେଳୁ ତା ମନ ଏପରି ହୋଇଛି । କାହିଁକି ଯେ ଏପରି ହୋଇଛି, ସେ ତାର କାରଣ ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ତା ଅନ୍ତରାତ୍ମା କାନ୍ଦୁ ଉଠୁଛି, ତାହାର ସମ୍ଭାଷଣ ମର୍ମଗ୍ରସ୍ତ ଛୁଣିଲା ପରି ମନେ ହେଉଛି, ତାହାର ଖାଲି ମନରେ ଚେଇଁ ଉଠୁଛି ସୀତାର ମୁହଁ, ସୀତାର ସେହି ଶୁଷ୍କ କରୁଣ ଆନନଶୀ, ଆଉ ସୀମନ୍ତଗୋଷ୍ଠୀ ସେହି ସିନ୍ଦରରେଗାଟି ! ଆଉ ତ ଅଳ୍ପ ଦିନ ! ଏ ସେକର ଗାର ତ ନିରାଶ ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘରେ ସେହିଟା ନିଭବା କଣ ତା ରଘୁନାଥକୁ ଭଲ ଜଣା । ନାଆଁ-ପକ୍ଷରେ ସେ ବେଦନା, ସେ ଦୁଃଖ ଯେ କେତେଦୂର ଭୟାନକ, ତାହା ସୁରଣ କରି ତାହାର ଗୁଡି ଥର ଉଠିଲା । ତଥାପି ତାହାର ମନ କହିଲା—“ମୋ ସୀତାର ଆସନ୍ନ ବୈଧବ୍ୟ ଦୁଃଖରେ ସେତେ ଚିନ୍ତିତ ନୁହେଁ, ତେବେ ତାର ଚିନ୍ତାକଣ ?”

ନିଶିଦିନ ନିକେତନର ନୀରବ ପବନରେ ସୁଦ୍ଧା ତମକି ପଡ଼ି ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା, ‘ତେବେ ତାର ଚିନ୍ତାର କାରଣ କଣ ?’ ଦୂରରୁ-ବହୁଦୂରରୁ ତା ଆସାଇତରୁ ଉତ୍ତର ଆସିଲା—“ହରିଶଚ୍ୟା ! ତୁ ସୀତାକୁ ଭଲ ପାଉ ? ପର ସ୍ତ୍ରୀ ସୀତାକୁ ତୁ ଭଲ ପାଉ ? ମାୟାତୁଲ୍ୟା ସଖୀ ସାଧୁୀ ରମଣୀ ଯାହାର, ସେ ପୁଣି ସୀତାକୁ ସୁରଣ କରି କାତର !” କିନ୍ତୁ କାଠଶଣ୍ଡ ନିଭଛି ସିନା, କୋଇଲଣେ ଯିବ କୁଆଡ଼େ ? ସେ ଦଗ୍ଗୀଭୂତ ପ୍ରାଣର ଯାତାନାର ଚିହ୍ନ ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ଆସାରେ ଅଙ୍କିତ । ରଘୁନାଥ ବସି ବସି ସବୁ ମନେ କଲା । ଗୋଟି ଗୋଟି ହେଇ ତାହାର ପଟ୍ଟ ଜୀବନ ତା ଆଖି ଆଗରେ ଭାସି ଉଠିଲା—ବାଲ୍ୟର ବାସସ୍ଥାନ ସେହି ଚଞ୍ଚାଗ୍ରାମ, ସ୍ନେହମୟୀ ଖୁଡ଼ୀ । ପୁଣି ସେହି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଅଥଚ ଅତିପ୍ରିୟ ଭିତନା ନାମର ମୁହଁ । ରଘୁନାଥ ସେ ସ୍ମରଣତା ଭିତନା ନାମକୁ କିପରି ଭୁଲିବ ? ସେହି ସ୍ନେହମୟୀ ଜନନୀକୁ କିପରି ଭୁଲିବ ? ଜନନୀ ଚିନ୍ତାରେ ତାଗମଣୀର ମୁହଁ ଦିଶିଗଲା । ସେ ତ ତାର ମା, ତାକୁ ସୁଖ ଦୁଃଖରେ ଶୋକରେ ସେହି ତ ସମ୍ବଳିଥିଲା—ପେଟର ପୁଅ ଯେ ସମ୍ବଳି ଥିଲା, ତାହାର ବଡ଼ ଇଚ୍ଛା ହେଲା ଆଉ ଥରେ ପ୍ରିୟ ଜନ୍ମଭୂମିକୁ ଦେଖିବା—ଆଉ ଥରେ ଖୁଡ଼ୀ କୋଳରେ ପିଲଟି ପରି ମୁହଁ ଲୁଗୁନ୍ତା; ହଜାର ରଘୁନାଥ ବିଧର୍ମୀ ହେଉ, ହଜାର ବର୍ଷ ଦେଶାନ୍ତର ହେଉ, ଖୁଡ଼ୀ କଣ ତାକୁ ଭୁଲିଥିବ ? ମା ତାଗମଣୀ କଣ ତାକୁ ଭୁଲିଥିବ ? ଆଉ ସେହି ପରମ ସ୍ନେହମୟୀ ପିତେଇ ନାମା କଣ ତାକୁ ପାସୋର ଯାଇଥିବ ?—ତାର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ! ରଘୁର ‘ରାମଚନ୍ଦ୍ର’ ଭାବ ମନେ ପଡ଼ି ଗୁଡି କୋହରେ ଫାଟି ପଡ଼ିଲା । ଆଉ କଣ ସେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଅଛି, ସେ କଣ ଧନୁଭଙ୍ଗା ପଶରେ ସୀତାକୁ ପାଇଛି ? ବୃଥା, ବୃଥା, ଜଗତ ମାୟାର ମେଳ ; କିନ୍ତୁ ?—ପାର୍ଶ୍ବରେ ନିଦ୍ରାତା ମାୟାର ନିଶ୍ବାସ ତା ଦେହରେ ବାଜିଲା, କିନ୍ତୁ ଏ କିଏ ? ଏ ପ୍ରେମମୟୀ ପତି-ପ୍ରାଣୀ କିଏ ? ରଘୁନାଥ ପ୍ରେମାବେଶରେ ତାକୁ କୁଣ୍ଡାଇ ପକାଇଲା, ସେତେବେଳେ ତା ଆଖିରୁ ଗଙ୍ଗାର ଧାର ବୋହୁଥିଲା । ମାୟା ତମକି ଚଡ଼ି ବିଛଣାରେ ଉଠି ବସିଲା । କ୍ଷୀଣ ଘାପାଲେକରେ ଦେଖିଲା, ତା ସ୍ବାମୀ ରୋଦନନିରତ । ଏପରି ସେ କେବେ ଦେଖି ନାହିଁ । ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ତାକୁ ଆର୍ତ୍ତପିତାକୁ ଲଗିଲା, ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ କାରଣ ପଚାରିଲା । ପଚାରିଲା—‘କଣ ଦୁଃସ୍ବପ୍ନ ଦେଖିବ ?’

ରଘୁ ନାଥ ବହୁକ୍ଷଣ ପରେ ଉତ୍ତର କଲା, “ମାୟା ! ଥରେ ମୋ ଦେଶକୁ ଯିବ ? ଆଜି ବହୁଦିନ ପରେ ମୋର ଖୁଡ଼ୀ, ମା ମନେ ପଡ଼ି ଯିଲା ପରି କାନ୍ଦି ପକାଇଲା । ଛୁ, ମୁଁ ବଡ଼ ନରମା ।”

ମାୟା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହିଲ—“ଏଇ କଥା, ଗୁଲ ନା ଏଇ ହସ୍ତା ଯିବା । ବାବା ଅଜିତକୁ ପଠାନ୍ତୁ, କିଛିଦିନ ସେ ଯାଇ ରେଙ୍ଗୁନରେ ରହନ୍ତୁ, ଆମେ ଛ ମାସ ଦେଶ ବୁଲି ଆସିବା ।”

“କିନ୍ତୁ ତମେ କଣ ସେଇ ମୋର ଗରିବ ଜାତି କୁଟୁମ୍ବକୁ ଦେଖିବାକୁ ଯିବ ? ତୁମର— ।” ମାୟା ବାଧା ଦେଇ କହିଲ—“ତମେ କେମିତି ମଣିଷ କହିଲ ? ତୁମର ଜାତି କୁଟୁମ୍ବ ମୋର ପର, ଆଉ ମୁଁ ଭାରି ବଡ଼ଲେକ ।”

ରଘୁନାଥ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ କହିଲ “ମୁଁ ଯେ ତମ ପଇସାରେ ବଡ଼-ଲେକ, ମାୟା ।” ମାୟା ରଘୁନାଥର ହାତ ଛୁଡ଼ି କିଛି ଦୂର ଘୁଞ୍ଚିଗଲା । ବହୁତ ବେଳ ପରେ ଅଭିମାନରେ କହିଲ—“ମୁଁ ଭିରଦିନ ଜାଣେ, ମୋ ସ୍ବାମୀର ଅର୍ଜନରେ ମୁଁ ବଡ଼ଲେକ; କିନ୍ତୁ ତମେ ଆଜି ମତେ କହିଲ, ‘ମୁଁ ତୋ ପଇସାରେ ବଡ଼-ଲେକ’; ଏହା ଶୁଣିବା ଅପେକ୍ଷା କଣ ଜହର ଖାଇବା ଭଲ ନୁହେଁ ?”

ରଘୁନାଥ ମାୟା କଡ଼ିକି ଘୁଞ୍ଚି ଯାଇ କହିଲ—“ମୋର କି ଦୋଷ, ମାୟା ! କିହିଲ ତମର ଉପକାର ମୁଁ କଣ ଶୁଣିବି ? ତୁମେ ମୁଁ କୃତଜ୍ଞ— ।”

“ଆଉ କୁହ ନା”—ବାଧା ଦେଇ ମାୟା କହିଲ—“ଆଉ ଏ ନିଷ୍ଠୁର କଥା ମୋ କାନରେ ପକାଅ ନାହିଁ । ଗୁଲ, କାଲିଠୁ ସବୁ ତ୍ୟାଗ କରିବା, ତମେ ଚାକିରି କରିବ, ମୁଁ ଖାଇବି, ମୁଁ ମୋ ସ୍ବାମୀର ଦାସତ୍ବ ଗ୍ରହଣେ ନାହିଁ । ସେ ସ୍ବାନତା କାହିଁକି ବରଣ କରିବ ?”

ତାହାର କଥାରେ ଗୋଟିଏ ଅସମ୍ଭବ ତେଜ ବାହାରୁଥିଲା । ରଘୁନାଥ ମାୟାର ଅଟଳ ସ୍ଵଭାବ ଜାଣେ । ସେ ଉଠି ଆସି ତା ଗୋଡ଼ ଧରି ପକାଇ କହିଲ—“ମୁଁ ଏ ଶ୍ରୀଚରଣର ଦାସ” । ମାୟା ଆପଣା ପାଦ ଛଡ଼ାଇ ନେଇ ବିଛଣାରେ ଲେଟିଗଲା । ତା ମନ ଭିତର ରଘୁନାଥର କଥାରେ ଘୋଡ଼ି ଯାଉଥିଲା ପରା ?

ସେଦିନ ବଡ଼ ଭୋରୁ ଉଠି ମାୟା ଚଳବନ୍ତ ସଜାଡ଼ି ବସିଲା । ରଘୁନାଥ ସେ ଘରେ କେଉଁ କାମରେ ପଶି ଆସି ତା ବ୍ୟସ୍ତତା ଦେଖି ହସି ହସି କହିଲ—“ଏ କଣ ? ଆଜି କୋଉଁ ପୁଣିକୁ ନିଜେ କରିବ କି ?”

ମାୟା ଗମ୍ଭୀରସ୍ଵରରେ କହିଲ—“ଆଜି ମୁଁ ଶାଶୁ ଘରକୁ ଯିବି । ସକାଳୁ ବାବାଙ୍କ କହି ଦେଇଛି, ବର୍ମା ସ୍ତପ୍ତଭିର କଡ଼ାଏ କଉଡ଼ି ମୋର ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ, ମୋ ସ୍ବାମୀ ମୁଆଡ଼େ ଯିବେ, ମୁଁ ସିଆଡ଼େ ଯିବି ।”

ରଘୁନାଥ ତାର ବାୟାଣୀ କଥା ଶୁଣି ତାହା କଦରେ ବସି ପଡ଼ି କହିଲା;
—“ତମେ କଣ ମୋ କଥା ସତ ମଣିଲ ? ଆଜ୍ଞା, ମୁଁ କଣ ତମଦ୍ୱାରା ଚଢ଼ିଲେକି
ନୁହେଁ ? ତୁମେ ଯେ ମୋର ଶତ ଶତ ଘାବ ମାଣିକରୁ ଉତ୍ତୁକୁଷ୍ଟ ! ହଉ, ଗୁଲ ଯିବା
—ଦେଖକୁ ଯିବା । ମୁଁ ସବିଧୁଲି, ତମେ ଗରବ ଘରକୁ ଯିବାକୁ ମଜିବ ନାହିଁ ।”

ମାୟୁ ଅଭିମାନ-ଉଚ୍ଛ୍ୱଳ ଆଖିରେ କହିଲା—“ପୁଣି ସେମିତି କୁହ ନା,
ମତେ ଭାରି କାଟେ । ମୋ ଜ୍ଞାତକୁଟୁମ୍ବ ଦରିଦ୍ର ହେଲେହେଁ ମୋର ।”

ରଘୁନାଥ ଆନନ୍ଦରେ ପୁରସାର କହିଲା—“ଏତେ ଗୁଣ ଥିଲାକୁ ମୁଁ
ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ୁଛି ସିନା !”

ମିନତି ମାର ଲୁଗାପଟା ଘେନି ସେ ଘରକୁ ଆସିଲା । ତାକୁ ମୋଟେ ସାତ
ବର୍ଷ । ତାକୁ ଅନାଇଁ ରଘୁନାଥ କହିଲା—“ମା ଲେ ! ତୋ ମାକୁ ମୁଁ ଘରୁ ତଡ଼ି
ଦେଇଛି ଜାଣୁ ? ଏ ମା ଆମର ଆଉ ଦରକାର ନାହିଁ ।”

ମିନତି ବିଶ୍ୱାସ ନ କରି ହସି ହସି କହିଲା—“ହଁ ନା ? ଆମେ ତମକୁ
ଆଗେ ତଡ଼ି ଦେଇନି ଯେ ! ଆମେ ତ କଟକ ଯିବା ।”

୩୩

“ହଉ ତେବେ ମୁଁ ରଙ୍ଗୁନ୍ ଯାଉଛି” କହି ରଘୁନାଥ ବାହାରକୁ ଗଲା ।
ଫିଲମାନେ କଟକ ଯିବେ ଶୁଣି ନାଚି ନାଚି ବୁଲିଲେ ।

ଏକତ୍ରିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ସୀତା ବାହାଣୀ ହୋଇଛି । ସେ ମାରବ, ଶନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ
ଶିଖିକ ବନ୍ଧକୁ ଆଉଜି ଲୁହା ରେଲିଂରେ ମୁଣ୍ଡ ଥେଲୁଛି । ତାହାର ଆଖିତଳେ
ବିଶାଳ କଲିକତା ନଗର—ଗଡ଼ବଦଣୀ ଶୋଭିତ, ଶତ ସୁରମ୍ୟ ରଥାସମ୍ବଳିତ
ଶତ ବିଦ୍ୟୁତାଲୋକିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଆଉ ରାଜପଥରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଫେରିବାଲାବ
ଚତୁକାର, ଅସଂଖ୍ୟ ଯାନବାହନର ଶବ୍ଦ । ମିଠା ସୁଲୁସୁଲିଆ ପବନ ତା ଆଖି
ଉପରେ ପଡ଼ିଥିବା ଚର୍ଚ୍ଚିକେଶବଣି ଉଡ଼ାଇ ନେଉଛି, ତା ମୁଣ୍ଡରୁ ଲୁଗା ଖସି ଖସି
ପଡୁଛି, ଗୁହୁତଳେ ଶୋଇଛନ୍ତି ଦିବାକର ! ଏ ଶଯ୍ୟାରୁ ସେ ଉଠିବେ କି ନା
କିଏ ଜାଣେ ? କତିରେ ତାଙ୍କର ବସିଛି ଜଣେ ଇଂରାଜ ନର୍ସ । ସେ ରାତି
ଜଗେ ବସିଛି, ଘେରୀର କ୍ଷୀଣ ଶ୍ୱାସ, କ୍ଷୀଣ ନାଡ଼ସ୍ପନ୍ଦନ ଦଣ୍ଡାକୁ ଦଣ୍ଡା ଗଣୁଛି, ଆଉ
ଥରେ ଥରେ ସୀତା ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଛି । ସୀତା ଏକପ୍ରକାର ବାହାଣୀ । ତା ସ୍ୱାମୀ
ମରବେ ସେ ଏ କଥା ଦୁଇଦିନ ହେଲେ ଶୁଣିଛି । କଲିକତାର ବଡ଼ ବଡ଼ ଡାକ୍ତର-
ମାନେ ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟ ଦେଇ ସାରିଲେଣି—ତା ସ୍ୱାମୀ ମରବେ । ସୀତା ସେହି ଦଣ୍ଡରୁ
ହତବୁକି ହୋଇଛି । ଜଗତ ତା ଆଖି ସାମନାରେ ଘୁର ଯାଉଛି; ଆକାଶର ସର୍ପ୍ୟ,
ଚନ୍ଦ୍ର, ଗ୍ରହ, ନକ୍ଷତ୍ର ତା ଆଖି ସାମନାରେ ଘୁର ଯାଉଛନ୍ତି । ସେ କଣ କରବ ?
ଏହି ଅସ୍ଥିର ଚିନ୍ତାରେ ତାହାର ପ୍ରାଣ ବ୍ୟାକୁଳ । ଇଚ୍ଛା ତାହାର ଦେହକୁ କିଏ
ଶତଶତ କରି ଯଦି ପ୍ରାଣଟା କାଢି ନଥାନ୍ତା, ସେ ମରନ୍ତା—ଆଉ ଦିବାକର
ବଞ୍ଚନ୍ତେ । ତାହାର ପରମାତ୍ମା ଦେନ ଯଦି କିଏ ଦିବାକରକୁ ଆଉ ଦଶ ବର୍ଷ
ବଞ୍ଚାନ୍ତା, ସେ ଅକ୍ଳେଷରେ ଆଜି ମରନ୍ତା । ପୁରାଣରେ ଶୁଣିଥିଲା ସାବିତ୍ରୀ ସତ୍ୟ-
ବାନଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇଥିଲେ । ତେବେ ସେ କଣ ଦିବାକରଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ?
ପରକ୍ଷଣରେ ମନେ କଲ ହାୟ ! ସତୀ ସାବିତ୍ରୀ ଆଉ ଅସତୀ ଅଲକ୍ଷ୍ମୀଣୀ ସେ ।
ରଘୁନାଥ ତାହାର ମନେ ପଡ଼ିଲା । ପୂର୍ବ ସ୍ମୃତି ହୃଦୟପଟରେ ଜାଗ୍ରତ ହେଲା—
ସେହି ନବିତ୍ର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା-ମଧୁର ନିଃଶବ୍ଦ ରଜନୀରେ ଅଶୋକ ଚଉତିରା ମୂଳେ
ରଘୁନାଥ ଯାଦରେ ବିବାହପୂର୍ବରୁ ଆସ୍ତମର୍ପଣ, ତାହାର ଗଳାରେ ମୁନା ମୁତା
ଅର୍ପଣ, ତାହାର ପାଦତଳେ ପଡ଼ି ଶେଦନ; ଆଉ ସେ ଶେଷ ବିଦାୟ । ସବୁ
ଗୋଟି ଗୋଟି ପ୍ରେତଲୋକରୁ ଉଠି ଆସିଲେ ଯେ ! ତାର ଆଖି ଦର୍ଶ୍ୟ ହୋଇ
ଗଲା; ଗୁଡ଼ି ଯୋଡ଼ିଗଲା; ସେ ଏତେ ପାପ କରୁଛି, ଲୁଗୁର ଲୁଗୁର ରଘୁନାଥର
ଛବି ନ ଯେ ଯଜ୍ଞ କରୁଛି, ସେ ପୁଣି ଦିବାକର ଲଗି ଆଜି କପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରବ ?
ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅଳି କରବ ? କଣ ଅଛି ତାର ମହତ୍ତ୍ୱ, କଣ ଅଛି ତାର ସମ୍ପଦ ?
ତଥାପି ସୀତା ଭାବନା—‘ରଘୁନାଥ କିଏ ? ବାଲଭ ଭାନ୍ତି କଣ ସମଣୀୟ ନୁହେଁ ?

ଦିବାକର ତାହାର ଧର୍ମତଃ ସ୍ଵାମୀ, ଦିବାକର ତାର ଇଷ୍ଟଦେବତା
ଇନ୍ଦ୍ରପରକାଳର ମୁକ୍ତି । ସେ ଦିବାକର ବିନା ବୈକୁଣ୍ଠର ରଜଶେଖ ସୁଦ୍ଧା
ଗୁହ୍ୟ ନାହିଁ ।

ଭବନା ଆବେଗରେ ସୀତା ଉଠିଲା, ଧୀରେ ଧୀରେ ଯାଇ ସ୍ଵାମୀର ମୁଣ୍ଡ-
କଣ୍ଠରେ ଛୁଟି ଦେଲା । ଫଳର ଫଳ ହେଲା ତା ମୁଣ୍ଡରେ ତେଲ ବାଜି ନାହିଁ, ଆଖି
ଗାଡ଼ି ଗାଡ଼ି ପଶିଯାଇଛି, ଫଳର ଫଳ ହେଲା ଭାତ ପାଣି ସେ ଗୁଡ଼ିଲଣି । ତାହାର
ବସନ ଭୃଷଣ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ । ଉନ୍ମାଦିନୀ ପରି ତାହାର ରୂପ ବିକଟ ! ତାକୁ ଗୁହ୍ୟ ଇଂରାଜ
ନର୍ସ ମିସେସ୍ ଉଆଲସ୍ କରୁଣାଦ୍ରବ୍ୟରେ ସ୍ନାନୁନା ଦେଇ ଅନେକ କଥା
କହିଲେ । ସେ ମଧ୍ୟ ବିଧବା ହୋଇଥିଲେ, ଯୌବନରେ ପ୍ରଥମ ସ୍ଵାମୀକୁ
ହରାଇଥିଲେ । ବିଧବାର ଦୁଃଖ କଣ ସେ ଜାଣନ୍ତି । ସୀତା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ
କହିଲା—“ମେମ୍ ସାହେବ ! ତମର ସ୍ଵାମୀ ଦେ ଭାବରେ କାମ କରନ୍ତି
ତମେ କହୁଥିଲ ?”

ମିସେସ୍ ଓଆଲସ୍ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲେ—“ଏ ମୋର ଦ୍ଵିତୀୟ ସ୍ଵାମୀ,
ଆଦି ଭଲ ଲୋକ ନୁହେଁ । ଅତିରିକ୍ତ ମଦ ଖାଏ । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ତାକୁ ତ୍ୟାଜ
କରିଛି; କିନ୍ତୁ ମୋର ପ୍ରଥମ ସ୍ଵାମୀ ଭାରି ଭଲ ଲୋକ ଥିଲେ ।”

ସୀତା ଅବାକୁ ହୋଇ କିଛିକ୍ଷଣ ରହିଲା । କଥା କହିବାକୁ ତାହାର
ବାକ୍ସ୍ପୃଷ୍ଟି ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ଦିବାକରର ମୁଣ୍ଡ କଣ୍ଠରେ ବସି କାନ୍ଦିଲା । ଶୁଦ୍ଧ
ଗୋଟାକ କଟିଗଲା—ସୀତା ସେହି ଏକାଘନରେ । ପାହାନ୍ତାରେ ଦିବାକର
ଆଖି ମେଲଇ ସୀତାକୁ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ବସିଥିବା ଦେଖି ଆଗ୍ରହରେ ଗୁହ୍ୟ ଲେ ।
ମିସେସ୍ ଉଆଲସ୍ କହିଲେ—“ମିସେସ୍ ମିଶ୍ଟି ରତିଯାକ ତେଲିଚନ୍ତି, କାନ୍ଦୁଚନ୍ତି ।
ଦିବାକରଙ୍କ ଆଖିରୁ ପ୍ରବଳବେଗରେ ଦୁଇଧାର ଲୁହ ଗଡ଼ିଗଲା । ତାଙ୍କର ଥରୁ
ଦୃଢ଼ସ୍ଫୁଟି ମନେ ପଡ଼ିଲା । ସୀତା ଯେ ତାଙ୍କର ନୟନତାରା, ଯାହା ଲାଗି ସେ
ଜଗନ୍ନରେ ମଣିଷ ହେଲେ, ସେହି ସୀତା ଯେ ତାଙ୍କର କଥଣ, ଏ କଥା ସେ କହି
ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସୀତା ସ୍ଵାମୀ ଆଖିରୁ ଲୁହ ପୋଛି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଲେଟିପଡ଼ି
‘ଝେ’ ‘ଝେ’ ହୋଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । ନର୍ସ ମିସ୍ ଗୁପ୍ତ ଆସି ମିସେସ୍
ଉଆଲସ୍‌ର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କଲେ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେଣୀ ଦେଖିବାକୁ
ଜ୍ୟୋତିଷ ଓ ଗଗନ ଜାକ୍ରର ଆସିଲେ; କିନ୍ତୁ ସୀତା ଲଜ୍ଜାହୀନଭାବରେ ସେଇଠି
ବସି ରହିଲା । ଆଜି ସେ ଆଉ ଉଠିବ ନାହିଁ । ତାହାର ସମୁଦାୟ ବଳ ଏକତ୍ର କରି
ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକିବ । ଭଗବାନ୍ ଯଦି ତା ସ୍ଵାମୀକୁ ବଞ୍ଚାନ୍ତି ! କିଏ ଜାଣେ
କାହାର ପରମାୟୁ କେତେ ? ତାଙ୍କର ବାବୁ କଣ ପ୍ରଭୁ ଯେ ପରମାୟୁ କଥା
ଜାଣିବେ ?

ଘରକୁରକା ଆସି ସାଆନ୍ତାଣୀକୁ ଅନ୍ୟ ଘରକୁ ଘେନିଗଲା । ତାକୁରମାନେ ଶେରୀକୁ ପସନ୍ଦ କରବାକୁ ବସିଗଲେ । ସୀତା ଆରଘରେ ବନ୍ଧଣାରେ ଦଡ଼ ମୁଢ଼ିତା ହେଲା । ସେ ଆଉ କେତେ ସହଜା ? ନିଜର ପାପ ଲାଗି ସେ ଆଉ କେତେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରନ୍ତା ? ସ୍ବାମୀର ପ୍ରାଣ ଲାଗି ସେ କାଳୀଆଟର କାଳୀଙ୍କ ନିକଟରେ ମାନସିକ କରୁଛି । ସାତଦିନ କଠୋର ଉପବାସର ପଣ କରୁଛି । ସ୍ନାନ କରି ତାଙ୍କର ପାଦୁକମାଟି ସେବା କରି ପଡ଼ି ରହିଛି । ଯଦି ମା କାଳୀ ତା ସ୍ବାମୀକୁ ବଞ୍ଚାନ୍ତି । ସେ ବହୁତ ବଳିଦାନ ମାନସିକ କରୁଛି । କିନ୍ତୁ ମା କାଳୀ କଣ ଶୁଣୁଛନ୍ତି ? ତାଙ୍କ ଉପରେ ସୀତା ଏକାନ୍ତ ଲମ୍ବ ରଖି ରାତିଯାକ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛି, ରାତିଯାକ କାନ୍ଦୁଛି । ସେ ଆଉ କେତେ ସହଜା ? ତାହାର ଦେହ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ି ସେ ଅଚେତନ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ।

ଯେତେବେଳେ ଆଖି ମେଲିଲଲା, ଦେଖିଲା, — କଠିରେ ଜଣେ ଅପରାଧୀ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଚପି ତା ମୁଣ୍ଡକୁ ପଟ୍ଟା କରୁଛି । ସେ ବକାଙ୍କ ଭଳି ତାକୁ ଚାହିଁଲା, ବହୁକ୍ଷଣ ପରେ କହିଲା, “କିଏ ?” ରମଣୀ ପଟ୍ଟା ଥୋଇ ଦେଇ ତା ଗୋଡ଼ ତଳେ ପଡ଼ି କହିଲା, “ମୁଁ ଫୁଲ, ବୋହୂ ସାଆନ୍ତାଣି ! ମୁଁ ସେହି ପାପୀୟସୀ, ମନେ କର ତମେ କ୍ଷମା କରିବ ?” ସୀତା ପିଲା ପରି ତା ଗଳାରେ ବାହୁ ଦୋଟି ଛଦି ଦେଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ କ୍ଷମା ଦେବାର ସମୟ ତାର ନ ଥିଲା, ଅକୂଳ ସାଗରରେ ସେ ଭାସୁଥିଲା । ସମ୍ମୁଖରେ କୁଟା କେଶବ ଧରି ପକାଇଲା ପରି ? ସେହି ନିବିଡ଼ ଆଶ୍ଳେଷ ମଧ୍ୟରେ ନିଜେ ଭାଉଜ ବହୁତ କାନ୍ଦିଲେ । ଫୁଲ ଆପଣାର ସବୁ କଥା ଗୋଟି ଗୋଟି କହି ଚାଲିଲା । କିନ୍ତୁ ଉଦାସିନୀ ସୀତା କାନକୁ କିଛି ଗଲା ନାହିଁ । ସେ ଦିବାକର ଚିନ୍ତାରେ ମୁତବତ୍ତ ପଡ଼ି ରହିଲା ।

ଦିବାକର କଠିରେ ଡ଼କ୍କର ସେନ୍ ବସିଥିଲେ । ଆଜି ସେ ଶଳାଘର ଶୁଣୁଷା ଭର ଘେନି ବସିଛନ୍ତି, ଆଉ ଭାଉଜ ଜଗିଛି ଫୁଲ । ତାକୁର, ନର୍ସ ସମସ୍ତେ ବିଦାୟ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଅନ୍ତିମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବୈଦ୍ୟ କଣ କରିବେ ? ଦିବାକରର ପ୍ରାଣ ଯାଉଛି, ଆସୁଛି । ତଥାପି ସେ ଫୁଲକୁ ଓ ତାର ସ୍ବାମୀକୁ ଦେଖି ଆଶ୍ଚସ୍ତ ହେଲା । ତାହାର କ୍ଷୀଣକଣ୍ଠରୁ ବାହାରିଲା — “ତାରକ ବାବୁ—ଆପଣ—ଦେବ—ତା ।” ଫୁଲ ମାରବରେ ଅଶ୍ରୁପାତ କରୁଥିଲା, ଅମୂଲ୍ୟ ଚିତା ଯାଦତଳେ ବସିଥିଲା ।

ମାମୁ ଓ ରଘୁନାଥ ଆସି ଦିବାକରର ଖଟ କଠିରେ ବସିଲେ । ଆଜି ଛୁଲ୍ଲ ପରିବାରର ମିଳନ । ମୃତ୍ୟୁ ନିୟତିରେ ଆଜି ବହୁକାଳରୁ ବିରାଜୁ ଆସା କେତୋଟିର ଧୂସର ସମୋଗ । ପରିବାରର ସମସ୍ତେ ଦିବାକରକୁ ଘେରି ବସିଲେ । ସୀତାର ରୂପ ଚାହିଁ ରଘୁନାଥର ସଙ୍ଗୀତ ଶୀତେଇ ଉଠିଲା । ସୀତା ଦିବାକରକୁ ଏତେ ଦୂର ପ୍ରେମ କରେ ? ହଁ, ଏହା ଯେ ବିବାହର ବକ୍ତବ୍ୟ, ଏହା ଯେ ଦାମ୍ପତ୍ୟର ପବିତ୍ର ମିଳନ । ମୂର୍ଖ ରଘୁନାଥ ! ଜଗତ ବଡ଼ ଜଟିଳ ।

ଦିବାକର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଚାହିଁଲେ, ଅମ୍ଭଙ୍କୁ, ସୀତାଙ୍କୁ ଅନାହିଁ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ବିଦାୟ ଦେଉଥିଲା । ସେ କଣ କହିବେ କହିବେ ହେଲେ କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଜିଭ ଅବଶ ହୋଇ ଆସିଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସୀତା ଚାହିଁଲେ ସ୍ବାମୀର ପ୍ରାଣର କଥା । ତାଙ୍କର ଗୁଡି ଯେ ତାର ପାଇଁ କରନ୍ତି ହେଉଛି, ସେ ଏ କଥା ଅନୁଭବ ନଲା । ସେ ତତଲା ଲୁହରେ ବୁଡିଗଲା ।

ଦ୍ଵାର ମେଲା ହୋଇଥିଲା । କବାଟ କଦରେ ଠିଆ ହୋଇ ଏ ମିଳିତ ପରିବାରକୁ ଏକ ଧ୍ୟାନରେ ଚାହିଁ ରହିଲେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଭାଗୁର । ସେ ଅନେକ ମୃତ୍ୟୁଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିଛନ୍ତି, ମୁମୂର୍ଷୁର ଶଯ୍ୟାପାର୍ଶ୍ଵରେ ଆସୀନ ସ୍ବାକନର କରୁଣ ରୋଦନ ଶୁଣିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏପରି ସମ୍ପର୍କିତ କଦାପି ଦେଖି ନ ଥିଲେ । ଆଜି ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଗୋଟିଏ କଠିନ ଆବରଣ ଅପସାରିତ ହେଲା । ସେ ବିଶେଷତଃ ଚାହିଁ ରହିଲେ ଫୁଲକୁ—ପୂର୍ବ ପ୍ରେୟସୀ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀକୁ ଆଉ ତାହାର ସ୍ବାମୀ ଭାଗୁର ତାରକନାଥ ସେନଙ୍କୁ । ତାଙ୍କର ପୂର୍ବ ଜୀବନର ଜୀବନୀ ଚିହ୍ନ ଆଜି ଆଖି ଆଗରେ ଦିଶିଗଲା । ସେହି ରାସିର ନିମନ୍ତର, ଫୁଲ ସହିତ ଗୋପନରେ ଦେଖା, ପୁଅକାର କୌଶଳରେ ଫୁଲକୁ ଅପହରଣ କରି ତାହାକୁ ଚାହିଁବାର ଏହି ଘରେ, ଏହି ସ୍ଥାନରେ ଅବସ୍ଥାନ । ସେ ଘରର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାନ୍ଥ ବାଡ଼ି ଫୁଲ ଚିହ୍ନେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥାନରେ ନିଜ ହାତରେ ସେ ନାନାବିଧ ଦ୍ରବ୍ୟ ସଜାଇ ରଖିଥିଲା, ଆଉ ଏ ଗୃହ ତଳରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ସେ ବାସ କରୁଥିଲା । ଆଜି ସେହି ଦୁଷ୍ଟବିହାର ଅପୂର୍ବ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ସେ କୁଳକଳାମିନୀର ଅଶ୍ରୁର୍ଯ୍ୟ ସ୍ବାମୀଭକ୍ତି ସ୍ଵଚକ୍ଷରେ ଦେଖି ଏକାବେଳେ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇଗଲେ । ‘ଇଏ ଯେ ଫୁଲ’, ଏହା ତାଙ୍କର ଆଖିରେ ଦେଖି ସୁଦ୍ଧା ବିଶ୍ବାସ ହେଲା ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ହୃଦୟରୁ ସ୍ଵତଃ ତାରକ ବାବୁ ପ୍ରତି ଭକ୍ତିର ଉଚ୍ଛ୍ଵାସ ଉଠିଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ପୁରୁଷ, ସେ ଜଣେ ବେଶ୍ୟାକୁ ଘରଣୀ କରି ପାରିଛି, କୁଳଟାକୁ ପତିବ୍ରତାର ସମ୍ମାନ ଦେଇଛି, ଆଉ ସେ ନିଜେ କରୁଛି କଣ ? ଶତ ଶତ କୁଳକଳାମିନୀର ସର୍ବନାଶ କରୁଛି, ଶତ ଶତ ନିରାଶ୍ରୟ ଅବଳାର ଧୂସପଥ ପ୍ରଶସ୍ତ କରୁଛି । ଏହି କଣ ତାର ଜୀବନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ? ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରି ଏହି କଣ ତାର ସ୍ଵର୍ଧର୍ମ ? ତାହାର ହିଲଡ଼ାର ମୁଣ୍ଡେଇ ମନେ ଚଢ଼ିଗଲା । ସେ ସେହି ରୂପବତୀ ଇଂରାଜ କନ୍ୟାକୁ ପାପସାଗରରେ ଭସାଇଥିଲା । ସେହି ଦିନୁ ନାଶ ସର୍ବନାଶ ହେଲା ତାଜୀବନର ବୃତ୍ତି । କୁଷ୍ଠରେ ସେ ଭିଲିତ ଯାଆ କରୁଥିଲା, କୁଷ୍ଠରେ ମଦ୍ୟ ସହିତ ସେହି ସ୍ଥାପନ କରୁଥିଲା, ତାର ଜୀବନ ଗୋଟାକ ପାପରେ କଟିଗଲା । ନିରାହାର ରକ୍ତମା’ କୁଳବତୀ ‘ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା’, ବ୍ୟସ୍ତା ‘ଇନ୍ଦୁବାଳା’ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ‘ସୂର୍ଯ୍ୟକା’, ‘ଫୁଲ’ ଇତ୍ୟାଦି କେତେ ରମଣୀର ଯେ ସେ ସର୍ବନାଶ ନ କରୁଛି ? ଅନୁଭାବରେ ତାହାର ପାପିଷ୍ଠ ବକ୍ଷ ଦଗ୍ଧ ହେବାକୁ

ଲଗିଲ । ସେ ଗୁହରେ ପ୍ରବେଶ କଲ । ତାକୁ ଦେଖି ଫୁଲ ମୁଣ୍ଡ ତଳକୁ କଲ ।
ଲଙ୍କାରେ ତା ଦେହରୁ ଶ୍ରମ ଝାଳଟିଏ ଚଢ଼ିଗଲା । ଜ୍ୟୋତିଷ ତାରକାବାଙ୍କୁ
ଅଭିବାଦନ କରି ଆସନଗ୍ରହଣ କଲେ । ରେଗୀର ଡାହାଣ ହାତ ଧରି ନାଡ଼ି
ପରୀକ୍ଷାରେ ନିବିଷ୍ଟରହି ଦେଲେ । ମାୟା ତାଙ୍କୁ ଗୁହଁବା ମାତ୍ରେ ତାର
ଫୁଲ କଥା ମନେ ଦେଇଲେ । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ଥରେ ଏ ମୁଣ୍ଡରୁ ସେ ମୁଣ୍ଡ-
ଯ ଏ ଆଖି ବୁଲାଇ ଦେଲା । ଖଟ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ସୀତା—ତା ସ୍ବାମୀର ପୂର୍ବ
ପ୍ରଣୟିନୀ, ଦୁହିଙ୍କର ଅଦୃଶ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧ—ଅତ୍ୟାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରେମକାହାଣୀ ସେ ବାରଂବାର
ତା ସ୍ବାମୀଠାରୁ ଶୁଣିଛି; କିନ୍ତୁ ଆଜି ସେହି ରଘୁନାଥ ସୀତା ମଧ୍ୟରେ ସୁମେରୁ
କୁମେରୁର ପ୍ରଭେଦ । ଆଉ ସେ ଯୋଡ଼ିକ ଖବର ବଲ୍ଲୀ, ଆଉ ଯୋଡ଼ିଏ ଖବର
ଲତକାକୁ ଆଶ୍ଚୟ କରାଇଛି । ଗୋଟିକ ସେ ନିଜେ, ଆଉଟି ଦିବାକର ।
ମଦ୍ୟପାୟୀ ପାଷଣ୍ଡ ନରପଣ୍ଡ ସୀତାରୁ ଲା ପରଶମଣି ସ୍ପର୍ଶରେ ଏବେ କଷିତ
କାଞ୍ଚନ, କିନ୍ତୁ ତହିଁ ବଳି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ତାରକନାଥ, ଫୁଲମଞ୍ଜୁଷା ଓ ଜ୍ୟୋତିଷ ।
ଧନ୍ୟ ତାରକାବା ! ତୁମେ ଚରଣସ୍ନାନକୁ ଚରଣ ଦାନ କରଇ, ପାପପଙ୍କ-
ଲପ୍ତା ଶୁକଣକୁ ସୁରରରେ ପରଶତ କରଇ ତୁମେ ଅହଳା ପାଞ୍ଚାଶକୁ ପାଦ
ସ୍ପର୍ଶରେ ପବନ କରଇ ! ତୁମର କଥା ଠିକ ! ମାନବାସୀ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ! ନିଆଁରେ
ଦେଲେ ତାର ଖାଦ ନଷ୍ଟ ହୁଏ, ତୁମେ ଆତ୍ମାକୁ ଚିହ୍ନିଛ । ଏହିପରି ମନେ
ମନେ ଚିନ୍ତା କରି ମାୟା ରଘୁନାଥ ସହ ଘରକୁ ଫେରିଲା ।

ଗାନ୍ଧି ଭିତରେ ରଘୁନାଥ କହିଲା—“ଦେଖିଲ ମାୟା । ଅଦ୍ଭୁତ
ଦୃଶ୍ୟ ।”

ମାୟା କହିଲା, “ସବୁ ସ୍ବାଭାବିକ । ପ୍ରକୃତିରେ ସୁରୁଷ ଯାହା, ସ୍ତ୍ରୀ ତାହା ।
ଦୁଷ୍ଟଭୀତ ଦିବାକର ସୀତାରହ ସଂଯୋଗରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି, ଦୁଷ୍ଟଭୀତ
ଫୁଲମଞ୍ଜୁଷା ତାରକମନ୍ଦବଳରେ ସ୍ପର୍ଶର ଦେଖ ହୋଇଛି । କେବଳ ରହିଛି
ସେ ହୃଦୟଗ୍ୟ ଜ୍ୟୋତିଷ ।”

“କିନ୍ତୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଯେ ତୁମେ ଗୁଡ଼ିଦେଲ । ଏ ହୃଦୟଗ୍ୟ
ଅସ୍ଥିତ ରଘୁନାଥ ଯେ ମାୟାମୟୀର ମୋହିନୀ ମନ୍ଦିରେ—”

ମାୟା ବାଧା ଦେଇ କହିଲା—“ହଁ, ମୁଁ ପର ତମକୁ ମେଣ୍ଟା କରିଛି ।”

ରଘୁନାଥ ଶୁଦ୍ଧା ସହଜ କହିଲା—“ତୁମେ ମୋର ରକ୍ଷା କବଚ, ତୁମେ
ମୋର ପରମାଶ୍ରୟଦାତ୍ରୀ ! ନୋହିଲେ ମୁଁ ଜ୍ୟୋତିଷଠାରୁ ଉଣା ହୃଦୟଗ୍ୟ
ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତି ।”

ମାୟା—“ଆଜ୍ଞା, ମତେ ‘ଆଙ୍କସ’ (ଧନ୍ୟବାଦ) ଦିଅ ।”

ହନିତ୍ ଆସି ଖବର ଦେଲା—ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ଦାଣ୍ଡ ଘରେ ଅପେକ୍ଷା
କରୁଛନ୍ତି । ରଘୁନାଥ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଦିବାକରର ସମ୍ବାଦ ଶୁଣିବାକୁ ଚଳିଲା

ଓହ୍ଲାଇଗଲା । ଜ୍ୟୋତିଷ ରଘୁନାଥକୁ ଆଗେ ଅଭିବାଦନ କରୁ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ହାତୀଦାନ୍ତର ବାକିଟ, ଭେଗମ ରୁମାଲ ମୋଡ଼ାରୁ କାଢ଼ି ମେଜ ଉପରେ ଥୋଇଦେଲା । ରଘୁନାଥ ବିସ୍ମୟରେ ଚାହିଁଥିଲା । ତାକୁ କହିବାକୁ ଅବସର ନ ଦେଇ ଜ୍ୟୋତିଷ କହିଲା—“ମହାଶୟ ! ଏ ବାକିସ ଭିତରେ ପଚାଶ ହଜାର ଟଙ୍କାର ଗୋଟିଏ ଦାନପତ୍ର ଅଛି । ତାହା ମୁଁ ତୁମର ହାତରେ ମିସେସ୍ ସେନ୍ଦର ଦେବୋପମ ସ୍ବାମୀକୁ ଦାନ କରିବାକୁ ଆସିଛି । ମୁଁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ! ପାପୀ ! ସେ ମହତ୍ ଦେବତା ! ମୋର ଅପରାଧମୟ ଜୀବନର ଆଜିଠାରୁ ଅବସାନ ହେଲା । ଏଥର ଜୀବନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ମୁଁ ବଢ଼ିକା ଆଶ୍ରମରେ ଗୁରୁଦକ୍ଷା ନେବି । ମୋର ଯଥେଷ୍ଟ ଅନୁଚାପ ହୋଇଛି ।”

ରଘୁନାଥ ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତରର ଏ ଅସମ୍ଭବ କଥା ଶୁଣି ଆକାଶରୁ ପଡ଼ିଲା ପରି ବୋଧ ହେଲା । ଦଶ ଦିନ ତଳେ ଯେ ତାଠାରୁ ଅର୍ଥର ତୋଡ଼ା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା, ସେ ଆଜି ସ୍ବହସ୍ତରେ ତାହାର ପାଞ୍ଚଗୁଣେ ଅର୍ଥ ଘେନି ଉପସ୍ଥିତ । ଏ କଣ, ଭେଳକି ନା କୌଣସି ନୂଆ ପ୍ରତାରଣା ?

ରଘୁନାଥର ଅବିଶ୍ବାସ ଦେଖି ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର କହିଲା--“ଅଳ୍ପେ ମିସେସ୍ ସେନ୍ଦ୍ର ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କରି ପାରିବ କି ?” ତାଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ରଘୁନାଥ ଫୁଲକୁ ସମ୍ମାନ ଦେଲା । ଫୁଲ ପ୍ରଥମେ ବହୁତ ଇତିସ୍ବତଃ କଲା, କିନ୍ତୁ ଭାରକବାବୁ କହିଲେ--“ଭାସ୍କୋ ! ରଘୁ କର ନାହିଁ ସାକ୍ଷାତ କର । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦୟାରେ ତୁମର କୌଣସି ବିପଦ ହେବ ନାହିଁ ।

ଫୁଲ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କମ୍ପି ତକଲେବରରେ ଆସି ଜ୍ୟୋତିଷ ସାକ୍ଷାତରେ ଛୁଡ଼ା ହେଲା । ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ବହୁକ୍ଷଣ ତାକୁ ଚାହିଁଲା । ପରେ କହିଲା--“ଫୁଲକୁମାର ! ତୁମେ ଯାହାକୁ ସ୍ବାମୀ ରୂପେ ପାଇଛ, ସେ ମହତ୍ ଦେବତା । ଆଶା କର, ତାହାର ସଙ୍ଗଦା କାମ ହେବ । ମାତ୍ର ଏ ପାଞ୍ଚଶ୍ର ଦିନେ ତୁମର ପ୍ରିୟ ଥିଲା । ସେହି ସ୍ବପ୍ନର ସଙ୍ଗାଳିସ୍ବରୂପ ଏହି ସାମାନ୍ୟ ଉପହାର ମୋର ନେବ କି ?”

ଫୁଲ କି ଉତ୍ତର ଦେବ କିଛି ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଜ୍ୟୋତିଷ ପୁଣି କହିଲା--“ମୁଁ ଜାଣେ, ତୁମେ ମୋର ଟଙ୍କା ଛୁଇଁବ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ତାହା ସପ୍ତଶ୍ର ଉନ୍ନ ଉଦେଶ୍ୟରେ ଦେବାକୁ ଆସିଛି । ତୁମର ମନେ ଥିବ ଫୁଲ ! ଯେଉଁ ଘରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମର ଭଲ ଅଛନ୍ତି, ସେହି ଘରେ ତୁମେ ଓ ମୁଁ ପ୍ରାୟ ବୁରବର୍ଷ କାଳ ଥିଲୁ । ମୋର ସେହି ପ୍ରିୟ ଆବାସଟି ଏ ଟଙ୍କା ସହିତ ମୁଁ ଦାନ କରିବି । ସେଠାରେ ତୁମେ ତୁମର ଗୁଣବାନ୍ ସ୍ବାମୀ ନାମରେ ଗୋଟିଏ

ଅଜ୍ଞାତମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆଶ୍ରମ ନିର୍ମାଣ କର । କୁଳଦ୍ୟାଗିନୀ, ନିଃସହାୟା ବିଧବା ନାରୀମାନେ ସେଠି ରହି ସବୁ ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା ପାଆନ୍ତୁ । ଏହି ମୋର ଇଚ୍ଛା । ପୂର୍ବର ଦୋଷ ସବୁ ଭୁଲିଯାଅ, ଆଜିଠାରୁ ରୁଫେ ଓ ମୁଁ ପରମ ବନ୍ଧୁ ।” ଜ୍ୟୋତିଷ ମାରବ ହେଲା ।

ରଘୁନାଥ ଓ ତାରକ ବାବୁ ଦୁଇଜଣ “ସ୍ତନ୍ତ୍ରିତନୟନରେ ଜ୍ୟୋତିଷର ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଚାହିଁ” ରହିଲେ । କ୍ରମେ ସେ କୋଠରୀରେ ସନ୍ଧ୍ୟାର ଘନ ଅନ୍ଧକାର ମାଡ଼ି ଆସିଲା, କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତେ ମାରବ ନିଶ୍ଚଳ । ତାଙ୍କର ନିଶ୍ୱାସ ସୁଦ୍ଧା ଶୁଭ୍ର ନ ଥିଲା । ବହୁକ୍ଷଣ ପରେ ଯେତେବେଳେ ମାୟା ଆସି ବୋତାମ ଟିପି ଇଲେକ୍ଟ୍ରିକ୍ ବଡ଼ଗୁଡ଼ିକ ଜଳାଇ ଦେଲା, ସମସ୍ତେ ଦେଖିଲେ, ଜ୍ୟୋତିଷ ଆଉ ସେ ଘରେ ନାହିଁ ।

×

×

×

×

ଦିବାକରର ଅନ୍ତମ ନିଶ୍ୱାସ ବହୁଥିଲା । ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ସୀତାକୁ ଶୁଦିଯାକ ଜଗି ବସିଛି ମାୟା, ତାହାର କୋଳରେ ଦିନେ ତାର କଲ୍ପନାସନ୍ଧ୍ୟାର ସୀତା ମଣ୍ଡ ଦେଇ ନିଦ୍ରା ଯିବ, ଏହା ସେ ସ୍ୱପ୍ନରେ କଦାପି ଭାବି ନ ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଆଜି ସୀତାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ହୃଦୟର ସ୍ପନ୍ଦନ ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଶୁଣି ପାରିଲା । ଗୋଟିଏ କ ଅଦ୍ଭୁତ ଆବେଗରେ ତାହାର ଦେହ ଥର ଥର ଉଠୁଥିଲା ।

ସୀତା ଶୋର ରହିଲା । ସେମାନେ କେତେବେଳେ ଯାଇ ଦିବାକରକୁ ଶୁଶାନକୁ ଘେନିଗଲେ, ସେ ଜାଣି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଘରେ କାନ୍ଦ ବୋବାଳି ଶୁଣି ସେ ବୁଝିଲା, ତାର ସ୍ୱାମୀ ଆଉ ନାହାନ୍ତି । ହେଲେ ସେ ଆଉ କାନ୍ଦିଲା ନାହିଁ । ପଥର ପାଲଟି ପଡ଼ି ରହିଲା । ମା କାଳୀ ତା ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ଏହି କଥାଟି ମାତ୍ର ତା ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଘୋଡ଼ୁଥିଲା । ସେ ଦର୍ଶ୍ୟବସ୍ତୁରେ ଭୁଲ୍ ତଳେ ଲେଟୁଥିଲା । ମାୟା ଓ ଫୁଲ ତାକୁ ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ ସେ ବୁଝିଲା ନାହିଁ । ସେ ମରବାକୁ ପଣ କର ବସିଲା ।

ବହୁଦିନ ତଳେ ସେ ଏହିପରି ଥରେ ମରବାକୁ ବସିଥିଲା । ସେ ଦିନ ଦିବାକର ଆସିଥିଲେ ତା ହାତ ଧରିବାକୁ, ଶେଷଟି ବାଣରେ ଦାଣ୍ଡ ଚଳାଇ, ବାଇଦରେ ସଞ୍ଚକ ଉଡ଼ୁଲେଇ ଜମିଦାର ଦିବାକର ନବ ବରବେଶରେ ଆସିଥିଲେ, ତାହାର ସ୍ନେହ ହାତଟି ଧରିବାକୁ, ସେ ରାତିରେ ସେ ବସିଥିଲା ମରବାକୁ । ଅଶୋକବୃକ୍ଷ, ପୋଖରୀର କଇଁଫୁଲ, ଆକାଶରେ ଜହ୍ନ, ପିତେଇ ନାମ୍ନା ଆଉ ରଘୁନାଥ ଥିଲେ ତାର ସାକ୍ଷୀ । ଆଜି ସେ ମରବାକୁ ବସିଛି— ଦିବାକର ତାକୁ ପୃଥିବୀର ଏ ପାରିରେ ଏକାକୀ ବସାଇ ରୁଲିଗଲେ ବୋଲି;

ସେ କଣ କେବେ ଭବିଷ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱା ହବ ? ତାହାର କ୍ଷୁଦ୍ର ଜୀବନ-ନାଟକ ଏହି-
ଠାରେ ଶେଷ ହେଲା ପରା ? ତେବେ କିପାଁ ଆଉ ସେ ବଞ୍ଚିବ ? ବିଧିକାର
ଜୀବନଭର ବହନ କରି କାହିଁକି ଆଉ ସେ ବଞ୍ଚିବ ? ବରଂ ସ୍ୱାମୀ ଯେଉଁ ଲୋକକୁ
ଯାଇଛନ୍ତି, ସେ ସେହିଲୋକକୁ ଚାଲିଯିବ ।

ରଘୁନାଥ ଆସି କିତରେ ଛୁଡ଼ା ହେଲା । ବହୁତ ବର୍ଷ ପରେ ଏକାକୀ
ଆଜି ଦୁଇଜଣଙ୍କର ପୁନରାୟ ସାକ୍ଷାତ୍ । ରଘୁନାଥ କାନ୍ଦୁଛି । ସୀତାର ଦୁଃଖରେ
କାନ୍ଦୁଛି । ବହୁବର୍ଷ ତଳେ ସେ ନିଃସହାୟ ଭାବରେ ଏହିପରି କାନ୍ଦୁଥିଲା; ଏହିପରି
କନକ ପ୍ରତିମାଟିକୁ ଚିର ବିସର୍ଜନ ଦେଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେଦିନ ଆଉ ଏ ଦିନର
ତେର ପ୍ରଭେଦ । ଆଜି ତାର ମହାନୁଭୂତିର କାନ୍ଦଣା, ବରୁଣ ଶୋକ, ତଥାପି
ରଘୁନାଥ କାନ୍ଦୁଛି । ସୀତା ମୁହଁ ତଳକୁ କରି ବସିଥିଲା, ରଘୁନାଥ ପିଲ୍ଲଦିନ ପରି
ତା କିତରେ ବସିଲା । ପିଲ୍ଲଦିନ ପରି ଭାବିଲା, ‘ସୀତା !’ ସୀତା ସେ ମଧୁର
ସମ୍ବୋଧନରେ ଶୁଣି ତମକି ଉଠିଲା । ରଘୁନାଥ ଅଶ୍ରୁଗନ୍ଦ କଣ୍ଠରେ କହିଲା—
“ସୀତା ! ଯାହା ହେବାର ହେଲାଣି, ମୋ ଗଣ, ଅମୂଲ୍ୟ ମୁହଁକୁ ଗୁହଁ ଅସ-
ହ୍ୟରୁ ବରଦ ହୁଅ ।” ସୀତା ସ୍ତମ୍ଭିତା ହୋଇ ସେ ଆଦେଶ ଶ୍ରବଣ କଲା ।
ସେ ଆଦେଶ ଲଂଘନ କରିବାକୁ ତାର ଶକ୍ତି ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ମୁଣ୍ଡ ଘୋଡ଼ି
ମାରବରେ ବସି ରହିଲା । ଆଉ ତା କିତରେ ବସି ରହିଲା ରଘୁନାଥ । କେହି
କାହାକୁ କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ପରସ୍ପରର ମୁହଁକୁ ଗୁହଁ ସବୁ ପୁରୁଣା
କଥା ସମ୍ପାନଙ୍କର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ସ୍ମୃତି କି ଭୁଲିବାର ? କେହି ଯେ କାହାକୁ
ଆଉ ଏ ଜୀବନରେ ଦେଖିବେ ବୋଲି ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଭାବି ନ ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ
ବିଧାତା ପୁଣି ସାକ୍ଷାତ୍ କରାଇଲା । ଏପରି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଉଭୟଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍
ହେଲା ଯେ, ଜଣେ ସୌଭାଗ୍ୟର ଚରମ ସୀମାରେ, ଆଉ ଜଣେ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର
ନିମ୍ନତମ ସୋପାନରେ । ତଥାପି ଦିଓଟି ଆତ୍ମା ପରସ୍ପରକୁ ଚିହ୍ନିଲେ ପରା ?

ସୀତା ମରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଦିନେ ଯାହା କଥା ଲାଗି ମରି ପାରି ନ
ଥିଲା, ଆଜି ତାହାର ଆଦେଶରେ ସେ ମରି ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ଦ୍ଵାତ୍ରିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଚୌଧୁର୍ଣ୍ଣ ଏ ଦାଣ୍ଡଘରେ ତଳଘୋଷରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ମିଛରେ ଆଖି ବୁଜିଥିଲେ, ତାଙ୍କ ଆଖିକ ନଦ ଆସି ନାହିଁ । ସେ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ନାନା କଥା । ଏହି କେତେଟା ବର୍ଷ ଭିତରେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ହମାଗତ ଶୋକର ଦେଉ ବହି-ଗଲ୍ଲଣ । ଦୁଇବର୍ଷ ତଳେ ବଡ଼ ଝିଅ ସାବଣୀ ମରିଗଲା ଯେ, ତାର ମଲ୍ଲବେଳେ ସୁଦ୍ଧା ଖବର ଟିକିଏ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ସହଜେ ତ ତା ଶାଶୁଘର ଯମପ୍ରକୃତିର, ସେଥିରେ ପୁଣି ତାକୁ ଅଣଦେଲା କରି ମାଇଲେ । ତା ଛ ମାସ ନ ଯାଇଣୁ ବଡ଼ ଗେଲବସର ନାତି ଲୁହାଟି ଦିନକ ଜୁରରେ ତଣ୍ଡିରେ ଛୁରି ଦେଇଗଲା । ବୁଢ଼ା ସେଇଥିରେ ବସିଗଲେ । ଲୁହାଟି ଥିଲା ତାଙ୍କର ଜୀବନଧନ । ତା ମୁହଁକୁ ଗୁହଁ ସେ ବାବୁର ସବୁ ଅତ୍ୟାଚାର ସଜୁଥିଲେ । ଆଜିକାଲି ବାବୁ ସେ ଆଗ ବାବୁ ନୁହେଁ । ତାହାର ପୁରାବ, ତରଣ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଗଲଣି । ରେବଣର ବାଣିକ ସନ୍ତାନ, ତଳନତି ରୋଗ ବ୍ୟାଧି ଇତ୍ୟାଦିରେ ଗୁହପୁରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ମିଙ୍ଗଳାବାଗରେ ଗୋଟିଏ ରୁପବତୀ ଯୁବତୀ ମୋଚିଆଣୀର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛି । ଚୌଧୁର୍ଣ୍ଣଙ୍କର ବିଶ୍ଵାସ, ମୋଚିଆଣୀ ପୁଅକୁ ଓଷଦ କରିଛି । ସେଥିପାଇଁ ଅନେକ ଗୁଣିଆ ଆଣି ଝଡ଼ା ଫୁଙ୍କା, କାଟପାଣି, ଡେଉଁ ରିଆ ଆଦି କରି ଅଳିଲେଣି । ବାବୁର ମନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବାକୁ ନାହିଁ । ତା ଚିନ୍ତାରେ ଓ ଝିଅ, ନାତି, ବୋହୂଆଦି ଚିନ୍ତାରେ ଭର୍ଯ୍ୟା ତ ଗଲଣା ଧଇଲେଣି । ତାଙ୍କ ହାତରୁ ମାଉଁସ ମିଳେଇ ଗଲଣି । ମଝିଆଁ ଝିଅ ସରଳା ତ ଏକାବେଳେକେ ଦାନଘରୁ ଚିର ଅନ୍ଧାର । ତା ଉପରେ ପୁଣି ସୀତାର ଏ ଖବର । ଚୌଧୁର୍ଣ୍ଣଙ୍କର ଯନ୍ତ୍ରଣା ଏତେ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । ଘର-ହାଲ ତ ଏହିପରି, ପୁଣି ଗୋଟିଏ ନାବାଲଗୀ ସମ୍ପତ୍ତି ଲାଗି କଟେରରେ ମୋକଦ୍ଦମା କରି କଲେଟଣ୍ଡା, ଜଜକୋଟରୁ ହାଇକୋଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଲେଣି । ସେଥିରେ ବିପ୍ରର ଟଙ୍କା ଖରଚ ହେଲଣି, ତା ଉପରେ ପୁଣି ମାଡ଼ ଦିଟାଦିଟି ମକଦ୍ଦମା ଲାଗି ଫୌଜଦାରୀ ବ ଗୁଲିଲଣି । ପୁଅ ତ ଅଯୋଗ୍ୟ । ସମ୍ପତ୍ତି ବାଡ଼ି ବୁଝା ସୁଝା କରି ସେ ରଖନ୍ତା କଣ, ଓଲଟି ଘର ଚଜ ଦେନ ପରକୁ ଦେଉଛି । ଗୁଡ଼ାଏ ବାପପୁଅରେ ଗାଳିଫଜତ ହୁଏ, ଏହି ମାତ୍ର ସର । ଚୌଧୁର୍ଣ୍ଣଙ୍କର ବେଳେ ବେଳେ ମନେ ପଡ଼େ, ଜଗନ୍ନାଥ କବରଜ ମଧ୍ୟ ଥରେ ଥରେ ଚେତେଇ ଯାନ୍ତି, ସେହି ଅର୍ଥେ । ପିଲଟି କଥା, ସେହି ଲଜକୁଳା, ଧୀର, ବୋଲକାଣ୍ଡ ରଦ୍ଦନାଥ କଥା; ତାକୁ ଘରଜୋର୍ କରିଥିଲେ ଆଜି ଏ ଘରଟି ଥାଆନ୍ତା କେମିତି ? ତାହାର ବଚକ୍ଷଣ ବୁଦ୍ଧି, ବସନ୍ତ-ଜ୍ଞାନ ବୁଢ଼ାର ବେଳେ ବେଳେ ମନେ ପଡ଼ି ମନ ଭରି ଘାଣି ହୁଏ । ବିଶେଷତଃ ଭର୍ଯ୍ୟାର ବାହୁନା କାନ୍ଦ, ପୁଣି ଦିବାକରଦତ୍ତ ଅପମାନ ବୋଧ ଉପରେ ନିଜତା

ବିଡ଼ାଟି ହୋଇଥିଲା । ଏବେ ସେହି ଝିଅ ବିଧବା ହେଲା, ଏ କଥାର ଯେଉଁଦିନ ତାର ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା, ବୁଢ଼ା ଦୁଆର ବନ୍ଦକୁ ଆଉଜି ପଡ଼ି ଘଡ଼ିଏ କାଳ ଅକା ମାରି ବସିଗଲେ । ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ବାତକର ହୋଇ ତାଙ୍କର ବଳ ତ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଥିଲା । ଆଖିରୁ ମଧ୍ୟ ଧରି ଅନେକ କଷ୍ଟ ପାଇଥିଲେ । ସରସ୍ୱତୀ ଯେତେବେଳେ ମୁଣ୍ଡ ବାଡ଼େଇ କାନ୍ଦିଲେ, ତାଙ୍କର ଚେତା ବସିଲା । ସେ କାହାକୁ ବା କଣ ପ୍ରବୋଧ ଦେବେ ! ନଜେ ନିତାନ୍ତ ଦୋଷୀ ପରି ଧୀରେ ଧୀରେ କଟେଇକୁ ବାହାର ଗଲେ । ସେଠି ଭଲୁଆ ପରି ବହୁତ ବେଳଯାଏ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ବସିଲେ । ଶେଷରେ ଗୁରୁତାବେଳକୁ ଅଫିମ ଟେକାଟି ଗଳାଧଃକରଣ କରି ଗଛଗାରେ ଆସି ପଡ଼ି ଗଲେ । ସେ ଦିନ ସେ ଏଡ଼େ ଗମ୍ଭୀର ଥିଲା ଭୟଙ୍କର ଦିଶୁଥିଲେ ଯେ, କେହି ସାହସ କରି ତାଙ୍କ ସହିତ ପଦେ ପାଟି ଫିଟାଇଲା ନାହିଁ ।

ସେହି ଦିନୁ ବୁଢ଼ା ଆଉ ବେଶି କଥା କହନ୍ତି ନାହିଁ । କଣ କେତେବେଳେ ମନେ ମନେ ଭଟ୍ ଭଟ୍ ହୁଅନ୍ତି ବୁଝି ହୁଏ ନାହିଁ । ଅଫିମ ମାନ୍ୟାଟି ସେହିଦିନୁ ମଧ୍ୟ ବଢ଼ିଛି । ତାଙ୍କର ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର କଥାବର୍ତ୍ତା ଏକରକମ ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । ଯେଉଁ ଦିନୁ ସୀତାକୁ ସେ ବଳାଜୋରରେ ଦିବାକରକୁ ବିବାହ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେହିଦିନୁ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ତାଙ୍କ ଉପରୁ ଭକ୍ତି ପ୍ରତି ଯାଇଛି । କଥାରେ କହନ୍ତି, “କାତ ଘଡ଼ି, ମନ ଘଡ଼ି, ଥରେ ଭାଙ୍ଗିଲେ ନ ହୁଏ ଯୋଡ଼ି ।” ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ମନ ତ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଛି । ତେବେ ଯେତେ ହେଲେ ହାତ ଧରିଲା ସ୍ୱାମୀ, ସେ ପୁଣ୍ୟପରି ତାଙ୍କର ସବୁ ସେବା କରନ୍ତି । ମନଦୁଃଖ ମନରେ ମାରି ଘରର ହାଲ ହଳିକତ ସବୁ ବୁଝନ୍ତି । ହେଲେ ଘର ଦୁଆରରେ ତାଙ୍କର ଆଉ ତେତେ ଗରାଧା ନାହିଁ । ଗୁହାଳ ଭାଙ୍ଗି ଗଲଣି, ଗାଲ ଗୋଟି ଗୋଟି ଭିକି ଦେଲେଣି । ନରିଆକୁ ପାଇଟିରୁ କୁଟି ଦେବାରୁ ନରିଆ ଯାଇ ସୀତା ଘରେ କାମ କରୁଛି । ଚମ୍ପାବୋଉ ମରିଗଲଣି । ବାକି ବୁଢ଼ୀ ହାଡ଼ୀ ଡିଡେଇ ନାମାଟି ରେବଟାକ ଧରି କଷ୍ଟେ ମଷ୍ଟେ ଶେଷାଇ ବାସ ପାଇଟି ସାରେ, ତାର ଆଖିକି ଭଲ ମଧ୍ୟ ଦିଶୁ ନାହିଁ । ପୁଣି ରଘୁନାଥ ଓ ସୀତା ଚନ୍ଦ୍ରାରେ ସବଦା ଆଖିରୁ ଲୁହ ବୋହୁଛି । ରେବଟାର ଆଖି ମଧ୍ୟ ସବୁବେଳେ ଲୁହ ଜରଜର । ଯେଉଁ ସ୍ୱାମୀ ତାକୁ ମୁଣ୍ଡର ମଣି କରିଥିଲେ, ତାଠୁ ହତାଦର ପାଇଁ କେବଳ ଜୀବନ ଥିବାରୁ ବଞ୍ଚିଛି ସିନା ? ଆଜି ଅତ୍ୟଧିକ ସେ ବାରିଟି ପିଲର ମା । ସେଥିରୁ ଜୀବିତ ମୋଟେ ପାଞ୍ଚଟି । ଏଣିକି କେବଳ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଅକାଳ ଜାତ ସନ୍ତାନଗୁଡ଼ିଏ ହୋଇ ସେ ମରୁଛି ବଞ୍ଚୁଛି । ତାର ରୁପରଙ୍ଗ କିଛି ନାହିଁ । ମୁହଁ ସିଠା ପଡ଼ି ଗାଲପାଟି ହାଡ଼ି ବାହାର ପଡ଼ୁଛି । ସୂତିକା ଶେଗରେ ସେ ଦୁଇବର୍ଷ ହେଲା ନିତି ନିତି ପଥ ପାତନ ଦେନ ବସିଛି । ଘର କଥା ଅବା ବୁଝିବ ସେ କଣ ? ସ୍ୱାମୀ ଚର୍ଚ୍ଚା । ଅବା କରବ ସେ କଣ ? ସେ ମଲ୍ଲକାଠଟି ପରି ଆପଣାର ଅଙ୍ଗର ଜୀବନଭର ଦେନ ମିଳୁନାହିଁ । ଗୁରୁଦିନରେ ଥରେ ବାବୁ

ସହଜ ଦେଖା ହୁଏ କି ନା ସନ୍ଦେହ । ବାବୁ ତନୁ ରାତି ବୁଝିଲେ ଦେଇ ପଡ଼େ-
କାନ୍ଦୁଥିବା ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଥାଏ । ତାହାର ଦାଣ୍ଡ ଭଲ ଥିଲା । ଲାଗିଥିବା
ମଲ୍ଲଦଳ ତା ମନ ଆନ୍ତର ମରି ଯାଇଛି । ଘରେ ପୁଅ ଥିବା ମଧ୍ୟରେ ଲଳାବତୀ ଓ
ମନ୍ମଥ ଦିଓଟି ସାନ ସାନ ଯିଲା । ବାକି ତିନୋଟି ନାରୀକୁ ବୁଢ଼ା ବନ୍ଧୁକାଳୁ
ବିଶ୍ଵ ଦେଇ ସାରିଲେଣି । ତାଙ୍କ ବିଶ୍ଵବେଳେ ଅଉ ସେ ଯେ କଥା ଉଠାଇ
ନାହାନ୍ତି । ସୀତାବେଳୁ ଚେଙ୍ଗ ପାଇ ତାଙ୍କ ମନ ମନ୍ଦିଛି । ଘଟଣାର ଆଉ ସେ
ଶ୍ରୀ ସମ୍ପଦ ନାହିଁ । ଜୀବନ ଆଉ ନ ଥିଲା ପରି । ଏ ସବୁ କଣ ବୁଢ଼ୀକୁ ବାଧୁ
ନାହିଁ ? ବୁଢ଼ା ମାତ୍ରରେ ସେହି ସବୁ ଚିନ୍ତା ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ମନରେ
ଶେଳାଇଛନ୍ତି, ହଜାଇ ପଥର ଦେଲେ ବି ଦିନେ ଚେଲିବ । ହଜାଇ ବୁଢ଼ାର ମନ
କଠିନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଦିନେ ତ ସେ ନଇଁଲା । ତାଙ୍କର ନିଜର ଦୋଷ ସେ
ବୁଝି ପାରିଛନ୍ତି, ବୁଝି ଅନୁତାପ କରୁଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ବ୍ୟର୍ଥ ଅନୁଶୋଚନାରେ ଆଉ
ଫଳ କଣ ? ସେ ବେଳେ ବେଳେ ଆଖି ମେଲଇ ଗୁଡ଼ର କଡ଼ିକାଠଗୁଡ଼ିକ
ଶୁଣିଛନ୍ତି, ପାଖରେ ପଡ଼ିଥିବା ଯଙ୍ଗାଟା ହଲେଇ ଦଉଛନ୍ତି । ଝୁପସ ଝୁପସରେ
ବାବୁ ସେ ଘରକୁ ଆସି ଦାଣ୍ଡ ଫିଙ୍ଗି କି ଫିଟାଇ କଣ କାଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ।
ଚଉଧୁଣୀଏ ଟିକିଏ ମୁଣ୍ଡ ଉଠାଇ ତାକୁ ବିଚକ୍ତ ହୁଇଙ୍ଗାରେ ରୁହିଁ ରୁହିଁ
ସ୍ଵରରେ କହିଲେ—“ହରିହର ବାବୁ କଡ଼ିକ କାଲି ସଞ୍ଜବେଳେ ଯିବାକୁ
କହିଥିଲି, ଗଲୁ ?” ବାବୁ ଫିଙ୍ଗିକର ତାଲ ଫିଟାଇ ଫିଟାଇ କହିଲା—“ମୋର
ବେଳ ନାହିଁ ଯିବାକୁ, ସତରା କି ହୁରୁଷିଆ କାହାକୁ ଘଠାଇ ନା ?”

“ଆରେ ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ଗରଜ, ନା ଆମର ଗରଜ ? ତୁ ମାଲିକ
ହୋଇ ନ ବୁଝିବୁ ତ, ଆଉ ମୁଁ ବୁଢ଼ାଟା କେତେ ଧନୀଳ ହେବି ?”

ବାବୁ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା, “ତମକୁ କିଏ କହୁଛି ଧନୀଳ ହବାକୁ ?
ଶୁଣି ଦିଅ, ବଲ ଯାଉ । ଶୁଣି ଅଛି ସଙ୍ଗେ ଲାଗି ଯୋଉଁ ଯଶ ପାଉଛ ?”

ବୁଢ଼ା ଇଷତ୍ କୋପ ପ୍ରକାଶ କରି କହିଲେ—“କଣ କହିଲୁ—ତୋ
କଥାରେ ମୁଁ ଚଉଦ ମାଣ ବଲ ଘରବାଡ଼ି ସଫଳ ଶୁଣି ଦେବି ? ଆଉ ତୁ ସଙ୍ଗୀ
ସଙ୍ଗାତଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଆଗଡ଼ା । ମଉଛବରେ ମାତିଥିବୁ ? ତତେ ଯେଉଁ କଥା
କହିଲେ ବେଳ ନାହିଁ । ରଜାପୁଅଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ବୁଲିବାକୁ ବେଳ ଅଛି ? କହ୍ନେଇ
ପୁଅ ସାଙ୍ଗରେ ରାତି ରାତି ପାଲ କରବାକୁ ବେଳ ଅଛି ? ସଙ୍ଗଦାଶିଆ କୁଳାଙ୍ଗାର !”
କୋଷରେ ଚଉଧୁଣୀଏ ବସିଣାରୁ ଉଠି ପଡ଼ିଲେ । ବାବୁକୁ ଟଙ୍କା ତମସୁକ ହାତ-
ବାକ୍ସଟା କାଢ଼ି ଶର ଦେଖି ଗର୍ଜନ କରି କହିଲେ—“ତୁ କୁହୁକାଠି କୋଉଁଠି
ପାଇଲୁ ? ବୋଉ ଦେଇଛ ପରା ?—” ଏହା କହି ସରସ୍ଵତୀଙ୍କ ଦୁଇପଦ ଟାଣ
କଥା ଶୁଣାଇ ତା ହାତରୁ ବାକ୍ସଟା ଛଡ଼ାଇ ନେଇ କହିଲେ—“ରୁମ ମା
ବୁଥର ଟାଣ ମୁଁ ଶୁଣୁଛି ଯେ । ତୁ ହୁଇବୁ ନ, ସେ ଟଙ୍କା ମୋ ମଣ୍ଡାଆଇ ।”

ବାବୁ ତିତା ପ୍ରତି ହୋଧକଟାକ୍ଷ ନିକ୍ଷେପ କରି କହିଲେ—“ଆଜି, ଇଲଗେ ମୋର ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା ଦରକାର । ବୋଉ କତରେ ଥିଲେ ତମ ସିନ୍ଦୂରରେ ହାତ ଦେଇ ନ ଥାନ୍ତି ।”

“ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା କଣ କରିବୁ ? କୋଉଠି ଖାନା ଖେଳି ହଉଛି ସବୁ ?”

“ସେଥିରେ ତମର କଣ ଅଛି ? ମତେ ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା ଇଲଗେ ଦିଅ, ମୁଁ ଆଉ ବିଳମ୍ବ କରି ପାରିବି ନାହିଁ । ଦାମ ବାବୁ ବାହାରେ ଦିଅଛନ୍ତି ।”

ବୁଢ଼ା ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ପୁଣି ବିଚ୍ଛିଣ୍ଣାକୁ ଡାକି ଦେଇ କହିଲେ, “କଣ ? ତୁ ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା ନେଇଯିବୁ ? ଦାମ ବାବୁ ତର ଜୋର ଦୁଲିଖୋର—” ସେ ଆଉ କଣ କହିଥାନ୍ତେ, ବାବୁ ପ୍ରବଣ ଗର ହୋଇ କହିଲେ—“ତୁନିପଡ଼ି ରୁମେ ! ମତେ ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା ଦବ କି ନାହିଁ କହ ? ଭଲେ ଭଲେ ଦବ ତ ଦିଅ, ନହିଲେ ସେହି ସୁନାହାରଟା ନଉଟି ?” ଏହା କହି ହେଣା ଡିଙ୍ଗିଲ ମେଲେଇ ଦେଲା ।

ବୁଢ଼ା ବସି ରହି କହିଲା “ସବୁ ନେ । ତୋର ପାଇଁ ମଙ୍ଗଳ କରି ଛାଡ଼ି ରଖିବି ରେ କୁଳ ବାଜୁଙ୍ଗା ! ତୋର ଲେ ପିତୃକ ପାଇଁ ! ମୋ ଦିନ ଆଉ ନାହିଁ ଯେ, ଯାଉଛି ! ହଉ ଦେଖିବୁ ତୁ ! ହାତ ଦିଅରେ ଲୁହ ଘୋଡ଼ୁବୁ !”

ଏହାପରେ ବାପ ପୁଅଙ୍କର ଖୁବ୍ ଚୋଲବୋଲି ଥୋଡ଼ାଏ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ବାବୁ ନ ମାନି ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା ଦେଇ ଆସିଲା । ଉତ୍ତର ଦିଗ୍ଘାରେ ରେଣ୍ଡେ ଠିଆ ହୋଇ କାନ ପାରି ବାପ ପୁଅଙ୍କ କଳିଆ ଶୁଣୁଥିଲା । ସ୍ବାମୀ ଉପରେ ଶୁଣୁଥିବା ଅନର୍ଗଳ ଅଭିଶାପରେ ତ ମନରତର କାଟି ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ସେ ଶୀର୍ଷ-ନିଶ୍ଚାସନ୍ତି ଏ ଚକାଇ ଯେମିତି ମୁହଁ ବୁଲାଇଛି, ବାବୁ ସେ ଘରୁ ବାହାରି ଆସିଲା—ତାହାର ଗର ଓ ଉଚ୍ଚେଜନାରେ ଗୋରାମୁହଁ ନାଲି ଦେଇ ଯାଇଥିଲା । ରେବଣା ଖାଲି ଏତିକି କହିଲା—“ବାପାଙ୍କୁ ଏତେ ଭଣ୍ଡାଣ୍ଡ ଗାଳି କିଆଁ ସବଦା ଦଉଟି କହିଲ ? ସେ ସପୁତନ୍ତ୍ର, କାଟୁଚନ୍ତ୍ର—”

“ତୋର କଣ ଅଛି ବଢ଼ାଦ—ତୁ ସେ ଖଣ୍ଡ ବୁଢ଼ାର ପଟ ନେଇ ମୋ ସାଥରେ ଲଢ଼ିବାକୁ ଅଇଲୁ—?”

ରେବଣା ତୁନି ହୋଇ ଗରରେ ଜରିଗଲା । ସେ ଆନନ୍ଦରେ ମୁଁ ବଜେଇ ବଜେଇ ଦାଣ୍ଡକୁ ଗଲା । ଦାମ ବାବୁ ବହୁକାଢ଼ି ଅପେକ୍ଷା କରି ବସିଥିଲେ । ତାହାର ଏତେ ବିଳମ୍ବ ଦେଖି କହିଲେ—“ଏତେ ଉତ୍ତର କିଆଁ ?”

“ଟଙ୍କା କଣ ସହଜରେ ମିଳେ ? ପୁଣି ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଦାଣ୍ଡିପାଇଁ । ସେ ଓଲଟା ଫୁଲ୍ ଆମୋକପ୍ରମୋଦର କରି ପାଶ କେବେ ମାରିବ ?”

“ତୋ ବାପ ଏକା ପୁରୁଷା କାମ୍ପି । ଲେଖାଟା ଏତେ ଧନ ସାରିତ
ଦିଅଇସା ଯାହା ହସି ଶୁଣିବେ ଶର୍ତ୍ତ କରବାକୁ ଦେଉ ନାହିଁ ।”

“ତାର ଦ’ଓଳି ଦ’ ଟେଲା ଅର୍ପିମ ହେଲେ କଥା ସଇଲ । ଅର୍ପିମ ନଶା
ମୁଣ୍ଡରେ ଯେତେ ଚଢ଼ୁଥିବ, ବୁଢ଼ାର ହସାବଦହଟା ସେତିକି ଗୋଳେଇ ମିଶେଇ
ଯାଉଥିବ । ମତେ କହୁଚି, ହରିହର ବାବୁ କଟିକି ଯା । ଆରେ ତମେ ତ ଜାଣି
ଜାଣି ଗଣ୍ଡ ମାଇକନାକୁ ଭୁତେଇ ନାବାଲଗି ସମ୍ପତ୍ତି ନେଇଛ, ମୁଁ ସେ ପାତରେ
କାହିଁକି ପଶିବି ? ଏତେ ପାତ କଣ ଧର୍ମ ସହବ ? ବିଧାତା ସେଇ ଯୋଗୁ ମୋ
ସୁନାସୁଅକୁ ଛଡ଼େଇ ନେଇଛନ୍ତି ।”

“ଲକ୍ଷ୍ମିଆ ଗଲୁଥିବୁ ତୋ ବାପ ବସିଗଲୁ—”

“ତେବେ ତ ସେଟା ମରୁ ନାହିଁ ।”

ଦାମ ବାବୁ ହସିଦେଇ ତଥାରିଲା ପରି କହିଲେ—“ହଇ ରେ ! ବାପକୁ
ଏମିତି କଥା କହନ୍ତି ?”

ବାବୁ କହିଲେ—“ଆଉ, ନାହିଁ ତ ବହୁ କର ଖାଲି ସରିକର ଅନଷ୍ଟ
କରୁଥିବ । ତାହାଯୋଗୁ ତ ସୁନାଘର ତୁନା ହେଲା । ତା ସଙ୍ଗେ କାର ପଡ଼େ
କହିଲ ?”

“ତୋ ଶଶୁର ସାଙ୍ଗରେ ଭାରି କଳିଆ କରିବି ବୁଢ଼ା, ନାଁ ?”

“ତା ଝିଅଟାକୁ ଏଠି ବନ୍ଦ କରି ରଖି ବା ପଳ କଣ କହିଲ ? ମୁଁ ତ
କହେ ଏଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଯାଉ । ଦିନଗତ ତା ପଥପାତନ ଦେଖି ଦେଖି ମତେ
ବିରକ୍ତି ଲାଗିଲଣି । ସବୁବେଳେ ହସ ଦୁଃଖକୁ କିଏ ପାରିବ ଚାବା !”

“ତାର ଦୋଷ କଣ କହିଲୁ ? ତାର ତ ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ଠିଲ ହଉଛି ?”

“ମୁଁ କଣ ତାକୁ କହିବି ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ଠିଲ ଜନ୍ମ କର ଆଉ ଗାଡ଼କୁ
ଦଉଥା !”

“ସେ କଣ ବିଧାତା ପୁରୁଷ !”

“ନାହିଁରେ ଭାଇ ! ଦୁନିଆଟା ଖୁଣ୍ଟିମୟ, ମୁଁ କଥା ଏତେ ଦୁଃଖ ଯଭାଣା
ଭେଗିବି ?”

“ହଁ ତୋର ତ ବଢ଼ିନା ବିବ ଅଛନ୍ତି ।”

ବାବୁ ହସି ଦେଇ କହିଲା—“ଭୁନ ହ, ଭୁନ ହ । ଆମେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଏମିତି
କଥା କହୁଛୁ ?”

“ହୁ”, ଏହା କହି ଦାମ ବାବୁ ଓରଫେ ଦାମୋଦର ପଟ୍ଟନାୟକ ଓ ବାବୁ ଓରଫେ ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରସାଦ ଦୁଇ ଜଣ ଯାଇ ମଙ୍ଗଳାବାଗ ଗୁଲି ଆଡ଼଼ାରେ ଉଠିଲେ । ଦାମ ବାବୁ ପୁରୁଣା ଗୁଲିଖୋର, ବାବୁ ଶିକ୍ଷାନବିଷ୍ ମାସ ।

ଜୁଆଁର ଏ ଅଧଃପତନ ଦେଖିଲା ଦିନୁ ଜଗନ୍ନାଥ କବିରାଜ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ମରି ଗଲେଣି । ନିଜ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧିରେ ଜମିଦାରପୁଅକୁ ଝିଅ ଦେଇଛନ୍ତି ଭାବ ମନସ୍ତାପରେ ଦୁଇ ପ୍ରାଣୀ ଦିନ କାଟୁଛନ୍ତି । ସେଦିନ ସକାଳୁ ସକାଳୁ ଦିଆ ଗନ୍ଧକାଢି ତାସମଣି ପୋଥି ଧରି ବସିଲେ । ଅଜି ତାଙ୍କ ମନ ଆଗ୍ରହ ଓ ଆନନ୍ଦରେ ପୂରି ରହିଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ନାହାନ୍ତି, ଷ୍ଟେସନକୁ ଯାଇଛନ୍ତି—ରଘୁନାଥ ଆଉ ତା ପିଲାଦିଲିଙ୍କି ପାଣ୍ଡେଟି ଆଣିବାକୁ । ତାସମଣି ବାରମ୍ବାର ବାଣ୍ଟି ସଡ଼କକୁ ଗୁଡ଼ୁଛନ୍ତି । ଆଜିକାଲି ତାଙ୍କ ଘର ନିଜାନ୍ତ ଶୂନ୍ୟ, କେବଳ କଢିରେ ଅଛି ରୁପେଇ ବୋଲି ବୁକରଣୀ ପିଲଟି ।

ରୁପେଇର କେନ୍ଦ୍ର ନାହିଁ । ଜାତିରେ ସେ ବାଉରଣୀ । ଯେତେବେଳେ ତାକୁ ଦୁଇ ବର୍ଷ, ତା ମା ବାତଶ୍ଳେଷା ଜ୍ୱରରେ ମରିଗଲା । କବିରାଜେ ତା ପାଇଁ ବହୁତ ଔଷଧ ପାଣି କରିଥିଲେ, ସେହିଦିନୁ ରୁପେଇଟି ତାଙ୍କ ବାଡ଼ି ପକାଣ୍ଡେ ପଡ଼ିଛି । ବାରି ଘର ଖରକେ, ଗୁହାଳଟା ପୋଛି ଦିଏ, ହେଲେ ନିନ୍ଦାଦି ନିଗୁଡ଼ିଆ ବେଳେ ତାସମଣିଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୁଏ । ଏବେ ଆସି ତାକୁ ଚନ୍ଦ୍ରସ ହେଲାଣି ଦଣ୍ଡ, ଏଗାର । କାଳୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଗଣିମୁଠିଆ । ପେଟ ପାଣି ପିଇ ତା ଦେହ ବଳିଲା ପରି । ତା ହାତର ଦୁଇମୁଠା ମୋଡ଼ା ଖାଇଲେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବୁଲି ବୁଲି ଅତି ଯାଇଥିବା ଗୋଡ଼ ଦୁଇଟାରୁ ଘେସ ଗୁଡ଼ିଯାଏ । ତା ମାୟା, ସ୍ନେହ, ସେବା, ଯତ୍ନରେ ମୋହିତ ହୋଇ କବିରାଜେ ତାକୁ ମା ବୋଲି ଡାକନ୍ତି । ତା ପାଇଁ ହାତକୁ ଦୁଇ ମୁଠା ରୁପା କାତ, କାନକୁ ହଳେ ସୁନାଫୁଲ, ବେକରେ ରୁପାର ଗୋଟିଏ ଜଞ୍ଜିର କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ରୁପେଇ ସାଆନ୍ତ ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ ଅଜା ଆଉ ବୋଲି ଡାକେ ।

ଆଜି ତା ମନଟା ଭରି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ । ଆଉ କହିଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ପୁଅବୋହୁ ଆସିବେ, ନାତି ନାରୁଣୀ ଆସିବେ । ତା ମାମୁ ମାଇଁଙ୍କ ବାଟ ଚାହିଁ ସେ ଓଲଟ ହେଲା ଛୁଡ଼ା ହୋଇଛି । ତାସମଣି ତାକୁ କହିଲେ—“ଯା, କାନଟା ପାରି ଟିକିଏ ଗଡ଼ପଡ଼ ହୁ । କିଆଁ ଏତେ ଠିଆଟା ହେଇ ଦଣ୍ଡ ସାଧୁରୁ ? ତାଙ୍କ ଆସିବା ବେଳ କଣ ହେଲାଣି ?”

ରୁପେଇ ବୁଲିଫି କହିଲା—“ଅଇ ! କିଏ କିଏ ଆସିବେ ?”

ତାସମଣି ପୋଥି ଥୋଇ ଦେଇ କହିଲେ—“ତୋ ମାମୁଁ ଆସିବ, ମଇଁ ଆସିବ, ତାଙ୍କ ପୁଅ ଝିଅ ଆସିବେ ।”

“ତାଙ୍କ ପୁଅ ଝିଅ ନା କଣ ?”

ଏତିକିବେଳକୁ ଦାଣ୍ଡରେ ଗାଡ଼ ଶବ୍ଦ ଶୁଭିଲ । ରୁପେଇ ନିଜ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ଏକାବେଳକେ ଦାଣ୍ଡପିଣ୍ଡାରେ ଘାଲ ଉଠିଲା । ତା ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକୁ ଶଗଡ଼ଟିଏ ସେ ଢାଟ ଦେଇ ଗଲା । ସେ ତାକୁ ମନ ଲକ୍ଷା ଦୁଇ ପଦ କହି କାନିଆର ଶୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଗାଡ଼ନିଦରେ ତା ମାମୁଁ ମଇଁ ଆସିବା କଥା ପାସୋର ପକାଇଲା ।

ରଘୁନାଥ ଓ ମାୟା ଆସି ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ତାଙ୍କମଣିଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ପିଲାଙ୍କର ବାରମ୍ବାର ମୁଖରୁମୁନ କରି ସ୍ନେହମୟୀ ଆଉ ଆଖିରୁ ଆନନ୍ଦ-ଧାର ବହୁବାକୁ ଲାଗିଲା । ଆଜି ବହୁଦିନ ପରେ ପିତା ପୁଅର ମିଳନ । ବହୁବର୍ଷ ତଳେ ସେହି ଯେ ସକାଳ ବେଳେ ଗାଁକୁ ଯିବାକୁ ରଘୁନାଥ ବିଦାୟ ନେଇଥିଲା, ସେହି ଦିନ ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ପରେ ଏ ସାକ୍ଷାତ । ସମସ୍ତଙ୍କର ଏଥି ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ଯାଇଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ତାଙ୍କମଣିଙ୍କର କଳାକାଳ ଠାଏ ଠାଏ ପାଠି ଧଳା ଦିଶିଲାଣି । ତାଙ୍କମଣି ଅଗାଧରୁ ଝଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ କଳା ପଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି । ରଘୁନାଥ ପରମାନନ୍ଦରେ ଖଟରେ ବସି ପଡ଼ିଲା । ତାଙ୍କମଣି ମହାଶୟାରେ ଉଠି ସମସ୍ତଙ୍କର ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ଲାଗିଗଲେ । ମାୟାକୁ ଶ୍ରେକ୍ଷଣରେ ବସାଇ ତାଙ୍କମଣି ସ୍ନେହରେ କହିଲେ—“ଗରବ ଘର ଭାତ ମାଙ୍କୁ ରୁଟିବ କି ?”

ମାୟା ଲଜ୍ଜାନନ୍ଦ ଦୃଷ୍ଟି ତଳକୁ କରି ରହିଲା । ତା ଶାଶୁ ଶଶୁର ପାଇଁ ସେ ଯେ କିପରି ପରମାହ୍ଲାଦିତା, ଏହା ବଚନରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ତାହାର ସାଧ୍ୟ ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କମଣି ତା ଆଖିରୁ ତା ମନ କଥା ବୁଝି ପାରିଲେ । ତୋତାକୁ ନବାକୁ ହାତ ବଢ଼ାଇଲେ । ତୋତା ନୂଆ ଲେକ କୋଳକୁ ଯିବାକୁ ଆଦୌ ମଜିଲା ନାହିଁ । ନିର୍ମଳ, ନରୁଦମ ଦୁର୍ଦ୍ଦେୟାକ ଆଉର ହପଟେ ବସିଗଲେ । ମୈତ୍ର ଅଜା କୋଳରେ ଆଉଜି ପଡ଼ିଲା ।

ବାପ ପୁଅର କଥା ଆଉ ସବୁ ନାହିଁ । ସେ ରାତିରେ ଆଉ କାହାରିକୁ ଆନନ୍ଦରେ ନଦ ହେଲା ନାହିଁ । ରୁପେଇ ମଧ୍ୟ ଅଧସ୍ବଚିନ୍ତାକେ ବସି ନୂଆ ମାମୁଁ, ମାଉଁଙ୍କି ରଜ ସରସର ହୋଇ ଚାହିଁ ବସିଲା ।

ବାବୁର ହାଲ ଶୁଣି ରଘୁନାଥ ଆଖିରୁ ପାଣି ଗଡ଼ିଗଲା । ସେ ଗଣ୍ଡର ଶ୍ବାସ ସହ ପିତାଙ୍କୁ ସାଲୁ ନା ଦେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ନିକଟରେ ମାୟା ଓ ରଘୁନାଥ । ଜଗନ୍ନାଥ ବାହାରକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କମଣି ମଞ୍ଚରେ ନାଚ ନାଚୁଣୀଙ୍କି ଧରି ବସିଛନ୍ତି, ସଞ୍ଜି ଗଡ଼ିଗଲାଣି । ବାରିପଟକୁ

ହେନାମୁର ଗଳରେ ପ୍ରାଣ ମାତ ଉଠୁଛି । ବାରି ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ରହିବାଥ ମାୟାକୁ କହିଲେ—“ଏଠି ତୁମର ଚଳିବାକୁ ଅସୁବିଧା ହେଉ ନାହିଁ ତ ? ମୁଁ ଅନ୍ୟ ଘର ଦେଖିବି ?”

ମାୟା ତମକ ପଡ଼ି କହିଲା—“ଏ ପରା ବାପ ମାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ ମୁଁ ଯଦି ଅନ୍ୟ ଘରକୁ ? କେଇଟା ଦିନ ଲାଗି ଆସିବୁଁ ଯେ ! ମା’ଙ୍କ ପ୍ରେମରେ ଲୋପ ବାଇ । ଗୁଲ ନା, ଏଥର ମା ବାପାଙ୍କୁ ବର୍ମା ନେଇଯିବା ?”

ରଘୁନାଥ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲା—“ମାୟା । ତୁମେ ଯଦି ଜାଣନ୍ତି ବାପାଙ୍କର ଏ ସ୍ୱପ୍ନ ଦଶ ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କୁ କେତେ ଦଣ୍ଡ ମିଳିବ ?”

ମାୟା ହସି ଦେଇ କହିଲା—“ଆଉ ମିଳିବାକୁ ବାକି ନାହିଁ ଯେ । ରୁପେଇ କି ରଖିଲାହିନୁଁ ସେମାନେ ପରା ଏକଘରକିଆ ?”

“କଣ କହୁଛ ?” ବସୁନ୍ତ ରଘୁନାଥ ବହୁକ୍ଷଣ ଭୁନି ହୋଇ ସେଠି ବସି ରହିଲା । ମାୟା ଯେ କେତେବେଳେ ଘର ଭିତରକୁ ଗୁଲି ଯାଇଥିଲା, ସେ ଜାଣି ନାହିଁ ।

ମାଉସ ନେତାକାଶକୁ ଗୁହଁ ତାହାର ବାଲକାଳର ଶତ ଶତ ପୁତ୍ର କୋବେଳକେ ତାର ଚିତ୍ତ ଅଧିକାର କରି ବସିଲେ । ଏହି ସେହି ବାରିପିଣ୍ଡା । ଏଇଠି ବସି ସେ କେତେ ତା ପ୍ରାଣର ସୀତା କଥା ଭାବିଥିଲା, କେତେ ସୁଖର ମଧୁଚନ୍ଦ୍ର ଇତନା କରିଥିଲା, ଏହି ଘରେ ସୀତାକୁ ଦେଇ ସେ ସୁଖର ସ୍ୱପ୍ନା କରିବ ବୋଲି କେତେ ପାଞ୍ଚ ପାଞ୍ଚିଥିଲା । ଅଜି କାହିଁ ସେ ସୀତା ! ତଥାପି ସୀତା ତା ହୃଦୟରେ ଅଛି । ସୀତାକୁ ଦେଖିଲାହିନୁଁ ଏକଥା ନିତି ନିତି ତା ମନେ ପଡ଼ୁଛି । ତାକୁ ସେ ଭୁଲି ନାହିଁ । ତା ପ୍ରେମ ଭୟାବ୍ଧାଦିତ ବହୁପର ତାହାର ହୃଦୟର ଗୋପନତମ ପ୍ରଦେଶରେ ଅଦ୍ୟାପି ଲୁଚିକାନ୍ତି । ଯେ ଆବାଲ ସଙ୍ଗିନୀ ଥିଲା—ଯାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥା, ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟ ତାର ପ୍ରେମରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହୋଇଥିଲା, ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ରକ୍ତବିନ୍ଦୁ ଯାହାର ନାମରେ ବହୁଥିଲା, ସେ ସୀତା—ସେ ବାଲସଖୀ ସୀତାକୁ ରଘୁନାଥ କେମିତି ଭୁଲନ୍ତା ? ତାହାର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଭଙ୍ଗିଛି, ସେ ସ୍ୱପ୍ନା କରିଛି, ପ୍ରେମମୟୀ ସଖା ସାଥୀ ପଢ଼ି ଲାଭ କରିଛି, ଗୁହ ପିଲର ବାପ ହୋଇଛି, ତଥାପି ସୀତାକୁ ସେ ଭୁଲି ନାହିଁ । ସୀତାର ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥାଟି ତା ମନରେ ଲେଖା ହୋଇ ରହିଛି—ତାହାର ଜୀବନର ଯେ ସୀତା ଥିଲା ଲକ୍ଷ । ଉପଲକ୍ଷ ଗୁଡ଼ିଏ ଧୁଟିଛନ୍ତି ସତ୍ୟ, ତଥାପି ସୀତା ତାହାର ହୃଦୟରେ ଜୀବନ୍ତ ଅଛି । ମୃତ ଆତ୍ମାଙ୍କର ପୁତ୍ର ପର ସେ ସୀତାର ବାଡ଼ୁଥ—ପୁତ୍ରକୁ ଗୁପ୍ତସନ ରୂପେ ପ୍ରାଣର ସଙ୍ଗାଳି କରି ରଖିଛି । ସୀତା ତାର ହଜି ନାହିଁ—ଅନ୍ତରରେ ଅଛି; ମରି ନାହିଁ ମର୍ମରେ ଜୀବନ୍ତ ରହିଛି । ଏହି ଘର ଦ୍ୱାର ତାର ମାନ୍ୟତା, ଏହି

ବାଣିଜ୍ୟ ପ୍ରଦାନକ ଗଛ ତାର ପ୍ରମାଣ, ଯେଉଁ ପୁରୁଣା ଆୟତନଟି ଅନ୍ୟାପି ଜାଣିବ
 ଅଛି, ତାହାର ମୂଳରେ ବସି ରହିନାଥ ଚନ୍ଦ୍ରା କରୁଥିଲା ସୀତାର କଥା; ସୀତାର
 ବୈଧବ୍ୟ - ବୃନ୍ଦାବନକୁ ଚାଲି ଦେବା ଆଶଙ୍କାରେ ତାହାର କୋମଳ ପ୍ରାଣ
 କାନ୍ଦୁ ଉଠିଥିଲା । ଆଜି ଅଭାଗିନୀ କଣ ହୋଇଛି ? ସେ ବିଧବା ହେବା ତା
 କପାଳରେ ଶେଷକୁ ଘଟିଲା ! କିନ୍ତୁ ବିଜୁଳିପରି ମନେ ପଡ଼ିଲା ସୀତାର ସେହି
 ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣମାଳା ଦାନ । ସେହି ଦିନୁ ତ ସେ ତାକୁ ସ୍ତ୍ରୀ ବୋଲି ଭାବିଥିଲା । ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ
 ରଙ୍ଗମଣିରେ ନାଟିଆଳ ଭଳି ଆଉ ଯେତେ ସୁଅଙ୍ଗ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ତ ତାର
 ପ୍ରଥମ ବିବାହ । ଅନ୍ତରାତ୍ମାକୁ ସାକ୍ଷୀ କରି ସେ ଯେ ବିଷ ହୋଇଥିଲା । କି ଅପବି
 ସ୍ଵାର୍ଥ ତ୍ୟାଗ କରି ସେ ଜନକପୁତ୍ରଙ୍କ ବିସର୍ଜନ ନ ଦେଇଛି । ଭବୁ ଭବୁ
 ରଘୁନାଥର ଗୁଡ଼ି କୋହରେ ଚାରିଗଲା । ଆକାଶର ତାର ଚନ୍ଦ୍ର ରଘୁ ମୁଣ୍ଡକୁ
 ଅନାଇଲେ । ପକ୍ଷର ଚର୍ଚ୍ଚ ଚଳେ ଠିକ ଏଭଳି ରଘୁକୁ ସେମାନେ ଦେଖିଥିଲେ ।
 ସେତେବେଳେ ତାହାର ସୀତା ମାଧ୍ୟ ସମ୍ବଳ ଥିଲା । ଆଜି ତାହାର ଗୁରୁଆଡ଼େ
 ପ୍ରେମର ଫୁଲବନ । ତଥାପି ସୀତା ଫୁଲର ପ୍ରଜାତ, ସେ—ତାକୁ ଭୁଲି ନାହିଁ ।
 ସୀତା ପରର ସ୍ତ୍ରୀ, ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଧବା, ସନ୍ତାନବତୀ ଜନନୀ, ତଥାପି ରଘୁନାଥ ତାକୁ
 ମନେ ପକାଇ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଉଛି । ଦେହ ସହିତ ତାର ସମ୍ବନ୍ଧ ରୁଟିଛି, କିନ୍ତୁ
 ଅନ୍ତରାତ୍ମାର ସେହି ପୁରାତନ—ପୁରାତନ ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିଛି । କିଏ ଜାଣେ ସେ
 କେଉଁ ମୁଗର ସମ୍ବନ୍ଧ ? କିଏ ଜାଣେ ସେ କେଉଁ ଜନ୍ମର ସଫଳ ? କିଏ ଜାଣେ
 ସେ କେଉଁ ଲୋକ ଲୋକାନ୍ତରର ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଶୃଙ୍ଖଳ ? ରଘୁନାଥ ଦୀର୍ଘଶ୍ଵାସ ସହ
 ମାନବର ନିମ୍ନତମ ବିଷୟ ଭାବୁଥିଲା । ଏତେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଭିତର ଦେଇ ସେ
 ଆସିଲାଣି, ଏତେ ସୁଖ ଦୁଃଖର ଡେଇଁ ତା ମୁଣ୍ଡ ଉପର ଦେଇ ଗଲାଣି, ତଥାପି
 ସେହି ଯେ ଛ ବର୍ଷର ବାଳିକାଟି ଦିନେ ଦର ଦର ଫିଟା ପାନଖିଲଟି ଆଣି
 ତାହାର କୋମଳ ହସ୍ତରେ ଦେଇଥିଲା, ସେହି ବାଳିକାଟିକୁ ସେ କପା ଅବଧି
 ଭୁଲି ନାହିଁ ? ମଣିଷ କଣ ମଣିଷକୁ ଏତେ ପ୍ରେମ କରି ପାରେ ? ସୀତା ତାକୁ ପ୍ରେମ
 କରୁଥିଲା ସତ, କିନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରେମ କଣ ଆଉ ଅଛି ? ସୀତା ତାକୁ ଭୁଲିଛି,
 ଦିବାକରର ମୁଖଶୟନରେ ରଘୁନାଥ ଦେଖିଛି ତାହାର ସ୍ଵାମିପ୍ରେମ, ସୀତା
 ତାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ପାସୋରିଛି, କିନ୍ତୁ ସେ ହତଭାଗ୍ୟ କପା ତାକୁ ଭୁଲି ନାହିଁ ?
 ନାହିଁ ତ ସେ ଏକନିଷ୍ଠ ସାଧକା; କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ତ ଦେଖିଲା ସୀତାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ।
 ତାହାର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଵାମିପ୍ରେମ, ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଉପବାସ, ସବୁ ରଘୁନାଥର ମନେ
 ଫୁଟିଲା । ସୀତାର ହୃଦୟରେ ସେ କଣ ଆଉ ଅଛି ? ତାହାର ବଡ଼ କଷ୍ଟ ହେଲା ।
 ସେ ଖୁନ୍ୟଦୃଷ୍ଟିରେ ଗାଳାକାଶପଟକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ହଠାତ୍ ତା ଡିଠିରେ
 କିଏ ହାତ ମାଇଲା । ମାନବ କରପ୍ତରରେ ସେ ତମକ ପଡ଼ିଲା । ପରଶ୍ଵରରେ
 ସନ୍ତନପୁରରୁ ଡିଡେଇ ନାମା ଉପସ୍ଥିତ ଜାଣି ପାରି ସେ ବୁଢ଼ୀକୁ କୁଣ୍ଡଳ
 ଚକାଇଲା । ବୁଢ଼ୀ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କେତେ ନାହିଁ ଗଲା । ରଘୁନାଥ ଶବ୍ଦ

ଚେଷ୍ଟାରେ ସୁଦ୍ଧା ତାକୁ ଚୁନା କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ବୁଢ଼ୀ କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ସ୍ଥରରେ ଗୀତ ଗାଇଲା ପରି କହିଲା— “ମୋ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ରେ— କୁଆଡ଼େ ଥିଲୁ ରେ— ଏତେକାଳ ଡୋ ବିନା ଅଳ୍ପ ହେଇ ଥିଲିରେ— ମୋ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ରେ ।”

ମୟା ଘରଭିତରୁ ଆଲୁଅ ଆଣି ମୁଗ୍ଧଦୃଷ୍ଟିରେ ଯେତେଇକି ଚାହିଁ ରହିଲା । ଏ ବୁଢ଼ୀ କଥା ସେ ତା ସ୍ବାମୀଠୁ କେଜାଣି ସହସ୍ରଥର ଶୁଣିଛି । ଅଜି ସେ ବୁଢ଼ୀକି ସାକ୍ଷାତ୍ ଦେଖି ସେ ପ୍ରଣାମ ନ କରି ରହି ପାରିଲା ନାହିଁ । ବୁଢ଼ୀ କୋଟି ପରମାତ୍ମର ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ଉଦ୍‌ବୋହୁକୁ କୁଣ୍ଡାଇ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲା । ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଖୋଟି ଖୋଟି କରି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ଦେଖିଲା । ସୀତା କଥା ଶୁଣି ତା ଗୁଡ଼ି କରିଦି ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଆଜି ଏହି ଘରେ ସୀତା ବୋହୂ ସାଆନ୍ତାଣୀ ହୋଇଥାନ୍ତା, ଏହି ଲିଳାମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ତାରି ପେଟରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥାନ୍ତେ; କିନ୍ତୁ ନିଷ୍ଠୁର ବିଧାତା ସବୁ ସୁଖରେ ବାଦ ସାଧିଲା । ବୁଢ଼ୀ ପୁନଃପୁନଃ ବହୁନ ବସିଲା ସୀତା କଥା । ସୀତା ଅଭାଗିନୀ, ସୀତା ବିଧବା ହେଲା । ବିଷ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ଯେ ରଘୁକୁ ମନେ ପକାଇ କାନ୍ଦୁଥିଲା, ତା ଛବିଶ୍ରୀକ ଗଣଧନ କରି ରଖିଥିଲା, ସେହି ସୁଲକ୍ଷଣୀ କୋମଳାଙ୍ଗୀ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସୁନ୍ଦରୀ କପାଳରେ ବିଧାତା ସ୍ବାଲେଖିଥିଲା । ରଘୁନାଥ ଲୁହରେ ଚିନ୍ତି ବୁଡ଼ି ସବୁ ଶୁଣିଲା । ସେ ଦେଶାନ୍ତରୀ, ସେ ଅଜାତ । ତା ସୀତାକୁ ସବଣ ହରି ନେଲା ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଲଙ୍କାରେ ଅଭାଗିନୀ କାନ୍ଦୁଛି ! ବୁଢ଼ୀର ଅଳଙ୍କାର ଡୋଲରେ ରଘୁନାଥର ମର୍ମ ଫାଟି କୋହୁ ଉଠିଲା ।

ତାଗ୍ରମଣି ବୁଢ଼ୀକି ଚୁନି କରି କହିଲେ— “ମାଉସି ! ଗଲା କଥା ଗୁଡ଼ି । ଯାହା ହବାର ଥିଲା ହେଲେ, କର୍ମ କଥା କିଏ କହୁବ ?” କହୁ କହୁ କନ୍ୟାର ମୁଣ୍ଡେଇ ଆଖି ଆଗରେ ନାଚି ଉଠିଲା । ବୁଢ଼ୀ ସେଠୁ ରେବତୀର ଦୁଃଖ ହାଲି ବୟାନ କରି ବସିଲା । ସରସ୍ବତୀ ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖିତାକୁ ଡାକାଇଛନ୍ତି ଶୁଣି ରଘୁ ବାଳକ ପରି କାନ୍ଦି ପକାଇଲା ।

ଯେତେବେଳେ ସେ ଆସି ସରସ୍ବତୀଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ଶଯ୍ୟାଗାର୍ଗରେ ବସିଲା, ତାହାର ସେତେବେଳେ ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ନ ଥିଲା— ସେ ଜଳକା ପରି ଚାହିଁ ରହିଲା ହୃତଶ୍ଳୀ ଘଇରୁଡ଼ିକୁ । ଏହି ସେହି ରେଗଣୀଶ୍ରୀ, ନିରାଭରଣା ଦେବପ୍ରତିମା ସରସ୍ବତୀ । ଦେହଶୃଙ୍ଖଳା କେହି କାହାକୁ କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । କେବଳ ଦୁଇଧାର ଲୁହରେ ସରସ୍ବତୀଙ୍କର ମର୍ମବେଦନା ବୁଝି ପାରିଲା ରଘୁନାଥ । ରେବତୀ ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଦେଇ ଶଲ୍ୟକୁ ଡଳିଗି ହେଲା । ସେ ତାକୁ ଜମାରୁ ଚିହ୍ନି ପାରିଲା ନାହିଁ । ରେବତୀ ବୋଲି କହି ଦେଲାକୁ ଜାଣି ପାରିଲା । ତାହାର ରଙ୍ଗରୂପ ମୂଳରୁ ଯାଇଛି, ମୁଣ୍ଡରେ ବାଳ ନାହିଁ, ଚନ୍ଦ୍ରା ହୋଇ ଯାଇଛି । ଗଲା ହାତ ନାହାରି

ତେଁ ମୁଁ ଅତି ଭଲ ଭାବୁଛି । ରଘୁନାଥ ସହାନୁଭୂତିରେ କହିଲେ—“କଣ ହେଲୁ ତୁ ?”

“ମୋ କଥା ସରଳ ଭାବନା ?” ରେବତୀ ଆଖିରେ ଲୁଗା ଦେଲେ । ମାୟା ତାକୁ କୁଣ୍ଡାଇ ଧରି ବହୁତ ଆଦର କଲେ—ବହୁତ ବୁଝାଇଲେ; କିନ୍ତୁ ସ୍ଵଳ୍ପ ଅଶ୍ରୁ ପ୍ରବାହରେ ସେ ଯଦେ ହେଲେ କଥା କହି ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ବାବୁ ଦୁଇ ମାସ ହେଲା ଘରୁ ଶୁଲି ଯାଇଛି ବାଟର କଟ କଟ ସହି ନ ପାରି । ବକ୍ସିବଜାର ଆଡ଼େ ଅନ୍ୟ ବସାଘର କରି ରହିଛି । ସେ ବସାଟି ଦାମ ବାବୁର । ସମୟେ ସମୟେ ଦିନବେଳେ ଘରକୁ ଆସେ । ଟଙ୍କା କଉଡ଼ିର ଅଭାବ ହେଲେ ଦେଇଯାଏ । ଭାର୍ଯ୍ୟର ଦେହରୁ ସମୁଦାୟ ଗନ୍ଧଣା ଲାଗି । ରେବତୀ ତାହା ଭୟରେ ହାତରେ ଘିମୁଠା କାଟ ପିନ୍ଧିଛି; କିନ୍ତୁ ସେ ଟଙ୍କା ନ ପାଇଲେ ବାକ୍ସି ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ସୁଦ୍ଧା କୁଣ୍ଡିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ତାର କାମ କାର୍ଯ୍ୟ କିଛି ନାହିଁ । ମନ୍ଦସଖୀ, ତାସ, ଚଣା, ନିଶା ଓ ବେଶ୍ୟାରେ ବୁଡ଼ି ରହିଛି । ଏପରି ଯାହାର ସ୍ଵାମୀ, ସେ ସ୍ତ୍ରୀ କାନ୍ଦିବ ନାହିଁ ତ ଆଉ କାନ୍ଦିବ କିଏ ? ମାୟା ସବୁ ଶୁଣି ମନେ ମନେ ଭୁଲିନା କଲେ—ନିଜ ସ୍ଵାମୀକୁ । ସେ ଯେ ସ୍ଵର୍ଗର ଦେବତାର ହାତ ଧରିଛି—ଏହି ଆନନ୍ଦରେ ତା ପ୍ରାଣ ଚୁଣ୍ଟି ହୋଇ ଉଠିଲା

ଦାଣ୍ଡଘରେ ବୁଡ଼ା ଶୋଇଥିଲେ । ରଘୁନାଥ ଦାଣ୍ଡଘରକୁ ଗଲା । ଦେଖିଲା ବୁଡ଼ା ଗାଡ଼ିନିଦ୍ରାମଗ୍ନ । ସେ କିଛିକ୍ଷଣ ଯେଠି ଅଫେଷା କଲା । କାନ୍ଥରେ ଦେଖିଲା ଗୋଟିଏ ଆଲୋକଚିହ୍ନ । କତିକି ଯାଇ ଦେଖିଲା ସୀତା ଓ ଦିବାକର, ଗୋଡ଼—ତଳେ ଅମୂଲ୍ୟମୋହନ । ତାହାର ବକ୍ଷ ବିଶିଷ୍ଟ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଗଣ୍ଡର ଘାସିଆସ ବହିଲା । ଠିକ୍ ଏହିଠି ସେ ସୀତା ପାର୍ଶ୍ଵରେ ଶୋଷା ପାଇଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ଏହି ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ତାହାର ସୁଖ କଲ୍ଲନାକ୍ ଚର୍ଚ୍ଚି କଲା ।

ତାକୁ ଅନ୍ଧିତ ବୋଲି ଜାଣି କଲା । ରଘୁନାଥର ସବୁ ଗୋଟି ଗୋଟି ପୂର୍ବ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ବୁଡ଼ା କର ମୋକି ହାଇ ମାରି ନଦରୁ ଉଠିଲେ । ରଘୁନାଥ ସମ୍ପର୍କକୁ ଯାଇ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ କଲା । ବିହୃତ ନିଦ୍ରାସ୍ଥିତି ଚୌଧୁରୀ ଫରୁରଲେ—“କେ ?” ସେ ବିମତସ୍ଵରରେ କହିଲା—“ଆଜ୍ଞା ମୁଁ ଅନ୍ଧିତ ରହୁଛି ।” ଘରେ ବିକଳି ଫଡ଼ିଥିଲେ ବୋଧ ହୁଏ ବୁଡ଼ା ଏପରି ତମକ ଫଡ଼ି ନ ଥାନ୍ତା । ଏପରି ପୁଷ୍ଟିଦେହ, ଗୋଷ ସୁନ୍ଦର ବଙ୍ଗାଳୀ ବାବୁ, ସୁନା ତେନ, ସୁନା ଚସମା, ଶୁଭ୍ର ଚଉଁଛଦଭୂଷିତ ରଘୁନାଥକୁ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳେ ପ୍ରଣାମ କରିବାକୁ ଦେଖି ହୃଦୟରେ ଶତ ବୃଷ୍ଟିକର ଜ୍ଵାଳା ଉଠିଛି ତ ହେଲା । ଯାହାକୁ ଅନ୍ଧିତ ବୋଲି ନାଁ ଦେଇଥିଲେ, ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଲକ୍ଷପତି । ଜଗନ୍ନାଥୁ ତାହାର ହାଲ—

ଗୁଲ ସବୁ ଶୁଣିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଦୁଇ ମାସ ହେଲା ତାଙ୍କ ସହିତ କଳି ହେବାକୁ
 ରଘୁନାଥ ଯେ ଦେଶକୁ ଆସିଛି ଏ ଖବର ପାଇ ନ ଥିଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବ ରଘୁନାଥ
 ନିଜକୁ ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତ କହିଲେ ବୁଢ଼ାର ସେଣ ହେଲା । ସେ କ୍ଷତ୍ରଧରରେ
 କହିଲେ—“ଆଉ ବୁଢ଼ାଟାକୁ ଦେହାନ୍ତ କର ନାହିଁ ବାପ ! ଏବେ ମୁଁ ଅଛିତ ।”
 ଏହା କହି ସେ ଶେ ଶେ ହୋଇ କାନ୍ଦି ଚାଲିଲେ । ତାଙ୍କର ହୃଦୟରଜ୍ଜାଳା
 ଅଶ୍ରୁ ଆକାରରେ ବହିଗଲା ପରି ? ବାବୁ ସେତିକି ବେଳକୁ ଘର ଭିତରକୁ ପଶି
 ଆସିବାରୁ ରଘୁନାଥ ତାକୁ କୁଣ୍ଡାଇ ଧରିଲା । ବହୁଦିନ ପରେ ଦୁଇ ସଙ୍ଗୀଙ୍କର
 ମିଳନ । ରଘୁନାଥ ନିଜଠରେ ନିଜ ଅଧ୍ୟାପନେଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀରେ ବାବୁ ଏକାବେଳକେ
 ମୁଣ୍ଡ ତଳକୁ ଘୋଡ଼ି ରହିଲା । କିଏ ଯେ କାହାକୁ କଣ କହିବ, କାହା ଗୁଣରୁ
 ଘଦେ ହେଲେ କଥା ଫୁଟିଲା ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଦୁହିଙ୍କୁ ବଲ୍ ବଲ୍ କରି ଗୁଡ଼ି
 ରହିଲେ ଅନୁତପ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଚୌଧୁରୀ ।

ତ୍ରୟତ୍ୱିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଗୋରୁପଲ ଦାଣ୍ଡରେ ହମ୍ବାରଡ଼ ଗୁଡ଼ ଗୋଠରୁ ଫେରିଲେଣି । ଗୋରୁ ଗୋଟିଏ ଗଣତ କର ଗୁହାଳରେ ବାନ୍ଧିବାକୁ ଘେନି ଯାଉଛି ନରଥା, ଜେମା ସଞ୍ଜବଳିତା ଜାଳ ଦୁଆରେ ଦୁଆରେ ଥୋଇ ଗଲଣି । ଶଙ୍କଷ୍ଟ ଦୁଆରକୁ ଆସି ଦେଖିଲା, ସେ ଖଟରେ ମୁହଁମାଡ଼ି ମୁରୁଳାଟା କୁଣ୍ଡେଇ ଶୋଇଚନ୍ତି । ମଝିଆଁ ସାଆନ୍ତାଣୀକୁ ଭାକଟାଏ ଦେଇ ଉଡ଼େଇକୁ ଡେରିଗଲା । ଜେମା ଆଗର ଆଉ ସେ ଜେମା ନୁହେଁ, କି ଶଙ୍କଷ୍ଟ ପୂର୍ବର ସେ ଶଙ୍କଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଦିବାକର ଉଭୟଙ୍କୁ ଡାକ କଲା ଦିନୁ ସେ ଦୁହେଁଙ୍କର ଦୁଇ ଭଲ ଦିଗରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି ।

ଜେମା ଯେତେ ହେଲେ ଦାସୀ । ଭାତ ଲୁଗା ପାଇଁ ତାର ଖଟଣୀ, ତା ଭାଗ୍ୟକୁ ସାଆନ୍ତାପାଖଲଗା ପୋଇଲା ହୋଇଥିଲା । ଏବେ ଭାଗ୍ୟ ଆଦର ଭଣ୍ଡାରଘରଥା ଉଛୁବାର ଶରଣ ପଶିଛି । ଉଛୁବାର ବହୁସ ଚବିଶ ପଚାଶ । ଗଉଡ଼ ଟୋକା, ବର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ୟାମଳ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦେଖିବାକୁ ସୁନ୍ଦର । ପିଲାକାଳୁ ସାଆନ୍ତା ଘରେ ବଢ଼ିଛି । ଯେତେ ଚଲାଖ, ସେପରି କୁତୁହୀ । ସେ ମଝିଆଁ ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଲୁଚା ।

ଶଙ୍କଷ୍ଟ କିନ୍ତୁ ଦିବାହତା ସାର୍ଯ୍ୟା । ସ୍ବାମିତ୍ୟକ୍ରା ହେଲେଦିନୁ ସୀତା ଉପରେ ସେ ଜରି ମରୁଛି । ତାର ଦେହ ଗୋଟାକ ଜହର ଡାଲଟି ଯାଇଛି । ଗାତବନ୍ଦୀ ନାଗୁଣୀ ପରି ସେ ଫୁ, ଫୁ ହୋଇ ବୁଲୁଛି । କେଳ ପାଇଲେ କେବେ ଯେ କାହାକୁ କାମୁଡ଼ିବ ଜଣା ନାହିଁ । ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ହେଲା ଯେ ସେ କିମିତି ଜୀବନ କାଟିଛି, ତାହା ତାକୁ ଜଣା । ସ୍ବାମୀକି କଣ ସେ ଉଣା ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି କରିଥିଲା, ସ୍ବାମୀ ତାର ଜୀବନର ଧନ, ନୟନର ମଣି, ସ୍ବାମୀ ତନା ସେ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ, ସ୍ବାମୀ ତାର ଜ୍ଞାନ ଯାନ, ହେଲେ ସେଇ ସ୍ବାମୀ ତାକୁ ଡାକ କଲେ । ତାହାର ଆଖି ଆଗରେ ଅନ୍ୟ ସାର୍ଯ୍ୟା ନେଇ ସୁଖରେ ଘର କଲେ । ଦିନେ ତାକୁ ପଚାରିଲେ ନାହିଁ ସେ ମଲ୍ଲ କି ଗଲା । ଏହା ଜାଣି ହୋଇ ସେ କିପରି ସହକ୍ରା ? ନାଶ୍ୱର ପ୍ରାଣ କଣ ତାଠେଇଁ ନାହିଁ ? ନାଶ୍ୱର ପ୍ରେମ କଣ ତା ଆତ୍ମା ମଧ୍ୟରେ ନାହିଁ ? ତାର କଣ ଅସବ ? ଟାଣା, ଡକ୍ଟରସ୍, ବହୁ-ମଲ୍ଲ ସୁବର୍ଣ୍ଣାଳଙ୍କାରରେ ସେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ; କିନ୍ତୁ କେତେ ଦିନ ସେ ଉପକାସରେ

କାଟିଛି, ତା କିଏ ଜାଣେ ? ତା ପିଣ୍ଡା ତଳକୁ ଯେଉଁ ଟଗର ଗଛଟି ଅଛି, ସେହି ତାର ସାକ୍ଷୀ, ଆଉ ସାକ୍ଷୀ ପିଞ୍ଜରର ଶୁଆଟି । ଶଙ୍କର ଶୁଆକୁ ହରିନାମ ପରି-ବର୍ଷରେ ‘ସାଆନ୍ତ’ ଶବ୍ଦଟି ଶିଖାଇଥିଲା; ଶୁଆ ସବଦା ‘ସାଆନ୍ତ ଆସ’, ‘ସାଆନ୍ତ କଥା କହ’, ‘ସାଆନ୍ତ ଏଇବାଟେ ଯାଅ’, କହି ବୋବାଉଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଦିବାକର ଦିନେ ସେ ସବୁ କଥା କାନକୁ ଭେଦ ନାହାନ୍ତି । ଭାର୍ଯ୍ୟର ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ ପ୍ରେମ ତାଙ୍କର ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିଲା, ତାହାର ପରିତ୍ରା କେବେ ସାଧନ କରି ନାହାନ୍ତି । ସେ ସୀତାଗଉଁସାଣ, ସୀତା ଦେହରେ କଣ୍ଟା ଫୁଟିଲେ ତାଙ୍କ ଦେହରେ କରୁଣା ଚାଲିଗଲା ପରି ଲାଗୁଥିଲା । ପୁଣି ତହିଁ ଉପରେ ତାହାର ପରମ ସୁନ୍ଦର ପୁଅ ଜମିଦାରୀର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଅମ୍ବୁଲମୋହନ । ଅମ୍ବୁଲମୋହନ ଦିବାକରର ପ୍ରାଣଧନ । ତାହାର ପ୍ରତି ଅବସ୍ଥାକୁ ସେ ପରମ ସ୍ନେହରେ ନିରୀକ୍ଷଣ କରୁଥିଲେ; ମାତ୍ର ଶଙ୍କର ସେଇଟା ଦାରୁଣ ଅସହ୍ୟ ବୋଧ ହେଉଥିଲା । ସନ୍ତାନସାନା ସନ୍ତାନର ସ୍ନେହ ଲାଗି ତୃଷିତା ହୋଇ ଉଠିଲା । ତହିଁରେ ପୁଣି ସଉରୁଣୀର ପୁଅ । କଥାରେ କହନ୍ତି—‘ସଉରୁଣୀ ଥାଉ, ସଉରୁଣୀ କଣ୍ଟା ନ ଥାଉ ।’ ସେ ଅମ୍ବୁଲକୁ ଦୁଇ ଆଖିରେ ଦେଖି ପାରୁ ନ ଥିଲା ।”

ସୀତା କଲିକତାରେ ସ୍ବାମି ଧନକୁ ବିସର୍ଜନ ଦେଇ ଆସିଲା, ଶଙ୍କର ମଧ୍ୟ ବୈଧବ୍ୟ ଚିହ୍ନ ଧାରଣ କରି ବସିଲା । ଉତ୍ତମ ଶୂନ୍ୟ ପୁରୀରେ ଦାସଦାସୀ-ବେଷ୍ଟିତା ଦର୍ପଣ ବିଧବା ଓ ଜମିଦାରୀର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଅମ୍ବୁଲମୋହନ ପୁଣି ଦୁଃଖରେ କାଳ କାଟିଲେ । ସୀତା ସମୟ କାଟୁଥିଲା ପୁଣିର ମୁଖକୁ ଚାହିଁ । ତାହାର ସ୍ବାମୀ ଯାଇଛନ୍ତି ସତ, ଆଖି ଉପରେ କଣ୍ଟାର ପୁଅ ବିଦ୍ୟମାନ, ତାହାର ସେବା, ତାହାର ତର୍କାରେ ସୀତା ତନ୍ମୟ ହୋଇଗଲା । ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଜମିଦାରୀ, ବୃହତ୍ ଉତ୍ତାପ, ଅସଂଖ୍ୟ ଦାସ ଦାସୀ, ସେ ସବୁ ତତ୍ତ୍ବାବଧାନ କିଏ କରିବ ? ତାହାର ଶୋକ କରିବାକୁ ବେଳ ନ ଥିଲା । ମହା ସମାଗେହରେ ସ୍ବାମିର ଶ୍ରୀକ ସପନ କରି ସେ ଏଥର ଲାଗିଗଲା ଜମିଦାରୀ ବୁଝାପୁଝାରେ । ନାଏବ ବୁଢ଼ା ଦୁର୍ଗାଚରଣ ମହାନ୍ତି ଅନ୍ଧରମହଲକୁ ଆସି ସାନ ସାଆନ୍ତ ଓ ମା ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କୁ ଜମିଦାରୀର ସମୁଦାୟ ହସାତ ପକ୍ଷ ଦିଅନ୍ତି । ତାହାର ଶାସନରେ ଦାସ ଦାସୀ ମଧ୍ୟରେ ଆତଙ୍କ ପହଞ୍ଚିଲା । ଆଗେ ଉତ୍ତାପରେ ଅଳସ, ଅକର୍ମଣ୍ୟ ଦାସ ଦାସୀ ଅକାରଣ ଅନ୍ଧଧ୍ୟୁସ କରି ପଡ଼ିଥାନ୍ତି, ଅସତ ବାର ଆଡ଼ର କଳି ଓ ପରତର୍କା ଗୋଟାଇ ଉତ୍ତାପର ଶାନ୍ତି ନଷ୍ଟ କରନ୍ତି । ସୀତା ନିଜ ହାତରେ ବର୍ତ୍ତୁଳ ନେଇ ଦିନୁ ପ୍ରଥମେ ସେହମାନଙ୍କୁ କାଢ଼ିଲା । ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ କର୍ମବ୍ୟତ ହୋଇ ଶଙ୍କର ଆଶ୍ଚୟ ନେଲା । ଜେମା ତ ବହୁକାଳରୁ ଗାଈଟିରୁ ବରଣାତ ହୋଇ ଥିଲା । ଦୁହେଁଙ୍କର ପ୍ରତିହଂସାବଦ୍ଧି ଏତିକିବେଳେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ସେଥିରେ ପ୍ରଧାନ ସହାୟା ହେଲେ ଶଙ୍କର ।

ଶଙ୍କର ନଦରେ ଶୋଇ ନ ଥିଲେ, ଜେମାର ଭାବ ଶୁଣି ବସି ପଡ଼ି କହିଲେ—“କି ଲୋ ! ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଅଇଲଣି ?” ଜେମା ହସି ଦେଇ କହିଲା—
“ଏତେବେଳେକି ଏ ?” ସେଠୁ ଶଙ୍କର ତାକୁ କତିକୁ ଭାବି କହିଲେ—“ସାବଧାନ,
ତତେ ମହା ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଗଣ, କାହାକୁ ବୁଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତୁ କରୁନାହିଁ, ଉଚ୍ଛ୍ୱାସକୁ ବି ସେହି
ଗଣ ଦେଲି । ତମକୁ ମୁଁ ଯାହା ଦେବି—ତବଦାନ ବସି ଖାଇବ—ହେଲେ
ଏଇ କଥାଟି ଗୁପ୍ତ ରଖ ।”

ଜେମା ବାରଂବାର ଆଖି କାନର ଗଣ ପକାଇ କହିଲା—“ସାଆନ୍ତାଣି !
ମୁଁ କହୁଛି ? ତମେ ଯେତେକ ଜଳିତ ମୁଁ କଣ ସେତେକ ଜଳି ନାହିଁ ?” “ଭୁ
ମୋ ଜଳାଟା କଣ ବୁଝୁଛୁ ଲେ ଜେମା ! ଗୁଣ୍ଡାସୁଣୀ, ଅର୍ଶିତାଆଣୀ ମୋର ସୁନାଘର
ବୁନା କଲା—ମୋ ସ୍ୱାମି କି କୁକୁର କଲା, ତା ପେଟରେ କଟକ ଜଡ଼ି ପକେଇଲା;
ନଇଲେ ଆଉ କିଏ ସ୍ୱାମି କି ଏପରି ବଣ କରୁ ନାହିଁ ? ଆମେ ଆଉ ସ୍ୱାମିର
ଭାରିଆ ହେଇ ନ ଥିଲୁ ? ମୁଁ କଣ ତାଙ୍କୁ ଶରଧା କରୁ ନ ଥିଲି ?
ମତେ ସେ ଆଡ଼ି ଆଖିରେ ଅନାଇଲେ ? ବଳିବସୁସ ସବୁ ସାଇଲି—ପଦର ବର୍ଷ
ଝୁରଝୁର ମଲି । ଆଉ ପରୁରୁ ଲେ ଜେମା ମୋ ଜଳିବା କଥା ! ଗଣ,
ଅଲକ୍ଷଣୀ ମୋ ସ୍ୱାମି କି ଖାଇଲା, ଏବେ ପୁଅ ଧର ଥେଇକି ଥେଇକି ହଉଛି ।
ଦେଖିବି ଲେ ତୋ ସୁଆଗଟା ! କେତେଦିନ ଆଉ ପୁଅର ମା ହୋଇ ମୋ ଗୁଡ଼ି
ଉପରେ ଫୁଲେଇ ହୋଇ ବସିବୁ !”

ତା ଆଖିରେ ଗୁଣ୍ଡାସୁଣୀ ନିଆଁ ଜଳି ଉଠିଲା । ସେ ରକ୍ତର ପିପାସାରେ
ଯେପରି ଅଧୀର ହୋଇ ଉଠିଲା, ତାକୁ ଦେଖି କିଏ ମନେ କରନ୍ତି, ସେହି
ସେ ଭାରୁପ୍ରକୃତି ଶଙ୍କର ? ଯାହାକୁ ଶବ୍ଦେ ମାଡ଼ି ମାଇଲେ କଥା ପଦେ
ପାଟିରୁ ବାହାରେ ନାହିଁ, ପ୍ରତିହଂସା ଏବେ ତାକୁ ବାୟୁଣୀ କରୁଛି । ଦିବାକର
ମଲ୍ଲିକଙ୍କୁ ସେ ଆହୁର ଭୟଙ୍କର ହୋଇଛି । କପରି ଯେ ସୀତା ଉପରେ ଦାଉ
ସାଧୁକ ଉଣି ବୁଲୁଛି ।

ସୀତା ଏଥର ଜାଣିଲା ସହରୁଣୀ ଜ୍ୱାଳା କପରି । ଶଙ୍କରୀର ବାକ୍ୟ—
ବାଣରେ ସେ ପଡ଼ି ମର୍ମାନ୍ତକ ବ୍ୟଥା ପାଇଲା । ତାକୁ ଦେଖିଲା ମାତେ ସେ ତର
ପକାଇ ଉପରେ ପଡ଼ି ହେଲେ ତା ସହିତ କଳି କରେ । ସୀତା ଅମୂଲ୍ୟ ମୁହଁକୁ
ବୁଝି ସବୁ ବୁନି ହୋଇ ସହଲ; ନାହିଁ ସାଆନ୍ତାଣୀର ଅପମାନ ଦାସ ଦାସୀ କଥା
ସହିତେ ? ତାର ଦାସ ଦାସୀ ଓ ଶଙ୍କରୀର ଦାସ ଦାସୀ ମଧ୍ୟରେ ସଙ୍ଗଦା ଭାଷଣ
କଳହ ଲାଗି ରହିଲା—ମାଡ଼ି ମରାମର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଲା । ତଥାପି ସୀତା ଅମୂଲ୍ୟ
ମୁହଁକୁ ବୁଝି ସବୁ ସହଲ ।

ଅମ୍ଭଙ୍କ ସୀତାର ପୁଅ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସାବତ ମାକୁ ଭଲପାଏ । ତାହାର ପ୍ରକୃତି ଅତି କୋମଳ । ପତର ବର୍ଷର ପିଲା, ଜଗତର ଛନ୍ଦ କଅଟ ବା ସେ କାହୁଁ ଜାଣିବ ? ଶଙ୍କର ସୀତା ସହିତ କଳହ କରେ, ମାତ୍ର ଅମ୍ଭଙ୍କ ପ୍ରତି ବଡ଼ ସ୍ନେହ ଦେଖାଇଥାଏ । ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ କହେ ‘ମୋ ସ୍ବାମିର ପୁଅ କଣ ମୋର ନୁହେଁ ?’ ଅମ୍ଭଙ୍କ ମଧ୍ୟ ସାବତ ମା ପ୍ରାଣରେ ତା ପ୍ରତି କିଛି କୁଟ ଅଛି ବୋଲି କେବେ କଲ୍ଲନା କରି ନାହିଁ ।

ଶଙ୍କର ଶଯ୍ୟା ତ୍ୟାଗ କରି ଉଠି ମୁହଁ ଥୋଇଲା, ପିଣ୍ଡାରେ ବୁଲିଲା— ଗଣ୍ଡର ଚନ୍ଦ୍ରାରେ ତା ମନ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଜେମାର ପରମର୍ଶରେ ସେ ବୁଲିବ କି ନାହିଁ ଏହାହିଁ ତାହାର ଚନ୍ଦ୍ରାର ବିଷୟ । କିଛିଦିନ ହେଲା ପଦ୍ମପୁର ଗାଁକୁ ଗୋଟିଏ ସିକ ଯୋଗୀ ଆସିଛନ୍ତି । ସେ ନାନାପ୍ରକାର ହୁକୁମ ଔଷଧ ଜାଣନ୍ତି । ଅନେକ ଦୁର୍ଘଟବେଶୀ ରୋଗୀ ତାଙ୍କ କତିରୁ ଔଷଧ ନେଇ ଭଲ ହେବାର ଶୁଣା ଯାଉଛି; ଏପରି କି, ସେ କୁଷ୍ଠ, କ୍ଷୟକାଶ, ଗୋଦନ୍ତ ବାତ ସୁଦ୍ଧା ଭଲ କରି ଦେଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଔଷଧ ଫଳରେ ବନ୍ୟା ସନ୍ତାନବତୀ ହେଉଛି, ସ୍ବାମି ତ୍ୟକ୍ତା ସ୍ବାମିକୁ ବଣ କରି ପାରୁଛି । ହାୟ ! ଦିବାକର ଜୀବିତ ଥିବା ସମୟରେ ଯଦି ଏପରି ମହାପୁରୁଷ ସେ ଗାଁକୁ ଆସିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ତ ଶଙ୍କର ନିଶ୍ଚୟ ଇଷ୍ଟଲଭ କରି ପାରିଥାନ୍ତା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗତ କଥା ମନେ ପକାଇ କପାଳ ଠୁକି ଲାଭ କଣ ? ସେ ଯୋଗୀ ବଣୀ-କରଣ ମନ୍ତ୍ର ଯେତିକି ଜାଣନ୍ତି, ଜାରଣମାରଣ ବିଦ୍ୟା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କଠି ତେତିକି । ସେଇ କଥା ଶୁଣିଲାବେଳୁ ଶଙ୍କର ଓ ଜେମା ମୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟାଏ ଦୁଷ୍ଟବୁଦ୍ଧି ପ୍ରବେଶ କରିଛି । କୌଣସି ଉପାୟରେ ଯଦି ସେମାନେ ମା ପୁଅକୁ ଭଲେ କରି ପାରନ୍ତେ ? ଉଚ୍ଚିତା ଯୋଗୀ କତିକି ଯାଇ ଖଣ୍ଡେ ମୂଳ ଆଣିଛି, ତାକୁ ଭଲ ପାଉଣା ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଆସିଛି । ଯୋଗୀ କହିଛି, ଖାଇବା ଦ୍ରବ୍ୟରେ କନ୍ୟା ପାନରେ ଏ ମୂଳଟି ଦେବାକୁ ହେବ । ଯାହା ନାଁ କରିଦବ, ସେ ଲୋକ ଜୀବନ ଆଉ ତାହାର ଗ୍ରନ୍ଥ ମାଡ଼ିବ ନାହିଁ । ତେରଟି ପାଇଲାବେଳୁ ଶଙ୍କର ଗଣ୍ଡର ଚନ୍ଦ୍ରାନୁତା । ‘ସତେ ସେ ଦବ ? ହଁ ସାନ ତେର ଖଣ୍ଡେ ତ ! କେଉଁ କୌଶଳରେ ଯଦି ପାନ ଖଣ୍ଡକରେ ଦେଇ ଦିଏ, ଅମ୍ଭଙ୍କ କଣ ଜାଣି ପାରିବ ? ସେ ପିଲା ଲୋକ, ତାକୁ ଏତେ ଭିତର କଥା କଥା ମାଲୁମ ହବ ?’ ପୁଣି ଭାବିଲା, ‘ତେରଟା ବିଷ ନୁହେଁ ତ ?’ ମନ କହିଲା, ‘ବିଷ ହେଲେ କଣ ଯୋଗୀ ସିକ ମହାପୁରୁଷ ଏଡ଼େ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ଦିଅନ୍ତେ ? ଶହ ଶହ ଲୋକଙ୍କୁ ଯେ ନିତି ଭଲ କରୁଛନ୍ତି, ତା ପାଇଁ କଣ ଖଣ୍ଡେ ବିଷ ପଠାନ୍ତେ, ପୁଣି ନଗଦ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ନେଇ ?’ ଯୋଗୀ କହିଛନ୍ତି— ‘ତେରଟି ଗୁଣ ଆଠଦିନ ମାତ୍ର ଭାବିବ, ତେଣିକି ଦେଲେ କିଛି ଫଳ ହେବ ନାହିଁ ।’ ଶଙ୍କର ଛଅଦିନ ଯାଏ କେବଳ ଭାବିଲା— ‘ସେ ତେରଟି ଦବ କି ନାହିଁ ?’ କିନ୍ତୁ ଭୟରେ ତା ହାତ ଗଲ ନାହିଁ । ଜେମା ତା ଭୟ ଦେଖି ପରିହାସ

କଲ । ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଭାବରେ ଭାବରେ ବହୁତ ମଣାଇଲ । ଏମିତି ଯଦି ଜଗତଯାକ ମର ଯାଉଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଆଉ ଔଷଧ ମଉଷଧି କେବେ କରନ୍ତେ କି ? ସବୁ ଔଷଧ ତ ତେର ମୂଳରୁ ତିଆରି । ତଥାପି ଶଙ୍କରୀର ହାତ ଗଲ ନାହିଁ ।

ସେତେବେଳକୁ ଶବ୍ଦ ନଥାନ୍ତା । ଜେମା ପୁଣି ଥରେ ଆସି ତା ଦୁଆରେ ଡାକିଲା—“ମଝିଆଁ ସାଆନ୍ତାଣି ! ଶୋଇଲଣି କି ?” ସାଆନ୍ତାଣି ଉଠି ଦୁଆର ଫିଟାଇଲେ । ଦାସୀ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କଲରୁ କବାଟ କଲି ଦେଲେ । ଜେମା ଅନୁକମ୍ପା କରି କହିଲା “ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦିନ । ଦେଖିକି ତମେ ଜାଣ ! ତା ଗୁଣ ତ ଗୁଲୁସିବ ।” ଶଙ୍କରୀ ଭୟରେ କହିଲା “ମୁଁ ଦେଇ ଯାଉଛି ନାହିଁ ଲେ ଜେମା ! ଟୋକାଟା ମତେ ବଡ଼ ସୁଖ ପାଏ, ବିଷ ଫିସ ହୋଇଥିବ, ଜଣୁ ଜାଣୁ କଣ ସ୍ୱାମୀର କୁଳ ବୁଝେଇବ ?” ଜେମା ତ ର ଭୟ ଦେଖି କହିଲା—“ଆଣ ଦିଅ, ମୁଁ ଦେଖି, ତମର ଯୋଉ ତର !” ଶଙ୍କରୀ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ରୁନି ହୋଇ ରହିଲା । ଜେମା ବଳେ ବଳେ ‘କୁଣ୍ଠି କାଠି’ ନେଇ ଆଲମାସ ଫିଟାଇ ତେର ଖଣ୍ଡକ ଦେନଗଲା । ଶଙ୍କରୀ କିଛିବେଳେ ରୁନି ହୋଇ ବିଛଣାରେ ପଡ଼ିଲା, ସେ ଶବ୍ଦରେ ଯେମିତି ପଡ଼ି ରହିଲା, ତା ପାଟିକି ଶବ୍ଦ ଗଲା ନାହିଁ । ଶବ୍ଦ ‘ଠକ’ ବିଷ ହୋଇଥାଏ, ଯଦି ଅମୂଲ୍ୟ ମରଯାଏ, ତାହା ହେଲେ ତ ସବନାଶ, ଦୁର୍ଭାବନାରେ ତା ପ୍ରାଣ କର୍ମ ଉଠିଲା । ବଡ଼ ପାହାନ୍ତରୁ ସେ ଉଠି ବାରି ଅଗଣା କୃତମୂଳକୁ ଗଲା । ଗାଧୁଆ ସାରି ଫୁଲ ଉଠିଛି ନିଜ ହାତରେ ଡୋଳି ଦିଅଁ ପୁଜି ବସିଲା । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କବିରେ ବାରିମାର ମୁଣିଆ ମାରି ଜଣାଇଲା—‘ଟୋକାଟାର ଯେପରି କିଛି କ୍ଷତି ନ ହୁଏ ।’ ତା ମନ ଡକି କଲା, ମା ସେନା ଶହୁ, ପୁଅ ତ ନୁହେଁ, ସେ ତ ତା ସ୍ୱାମୀର ଫଳ । ତା ପୂଜା ଫଳ ନ ଥାଏ, ଅମୂଲ୍ୟ ଆସି ଦୁଆରେ ଡାକିଲା—“ବଡ଼ ମା ! ବଡ଼ ମା ! ମତେ ପରା କଣ ଦବ କହିଥିଲ ଦିଅ । ଶଙ୍କରୀ ଉଠି ଦୁଆର ମେଲଇ ଅମୂଲ୍ୟକୁ ଭିତରକୁ ଡାକିଲା । ଆଜି ତା ଆଖିରେ ଅମୂଲ୍ୟ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶିଲା । ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗରେ ସ୍ୱାମୀ ଦେହର ସାଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ତାକୁ ଆଦର କରିବାକୁ ତା ପ୍ରାଣ ଆରୁର ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ଆପଣା ପୁଅ ପରି ଅମୂଲ୍ୟକୁ ଆପଣା କେଳକୁ ଆଉଜାଇ ନେଲା, ଯିଠି ଆଉଁସି ଦେଲା । ଆଳିଆରେ ରସଗୋଲ ରଖିଥିଲା, କାଢ଼ି ଖାଇବାକୁ ଦେଲା । ଯେଠି ସିନ୍ଦୂର ଫିଟାଇ ଗୋଟିଏ ସୁନାମୁଦ୍ରା କାଢ଼ିଲା ।

ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଶ୍ରୀରାବଣା ମୁଦ୍ରା, ସେଥିରେ ଦିବାକରର ନାମ ଅଙ୍କିତ । ସେହିଟି ଶଙ୍କରୀ ନୂଆ ଭୂଆସୁଣୀ ହୋଇ ଆସିଲା ଦିନୁ ତା କବିରେ ଥିଲା । ଦିନେ ସେ ବାକ୍ସ ସଜାଡ଼ୁ ସଜାଡ଼ୁ ଅମୂଲ୍ୟ ଆଖିରେ ପଡ଼ିଗଲା । ଅମୂଲ୍ୟ ତାହା ନେବାକୁ ବହୁତ ଅଳି କରିଥିଲା, ଶଙ୍କରୀ ଦେଇ ନ ଥିଲା ମାତ୍ର ଯୋଗୀଠୁ ଔଷଧ ଆଣିଲା

ଦିନୁ ମାଠୁ ଛଡ଼େଇବ ଭବି ତାକୁ ବେଶେ ବେଶେ ଆଦର କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ଅମୃତ୍ୟୁ ଗଲା ପରେ ତା ମନରେ ହେଲା—‘ଜେମା କଥା ଠକ୍, ଲୋକେ କଣ ତେର ମୂଳ ଖାଉ ନାହାନ୍ତି, କାହିଁ କଲିଂ ନେଇଣି ଏତେବେଳଯାକେ କଣ ଦେଇ ନ ଥିବ ? ବସ ହୋଇଥିଲେ —’ । ସେ ଆଉ ଭବି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଅମୃତ୍ୟୁର ଗୌର ସୁନ୍ଦର ମୁଖ ତା ହୃଦୟରେ ଭସି ଉଠିଲା । ଏତେଦିନ ଯାହାକୁ ସେ ଲୋକଦେଖାଣିଆ ଆଦର କରିଥିଲା, ଏବେ ତା ପାଇଁ ପ୍ରକୃତରେ ତାହାର ଅନ୍ତର ସନ୍ତାନ ବାସିଲ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ତାକୁ କୋଳରେ ଘେନି ସନ୍ତାନର ଆକାଂକ୍ଷା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ତା ପ୍ରାଣ କୃଷିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ନିଜେ ଅନୁଭବ କଲା, ସେ ମଧ୍ୟ ମା । ଜନ୍ମ ନ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜନମାର ପ୍ରାଣ ତାଠି ଅଛି । ଆସାର ଆବେଗରେ ଭରିଲା —“ଅମୃତ୍ୟୁ ମୋର ପୁଅ, ମୋର ସ୍ବାମୀର ପୁଅ ଯେତେବେଳେ ସେ ମୋର ପୁଅ । ମହାପ୍ରଭୁ ତାକୁ କେଟି ପରମସୁ ଦେଇଥାନ୍ତୁ ।” ମନେ ମନେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନମସ୍କାର କରି ସେ ଶେଷରେ ଯାଇ ବସିଲା ।

ଅମୃତ୍ୟୁ ଅତି ସୁନ୍ଦର ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପିନ୍ଧି ଏକାବେଳେ ଦଉଡ଼ି ଗଲା ମା କିଡ଼ିକି । ମା ପୁଅ ପାଇଁ ସେତେବେଳେ ଜଳଖିଆ ସଜାଡ଼ୁ ଥିଲେ । ପାଖରେ ବସିପଡ଼ି ତାହାଣ ହାତର ଅନାମିକା ଅଙ୍ଗୁଳି ଦେଖାଇ କହିଲା—“ହେଇ ଲୋ ମା । ବଡ଼ମା ମତେ କି ସୁନ୍ଦର ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଦେଇଛି ବାପାଙ୍କର । ଅମୃତ୍ୟୁ ଦିବାକରଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଫଳରେ ବାହୁଣ ଘର ପ୍ରଚଳିତ ନନା ଆଦି ଭାବ ତାକୁ ନ ଥିଲା । ସୀତା କିଛିକ୍ଷଣ ମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ ଚାହିଁ କହିଲା—“ବାପା ! ମୁଁ ତତେ ବାର୍‌ବାର ମନା କଲି, ତୁ କାହିଁକି ଶହ ଦୁଆରକୁ ଯାଉଛୁ କହିଲୁ ?” ଅମୃତ୍ୟୁ ହସି ହସି କହିଲା—“କଣ ହେଲା, ସେ ତ ବଡ଼ ମା । ବଡ଼ ମା କାହିଁକି ଶହ ଦୁବ ମ ? ତୁମେ ତୁମ ଉପରେ ବାଡ଼ିଆ ପିଟା ହୁଅ ପଛକେ, ମୁଁ ଡୋର ଯେମିତି ପୁଅ, ତାର ଯେମିତି ପୁଅ । ସେ କଣ ମତେ ଅସୁଖ ପାଏ ?” “ତତେ ଶହ ବି ଅସୁଖ ନ ପାଉ ରେ” ଏହା କହି ସୀତା ଜଳଖିଆ ଥାଳିଆ ଥୋଇଲାକୁ ଅମୃତ୍ୟୁ କହିଲା —“ମୁଁ ପରା ବଡ଼ମା କିଡ଼ିରେ ଜଳଖିଆ ଖାଇ ଆସିଛି, ଆଉ, ପଛେ ଆସିଲେ ଖାଇବି ।”

ସୀତାର ତାହାଣ ଆଖିଟା ଡେଇଁ ଉଠିଲା । ସେ ଅଶ୍ରୁର ଲକ୍ଷଣ ଭବି କହିଲା—“ପୁଅ ! ତତେ ଆଉ କେତେ କହିବି ? ଶହଙ୍କ ଦୁଆରକୁ ଯିବୁ ନାହିଁ, ତାଙ୍କୁ କିଛି ଖାଇବୁନାହିଁ, ହେଲେ ତୁ ଶୁଣିଲୁ ପୁଅ ନୋହୁ ।” ସୀତା ପୁଅ ଉପରେ ମାନ ମାରି ମୁହଁ ବୁଲାଇ ଦେଲା । ଅମୃତ୍ୟୁ ଆଦରରେ ମାରି ଗଲା ଛିଦ୍ର କହିଲା —“ମା ଲୋ । ତୁ ବୁଝୁନାହିଁ ବଡ଼ମା ମତେ ଭାଷା ସୁଖ ପାଏ, ମୁଁ ଯଦି ତାକୁ ଅଣହେନା କରିବି, ଲୋକେ କଣ କହିବେ, ବାପା କଣ ବୁଝୁବେ ?

ବୈକୁଣ୍ଠରେ ଥାଇ ବାପା କଣ ସବୁ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି ? ତାଙ୍କ ଅମୂଲ୍ୟ ସୁନାପୁଅ ହବ ଏଭୟା ତ ସେ ଚାହାନ୍ତି ?” ବାପା ପ୍ରତିରେ ତାର ଦୟାଆଖି ଦିଶି ଓହ୍ଲାଇ ଯାଇଥିଲା । ସୀତା ର ଆଖିରୁ ମଧ୍ୟ ଘାଟି ଯାଇଥିଲା । ଅମୂଲ୍ୟ ବା ହାତ-ପିଠିରେ ଲୁହ ଘୋଡ଼ି କହିଲା—“ମାଷ୍ଟର ବାବୁ କହିଛନ୍ତି, ଏଥର ମୁଁ ପରୀକ୍ଷାରେ ପ୍ରଥମ ହେବି । ଅଉ ଦୁଇ ଛୁଟି ସଇଲ ଯାକେ ଏଠି ରୁହ ନା, ମୁଁ ଏତେ ସ୍କୁଲ ମାର କରି ପାରିବି ନାହିଁ ।”

“ତୁ କଟକ ଗଲେ ଏଥର ମୁଁ ତୋ ସାଙ୍ଗରେ ଯାବି ।”

“ତୁ ଏକା ଯିବୁନାହିଁ, ବଡ଼ମାକୁ ସାଙ୍ଗରେ ନବୁ, ସେ ଏକାଟିଆଟା କଣ ଏଠି ପଡ଼ି ରହିବ ?”

“ଆଉ ଏ ଭରଗୁଡ଼ାକ କିଏ ଦେଖିବ ରେ ବାପା !”

“କାହିଁକି, ମୋତିହରକା ରହିବେ ନାହିଁ ? ଲମ୍ପା ନାମାକୁ ରଖି ଯିବୁନାହିଁ ?”

“ଯେତେହେଲେ ସେମାନେ ପର ।”

କିନ୍ତୁ ବଡ଼ମା ଏଠି କାନ୍ଦି ବୋବେଇ ଦେଖୁଥିବ, ଆଉ ଆମେ ମା ପୁଅ କଟକରେ ସୁଖରେ ରହିବୁଁ, ତା ହବ ନାହିଁ । ନୋହଲେ ମତେ ଅଜା ବସାରେ ଗୁଡ଼ି ଦେ ? ମୁଁ ମରଦପୁଅ, କଣ ଏକା ଚଳି ପାରିବି ନାହିଁ ?”

ସୀତା ପରମ ସ୍ନେହରେ ପୁଅ ପିଠିରେ ହାତ ବୁଲାଇ କହିଲା—“ତୋର ସେଠି କିଏ ସେବା କରିବ ରେ ?”

ଅମୂଲ୍ୟ ହସିଦେଇ କହିଲା—“ମୋର ସେବା କଣ ଲେଡ଼ା, ଗଣ୍ଡିଏ ଖାଇବି, ଖଣ୍ଡେ ପିଇବି, ପଡ଼ିବାକୁ ଯିବି । ପିଲଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଖେଳିବି ବୁଲିବି । ମୋତିକି ମୋ କବିରେ ଗୁଡ଼ି ଦବୁ । ମୁଁ ଏକା ଚଳି ପାରିବି ଯେ ।”

ଶରଧା ଆସି କହିଲା—“ମାଷ୍ଟର ବାବୁ ଅଇଲେଣି ।” ଅମୂଲ୍ୟ ଧଡ଼ାଧଡ଼ି ହାଇ ଉଠି କହୁ ଧରି ପଡ଼ିବାକୁ ବାହାରି ଗଲା । ସୀତା ତ ପଛରେ ଚାହିଁ ତାକୁ କୋଟି କୋଟି ସ୍ନେହାଶୀର୍ବାଦ ଦେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏଇ ଶଶ୍ତିକ ଜଗତରେ ତାହାର ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ଅବଲମ୍ବନ । ଜୀବନରେ ସେ ଯାହା ପାଇଥିଲା, ମୋତିମାନଙ୍କ ପାଇଥିଲା, ସମସ୍ତଙ୍କ ହସଇଛି । ଏ ଶଶ୍ତିକ ଆଜି ତାହା ସଫାରରେ

ବଞ୍ଚିବାର କାରଣ, ତାର ଶବନସୁନ୍ଦର ନଣି । ମା ପୁଅ ଏକା ଘରେ ଶୁଅନ୍ତି ।
ଗୋଟିଏ ପଲଙ୍କରେ ସୀତା ଶୁଏ, ଆଉ ଗୋଟିକରେ ଅମଳ ଶୁଏ । ଦାଣ୍ଡ
ପିଣ୍ଡାରେ ମୋତି ଓ ଶରଧା ଶୋଇଥାନ୍ତି ।

ସେତେବେଳେ ଶବି ଦୁଇଟା ! ସୀତା ଚାନ୍ଦନଦ୍ୱାରକୁ ଚାଲି ଯିବା ଦେଖୁଛି,
ସେ ଗୋଟିଏ ରମଣୀୟ କାନନରେ ବୁଲୁଛି । ଶୁଭିଆଡ଼େ ନାନାପ୍ରକାର ଫୁଲଗଛ,
ଫିମାନେ ଛବିଧ କାକଳୀନିଦେ, ସେ ପରମସୁଖରେ ସେ କାନନରେ
ବୁଲୁଛି । ହଠାତ୍ ଗୋଟାଏ ହଗରୁ ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ଆସି ଦୃଢ଼ହସ୍ତଗଲେ । ଆସି
ତାହାର କଡ଼ରେ ବସିଲେ । ସେ ସ୍ତବ୍ଧ ଦେଖିଲା ଗୋଡ଼ିତଳେ ତାହାର ଶିଶୁ
ଅମଳମୋହନ ଖେଳୁଛି, ପେଲ ତା ମୁହଁକୁ ଆନାଇ ଦିଏ ଦିଏ କୋଳରେ ଝାମ୍ପି
ପଡ଼ିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି । ସେତେବେଳେ ନଗନ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟର ମଧୁର
କରଣରେ ଆକାଶମଣ୍ଡଳ ବ୍ୟାପ୍ତ । ସୀତା ପୁଅ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ହସୁଛି ।
ଦିବାକର କହିଲେ—“ସୀତା, ମୁଁ ପୁଅକୁ ଘେନି ଯାଉଛି ।” ଏହା କହି ପଲଙ୍କ
କୋଳକୁ ନେଲେ । ହଠାତ୍ ଶୁଭିଆଡ଼ ଅନ୍ଧାର ହୋଇଗଲା । ଭୟଙ୍କର
ମେଘ—ବିଜୁଳି—ବଜ୍ରନାଦ । ସେ ରମ୍ୟ ଉପବନ, ସେ ବିଦ୍ୟୁଜ୍ଞକାକଳୀ
ଲୁଚିଗଲା । ସୀତା ସେ ଅରଣ୍ୟରେ ଏକାକୀ ତାର ସ୍ୱାମୀ ନାହିଁ—ତାର
ପୁଅ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ପାଦ କଡ଼ରେ ପ୍ରକାଶ କଲା ନାଗସାଥୀ କାମୁଡ଼ିବାକୁ ପଣ
ବିସ୍ତାର କରି ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଛୁଡ଼ା ହୋଇଛି ।

ଚିତ୍କାର କରି ତାର ନଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ଝାଳରେ ଦେହ ଗୋଟାୟୁକା
ବୁଡ଼ିଗଲା । ତାର ଚିତ୍କାରରେ ମୋତି, ଶରଧା ଉଠି ଧାଇଁ ଆସିଲେ । ଘାସ ତେଜ
ଦେଖିଲେ, କାହିଁ କିଛି ନାହିଁ । ଘରର ଅନ୍ଧ ସନ୍ଧ୍ୟା ସବୁ ଖୋଜିଲେ, ମାତ୍ର କିଛି
ମିଳିଲା ନାହିଁ । ମାତାର ଚିତ୍କାରରେ ଅମଳ ଆଖି ମେଲିଗଲା । ମା, ମା କହି
କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । ସୀତା ଖଟ କଡ଼ିକି ଯାଇ ପଚାରିଲା—“କାହା !” ଅମଳ କାନ୍ଦ
କାନ୍ଦ ହୋଇ ବସି ପଡ଼ି କହିଲା—“ମା, ତାହା ପୋଡ଼ି ଯାଉଛି, ମୋ ମୁଣ୍ଡ କଣ
ହଉଛି ।” ଆଉ କହି ଯାଉଲା ନାହିଁ, ସେ ମୂର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଗଲା । ଉଆସର ସମସ୍ତେ
ଘେରି ବସିଲେ । କାନ୍ଦ ବୋବାଳି ଚନ୍ଦ୍ରକରେ ଶଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆପଣା ଘରୁ ବାହାରି
ଆସିଲା । ତାକୁ ଦେଖି ସୀତା ହୃଦୟରେ ବଡ଼ବାଦଳର ଶିଖା ଜଳି
ଉଠିଲା । ସେ ଚିତ୍କାର କରି କହିଲା—“ଆଉ କଣ ଦେଖିବାକୁ ଆସିବୁ ?”
ଅଶ୍ରୁରେ ତା କଣ ବୁଜି ହୋଇଗଲା । ଶଙ୍କରୀ ବକାଙ୍କ ଭଳି ତାଟକା ହୋଇ
ଖଟ ବାଡ଼ି ଧରି ଠିଆ ହେଲା । ସମସ୍ତଙ୍କ ହାତ ଥରୁଛି । କାହାର ବୁଦ୍ଧିବଳ କିଛି
ନାହିଁ । ଘରେ କିଏ ବା କଣ ଜାଣେ ? ଅନେକ ପ୍ରକାର ଛୁଆ ବିଷା ଚାଲିଲା—
ଚିକିତ୍ସକ ବାସୁଦେବ କର ଆସି ଘେରିବୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ବସିଲେ । କଣ ହୋଇଛି,

କୁଣା ହୋଇଛି କହି ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟସ୍ତ କରି ଯକାଇଲେ । ଅନେକ କ୍ଷଣ ପରାସ୍ତା କଲେ—ମୂର୍ତ୍ତୀ ଗୁମ୍ଫା ଘର ଅନେକ ଔଷଧ ଦେଲା ପରେ ଅମୂଲ୍ୟ ଆଖି ମେଲାଇଲା । ସମସ୍ତଙ୍କର ଟିକିଏ ଆଶା ହେଲା, ଶଙ୍କସ୍ତ ଗଳାର ସୁନାମାଳ କାନ୍ଦି ଚିକିତ୍ସକଙ୍କ ହାତରେ ଦେଲା । ତା ଆଖି ଫାଟି ଲୁହ ଝରଝର ବୋହୁଥିଲା । ସାବତ ମାର ଏତେ ପ୍ରେମ ଦେଖି ବାସୁଦେବ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇଗଲେ । କିଛିକ୍ଷଣ ପୂର୍ବେ ତାଙ୍କ ମନରେ ନାନା ପାପ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲା, ମାତ୍ର ଏ ବ୍ୟବହାରରେ ତାହା ଦୂର ହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ ଚରକ୍ଷଣରେ ସମସ୍ତ ଅନ୍ଧକାର । ନିଶାନ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟରେ ମଧୁରକାନ୍ତି ପ୍ରକଟି ନବବେଶ ଧାରଣ କରି ହସିବାକୁ ଲାଗିଲା । ପିଞ୍ଜର ଶୁଆ ସାରୀ ଡାକ ଉଠିଲେ । ଦୁଆର ବନ୍ଦ ଉପରେ ଝରକା ବାଡ଼ି ଉପରେ ଖସିବ ପହଲି ରେଖା ଦିଶିଲା । ଗୁରୁଆଡ଼ ଲାବନରେ ପରି ଉଠିଲା—ମାତ୍ର ଜମିଦାର ଉଦ୍‌ଆସରେ ମହାମୁଖର ଗର୍ଭର ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଦୋଷିଗଲା । ସୀତାର ଆଖି ଅନ୍ଧ କରି ଅମୂଲ୍ୟ ଆଖି ବୁଜିଲା—ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ମହାପ୍ରଳୟ ଘଟିଗଲା । ପୁଅ ଶବ ଉପରେ ପଡ଼ି ମାତାର ଚେତା ବୁଡ଼ିଗଲା । ଦାସଦାସୀ ଚିତ୍କାର କରି କାନ୍ଦି ଉଠିଲେ । ମାତ୍ର କାନ୍ଦିଲା ନାହିଁ କଣେ—ସେ ଜଣକ ଶଙ୍କସ୍ତ । ସ୍ୱହସ୍ତରେ ଯାହାର ପ୍ରାଣ ସେ ବଧ କରିଛି ତା ପାଇଁ ସେ କିମିତି କାନ୍ଦିବ ? ନିଜ ଦୁର୍ବଳିରେ ଯେ ଶୁଶୁରକୁ ବୁଡ଼େଇଛି, ସ୍ୱାମୀ ଶୁଶୁରକୁ ଡିଣ୍ଡରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିଛି, ସେ କଣ ବୋଲି କାନ୍ଦିବ ? ଅମୂଲ୍ୟର ମୃତ ମୁହଁକୁ ଗୁହଁ ତା ଶ୍ରୁତିଭିତରେ ରକ୍ତ ବରଫ ପରି ଜମିଗଲା । ସେ ବାସ୍ତାଣୀ ପରି ସେଠୁଁ ଉଠି ଚାଲିଗଲା । ତାହାର ଆଖି ଆଗରେ ସେତେବେଳେ ଜଗତ ଶ୍ୱାସଣ ଅନ୍ଧକାରମୟ ।

ଆପଣା ଘର କବାଟ କଳି ଶଙ୍କସ୍ତ ବିଛଣା ଉପରେ ବସିଲା । ତାହାର ଶ୍ୱସ୍ତୀ ଯଥା ଦୃଢ଼ ହୋଇଛି । ଚେତୁରତରୁ ପ୍ରତିହଂସାର ନିଆଁ ନିଉଛି । ସେ ଉଦାସ ଶୂନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ କାନ୍ଥ ବାଡ଼ି ଗୁରୁଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା । କଣ ବୋଲି ସେ କଣ କଲା ? କାହିଁକି ସେ ସ୍ତ୍ରୀ କଲା ? କିପାଁ ଜେମା ଉଚ୍ଛବାଦ କଥାରେ ପଡ଼ିଲା; କିନ୍ତୁ ଆଉ ଭାବିଲେ କଣ ହେବ, ଏହାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ସେ କରିବ, ନିଶ୍ଚୟ କରିବ । ଯେଉଁ ହାତରେ ଅମୂଲ୍ୟର ପ୍ରାଣ ନେଇଛି, ସେହି ହାତରେ ନିଜର ପ୍ରାଣ ନେବ । ଆଉ ଏ କଳାମୁହଁ ସେ ଜଗତରେ କାହାକୁ ବେଶାଇବ ନାହିଁ । ଗୋଟାଏ ବିକଟ ଘାତରେ ତାର ଆଖି ଯୋଡ଼ିବ କଳି ଉଠିଲା । ସେ ମରବାର ବାଟ ପ୍ରାୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ବାରିଆଡ଼ କୁଅମୂଳେ କନିଅର ଗଛଟିଏ ଫୁଲ ଫଳରେ ନଇଁ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ରୁନି ରୁନି କୁଅମୂଳକୁ ଗଲା । କେତୋଟି ସରସ ଫଳ ଛୁଣ୍ଡାଇ ଆଣିଲା । ଘରେ ପଶି ରତରୁ କବାଟ କଳିଦେଲା । ତାକୁ ପାଟିରେ ଯାକ ଶୋଇଲା । ହମେ ହାତ ଗୋଡ଼ ଥଣ୍ଡା ହୋଇ ଆସିଲା—ଚେତା ବୁଡ଼ିଲା ।

ଦିନ ଏଗାରଟାକୁ ପୋଲିସ ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ବାବୁ ଶିବଚରଣ ଦାସ ଦଳବଳ ସହ ଆସି ତା ଦୁଆରେ ବହୁତ ଡାକ ହାକ କଲେ, କେନ୍ଦ୍ର କବାଟ ନ ଦେବାକୁ ଶେଷକୁ କାଟି ଖୋଲିଲେ । ଭିତରେ ପଶି ସମସ୍ତଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ପ୍ରିୟ— ଖଟ ଉପରେ ଶୋଇଛି ଶଙ୍କର; କିନ୍ତୁ ଦେହ ହୀନ କୁଆପଥର ପରି—ପ୍ରାଣଶୂନ୍ୟ ପାଟିଭିତରେ କନିଆଁର ଫଳ ! ମୋକଦ୍ଦମା ସରକାରକୁ ଗଲ ।

ଶଙ୍କର ଓ ଅମ୍ବୁ ଏକାଦିନରେ ଚିତାରେ ଭସ୍ମୀଭୂତ ହେଲେ । ସୀତା ଶୋକରେ, ଦୁଃଖରେ ମୁତପ୍ରାୟ ହୋଇ ତାତ ଘରକୁ ନାତ ହେଲେ । ବହୁଦିନ ସେ ମଲଗଲ ବେରାମ ପଡ଼ିଲା । ବେରାମରୁ ଭଲ ହୋଇ ଶୁଣିଲା—“ମୋକଦ୍ଦମାର ଦିଗୁରରେ ଜେମା ଓ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ କଳାହାଣି ହୋଇଛି, ଆଉ ଯୋଗୀ ନରଦାତକ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇ ପାଣିକାଠରେ ଝୁଲିଛି ।

ଦିବାକରର କୁଳ ବୁଢ଼ଲା । ଲକ୍ଷ୍ମଣ ମିଶ୍ରର ପେଲମାନେ ଆସି ପିତୃବ୍ୟ ସମ୍ପତ୍ତି ଅଧିକାର କରି ବସିଲେ । ଯେ ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ ସୀତା ଆଉ ପୋଷା-ପୁଷି ଘେନିଲା ନାହିଁ । ତାର ତ ଅମ୍ବୁ ଯାଇଛି, ପୋଷାପୁଅ—ଗୁଞ୍ଜାରୁଅ, ସେ କଣ ତା ଦୁଃସ୍ୱର କ୍ଷତ ସ୍ଥାନ ଶୁଷ୍କ କରିବ ?

ଚତୁର୍ଥ ଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ବିସ୍ମୃତ ଭାଳବନ ଉପରେ ଅପରାଧୀ ପୂର୍ବର ମଳିନ ରଶ୍ମି ନୃତ୍ୟ କରୁଥିଲା । ପକ୍ଷୀମାନ ଶୁଣି ଉଠିବେ ବସିଥିଲା ଗୋଟିଏ ମାଳବର୍ଣ୍ଣର ଭଦ୍ରଭକ୍ତିଆ, ଗ୍ରାମ୍ୟପଥ ଦେଇ ଶଗଡ଼ ଅଡ଼ାଇ ଯାଉଥିଲେ ବର୍ମୀ କୃଷକବୃନ୍ଦ । ମୁଣ୍ଡରେ ଗୁରୁଳ ଟୋକାଇ, ଦେହରେ ଚେସମୀ ପୋତାକ, ପାଦରେ ମସେଲ ଯୋଡ଼ା, କାନରେ ଘାସ କର୍ଣ୍ଣପୁଲ ଭୂଷିତ ହୋଇ ବର୍ମୀ ଯୁଗାବୃନ୍ଦ ଲେସ୍ ବୁଣୁ ବୁଣୁ ଯାଉଥିଲେ ହାଟକୁ । ଦଳେ ଦଳେ ପିଲା ବାଟରେ ମରୁଲ ଗୋଲି ଖେଳୁଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଗୁହଁ ଗୁହଁ ପଡ଼ିଆରେ ଚରୁଥିଲେ କେତେଟି ମେଣ୍ଟ । କାଠ ଘରର ବିସ୍ମୃତ ବରଣ୍ଡାରେ ଯାଦବୁରଣୀ କରୁଛି ରଘୁନାଥ । ସମ୍ମୁଖର ମୁକ୍ତ ପଡ଼ିଆରେ ହାଣ୍ଡ-ବଲ୍ ଖେଳ ଖେଳୁଛନ୍ତି ପିଲାଏ ତାଙ୍କୁ ଗୁହଁ ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ବିଷାଦର ଗଞ୍ଜାର ଘର୍ଦ୍ଦନଶ୍ବ ସ ଉଠୁଛି । ପିଲାଙ୍କର ମା ନାହିଁ । ଦିନେ ହସି ହସି ମାୟା ଯାହା କହିଥିଲା, ତାହାହିଁ ଘଟିଛି । ସୁମୀ ଓ ଗୁରୁ ପିଲାଙ୍କୁ ଅକୃଳ ସମୁଦରେ ଭୟାବ ସେ ପରଲୋକ ଯାହା କରୁଛି । ରେଙ୍ଗୁନରେ ଶୁଷଣ ପ୍ରେମ ଲାଗିଥିଲା, ହଠାତ୍ ଦିନକ କୁରରେ ତାହାର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ରଘୁନାଥ ପିଲାଙ୍କୁ ଘେନି ପେଟୁ ପଲାର ଆସିଲା । ବର୍ଷେ ହେଲା ସେ ପେଟୁରେ । ସଂସାରରୁ ତା ମନ ଗୁଡ଼ି ଯାଇଛି । ମାୟା ପରି ସ୍ତ୍ରୀରହ ସେ ହସଇଛି, ତା ପରି ହୃଦୟାତ୍ମକ କିଏ ଅଛି ? ତଥାପି ରଘୁନାଥର ଦିନ ବହୁ ଗୁଲି ଯାଉଛି । ଏଥି ମଧ୍ୟରେ ସେ ସୀତା ଘରର ଖବର କିଛି ପାଇ ନ ଥିଲା । ଅଜି ତାଙ୍କର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଶଶ୍ବେ ଚିଠି ଆସିଛି; ତାହା ପଢ଼ିଲାବେଳୁ ତାହାର ଭବାନ୍ତର ଘଟିଛି ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଲେଖିଛନ୍ତି ଶୁଷଣ ସମ୍ବାଦ—‘ସୀତାର ଏକମାତ୍ର ପୁଅ ଅମୂଲ୍ୟ ଆଉ ଇନ୍ଦ୍ରଜଗତରେ ନାହିଁ ।’ ସୀତା ବର୍ତ୍ତମାନ ବାଟ-ଭାଇର ଚିର ଆଶ୍ରୟରେ । ଆଉ ସବୁଠାରୁ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଭାଇ ଭଉଜର ତା ପ୍ରତି ଅତ୍ୟାଚାର । ରଘୁନାଥ ଗୁରୁପୃଷ୍ଠାବ୍ୟାପୀ ସେ କରୁଣ ପଦ ପାଠ କଲା ।

ତା ପ୍ରାଣରେ ବଡ଼ ବ୍ୟଥା ହେଲା, କିନ୍ତୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅସମ୍ଭବ ଅଦ୍ଭୁତ ଅଦ୍ଭୁତ କଲ୍ଲନାଗୁଡ଼ିଏ ତାହାର ଚିତ୍ତ ଅଧିକାର କଲେ । ସେ କାଠ ରେଲିଂ ବନ୍ଦରେ ଆଉଜି ପଡ଼ି ଦୁରକାଶକୁ ଗୁହଁଲା । ବାସ୍ତବରେ ତା କଲ୍ଲନା ଯଦି ସଫଳ ହୁଅନ୍ତା—କଣ ହୁଅନ୍ତା ? ଜଗତରେ ଅସମ୍ଭବ କଣ ? ଏ ଅବା କି ଗୁରୁତର କଥା । ସେ ବହୁଦିନର ପୁରୁଣା କଥା ସବୁ ମନ ଧକାଇଲା । ସେତେ-

ବେଳେ ସେ ବାଳକ, ସୀତା ବାଳିକା । ପରସ୍ପରକୁ ଦେଖିବାପାଇଁ ଉଭୟଙ୍କର କା
ଆକୁଳ ଆକାଂକ୍ଷା । କୋଠା ଗ୍ରହ ଉପରୁ ସୀତା ତା ଦାଢ଼କୁ
ଗୁହ୍ୟଥାଏ, ବାରିଆଡ଼େ କୁଅ ମୂଳେ ସୀତା ଲୁଚି ଲୁଚି ଯାଇ
ତା ହାତରେ ଟଙ୍କା ପଇସା ଦେଇ ଆସେ । ଦିନେ ସେ କାନ୍ଦୁଥିଲା ।
ସୀତା ପଶତ କାନରେ ତା ଲୁହ ପୋଛିଥିଲା । ଆଉ ସେ ଦିନ, ସେ
ବହୁଦିନ ତଳେ ଶୁଣାହାଟ ବଜାରକୁ ଯାଇ ତା ଲଗି ଶିଙ୍ଗ ପାନିଆ, ଶିଙ୍ଗ
ଫରୁଆ କଣି ଆଣିଥିଲା, ଦୁଣି ଯୌବନର ସେ ମଧୁର ସ୍ମୃତି, ଲୁଚି ଲୁଚି ଆଖିରେ
ଆଖିରେ କେତେ କଥା ଭାଷା ସେମାନେ ହୋଇଥିଲେ, ଆଉ ସେ ଶେଷ ରାତି ।
ସେ ଶେଷ ରାତି କଥା କି ରଘୁନାଥ ଜୀବନରେ ଭୁଲି ପାରିବ ? ଆଜି ମଧ୍ୟ ତା
କିତିରେ ସେ ସୁନା ସୁତା ଅଛି । ସ୍ମୃତିର ସଙ୍ଗାଳିପର ଆଜି ମଧ୍ୟ ସୁତାଟିକୁ ସେ
ବେଳେ ବେଳେ ଦେଖିଥାଏ । ଏଇ ସତା କେବଳ ଉତ୍ତରେ ତା ଜୀବନର
ଇତିହାସ ଗୁପ୍ତ ରହିଛି, ଏହି ସୁତାଟି ତାକୁ ଦେଶାନ୍ତରା କରୁଛି, ଜାତି
ହରାଇଛି, ଦୂର ବର୍ମା ମୂଳକରେ ଆଣି ପକାଇଛି । ଏହି ସୁତା କେରାକ ଅବ-
ଲମ୍ବନରେ ସେ ପ୍ରେମମୟୀ ମାୟାକୁ ପାଇଛି, ଆଉ ତାର ମଧୁମୟ ପ୍ରେମତରୁର
ଏ ଗୁଣ୍ଠେଟି ଅପୂର୍ବ କୁସୁମ । ରଘୁନାଥ ବହୁକ୍ଷଣ ମାୟାକୁ ମନେ ପକାଇ ଅତି
କାତର ହୋଇ କାନ୍ଦିଲା । ତା ଜୀବନରେ ସେ ଯୋଡ଼ିଏ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଭଲ ପାଇଛି,
ଯୋଡ଼ିକ ତା ଦୃଷ୍ଟିରେ ସମାନ—ଯୋଡ଼ିକ ତା ପ୍ରାଣର ଅମୂଲ୍ୟବସ୍ତୁ । ମନ କର୍ମ-
ଫଳରୁ ସେ ଦିଓଟିଙ୍କୁ ହରାଇଛି । ତଥାପି ପ୍ରେମ ତ ତାର ମଳିନ ହୋଇ ନାହିଁ ।
ଯୋଡ଼ିଏ ତାର ହୃଦୟର ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ଆସନରେ ଆସିନ, ତାର ଜୀବନ-
ବର୍ଣ୍ଣର ବିଷାଦ ଆନନ୍ଦର ଦିଓଟି ସ୍ଵର, ତାର ପ୍ରେମମୟ ହୃଦୟରେ ଗଙ୍ଗା
ଯମୁନାର ଯୋଡ଼ିଏ ଧାରା । କେଉଁଠି କାହାର ଆରମ୍ଭ, କାହାର ଶେଷ, ସେ
ସ୍ଥିର କହ ପାରି ନାହିଁ । ସୀତାକୁ ପ୍ରତି ସେ ସୀତାକୁ ଭୁଲି ନାହିଁ । ମାୟାର
ମୃତ୍ୟୁରେ ସେ ତାକୁ ଅନ୍ତରରୁ ଅନ୍ତର କରି ନାହିଁ । ଦିଓଟି ତାର ଦୁଇ ଅଙ୍ଗ ।
ରଘୁନାଥ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଭାବିଲା, ଅଦ୍ୟାପି ସୀତାକୁ ସେ ଭୁଲି ନାହିଁ କାହିଁକି ?

କଣ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଇଚ୍ଛା ଥିଲା ? ଏତେ ଦୁଃଖ, ଏତେ ବିଚ୍ଛେଦ,
ଏତେ ଶୋକ, ଏତେ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଉଭୟର ମିଳନ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଭିପ୍ରେତ ?
ରଘୁନାଥ ଭବିଷ୍ୟତର ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ଚନ୍ଦ୍ର ଆଖି ଆଗରେ ଦେଖି ପାରିଲା । ଏଥର
ସୀତାର ଦୁଃଖ ଅବସାନ ହେବ—ଏଥର ସେ ସୁଖୀ ହେବ । ଯେ ତାହାର
ବିଚ୍ଛେଦରେ ଅହୋରାତ୍ର ତା ଛବି ଖଣ୍ଡିତ ପୂଜା କରୁଛି । ସେ କଣ ପିତେଇ
ନାମାଠାରୁ ଶୁଣି ନାହିଁ ସବୁ, ସେ କଣ ଜାଣି ନାହିଁ ସୀତାର ହୃଦୟ ? ଏବେ ମଧ୍ୟ
ସୀତା ଓ ତାର ମିଳନ ହୋଇ ପାରେ, ପୃଥିବୀରେ ଅସମ୍ଭବ କଣ ? ଅଦ୍ଭୁତ
କଣ ? ଏଥର ସେ ସୀତାକୁ ସୁଖୀ କରିବ, ତାକୁ ଅଙ୍କଳକ୍ଷୀ କରିବ, ମାତୃହୀନ

ଫିଲମାନେ ପୁଣି ନଆ ମା ପାଇବେ । କନ୍ୟାଦୁତ ଦିବା ପୁଣି ଝିଅଟିଏ ପାଇବେ, ଆଉ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଥାଇ ଆଶୀର୍ବାଦ କରିବେ ତାକୁ ସରସ୍ୱତୀ — ସେଇ ସରସ୍ୱତୀ — ମାତୃ ହୃଦୟା, ଦୟାମୟୀ, ଘନ ଅନାଥର ଜନନୀ — ସେ ଯେ ତାଙ୍କର ରଣ ପରି- ଶୋଧ କରି ପାରି ନାହିଁ, ତାଙ୍କର ଅମୂଲ୍ୟ ସ୍ନେହର ପ୍ରତିଦାନ ଦେଇ ପାରି ନାହିଁ ।

କଲ୍ଲନାର ଆନନ୍ଦରେ ତାହାର ହୃଦୟ ଫୁଲ ଉଠିଲା । ଏଥର ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସୁଖୀ କରିବ । ବୁଦ୍ଧ ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ସମାଜ ଦାଉରୁ ରକ୍ଷା କରିବ, ଆଉ ସ୍ନେହମୟୀ ଦିବେଇ ନାନା ତାହାର ଆଶ୍ରୟରେ କାଳ କାଟିବ । ପୁଣି ମନରେ ହେଲା ସତେ ଯୁା ହେବ ? ସତେ ସୀତା ତାକୁ ବିଷା ହେବାକୁ ସମ୍ମତ ହେବ । ହୃଦୟ କହିଲା କିପାଁ ନ ହେବ ? ତର ନିର୍ଯ୍ୟାତକ ଅବଳା ସେ କିପାଁ ଆଉ କାହା ଲାଗି ରଘୁନାଥକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବ ? ଯେଉଁ ମାନେ ଉତ୍ତର ମିଳନର ଚରଦୁଆଁ, ସେମାନେ ଆଉ ଇନ୍ଦ୍ରଜିତରେ ନାହାନ୍ତି । ତେବେ କାହିଁକି ସେ ତାହାର ବାଲ୍ୟସଖାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବ ? ଅବଶ୍ୟ ଜନ୍ମଗତ, ସମାଜତେ କୁସଂସ୍କାର ସୀତାର ଥିବ, ତଥାପି ସେ ତାକୁ ପରମର୍ଶ ଦେବ, ଶିକ୍ଷା ଦେବ, ସାମାନ୍ୟ ନାରୀ କଣ ତା କଥାରେ ଭୁଲିବ ନାହିଁ ? ବିଶେଷତଃ ତାହାର ପରମ ପ୍ରେମିକ କଥାରେ ? ଆଶାର ଆଦିଶଯ୍ୟରେ ରଘୁନାଥକୁ ସମୁଦାୟ ଅତି ସହଜ ବୋଧ ହେଲା, ସେ ପକ୍ଷୀ ହୋଇଥିଲେ କେଜଣି ସେହୁକ୍ଷଣି ଉଡ଼ି ବୁଲି ଯାଇଥାନ୍ତା; ମାତ୍ର ଦାରୁଣ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତାହା କରି ଦେଲା ନାହିଁ । ସବୁ କାମ ଅଜତକୁ ଶିଖାଇ ଶିଖାଇ ତାକୁ ଆହୁର ଛଅ ମାସ ଲାଗିଗଲା । ଗଞ୍ଜାବ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ପରମାନନ୍ଦମୟ ଆଶାର କୁହ୍ମୁକରେ ସେ ଦିନ ଗଣିଲା । ଯେଉଁ ଦିନ କଲିକତା ଭୂଇଁରେ ସେ ପାଦ ଦେଲା, ସେଦିନ ସ୍ୱପ୍ନର ଏକ ଅପୂର୍ବ ଉଲ୍ଲାସ ତାହାର ସଦାଜ ଅଧିକାର କରି ପକାଇଲା ।

ସଞ୍ଜବେଳେ ଲଗାଇ ଫୁଲ ସେତେବେଳେ ସନ୍ଧ୍ୟାପରିଚ୍ଛଦ ପିନ୍ଧୁଥିଲା । ବେହେରାଣୀ ଆସି ସମ୍ପାଦ ଦେଲା ମିଷ୍ଟର ମହାପାତ୍ର ଆସିଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଉଭୟେ ପୁରୁଣା ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ପାଶ୍ଚେଟି ଘର ଭିତରକୁ ଆଣିଲେ । ତାଙ୍କର ବାବୁ ଓ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଆଜି କାଲି ବଡ଼ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ନ୍ୟାୟିକ ତାଙ୍କରଙ୍କର ଦତ୍ତ ସଫତିରେ କଲ୍ୟାଣୀରଚନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଅଛି । ସେଠି ଶତାଧିକ ବ୍ୟବା ଓ କୁଳ- ତ୍ୟାଗିନୀ ଅନାଥା ଆଶ୍ରୟ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ଫୁଲ ଓ ତାରକ ବାବୁ ସେମାନଙ୍କର ମା ବାପ ହୋଇଛନ୍ତି । ଦୁଇଘଣ୍ଟା କାଳ ବୁଲି ବୁଲି ରଘୁନାଥ ସବୁ ଦେଖିଲା । ବିସ୍ମୟରେ ତାହାର ହୃଦୟ ଫୁଲ୍ଲି ହୋଇଗଲା । ସେ ବୁ ଖାଉ ଖାଉ କାଢ଼ିଲା ଆଦେଶ କଥା । ଭାଇର ପୁଅ ମରି ଯାଇଛି ବୋଲି ଫୁଲର ବଡ଼ ଦୁଃଖ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷରେ ସେ ଶୁଣିଲା ରଘୁନାଥର ଅପୂର୍ବ ଇତିହାସ । ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ନିବିଷ୍ଟତାରେ ଶୁଣିଲେ । ସୀତାକୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ରଘୁନାଥ ଇଚ୍ଛୁକ,

ଏହା ଶୁଣି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଖୀ ହେଲେ । ଆପଣା କାର୍ଯ୍ୟର ସମର୍ଥକ ପାଇଲେ କିଏ ବା ଅନନ୍ଦିତ ନ ହେବ ? ସ୍ତ୍ରୀର ହେଲା ସେ ସ୍ଥାନରେ ସୀତା ଆସି ରହିବ ।

ରଘୁନାଥକୁ କଟକ ବିଦାୟ ଦେଇ ଫୁଲ ବୋହୂର ଆଗମନ ବାଟକୁ ଚାଲି ଗଲେ । ବିଧବାବିବାହ ତା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦୋଷାବହ ନୁହେଁ । ସେ ନିଜେ ବୈଧବ୍ୟଯନ୍ତ୍ରଣା ଶ୍ରେଣୀ କରନ୍ତି । ଆପଣାର ଅଖଣ୍ଡ ଜୀବନ ସୁରକ୍ଷା କରି ତା ମନ ସୀତା ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଉଠିଲା । ତାହାର ଧ୍ରୁବ ଧାରଣା ହେଲା, ସୀତା ନିଶ୍ଚୟ ରଘୁନାଥକୁ ଏଥର ବିବାହ କରିବ । ହାତ କତିରେ ଅମୂଲ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ପାଇ କିଏ ବା ତ୍ୟାଗ କରେ ?

ମିଷ୍ଟର ସେନ ଆସି ତା ଦେଇ ଆଡ଼େ ଛୁଡ଼ା ହେଲେ । ତାକୁ ଚିନ୍ତାନ୍ମୁତ ଦେଖି କହିଲେ—“କଣ ଚିନ୍ତା କରୁଛ ଶୟୋଲା ?”

ଶୟୋଲା କହିଲା—“ମୁଁ ସୀତା କଥା ଶୁଣୁଛି । ସତେ କଣ ସେ ରଘୁନାଥ ବାବୁଙ୍କୁ ବିବାହ ଦେଇ ତମର ବିଶ୍ୱାସ ?

ତାରକ ବାବୁ ଆକାଶକୁ ଅନାଇଁ କହିଲେ—“କେମିତି କହିବି କହିଲ ?” ଫୁଲ କହିଲା—“ଯଦି ବିବାହ ହୁଏ କ୍ଷତି କଣ ? ମୁଁ ମୋ କଥା ଶୁଣୁଛି ।”

ଏହା ପରେ ମନର କୋହ ମନରେ ମାରି ରଖିଲା ପ୍ରେମରେ ସ୍ୱାମୀ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ କହିଲା—“କିନ୍ତୁ ତମେ ମହାତ୍ମା ବୋଲି ସିନା ମତେ ଉଦ୍ଧାର କରିଛ ?”

ତାରକ ବାବୁ ଧୀରକଣ୍ଠରେ କହିଲେ—“ଶୟୋଲେ ! ଯାଶୁ ତମକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି । ସେ ତମ ପାଇଁ ଆପଣାର ରକ୍ତ ତାଳିଦେଇଛନ୍ତି ।”

“ହଁ, ମୋର ପାପ ସିନ୍ଦୂର ବର୍ଣ୍ଣ ହେଲେହେଁ ସେ ମେଷଲେମରୁଲା ଶୁଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ କତିକି ଆସି ମୁଁ ଜୀବନ ପାଇଛି । ପ୍ରିୟତମ ! କପର କହିବି ସେ ପ୍ରଭୁ ମୋର କପର ପ୍ରାଣାଧିକ ପ୍ରିୟ ।”

ତାରକ ବାବୁ ପତ୍ନୀର ଧର୍ମସ୍ୱରରେ ମୋହତ ହୋଇ କହିଲେ “ଶୟୋଲା ! ତମେ ପ୍ରକୃତ ଶ୍ରୀଷ୍ଠି ସ୍ୱାମୀ, ଅନ୍ଧକାରରୁ ପ୍ରଭୁ ତମକୁ ଜ୍ୟୋତିର ଆଣିଛନ୍ତି ।”

“ସେହି ଯୋଗୁଁ ଏ ହାତ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ ଏ ଗୋଡ଼ ତାଙ୍କର ପାଇଁ ଚାଲିବ, ଏ ଜିହ୍ୱା ତାଙ୍କର ଗୁଣଗାନ କରିବ ।” ଇନୋଲା ପ୍ରାର୍ଥନାର ବେଳ ହେଲାଣି ଦେଖି ଧର୍ମ ପୁସ୍ତକ, ଗୀତ ପୁସ୍ତକ ଆଣି ମଝିଘରେ ଥୋଇଲା । ସ୍ତ୍ରୀ ବାଳିକା

ସମସ୍ତ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଆସ ଆଣ ମାଡ଼ ଭକ୍ତିଭାବରେ ଉପବେଶନ କଲେ । ଫୁଲ ସେମାନଙ୍କ କଠରେ ଝିଅ କୋ'ଟିକୁ ନେଇ ବସିଲା । ତରକ ବାବୁ ଉପାସନା କଲେ, ବାଇବେଲ ପଢ଼ିବୁ ଡାଠ କଲେ,—“ସେମାର କଦାପି ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ଲୋକ ଆଉ ଆପଣା ନାମନେ ନ ବଞ୍ଚୁ ଅବା ଆପଣା ପାଇଁ ନ ମରୁ, ମାତ୍ର ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ବଞ୍ଚିବାର ଓ ମରିବାର କେବଳ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ହେଉ ।” ସମସ୍ତେ ଭକ୍ତିଭାବରେ ତଥାସ୍ତ କହିଲେ । ଫୁଲମଞ୍ଜୁର ଆଖିରୁ ଭକ୍ତିର ଅଶ୍ରୁ ଧାର ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ରଘୁନାଥ କଟକକୁ ଆସି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଘରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ହଠାତ୍ ଚିନ୍ତନ ନ ଦେଇ ଆସି ଥିବାକୁ ସେମାନେ ବଡ଼ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହେଲେ । ରଘୁନାଥ ଯେ ବାପା, ଏ କଥା ତାଙ୍କମଣି ଜାଣନ୍ତି । ସେ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ସନ୍ତାନ ଦେଇ ବସିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଜାତିରୁ ଅଟକ ହୋଇଛନ୍ତି । ଘରେ ବାଉରଣୀକି ସ୍ଥାନ ଦେଇ, ପୁଣି ସମାଜରୁଟି ରଘୁନାଥ ଓ ତାହାର ପରିବାରକୁ ଛଅମାସ କାଳ ରଖିଛନ୍ତି, ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଜାତି ବିଶେଷତଃ ବାହୁଣ ଜାତି କି ତାଙ୍କୁ କ୍ଷମା କରି ପାରେ ? କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ବୁଝେଇ ନାହିଁ । ରୁପା ମୁହଁକୁ ଗୁଞ୍ଜି ସେ ରଘୁକୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି କହିଲେ—“ବାପ ! ଏହି ଯୁବତୀ କନ୍ୟାକୁ—ମୋର ପୁତ୍ରପ୍ରସାଦିଆ ଅନାଥା ବାଳକାକୁ ମୁଁ କେଉଁଠି ଗ୍ରହଣ କହିଲୁ ? ବାଉରଣୀ ହେଲେ କଣ ସେ ମନ୍ତ୍ରଣା ନୋହେ ? ସେ ଭାସି ବୁଦ୍ଧିମତୀ ! ମୁଁ ତାକୁ ଅନେକ ପାଠ ପଢ଼ାଇଛି ।” ଏହା କହି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣବଚନରେ ରୁପାକୁ କତିକୁ ଡାକିଲେ । ରୁପା ଲଜ ଲଜ ହୋଇ ଅଜା ଓ ମାଆଁ କତିରେ ଯାଇ ବସିଲା । ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ—“କୋଇଲି ଚଉତିଶା ଗାଇଲୁ ?” ରୁପା ପ୍ରଥମେ ଲଜରେ ମଲ୍ଲପରି ହୋଇଗଲା, ପରେ ଭକ୍ତି ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ଗାଇଲା—

“ଦେବତାକୁ ଦେଖ ପାଇଁ, ଦିଅଁ ଅଛି ପେର୍ଜିଠାଇଁ,

ଦୁଷ୍ଟିଦେଲେ ନାହିଁ ଦୂରେ, ଦିଅଁ ରହିଅଛି ଆପଣା ଘରେ ଲେ—

ଦାପକୁ ଜାଲି ଦିଅଁକୁ ଦେଖ

ଦିଅଁ ରହିଅଛି ଦେଉଳ ଶିଖ ।”

ତାହାର ମନୋହର ସ୍ଵର ଶୁଣି ରଘୁନାଥ ଚନ୍ଦ୍ରସ୍ ହୋଇଗଲା । କହିଲା—
“ବାପା ! ଆଉ ଏ ଜାତିର ଲକ୍ଷ୍ମଣା ଭେଟିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ମୁଁ ତମ ସମସ୍ତ କି ବର୍ମା କେଇଯିବ । ଏ ଜାତିରେ ଆଉ ଲଭ କଣ ?”

‘କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଏ ଜାତିକ ଗ୍ରହଣ ନାହିଁ ବାପ ! ମତେ ସେମାନେ ନିର୍ଯ୍ୟାତନ କରନ୍ତୁ, ଏକବାଡ଼ି କରନ୍ତୁ, ମୋର ଦୃଢ଼ତା ଦେଖି ଆଉ ପାଞ୍ଚଟା ଦେଉଳେ,

ମୋ ସାଥରେ ମିଶିବେ । ତେଣିକି ଏ ସମାଜର ସଂସ୍କାର ହୋଇଯିବ; କିନ୍ତୁ ଆମେ ଯଦି ଶେଷରେ ତାଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରୁଁ, ସେମାନେ କଣ ବାଟକୁ ଆସିବେ ?”

ତାଗ୍ରମଣି ଆଖିରେ ଲୁଗା ଦେଇ କହିଲେ — “ବାପ ! ଯାହା କରନ୍ତି ଏ ଜାତି । ମୋ ରେବର ମଲ୍ଲମୁହଁ ଆମକୁ ଟିକିଏ ଦେଖେଇ ନାହାନ୍ତି । ତା ଶିଶୁର ଆମକୁ ଦୁଇ ବର୍ଷ ହେଲା ଦୁଆର ମନା କରିଛି ! ଯେ ଲୁଚେଇ କଣ ହେଲେ ଆମ ସଙ୍ଗେ ସଂପର୍କ ରଖିଥିଲା, ସେ କଣ ଆଉ ଅଛି କି ?”

ଜଗନ୍ନାଥ ହିକାରେ କହିଲେ — “ସେ ଦେବୀ ସ୍ୱର୍ଗରେ, ଆଉ ତାର କୋଳରେ ମୋ ପ୍ରିୟତମା କନ୍ୟା ରେବତୀ । ବାପ ! ମୋର ମୂର୍ଖତାରୁ ରେବତୀର ସଙ୍ଗନାଶ । ମୁଁ ଜଣେ ଚିକିତ୍ସକ, ଜାଣି ଶୁଣି ଦଶ ବର୍ଷର ଶିଶୁକୁ ବିଷ ଦେଲି, ଜାଣି ଶୁଣି ସେତେବେଳେ ଜାତିକୁ ଭୟ କରି ମୋର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିମାକୁ ଭସେଇଲି; ଆଉ କୋଉ ବାପ କେତେ ଝିଅର ଦାଲା ବିଷ ନ ଦଉ । ମୁଁ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ତା ଲାଗି ମଲିଣି ।”

ତାଗ୍ରମଣି କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ହୋଇ କହିଲେ — “କଣ ସୁଖ ମୋ ଝିଅ କଲା ! ବାର ବର୍ଷ ଦିନୁ ପୁଅର ମା ହୋଇ ବସିଲା । ଭଲ ଘର ବରରେ ଦେଇଥିଲୁଁ, ହେଲେ କପାଳ ଏତଳ — ।”

ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ — “କାହିଁକି ଅକାରଣ କପାଳକୁ ଦୋଷ ଦେଉଛ ? ବାଲାବିବାହ ଶରୀର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଭୟଙ୍କର ଅତ୍ୟାଚାର । ଆଗ କାଳରେ ବାଲା ବିବାହ ଥିଲା — ଲୋକେ ଥିଲେ ସଫଳ । ଆଜିକାଲି ବିଳାସ — ବ୍ୟସନ ହେଲାଣି ଇଷ୍ଟଧର୍ମ । “ହେଲେ ବାବୁର ଏତେ ଅଧଃପତନ ହେବ, ଏହା ମୁଁ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଭାବି ନ ଥିଲି ।” ରଘୁନାଥ ଏହା କହି ବ୍ୟସ୍ତତା ନୟନରେ ତଳକୁ ଚାହିଁଲା । ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ, “ତାର ବାପ ତାର ସଙ୍ଗନାଶ କଲା । ତାହାର ଏକା ନୁହେଁ, ସମସ୍ତଙ୍କର କଲା । ଏବେ ଅନୁତାପରେ ଜଳି ମରୁଛି । ଆଉ ସେ ଦିନ ନାହିଁ, ଶାଶୁ କୋହୁ ଗଲେଦିନୁ ବୁଢ଼ାତ ଟାଣି ଭାଙ୍ଗିଛି ।”

ତାଗ୍ରମଣି କହିଲେ — “ନୂଆବୋହୁ ଯେ ଆସିଛି, ସେ ସ୍ତ୍ରୀମଣି ଶଶୁର କାହାର ବାଧା ନହେଁ । ଯେପରି ଶଳ ସେହିପରି ହିରପ୍ରକୃତ । ତମେ ମର ଶୋଇଥିଲେ ଅନେଇଁ ଯିବ ନାହିଁ । ବାପ ଝିଅ ଦୁହେଁକି ସେ କଥାରେ ଲୁହା ତତେଇ ତଥା ଦେଉଛି ।”

ମା’ର କଥାରେ ରଘୁନାଥର ଗ୍ରନ୍ଥ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ମର୍ମାନ୍ତକ ଶୂଳ ବେଦନା ଉଠିଲା ପରି ହେଲା । ସେ ଦାଣ୍ଡକୁ ବୁଲି ବାହାରିଲା ।

ନବିତ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାମୟୀ ମଧୁନଶା । ଚତୁର୍ଥ ମାରବ ନିଷ୍ଠେଷ୍ଟ । ପ୍ରକୃତିର ମହାବିଶ୍ରାମ, କେବଳ ଏ ବିଶ୍ରାମ, ପ୍ରହରରେ ଜାଗ୍ରତ—ମାଳାକାଶ ତଳେ ସୁଧାମୟ ସୁଧାକର, ଘୃମିମୟୀ ତାରକାଶ୍ରେଣୀ, ଆଉ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ତଳେ ନୈଶ କୁସୁମ, ଯଦି ଅନୁରାଗରେ ନିଶାଗୁଣୀ, ସୁଧକା, ଜହ୍ନିଫୁଲ; ପୁଷ୍କରିଣୀର ସ୍ଥିର ତରଙ୍ଗ ଉପରେ ହାସ୍ୟମୟୀ କୁମୁଦିନୀ । ନୈଶ ପ୍ରହରୀ ଚନ୍ଦ୍ର ଜାଗ୍ରତ । ତାହାର ପରିଜନ କେତେକରେ ନିଦ୍ରାସୁଖ ଭୋଗ କରିବେ ? ଆଉ ଜାଗ୍ରତ ସେହି ପୁରତନ ପୁଷ୍କରିଣୀ କୁଳରେ ସେହି ଚିର ଆଦରର ଅଶୋକ ଚଉତିରା ମୂଳେ ଯୋଡ଼ିଏ ବ୍ୟକ୍ତି । ଜଣେ ପୁରୁଷ, ଜଣେ ରମଣୀ । ଏହି ଅଶୋକ ଚଉତିରା ଉପରେ, ଏଇ ତାଗ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସାକ୍ଷୀ କରି ଦିନେ ଏହି ପଥର ପାହାଚ ଉପରେ ଏହି ଦିଓଟି ପ୍ରାଣୀ ଏହି ପରି ବସିଥିଲେ । ଏହିପରି ପରସ୍ପର ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ କାନ୍ଦିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଉଭୟେ ଥିଲେ ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାରେ । ସ୍ୱପ୍ନାରେ ଦୁଃଖ—ସ୍ୱପ୍ନାରେ ଜଞ୍ଜାଳ—ସ୍ୱପ୍ନାରେ ବଳଙ୍କ କାଳିମା—ଉଭୟର ପ୍ରାଣକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ନ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଉଭୟେ ଥିଲେ ପ୍ରକୃତିର ସନ୍ତାନ—ନର୍ମଳ ପୂଜାଫୁଲ । ଉଭୟଙ୍କ କତିରେ ଉଭୟଙ୍କ ପ୍ରାଣ ନିବେଦିତ ଥିଲା ।

ପରସ୍ପର ଥିଲେ ପରସ୍ପରର ଜୀବନ । ଏକ ବିନା ଅନ୍ୟକୁ ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ନବଯୌବନର ଦକ୍ଷିଣା ପବନରେ ଫୁଟିଥିଲେ ଦିଓଟି ମନୋହର କୁସୁମ, ଗୋଟିଏ ଗୋଲପ—ଗୋଟିଏ ମଲ୍ଲୀ, ଗୋଟିଏ କୁମୁଦ—ଗୋଟିଏ ପଦ୍ମମା । ଉଭୟଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରେମ ସଙ୍ଗୀତ ବାଜି ଉଠିଥିଲା—ନଗନ ଅନୁରାଗ ତନ୍ତ୍ରୀରେ, ନଗନ ଆଶାର ମୋହରେ, ପ୍ରେମ-ପାରିଜାତ ବନର କୋକିଳ କୋକିଳା ଉଭୟେ, ବଞ୍ଚିଥିଲେ କେବଳ ପରସ୍ପର ପାଇଁ ! ସେଦିନ ଜଗତ ସେମାନଙ୍କ କତିରେ ଥିଲା ତୁଚ୍ଛ, ବାସ୍ତବ ଜୀବନ ଅସାର । କଲ୍ଲନାର କଲ୍ଲଲେଖ ସେମାନେ ରଚନା କରିଥିଲେ ମନେ ମନେ, ରଜନୀର ନୟନ ବନ ଆଜିଥିଲେ ପ୍ରେମତୁଳିକାରେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ପରି ଥିଲେ ପରସ୍ପର ଏକାନ୍ତ ଅବିଚ୍ଛନ୍ନ ।

କିନ୍ତୁ ସେ ଦିନ ଆଉ ନାହିଁ । ନିଷ୍ଠୁର ନିୟତି ଉଭୟଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ କରିଲା । ସେମାନଙ୍କର ଶତ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ସତ୍ତ୍ୱେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣ ସହିତ ଯୁକ୍ତ କଲା, ଅନ୍ୟର ସୁଖ ଦୁଃଖ ଭୁଞ୍ଜିବାକୁ ଦେଲା । କର୍ମର ଅଗ୍ନି-ପରୀକ୍ଷାରେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଦେଲା । ଏତେଦିନେ କର୍ମଫଳର ଅବସାନ ହେଲା ପରା ? ଏତେ ଦିନେ ସ୍ୱକୃତିରୁ ଯାହା ପାଇଲେ ପରା ? ପୁଣି ପୁଣ୍ୟସାର ଏ ପାରିରେ—ଯେଉଁ ପାରିରେ ସେମାନେ ଆଉ ପରସ୍ପରକୁ ପାଇବେ ନାହିଁ ଭାବିଥିଲେ, ସେହି ପାରିରେ ତାଙ୍କୁ ଆଣି ପରସ୍ପରର ସମ୍ପର୍କୀନ କରି ଭେଟାଇ ଦେଲା—ସେହି ନିୟତି । ସୂତର ଶତ ବୃଷ୍ଟିକଦଂଶନ ହୃଦୟରେ ଜ୍ୱାଳା କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଉଭୟେ ଉଭୟଙ୍କୁ ଦେଖି ଦଣ୍ଡକ ଲାଗି

ଆସୁବସୁତ ହେଲେ; ଦଣ୍ଡକ ଲଗି ସେମାନେ ମିଳନର ମଧୁ ଆସ୍ବାଦନ କଲେ ।
ଦଣ୍ଡକ ଲଗି ଦୁହେଁ ଦୁହେଁକୁ ଗୁହ୍ୟ ଆସ୍ବାଦ ଶାନ୍ତ ବିଧାନ କଲେ ପରା !

ଆଉ ଏ ଦୁଇଜଣକୁ ଗୁହ୍ୟ ବାରି କୁଅମୁଲେ ବସିଥିଲା ଗୋଟିଏ ଦୁନଳା
ବୁଢ଼ୀ । ଦୁଇଜଣଙ୍କର ଆସ୍ବାକୁ ଏକ ସୁତାରେ ପିଇଛି ଯାହାର ହାତ, ଦୁଷ୍ଟର
ଦୁର୍ନାମରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଲଗି ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ସେ ନିରାପଦରେ ଜଗି ବସିଛି । ଏହିପରି
ସେ ଦିନେ ଉଭୟଙ୍କୁ ଏକତ୍ର ଦେଖିଥିଲା । ସେଦିନ ଉଭୟେ ଉଭୟ ଲଗି
ବ୍ୟାକୁଳ, ଦିଓଟି ପ୍ରାଣ ଏକାଠି ମିଶିଯିବା ପାଇଁ ଚହୁଁଥିଲେ । ଜଳ ବନ୍ଧରେ ରେଖା
ଆକିରା ପରି ସମାଜ, ସୁଜନ ଯେତେ ତାଙ୍କୁ ଭଲ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦୁଇ ଜଣ ପ୍ରେମର
ବିଦ୍ୟୁତ ଆକର୍ଷଣରେ ଏକାଠି ମିଶିଥିଲେ । ସେ ମିଳନର ସାକ୍ଷୀ ଥିଲା ସେ ନିଜେ !
ସେ ଦିନ ଆଉ ଏ ଦିନ ! ତା ପରେ ବର୍ଷ ବର୍ଷ ବହି ଯାଇଛି, ବର୍ଷ ବର୍ଷ ବହି
ବୁଢ଼ୀ ଦୁହେଁଙ୍କର ବିଚ୍ଛେଦ ବାହୁନିଛି, ଗୀତ ବାନ୍ତି ଗାଇଛି, କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ଆଖିର
ଜ୍ୟୋତି ହରାଇଛି; ତଥାପି ସେମାନଙ୍କୁ ଫେରି ପାଇ ନାହିଁ । ଏମେ ଗୋଟି
ଗୋଟି କରି ତାହାର ସ୍ନେହର ସାଥୀ, ସୁଦୃଢ଼ଙ୍କୁ ହରାଇଛି, କେତେ ସେ
ହରାଇଛି, ତାର କଣ ଆଉ ଭାଲିକା ସେ ରହିଛି ?

ସେମାନଙ୍କ କଥା ଗୋଟି ଗୋଟି ତାର ମନେ ପଡ଼ି ହୃଦୟ କରୁଛି ।
ମାରବ ମାଳାକାଶକୁ ଗୁହ୍ୟ ମାରବ ପ୍ରାଣରେ ବସିଛି — ବୃଦ୍ଧା ପିତେଇ ଆଉ ବଢ଼ିଗଲା
ସୀତା ଓ ରଘୁନାଥ ।

ସୀତାର ଶରୀରର ଚରକାଳ ପାଇଁ ଅସ୍ତମିତ । ତାହାର ସ୍ବାମୀ ଯାଇଛି,
ସୁନ୍ଦର ଯାଇଛି, ମା ଯାଇଛି, ଭରଜ ଯାଇଛି — ଯେ ତାକୁ ସ୍ନେହ କରନ୍ତେ, ଯେ ତାର
ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖୀ, ସୁଖରେ ସୁଖୀ ହୁଅନ୍ତେ, ସେ ସମସ୍ତେ ଗୋଟି ଗୋଟି ଯାଇଛନ୍ତି;
କିନ୍ତୁ ଯାଇ ନାହିଁ ସେ ନିଜେ । ଆଉ ଯାଇ ନାହିଁ ତାର ଅନୁଦୟ ବୃଦ୍ଧ ପିତା —
ଯାହାର ମୂର୍ଖତା ଫଳରେ ଆଜି ସେ ହତଭାଗିନୀ ବଳି, ସେ ଯାଇ ନାହିଁ ।
ବୃଦ୍ଧ ଅକର୍ମଣ୍ୟ, ବାପାହୀନ ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଛି ସେ ବୁଢ଼ୀ — ତାହାର କୃତ-
କର୍ମର ଅନୁଦାୟ ଲଗି, ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଲଗି, ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁନ୍ଦରର ନିଷ୍ଠୁର ନିର୍ଯ୍ୟାତନ
ଭେଦ କରି ପଡ଼ି ରହିଛି ଗୋଟି ଗୋଟି ଫଳକଥା ସୁରଣ କରିବା ଲଗି । ତାହାର
ସେବା, ତାହାର ଶୁଣିଷାର ଭାର ଦେନିଛି ସୀତା ।

ସୀତାକୁ ଗୁହ୍ୟ ବୁଢ଼ୀର ପ୍ରାଣ ଫାଟିଯାଏ । ରକ୍ଷକେଶ, ଅଳଙ୍କାରସ୍ଥନା,
ବିଷାଦିନୀ, ଅନାଥନା ସୀତା ମୂର୍ଖିକ ଗୁହ୍ୟ ବୁଢ଼ୀର ଆସ୍ବା କାନ୍ଦି ଉଠେ — ଜଣକ
ଲଗି । ଆଜି ଯଦି ସେ ତାହାର ହାତ ଧରି ଆନ୍ତା, ସେ ଯଦି ଘରର କଣ୍ଠିଏ
ଦେଇଥାନ୍ତା, ତେବେ କଣ ଏପରି ହୋଇଥାନ୍ତା ? କୁବେର କାଳ ନର ଶ୍ରୀ ସମ୍ପଦ
କଣ ଏହିପରି ନିର୍ଜଳା ମରୁଭୂମିରେ ପରିଣତ ହୋଇଥାନ୍ତା ? ତାହାର ନିଜ
ହାତରେ ସେ ପ୍ରତ୍ୟାମୟ ରସାଳ ତରୁ କର୍ତ୍ତନ କରିଛି । ଏବେ ଦୋଷ ଦେବ

କାହାକୁ ? ସେହି ଚିନ୍ତାରେ ଶର୍ୟା ଝୁର ଝୁର ମଲା । ସେ ବିଭୀଷଣରେ ବାଧା ପୁଣି
ଦେବଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ ଅଧଃପତନର ଚରମକୁ ଗଲା । ସୁନାର ଦେଉଳ ନୂନା
ହେଲା । ଯକ୍ଷର ସମ୍ପତ୍ତି ସଲଲା । ମାଲି ମୋକଦମାରେ, ରାଣଦାୟରେ ଗୃହ
ସଙ୍ଗ୍ରହାନ୍ତ ହେଲା । ବୁଢ଼ା ବୟସକୁ ଏହା ଦେଖିବ କୁ ଥିଲା — ଏହା ଅଙ୍ଗେ
ନିଭେଇବାକୁ ଥିଲା ! ଲକ୍ଷ୍ମୀପ୍ରତିମା ଅହ୍ୟଗ୍ରଣୀ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ବଳେ କଲେ; କିନ୍ତୁ
ରଖିଗଲେ ଅନାଥ — ଅର୍ଥେତ ଶ୍ରେଣୀହୀନ ବାଣ୍ଟି ବର୍ଷର ବୁଢ଼ା । ଦୁଷ୍ଟ ଫଳରେ
ଯାହା କତିକି ଯମ ସୁଦ୍ଧା ଆସିବାକୁ ଅମଙ୍ଗ । ହେଲେ ସବୁ ଆଦୌଳି ସବୁ ଉଝଟ
ସହେ ଯାତା । ପାଷାଣ ପ୍ରତିମା ନାରବ ମୁଖରେ ସବୁ ଗଞ୍ଜଣା ସହି ବୁଢ଼ା ବାପାକୁ
ହେଁହାଣ୍ଡଲରେ ଘୋଡ଼ାର ରଖିଛୁ ଭାଇ ଭଉଜର ଡର ବାକ୍ୟବାଣରୁ । ସୀତାର
ମହତ୍ତ୍ୱ ଚିନ୍ତାରେ ରଘୁନାଥର ପ୍ରେମମୟ ହୃଦୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା ।

ସେ ସୀତା ପାଦତଳେ ବସି ତାହାହିଁ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲା । ତାହାର
ପଶ୍ଚାତ୍-ଜୀବନର ସମୁଦାୟ କାହାଣୀ ସେ ପ୍ରେମମୟୀର ପାଦତଳେ ନିବେଦନ
କରିଛି । ଆଜି ମଧ୍ୟ ତା ଗଳାରେ ସେହି ସୁନା ସୁତା ' ଏତେ ପ୍ରେମର ସେ କଣ
ପ୍ରତିଦାନ ଦେବ ନାହିଁ ? ଉଭୟେ ନାରବରେ ପରସ୍ପରକୁ ଚାହିଁଲେ, ହୃଦୟ
ଝଟରେ ଦେଖିଲେ ପରସ୍ପର ହୃଦୟର ପ୍ରିୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଦ୍ୟାପି ଜୀବିତ !

ରଘୁନାଥ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି କହିଲା — “ସୀତା ! ସବୁ ଶୁଣିଲ, ମତେ କଣ
କ୍ଷମା କରିବ ନାହିଁ ?”

ସୀତା ନିଜକୁ କହିଲା ପରି କହିଲା — “କ୍ଷମା ! କଣ କ୍ଷମା ! କଣ ଯାଇଁ ?”

ରଘୁନାଥ ପ୍ରଶ୍ନର କଲା — “ମୁଁ ଯେ ତୁମକୁ ଭୁଲି ଅନାକୁ ବିବାହ
କଲି, ତୁମ କତିରେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ଦେଶତ୍ୟାଗୀ ହୋଇଥିଲି, ତାହା
ଭଙ୍ଗ କଲି !”

ସୀତା କିଛିକ୍ଷଣ ନାରବ ରହି କହିଲା “କ୍ଷମା ମୁଁ କଣ ଦେବି ତୁମକୁ ?
ତୁମେ ମୋ ଚରୁକରେ କିଛି ଦୋଷ କରି ନାହିଁ । ମୋର କପାଳ ମନ୍ଦ !”

“ତା ନୁହେଁ ସୀତା !” ଆବେଗରେ ରଘୁନାଥ କହିଲା, “ତା ନୁହେଁ
ମୀତା !” “ମୁଁ ଆସିଛି, ପୁଣି ଫେରି ଆସିଛି, ତୁମକୁ ସୁଖୀ କରିନାଲୁ ପୁଣି ଫେରି
ଆସିଛି । ତୁମେ ଦୟା କରି ମୋ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସମ୍ମତ ହେଲେ ସବୁ ଦୁଃଖ, ସବୁ
କଷ୍ଟ, ଅଶାନ୍ତ ସବୁ ଶେକ ଭୁଲିଯିବ । ସୀତା ! ତୁମେ କଣ ମତେ ଗ୍ରହଣ
କରିବ ?”

ସୀତା ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇଗଲା । ଇଏ କଣ ! ଇଏ କଣ — ଉଦ୍ଭାବର
ପ୍ରଳାପ । ସୀତା ଗ୍ରହଣ କରିବ ତାକୁ ? କିପରି ଗ୍ରହଣ କରିବ ?

ରଘୁନାଥ ତା' ଉତ୍ତର ନ ପାଇ କହିଲେ—“ସୀତା ! ଦେବୀ ! ମୁଁ ତୁମକୁ ଚାହେଁ—ତୁମକୁ ବିବାହ କରିବି ।”

“ମୋତେ—ମୋତେ—” ସୀତା ଆଉ କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେଷ-ଆଦିରେ ତାହାର ଆଖି ଦୁଇଟା ଦାଉ ଦାଉ ଜଳି ଉଠିଲା ।

ସେ ଏକ ଧାକ ଘୁଷି ଯାଇ କହିଲେ—“ରଘୁନାଥ ! ସାବଧାନ ! କଣ ବୋଲି କଣ କହୁଛ ? ଅନ୍ୟର ଶ୍ରୀମନ୍ତ୍ରୀକୁ ତୁମେ ବିବାହ ହେବାକୁ ଚାହଁ । ନିର୍ଭୀକ ! ମତେ କଣ ଅନନ୍ତ ନରକରେ ବୁଡ଼ାଇବ ? ମୋ ସ୍ବାମୀ ମୋ ଶରୀର କୁଳରେ ମୁଁ କାଳି ଦେବୀ ? ତୁମେ ଏଇ କଥା କହିବାକୁ ଏତେ ନେହେରୁ ହୋଇ ମୋ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିଥିଲ ? ସାବଧାନ— !”

ରଘୁନାଥ କିଛିକ୍ଷଣ ରୁନ ରହି କହିଲେ—“ସୀତା ! ଭଲ ବୁଝିଛ । ତୁମର ସ୍ବାମୀ କିଏ ? ତୁମର ମନେ ଅଛି— ?”

ସୀତା କୁପିତା ଫଣିମା ପରି ଉଠି ଠିଆ ହେଲା । ସେଷପୂର୍ଣ୍ଣ ଗନ୍ଧାର-ସ୍ବରରେ କହିଲେ—“ଆଉ ମୋ ମୁହଁ ଦେଖିବାକୁ ଆସ ନାହିଁ । ମୁଁ ସେ ସୀତା ନୁହେଁ—ସେ ସୀତା ତ ଅନେକ କାଳ ମଲ୍ଲଣି । ମିଶ୍ରବଂଶର ବୋହୂ ମୁଁ—ଅମୂଲ୍ୟମୋହନର ମା—ଆଜି ଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମୋ ସ୍ବାମିର ପବିତ୍ର ମୂର୍ତ୍ତି ମୋ ଆଖି ଆଗରେ—ପାରିଷ୍ଠ ! ଦୂର ହୁଅ, ଦୂର ହୁଅ ମୋ ଆଖି ଆଗରୁ । ଆଉ କାହାକୁ ଚିତ୍ତ ହୁଅ—ସୀତାକୁ ନୁହେଁ ।” ସେ ଫେରି ଚାଲି ଯାଉଥିଲା, ପରଜିତ ରଘୁନାଥ ତାହାର ଅସମ୍ଭବ ତେଜଃପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା ଶୁଣି ଏକାବେଳକେ ହତବୁଦ୍ଧି ହୋଇଗଲା । ତଥାପି ସାହସ କରି ଡାକିଲା “ସୀତା ବୁଦ୍ଧ, ତୁମ ମନରେ କଷ୍ଟ ଦେଲି, କ୍ଷମା କର ।” ସୀତା ଚାଲି ଯିବା ଦେଖି ଠିଆ ହେଲା । ରଘୁନାଥ କହିଲେ—“ମୁଁ ତୁମକୁ ସୁଖୀ କରିବାକୁ ଚାହେଁଥିଲି ।”

“ମତେ ସୁଖୀ କରିବାକୁ ଚାହଁ” ତେବେ କଲାଣି କର, ସୀତା ଶୀଘ୍ର ମରୁ; ଆଉ ତା ସ୍ବାମୀ, ଯାହାର ଘର ସେ ଯନ୍ତର ବର୍ଷ କରିଛି, ଯାହାର ପୁଅକୁ ସେ ଗର୍ଭରେ ଧରିଥିଲା, ସେହି ସ୍ବାମୀ, ସେହି ପୁଅକୁ ଜନ୍ମେ ଜନ୍ମେ ଅପଣାର କରି ପାଉ । ମହାପ୍ରଭୁ ମତେ ସେହି ସ୍ବାମୀ, ସେହି ପୁଅ ଦିଅନ୍ତୁ ।”

ସୀତା ଦୁଃସନ୍ଦେହରେ ସ୍ଥାନ ତ୍ୟାଗ କଲା । ରଘୁନାଥ ବହୁକ୍ଷଣ ଡ଼ାକି ଯାହାତ ଉପରେ ବସି ରହିଲା । ଆଶାର କୁହ୍ବକ ତାର ଚୁଟିଛି, ମନର ଭ୍ରାନ୍ତି କଟିଛି, ତାକୁ ସେହି ଦିନୁ ଆଉ କେହି କଟକରେ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି ।

ଦ୍ଵ ୨୯୨ ଶ୍ରୀ ।

ନିଶ୍ଚିନ୍ତର ବୋହୂ ମୁଁ X X X X ପାରିବୁ ।
 ଦୁଇ ହସ, ଦୁଇ ହସ ମୋ ଅଖି ଆଗରୁ ।

ପଞ୍ଚତ୍ରଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ରଘୁନାଥ କୁଆଡ଼େ ଯିବ ? ପ୍ରାଣରେ ଏ ଦାରୁଣ ଅଶାନ୍ତି ଦେନ ସେ କୁଆଡ଼େ ଯିବ ? ପୁଣି ବର୍ମା ଫେରିଯିବ ? ସେ ତାହାନ୍ତି ସ୍ଥିର କରି କଲିକତାର ଟିକଟ କରିଲା । ରେଳରେ ବସି ଝରକା ବନ୍ଦ ଉପରେ ମୁଣ୍ଡ ରଖି ଭାବିଲା ଅଜାତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ । କାହିଁକି ତାହାର ଜୀବନରେ ଏତେ ଦୁଃଖ, ଏତେ ବିଚ୍ଛେଦ ? ଯାହାକୁ ସେ ଆପଣାର ଭାବିଲା, ସେ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କଲା । ସୀତା କି ନିଷ୍କୁର ! ଏତେ ବର୍ଷର ପ୍ରେମ ସେ ଉପେକ୍ଷା କଲା । ଅରମାନରେ ତା ପ୍ରତି ଜଳି ଉଠିଲା । କିନ୍ତୁ ଦିନ ଦୁବାର କଲେନା ତାହାର ସ୍ମୃତିପଥରେ ଉଦ୍‌ବିତ ହୋଇ ତାକୁ ଯଦ୍‌ଶା ଦେଲା ।

ରେଙ୍ଗୁନର ସେ ଅରୁଣ ପ୍ରାସାଦ ମୟା ବିନା ଶୂନ୍ୟ । ଘେନିମାନେ କଲିକତାରେ । ଏକାକୀ ସେ ଚଉର ବିଜନପୁରୀରେ ବାସ କରିବ ? ପୁଣି ଶୁଣୁରଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତାବ କଥା ଚିନ୍ତା କଲା । ରୂପଗୁଣବତୀ ଲତିକାକୁ ସେ ଯଦି ବିବାହ କରେ, କଣ ଶିତି ? ତାର କି ବୟସ ? ଶୁଣିଣ ପୁର ନାହିଁ, ତାର କି ବୟସ ? ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଯୁବକ; ମାତ୍ର ଲତିକା ଉପରେ ତାହାର ଆଦୌ ମୋହ ହେଲା ନାହିଁ । ମାୟାର ସ୍ଥାନ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ରମଣୀ ଅଧିକାର କରିବ, ଏହା ତା ପକ୍ଷରେ ବ୍ୟବହାର କଲେନା ମନେ ହେଲା । ଜଣେ ଅଧିକାର କରିଥାନ୍ତା, ଯେ ଆବାଲା ତାର ହୃଦୟର ଆଶା ଥିଲା, ସେହି ଜଣକ ଅଧିକାର କରିଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ସେ ତ ନାସ୍ତି କଲା । ଆଉ କାହାପାଇଁ ସ୍ୱପ୍ନାର ? ରଘୁନାଥ ଦୂର ବୃଷଭଜିକୁ ଚାହିଁ ଅଜାତ ଜୀବନ ଚିନ୍ତା କଲା । କେଉଁ ଦେଶରେ ସେ ଜନ୍ମ ? କେଉଁଠି ତାର ବାସ ? ଅତି ସ୍ଥାନ ହୋଇଥିଲା, ପିତା ମାତା ଭଗିନୀକୁ ହରାଇଥିଲା । ଯୌବନରେ ହରାଇଲା ସୀତାକୁ । ତାକୁ ଦେନ ଘର କରିଥିଲେ ସେ ସୁଖୀ ହୋଇଥାନ୍ତା; ମାତ୍ର ତାହା ନ ତା କପାଳରେ ନ ଥିଲା । ଦେଶର ଆତ୍ମାତ୍ମ ସ୍ୱଜନ ସବୁ ତ୍ୟାଗ କରି ସେ ହେଲା ଦେଶାନ୍ତରୀ । ବହୁଦିନ ପରେ ନରେଶ ଦାଦାର କଥା ତା ମନରେ ଉଦୟ ହେଲା । ସେ ତାକୁ ଭୁଲାଇ କଲିକତା ଆଣିଲା । ସେଠି ତା ଜୀବନର ଅପୂର୍ବ ପରିବର୍ତ୍ତନ । ପ୍ରେମମୟୀ ମାୟା ସହୃଦ ପରିଚୟ, ପୁଣି ବର୍ମା ଯାତ୍ରା, ସେଠି ହୃଦୟ ବର୍ଷ କାଳ ସୁଖର ସ୍ୱପ୍ନାର ରଚନା — ସେ ସ୍ୱପ୍ନାରେ ତାର ପ୍ରିୟ ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତିର ଜନ୍ମ, ସେଠି ରାଜପୁତ୍ରରେ ସେ ଅବଧି କାଳ କାଟିଛି, ବୋଧ ହୁଏ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାଟିଥାନ୍ତା, କିନ୍ତୁ ହୁର ମରଣ ତାହା କରି ଦେଲା ନାହିଁ । ତା ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ଅବଲମ୍ବନ ମାୟାକୁ ସେ ହରଣ କରି ଦେଇଗଲା କେଉଁ

ଅଜ୍ଞାତ ଦେଶକୁ । ଦିନେ ନୌକାରେ ଜନ୍ମ ଗଡ଼ରେ ସେ ଓ ମାୟା ବୁଲୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀରାମକାନ୍ତ ନଦୀର ଦିଶାଳ ବାଟ ବନ୍ଧରେ । ଜନ୍ମ ଆଲୁଅ ଜଳବନ୍ଧରେ ନାଟୁଥିଲା — ମାୟା ସ୍ୱପ୍ନପୁରୀ ରଚନା କରି, ଆଉ ତା କୋଳରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ମାୟାଦେବୀ ତଳ ଚଢ଼ିଥିଲା ଉଷ୍ମ ପ୍ରେମାଶ୍ଳେଷରେ । ସେ ଦିନ ଯାଇଛି, ସେ ଦିନ ସେ କହିଥିଲା, “ମୁଁ ଯଦି ମରିଯାଏ ।” ରଘୁନାଥ କହିଥିଲା, ‘ତେବେ ଅକୁଳ ସମୁଦ୍ରରେ ସେ ଯିଲା ଗୁରୁଟିକୁ ନେଇ ଭାସିବ ।’ ହସି ହସି ଦିନେ ଯେଉଁ କଥା ହୋଇଥିଲା, ସେ ରହସ୍ୟ ଏବେ ବାସ୍ତବରେ ଚରିଣିତ ହୋଇଛି । ଗାଡ଼ ଅଶ୍ୱସମାହୁଳ ଆଖିରେ ନୈଶାକାଶକୁ ଚାହିଁ ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା, ଆଉ ତାର ଜୀବନରେ କି ପ୍ରୟୋଜନ ? ଏକାକୀ ହୃତଭାଗା କେଉଁ ସୁଖ ଲାଗି କଲିକତା ଯାଇଛି । ସେଠିକି ଗଲେ ତ ତାର ସ୍ମୃତି ପ୍ରବଳ ହେବ । ଯେ ଯାଇଛି, ତାକୁ ସେ କଣ ଆଉ ଫେରି ପାଇବ ? ନା, ସେ ଆଉ କଲିକତା ଯିବ ନାହିଁ । ପୁଣି ଭାବିଲା କୁଆଡ଼େ ଯିବ ? ହଠାତ୍ ତାର ମନେ ପଡ଼ିଲା ଲକ୍ଷ୍ମନ ଭାଇ କଥା । ସେ ତ ତାକୁ ଭାବି ପଠାଇଥିଲେ । ମାୟାର ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ଭାବ୍ୟ ପାଇ ମୀର ଓ ତୁଳା ବଡ଼ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ ଶୋକଦର୍ପଣ ରଘୁନାଥକୁ ଏଲ୍‌ହାବାଦ ଆସିବାକୁ ବାରମ୍ବାର ଲେଖି ପଠାଇଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଟେଲିଫୋନିକ ଯିବାକୁ ସେ ବାହାରିଲା ।

ବହୁଦିନ ତଳେ ରଘୁନାଥ ଲକ୍ଷ୍ମନ ଭାଇକୁ ଦେଖିଥିଲେ । ଆଜିକାଲି ତାଙ୍କର ବହୁତ ଚରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ଯାଇଛି । ସେ ଗୈରକଥାସା ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସହିତ ମୀର ଓ ତୁଳା ମଧ୍ୟ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଘରା ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ତୁଳା ଆଉ ଗୁଲିଗୁ କରୁ ନାହିଁ । “ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀକ ସମାବୃତ୍ତ” ସେହିପରି ହସ୍ତାକୁ ହସ୍ତା ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନର ଦୁଃଖ ଦୈନ୍ୟ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର କାହାଣୀ ବନ୍ଧରେ ଅଙ୍କନ କରି ବାହାରୁଛି । ତାର ସମ୍ପାଦକ ପୂର୍ବରେ ଥିଲେ ଟେକିଲ ଲକ୍ଷ୍ମନ । ଏବେ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ସହକାରୀ ମିଳିଛନ୍ତି । ସେ ଦେଶଭକ୍ତ ଅବଦୁଲ୍ ଅଜିଜ୍ ।

ଅଜିଜ୍ ଦିଲ୍ଲୀର ମୁସଲମାନ୍ ଯୁବକ, ଧନର ପୁଅ । ଶୁଭ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣରେ ଦେଶମାତାର ଚନ୍ଦ୍ରିଆ ଅସ୍ତ୍ରାନ୍ତ ପ୍ରବେଶ କଲା । ସେ ତାର ପୂଜା ପାଇଁ ଅଶ୍ରୁ ଉଡ଼ି ବାହାରିଲେ । ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୁଚିପ ଉନ୍ନିୟା ସ୍ତ୍ରୀମିର ଦେବୀଙ୍କ ଅନୁସରଣ କଲେ ।

ସେ ବର୍ଷ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଦକ୍ଷିଣ ଦିନେ ରଘୁନାଥ ଗୋଲମାଲ ହେଲା । ମୁସଲମାନମାନେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଉପରେ ଅମାନୁଷିକ ଅତ୍ୟାଚାର କଲେ । ଅବଦୁଲ୍ ଅଜିଜ୍ ମୃତ୍ୟୁ ଭ୍ରାତାମାନଙ୍କର ଏ କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତିବାଦ କରି ଜ୍ଞାତ-ସ୍ୱଜନ ପରିବାରକୁ ହେଲେ । ତାଙ୍କୁ କାପୋରାଲ୍ ବନ୍ଦୁ କହି ସୁଜାତାୟ ମୋଲ୍ଲାମାନେ ଦଣ୍ଡ ଦେଲେ । ଅବଦୁଲ୍ ତହିଁରେ ଭ୍ରଷ୍ଟେଫ ନ କରି ଏଲ୍‌ହାବାଦ ଆସି ସେହିଦିନ ଲକ୍ଷ୍ମନଙ୍କ ଗୃହରେ ।

ରଘୁନାଥ ଦେଖିଲା, ଦେଖି ବସ୍ତ୍ର ଚାନ୍ଦେଇ, ଲକ୍ଷ୍ମଣର ଘର ହିନ୍ଦୁ-ମୁସଲମାନର ପୁଣ୍ୟ ମିଳନଭୂମି, ସେଠି ମୋମିନ୍ ଓ କାଫେର ଦୁଇଭାଇ ଏକ ପ୍ରେମରକ୍ତରେ ଆବଦ୍ଧ, ଆର୍ତ୍ତ ଓ ଯତନ ଦୁହେଁ ପରସ୍ପରର ସୁହୃଦ । ସେ ମନେ ମନେ କହିଲା, “ଧନ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଭାଇ ! ଧନ୍ୟ ତୁମର ସାଧନା ।”

ସେହି ପବିତ୍ର ନିକେତନରେ ମୀର ଓ ତୁଳା ଯତନ ଭଗିନୀ ଲୁଚିପିଚି ଉନ୍ନିଷା ଓ ତାହାର ଲିଙ୍ଗମାନଙ୍କୁ ଆଦରା କୋଳରେ ସାଦେଇ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ସେଠି ରଘୁନାଥ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ମନରେ ଅପାର ଶାନ୍ତି ଲଭି କଲା । ବିଶେଷତଃ ମାୟାର ବାଲ୍ୟସଙ୍ଗୀନା ତୁଳାର ଆଦର ଯନ୍ତ୍ରରେ ।

ତୁଳା ଆଉ ଆଗର ତୁଳା ନୁହେଁ । ସେ ଆଜିକାଲି ଭଲ ସହୃଦ ମିଶ୍ର ଦେଶସେବାରେ ମନ ପ୍ରାଣ ଦେଇ ଲାଗିଛି । ତାହାର ବକ୍ତୃତା ଶୁଣି, ‘ହିନ୍ଦୁ-ସ୍ଥାନକ ସମାର୍ବର’ରେ ତାହାର ଲେଖା ପାଠ କରି ଭାରତବର୍ଷରେ ସାଧାରଣଙ୍କ ଭିତରେ ଦେଶପ୍ରେମ ଜାଗି ଉଠିଛି । ତୁଳା ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ନଗରେ ନଗରେ ବୁଲି ଦେଶପ୍ରେମବାଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଛି ।

ତେନେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ତୁଳାର ବସିବା ଘରେ ସେ ଆଉ ରଘୁନାଥ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲେ । ତୁଳା ରଘୁନାଥକୁ କହିଲା, “ମୁଁ ତୁମର *The Settler* (ଦି ସେଟ୍ଲର) ସବଦା ବଡ଼ ମନୋଯୋଗ ସହିତ ପଢ଼େ । ବିଦେଶରେ ଭାରତୀୟର ଅପମାନର ତୁମେ ଯେଉଁ କରୁଣ କାହାଣୀ ସେଥିରେ ଲେଖିଥାଅ, କିଏ ତାହା ଦୃଷ୍ଟି ନ କାନ୍ଦିବ ?”

ରଘୁନାଥ କହିଲା, “ଭଉଣି ! ମୁଁ କଣ ବା କରୁଛି ? ନିଜର ବ୍ୟବସାୟ ଚଳାଇବାକୁ ହେଲେ ହାତରେ ପତ୍ତିକାଟିଏ ଥିବା ପ୍ରୟୋଜନ ! ମୁଁ କଣ ବା ସେଥିରେ ଲେଖେ ? ସେଥିରେ ଲେଖୁଥିଲା ଅଉ ଜଣେ । ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ତୁମର ପର ସବଦା ଦେଶ ଓ ଦଶର ଚିନ୍ତା ଜାଗିଥିଲା । ମୁଁ ହୃଦୟର କୌଣସି-ମଣିକୁ ବର୍ମା ଦେଶରେ ବିହର୍ଜନ ଦେଇ ଆସିଛି ।” ତାର କଣ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଆସିଲା । ସେ ଓ ତୁଳା ମାରବ ଅଣ୍ଟାଜଳରେ କେହି ଆଉ କାହାରିକୁ କିଛି କହୁ ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ତାଙ୍କ ପଛଆଡ଼େ ଠିଆ ହୋଇ ସବୁ ଶୁଣିଲା ଲକ୍ଷ୍ମଣ । ସାମନାକୁ ଆସ କହିଲା—“ଭଲ ରଘୁନାଥ ! ବ୍ୟଥିତ ହୁଅ ନାହିଁ । ତୁମେ ମାୟାକୁ ହରାଇ ମହାମାୟାକୁ ଚାଲିଛ । ପତ୍ନୀକୁ ହରାଇ ଦେଶମାତାଙ୍କୁ ଚାଲିଛ । ତାଙ୍କୁ ଧରି, ସେ ତୁମର ପରମ ଲକ୍ଷ ହୁଅନ୍ତୁ ।”

ରଘୁନାଥ ଶୂନ୍ୟକଣ୍ଠରେ କହିଲେ—“ଭଲ ! ତୁମେ ମହାସା, ତୁମେ ପରମ ପୁଣ୍ୟବନ୍ତ । ମୁଁ ପୃଥ୍ବୀର ଶୁଦ୍ର ଜୀବ । ମୋହର ହୃଦୟରୁ ଅସକ୍ତିର ଅନଳ ନିର ନାହିଁ, ତୁମର ସାଧନା, ତୁମର ନିଷ୍ଠା ମୁଁ କାହୁଁ ପାଇବି ?”

ଲକ୍ଷ୍ମନ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲେ—“ଭଲ ! ଭଲ ବୁଝିଛ । କିଏ କାହାର ସ୍ତ୍ରୀ, କିଏ କାହାର ସ୍ବାମୀ ! ଶତ ରୂପରେ ସେହି ଭଗବାନ୍ ଆମ ଆଖି ଆଗରେ ଦେଖା ଦିଅନ୍ତି, ଶତ ରୂପରେ ଆମର ଆତ୍ମାର ପ୍ରେମ ସମ୍ବୋଧନ କରନ୍ତି, ଆମେ ସେହି ଚିନ୍ତା ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଦେଖିବାକୁ ଯାଉ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଏ ମୋର ସ୍ତ୍ରୀ, ଏ ମୋର ପୁଅ, ଏ ମୋର କନ । ବୋଲି ଭବୁଁ—ବ୍ୟସ୍ତ ହେଉଁ, ତାଙ୍କର ବିଚ୍ଛେଦରେ କାନ୍ଦି କାଟି ମରୁ ।”

ରଘୁନାଥ ଦୀର୍ଘଶ୍ବାସ ସହ କହିଲେ—“ମତେ କିଏ ଶିକ୍ଷା ଦବ, ମତେ କିଏ ଏ ଚିନ୍ତା ଦିଅ ଦେଖାଇବ ? ସବୁ ଜାଣେ, ସବୁ ଗାସ୍ତ ପଡ଼ିଛି, କିନ୍ତୁ ଆତ୍ମାର ହାହାକାର ଘୁଞ୍ଚି ନାହିଁ । ଭଗବାନ୍ ମୋ ପ୍ରତି ଏଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର, କଠିନ !”

ଲକ୍ଷ୍ମନ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଵରରେ କହିଲେ—“ସେ ପ୍ରେମମୟ ହରି କାହାର ପ୍ରତି ନିଷ୍ଠୁର ନୁହନ୍ତି, ସେ ଚିତ୍ତପ୍ରେମ, ସଦାନନ୍ଦମୟ ଭୂମା—ତୁମର ଆତ୍ମାର ଆତ୍ମା । ଆତ୍ମା ଆତ୍ମାକୁ ଅବଜ୍ଞା କରୁଛ ରଘୁନାଥ ? ତୁମେ ଏତେ କାଳ ଏତେ ଭୋଗ କଲ, କାହିଁ ତୁମର ଭୋଗର ପିପାସା ମେଣ୍ଟିଲ କି ? କିନ୍ତୁ ନିବୃତ୍ତିରେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଛି, ଏହିଟା ତୁମେ ବୁଝି ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ଲକ୍ଷଣିକ୍ୟ ହୋଇ ଖାଲି ଦେବ ପକ୍ଷରେ ଧାଇଁ ପାରେ କି ? ମୁଁ ଆଜ୍ଞାବନ ବ୍ରହ୍ମଗୁରୁ, ଅଥଚ ସଂସାରଗ୍ରସରେ ରହିଛି । ମୋର ସ୍ତ୍ରୀ ସଦାବ୍ରହ୍ମଗୁରୁଣୀ, ଅଥଚ ସେ ସ୍ବାମୀ ଦେବ ଘର କରୁଛି । ମୋର ଆଦର୍ଶ କଣ ଜଗତର ଆଦର୍ଶ ? ତା ନୁହେଁ, ସମସ୍ତେ କଣ ମୋ ପରି ରହିବେ ? ମୁଁ ତାହା କାମନା କରୁ ନାହିଁ । ତାହାହେଲେ ସୃଷ୍ଟି ବ୍ୟର୍ଥ ହେବ, ଜଗତ ବୁଡ଼ିଯିବ । ଯାହା ଅସମ୍ଭବ, ଅସାଧ୍ୟବକ, ତାହା ଜଗତର ଆଦର୍ଶ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ କାରଣ ଅଛି ରଘୁନାଥ, ମୁଁ ଜଣକୁ ଭରି ଭଲ ପାଏଁ, ତା ଲାଗି ମୁଁ ସବୁ ତ୍ୟାଗ କରୁଛି, ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ଏ ପ୍ରାଣ ମଧ୍ୟ ଦେବି । ତା ଲାଗି ମୁଁ ବେତ ମାଡ଼ି ସହ୍ୟୁ, ଜେଲଖାନା ଯାଇଛି, ସମାଜରୂପ ହୋଇଛି, ସଂସାର ତ୍ୟାଗ କରୁଛି—ସେ ଜଣକ କିଏ ଜାଣ ? ସେ ମୋର ଦେଶମାତା, ମୋର ଇଷ୍ଟଦେଶ । ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ନିର୍ଜୀବ ମୃତ୍ତିକା ମନେ କରେ ନାହିଁ, ସେ ମୋର ଜୀବନ୍ତ ଦେଶ ।” ଲକ୍ଷ୍ମନ ଭକ୍ତିଭରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଲେ ।

ରଘୁନାଥର ହୃଦୟ ଚନ୍ଦ୍ର ହୋଇଗଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଲକ୍ଷ୍ମନ କହିଲେ—“ଭଲ ! ତୁମେ କଣ ଦେଶମାତାର ସେବା କରି ପାରିବ ନାହିଁ ? ତୁମର ଲକ୍ଷି ହଜି ଯାଇଛି, ତୁମେ ଶାନ୍ତି ଖୋଜି ବୁଲୁଛ, ଦେଶମାତାର ପଦପ୍ରାନ୍ତରେ ତୁମେ କଣ ସେ ଶାନ୍ତି ପାଇବ ନାହିଁ ?”

ସେତେବେଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଶେଷ ଆଭି ଟିକକ ଯମୁନାର ବଣାଳ ବାରିବକ୍ଷ ଉପରେ ନାଚି ନାଚି ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର ଅଧୁର୍ବ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲା । ଆକାଶର ଅନନ୍ତ ନୀଳିମା ତତଳ ଶତ ଶତ ବହୁତ ଭଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ ସ୍ବ ସ୍ବ ନୀତିକୁ । ସେମାନଙ୍କ ଝଲେକ ବାଟେ ଗୁଡ଼ି ରଘୁନାଥ ଭବିଷ୍ୟ, “ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଗ୍ନି ଅଛି । ବିଶ୍ବପାତା ସମସ୍ତଙ୍କର ଜୀବନ ଲାଗି ସଂସ୍ଥାନ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ତେବେ ରଘୁନାଥ ପାଇଁ ସେ କଣ ଗୋଟିଏ ସଂସ୍ଥାନ କରି ନ ଥିବେ ? ଏତେ ବର୍ଷ ସେ ଯଦ୍ବାଙ୍କର ଶ୍ରୀଚରଣ ତତଳ କ ଟିଛି, ଯେ ତାଙ୍କୁ ଧନ ଐଶ୍ବର୍ଯ୍ୟ ସୁଖ ଶାନ୍ତି ଦିଲ ପରବର ସବୁ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେ କଣ ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବେ ? ହଁ, ମାୟାକୁ ହରାଇ ସେ ଉନ୍ନାଦ । ସୀତାଠାରୁ ଉଦେଶିତ ହୋଇ ସେ ହନୁଗ । ଦୁଇ ଜଣ ତାର ଆପଣାର ଲୋକ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କଲେ । ସେ କାହାକୁ ଘେନି ଆଉ ବଞ୍ଚିବ ? ଜୀବନ ଯେ ଲକ୍ଷ୍ମଣନ୍ୟ ।” ତାର ଦୃଥ ଦୃଷ୍ଟିକ ମୁହଁ ମନେ ପଡ଼ିଲା, ଝିଅ ଦୁହିଙ୍କର କୋମଳ କାନ୍ଥ ଆଖି ଆଗରେ ନାଚି ଉଠିଲା; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ଅଧିକ କଣ କରିବ ? ଅତୁଳ ସମ୍ପତ୍ତିର ଅଧିକାର ସେମାନେ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ତାର ଭବିଷ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟାଜ୍ଞାନ ନ ଥିଲା । ମାୟାର ମୁଖପରେ ଆଉ ତାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ମନ ନାହିଁ । ବର୍ମା ଗଲେ କୋହ ଉଠୁଛି । କାହିଁକି, କାହାପାଇଁ ଆଉ ସେ ଜୀବନ ଧାରଣ କରିବ ? ଅଜି ଲକ୍ଷ୍ମଣନର କଥାରେ ତାର ଆଖି ଆଗରେ ସହସା ଗୋଟିଏ ନିଶାନ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ଦେଖା ଦେଲା । ସେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ଭାବିଲା—‘ଦେଶମାତାର ସେବା ସେ କରିବ । କାହିଁକି ନ କରିବ ?’ କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ କହିଲା—‘ଭଲ ! ତୁମର କଥା ଠିକ୍ । ଦେଶମାତାର ଶ୍ରୀଚକ୍ର ତଳେ ମୋର ଶାନ୍ତି ହେବ ଯେ । ଭଗବାନ୍ ଏହି ଯୋଗୁଁ ମତେ ଏତେ ଦେଖା’, ଏତେ ଦୁଃଖ ଦେଇ ଏ ଅବସ୍ଥାକୁ ଆଣିଛନ୍ତି ପରା ! ତୁମେ ମୋ ଲାଗି ପ୍ରାର୍ଥନା କରି ଭଲ ! ମୁଁ ଦେଶମାତାର ଯେପରି ସେବକ ହୁଏ ।” ଲକ୍ଷ୍ମଣନ୍ ଦୂର୍ଘସ୍ପାଶରେ କହିଲେ—“ତଥାସ୍ତୁ ।”

ବକ୍ତୃତ ବୃକ୍ଷର ନିସ୍ତୁତ ଶ୍ରୁତ୍ବାତଳେ ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ପ୍ରାଙ୍ଗଣ, ଏଇଠି ବସି ଦୁଇ ପ୍ରହର ସମୟରେ ମାୟା ଓ ମୀରା କଥାବତ୍ତା ହେଉଥିଲେ, ଏଇଠି ବସି ଚୁକା ଓ ମୀରା ପିଲେଇ କରନ୍ତି, ଗୋଥ ଦେନ୍ତି । ପୁଣି ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସଙ୍ଗୀ ଦଳଙ୍କୁ ଘେନି ବୈଠକ କରନ୍ତି । ଅଜି ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ସଂକ୍ଷ୍ୟ ବୈଠକ । ଲକ୍ଷ୍ମଣନ୍ ବଡ଼ ସଙ୍ଗୀତପ୍ରେମୀ । ସେ ହାତମୋନିୟମରେ ଗୀତ ଗାଉଛନ୍ତି, ପଦ୍ମଲତାରେ ଶୁଣୁଛୁ ଦେବୁଥ । ରଘୁନାଥ ଦେଶସେବା ବ୍ରତଧାରଣ କରିଛୁ, ତାର ଜୀବନରେ ମହା ଯେନର୍ତ୍ତନ ଦଣ୍ଡିଛି । ଲକ୍ଷ୍ମଣନର ଗୀତ ସାଙ୍ଗ ହେଲା ଯେତେ ସେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଗୀତ ଗାଇଲା । ତାର ଗୀତ ଓଡ଼ିଆ, ମଧ୍ୟର ଓଡ଼ିଶୀ ସରଣୀରେ ରଘୁନାଥ ଗାଇଲା—

ଜୟ ମା, ନୀଳାଚଳ ପଥରେ

ଜୟ ମା ଚିଲିକା-ନୀଳ-କଞ୍ଚୋଳପଥରେ !

ପକ୍ଷୀ ତୋହୋର ଚିତ୍ତ ଉଡ଼ିଲ-ଚରଣ ରେଣୁ ଦେ ମା ଶିବେ
ଭର୍ପଣ ମୁହିଁ କରିବ ଯେସନ ଶ୍ରୀପଦ ତପତ ରୂପରେ ।

ଭୁଜେ ଦେ ମା ଭର ପଜେୟ ବିକ୍ରମ,

ହୃଦୟରେ ବାଜୁ ବନ୍ଦେ ମାତରମ୍,

ଯାଏ ଯଥାତଥା, ରହୁ ମୋର ମଥା

ନତ ଶ୍ରୀପୟରେ ସର୍ବମଙ୍ଗଳେ ।

ସମବେଦ ସମସ୍ତେ ତାହାର ମନୋହର କଣ୍ଠସ୍ୱରରେ ମୁଗ୍ଧ ହେଲେ ।
ଲଞ୍ଜମନ୍ ସାକ୍ଷୀନେତ୍ରରେ କହିଲେ—“ଭୟନାଥ ‘ହୃଦୟାନଳ ସମାଶ୍ୱର’
ଅବିସ୍ମୟେ କି କାମ କରିବା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଶୋଷ ଯାଉ ନାହିଁ । ଫେର ଯାଅ ତୁମେ
ସେହି ଲଳାଚଳ ଅଞ୍ଚଳ ଦୃଶ୍ୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳଭୂମିକୁ, ସେହି ରୁମର ମା, ସେହି ରୁମର
ହେବା ଯାଉବାର ଯୋଗ୍ୟ । ତାହାର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦୂର କରିବା ତୁମର
ଅବଦାନ କରନ୍ତୁ ।”

ଅବଦାନ ଅର୍ପଣ କହିଲେ—“ସାର ଲଞ୍ଜମନ୍ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି ସତ
କଥା । ତୁମର ଦେଶ ତୁମକୁ ଚାହେଁ, ଏଠି ଅନେକ କର୍ମୀ, ଏଠି ଅନେକେ
ଦେଶ ଲାଭ ସଫଳ ପଣକରି ବସିଛନ୍ତି । ତୁମେ ସେହି ଦରଦ ଓଡ଼ିଶାକୁ
ଦେଉଯାଅ । ନିଜ ମା କଥା ଆଗ ଶୁଣ ।”

ଭୟନାଥ କହିଲେ—“ସାର ! ତୁମମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗ ଶ୍ରଦ୍ଧାବାକୁ ମୋର
ଲଜା ହେଉ ନାହିଁ । ତୁମମାନଙ୍କର ପବିତ୍ର ଆଦର୍ଶରୁ ତୁମେ ହେବାକୁ ମୋର
ସାହସ ନାହିଁ ।”

ଲଞ୍ଜମନ୍ କହିଲେ—“ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟସ୍ୱରତର କର୍ମୀ ଦଳ, ଆସମୁଦ୍ର
ହମାତଳ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କର୍ମଭୂମି, ତୁମେ ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକ, ତାହାର ଅବସ୍ଥା,
ତାହାର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ତୁମେ ଆମ୍ଭ ଭଲ ଜାଣ, ସେଇଠି ଯାଇ କାମ କର ।
ଆମର ଶୋଷିତ ମହାଧନ ହେଉ ।”

ଭାବସୁନ୍ଦ କହିଲେ—“ଦେଶ ଦେଶ ଜାତି ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଦୁଃଖ
ପକ୍ଷପାତ ମୁଁ ନୁହେଁ । ଦେହର ଶୋଷିତ ଅଙ୍ଗର ଶୋଷାଦ ହେଲେ ଅନ୍ୟ ଅଙ୍ଗକୁ
ବାଧୁନ ନାହିଁ କି ? ମୁଁ ଓଡ଼ିଶାର ଦଶା ସ୍ମରଣରେ ଦେଖିଛି । ଯେଉଁ ଦେଶରେ
ଦିନେ କଳିଙ୍ଗ ସମ୍ରାଟ ଶିବ, ଶାବରେକ ବରଦର ଛନ୍ଦପଦ ହୋଇଥିଲେ, ଯେଉଁ

ଓଡ଼ିଶାରେ ଆଜିପୁରା କରନ୍ତାଥ ଦେବଦର ପଦ୍ମବତୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଶ୍ରୀଦେବୀ ହିରଣ୍ୟାକାଶୀ କଳୋକ୍ତ, ସେ ଦେଶ ହୋଇଛି କୁଲିକ ଦେଶ । ସେ ଦେଶର ଲୋକଙ୍କୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶର ଲୋକେ ନିନ୍ଦା ତାହା କରନ୍ତି ।”

କଥାଟା ରଘୁନାଥର ମର୍ମ ପୁଣି କଲା । ସତ କଥା, ତା ଦେଶକୁ ସମସ୍ତେ ଅବଜ୍ଞା କରନ୍ତି, ଏହା ସେ ନେଇ ଜାଣେ । ରାଜ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆମାନେ କୁଲିକିୟ କରନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ସେଠି ଓଡ଼ିଆର କୁଲିଠୁଁ ବଳ ସମ୍ମାନ ନାହିଁ । କଲିକତାରେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କୁ ବଙ୍ଗାଳିମାନେ ଟାପର କରୁ ଅନେକ କଥା କହନ୍ତି । ଏପରି ଦୁର୍ନାମ—ଏପରି ନୀତିକୁ କଲଙ୍କ କଣ କେବେ ହେଲେ ଦୂର ହେବ ନାହିଁ ? ତାହାର ମାବୁରୁମି କଣ ସତ୍ତା ସ୍ଥାନ ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖିବ ? ତା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚିରକାଳ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରତି ଗଭୀର ଅନୁରାଗ ଥିଲା । କର୍ମବିପର୍ଯ୍ୟୟରେ ସେ ବହୁତ ଦେଶ ବୁଲିଛି । ବହୁତ ଭଲ ଭଲ ଜାତିର ଲୋକଙ୍କ ସହିତ କାରବାର କରିଛି; କିନ୍ତୁ ନିଜକୁ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେବାକୁ କଦାପି ସେ କୃଷି ତ ହୋଇ ନାହିଁ । ତାହାର ମାବୁରୁମିକୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭଲ ପାଏ ।

ତେଣୁ ଯେତେବେଳେ କେବଳ କାବୁଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ଆସଲା । ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ କଲିକତା ଯାଆ କଲା । କେବଳ କାବୁ ତାକୁ ପୁଣି ବର୍ମା ଯିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ବୈଠକଶାଳାରେ ଏକାକୀ ଶଶୁର କୁଆରୀ ବସିଥିଲେ । ଶଶୁର କହିଲେ—“ବାପା ! ତୁମେ କିପରି ବାସ୍ତା ମନ ଧରିଛ ? ଯାହା ହେବାର ହେଲାଣି । ତୁମର ଇଚ୍ଛା ତ ଦ୍ଵିତୀୟ ସଂସାର କର । ମୋର ଝିଆଣୀ ଲତିକାକୁ ବିବାହ କର । ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଧରି ସୁଖରେ ରହ, କାହିଁକି ଏଣେ ତେଣେ ପଳାଇ ଯାଉଛ ?”

ରଘୁନାଥ ନିବିଡ଼ନରେ କହିଲା—“ପିତା ! ମୁଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଲେଖ ନୁହେଁ । ଯାହା ଲାଗି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ, ସେ ଯେତେବେଳେ ମୋର ଯାଇଛି, ଆଉ କଣ ପାଇଁ ସେ ଦେଶକୁ ଫେରିଯିବ ? ଆଉ ଦ୍ଵିତୀୟ ବିବାହରେ ମୋର ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ । ଲତିକା ମୋର ଭଉଣୀ ?”

“ମୁଁ ଜାଣେ ବାପ ତୁମେ ଜାଣିବ । କିନ୍ତୁ ତେଲ ଗୁଣ୍ଠେଟିକ ମୁହଁକୁ ଅକାଉର ନାହିଁ ?”

ରଘୁନାଥ ଛକଟେ ଆଖିରେ କହିଲା—“ଆପଣଙ୍କ ପଦ୍ମରେ ଦିଲ୍ ରହି ତ ମୋର ସୁଖରେ ଅଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ବଲ୍ୟାଣରେ ମୋର ନିର୍ମଳ, ଉତ୍କଳରେ ମଣିଷ ହୋଇ ବର୍ମା ଅପଲ୍ ବଂଶୀର ଭାବ ଦେବେ; କିନ୍ତୁ ଆଉ ମୋତେ ସଂସାରର ମାୟାବଜନରେ ବାନ୍ଧୁ ନାହିଁ । ଏଥର ମୁଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣାଦୀ ହୋଇଛି, ଲଜମତ୍ ଶରଦ ଶ୍ରୀ ଚେରୁ ।”

କେବଳ ବାବୁ କହିଲେ ମାରବ ହୋଇ ରହିଲେ । ପରେ ଦୁଃଖିନୀ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—“ରଘୁନାଥ ! ପୁଅ ! ବର୍ମା ସମ୍ପର୍କ ରୁମର । ତୁମ ବୁଝ, ତୁମେ ମହା ଛାତ୍ର ତା କର; କିନ୍ତୁ ତୁମର ମହତ୍ତ୍ୱ ଲକ୍ଷରେ ମୁଁ ବାଧା ଦେବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଜାଣେ ତୁମେ ଲକ୍ଷମନପାତ୍ର କି ଘାଣ୍ଟା ନେଇଛ । ମୋହୋର ଭୟ ବାସ୍ତବରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି ।”

ରଘୁନାଥ ଧୀରସ୍ୱରରେ କହିଲା—“ଦେଶସେବାରେ ଭୟ କଣ ବାବା ?”

କେବଳ ବାବୁ କହିଲେ—“ଜାଣ, ଲକ୍ଷମନ ଦେବେ ଥର ଜେଲ ଯାଇଛି ? ତାହାର ପ୍ରାଣନାଶ କରିବାକୁ ଲୋକେ ଗୋଡ଼େ ଗୋଡ଼େ ଜଗି ରହିଛନ୍ତି । ସେ ରାଜଦ୍ରୋହୀ ବୋଲି ଗୁରୁଆଡ଼େ ପ୍ରସ୍ତୁତ ।”

“କିନ୍ତୁ ବାବା ! ସେତେ ବଡ଼ ତେଜସ୍ୱୀ ପୁରୁଷ ନ ହୋଇ ଥିଲେ କଣ ସେ ଏତେ ନିର୍ଯ୍ୟାତନ ସହନେ ?”

କେବଳ ବାବୁ କହିଲେ—“ସେ ପୁରୁଷସିଂହ, ଆତ୍ମମାନେ ଶତ୍ରୁ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ! ହେଉ, ମୁଁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁଛି, ତୁମର ନବନିର୍ବାଚିତ ପଥରେ ଯଶସ୍ୱୀ ହୁଅ ।”

ଜୁଆର କଥା ଶୁଣି ସୁଧାମୟୀ ବଡ଼ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ ସ୍ୱାମୀକୁ କହିଲେ—“ପିଲାଟା ବଡ଼ ଖିଆଲିଆ, ତୁମେ ତାକୁ ବାରଣ କଲ ନାହିଁ ?”

କେବଳ ବାବୁ କହିଲେ—“ସେ ମହାଧର୍ମର ବ୍ରତ ନେଇଛି, ମୁଁ କାହିଁକି ବାରଣ କରି ପାରିବି ? ଦେଶସେବାଠାରୁ ବଳି ଆଉ କଣ ଧର୍ମ ଅଛି ?”

“ତଦ୍ୱାରା ସେ ଯେ ରାଜଦ୍ରୋହୀ ହେବ ।”

“ଦେଶସେବା କଲ ମାତେ କଣ ରାଜଦ୍ରୋହୀ ହୁଅନ୍ତି ?”

“କିନ୍ତୁ ମୋର ବଡ଼ ଭୟ, ସେ ଲକ୍ଷମନ ପରି ଜେଲ ନ ଯାଉ ।”

“ଦେଶ ଲାଗି କାଗବରଣ ଯେ ଗୌରବ ।”

ତାଙ୍କର କଥା ଶେଷ ନ ହେଉଥିଲା ଆଉ ଘରୁ ଗୀତର ମଧୁର ଲହରୀ ଶୁଣି ଆସିଲା । ଅଗାଧରେ ଗୀତ ଗାଉଥିଲା ସାକ ମନତ । ମିନତିର କଣ୍ଠସ୍ୱର ବାପ କଣ ପରି ଅତି ମଧୁର । ରଘୁନାଥ ତାକୁ ନିଜର ମନୁଷ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥିଲା । ତାହାର ସ୍ୱରଚିତ ଗୀତ କେତୋଟି ସେ କନ୍ୟା ମୁଖରୁ ଶୁଣିବାକୁ ବଡ଼ ଭଲ ପାଏ । ମିନତି ରଘୁନାଥର ଆଦେଶରେ ଗାଇଲା :—

ସୁନ୍ଦର, ସୁନ୍ଦର, ସୁନ୍ଦର !

ରବିସୁନ୍ଦର ତୋର ଶ୍ରୀପଦର ।

ପଦପକ୍ଷର କିଙ୍କର ବୋଲି
 ଦୂରେ ଦୂରର ମୋତେ ନ ଦିଅ ହେ ଠେଲି,
 ତୋର କୋଟିଏ ସନ୍ତାନ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ଅଧମ ସେବକ ତୋହର ।
 କଳଙ୍କ ତୋ ଲାଗି ସେ ମୋର ଭୂଷଣ,
 ଦିଅ ବଶେ ଥୋଇ ପବିତ୍ର ଚରଣ,
 ରାମ, କୃଷ୍ଣାକର୍ତ୍ତନ ପା ସେବାଭଜନ ସେ ଚିର ସ୍ଥପଦ ମୋହର ।
 ଚିର ସୁନ୍ଦର ତୋର ଶ୍ରୀପଦ୍ମର ।

କେବଳ ବାବୁ ନାରୁଣୀର ଅପୂର୍ବ କଣ୍ଠରେ ମୋହିତ ହୋଇ କହିଲେ—
 “ଅମିନା, ଏ ବାପ ହିଅ ଦୋଷିଯକ ଏଥର ଦେଶ ଉଦ୍ଧାର କରି ପକାଇବେ ।
 ମିନତି ଦେ । ଓଡ଼ିଆଣୀ ! କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଓଡ଼ିଆ ଗୀତ ଗାଉଛୁ !” ନର୍ମଳ
 ଆସି ଅଜା ପିଠିରେ ଲଦି ହେଲା । ଅଜା ରହସ୍ୟ କରି କହିଲେ—“ରୁ ଓଡ଼ିଆ
 କି ରେ !”

ନର୍ମଳ ଗର୍ବରେ କହିଲା—“ମୋର ବାପା ଓଡ଼ିଆ, ଆଉ ମୁଁ କଣ
 ଓଡ଼ିଆ ନୁହେଁ ?”

ଅଜା ଆଉ କି ଦେଖେଇ କହିଲେ—“ଦେଖିଲ ନମକହରମ ନାତିକ ?”

ଆଉ କହିଲେ—“ସେ ପ୍ରକୃତରେ ପିତୃଭକ୍ତ ସନ୍ତାନ ।”

ନାତି ପିଠିରେ ଗେଲରେ ଧୀର ବିଧାଟିଏ ଥୋଇ ଅଜା ବାହାରକୁ
 ଗଲେ । ଆଉ କହିଲା—“ନର୍ମଳ ! ତତେ ଏତେ କଥା କିଏ ଶିଖେଇଲା
 କି ରେ ?” ନର୍ମଳ ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ଲେଟନରେ କହିଲା—“କାହିଁକି, ମାଁ କହେ, ଆମେ
 ଓଡ଼ିଆ, ଆମ ଗୋପି ବାପା ଗୋପିନାଥ ଘରକୁ ଯାଇଥିଲୁ । ସେମାନେ ଓଡ଼ିଆ
 କହନ୍ତି । ଆଉ ମାଁ ! ମୁଁ କଟକ ପୁଣି ଯିବି ? ସେମାନେ ମତେ ଭାରି ସ୍ନେହ
 କରନ୍ତି ।”

ସୁଧାମୟୀ କନ୍ୟା ଚନ୍ଦ୍ରାରେ ବ୍ୟଥିତା ହୋଇଥିଲେ, ଆଉ କିଛି ଉତ୍ତର
 ଦେଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ରଘୁନାଥ ସେତେବେଳେ ଦାଣ୍ଡଘରେ କାନ୍ଥରେ ଗୋଟିଏ ଅଫଲ୍
 ଟେବୁଲ୍‌କୁ ଚାହିଁଥିଲା । ମନୋହର ଚନ୍ଦ୍ର, ସେ ବର୍ମାରୁ ତଥର କରି ଥାଣିଥିଲା ।
 ଅଫଲ୍‌ଟେବୁଲ୍‌ରେ ଚନ୍ଦ୍ର ହୋଇଥିଲେ ମାୟା ଓ ରଘୁନାଥ; ଆଉ ଗୁଣ୍ଡୁଟି
 ଶିଶୁ । ଲୁହର ଅଭିଭାବ କୌଶଳରେ ସମସ୍ତେ ଲବ୍ଧରେ ଦିଶୁଥିଲେ । ରଘୁନାଥ
 ବହୁଶେଷ ଗୁଣ୍ଡୁଟି ମୟାର ମୁଣ୍ଡକୁ । ଅଫଲ୍‌ଟେବୁଲ୍‌ରେ ପୁରା ତାର ଅଧର-
 ପଶ୍ଚିକରେ ରହିତ ହାତ୍ୟାରେଣା ପଶ୍ଚିକ । କାହାରି ନୟନ ଦୃଢ଼ ସେମ-

ଜ୍ୟୋତିରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ । ସେହି ଅଦୃଶ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରେମମୟ ପ୍ରତିରୂପ ମଧ୍ୟରେ ରତ୍ନନାଥ ଦେଖିଲା ତାହାର ଆସ୍ଥାକୁ । ଆଜିସୁଦ୍ଧା ମାୟା ଜୀବିତ, ତାର ଅନ୍ତରାତ୍ମରେ ମାୟା ଜୀବିତ, ତାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ରକ୍ତବିନ୍ଦୁରେ ମାୟାର ନାମ । ଛଣିକ ମୋହରେ ସେ ଯେନା ସୀତାକୁ ବିଷ ହେବାକୁ ଯାଇଥିଲା, ମାତ୍ର ମାୟାହିଁ ତାହାର ପ୍ରକୃତ ସହୃଦୟମଣି, ତାହାର ସହୃଦୟମଣି ତାର ଜୀବନତରୁ-ଆଶ୍ରିତା ପ୍ରେମ-ଲତିକା । ବାରବର୍ଷ କାଳ ସେ ତାର ଘର କରିଥିଲା ପରମ ଯତ୍ନରେ—ବାର ବର୍ଷକାଳ ତାକୁ ଭୁଲାଇ ରଖିଥିଲା ପରମ ପ୍ରେମରେ, କିନ୍ତୁ ନିଜ କାଳକାଟ ଆସି ତାର ଜୀବନ-ଉଦ୍ୟାନର ଅଦୃଶ୍ୟ ଗୋଲ ଫୁଲର ତେମ୍ପି କାଟିଦେଲା । ରତ୍ନନାଥ ଏକା ହେଲା, ବାୟା ହେଲା । ମାତ୍ର ଆଉ ନୁହେଁ । ଏଥର ମାୟାର ନାମ ମଧ୍ୟ ଜପ କରି ସେ ଦେଶସେବାରେ ଲାଗିବ । ମାୟାର ମୋହନ ମୁଣ୍ଡି ହେବ ତାର ଜୀବନର ସଙ୍ଗାଳୀ ।

ରତ୍ନନାଥ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରେମ ବଜା ଫୋଟୋଟି କୋଟ ପକେଟରୁ କାଢ଼ିଲା । ମାରବ ନିକଟରେ ବସି ତାକୁ ଶତଶତ ଭୁଲନ କରି ଅଶ୍ରୁ-ଜଳରେ ଅଭିଷିକ୍ତ କଲା । ଆଜି ତାର ମନେ ହେଲା, ଯଦିଏ ବିବାହ ବନ୍ଧନରେ ଯେ ତାର ସହୃଦୟମଣି ହୋଇଥିଲା ସେହି ତାହାର ସ୍ତ୍ରୀ । ସେ ସୀତାକୁ କେବଳ ଛଣିକ ଉତ୍ତେଜନାରେ ବିଷ ହେବାକୁ ଯାଇଥିଲା । ସୀତାର ଶେଷ କଥା ତାର ମନେ ଦେଲା । ତାର ତେଜୋମୟୀ ମୁଣ୍ଡି ଉପରେ ଦେଖିଲା ସୀତା ତାର ନୁହେଁ, ସୀତା ଦିବାକରର । ମାୟା ପ୍ରତି ବିଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ ସେ ଯେ ସୀତାକୁ ବରଣ କରିବାକୁ ଯାଇଥିଲା, ଏ ଲଜ୍ଜାରେ ତାର ଅନ୍ତର ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ନିଜତାକୁ ହୋଇ ପରଲୋକରତା ମାୟା ନିକଟରେ ବାର-ବାର କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କଲା ।

ମନ ତାର ବହୁଳ, ମୁର୍ଖ ! ସୀତା କିଏ ! ମାୟା କିଏ ! ଗୋଟିଏ ସେକ୍ସର ଦୁରତି ଛବି ! ଅନନ୍ତ ପ୍ରେମରେ ଜଗତୁ ବଜା । ସେହି ପ୍ରେମର ଦର୍ପଣି ଦିଶାଣ ! ଯେ ଆଲୋକ ଭଲ ପାଏ, ସେ କଣ ଅନ୍ଧକାର ଭଲ ପାଏ ନାହିଁ ? ଯେ ହସେ, ସେ କଣ କାନ୍ଦେ ନାହିଁ ? ସୀତା ଓ ମାୟା ତୋର ଦର୍ପଣି ପ୍ରକୃତ, ଗୋଟିଏ ଆନନ୍ଦମୟୀ, ଅପରାଧି ବିଷାଦିନୀ । ଗୋଟିଏ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ମାୟାଫୁଲ ମଧୁର କରଣ—ଅନ୍ୟଟି ଅମାନଶୀୟମାର ଦୁର୍ବେଦ୍ୟ ତମ୍ପିତ୍ର । ଦର୍ପଣି ତୋର, କାହାରିକୁ ଭୁଲିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କର ନା । ଦୁଇଜଣେ ସ୍ମୃତି ହୃଦୟରେ ରଖି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ପ୍ରବାହରେ ଜୀବନ ରସାଇ ଦେ ।

ରତ୍ନନାଥ ମନର କଥା ମାନିଲା । ସେହିଦିନୁ ସେ ସୀତା ଓ ମାୟା ଉଭୟଙ୍କ ପରିସ୍ଥିତି ସ୍ମରଣ କରି ଜୀବନ କାଟିଲା । କୁଆଡ଼େ ଗଲା, କଣ କଲା,

ଆଉ କେନ୍ଦ୍ର ତାର ଶବ୍ଦର ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଅନେକେ ଅନେକେ କଥା କହିଲେ,
ହେଲେ ଆମେ ଜାଣୁ ସେ ଅଦ୍ୟାପି ଜାଣିବ ।

କିନ୍ତୁ ସୀତାର କଣ ହେଲା ?

X X X X

ରୁଲସୀସର ସେ ମୁଣ୍ଡକୁ ଉଠାଇ ଯଦିଆରେ ଦେଉଳସାହି ଯିବା ବାଟ
ଉପରେ ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି କେତୋଟି ବୁଲି ଘର ଅଛି । ସତ୍ତକ ଦାଢ଼କୁ ଗୋଟିଏ
ଖୁଣ୍ଟ ପୋତା ହୋଇ କାଳିଆ ପଟରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଅକ୍ଷରରେ ଲେଖା ରହିଛି —

“ମାନବେ ନ ମଣିବ ସାନ,
ମାନବ ଦେବତା ସମାନ ।
ଜାତି ଅଜାତି ବେଦେ ନାହିଁ
ବ୍ରାହ୍ମଣ ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ
ରଚିଛି ସକଳ ବିଧାନ,
ଚିନ୍ତୁ ସୁଧୀରେ ଜ୍ଞାନବାନ ।”

ଏ ପଦ୍ୟ ଉଲେ ବଡ଼ ମୋଟ ମୋଟ ଅକ୍ଷରରେ ଲେଖା ଅଛି—

ଜଗନ୍ନାଥ କୁଟୀର

ତା ଉଲେ ଧାଡ଼ିଏ ସାନ ଅକ୍ଷର

‘ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି ଅବାରତ ଦ୍ୱାର ।’

ଏଇ ଜଗନ୍ନାଥକୁଟୀରରେ ଅଜଣି ଦେବତା ହେଲା ବହିଷ୍କୃତ
ଜଗନ୍ନାଥ, ତାରାମଣି ସୀତା ଓ ପିତୃତ୍ୱ ନାମ । ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଚଉଧୁରୀଙ୍କର
କାଳ ଅନ୍ତେ ଶର ଶୁଭକଳ ଅଦ୍ୟାସୁର ସହ ନ ଯାଉ ସୀତା ଜଗନ୍ନାଥ ମଉସାକ
ଅଗ୍ନିସ୍ତରେ ଆସି ରହିଲା । ପିତୃତ୍ୱ ବୁଢ଼ା ମଧ୍ୟ ତା ସଙ୍ଗେ ଧରିଲା । ସେହିଦିନଠାରୁ
ସୀତା ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପରବର ନ ଥିଲା । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଫଳରେ ସୀତା
ପୁରୀ କୁସୁମାର ଭୁଲି ନିଶିଳ-ସେବାରେ ପ୍ରାପ୍ତ ଆତ୍ମା-ତାଳି ଦେଲା । ସେ ଭଲ
ଓଡ଼ିଆ ବଙ୍ଗଳା ଜାଣେ । ଜଗନ୍ନାଥ ରୁଲସୀସର ‘ବାଉଁଶ ସାହୁ’, ‘ଚଢ଼େଇମାର
ସାହୁ’, ‘କାଫଲ ବଜାର’ ‘ପାଖ ସାହୁ’, ‘ହାଡ଼ି ଗାଡ଼ିଆ’ ଓ ‘ଅଗ୍ନିସା ବଜାର’

ହାତୀସାହୁର ପେଲଙ୍କପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଗୁହାଳୀ ଖୋଲିଛନ୍ତି । ସେଥିରେ ଶିଷୟମୁଣ୍ଡୀ ହୋଇଛି ସୀତା । ପେଲଙ୍କୁ ବେତନ ଦେବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ସିଲଟ୍ ହେଉ ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ମାଗଣାରେ ଆସି ପଡ଼ି ଯାନ୍ତି । ସରକାରୀ ପକ୍ଷରୁ ହୁଏ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଭଲରୂପେ ମାନ୍ୟତା ପଡ଼ି ପାରିଲେ, ମାନସାଙ୍କ, ବଜାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହିସାବଟା କରି ଶିଖିଲେ ପାଠ ଶେଷ ହୁଏ । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ବହୁସ୍ଥା ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ସୁଖା ଆସି ସୀତା ଓ ତାରାମଣି କନ୍ଦରେ ପାଠ ପଢ଼ନ୍ତି, ପୋଥି ବୋଲି ଶୁଣନ୍ତି ।

ଜଗନ୍ନାଥ ନିଜର ସୁନ୍ଦର କୋଠାଘରଟି ବନ୍ଦ ଦେଇ ଏ କୁଟୀର ଚାଲିଛନ୍ତି । ଶେଷ ଜୀବନରେ ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଆଶ୍ରମର ସୁଖ ଅନୁଭବ କରିବା ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାଶାଂସ । ଜମି ଦୁଇବାଟିର ଧାନରେ ବର୍ଷକ ସୁଖରେ ତରଳ । ବିସ୍ମୃତ ବାରି ଚରିତ୍ରର ପସଲରେ ଲକ୍ଷ ଗୋଟାକ ଦିଅଣ କଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ପରିବାରଟି ନରମେଷତଃସ୍ଥା, ଗୌରବଧାରୀ, ଆଉ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମରେ ଘାସିତ୍ତ୍ୱ ନଦୟାର ଶ୍ରୀଗୌରୀଙ୍କ ଯେଉଁ ପ୍ରେମପ୍ରାବନ୍ଧରେ ଭଜନ ଭସାଇଥିଲେ, ସେହି ପବନ ପ୍ରେମପ୍ରବାହରେ ସମସ୍ତେ ମଗ୍ନ ।

‘ବୁଝେଇ’ ଗୋଲକନାଥ ମହାରଣା ନାମକ ବଡ଼େଇ ଟୋକାକାଁ ବନ୍ଦା କରୁ ଉଭୟେ ଏହି ଆଶ୍ରମରେ ରହିଛନ୍ତି । ବୁଝେଇ ପାକଶାଳାର କର୍ତ୍ତା, ଆଉ ଗୋଲକନାଥ ବଗିଚାର ମାଲିକ । ‘ବାରଜାତି ଦେଇ ଗୋଲ, ବୈଷ୍ଣବ ହେଲେ ସବୁ ଗଲ’ ଏ କଥାର ସାର୍ଥକତା କରି ଏ ପରିବାର ଟାଙ୍କର କ୍ଷୁଦ୍ର ଚେଷ୍ଟାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ସମାଜସେବାର ପାଇଁ । ଏମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଆଶ୍ରମରେ ଆହୁର କେତୋଟି ପ୍ରାଣୀ ଥିଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରାୟ କୁଳତ୍ୟାଗିନୀ ବ୍ୟତୀତ । ସୀତାର ଆବର୍ଣ୍ଣରେ ପବନ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟରେ ଆଶ୍ରମକୁ ଦେବଭୂମିରେ ପରିଣତ କରି ସେମାନେ ଅଦ୍ୟାପି ସେଇଠି ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ତପୋବନ ରଚନା କରି ରହିଛନ୍ତି ।

ଅଦ୍ୟାପି ଜଗନ୍ନାଥ କଟଗଜି କରନ୍ତି, ହେଲେ ଆଉ ପଇସା ଛୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାଦେବତା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଧାନରେ ସେ ଅନ୍ତୋରାସି ତନ୍ମୟ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ସଭା ତାଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି, ଆତ୍ମୀୟତାକର ବହୁତରରେ ବିହର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ବ୍ରଜର ଗୋପାଳ ସେହି ନବୀନ କାଳିଆର ପ୍ରେମକୋଳରେ ସେ ପରମ ଆଶ୍ରୟ ପାଇଛନ୍ତି ।

ଉପସଂହାର ।

କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ବହୁ ଗଲଣି । କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ କାଳ ଜଗନ୍ନାଥ କୁଟୀର ଦିଗ ଦିଗନ୍ତରୁ ନାନା ସାଧୁଭକ୍ତ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଆକର୍ଷଣ କରି ଅମୃତାନନ୍ଦ ଦାନ କରୁଛି । କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ କୁଟୀରର ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲଣି, ବୁଢ଼ାମାନେ ମରିଯିବା ଗଲେଣି, ଯୁବାମାନେ ତାଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କଲେଣି, କେବଳ ବଞ୍ଚିଛୁ ଜଣେ । ସେ ଗୌରକ୍ଷୀରଣୀ ଉପସ୍ଥିତା ସୀତା, ତାର ଆଉ କେତେ କାଳ । ଦାରୁଣ ଶୁଳଭେଗରେ ତା ଜୀବନସାଥୀ ନରଲ ପରି ।

କଟକକୁ ଜଣେ ମହାପୁରୁଷ ଆସିଛନ୍ତି । ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ବାବାଜି ଅକ୍ଷିତ ଦାସ ସୁପରିଚିତ । ସେ ଜଗନ୍ନାଥ କୁଟୀରର ପ୍ରିୟ ଅତିଥି । ସୀତାର ଦାସୀଗୁରୁ । ଅକ୍ଷିତ ଦାସ ଗୌରକ୍ଷୀରଣୀ । ମସ୍ତକରେ ତାଙ୍କର ଜଟାଭର, ମାତ୍ର ସେ କୌଣସି ଦିଶେଷ ଧର୍ମସ୍ୱପ୍ନଦାୟକ୍ତ ନୁହନ୍ତି । ବାବାଜି ଦେଶଭକ୍ତ । ଦେଶମାତା ତାଙ୍କର ଇଷ୍ଟଦେବୀ । ଦେଶମାତାର ସ୍ୱରୂପ ଚରଣ ତଳେ ତାଙ୍କର ସାଧନାର ପରମ ଖର୍ଚ୍ଚ । ସୀତା ଅକ୍ଷିତ ଦାସଙ୍କର ଶିଷ୍ୟା । ସେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଯୋଗ, ପ୍ରାଣାୟାମ ଶିକ୍ଷା କରୁଛି, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶିକ୍ଷା କରୁଛି ଦେଶମାତାଙ୍କୁ ଆରାଧନା—‘ବଦେ ମାତର’ ମହାମନ୍ତ୍ର । ସେହି ଜଗନ୍ନାଥ କୁଟୀର ଦେଶମାତାର ମନ୍ଦିର ହୋଇଛି । ପବିତ୍ର ରାମାୟଣ, ଭଗବତ ପାଠ ଓ ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତର ସୁମଧୁର ଝଙ୍କାର ସାଧ୍ୟ ଗଗନ ନିନ୍ଦ୍ୟ ମୁଖରତ କରେ । ସେଠି ଉତ୍କଳର ତରୁଣ ଦଳର ସାଧନାକ୍ଷେପ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଛି । ଅକ୍ଷିତ ଦାସ ଦେଶର ଯୁବକଗୁଡ଼ଙ୍କୁ ଉତ୍କଳର ଆରାଧନା ଶିକ୍ଷା ଦେଇଛନ୍ତି । ସୁଦୂର ପଶ୍ଚିମେ ତାଙ୍କ ନାମରେ ଚତୁର୍ଥ ପଡ଼ି ଯାଇଛି । ସେ ଯେପରି ଦେଶଭକ୍ତ, ସେହିପରି ଦାନ ଅନାଥବାକ୍ସ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେଉଁଠି ଯେଉଁ ଦୁଃଖ ପଡ଼େ, ବାବାଜି ଅକ୍ଷିତ ଦାସ ସେଠି ଉପସ୍ଥିତ । ବନ୍ୟାରେ, ଦୁର୍ଭିକ୍ଷରେ, ମହାମାଗ୍ନରେ ତାଙ୍କର ଓ ତାଙ୍କ ଦଳର ସାହାଯ୍ୟ ଆଗେ ଲେଡ଼ା ହୁଏ ।

ଆଜି ସେହି ଅକ୍ଷିତ ଦାସ ପୁଣି କଟକ ଆସିଛନ୍ତି । ସେ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ବହୁତ ଦିନ ରହନ୍ତି ନାହିଁ । ନିମ୍ନ ଉତ୍କଳର ପର୍ଯ୍ୟଟନ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ।

କାହାଠୁଁ କହାଏ କରୁତ ନଥନ୍ତି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର କଥା, ତାଙ୍କର ଭେଦଧୂନୀ
ଉଚ୍ଚଳରେ ନବ ଜାଗରଣ ଆଣିଛି । ଉଚ୍ଚଳ ସନ୍ତାନଙ୍କୁ ସେ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଛନ୍ତି—
ଦେଶ ମା, ଦେଶ ଜନମା, ଦେଶ ସ୍ୱର୍ଗ, ଦେଶ ମୃତ୍ୟୁ, ଦେଶ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାନବର
ଆତ୍ମା ଦେଶ—ଯେ ଦେଶଦ୍ରୋହୀ, ସେ ରାକ୍ଷସଦ୍ରୋହୀ । ଦେଶକୁ ଯେ
ଭଲ ପାଏ, ସେ ଅକ୍ଷୟବୃର୍ଦ୍ଧ ଲଭ କରେ । ତାଙ୍କ କଥାରେ ହିନ୍ଦୁ ମୁଖଲମାନ,
ଓଡ଼ିଆ ବଙ୍ଗାଳି, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶୂଦ୍ରର ଭେଦ ନାହିଁ । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ହାତରେ ଖାଆନ୍ତି,
ସମସ୍ତଙ୍କ ଘରେ ରହନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କ ଆପଣାର ଭାବ ଶିକ୍ଷା ଭକ୍ତି କରନ୍ତି ।

ସୀତାର ସେ ଗୁରୁ । ତାର ଅନ୍ତିମ କାଳରେ ଗୁରୁଦେବର ଚରଣ
ଦର୍ଶନ ଲାଗି ସୀତା ବ୍ୟାକୁଳ । ଗୋଲକନାଥ ଗୁରୁଙ୍କୁ ପୁଣ୍ୟରୁ ଘେନି ଆସିଛି ।
ସୀତାର ଶେଷ ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସେ ଆସିଛନ୍ତି ।

ଜଗନ୍ନାଥ କୁଟୀର ତାଙ୍କର ପାଦପୁଷ୍ପରେ ଧନ୍ୟ ହୋଇଛି । ଶୁଷ୍କ ଭୂମି
ଶଯ୍ୟାରେ ଶାୟିତା ସୀତା ଅସହ୍ୟ ଶୂଳ ବେଦନାରେ ମୁମୂର୍ଷୁ ପ୍ରାୟ । ଗୁରୁଦେବ
ଆସି ତାହାର ଶଯ୍ୟା ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଉପବେଶନ କଲେ । ତାହାର ଅତି ସୁସ୍ୱ
ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ର ବାରଂବାର ଜପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାଙ୍କର ମଧୁର ସ୍ୱର
କର୍ଣ୍ଣରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ମାତ୍ରେ ସୀତା ଆଖି ମେଲାଇଲା । ସମ୍ମୁଖରେ ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ
ଉପବିଷ୍ଟ ଦେଖି କ୍ଷୀଣ ହସ୍ତ ବଢ଼ାଇ ପାଦଧୂଳି ମୁଣ୍ଡରେ ମାରିଲା । ଅନ୍ତିମ ପଥର
ଯାତ୍ରୀ ସେ, ଆଉ ଏ ଶ୍ରୀଚରଣ ଦେଖି ପାରିବ ନାହିଁ, ଆଉ ଜଗନ୍ନାଥକୁଟୀର-
ବାସୀ ତାହାର ସ୍ନେହାଶ୍ରୟ ପାଇବେ ନାହିଁ । ତାକୁ ଘେରି ସମସ୍ତେ ଚିଲପ-
ନିରତ । ଦୁଃଖିନୀ ରଥବାମାନଙ୍କର ସେ ଥିଲା ଜନମା, ଅନାଥ ଶିଶୁମାନେ
ତାହାର ସେବାରେ ମନୁଷ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି । ଶତାଧିକ ପରଜନଙ୍କୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ସେ
ଆଜି କୁଆଡ଼େ ଯାଇଛି ? ନୀରବ ନୟନରୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ତପ୍ୟାର ପ୍ରଦାହତ ।
ଗୁରୁଦେବ ସ୍ତୁତି ବାଚନଯୁକ୍ତ ତାହାର ତପ୍ତ କପାଳ ପୂର୍ଣ୍ଣ କଲେ । ସୀତା ଶାନ୍ତ
ଲାଭ କରି ନିଦ୍ରାଗଲ ।

ରାତି ତୃତୀୟ ପ୍ରହର, ଗୁରୁଦେବ ସୀତାର ଶଯ୍ୟା ନିକଟରେ ସେହିପରି
ପଦ୍ମାସନରେ ଉପବିଷ୍ଟ । କଥାରେ କେନ୍ଦ୍ର ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଅପୂର୍ବ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖି
ସୀତା ଚେର ଉଠିଲା । ଦେଖିଲା ସମ୍ମୁଖରେ ଗୁରୁଦେବ । ଅଦ୍ଭୁତ ଉଚ୍ଚଳ
ତ୍ୟୋଗରେ ତାହାର କୋଟଭରତ ନୟନଦ୍ୱୟ ଉଚ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠିଲା ।
ସେ ଅମାନୁଷିକ ସ୍ୱରରେ କହିଲା—“ବିହ୍ୱଳ— ତମେ କିଏ ? ପ୍ରଭୁ,
ମତେ ଛିଲନା କରୁଛ ?” ତାହାର ହାତ ଯୋଡ଼ିକ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଚରଣ

ସ୍ୱାକ୍ଷରରେ ଉପୁତ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଟେକି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତାର ଜୀବ ଗ୍ରହଣ
ଆସିଥିଲା । ଗୁରୁଦେବ ନିଜେ ପାଖକୁ ଘୁଞ୍ଚିଗଲେ, ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ନୟନଦ୍ୱୟ
ଅଶ୍ରୁରେ ଭଜୁଳ, ସେଥିରେ ଦିବ୍ୟଜ୍ୟୋତି । ସେ ସୀତା ମୁହଁକୁ ଘଡ଼ିଏ କାଳ
ଗୁଞ୍ଚି ରହିଲେ । କ୍ଷୀଣ ପ୍ରାଣପରେ ସେ ମୂର୍ତ୍ତି ମହାମହାମାୟା ଦିଶୁଥିଲା । ତପସ୍ୟା-
କ୍ଳେଷ ବଦନରୁ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଆଶ ବିଛୁରିତ ହେଉଥିଲା । ପ୍ରଶାନ୍ତକଣ୍ଠରେ ଗୁରୁଦେବ
କହିଲେ—“ସୀତା ! ତପସ୍ୱିନୀ ! ମୁଁ ରଘୁନାଥ !”

ସୀତା ଆଖି ବୁଜିଲା । ତାହାର ଓଠ ଟିକିଏ ହଲିଲା । ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଶୁଣାଗଲା,
‘ରଘୁନାଥ, ଗୁରୁଦେବ !’ ଆଉ ନାହିଁ, ଆଖିର ଦୁଇ କୋଣରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦୁଇ
ଚୋପା ଲୁହ ଚଢ଼ିଗଲା ।

×

×

×

×

ସେ ଦିନ ଭାରି ବର୍ଷା । ଆକାଶରେ ଅମା ନିଶାର ଘନାଢ଼କାର । ଜନ-
ମନବନ୍ଧନ ‘ସଂଗତଭବ’ର ମଣାଣି ଉପରେ ଧୀରେ ଧୀରେ କୁହୁକୁହୁଥିଲା
ଗୋଟିଏ ସଦ୍ୟ ଚିତା । ଅଦୂରରେ ଶକ୍ତେ ଭଙ୍ଗା ପଥର ଉପରେ ବସିଥିଲେ
ବାବାଜି ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ । ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ଆଜି ପ୍ରେମାଶ୍ରୁଧାର, ହୃଦୟରେ ମହା-
ଭାବ । ସେ ନୈଶାନ୍ତକାର ଆକାଶକୁ ଅନାଇଁ ବିହ୍ୱଳ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—
“ସୀତା ସତ ! ମହା ସତ ! ସଂଗତଭବ, ସଂଗତ ଦେହ ବନ୍ଧରେ ଧାରଣ କରି
ରୁପବନ୍ଧ, ତୋ ନାମ ସାର୍ଥକ । ସୁଗନ୍ଧଗାନ୍ଧ ରୁ ଏହି ପବନ ଦେହର
ଭ୍ରାତୃବଶେଷ ବନ୍ଧରେ ଧରି ଥା । ଯାଅ ସୀତେ ! ଯାଅ ! ଜନ୍ମଜନ୍ମାନ୍ତରେ
ମିଳନ ହେବ ! ଯାଅ ସୀତେ ! ପରଲୋକରେ ପୁଣି ସାଥୀ ହେବ ! ମହା-
ସଂଗତ ଯାଅ !

ବାବାଜି ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ତବ୍ଧ କରୁ କରୁ ସ୍ଥାନ ତ୍ୟାଗ କଲେ । ସଂଗତ
ଚିତାଗ୍ନି ନିଭିଗଲା । କିନ୍ତୁ ସଂଗତଭବ ନିଜ ନାମର ମହିମାରେ ବିସ୍ମୟିତ ।
କାଠଯୋଡ଼ି ନିର୍ଜନ ବନ୍ଧ ଉପରୁ ନଦୀକୁ ଗୁଞ୍ଚି ସେ ଅନ୍ୟାପି ସୀତା ଓ ରଘୁନାଥର
କରୁଣ ଇତିହାସ ଶୁଣାଏ, ଅନ୍ୟାପି କହେ ବାବାଜି ଅରକ୍ଷିତ ଦାସର କଥା;
କିନ୍ତୁ ସେ ଭାଷା ମାନବ ବୁଝି ପାରେ ନାହିଁ । ମାନବ ବୁଝୁଥିଲେ ଓଡ଼ିଶା ଆଜି
ସଂଗତଭବ ପରି ଗୋଟାଏ ବିରାଟ ଶୂନ୍ୟତା ହୋଇଥାନ୍ତା କି ? ଜାତିଭେଦ,
ସାମାଜିକ ଅନ୍ୟାୟ, କୁଟୁମ୍ବୀକାର ଘନ-ଅନ୍ଧକାର ଉଚ୍ଛଳର ଜଡ଼ ପ୍ରାଣରେ
ମୃତ୍ୟୁର ମହାନିଦ୍ରା ଘୋଟାଇଥାନ୍ତା କି ?

ତଥାପି ସଙ୍ଗରତ୍ନ ଓ କାଠଯୋଡ଼ ଦୁହେଁ ଦୁହେଁ ଶୁଣାଇବା ଭଳି
କହୁଛନ୍ତି—“ସତେ ସଖି ! ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଣରେ ନବ ଜୀବରଣ ଆସିବ ?”

ସେ କେଉଁ ଦିନ ?

ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଭାବୁଛି ସେ କେଉଁ ଦିନ ?

କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀ

କଟକ

୧୯୨୭ ।

ଉତ୍କଳଭାରତୀ କବି ଶ୍ରୀମତୀ କୁନ୍ତଳାବୁମାରିଙ୍କର

ଭାରତୀ-ତପୋବନ ।

ଓଡ଼ିଆ ମହିଳାର ପବିତ୍ର ସାଧନାମନ୍ଦିର ।

ଅମଳକମଳାସନା, କୁନ୍ଦେନ୍ଦୁପ୍ରଭା, ଭରଣାବଣୀଙ୍କର କରୁଣାକଣା
ଲଭ କର କବିଙ୍କ ଦୁଦୟବିମୋହନ ଶଶାତାର, ଅନାଦିଲ ଝଙ୍କାରରେ
ଝଙ୍କୁଡ଼ ହୋଇଅଛି; ଶବସାଗର ମନ୍ତ୍ର ତ ହୋଇ ଶତ ଶତ ମହାଥୀ
ଶ୍ରବଣମନୋହର ବାକ୍ୟପରଂପରା କୁସୁମମାଳାବତ୍ ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତ ହୋଇଅଛି,
ସାହିତ୍ୟଭଣ୍ଡାର ଲୁଣନ କରି ସାରବତୀ, ରସପୂର୍ଣ୍ଣା, ସଦଳଙ୍କାରବିଶିଷ୍ଟା
କବିତାନଗରୀ ବିକାଶିତ ହୋଇଅଛି, ସବୋପରି ଆପଣାର ଅକୃତ୍ରିମ
ଧର୍ମାନୁଗର ମୋହମୟୀ ପ୍ରତିଭା ତା ଗ୍ରନ୍ଥା ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇଅଛି ।
ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ସୁଧାମୟୀ ଲେଖନୀ ଉତ୍କଳବଣୀକୁ ଚିର ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ-
ଗୌରବମୁକୁଟରେ ଚିତୁଷିତ କରିଅଛି, ଆନନ୍ଦରେ ଆସୁହସ, ଉଚ୍ଛ୍ୱାସରେ
ତନ୍ମୟ, ବିରହରେ ପ୍ରକମ୍ପିତ, ପ୍ରେମରେ ପୁଲକ ଆଣି ଦେଇଅଛି । ସେହି
ନନ୍ଦନମନ୍ଦାର ସମକେମଳ, ସୁନ୍ଦର, ସତ୍ସାହିତ୍ୟ - ଶତଦଳବଳି ବ୍ରହ୍ମଣେନ୍ଦ୍ର,
ପାଠକପାଠିକା ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ତତ୍ତ୍ୱପର ହେଉନ୍ତୁ । ଉତ୍କଳ ଗୁଣର ଗୌରବକୁ
ଆଦର କରିଅଛି ।

୧ । ଅଞ୍ଜଳି—(ସଦୃଶାହତ୍ୟା—
 ବିଚିତ୍ର ପାରିଜାତ, ସାହତ୍ୟାଧ୍ୟାତ୍ମଗଗନର
 କନକକରଣଛଟା, ବିଭୁ ପୂଜା ପାଇଁ ଶୁଦ୍ଧ
 ଭୁକ୍ତସାମଗ୍ରୀ, କାନ୍ଥ, କୋମଳସୁନ୍ଦର
 ପଦ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ—ସ୍ୱ ସ୍ୱରୂପ)
 ମୂଲ୍ୟ ଟ ୧୫ ମାତ୍ର ।

୨ । ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ—(ଓଡ଼ିଆର ଶବ୍ଦ
 ବ୍ୟାପ୍ତସ୍ୱରାବଳୀର ଉଚ୍ଚାରଣ, ଚରଣାନ୍ତ-
 ପରମଳ ମହାନଳ ପ୍ରବାହ, ସୁସ୍ୱର, ଶବ୍ଦ,
 ନିତ୍ୟପାଠ୍ୟ, ସନ୍ତୋଷଜ୍ଞାନର ଅନ୍ତର୍ଭୁ-
 ଞ୍ଜିତ, ପ୍ରସନ୍ନର ଶେଫାଳି, ଶରତର
 ଜନ୍ମ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର କାମେନୀ, ସରସୀର
 କମଳ, ନୈଶିଗଗନର ତାରା, ଉପବନର
 ସହକାର, ସମନ୍ୱୟର ଶରଣ କବିତା-
 ସାଗର) ମୂଲ୍ୟ ଆଠ ଅଣା ।

୩ । ଅର୍ଚ୍ଚନା—(ନବପ୍ରକାଶିତ
 ଅମୀୟ ସର୍ଜନା, ଅତୁଲ୍ୟ ରଚନା,
 ସଙ୍ଗୀତର ଉପବନ, ସୁଲଳିତ, ସୁମଧୁର
 ସୁଧାକ୍ଷର ପୁଷ୍ପାଧାର, ସମ୍ପନ୍ନାହତ
 ଲଳିତାଧାର, ଭବର ପୁଣ୍ୟ ମହାକଳାଧାର
 ସୁଚିନ୍ତାଶୀଳ ଅମୀୟମୟ ବ୍ୟାସର ବଳୟ-
 ବିଜୟ) ମୂଲ୍ୟ ପାଞ୍ଚ ସୁକା ।

୪ । ଭ୍ରାନ୍ତି—ସ୍ୱ ସ୍ୱରୂପ
 (ଗୋଟିଏ ନିଶ୍ଚାସରେ ପଡ଼ିବା ଉପନ୍ୟାସ
 ହୃଦୟରକାନ୍ତର ଜ୍ୱଳନ୍ତଚନ୍ଦ୍ର; ଉପନ୍ୟାସ
 କୋଇଲିଗଣିର ସ୍ୱରାଗଣ) ମୂଲ୍ୟ ଟ
 ଅଣା ।

୫ । ପରଶମଣି—ସ୍ୱରୂପ
 ସ୍ୱରୂପ (ଉପନ୍ୟାସ ସୈକନ୍ତ
 ପରଶମଣି, ନାମରେ ନୁହେଁ, କଥାଟି
 ନୁହେଁ, ତାର ପ୍ରତି ଛନ୍ଦ ପରଶମଣି
 ଅଭିନବ ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ଚିତ୍ର ପ୍ରସା
 ଉପନ୍ୟାସ) ସୁଲଭ ମୂଲ୍ୟ ଆଠ ଅଣା

୬ । କାଳୀବୋହୂ—(ଉପନ୍ୟାସ
 ବେଗମମହଲର କୋମଳ ଗୋପ
 ଫୁଲ, ଗୁଣରେ କଳା, ରୂପରେ ଜ୍ୟ
 ଉଜ୍ଜ୍ୱଳା, ନବଜାଗରଣର ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ, ସମାଜର
 ନବନ୍ୟାସ, ଗୁହ୍ୟର ସିନ୍ଧୁ
 ପରୁଆ, ଗୁହ୍ୟର ଗୁହ୍ୟଲକ୍ଷୀ) ମୂ
 ପାଞ୍ଚ ଅଣା ।

